

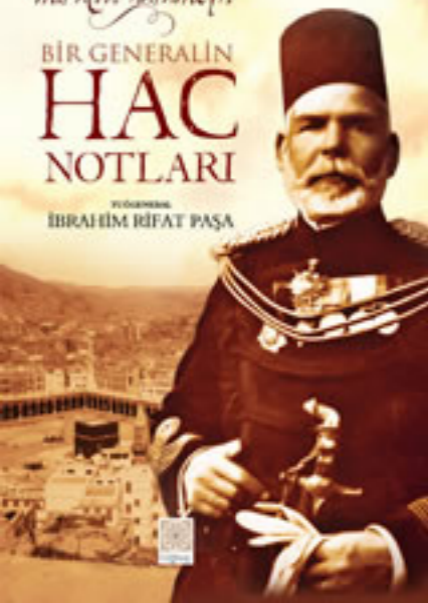
mürşidü'l-hamimeyni

BİR GENERALİN

HAC NOTLARI

YAZARININ

İBRAHİM İRFAT PAŞA

Mir'atü'l Harameyn
**BİR GENERALİN
HAC NOTLARI**
(MUHTASAR)

İbrahim Rifat Paşa

mîr'atü'l harameyn

BİR GENERALİN
HAC
NOTLARI

(MUHTASAR)

TUĞGENERAL

İBRAHİM RİFAT PAŞA

TERCÜME

DR. LÜTFULLAH YAVUZ

Mir'atü'l Haremeyn
BİR GENERALİN HAC NOTLARI

Copyright © Yitik Hazine Yayınları, 2010

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Salih GÜLEN

Akademik İnceleme
Doç. Dr. Cüneyt EREN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Bekir YILDIZ

ISBN
978-9944-766-20-3

Yayın Numarası
38

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01

Sarıç Yolu Üzeri No: 7 Gazemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 22 85
Nisan 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşluğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey / İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Yitik Hazine Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.hazineyayinlari.com

hazine@hazineyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ NOTU	15
MÜTERCİMİN ÖNSÖZÜ	17
YAZARIN HAYAT HİKÂYESİ.....	21
YAZARIN YETİŞMESİ VE OKUL HAYATI	21
AHLAKI.....	25
YAZARIN ÖNSÖZÜ.....	27

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ YOLCULUK

BİRİNCİ YOLCULUK (Yıl: 1318 H. – 1901 M.).....	33
Mahmil Yolculuğa Çıkmadan evvel Yapılan Hazırlık Çalışmaları.....	33
Hac Emiri ve Mahmilin Askeri Gücü	33
Mahmil Kafilesi.....	33
Kisve (Kâbe Örtüsü) ve özellikleri.....	34
KISVE TÖRENİ.....	37
MAHMİL ve KAFİLE'NİN KAHİRE'DEN CİDDE'YE SEFERİ.....	41
MAHMİLİN CİDDE LİMANI'NA GELMESİ.....	45
Eşyaların vapurdan Cidde sahiline nakli.....	46
Karantina ve Vize Gelirleri.....	46
Eşyaların Sahilden Kışlaya Taşınması.....	48
CİDDE'DE KALIŞ.....	49
Cidde'deki Ziyaretleşmeler.....	51
Cidde'de Tanıştıklarımız	51
Cidde'de Hacılar İçin Lüzumlu Şeyler.....	52
Şimdiki Şekliyle Cidde'nin Durumu.....	52
Cidde'nin Sakinleri.....	56
Ticareti	56
CİDDE'DEN MEKKE'YE YOLCULUK	57

MEKKE'YE GİRİŞ.....	64
MEKKE'DEKİ KARŞILIKLI ZİYARETLER.....	73
Hac Emiri ve Surre Emininin Devlet Sahibi Mekke Şerifi ile Valisini Ziyareti....	73
Çeşitli Ziyaretler.....	74
Mekke Emirinin, Valisinin ve Ordu Komutanının Mahmili Ziyareti.....	78
KÂBE'NİN YIKANMASI.....	80
ARAFAT VE MİNA'YA.....	82
Arafat Dağı ve Geniş Meydanı.....	84
SULTANIN FERMANININ OKUNMA TÖRENİ.....	91
MİNA'DA BAYRAM KUTLAMASI.....	96
Mina'daki Gösteriler.....	98
Mina Kurbanlıkları ve Çarşısı.....	98
MEKKE'YE DÖNÜŞ.....	99
SULTAN MİSAFİRHANESİNİN AÇILIŞ MERASİMİ.....	100
HİRA MAĞARASI'NI (NUR DAĞI'NI) ZİYARET.....	101
SEVR MAĞARASI'NI ZİYARET.....	105
MEKKELİLERİN HAC MEVSİMİNDEN SONRAKİ ÂDETLERİ.....	109
DEVLETLİ ŞERİF AVNÛ'R-REFİK ve MEKKE'DEKİ İKTİDARI.....	110
DEVELERİN ÜCRETLERİ VE ALIM SATIM VERGİLERİ.....	111
Mahmil Kafilesini Taşıyan Develerin Ücreti.....	113
Deveciler.....	113
Vergilerin Tarihi.....	114
Mekke'deki Ziyafetler.....	115
HİCAZ DEMİRYOLU'NA YARDIM.....	116
Hacıların Mekke'de Hapsinin Zararları.....	117
İLERİ GELENLERİN BEDEVİLERİN VE AHALİNİN ÖDENEKLERİ VE ÖDEME USULÜ.....	118
GÜNÜMÜZDE (1910 YILINDA) İSLAMİYET'İN DURUMU.....	121
MEKKE-İ MÜKERREME.....	121
Mekke'nin İsimleri.....	121
MEKKE'NİN YERİ.....	122
MEKKE'NİN CADDELERİ VE BİNALARI.....	122
GURABA VE FUKARA HASTANESİ.....	134
MISIR TEKKESİ.....	134
PEYGAMBERİMİZİN (s.a.s.) DOĞDUĞU YER.....	136
HATİCE Bt. HUVEYLİD'İN EVİ VEYA FATİMA (R.ANHA)'NİN DOĞDUĞU YER.....	137

HAYZÜRAN EVİ DİYE MEŞHUR ERKAM'IN EVİ	142
DEVLETLİ MEKKE ŞERİFİNİN BAHÇESİ.....	145
SELLERİN MEKKE BİNALARINA TESİRİ.....	146
MEKKE SAKİNLERİ	148
MEKKELİLERİN GELENEKLERİ.....	150
MEKKE'NİN HAVASI.....	153
MEKKE'NİN TİCARETİ.....	153
MEKKE'DEKİ İÇME SULARI.....	154
AYN-I ZÜBEYDE'NİN ÖNEMİ.....	156
MEKKE VE DIŞ MAHALLELERİNİN SULARI VE TARİHLERİ	156
HAREM.....	161
MESCİD-İ HARAM.....	164
Mescid-İ Haramın Genel Bir Tanıtımı.....	164
MESCİD-İ HARAM'IN KAPILARI VE TANITIMI	168
Doğudaki Kapılar.....	168
Güney Tarafındaki Kapılar	170
Batı Tarafındaki Kapılar.....	173
Kuzey Tarafının Kapıları	174
MESCİD-İ HARAM'IN MİNARELERİ.....	175
MESCİD-İ HARAM'IN GENİŞLETİLMESİ İMARI VE BUNLARIN TARİHÇESİ.....	176
İBRAHİM (A.S.)'İN MAKAMI.....	182
DÖRT MAKAM VEYA FARZ NAMAZLARDA İMAMLARIN DURDUKLARI YERLER	187
MESCİD-İ HARAM'IN MİNBERİ.....	192
ZEMZEM KUYUSU.....	197
MESCİD-İ HARAM'DAKİ AYRINTILAR.....	201
KÂBE-İ MÜŞERREFE.....	203
KÂBE'NİN İSİMLERİ	203
KÂBE'NİN ŞİMDİKİ VAZİYETİ VE ÖLÇÜLERİ	204
KÂBE'NİN KUZEYİNDEKİ HATİM (الحطيم)	211
KÂBE'NİN YAPISI VE İMARI	212
OLUKLARIN TARİHİ	219
KAPISININ TARİHİ	220
KÂBE'YE ZİYNET TAKILMASI.....	221
KÂBE'NİN TAKILARI VE HEDİYE GELEN ZİYNET EŞYALARI.....	224

KÂBE'NİN KİSVESİ	226
KÂBE'NİN MUHAFAZASI VE ANAHTARI	236
KÂBE'NİN KOKULANMASI	237
PEYGAMBERİMİZİN (s.a.s.) KÂBE'DEKİ NAMAZI	237
HACER-İ ESVED	238
HATÎM VE HİCR	240
SAFA VE MERVE	243
MÎNA	244
HAYF MESCİDİ	245
KEVSER MESCİDİ	249
KEBŞ MESCİDİ	250
MÜRSELAT MAĞARASI	251
BEY'AT MESCİDİ	252
MÎNA MESCİDİ	252
CEMRELER	252
MENHAR	253
MEFCER	253
MÎNA'YA İNŞAAT YAPMANIN HÜKMÜ	254
MÎNA'DAKİ TAŞLAR VE GÖĞE ÇIKMALARI	255
MÜZDELİFE	255
ARAFAT	258
MEYDANI VE DAĞLARI	258
NEMİRE MESCİDİ	260
SAHARAT MESCİDİ	260
ARAFAT ÇARŞISI	260
MEKKE'DEN ARAFAT'A VE DİĞER HAC NİŞANELERİNE GİDEN YOL	264
TEN'İM VE AİŞE MESCİDİ	267
TAİF	269
MEKKE EMİRLERİ	275
MAHMİLİN MEKKE'DEN YOLA ÇIKIŞ MERASİMİ	276

İKİNCİ BÖLÜM

MEKKE'DEN MEDİNE'YE

MEKKE'DEN MEDİNE'YE (Yıl: 1318 H. – 1901 M.)	279
Birinci Gün	279
İkinci Gün	280

Üçüncü Gün	281
Dördüncü Gün	281
Beşinci Gün	282
Altıncı Gün	283
Yedinci Gün	283
Sekizinci Gün	284
Dokuzuncu Gün	285
Onuncu Gün	285
On Birinci Gün	286
On İkinci Gün	287
On üçüncü Gün	288
On Dördüncü Gün	288
MEDİNE-İ MÜNEVVERE'YE GİRİŞ	291
MUHAFIZIN YEMEĞİ	293
MAHMİLİ MESCİD-İ NEBEVİ'YE YERLEŞTİRME MERASİMİ	294
UHUD ŞEHİTLERİNİ ZİYARET	296
HZ. HAMZA MESCİDİ	301
KUBÂ MESCİDİ'Nİ ZİYARET	307
MAHMİLİN MESCİD-İ NEBEVİ'DEN ÇIKARILIŞI VE MEDİNE MÜLKİ ÂMİRİNİN BİZİ ZİYARETİ	316
MEKELLE VE ŞİHR SULTANI	317
Emirin Fakirlere Yardımı	319
Emirin Mahmil Görevlilerine Hediyeleyi	320
Emir ve Yenbuu'l-Bahr Arapları	320
Emirin Tahsisatı Ve Sağladığı Emniyet	322
MEDİNE-İ MÜNEVVERE	322
İSİMLERİ VE YERİ	322
MEDİNE'NİN BİNALARI	324
MEDİNE'NİN MESCİTLERİ	329
1-Kibleteyn (القبلتين) Mescidi	330
2- Fetih (الفتح) Mescidi	331
3- İcabe (الإجابة) Mescidi	333
4- Râye (الرأية) Mescidi	334
5- Sukyâ (السفيا) Mescidi	334
6- Fadîh (الفضیح) Mescidi	334

7- Beni Kureyza (بني قريظة) Mescidi	335
8- Zaferoğulları (بني ظفر) Mescidi	335
9- Übey B. Ka'b () Mescidi	336
10 - Maide (المائدة) Mescidi.....	336
11- Bayram Musallası (مصلى العيد).....	337
MEDİNE'NİN KÜTÜPHANELERİ	342
MEDİNE'NİN TEKKELERİ.....	343
MEDİNE'NİN KABİRLERİ.....	345
MEDİNE'NİN ARAZİSİ.....	348
MEDİNE'NİN KUYULARI.....	348
AYNÜ'L- EZRAK (Erzak Çayı)	351
MEDİNE'NİN VADİLERİ.....	354
Akik Vadisi ve Göleti	355
MEDİNE AHALİSİ.....	357
Ticaret.....	359
Medine Hurması	360
MEDİNE HALKININ ÂDETLERİ.....	361
MEDİNE'NİN HAVASI	364
MEDİNE'NİN KÖYLERİ VE ONA BAĞLI YERLER	365
MEDİNE'NİN HAREMİ.....	366
MESCİD-İ NEBEVİ.....	367
MESCİDİN ŞİMDİKİ DURUMU	367
Maksûra-i Nebeviye	373
Mescidin Süslemeleri.....	376
Mescid-i Nebevi'nin Yazıları	377
Mescidin Mefruşatı ve Görevlileri	380
MESCİD-İ NEBEVİ'NİN TARİHİ.....	382
Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Osman'ın (r.a.) İmarları	384
Velid'in İmarı.....	385
Mescid'in Yenilenmeleri	385
MESCİD-İ NEBEVİ'NİN MİHRAPLARI.....	391
MİNBER-İ NEBEVİ	393
PEYGAMBERİMİZİN (s.a.s.) HÜCRESİ VE MAKSÛRE.....	395
MESCİDİN KAPILARI.....	399
MESCİDİN MİNARELERİ.....	403

İçindekiler

MESCİDİN KOKULANMASI.....	404
RESULULLAHI (s.a.s.) ZİYARET ÂDÂBI.....	404
MEDİNE'DEN YOLCULUK.....	406
MEDİNE'DEN YOLCULUK MERASİMİ.....	406
İKİNCİ MERHALE, RÛME KUYUSUNDAN ZUAYNİ KUYUSU'NA.....	408
ÜÇÜNCÜ MERHALE ZUAYNİ KUYUSU'NDA MELALİH'E.....	408
DÖRDÜNCÜ MERHALE, MELALİH'TEN ŞECVE VEYA ABLE KASRINA.....	408
BEŞİNCİ MERHALE ABLE KASRINDAN HULV KUYULARINA.....	409
ALTINCI MERHALE HULV KUYULARINDAN NUKARAT (HAFÂİR) KUYULARINA.....	409
YEDİNCİ MERHALE, HAFÂİR'DEN FUKAYYİR'E.....	410
SEKİZİNCİ MERHALE FUKAYYİR'DEN AKLE'YE.....	410
DOKUZUNCU MERHALE AKLE'DEN MATAR'A.....	411
ONUNCU MERHALE, MATAR'DAN HAVTELE'YE.....	412
ON BİRİNCİ SON MERHALE HAVTELE'DEN VECH'E.....	412
VECH.....	413
NÜCEYLE VAPURUNUN GELİŞİ.....	414
VECH'TEN TÛR'A.....	414
TÛR'DAN SÜVEYŞ'E.....	415
MEKELLE VE ŞİHR EMİRİ.....	415
SÜVEYŞ'TEN KAHİRE'YE.....	416

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ SEYAHAT

İKİNCİ SEYAHAT (Yıl: 1320 H. – 1903 M.).....	419
SURRE-İ ŞERİFE'NİN TESLİM ALINIŞ TUTANAĞININ SURETİ.....	425
MAHMİLİN YOLCULUĞU.....	426
MEKKE'DE.....	427
MEKKE'DEN CİDDE'YE ORADAN YENBUU'L-BAHR'E YOLCULUK ...	433
YENBUU'L-BAHR.....	434
YENBUU'L-BAHR'DA.....	435
YENBU'DAN MEDİNE-İ MÜNEVVERE'YE YOLCULUK.....	436
BİRİNCİ MERHALE.....	437
İKİNCİ MERHALE.....	437

ÜÇÜNCÜ MERHALE: SAİD KUYUSUNDAN HUMRE'YE.....	437
DÖRDÜNCÜ MERHALE: HUMRE'DEN BİR-İ ABBAS'A	440
BEŞİNCİ MERHALE: ABBAS KUYUSU'NDAN DERVİŞ KUYUSU'NA	442
MEDİNE'DE.....	443
MEDİNE'DEN YENBU'YA ORADAN TUR'A YOLCULUK	449
TUR'DAKİ SAĞLIK KARANTİNASI.....	450

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ SEYAHAT

ÜÇÜNCÜ SEYAHAT (Yıl: 1321 H. – 1904 M.).....	459
SÜVEYŞ'TEN CİDDE'YE ORADAN MEKKE'YE YOLCULUK	459
MEKKE'DE.....	465
Resulullah (s.a.s.) Efendimizin Amcası Ebu Talip'in Şİ'B KASİDESİ.....	468
HACILARA SALDIRI.....	470
DEVELERİN ÜCRETİ.....	473
BEHÛBAL KRALIÇESİ	473
MAHMİLİN MEKKE, CİDDE VE YENBU SEFERİ.....	474
TUREYF (ZİCAC) YOLU'YLA YENBU'DAN MEDİNE'YE SEFER	483
Birinci MERHALE: Yenbuu'l-Bahr'dan Yenbuu'n-Nahl'e	483
İkinci Merhale: Yenbuu'n-Nahl'den Hayfu'l-Besne'ye	486
Üçüncü Merhale: Besne'den Ümm-ü Hüseyim'e.....	486
Dördüncü Merhale: Ümmü Hüseyim'den Ayn Kuyusu'na	487
Beşinci Merhale: Ayn Kuyusu'ndan Makrah veya Şecve'ye	489
Altıncı Merhale: Makrah'tan Nasif Kuyularına veya Melalih Kuyularına.....	490
Yedinci Merhale: Nasif Kuyularından Zuayni Kuyularına.....	492
Sekizinci Merhale: Zuayni Kuyularından Medine'ye	492
SORUŞTURMA KURULU	493
MEDİNE'DE.....	495
MEDİNE'DEN YENBU, TUR, SÜVEYŞ VE KAHİRE'YE	496
YENBU'DAN TUR'A YOLCULUK.....	501
TUR'DAN SÜVEYŞ VE MİSİR'A.....	502
HACILARLA TANIŞMA	503
GÂYİR YOLU	504
HACILARA KALKIŞ ZAMANINI BİLDİREN NİDA	505
KALDIRILAN BİR BİDAT	505

DÖRDÜNCÜ SEYAHAT

DÖRDÜNCÜ SEYAHAT (Yıl: 1325 – 1326 H. – 1908 M.)	509
MAHMİLİN YOLA ÇIKIŞI VE MERASİMİ	509
MEKKE'DE	512
ŞERİF VE VALİYİ ZİYARET	514
DEVELERİN ÜCRETİ	516
ÖLÜMLER VE ONUNLA İLGİLİ UYARILAR	516
ARAFAT'A, MİNA'YA VE MEKKE'YE	518
ZİYAFETLER	525
MAHMİLİN MESCİD-İ HARAM'DAN ÇIKIŞ MERASİMİ	527
SULTAN YOLU	527
MEDİNE'DE	536
EMİR SUUD B. ABDÜLAZİZ REŞİD VE DAYILARI	538
MEDİNE'DEN YOLA ÇIKIŞ VE GERİYE DÖNÜŞ	542
MEDİNE'DEN VECH'E YOLCULUK	555
SÜLEYMAN PAŞA VE MAHALLİ ARAPLARIN AİDATLARDAN VAZGEÇMESİ	562
VECH'TEN TUR'A	566
TUR HAKKINDA KISA AÇIKLAMA	566
TUR ŞEHİRİ	567
TUR LİMANI	567
TUR ŞEHİRİNE BAĞLI YERLEŞİM BİRİMLERİ	567
TUR KARANTINASI	568
1- KÜRUM-U CEDİDE veya MÜNŞİYYE	570
2-MÜSEY'IT	571
3- HAMMAM-I MUSA	571
4- HAMMAM-I MUSA VADİSİ	571
TUR ŞEHİRİNİN KUYULARI	571
TUR'UN SAKİNLERİ	571
TUR KALESİ	572
TUR-U SİNA DAĞI	572
TUR'DAN SÜVEYŞ VE MİSİR'A YOLCULUK	575
İLERİDE YAPILACAK MAHMİL SEFERLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜM	576
SEYAHATLERİN NETİCESİ	578

HAC EMİRLİĞİ, GÖREVİ, KISA TARİHİ.....	579
HAC EMİRLİĞİ VE MEŞRULUĞU	579
HAC EMİRİNİN GÖREVLERİ	581
HAC EMİRLİĞİNDEKİ GÖREVLER VE EMİRİN TAYİN EDİLİŞİ.....	584
MAHMİL KADISI.....	585
HAC EMİRİNİN TAHSİSATI.....	586
MAHMİLLER VE TARİHLERİ.....	587
IRAK MAHMİLİ.....	589
YEMEN MAHMİLİ.....	589
ŞAM MAHMİLİ.....	591
MISIR MAHMİLİ	591
MEKKE-MEDİNE SAKİNLERİNE AİT SADAKA-İ CARİYELER.....	594
MEKKE TEKKESİNİN AYRINTILI BÜTÇESİ VE HALKIN ÖDENEKLERİ	598
HAYIR ÇEŞMESİ.....	600
1321 HACCINDA HARCANANLARIN AYRINTILARI.....	601
GEREKLİ TEŞEKKÜR.....	602
SEYAHATNAMELERİ BASIM İÇİN HAZIRLARKEN MÜRACAAT ETTİĞİMİZ EN ÖNEMLİ KAYNAKLAR.....	606
Dini Eserler	606
Hususi Tarihle İlgili Eserler	606
Genel Tarihle İlgili Eserler	607
Seyahatnameler.....	607
TEŞEKKÜR.....	608

YAYINCININ NOTU

Çok uzun ve yorucu bir çalışmanın ardından İbrahim Rifat Paşa'nın Miratü'l Haremeyn'i ile huzurunuzda olmanın bahtiyarlığını yaşıyoruz.

Osmanlı dönemi hac seyahatnamelerinin en kıymetlilerinden olan eser, 1900'lü yılların başında Osmanlı'nın Hadimü'l Haremeyn olduğu yılları göz önüne sermesi bakımından çok mühim bilgi ve fotoğraflar ihtiva etmektedir.

Günümüzde artık sadece isimleri kalan yüzlerce mekânı İbrahim Rifat Paşa fotoğraflayarak bir manada tarihe not düşmüştür. İlk defa gün yüzüne çıkan yüzlerce fotoğraflar bir asır evvelindeki Haremeyn'e yolculuk etmeyi mümkün kılıyor.

Artık sadece fotoğraflarda kalan eserler, onların hikâyeleri ve açılış merasimleriyle okurlarımızın bu heyecanı içlerinde hissedeceklerini ümit ediyoruz. Yazarın Kâbe'nin içine girmesi, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) türbesinin içinde bulunması ve gördüklerini anlatması, kitabın kıymetini daha da arttırmaktadır. Mekânların dışını fotoğraflayan paşa, çoğu zaman içini de teferruatlı bir şekilde anlatmış.

Köklü surre ve hac geleneğimizi evvela surre muhafızları kumandanı ardından da hac emiri gözüyle anlatan paşa, kimi hazin kimi nükteli pek çok hatırasını da aktarmaktadır. Surre ile alakalı yayınların azlığı dikkate alınacak olursa yapılan işin kıymeti daha iyi anlaşılacaktır.

Osmanlı padişahı Sultan II. Abdülhamid'in Haremeyn'deki hizmetlerini anlatan eser bir yandan da binlerce kilometre öteden padişaha -halifeye- yapılan duaları, sevgi gösterilerini nakletmektedir.

Hicaz Demiryolu inşaatının devam ettiği yıllarda bu inşaata bakış, taşınan umut, aktarılmakta bazen de para toplanması eleştirilmektedir.

İslam dünyasında hac seyahatnamesi yazılmadığı yolundaki eksik bilgiden hareketle maksadını aşan çeşitli yorumlara Miratü'l Haremeyn'in güzel cevap olacağını düşünüyoruz.

Eserin orijinali Arapça olup iki cilt halinde neşredilmiştir. Bu nüshanın hacmi bin sayfaya yakındır. Eserde dört hac seyahatini birden anlattığı için zaman zaman tekrarlara düşmüştür. Elinizdeki eser ise muhtasar olarak hazırlanmış, sık yapılan tekrarlar çıkarılmıştır.

Eserde yazar bazı dipnotlar düşmüş, özellikle Türkçe olarak verdiği kelimeleri dipnotlarda izah etmeye çalışmıştır ki “beyaz, zırh vs.” bilinen kelimelerin dipnotları yer kazanmak maksadıyla çıkarılmıştır. Seyahatname ile doğrudan alakasız olan ve yazarının da başka kaynaklardan yaptığı haccın edası, İslam fıkhı, sünnet anlayışı, tasavvuf, İslam tarihi vs. konulardaki çok uzun alıntılar metinden çıkartılmıştır. Bu bilgileri yeni bir kitapla okura ulaştırma projesi gündemimizdedir.

Yazarın kitabı ortaya koymasındaki maksat, kendisinin de belirttiği üzere bir hac rehberi hazırlamak ve hacca gidecek olanlara faydalı malmatlar vermektir. Bunun için güzergâh üzerinde gördüğü hemen her şeyi anlatmıştır. Yol boyunca rastladığı ve o dönemde benzer bir yolculuk yapacaklar için kıymetli olan bilgiler günümüz insanı için artık bir mana ifade etmediği için elinizdeki muhtasar nüshadan çıkartılmıştır. Bu kısımlarda yazar özellikle yolun taşlı, kumlu, yokuş, iniş vs. olmasını, yol üzerinde bulunan kabileleri, rastlanılan kuyulardaki suyun tadını, hangi derece üzerinde kaç saat yüründüğünü, gidilen yerdeki büyük evlerin, meyve bahçelerinin kimlere ait olduğunu uzun uzun anlatmaktadır. Dört sene boyunca yapılan resmi yazışmalar ve resmi görüşmelerde yazarın muhatapları hakkında yazdığı nezaket ifade eden uzun hitaplar ve sıfatlar çıkartılmış yahut kısaltılmıştır. Yine dönemin siyasi rekabet ortamında söylenen ağır sözler, ağır tenkitler de eserin ruhu ile örtüşmediği çıkarılmıştır.

Böyle kıymetli bir eserin kültür hayatına kazandırılmasında ortaya koydukları gayretten dolayı tercüme yapan Sn. Lütfullah Yavuz Hocamıza ve eseri akademik olarak inceleyen Sn. Cüneyt Eren Hocamıza şükranlarımızı sunuyoruz.

Yeni kitaplarda buluşmak dileğiyle...

MÜTERCİMİN ÖNSÖZÜ

Hamd âlemlerin Rabb'ine, salât ve selam onun sevgili Habibine ve Habibinin ahababına.

Şuurlu bir hac ibadeti için mücerret ihlâs kâfi değildir. Diğer insanların yaptıklarına bakarak hacceden bir Müslüman, ihlaslı ise elbette hac sevabını alacak ve mesuliyetten kurtulacaktır, ama ziyaret ettiği yerlerin mahiyetini ve yaptığı fiillerin hikmetini tefekkür etmediği için, hadsiz sevaplardan belki mahrum kalacaktır. Hurma ağacına malik olabilecekken bir hurma ile yetinmek zorunda kalacaktır.

“Mekke – Medine'nin Aynası” şeklinde dilimize tercüme edebileceğimiz, İbrahim Rif'at Paşa'nın “Mir'âtü'l- Haremeyn”i, bu gayeyle hazırlanmış bir eserdir. Şuurlu bir hac ve umrenin birinci şartı iman ve ihlas ise ikinci şartı ilimdir. İlim tabii ki çok geniş bir alanı kapsar. Ziyaret edilen mekânların adlarını bilmek ilimdir. Tarihi hususiyetlerini bilmek ilimdir. Fıkhını bilmek, yani dinen buralarda hangi fiillerin yapılması gerektiğini bilmek ilimdir. Akaidini bilmek, yani hangi düşünce ile bu ziyaretler yapılırsa bid'at ve hurafelerden kurtulunacağını bilmek ilimdir. Edebiyat bir ilim ve kazançtır, ediplerin şiirleri ve nükteleri insanı olgunlaştırır. İşte yazar bu eserinde devlet adamı ve organizatör olma kimliğinin yanında, bütün bu kimliklere de bürünerek hac ve umre yapacak Müslümanlara bir nevi delil olmak maksadıyla bu eserini kaleme almıştır. Ayrıca bu eser, Birinci Dünya Harbi öncesi, en netameli bölgelerden biri olan Hicaz Bölgesini ve o zamanki idarecilerin ve Müslümanların hallerini yansıtmaya açısından da kıymetlidir.

Yazarın bu eseri yazmaktaki gayesi ne ise bizim onu tercüme etmekteki gayemiz de odur. bu gayeye daha kısa yoldan ulaşmak için

onun kısaltılmasını münasip gördük. Yazarın bir seyyah kimliği vardır, gördüğü her şeyi yazma temayülünde olmuştur, ama bunda bazen aşırıya gitmiştir. Mesela yolları ve konaklama yerlerini anlatırken lüzumundan fazla teferruata girmiştir. Belki o devirde haccedecekler için bu bir ihtiyaçtı, ama bizim için bunlar fuzuli olduğu için ihtisar ettik.

Yazar tarihçi kimliğiyle de zaman zaman, bizim için fuzuli sayılabilecek ayrıntılara girmiştir. Mesela Mekke’de hangi tarihlerde ciddi seller olmuş, hangi tarihlerde çeşmeler onarılmış vs. Bunların şuurlu bir hac ibadeti yapmak isteyen kişi için çok mühim olmadığını düşünerek bunları da kısmen özetledik. Müellifin fıkıhçı kimliğiyle yazdığı malumatlarda da eksiltmeler yaptık. Mesela, dört mezhebe göre karşılaştırılmalı hac ibadeti anlatılmış. Piyasada bu konuda yeterli eserler bulunması dolayısıyla, gayemize doğrudan faydası olmayacağını düşünerek, biz sadece Efendimizin (s.a.s.) veda haccını ayrıntılı olarak anlattığı kısmı aldık, diğer kısmı almadık. Akide ve Kelam hususunda da benzeri bir tasarrufta bulunduk. Şöyle ki, yazar selefi görüşe sahip bir sünnidir. Zaman zaman tartışmalı konulara girmiştir. Mesail-i imaniyede münakaşa caiz olmadığı için, biz yazarın katılmadığımız fikirlerini tercümemize almayarak, saf zihinleri idlal etme durumunda olmadık. Bu konularda, yazarın haksız ve mesnetsiz olduğunu söylemiyoruz. Yazar büyük bir âlimdir, ilmine hürmet etmek boynumuzun borcudur, ama kendi anlayamadığımız ve kabullenemediğimiz yerleri okuyucuya arz etmek yapıcı olmaz diye düşündük. Bu sebeple buraları da tercümeden çıkardık. Şiirler de bize doğrudan hitap etmiyordu, bunları da çoğunlukla almadık. Bu konulara meraklı okuyucular için eserin orijinali kaynak niteliğindedir.

Yazarın siyasetçi ve bürokrat kimliğine gelince, bunlardan da bizim için lüzumları aldık lüzumsuzları almadık. Şöyle ki, eser 1900’lü yıllarda, Sultan II. Abdülhamid’in son zamanlarında, İttihat ve Terakkîcilerin yavaş yavaş Devlet-i Aliyye’yi ele geçirdikleri dönemde yazılmış. İmtiyazlı bir Osmanlı vilayeti olan Mısır’a İngiliz Ordusu girmiş ve hükümet üzerinde söz sahibi olmuş durumdadır. Hicaz’a gelince, maalesef Hicaz Bölgesinin (Mekke, Medine, Taif, Cidde, Yenbu

vs. şehirlerinin) büyük şehir belediye başkanı konumunda olan Mekke şerifleri bu istilacı güçler tarafından “devlet vaat edilerek” kandırılmıştır. İbrahim Rif'at Paşa'ya göre zamanın şerifi böyle bir vatan hainidir ama Âsitane yani İstanbul bundan gafildir. Hicaz Türk Orduları Komutanı durumunda olan kendi valisini destekleyeceği yerde, bütün uyarılara kulak tıkayarak Mekke Şerifini desteklemiştir. Bu konudaki şikayetler Abdülhamid'e bile ulaşmamıştır. Zaman zaman yazar bunları da gözlemlerine dayanarak, tarafsız bir gözle eleştirmiştir. Zamanın gazetelerinden bazen uzun alıntılar yapmıştır. Çünkü şuurlu bir Müslüman hacı için bunların da bilinmesi gerekir. Fakat biz konu anlaşıldıktan sonra okuyucuyu sıkacağına düşündüğümüz kısımları tercüme etmedik.

Bu eserde sadece Mekke ve Medine anlatılmamış, Hz. Musa'ya Peygamberliğin geldiği “Tûr”, Süveyş ve doğal olarak mahmil merasimlerinin yapıldığı Kahire'den de bahsedilmiştir. Tur'da bulunan 12 çaydan bahsedildiği gibi, Karantina Dairesinde Hıristiyan doktorların Müslüman hacılara yaptığı eziyetler anlatılmıştır. Yaptığı yazışmalar eksiksiz verilmiştir. bu konularda da gerekli gördüğümüz kısaltmaları yaptık. Bütün bu söylediklerimizden, eseri Nasrettin Hocanın kuşuna çevirdiğimiz anlaşılmasın. Müellif maneviyatıyla karşımıza çıksa bize müteşekkir olacağından eminiz. Şuurlu bir hac ve umre ibadeti için gerekli olan, halkı coşturacak uğurlama ve karşılama merasimleri, kızgın çöllerde ne kadar zorluklarda kalırsa kalınsın tahammül etme örneklerini, cahil ve fakir bedevilerin saldırılarını metanet ve hoşgörüyü mezcederek bertaraf etme hadiselerini, Peygamber hasretini, zengin Araplar köşklerde yaşarken çadırlarda kalan ve eşkıya kurşunlarına göğsünü siper eden Osmanlı askerlerine teşekkürü, hac arkadaşlarına vefayı ve en önemlisi, her hacı adayına lüzumlu olan dîni ve dünyevi bilgileri bu eserde buluyoruz. Allah kendisinden razı olsun, nur içinde yatsın.

Netice olarak şunu söylüyoruz. Turistik gezi yapan bir insan bile, gezeceği yerin tarihini ve edebiyatını araştırır ki gezisinden lezzet alsın. Hac ve umre yapan Müslümanın hedefinde elbette dünyevi lezzetten

Bir Generalin Hac Kolları

evvel uhrevi lezzet vardır, ama bunun için de mukaddes toprakların dinî ve dünyevi tarihini anlatan bu tür eserlere ihtiyaç vardır. Bu eserin hayırlara vesile olmasını Rabbimden niyaz ediyorum.

Dr. Lütfullah YAVUZ

D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

29 Ağustos 2009 - İZMİR

YAZARIN HAYAT HİKÂYESİ¹

YAZARIN YETİŞMESİ VE OKUL HAYATI

O, İbrahim b. Şerif² Süveyfî et-Tâcir b. Abdülcevad b. Mustafa b. Müleycî'dir. 18 Cumada'l-Ulâ 1273 h. (14 Ocak 1857 m.) tarihinde çarşamba günü Asyût şehrinin Ebu Hicazi hâresinde (semtinde) doğdu. Annesi kendisine hamile iken, babası 20 Rebiü'l-evvel 1273 h. (18 Kasım 1856 m.) tarihinde vefat etti. Temyiz çağına geldiğinde annesi tarafından, okuma ve yazma öğrenip, Kur'anı ezberlemesi için Asyût Hamra'da bir mektebe yazdırıldı. Bir müddet sonra Asyût'ta daha yüksek bir okul olan Şeyh İsmail es-Serrâc mektebine nakledildi. Kur'anı ezberleyinceye kadar buraya devam etti.

Hayırsever Halil Sırrı Bey (Resim: 363) İbrahim'in zekâsını gördüğü için parasız öğretim veren Asyût Emiriye Medresesi'ne kaydettirdi. Daha sonra Asyût ilk medresesinde üç sene okudu. Öğrenciler arasında ciddiyet ve çalışkanlık örneği idi. Bütün imtihanları ve son bitirme imtihanını birincilikle tamamladı.

1290 senesinde Kahire'nin Cemâmiz yolu üzerinde bulunan Techiziye Medresesi'ne girdi. Orada yarım yıl tamamlanır tamamlanmaz Harbiye Bakanlığı tarafından bazı arkadaşları birlikte Harbiye Okulu'na alındı ve burada üç sene eğitim aldı. Sonunda mülazım-ı sâni (üsteğmen) rütbesi ile mezun oldu. Tarih 16 Zilkade 1293 h. idi. Hidiv İsmail Paşa zamanıydı. Türkçe terfi iltimasının (belgesinin) tercümesi şöyledir:

- 1 Yazar, bu hayat hikayesini, "insaflı bir bilirkişi" diye tanıttığı bir arkadaşına yazdırarak, kitabın sonuna dercetmiştir. Biyografi lüzumuna binaen buraya alınmıştır. (Mütercim)
- 2 Damgalı ve şer'î bir bey'at hücceti yazarın babasının şerif, yani Hz. Hasan (r.a.) sülalesinden olduğunu göstermektedir. Bu vesika Asyut şeriflerinin reisi şeyh Zeynüddin Râfî'nin hattıyla yazılmış olup mührüyle mühürlenmiştir. Büyük âlim ve allame şeyhe Ali Hüseyin et-Topcu eş-Şâfî, şeyh Ali Ebu Zeyd el-Câburi el-Yusri ve onun öz kardeşi Hasaneyn el-Câbûri şahitlik etmişlerdir. Bu vesika 23 zilkade 1265 h. tarihidir.

“Onbaşı İbrahim Rifat, Harbiye okullarından süvarilik bölümünden mezun olmuştur. Son bitirme sınavında arkadaşlarının içinde üstün başarı göstermiştir. Üstlendiği görevlerde gayret ve hamiyet örneği ortaya koymuştur. Bu sebeple imtihan komisyonu onun bu çalışkanlığını teğmen rütbesiyle ödüllendirmeyi kararlaştırmıştır. Aynı zamanda kendisi iyi ahlaklıdır. Hidivin İskenderiye’deki yazlığını korumak için hazırlanan ikinci süvari alayına katılarak üsteğmen rütbesine yükseltilmiştir. Bu sebeple veli nimetimiz olan yüce eşîğe saygılarımızı arz ederek bunu takdim ediyoruz. Ol babda ve her hâlde emrû ferman hazreti men lehül iradenindir.

“Cihat divanı”nın mührü”

Bu iltimasın üstünde Hidiv İsmail’in mührü ile beraber şu yazı vardır:

“Hamiyetli İbrahim Rifat Efendi,

İş bu arıza mucibince uhdene mülazım-ı sanilik (üsteğmenlik) rütbesi verildi. 16 Zilkade 1393 h.

1297 h. (1879 m.) senesinde mali vaziyeti gözetleme kurulu, harcama kalemlerinde tasarrufu kararlaştırıp asker sayısını azalttı. Subaylardan çoğuna geçici olarak iş bıraktı. Yazar da onların arasında idi, fakat çok geçmeden, 9 ay 19 gün sonra işe başladı. 1 Nisan 1879 m. ile 19 Ocak 1880 m. tarihleri arasında ordudan ayrı kaldı. Bu arada günlük Ezher’e gidip geliyordu. Kubbetü’l-Gavri’deki evinden Ezher’e dinî ilimleri tahsil etmek için yaya gidiyordu. Burada Ezher Üniversitesi’nin şeyhi, Şeyh İnbâbî’den, Şeyh Muhammed el-Bisyünî el-Beybani’den, Şeyh Mansuri’den dersler aldı. 20 Ocak 1880’de geçici iş bırakma döneminden sonra Sohac’daki süvari alayına katıldı. Sonra Kuzey Kana Müdürlüğünün sınırları içindeki Ebu Şevşe’deki alaya gitti. 5 Aralık 1882 yılına kadar orada kaldı. İşgal yıllarının başında Kahire’ye geldi. 8 Mayıs 1883’te Süvari birliğine katıldı. Hidiv Tefvik Paşa kendisine mülazım-ı evvel rütbesi verdi. 6 Nisan 1884’te birliğiyle birlikte Kahire’den Sevakin’e nakledildi. 11 Ağustos 1184’te adı geçen Hidiv kendine yüzbaşı rütbesi verdi. Resim 348’de ise yazarın o tarihteki fotoğrafı görülmektedir. Sevâkin’de kendisine Mısır yıldızı ve mişbekli gümüş Sevakin “madalyası” verildi. Bu madalya sadece harp çatışmalarına girenlere verilir. Bu mişbekte “Sevakin. Yıl: 1885” yazılıdır.

26 Ağustos 1885'te 804 nolu askeri emir çıktı. Ehemmiyetli işler başardığı için kendisine teşekkür edildi. Bu emrin ardından kendine "Dördüncü Mecid" nişanı verildi. (resim: 361) Resim 357'de kendine verilen yazı mevcuttur. 31 Mart 1885'te Kahire'ye nakledildi. Aynı yıl 4 Aralık'ta Halfa'ya nakledildi. Halfa'da bulunduğu esnada birkaç silahlı çatışmaya girdi. Bu çatışmalar Mısır ordusuyla Sudanlılar arasında oldu.

Müellif Ercin Vakası'yla 1887, 88 ve 89 yıllarında Mısır ve Sudan'ı ayıran sınırdaki bazı çarpışmalarda bulundu. 9 Eylül 1889'da Kahire'ye sonra ikinci defa 31 Ekim 1890 Sevakin'e nakledildi. Mısırlı askerlerle Osman Düce komutasındaki Sudanlılar arasındaki birçok çarpışmada hazır bulundu. 13 Şubat 1891'de deniz yoluyla Tirenktat'a yolculuk etti. Sonra Tokır'ı fethetmek için karayoluyla Tib'e gitti. Aynı yılın 19 Şubatında -9 Receb 1308- meydana gelen savaşta bulundu.

Bu savaşın peşinden kendisine "Dördüncü Osmanî" nişan verildi. 359 ve 261. resimlerde onu ve yazısını görebilirsiniz. Ayrıca bir bronz mişbek verildi.

3 Temmuz 1891'de Kahire'ye alındı. Orada "Umum süvariler harp erkânlığı" görevine tayin edildi. (Eski) Hidiv kendisine 26 Ocak 1892 tarihinde "sağ" rütbesi verdi. Resim 349'da da o zamanki yazarın durumunu görebilirsiniz. 15 Nisan 1892'de ikinci defa Halfa'ya nakledildi.

6 Mayıs 1895'te üçüncü defa Halfa'ya nakledildi. 1 Ocak 1896'da (15 Receb 1313 h.) kendisine "binbaşı" rütbesi verildi ve Sevakin Harb Erkânına tayin edildi. Resim 351'de o terfi beratını, resim: 352'de ise o zamanki yazarımızı ve beraberinde büro memurlarını görürsünüz. 1314 h. senesinde Sudan'ı geri aldığı için Mısır gümüş madalyası, ardından da bir başka İngiliz madalyası ile ödüllendirildi.

1 Nisan 1899'da eski hidivin "yaver"liğine atandı. 11 Şubat 1900 tarihinde eski yüce hidivle at sırtında Meryut'tan Selum'a yolculuk yaptı. Bu seyahat 28 gün sürdü.

12 Receb 1318 h. (5 Kasım 1900 m.) tarihinde "kaymakam" rütbesine yükseldi. Onun iltimasını, Türkçe ifadesiyle "Buyruldu" sunu resim: 304'te görebilirsiniz. Yazarın o zamanki sureti ise resim: 353'tedir. 4 Ramazan 1318 h. de (26 Aralık 1900 m.) mahmil muhafızları kumandanlığına tayin edildi. 15 Şevval 1319'da (25 Ocak 1902 m.) "Miralay"

(albay) rütbesi verildi ve yazar hidivin muhafızlarının kumandanlığına tayin edildi. (Resim: 355'te bu rütbenin verildiği mektuba bak.) Yazarın o zamanki fotoğrafını, hidivin muhafız zabitleriyle birlikte resim: 357'de görebilirsiniz. 3 Recep 1319 h. (16 Ekim 1902 m.) tarihinde emekliye sevk edildi. Eski yüce hidiv, maiyetinde iken dört sene boyunca yaptığı büyük hizmetlere teşekkür etti. 29 Şaban 1320 h. (30 Kasım 1903 m.) tarihinde 1320 gidiş, 1321 dönüş yapılacak hac için emir olarak tayin edildi ve kendisine "liva" (tuğgeneral) rütbesi verildi. Resim: 356 da onun "fermanı"³ bulunmaktadır. 3 Şaban 1321 h. (24 Ekim 1903 m.) tarihinde ikinci defa 1321 gidiş, 1322 dönüş yapılacak hac için emir tayin edildi. O sene kendisine resim: 361'de görülen Üçüncü Osmanlı Nişanı verildi. Onun verilmiş fermanı⁴ resim: 360'ta, fermanın zarfı ise resim: 362'de görülmektedir. 28 Ramazan 1325 h. (4 Kasım 1907) tarihinde üçüncü defa hac için, emir tayin edildi. Yazarın seyahat hatıraları dinlenip ne büyük işler yaptığı öğrenildikten sonra, hac emirliği esnasında yaptıklarını anlatmaya ihtiyaç yoktur.

Emekliye ayrıldıktan sonra veraset mahkemesi üyeliğine, yabancıların davalarına bakan karma mahkemenin jüri üyeliğine, Mısır tanzim meclisi üyeliğine, hükümet memurları arası yardımlaşma şirketi

- 3 Gazi Sultan Abdülhamid hanın çıkardığı bu fermanın tercümesi şöyledir:
En iyi emirlerin emiri, büyüklerin ve uluların dayanağı, kadir ve ihtiram sahibi, yardımcı olan melik'in hususi yardımlarına fazlasıyla nail olan, Mısır hizmetlerinde kullanılan ve dirayetli uhdesine, muteber "miriliva" rütbesini yönelttiğim -yücelikleri daha da artsın kendisine ihsanda bulunduğum İbrahim Rifat Paşa. Yüce padişahlık tuğrası sana ulaştığında malum olsun ki, ey kendine işaret edilen paşa, sahip olduğun ehliyet ve dirayet gereği, bizim şahane ve yüce methiyelerimize müstahak olduğun için Mısır hidivliği tarafından, uhdenize muteber "Miriliva" rütbesi verilmesine dair bizden dilekçeyle izin istendi. Yüce irademiz bunu uygun buldu. Onun büyük içeriği gereği, kıymeti muhteşem olan bu emri divan-ı hümayunumuzdan çıkardık. Seni bu itibarlı rütbeye ve kendisine ihsanda bulunulmaya müstahak gördük. Öyleyse sana vacip olan sadakat eserleri ve diğer görevlerde ve durumlarda bu şanlı rütbenin şerefine layık düşüncüyü ortaya koymaktır. Bu uğurda bütün gücünü harcamandır. 1320 h. yılı, muazzam Şaban ayının 29. günü yazıldı.
- 4 Hac emiri İbrahim Rifat Paşa'ya Üçüncü Osmanlı nişanının ihsan edilmesiyle alakalı padişahlık beraatinin tercümesi: Bu beraatin başında gazi sultan Abdülhamid hanın tuğrası vardır:
Şerefli, şanı yüce, mekânı yüksek, sultana ve hakana ait memur beldelerin, desteklenen aziz tuğrasına sahip bu fermanın Rabbanî adalete uygun olan hükmü aşağıdaki gibidir: Miriliva İbrahim Rifat Paşa'nın hac emiri olması sebebiyle makbul çalışmalarının gereği olarak şahane ihsanımızı hak etmiş durumdadır. Çıkan emrimiz ve ferman-ı hümayunumuz gereği kendisine üçüncü dereceden yüce Osmanlı nişanıyla ödüllendirilmesini uygun gördük ve şanı yüce beraati ona gönderdik. 1321 Şevval ayının beşinci günü tahrir edildi.
Korunmuş Kostantiniyye'de yazıldı.

başkanlığına ve Mısır muhafızlığında gelirleri gözden geçirme kurulunda üyeliğe tayin edildi. Hâlâ bu ümmete hizmet etmek için çalışıyor.⁵

AHLAKI

Bir kimsenin ahlakının iyiliğini ve asaletinin hoşluğunu kendisinin anlatması şüphe çeken bir durumdur. Ancak onun ahlakını kendi amelleri anlatırsa o vakit işin gerçekliği kardeşlerin ve dostların verdiği haberden çok daha fazla kıymet kazanır. Yazarın ahlakı hakkında söz söyleyeceğimiz zaman seyahatlerindeki hadiselerden ve gözümüzle gördüğümüz davranışlarından istifade ederiz.

Özetle söylemek gerekirse, yazar, bu dünya saadetinden tam olarak nasibini almış ama Ahiret hayatı için de sâlih ameller biriktirmiştir. Onun hiçbir şeyi olmasa, sadece dinin toplumsal farzlarından bir farzı en açık bir şekilde açıkladığı, bize Peygamberlik beşiğini, Rabbani hidayet gönderildiği yeri, Muhammed (s.a.s.)'e ait hikmetin doğduğu yeri anlattığı bu yüce seferinden başka, orada Müslümanların genelini zorluklardan çıkarmak için harcadığı gayretlerden başka bir şeyi olmasa, şeref, övünç ve âlemlerin Rabbine, merhamet edenlerin en merhametlisine uzatacağı el olarak bu ona yeter. “Şüphesiz ki iman edip sâlih amel işleyenler... Biz işi güzel yapanın ücretin asla zayi ettirmeyiz. Onlar için altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada onlar altın bilezikler takarlar. Sündüs ve istebrak ipeğinden yeşil elbiseler giyerler. Koltukların üzerine yaslanmış hâldedirler. Bu ne güzel bir karşılıktır. Orası, nazık davranılan ne hoş bir yerdir.” (El-Kehf, 31).

5 İbrahim Rifat Paşa 1935 senesinde Kahire’de vefat etmiştir. (Mütercim)

اللواء ابراهيم رفعت باشا امير الحج المصري ١٩٠٧

Resim 1: 1907 yılı Mısır Hac Emiri Liva (Tuğgeneral) İbrahim Rifat Paşa

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Rahman ve Rahîm olan Allah namına

Dini temsil eden yerleri gösterdiği, âlemleri diriltmek gayesiyle oralar hakkında hac kuralları koyduğu için Allah'a hamdolsun. Yakında veya uzakta olanlar şevkle oraya geliyor, tevhide inananlar birbirini ona çağırıyor. İnsanların sevap kazanma ve güvene erme yeri, İslâm'ın sığınağı ve kalesi yaptığı Kâbe için yine O'na hamd ediyoruz. Arap ümmeti o (Kâbe) ile canlandı. Onların sesleri dış ülkelere yayıldı. Nefisler, günahlarından (o Kâbe sebebiyle) temizlendi. Orada Rab'lerine yalvardılar. Allah da onlara ruhanî hidayetlerini, ahlâkî olgunluklarını, dünyevî ve uhrevî menfaatlerini, zabt altına girmeyecek ve sayıya dökülmeyecek kadar bol bol verdi. Salât ve selâm ümmetleri girdiği çıkmazdan hidayete ulaştıran, onları saplantılarından kurtaran, günahlardan onları alıp diğer ümmetlerin yoluna ulaştıran Abdullah oğlu Muhammed'in (s.a.s.) üzerine olsun.

O, Kâbe'yi putlardan temizleyen ve ibadet hususunda Müslümanları birleştirip barış sancağı altında toplayan zattır. O; insanların cinsleri değişik, dilleri ayrı, memleketleri uzak olsa da birbirleriyle dostluk kurmasını âdet hâline getirtti. Artık aralarında kulpu gevşemeyen bir birlik ve eskimeyen bir ülfet oluştu. Bundan böyle Müslümanlar onun gösterdiği yola tutkundur. Allah'ın ipine yapışmıştır. O Peygamber'inin sünnetine canla başla bağlıdır. O'nun yoluna giren ve uyan arkadaşlarının üzerine de salât ve selâm olsun.

Gelelim konumuza, Tuğgeneral İbrahim Rifat Paşa (resim 1) der ki: Hacca tutkun idim. Bu farzı yerine getirmeyi çok istiyordum. Allah'ın hürmetli evini görmeye, onunla bağlantılı diğer ibadetleri yapmaya beni

muvaffak kılması için dua ediyordum. Rabbim duamı kabul etme nime-tini bahşetti, hatta İbrahim aleyhisselâmin o hoş duasını mübarek kıldı-ğı gibi. Benim duamı da bereketli kıldı ki onun duası Kıyamet Günü'ne kadar yaşayacak bir ümmeti diriltti. Oranın çorak arazisini mamur etti. Onun üstünde hakikî bir medeniyet ve kalıcı bir din bıraktı.

Ben 1318 h./1901 m. senesinde mahmil muhafız kumandanı tayin edildim. Düşündüm ki ben bu gezintimi, ilk adımından son adımına kadar kaleme almazsam, insanların Beytü'l-Haram'ı hac edeceklerin-de veya Arap Yarımadası'na gideceklerinde yaşadıklarımızdan istifade etmeleri için eser ortaya koymazsam, vazifemin şükürünü eda edemeye-ceğim. Bunun için küçük büyük ne gördüysem, ne duyduysam hepsini kaydettim. Bazen öyle güzel manzaralar ve değerli eserler gördüm ki onları ne kadar titizlikle anlattıysam da hakikati sözlerle göstermem ve müşahede ettiğim esnadaki halet-i ruhiyeyi ortaya koymam mümkün olmadı.

Yanımızda gördüğümüz manzaraları çekecek usta bir fotoğrafçı olsun istiyordum. Hatta o fotoğrafçının kendim olmasını da arzu ediyordum. Birinci haccımdan döndükten sonra fotoğrafçılık fennini öğrendim. Fotoğrafçılığı boş vakitlerimi dolduran bir tutku hâline getirdim. O gü-zel görüntüleri kaydetmek için tekrar haccetmeye kendimi zorladım. Allah (c.c.) beni istediğime ulaştırdı, 1320/1903 senesinde tekrar ih-sanda bulundu, hac emiri tayin edildim. Bildiğiniz şeylere görüntüyü katmak, sanki o mukaddes yerleri yakından görüyor, hatta işitiyor gibi keyif almanız için bulduğum her şeyi kaydetmek, görülen her şeyi fotoğ-raflamak için ilk gittiğim yoldan, tekrar gitmeye azmettim.

Allah, 1321/1904 senesinde üçüncü defa bana hac nasip etti. Yine hac emiri idim. 1325/1908 senesinde de Allah'ın izniyle tekrar hac emiri olarak haccettim. İşte bu dört hac benim için büyük bir ihsan, yüce bir armağan idi. Bol şükür ve engin bir sena gerektiriyordu. Bu da ancak gözümün gördüğü kulağımın duyduğu şeyleri beyaz ve temiz bir elbise içinde, manzaralar hâlinde insanlara arz etmekle olabilirdi. Biri diğerinden altta kalmayan güzellikler içeren bu fotoğraflı gezin-tileri Müslümanlara takdim ediyorum. Benim bir talihim Mekke'den

Medine'ye her gidişimde daha evvel gitmediğim bir yolu tercih etmem-di. İnanıyorum ki Hicaz bölgesi hakkında, başka bir kitapta tamamını elde edemeyeceğin kıymetli bilgiler elde edeceksiniz.

Bu gezintileri böyle ortaya koymamın, uğrunda o ciddi masrafları yapmamın en büyük sebebi, dinimizin farzlarından birini en iyi şekilde açıklamak, o nübüvvet beşiğini, o dinin kaynağını, anlatan en doğru eser olmasına çalışmaktır. Bu sizin, Hz. Peygamberin hayatını keşfetmeniz, gözünüzle görüyormuş gibi onun teşrif ettiği yerlere bakmanızı sağlayacaktır.

Bu dört yolculuğu sırasına göre anlatmayı uygun gördüm. İlk sene fotoğraf olmadığı için, daha sonraki yılların manzaralarından ilk seyahate ekledim. Zira ilk okuyacağınız seyahat en geniş anlatıma sahiptir. Ayrıca her bir meşhur mekân veya büyük eser yahut yolculuk anında meydana gelen enteresan olay, ayrı bölümler hâlinde gelecektir.

Allahu Teâlâ'dan içimi gösteriştten uzak tutmasını ve onunla yeryüzünün doğusunda ve batısında bulunan Müslümanlara faydalar ihsan etmesini dilerim. "O, benim Rabbimdir. O'na tevekkül ettim, O'na döneceğim." (eş-Şîrâ, 10).

Birinci Bölüm

BİRİNCİ YOLCULUK

BİRİNCİ YOLCULUK

Yıl: 1318 H. – 1901 M.

Mahmil Yolculuğa Çıkmadan evvel Yapılan Hazırlık Çalışmaları

Hac Emiri ve Mahmilin Askeri Gücü

4 Ramazan 1318 (26 Aralık 1900) tarihinde Topçu İsmail Paşa'nın hac emiri olarak tayin edildiğine dair irade-i seniyye (Mısır Valisinin emri) çıktı. 5 Zilkade'de ise benim mahmil muhafız kumandanı tayin edildiğime dair askerî emir çıktı. Aynı tarihli bir başka emir, mahmili korumak üzere subay ve askerlerden oluşan yüz seksen kişinin tayinine dair idi. Altı subay vardı: Piyade Yüzbaşı Abdülvehhâb Habib Efendi, Doktor Yüzbaşı Süleyman Kamil Efendi, Piyade Üsteğmen İbrahim Ahmed Efendi, Topçu Üsteğmen İsmail Kamil Efendi, Süvari Üsteğmen Ahmed Kamil Efendi ve Piyade Teğmen Mehmed Kâmil Efendi ve askerle birlikte on dört mehter elemanı.

Mahmil Kafilesi

4 Ramazan 1318 tarihinde Muhammed Süleyman Bey'in surre emini olduğuna dair yüce karar çıktı. Maliye bakanlığı; Şeyh Yusuf el Mercâvi'nin mahmil imamı, Hasan Hilmi Efendi'nin surrenin birinci kâtibi, Said Ahmed Efendi'nin ikinci kâtip, Hasan Kasım Efendi'nin askerî bölüm ve hac emirliği kâtibi, Mahmud Yusuf Efendi'nin surre veznedarı ve Saliha Hanımefendi'nin kadın doktoru olarak vazifelendirildiğini duyurdu. Bu sene mahmilin hizmetinde bulunan subay, asker, memur ve yardımcılarını olan, deve ve at seyisleri, lamba taşıyıcıları, sular, yatakçılar, mehtercilerin toplamı 473 kişiydi. Mahmille birlikte işçiler ve yardımcılarının dışında ahaliden kimse yoktu.

1318 h. senesinde surreye teslim edilen paralar, şer'i ve resmî şahitlik gereğince surre eminine verildi. Bu işlem maliye bakanı, hac emiri,

surre emini ve veznedarı, maliyeden bir veznedar ve Mısır baş kadısının bir temsilcisinin huzurunda gerçekleştiği üzere aşağıdaki gibidir:

Millim⁶: 500 + Mısır Cüneyhi (altını): 14.276 + Vinto: 49 + Mecid altını: 35 + Bitaka riyali: 39.000 + Mısır riyali: 2.972 + Kırş: 5.325 + Millim: 596 ¼.

Mısır cüneyh ve millimi olarak bunların toplamı aşağıdaki gibidir:

Cüneyh: 18.893 + Millim: 262 ¼. Yani on sekiz bin sekiz yüz doksan üç Mısır cüneyhi ve iki yüz altmış iki millim, çeyrek millim.

Adı geçen bu meblağ mahmilin bütün adamlarının üç aylık -ki bu müddet mahmilin yolculuk müddetidir- maaşını, Mekke emirinin maaşını, Mekke'nin ileri gelenleri, Çöl Arapları ve Mekke, Medine darüla-cezeleri için takdir olunan miktarı kapsamaktadır. Deve ücreti, hayvanların yem parası vb. lüzumlu diğer harcamalar için kitabın sonundaki mahmil maliyesine bakın.

Kisve (Kâbe Örtüsü) ve özellikleri

Kisvenin işlendiği atölye memuru tarafından, Kâbe'ye ulaştırması için mahmilciye (mahmil ve kisveyi uhdesinde tutan kişiye) teslimi sırasında, şer'i bir şahadetname yazılması âdettir. Bu şahadetnamede kisvenin parçaları ve özellikleri belirtilir. 1321 senesinde yazılan şer'i şahadetnamenin metnini buraya kaydetmeyi uygun gördük. Zira o tarihî bir belgedir; ondan kisvenin tafsilâtı ve neden yapıldığı öğrenilebilir. Yapıldığı maddenin kalitesinde bir farklılık olmadıkça her sene değişmez; hep aynıdır. Şahadetnamenin metni:

“Mısır’ın en büyük şer’i mahkemesinde 15 Zilkade 1321 h./2 Şubat 1904 m. Salı günü, Mısır’ın şimdiki faziletli kadı efendisi, adı geçen mahkemenin üyelerinden biri olan büyük âlim, Şeyh Muhammed Naci’ye, aşağıda anlatılacak olanları dinlemesine, onun iki kâtibine -ki ikisi de adı geçen mahkemede çalışmaktadır- aşağıdaki söylenenleri yazmasına izin vermiştir:

el-Ezher Üniversitesi’nin el-Cemaliye bölümü ile el-Halili Han’ın yakınında, Mısır’l-Mahruse’de bulunan, Efendimiz, İmam Ebu Abdullah el-Hüseyn (r.a.) Mescidi’nde, belirtilen gün, Sabah saat 10.00 da düzenlenen oturumda, sözü edilen iki kâtibin yanında, adı geçen hazreti (mahkeme) üyesinin huzurunda, adı geçen bölümün ed-Derbü’l-Asfar (mahallesinde)

6 Millim, Cüneyhin binde biridir.

oturan Merhum Ahmed Mustafa b. Mustafa'nın oğlu, Hacı Muhammed Ahmed el-Muhamilî, şer' an en muteber özelliklere sahip bulunan şer'i şahit gösterme merasiminde, şerefli Kisvenin işlendiği atölye memuru, Mısır'ın el-Halife bölgesi, el-Mahcer Caddesi'nde oturan, Merhum İsmail Bey'in oğlu, Merhum İbrahim Bey'in torunu, Abdullah Faik Bey'den, Allah'ın hürmetli evinin kisvesinin tamamını kabz, istilam ve istifa edip aldığımı bana ulaştığını bu mecliste hazır bulunanları şahit gösteriyorum.

Sekiz kuşak (yazıyı) ve dört dairevi (yazıyı) içine alan bu kumaşların hepsi, aşağıda anlatılacağı üzere ikişer denkten oluşan sekiz yük hâlinde taşınmaktadır. Adı geçen sekiz kuşak (yazısı) ve dört dairevi (yazı), siyah ipek ve yeşil ipek atlas üzerine kırmızı ince bündükî (بندقي) bezi kaplanmış olup, beyaz ve sarı muhayyeş (مخيش) simiyle işlenip kabartılmıştır. Beyaz bift (بفت) bezi ve pamuklu nevvâr (نوار) beziyle astarlanmıştır. Sekiz yükün üzerine, bu sekiz kuşak yazısından her biri konmuş olup, hararlar da üzerleri yazılı siyah ipektendir ve beyaz bift bezi ve pamuklu nevvâr beziyle astarlanmıştır.

Adı geçen sekiz yükten ikisinin içlerinde dokuz adet sevb (kumaş) vardır. Her sevbın uzunluğu yerel zira' ile 26 zira'dır. Bir zira'nın uzunluğu 57 küsur cm.dir. Bu sekiz yükten ikisinin içlerinde, yukarıdaki sevblardan sekizer adet bulunmaktadır. Sekiz yükün geri kalan dört yükünden ikisinin içinde yedişer buçuk sevb, kalan ikisinde ise adı geçen sevblardan altışar buçuk adet bulunmaktadır.

Allah'ın hürmetli evi (**Kâbe'nin**) burku' (**peçe**) deneni sitaresi (**kapı perdesi**), siyah ipek ve kırmızı yeşil ipek atlas üzerine kırmızı ince bündükî bezi kaplanmış olup, beyaz ve sarı muhayyeşlerle işlenip kabartılmıştır. Beyaz bift bezi ve pamuklu nevvâr beziyle astarlanmıştır. Bu sitarede siyah ipek, altın kaplı gümüş kasb iplikleri, kentir ipliği ve muhayyeştan yapılmış 5 şürrabe (püskiül) bulunur. Ayrıca 6 adet kırmızı bündükî ile kaplı gümüş zerira süslemesi, 12 adet kırmızı ipek, kasb ipliği ve kentirden yapılmış küçük şürrabesi ve 12 adet kırmızı ipek üzerine kabartılmış şemsiye süslemesi vardır.

Rahman olan (Allah'ın) yakın dostu efendimiz, ona ve bizim Peygamberimize selam olsun, **Hz. İbrahim'in makamının kisvesi** beyaz bift beziyle astarlanmış olup beyaz ve sarı muhayyeş simiyle kabartılıp süslenmiştir. Bunlar siyah ipek, ve kırmızı yeşil ipek atlas üzerinde olup, kırmızı bündükî ile kaplanmıştır. Onda siyah ipek, muhayyeş simi, kentir ve kasb

ipliklerinden yapılmış dört şürrâbe püskülü ve on şemsiye süslemesi vardır. Bu şemsiyeler beyaz ve sarı muhayyeş sim işlemeyle kabartılıp süslenmiş, kırmızı ipek üzerine kırmızı bunduki ile kaplanmıştır. Yine bu kisvede, kırmızı ipek ve kasb ipliğinden yapılmış 10 küçük şürrabe püskülü ve kırmızı bunduki ile kaplı 5 gümmüş zerira bulunmaktadır. Bunlarda pamuk saçak ve pamuk örgülü ip ağı vardır. Şürrabelerin zeriraları kırmızı ve sarı Hint pamuğundandır. Üzerlerinde kırmızı pullar vardır.

Allah'ın hüriyetli evinin **anahtarının kesesi** sarı muhayyeş işlemeyle kabartılmış olup, yeşil ipek atlastandır. Bu kırmızı bunduki ile kaplanmıştır. Üzerinde renkli pullar ve sarı kentir vardır. Yeşil ipek atlasla astarlanmıştır. Kasb ipliği, kentir ve kasb örgüsünden yapılan iki şürrabe püskülü vardır.

Teve Kapısı olarak bilinen, Allah'ın hüriyetli evinin içinde bulunan çatı kapısının sitaresi (perdesi), siyah, yeşil ve kırmızı ipek üzerine kırmızı ince bündükî bezi kaplanmış olup, beyaz ve sarı muhayyeşlerle işlenip kabartılmıştır. Beyaz bift bezi ve pamuklu nevvar beziyle astarlanmıştır. Üzerinde pullar vardır.

Hz. İbrahim'in (a.s.) maksuresinin (özel bölmesinin) kapısının sitaresi, siyah ipek ve kırmızı yeşil ipek atlas üzerine kırmızı ince bündükî bezi kaplanmış olup, beyaz ve sarı muhayyeşlerle işlenip kabartılmıştır. Beyaz bift bezi ve pamuklu nevvar beziyle astarlanmıştır. Kırmızı bunduki ile kaplı gümmüşten 5 zürare süsü, kırmızı ipek atlas üzerine beyaz ve sarı muhayyeş simiyle kabartılmış 10 şemsiye süslemesi ile ipek ve kasb ipliğinden yapılarak, beyaz bift bezi ve yeşil ipek atlasla astarlanmış 10 küçük şürrabe püskülü vardır.

Mekke'deki Harem-i Şerif'in **minber kapısının sitaresi**, siyah ve yeşil ipek üzerine kırmızı ince bündükî bezi kaplanmış olup, beyaz ve sarı muhayyeşlerle işlenip kabartılmıştır. Beyaz bift bezi, pamuklu nevvar bezi ve yeşil ipek atlasla astarlanmıştır.

Kisve-i Şerife'yi Kâbe'nin üzerine asarken ihtiyaç duyulan 3 mecdul -yani pamuk halat- ve halkaların ihtiyacı olan 41 usfiira (tahta çivi), gelenekleştiği üzere Kâbe'nin yıkanmasında ihtiyaç duyulan Baş gül sıyıyla dolu ağız kapaklı iki bakır kazan, (bütün bunları) şer'i kabz, tesellüm, istifa ve vusul kuralı içinde, adı geçen tarih ve oturumda hazır bulunanların kabullenmesi üzerine (uhdeme aldım).

Bu merasimde aşağıdaki şahıslar hazır bulunmuştur: ed-Derbü'l-Ahmar kısmındaki ed-Düveydârî de oturan, Merhum Abdülcevâd'ın oğlu olan Merhum Süveyfî'nin oğlu, hac emiri, şerif, İbrahim Rif'at Paşa; el-Özbekiyye kısmındaki Zahir Caddesi'nde oturan, Merhum Seyyid Osman el-Halebî'nin oğlu olan Merhum Seyyid Yusuf el-Halebî'nin oğlu, şimdiki Mısır maliye bakanlığının kararıyla mal müdürü olan ve bu sene surre-i şerif eminliği yapacak olan Ahmed Zeki Bey; el-Mevsiki kısmındaki el-Munâsra havalisinde oturan, Merhum Seyyid Muhammed el-Beblâvinin neslinden, Şimdiki Ezher-i Şerif Üniversitesi'nin şeyhi büyük âlim, yüce gönüllü, Seyyid, şerif, hazreti Ali el-Beblâvi'nin oğlu, efendimiz ve mevlâmız Ebu Abdullah el-Hüseyn- Bereket verici yüce Allah ondan razı olsun- mescidinin ve makamının Şeyhi Seyyid, Mahmud el-Beblavi; eski Mısır caddesinde oturan, Kisve-i Şerife'nin bakım mahzeninin emini (yani mesulü) Muhammed el-Arif'in oğlu Ömer'in oğlu kâtip Muhammed Ömer Efendi.

Zatı, ismi ve nesebi, bu mecliste hazır olup olmadıkları, şer'an muteber olan özelliklere sahip olup olmadıkları belirtilen bu kişiler şahittir ki, gösterilen eşyalar, şahit tutan kişinin uhdesinden çıkıp, bu konudaki gelenek mucibince, Mekke'de onları teslim alma velâyetine sahip kişilere teslim edilmek üzere, şahit tutan kişiden alınıp, şahit tutulan kişiye verilmiştir. Bu karar yukarıda yazılı olarak zikredilen kişilerin huzurunda ve gözetiminde başta söylenen (zil)kade ayının on altısına uyan, yine yukarıda belirtilen şubat ayının üçüne rastlayan çarşamba gününü alınmıştır.”

Bundan sonra Mısır kadılar kadısının belirlediği şahadetnameyi yazana 3 cüneyh 280 millim verilir. Bunun 880 millimi eline, 140 kuruşu kürk parası olarak, 100 kuruşu da cuh furciyye elbise parası olarak bırakılır.

KİSVE TÖRENİ

27 Şevval 1318 h./16 Şubat 1901 m. tarihinde Kahire'de aşağıdaki şekilde şerefli Kâbe'nin kisve merasimi yapıldı.

26 Şevval günü mahmil, maliye bakanlığındaki yerinden alındı. Tekerlekli sandıklar içinde eskiden beri gelenek olduğu üzere “el-Cemaliye”deki “Vekaletü's-Sit'e nakledildi. Kâbe kisvesinin bir parçası simle kabartılmış ipek sargılarıyla birlikte, Haranfeş'teki fabrikasından, Kale Meydanı veya Mehmed Ali Meydanı diye bilinen Selahaddin Meydanı'ndaki sekiye nakledildi. O gün ikinci vakti resmî olarak

Resim 2: Kâbe-i Muazzama'nın anahtar kesesinin görüntüsü

Makam-ı Halil İbrahim (a.s.) kisvesinin ve Kâbe kisvesinin geri kalan parçalarının Haranfeş'teki fabrikasından alınıp geçen Selahaddin Meydanı'na nakil merasimi yapıldı. Kisvenin nakli hamalların omuzlarında yapıldı. Onların etrafında polisler vardı. Önlerinde yaya ve atlı askerler gidiyordu. Yanlarında sevinçli nağmeler terennüm eden mehter takımı vardı. Sefer boyunca mahmile eşlik edecek olan yerel zurnacılar onlarla beraberdi.

İşte bu şekilde Kisve, fabrikanın müdürüne -Kisve memuruna- takdim edilir. (Müdür) atına binmiş, resmî elbisesini- büyük teşrifat takım elbisesini- giymiş hâlde olur. Öne doğru uzanmış iki elinin üstünde Kâbe anahtarının kesesi (resim 2) bulunmaktadır. Gelir ve Kâbe'nin kisvesini ve aynı şekilde omuzlar üzerinde taşınan Makam-ı Halil'in kisvesindeki (yazıları) okur.

Kortej bu düzen üzere fabrikadan, bakırcıların yakınında bulunan 'Sebil-i Kethuda'ya kadar yürüdü. Deve sırtında Cemaliye'deki

Vekaletü's-Sit'ten gelen bildik yeşil kisvesiyle mahmil orada buluştu ve makamın kisvesinin ardında yürüdü. Kortej'in hepsi evvel bakırcılara, oradan Gavriyye'ye, oradan Bab-ı Züveyle, Derbü'l-Ahmar, Tebânüh, muhaccer ve Selahaddin Meydanı'na ulaştı. Merasim orada yapıldı. Mahmil, kisve ile birlikte karşılama salonunun karşısına, sabaha kadar kalmak üzere yerleştirildi. Makam'ın kisvesi de yine duvarları, Kâbe kisve parçaları ve simli sargılarla süslenmiş, adı geçen salonun ortasına kondu. Kâbe anahtarının kesesi, Kâbe kapısının ve Tevbe Kapısı'nın sitaresi de aynı yere kondu. Makamın kisvesinin etrafına Kale Camii'nden getirilen dört gümüş şamdanlık bırakıldı. Kerdâşiyat (resim 3) denen dört parça, karşılama odasının batı tarafında bulunan muhafız odasına kondu ve odanın duvarları onlarla süslendi.

جزء من كسوة الكعبة فيه البسملة والصدية

Resim 3: Kâbe kisvesinden (örtüsünden) bir parça. İçinde besmele ve İhlas Suresi var

O günü takip eden geceyi, muhafızlar, merasim yerinin doğusunda bulunan bir yerde, Kur'an-ı Kerim okuyarak, ilâhîler söyleyerek ihya ettiler. Âlimler, ileri gelenler o gecenin ihyasına katılmak için davet edildi, bir kısmı, güneş batmadan evvel akşam yemeğine çağrıldı. Bir kısmı yatsı namazından sonra, sadece geceyi ihya etmek için davet edildi. Çeşitli tarikatların şeyhleri, Rifâiyye, Sâ'diyye, Ahmediyye, İbrahimiyye, Beyyümiyye, Kadiriyye, Şâzeliyye, şeyhleri mahmilin ve iki kisvenin önünde yürümeleri, sonra da o geceyi ihya etmeleri için çağrıldı. O gecede yüz Mısır cüneyhi harcandı. Merasim gece yarısına kadar sürdü. Gece yarısı salonda ve muhafız odasında bulunan kisveler makamın kisvesiyle beraber toplandı. Hepsi karşılama odasının karşısındaki yerde bulunan mahmile kondu.

O gecenin sabahında Selahaddin Meydanı'nda, büyük bir Kisve ve mahmil merasimi yapıldı. Merasime yüce hidiv (Mısır valisi), bakanlar, âlimler ve ileri gelenler katıldı. Hidiv geldiğinde onun için 21 pare top atıldı. Selâmlamak için üç defa musiki terennüm edildi. Her

حَفْلَةُ تَوْدِيعِ الْحَمِيلِ فِي ساحةِ كَلْبِ مِصرَ

Resim 4: Mahmilin Mısır Kale Meydanı'ndaki uğurlama töreni.

bir terennümün ardından zabıtlar, askerler ve orada hazır bulunanlar yüksek sesle Türkçe olarak “Efendimiz çok yaşa!” dediler. Haykırma esnasında hidiv ve orada olanlar selâm için ellerini alınlarına kaldırıyorlardı. Sonra yüce hidiv karşılama odasında, yanındakilerle birlikte biraz istirahat etti.

Salonun önündeki geniş avluda hazır bulunanlar, her zaman yapılan mahmilin yedi defa turlayışını izledi. Mahmil devesi kisve fabrikasının müdürü yedeğindeydi. Sonra onu yüce Hidiv’e sundu. O da yuları öptü ve baş kadıya verdi. Baş kadı ve bazı kişiler de öptü. Sonra onu meydandaki, Mahmudiye Camii’nin önünde, kisve merasimi tamamlanincaya kadar mahmili bekleyen memura geri verdiler. Sonra muhafızların taşıdığı kisve, hidive arz edildi. Hidiv salonun dışındaydı, bakanlar ve diğerleriyle ayakta bekliyordu. Ardından askerler yürüyüş yaptı. Sonra merasimin bittiğini ilân etmek üzere 21 pare top ateşi yapıldı. (Resim 4.) Hidiv ve yanındakiler ayrıldı. Sonra iki kisve, mahmille birlikte Hüseyin (r.a.) Mescidi’ne götürüldü. Asker, polis ve tarikat erbabı mahmille eşlik ediyordu. Mescide herkesten evvel gelen hac emiri ve surre emini mahmili karşıladı. Orada kisvenin parçaları birbirine dikişle eklendi.

Hicaz yolculuğu için hazırlanmış sandıklara konmak üzere makamın kisvesiyle birlikte Abbasiye'ye taşındı. Mahmil, Hüseyin Mescidi'nden Haranfeş'teki kisve fabrikasına götürüldü. Mahmilin Hicaz trenine çıkma merasime kadar orada kalacaktı.

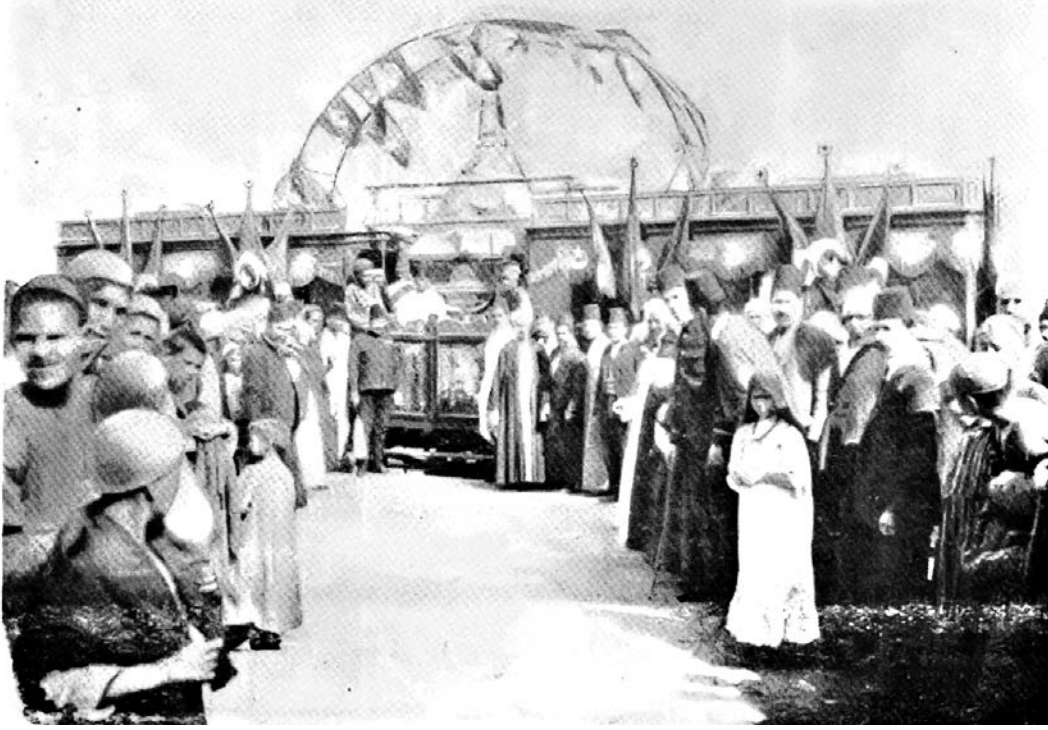
O gün sabah mahmilin fabrikadan Selahaddin Meydanı'na nakil merasimi yapıldı. Nakil silah çarşısından geçerek yapıldı. 13 Zilkade 1318 h. (4 Mart 1901 m.) günü kuşluk vakti, merasim eskiden olduğu gibi adı geçen meydanda yapıldı. Orada Kisve Fabrikası'nın müdürü Abdullah Faik Bey, mahmil devesinin yularını yüce hidive, o da hac emirine verdi. Hac emiri etrafında, polisler, askerler ve tarikat erbabı olduğu hâlde, mahmil devesini Süveyş'e gitmek üzere Abbasiye'ye kadar sürdü. Oradan iki kisve, Kâbe'nin temizliği için kullanılacak güzel kokular ve yeni bez parçalarıyla birlikte Mekke'ye gidecekti.

MAHMİL ve KAFİLE'NİN KAHİRE'DEN CİDDE'YE SEFERİ

Mahmil, Kahire'den yola çıkmadan birkaç gün evvel demir yolları müdürü, Hac Emiri Topçu İsmail Sabri Paşa'yı toplantıya çağırdı. Mahmille gidecekleri, Kahire'den Süveyş'e taşıyacak olan trenlere lazım olan vagon sayısını görüştüler. Yük treninin sekiz kapalı, üç çatılı, beş kenarlı ve yedi hayvan vagonundan ibaret olmasına; yolcu treninin vagonlarının ise ikisi birinci mevki, diğer ikisi ikinci mevki, sekizi üçüncü mevki ve ikisinin de hayvanlar için olmasına karar verdiler.

Zilkadenin on beşinci gecesini yük treni, iki kisveyi, yolcuların eşyalarını, mahmili, beraberindeki hizmetlileri, askerleri, deve sürücülerini, ışıkçıları, yatakçıları ve sucuları alarak Abbasiye'den yola çıktı.

Yükleme işini beğenmedim. Çünkü mahmilin hizmetçileri trene ulaşınca hemen kendi eşyalarını yükleyip, vagonların çoğunu doldurdular. Asker kendi eşyalarını yüklemek için geldiğinde vagonların çoğunu dolu buldu. Bazı vagonları kendi eşyalarına tahsis etmek için hizmetçilerin eşyalarını çıkarmaya mecbur kaldılar. Bunun çok zor olduğu malumdur. Şayet kumandan, kudretli, akıllı, zeki ve becerikli bir zabıt tayin etseydi, o da hizmetçiler ve bekçiler arasında vagonları taksim etse, her grubun vagonlarını ayırsaydı, o tecrübeli hizmetçiler hemen yüklemeye koşup vagonların çoğunu kendi eşyalarıyla dolduramazlardı. Aynı düzenin deniz vapurunda da olması gerekir. Her taifeye hususi yerler ayrılmalı, başkan bunu gözlemlemeli ve kuvvetli zayıfı ezmemeli,

Resim 5: Mahmil, İsmailiyye İstasyonu'ndaki Demir Yolları üzerinde.

bilenler iyi yerleri kapmamalı aksine herkes arasında eşit paylaşım olmalıdır.

15 Zilkade (6 Mart) günü sabahı yolcu treni Arap saatiyle⁷ saat 12.30 da sadece mahmili, emiri, memurları ve geri kalan muhafız, yardımcı ve ahaliyi alarak Abbasiye'den yola çıktı. Tren, Kahire, Tavh, Benha, Zekâzik, Ebu Hammed, Nüfeyse, İsmailiyye ve Fayed İstasyonlarında durdu. Ahali, tarikat şeyhleri, kız oğlan mektep talebeleri istasyonlarda mahmili bekliyordu. Beraberlerinde musiki ve belediye bandosu da vardı.

Ahalinin değişik âdetlerini gördük. Mahmili görmesi için emzikli çocukları bile getiriyor ve zürriyetlerinin bereketli olması için mahmile dokundurtuyorlardı. Dokunamadıkları zaman mendillerini para, beyaz et yahut taze ekmekle doldurup mahmilin hizmetçilerine atıyorlardı. Hizmetçiler bu mendilleri, içindeki görevlilere veriyor, mendili mahmilin üzerinde gezdirip geri veriyorlardı. Avamın böyle yapmasının

7 Arap saati her gün güneş battığında 24'ü gösterir. (m.n.)

sebebi, mahmilin Mescid-i Haram'ın içinde ve Medine'de kaldığı müddetçe Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kabrinin etrafındaki bakır parmaklıkların içinde duracağını bilmeleriydi. Bu sebeple mukaddes yerleri ziyaret edecek olan mahmille bereketlenmek istiyorlardı. İsmailiye vagonunda bulunan mahmil. (Resim 5'te)

Aynı gün Arap saatiyle saat 07.45'te Süveyş'e vardık. İstasyon görmeye gelenleri almıyordu. Peronun üzerinde iki sıra polis, hepsinin önünde mülki amir ve memurlar vardı. Tren vardığı zaman Süveyş Kalesi'nden 21 pare top atıldı. Musiki terennümü ve Hidiv selamı verildi. Hazır bulunanlar velinimetlerine alışılmış şekilde "Efendimiz çok yaşa!" duasını yaptı. Mülki amir, hac emirini ve surre emini tebrik etti. Sonra mahmilin kortej merasiminin aynı gün Arap saatiyle saat 10.30 da yapılması kararlaştırıldı. Vakit gelince mahmil muhafızları ve polisler istasyonun yakınında karşılıklı iki sıra hâlinde durdular. Köle ticaretini engelleyen askerler de hecin develerinin üzerinde iki sıra hâlinde durdular. Mahmil aralarına konuldu ve kortej bu düzen içinde yürüdü. Başlarında hac emiri, sağında mülki amir, solunda surre emini vardı. Halk ve tarikat erbabı onların peşinden geliyordu. Âdet üzere şehrin caddelerini dolaştıktan sonra başladığı yerde durdu. Orada mahmil muhafızları, gelişi selamına cevap olarak 21 pare top atışı yaptı. Hidiv selamından sonra merasim son buldu. Demir yolları trenindeki mahmil, Süveyş havuzunun İstasyonu'na kondu. Sabaha kadar orada geceledik. Mahmil memurlarına bağlı olanlar vapurun odalarında geceledi.

16 Zilkade 1318 h. (7 Mart 1901) Perşembe günü sabahı eşyalar, kisveler ve mahmil Necile Vapuru'na bindirildi. Vapur, mahmili ve kafilesini Cidde'ye götürmeye tahsis edilmişti. Saadetli mülkiye amiri, Hidiv Vapurları şirketinin bir temsilcisi ve muhafızların başkanı vapuru teftiş etti. İçinde gizlenen pasaportsuz kimse olmadığına kanaat getirdiklerinde, hacıların ve bekçilerin binmesine müsaade edildi.

Gemide dikkatimi çeken husus şu oldu. Üçüncü mevki çok kalabalıktı, yolcuların ihtiyacını karşılamıyordu. Hayvanların yeri son derece kötüydü. Uzunluğu on metreyi geçmiyordu. Eni gemi enindeydi. Yüksekliği ise yaklaşık iki metre... Doğru dürüst pencere yoktu, sadece çapı yirmi cm.yi geçmeyen iki tarafta ikişer delik vardı. Hâlbuki

رجل وامرأة هندیان محرمان

Resim 69: İhrama girmiş Hindistanlı erkek ve kadın hacılar

Resim 69: İhrama girmiş Hindistanlı erkek ve kadın hacılar

19 Zilkade sabahı (10 Mart) Arap saatiyle saat ikide Cidde'ye ulaştı. Süveyş ile Cidde arasındaki mesafeyi 66 saatte kat etmiş olduk. Araları 646 mildir. Kalkışımızın ertesi günü akşam vaktine kadar deniz sakin idi. Sonra rüzgârlar şiddetlendi ve deniz dalgalandı. Cidde'ye kadar böyle devam etti. Limana varmadan yaklaşık 6 saat evvel Kızıldeniz'in doğu kıyısında olan Râbiğ'e uğradık. Orada yolcular yıkanıp, tıraş olup tırnaklarını kestikten sonra ihrama girdiler. İhram elbiselerini giydiler. (Resim 69)⁸ Yüksek sesle telbiye getirdiler. "Davetine uyuyorum Allah'ım, davetine uyuyorum. Tekrar tekrar davetine uyarım, Senin hiç ortağın yoktur. Davetine uyuyorum. Hamd ve nimet ve mülk şüphesiz sana aittir. Senin hiç ortağın yoktur." (...)

içerde kırk tane at ve katır bulunuyordu. O derece izdiham vardı ki askerler atların yiyeceklerini, altlarından geçerek verebiliyordu. Hayvanlar terliyor, terleri, şiddetli sıcaaktan dolayı yere damlıyordu. Havalandırmak için koyduğumuz deniz pervanesi pek işe yaramadı. Atlar zayıflayıp siskalaştı.

Süveyş'te her bir hacıdan karantina vergisi olarak 32 millim alındı. Bu işlem hacıların çok vaktini aldı. Hükûmet bu vergiyi, sınır muhafaza vergisiyle birlikte alsa hacılar rahat eder, ödeme ve resmî evrakları almada vakit kaybı yaşamazlardı.

Perşembe günü, Arap saatiyle saat 8.30 da vapur Cidde'ye doğru "O (geminin) yürümesi ve demirlemesi Allah namıdır." ayetine (Hûd, 41) uyarak demir aldı.

8 Eserde fotoğraf numaralandırılmasında burada olduğu gibi sıradışı uygulamalara rastlanmaktadır.

Hac için olsun, umre için olsun ihrama girerken telbiye gerekir. Bir tepeye çıktıkça, bir dereye indikçe, yolcularla karşılaştıkça bu tekrarlanır. İnsanların bir kısmı hac için bir kısmı umre için ihrama girdi. Dört kişi dışında bütün yolcular böyleydi. Mekke'ye vardığımızda, tavaf; Safa ve Merve arasında say ettikten sonra ihramdan çıkmak için umreyi tercih ettik. Bu durumda, dikişli elbise giymek, erkeklerin başını açması, kadınların yüzünü kapaması, koku sürünmek, tıraş olmak gibi ihramlıya haram olan şeyler bize helal olacaktı.

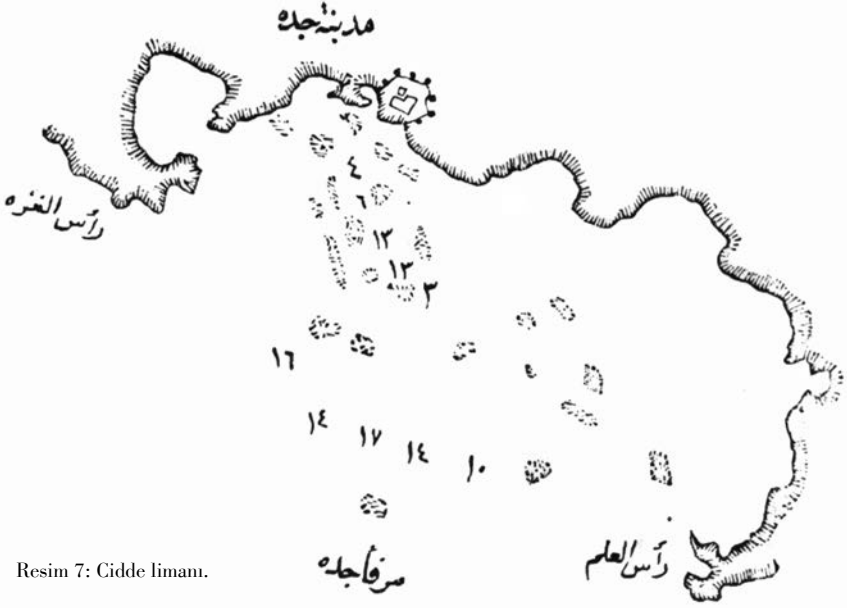
Eskiden âdet suçuların, paketleyicilerin, yatakcıların, ışıkçıların ihrama girmemesiydi. Onlar hiçbir hac ibadetini yapamazlardı. Bu sefer emir onlara da ihrama girmelerini emretti. Sevinerek emre uydu- lar. Yanımızda bulunan "bifte" bezinden alıp ihram yaptılar. Mısır'dan her zamanki gibi hazırlıksız çıkmışlardı. Muhafızlar için de Kahire'de verdikleri paralarla bifte bezi almıştım, ondan ihram yaptılar. Artık mahmil kafilesinde, geçmiş senelerdeki alışkanlıkların aksine küçükten büyüğe herkes ihramlıydı. İnsanlar bu defa bizde bir nizam gördüler ki aslında gördükleri Şer'i Şerif'in tavsiye ettiğiydi.

MAHMİLİN CİDDE LİMANI'NA GELMESİ

Vapur, Cidde İskelesi'ne ulaştığında ne mülki amir ne de onun gönderdiği bir kişi, hac emirinin gelişini kutlamak için geldi. Hâlbuki bu eski bir âdetti. Özellikle de vapurdakilere saygı gösterilir, eşyaların taşınmasına yardım edilir, konaklanacak mekâna götürülürdü. Sadece, vapurun yolcularını kontrol için bir karantina doktoru, bir de yolcuları ve eşyalarını karaya taşımak için bazı yelkenliler geldi.

Vapur demir attığında geldiğimizi göstermek için yedi top atışı yaptık. Limanda demirli Osmanlı harp gemisi, bir selam alındığı zaman, ondan daha iyisiyle mukabele edilmesi âdetine rağmen bizi selamlamadı. Bunun üzerine 21 pare top atışı yaptık.

Musiki terennüm edildi, yüce sultanın selamı söylendi. Akabinde ona üç defa dua edildi. Hidiv selamı ve duası yapıldı. İş iştenden geçtikten sonra Cidde Kalesi'nden top atışıyla, gecikmeli olarak selamımıza karşılık verildi.

Resim 7: Cidde limanı.

Eşyaların vapurdan Cidde sahiline nakli

Resim 7’de görüldüğü gibi iskelede halk çok olduğu için, vapur sahile yaklaşık iki mil uzakta demir atıyor. Hacıları ve eşyalarını karaya “senâbik” veya “katâir” denen yelkenli gemiler taşıyor. Mahmil memurlarını ve eşyalarını taşıyan gemilere takdir edilen ücret beş Mısır cüneyhidir. Eşyaları gemiden indirip karaya çıkaran görevlilerin ücreti iki cüneyh ve yine eşyaları sahilden kışlaya taşıyan hamallar için, iki cüneyhtir. Eh, iyi para... Mahmile tabi olan hacılara gelince, onların nakil harcamaları kendilerine aittir. (Resim 8’deki liman ve kayıklara bakınız).

Karantina ve Vize Gelirleri

Cidde’deki Devlet-i Aliyye kanunları gereği, her hacıdan 8 kuruş karantina vergisi alınır. (Resim 9’daki karantina dairesine bakın) İki kuruş yolculuğa izin (vize) vergisi (1324 h. senesinde her bir hacıya 89 kuruş oldu. (Allah, midesine düşkün olmakla suçlanan eski yöneticiye rahmet eylesin.) Her bir hacıya yaptığı ödemeye karşılık iki makbuz veriliyor. Her hacının işlemi yaklaşık beş dakika sürüyordu ve gemide en az 600 hacı vardı. Vergi alımı uzun zamanda gerçekleşti. Tahsilât işlemi bitmeden bırakmadıkları için hacılar gece ıslak zeminde yatmaya

منظر مدينة جدة ومينائها

Resim 8: Cidde şehrinin ve limanının bir manzarası.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعل جدة منارة العرب وبلادهم
والمسلمين في كل زمان ومكان

بازار الكورفنتينا بجدة ١٣٢١

Resim 9: 1321 yılı Cidde karantina merkezi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعل جدة منارة العرب وبلادهم
والمسلمين في كل زمان ومكان

mecbur kaldı. En iyisi, bu vergilerin tamamının bir defada hac emiri tarafından mülki amire verilmesidir. Zaten Mısır'da hacılardan vize vergisi alınmıyor. Hacıların eşyalarını gemiden sahile taşıma ücreti de orada alınır ve emir, hamalcıların reisine ve gemi sahiplerine ücretlerini verme işini yüklenir. Dolayısıyla hacılarla onlar arasındaki çekişmeler önlenmiş olur. Hükûmete bununla alakalı teklif göturdüm ve müspet cevap aldım.

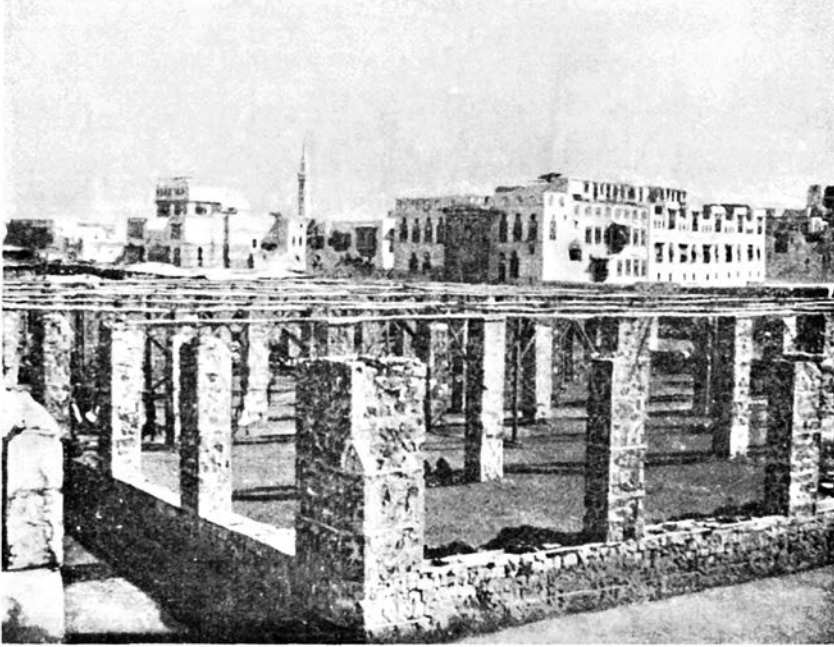
1320 senesinde hac emiri olarak tayin olup Cidde'ye ulaştığımda, oranın mülki amiri Ali Yemeni Bey'le, mahmulin beraberindekilere, vergileri ödemededen limandan çıkmaya müsaade etmesi hususunu konuştum. Vergiyi toptan vereceğimi taahhüt ettim, o da müsaade etti. Birbirini takip eden rakamlara sahip kartlar bastırdım. Her birinin üstünde "Mısır mahmiliyle beraber gelen hacı" yazıyordu. Her bir hacıya onlardan birer tane dağıttık. Çıkışta toplanan kartların sayısınca mülki amire vergi ödedim. Bunu karantina memurunun bana gönderdiği Türk kâtip eliyle yaptım. Böylece hacıları rahat ettirdik, sıkışıklığı önledik. Onları uzun müddet ıslak zeminde, rutubetli havada kalmaktan kurtardık. Aynı sene gemi sahipleri ve hamallarla da anlaştık. Böylece anlaşmazlıklar ve çekişmeler kesildi.

Eşyaların Sahilden Kışlaya Taşınması

Eşyalar vapurdan karaya taşındı ve gümrük binasının önündeki yola kondu. (Resim 11'e bakınız. Binanın sütunlarını, üstünde tahta kirişleri ve tavan olmadığını göreceksin.) Malların çevresine askerlerimiz sıralandı. Sonra hamallar malları kışlaya taşımaya başladı. Kışla, Havva annemize ait olduğu rivayet edilen kabrin yanındaydı ve sahile yaklaşık bir mil uzaklıktaydı.

Hamalların sırtlarında eşyaları taşımalarının iki üç gün alacağını anlayınca, hemen yakınımızdaki belediye reisine gittim. Ondan içinde Kâbe'nin kisvesinin de bulunduğu ağır eşyalarımızı taşımaya yardımcı olmasını rica ettim. Tevafuk o saat askerî kumandan Kaymakam Halid Bey de geldi. Aynı şeyi ondan da rica ettim. İkisi de araba sahibi tacirlere kendileri namına temsilci gönderdiler.

Bir saat sonra, bizdeki kum taşıma arabalarına benzer, yedi ufak araba getirdiler ki bize çok yardımı dokundu.

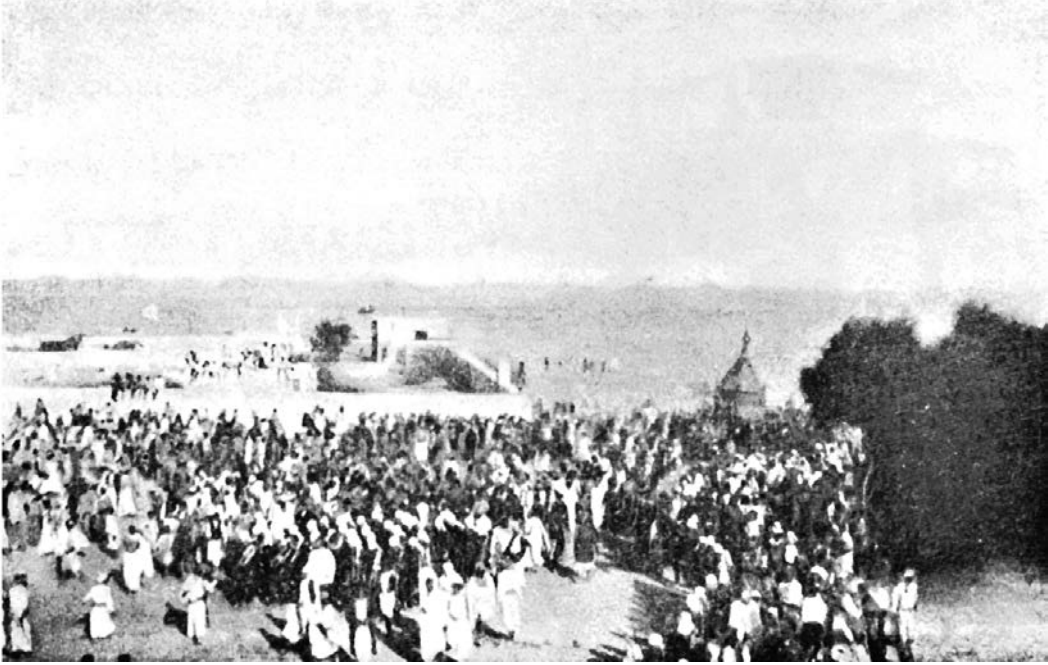
Resim 11: Cidde sahilindeki Gümrük binasının bir görüntüsü.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 جَوْرٌ صَاحِبٌ وَاللَّيْلُ وَالنَّجْمُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنَّجْمُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

Hava karardı, gümrük kapılarının kapanması yaklaştı. İlk ağır eşyaları limanda bırakıp, yanına asker vermeyi düşündük. Lakin bundan da çekinince polislerin “hekimdar” denen başkanına gittim ve kısa bir müddet kapanmayı geciktirmesini rica ettim. O da kabul etti. Hemen hafif eşyaların ve hayvan yemlerinin atlara katırlara yüklenmesini emrettim. Askere de taşıyabildikleri kadar yükü yanlarına almalarını emrettim. Gece saat üçe gelmeden eşyaların kışlaya taşınma işlemi tamamlandı. Taşınma zifiri karanlıkta, son derece kalabalık hâlde yapılmasına ve uzun bir yol gidilmesine rağmen hiçbir şey kaybolmadı. Şüphesiz ki bu Cidde’deki muhafızlarımızın himmetine, uyanıklığına, adamlarımızın dikkatine kesin delildir. Evet –Allah’a şükür– hac mevsimindeki şiddetli kalabalığa rağmen, Cidde’de neredeyse hırsızlık hadisesi yoktur, fakat yine de uyanıklığı ve ihtiyatı elden bırakmamak lazım. “(Deveyi) bağla. Sonra tevekkül et.”

CİDDE’DE KALIŞ

Cidde’de 19 Zilkade 1318 Pazar günü Arap saatiyle saat 02.00’den aynı ayın 23’ü Perşembe günü saat 11.00’e kadar kaldık. Bunun sebebi bizi Mekke’ye götürecek develerin bulunamayışı idi. Resmî olarak

Resim 12: Cidde halkının Mahmil-i Şerif kafilesi için yaptığı tören.

varışımızın ertesi günü Cidde’de mahmil merasimi yapıldı. Devlet-i Aliyye’nin askerleri bitişik sıra hâlinde karşılıklı iki dizi durdu. Mızıka takımı da onlarla beraberdi. Sayıları 400 nizami asker, 200 de gayr-i nizami asker idi. Merasim gümrüğün arkasında başladı. Mahmil, Arap saatiyle saat birde topluluğun yanına getirildi. Hac emiri ve surre emini önde bulunuyordu. Etraflarında muhafızları vardı. Herkes yerini aldı ve mahmil saflar arasında yürümeye başladı.

Eski gelenek gereği şehrin caddelerini baştanbaşa dolaşıyordu. Görülmeye değer bir gündü. Zira bütün zabıt ve memurlar resmî elbiselerini giymişlerdi. Sayıları sekseni bulan devlet bandosu mevcuttu. Bizim bandomuzla birlikte heyecanlı nağmeler terennüm ediyordu. Simalarında sadece neşe ve sevinç vardı, yüzlerinden ferah ve sürûr işaretlerinden başka bir şey okunmazdı. Bunların yanında o kalabalık insana bambaşka bir keyif veriyordu. Kumandan Halid Bey’in koyduğu nizam sayesinde insanların büyük kısmının feraha ulaştıklarını idrak ettim. Mahmilin başladığı yere dönmesiyle merasim sonuna gelindi, en son da mehter evvel sultan selamını, ardından hidiv selamını terennüm etti. İkisine de şeref ve uzun ömür duaları yapıldı. (Bakınız: Resim 12)

Cidde'deki Ziyaretleşmeler

Cidde'nin padişah tarafından görevlendirilmiş mülki amiri ve askerî amiri resmî elbiseleriyle, hac emirini, surre eminini ve muhafız kumandanını çadırlarında ayrı ayrı ziyaret ettiler. Onlara kahve ve şerbet ikram ettik. Ertesi gün de iade-i ziyarette bulunduk. Cidde Ticaret Odası Başkanı Saadetli Ömer Nasif Paşa da emiri ve emini ziyaret etmişti, fakat vakit darlığı sebebiyle ona iade-i ziyarette bulunamadılar. Mekke'de iken, ziyaret edilmediği için gücendiğini haber aldım. Gölünü almak için Mekke'deki yerinde mutlaka ziyaret edeceğimizi bildirdim.

Cidde'deki ahali, küçük büyük her gün ikinci vakti, mahmili görmek, musikiyi ve belediye bandosunu dinlemek için güneşin batışına kadar bize geliyorlardı. Hatta akşam yemeğinden sonra saat üçe kadar gelenler eksik olmuyordu. Mahmilin Cidde'de bulunduğu günler, oranın ahali tarafından ferah ve sürur mevsimi kabul ediliyordu. Ezgileri dinlemeyi aşırı seviyorlar. Ezgiler onlara sanki tabiatlarında birikmiş, sonra yarılp benliklerine dökülmüş gibi geliyordu.

Cidde'de Tanıştıklarımız

Yerel mahkeme reisiyle ve evkaf memuruyla tanıştık. Bizim tanışmamızı, posta ve telgraf işaretleri müdürü, takva sahibi, salih, güvenilir Abdürrahim Muhib Efendi sağladı. Kendisiyle daha evvel Sevakin'de tanışmıştık. Orada Devlet-i Aliyye'nin (Osmanlı Devletinin) telgraf müdürüydü. Ben de erkân-ı harb idim. Yıl 1896. (Üçünün resmi 13. levhadaki gibidir.)

Ayrıca Necid emirinin vekili, iyi ahlaklı, hoş kişilikli, keskin zekâlı bir tüccar olan Şeyh Süleyman b. Abdullah el-Bessam ile de tanıştık. Hanım tarafından akrabam olan âlim, kâmil, takvalı, Şeyh Muhammed Tumum ile birlikte bizi evine davet etti, ikramda bulundu. Zevk veren konuşması ve şiirleriyle bizi mest etti. Bu zat 1912 m. senesinde Mısır'a geldi.

Yine, İngiltere'nin Hint Halkları Konsolos Vekili Tabib Muhammed Hüseyin Efendi ile de tanıştık.

Resim 13: Cidde'deki posta ve telgraf müdürü, evkaf memuru ve mahkeme reisi (sağdan sola).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Cidde'de Hacılar İçin Lüzumlu Şeyler

İhramlı için dine uygun terlik satın almak lazımdır. Develerin sırtına da “şıkdif” almak gerekir. Şıkdifin üzerine, biri bir tarafa, diğeri öbür tarafa olmak üzere iki kişi binebilir. Fiyatı 120 Mısır kuruşuyla, 500 kuruş arasında değişir. Fiyattaki bu farklılık sanattaki titizlik ve süsleme sebebiyledir. Bu şıkdiflerin direkleri vardır. Üzerleri acem tanefese yaygıları, Mısır mellâe yaygısı veyahut keten ahîşe yaygılarıyla kaplıdır. Herkes servetine uygun bir şey alır. Acem kiliminin fiyatı şekil ve sanattaki değişikliğe göre 300 ile 1300 kuruş arasında değişir.

Şimdiki Şekliyle Cidde'nin Durumu

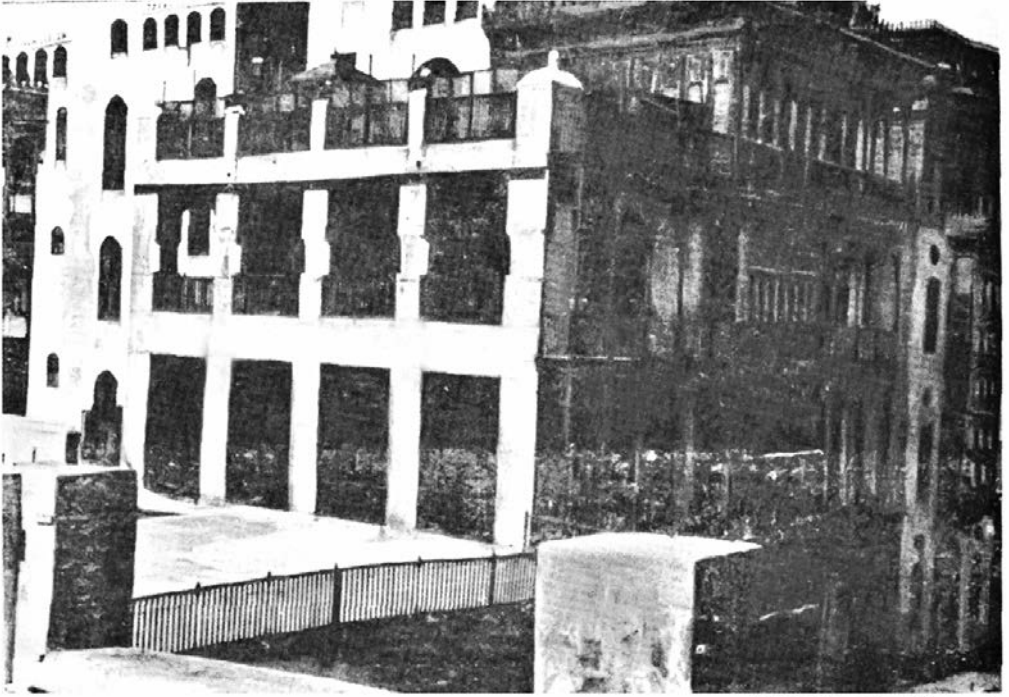
Cidde'nin asıl adı Cüdde'dir. Büyük bir şehirdir. Kızıldeniz'in doğu kıyısında Mekke'nin büyük bir limanıdır. 6 derece, 39 dakika doğu meridyeni ve 14 derece 33 dakika kuzey paralelleri arasında bulunmaktadır. Beş kenarlı bir surla çevrilidir. Normal yürüyüşle bir atlı onu 45 dakikada dolaşır. Surun yüksekliği dört metredir. Dokuz kapısı vardır. Bunların altısı deniz tarafında, üçü diğer taraftadır. Bu kaleyi ilk defa 915 h. senesinde Mısır meliklerinden Sultan Gavri bina etmiştir. İçinde denizden çıkarılan beyaz taşla bina edilmiş yaklaşık 3.300 ev vardır.

Resim 16: Yüksek ve sağlam Cidde evlerinin bir resmi.

Evler iki kat ile beş kat arasında değişir, ön yüzlerinde kırmızı Hint ahşabından yapılmış koni biçiminde ravşen cumbaları vardır. (Resim 16) Yüksek evlerin mevkisi güzel, manzarası iç açıcudur. Buralarda belde- nin büyükleri, devletlerin vekilleri (konsoloslar), Rus, İngiliz, Fransız, Nimsalı (Avusturyalı), İsveçli, Norveçli tacirler kalır. Seyyid Ömer es-Sekkaf eş-Şerif es-Sırrı'nın evi en muhteşem evlerdendir. (Resim 17) (Resim 18'de görülen mülki amirin evi zarafet örneğidir. Bol ağaçlı cıvıl cıvıl bir bahçesi vardır.) Cidde'de bir hükûmet konağı, askerlere ait kışlalar, (Resim 19) telgraf işaretleri bürosu, belediye meclisi ve karantina için ihtişamlı bir bina (Geçen resim 9), ayrıca sahilde gümrük binası (Geçen resim 11), yine beş cami, otuz mescit vardır. Bunlar yumuşak, güzel ve temiz hasırlarla döşenmiştir, ancak hava rutubetli olduğunda ıslak hâle gelmektedir. Camiler yol seviyesinden yaklaşık üç metre yukarıdadır. Muntazam taş merdivenlerle çıkılır. Helâları ve abdest alma yerleri yoktur. Cidde'de bir hamam, iki lokanta, kırk kahvehane, bir eczane, bir yüksek okul, dokuz sıbyan (çocuk) okulu, bir hastane, bir kireç ocağı, bir mezbahane, kırk ticari depo, dokuz yüz dükkân, ekin öğütmek için bir buharlı makine, kırk yedi değirmen, o kadar fırın, on aşhane, balık satışı için bir çarşı, sedef satışı için çarşı ve postaneler vardır. Ayrıca askerî kışlalara yakın bir mezarlık vardır. Mezarlığın etrafında bir duvar vardır. Kuzey kenarının uzunluğu 160 metreyi bulur.

بَنَاءُ الْمَسْجِدِ عَمْرٍو السَّكَّافِ فِي حَيْدَةَ

Resim 17: Seyyid Ömer es-Sekkağ'ın Cidde'deki evi.

بَنَاءُ الْمَسْجِدِ عَمْرٍو السَّكَّافِ فِي حَيْدَةَ

بَنَاءُ الْمَسْجِدِ عَمْرٍو السَّكَّافِ فِي حَيْدَةَ

بَنَاءُ الْمَسْجِدِ عَمْرٍو السَّكَّافِ فِي حَيْدَةَ

Resim 18: Cidde'deki vali naibinin (yardımcısının) sarayı.

﴿ قشلاق العساكر الشاهانية بجدہ ﴾

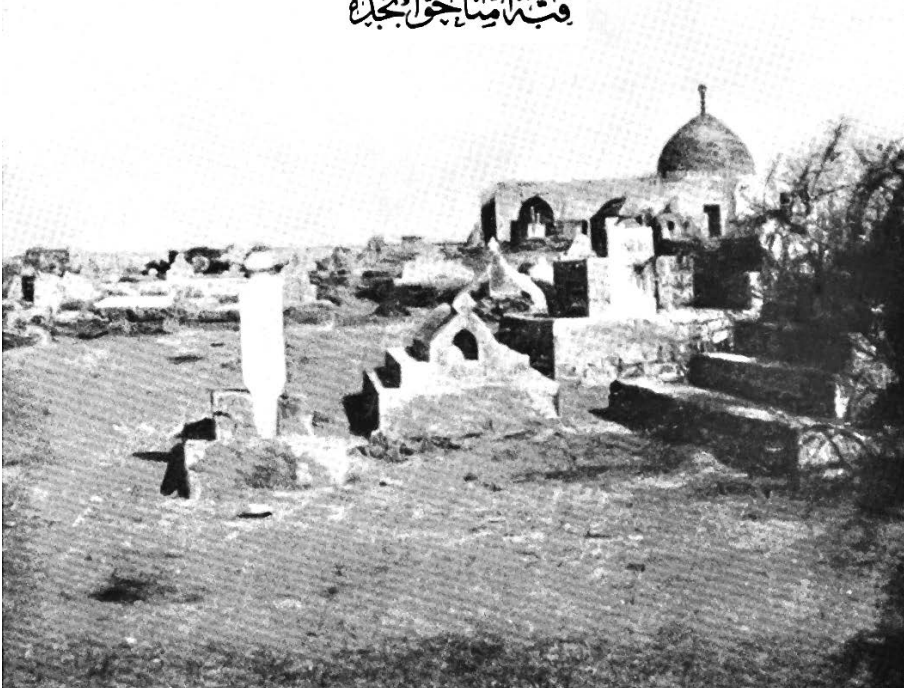

Resim 19: Padişah askerlerinin Cidde'deki kışlası.

قشلاق العساكر الشاهانية بجدہ
سنة ١٢١٦

Mezarlığın ortasında Havva Annemize ait olduğu rivayet edilen kabri vardır. Uzunluğu 150 metredir. Genişliği dört metre, yüksekliği bir metredir. Üzerinde üç kubbe vardır. İddia ettiklerine göre kubbelerden biri mübarek başının, diğeri göbeğinin, öbürü de ayaklarının üzerindedir. (Resim 20) Mezarlığın yanında, önlerine bez parçası koymuş sadaka isteyen pek çok dilenci kadın vardır.

﴿ قَبْرُ نَائِمَاتِنَا حَيْثُ الْبَيْتِ الْبَيْتِ ﴾

Resim 20: Havva annemizin Cidde'deki kabri.

قشلاق العساكر الشاهانية بجدہ
سنة ١٢١٦

Caddelerinin genişliği, 8 m. ile 15 m. arasında değişir. Mahalle araları dar ve düzensizdir. Cidde’de yağmur sularını denize yönlendirecek su yolları vardır. Şehrin içinde ve dışında yağmur sularını biriktirmek ve onları hac mevsiminde satmak için hazırlanmış sekiz yüz sarnıç vardır, fakat şimdi kullanılmamaktadır. Zira Cidde’nin suları bugün iki buçuk saatlik bir kaynaktan gelmektedir. Su toprağın altına yapılan kanallardan akmaktadır. Kanalları ıslahatçı eski Mekke Valisi Osman Nuri Paşa yaptırmıştır. Şehir dışında da kazılmış kuyular ve yere yığılmış borular vardır. Emici aletlerle onlardan sular çıkar. (Artezyen kuyuları). Suların bir kısmı tatlı, bir kısmı biraz tuzludur.

Mahmil, içme suyunu, Ciddeli sucular vasıtasıyla, en tatlı kuyulardan temin eder. Kışlanın yakınında ağzına kadar su dolu sarnıçlar da vardır. İhtiyaç anında onlar da kullanılır.

Şehirde üyeleri yerli halktan müteşekkil bir belediye meclisi vardır. Ayrıca bir mahkeme meclisi ve şer’i kadısı vardır. Halkın hepsi tütün (tömbeki), çay ve kahve tiryakisidir. Orada subar bitkisi çoktur. Ölülere merhamet celp etmesi umuduyla onu kabirlerin üstüne koyarlar.

Cidde’nin Sakinleri

Cidde’nin ahalişi çeşitli yerlerdendir. Mekkeliler, Yemenliler, Hadramutlular, Hintler, Türkler, Şamlılar, Mısırlılar, Kusayrılılar vardır. Nüfusu yaklaşık 25 bindir. Hac mevsiminde elli altmış bini bulur. Her yıl yaklaşık 120 bin hacı Cidde’ye uğrar.

Ticareti

Cidde, Mekke’nin ticaret limanıdır. Hatta Hicaz’ın en mühim limanıdır. Onun için limanın ticaret gemileriyle dolu olduğunu görürsünüz. (Geçen resim 8’de görüldüğü gibi)

Cidde’nin, Mekke için ticaret limanı edinilmesi üçüncü Halife Osman b. Affan (r.a.) zamanına kadar dayanır. Hz. Osman h. 26 senesinde Medine’den gelerek umre yapmış, Mekke’ye gelmiştir. Halk kendisine, eski Mekke sahiline gitmesini tavsiye edince -Orası yakındı ve şimdi Cidde’nin güneyinde bulunan Şuaybiye’den Cidde’ye kadar uzanıyordu- bu teklifi kabul edip Cidde’ye kadar gitti. Oraları gördü, denizde yıkandı ve “O mübarektir.” dedi. Sonra etrafındakilere “Yıkanmak için denize giriniz. Ama eteğiniz olsun” buyurmuştur. O

günden bugüne Cidde, Mekke'ye liman olmuştur. Mısır'dan, Sevâkin, Zencebâr, Somali, Hindistan, Cava, Rumeli, Anadolu, Suriye, Fas bel-
deleri, Irak, Bahreyn, Maskat, Yemen, Avrupa, Asya ve diğer yerlerden
ticaret (kervanları) buraya gelir. Kahve, Arap zamkı, koku türleri, de-
vekuşu tüyü, inci, sedef, mercan, belesan ağacı yağı ve gülyâğı, buradan
alınan ticaret mallarındandır. Buraya ise buğday, piriñç, sabun, şeker,
Mısır'dan; fildişi, Hint pirinci ve bazı deve türleri Hindistan'dan gelir.
Hicri 1302 senesinde alınan vergilerin toplamı 637.916 Osmanlı kuru-
şu ve 36 parayı⁹ bulmuştur.

CIDDE'DEN MEKKE'YE YOLCULUK

23 Zilkade 1318 h. (14 Mart 1901 m.) günü akşamdan bir saat ev-
vel mahmil kafilesi Cidde'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Kaymakam¹⁰
Halid Bey başkanlığında Osmanlı ordusundan bir fırka onu selamladı.
Cidde halkı bir milden daha uzak bir yere kadar arkasından geldi. Gece
Arap saatiyle saat tam on oluncaya kadar hızla yol aldık ve Bahre'ye
vardık. Kalenin yakınında bir yerde geceledik. Kaleyi bazı askerler ko-
ruyordu. Ayın 24'ünde saat 8.30 da mahmil yürüyüşüne devam etti.
Gece saat 7.00'de "Boğaz البوغاز" veya "Bostan البستان" Kahvesi'ne var-
dık. Saat 11.30'a kadar orada dinlendik. Sonunda Zilkadenin 25. günü
sabahı saat tam 1.00'de Mekke'ye ulaştık.

Cidde ile Mekke arasındaki yol iki yer hariç kumluktur. O iki yerde
küçüklü büyüklü çakıllar vardır, fakat bunlar yolun sadece yarım millik
kısımını işgal eder. Mekke'ye yaklaşık dört mil kala bir müddet taş kaldı-
rım devam eder. Sonra yol, taş döşeme de olsa toprak seviyesine düşer.
Bu yolda kıvrımlar çoktur. O kadar ki bakan, sanki bu yol karşı dağlara
yaklaşmayı önlemek için yapılmış zanneder. Hâlbuki arazi demir setler
döşenmesine uygundur.

Vadiyi iki taraflı birbirine benzeyen dağlar ve tepeler çevreler. Siyaha
çalın renkleri ve biten ağaç türleri birbirine benzer. Dağlar bazen yak-
laşır ve vadi daralır. Bazen uzaklaşır ve vadi genişler. Yolda hacıların
dinlenmesi, çay ve kahve içmeleri için on kadar kahve bulunur. Yine
Türk askerlerin kaldığı sağlı sollu birçok kale vardır. Ayrıca Şerif'in
düzensiz askerlerinin kaldığı başka mekânlar da mevcuttur. Bu askerler

⁹ Osmanlılarda 40 para bir kuruştur. (m.n.)

¹⁰ Kaymakamlık, Osmanlılarda askeri bir rütbedir. Aslı Kâim-i makamdır. (m.n.)

yol emniyetini sağlamak için var olmalarına rağmen, duyduğuma göre, vali emretmedikçe, hadise görüp işittikleri bir yerde de olsa, saldırıları püskürtmek, hırsızları ve yol kesicilerini kelepçelemek için yerlerinden ayrılmazlarmış. Hâlbuki vali nerede, onlar nerede? Yüklerini düzeltmek ve bazı zaruri ihtiyaçlarını görmek için kafileden geri kalan hacıların malları ellerinden alınmış. Bu askerlere “Niçin görevinizi yapmıyorsunuz?” denildiğinde Türkçe “Emir yok.” derlirmiş. Aman ne çirkin bir mazeret...

Asker mahmil geçerken selam duruyordu. Peşi peşine yüksekçe kayaların üzerine bu maksatla konmuş odun kümelerini yakarak yolu mahmil için aydınlatıyorlardı. böyle her yerde yaklaşık bin metre ışıktay yürüyorduk.

Mekke-Cidde yolunu, orada bulunan kale ve kahveleri, sapma ve düz gidişleri 1320 senesinde yaptığımız seyahat itibariyle tafsilatıyla anlatmayı uygun görüyoruz. Bu münasebetle deriz ki:

30 Zilkade 1320 Cuma günü Arap saatiyle gündüz saat iki de Cidde'den, kum tepelikleri arasında ova bir araziden yirmi dakika süresince 110 derece güneydoğu istikametinde¹¹ yolculuğa başladık. Sonra tepeler uzaklaştı vadi genişledi. Saat 5.25'te “Ra'sü'l-Kaim”e varıncaya kadar yolculuğumuz süratle devam etti. Orada nizami bir grup asker ve subayın bulunduğu bir karakol ve hac zamanında çay ve kahve satılan bir kahvehane bulduk. Yol üzerinde böyle daha birçok kahvehane var. Yolculuğa devam ettik ve altı saat sonra “Rağame” الرغامه ye vardık. Orada yüksekçe bir yerde içinde askerler ve kahve bulunan bir kale var. Rağame'de bir müddet oturduk. Bize bereketli bir selam olarak soğuk su sunuldu. Bu kaleden itibaren yolculuğumuzun yönü değişti. 90 derece doğuya doğru yürüdük. Orada dağlar bazen yaklaşıyor, bazen uzaklaşıyordu. Dağların arası bazen 180 m. bazen 360 m. oluyordu.

Sonra yönümüz güneydoğuya çevrildi. 110 derecede saat 7.45'te “Cerade جراده” denen yere varıncaya kadar yürüdük. Orada taştan yapılmış, tavanlı, geniş bir kahve ve kahveye yaklaşık yüz metre uzaklıkta iki kuyu var. Suları biraz tuzlu... Atları ve katırları orada suladık. 55 dakika dinlendik. Saat 8.40'ta yola devam ettik. Yaklaşık bin metre sonra sol

11 Bu derecelendirme sisteminde 90 derece doğuyu, 180 derece güneyi, 270 derece batıyı 360 derece de kuzeyi gösterir. (m.n.)

مَيْطَرُ رَكْبَةِ الْحِجَابِ وَمَحْطَةُ نَجْدِ

امير الحجيم محرم وجالس فوق اجولة البقساط وعز يساره الضوئي حاملا الآلة الفوتوغرافية جأاً على ركبيته والوافنون الحرس

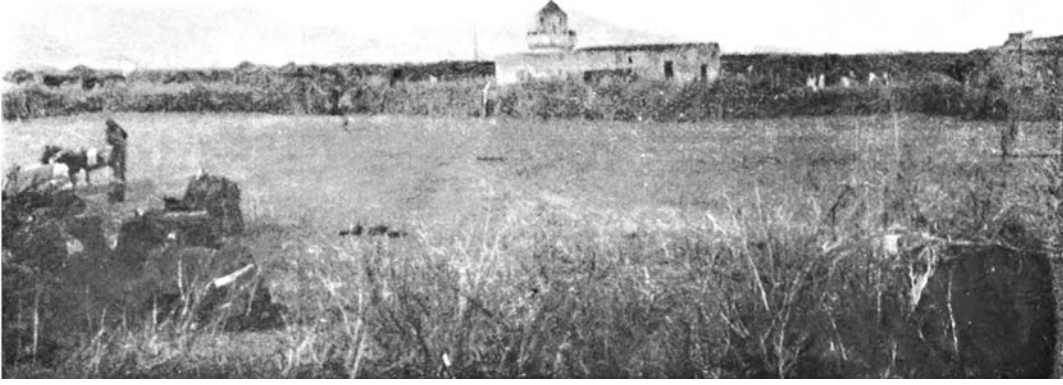
الملك عبدالعزيز بن عبدالمطلب آل سعود
الملك فيصل بن عبدالعزيز آل سعود
الملك خالد بن عبدالعزيز آل سعود
الملك فهد بن عبدالعزيز آل سعود
الملك سعود بن عبدالعزيز آل سعود
الملك فيصل بن عبدالعزيز آل سعود
الملك خالد بن عبدالعزيز آل سعود
الملك فهد بن عبدالعزيز آل سعود
الملك سعود بن عبدالعزيز آل سعود

Resim 21: Bahre İstasyonu'nda mahmil kafilesinin bir manzarası. Hac emiri ihramlı olup peksemat (ekmek) çuvallarının üzerine oturmaktadır. Solunda iki dizi üzerine çökmüş hâlde fotoğraf makinesini taşıyan kişi ışıkçıdır. Ayakta duran diğer kişiler ise hârisler (muhafızlardır).

tarafta, yoldaki diğer kaleler gibi yüksekçe bir yerde “الكثانة Kettane” Kalesi’ni gördük. Orada bir subay ve yirmi asker vardır. Bu kaleden itibaren yolyaklaşık bir mil çakılıdır. Saat 9.20’de yönümüz kuzeydoğuya döndü, 75 derecede yürüdük ve saat 9.30’da ikinci Kettane Kalesi’ne vardık. Orada iki subay ve elli asker vardır. Su uzaktadır. Aradaki mesafe bir buçuk saattir. Birkaçı hariç su bütün kalelere uzaktır. Orada bir kahve vardır. Bu kaleden yönümüz 140 derece güneydoğuya döndü. Saat tam onda “Kal’atü’l-Beyza” Kulesi’ne uğradık. O sol taraftadır ve içinde bir çavuş ve yirmi beş asker vardır. Saat 10.10’da içinde bazı askerler bulunan, sağ tarafta küçük bir kuleyi geçtik. Saat 10.45’te “Abd” veya “Salim” Kalesi’ne ulaştık. O kaleler sağ taraftadır. İçinde kırk asker ve bir kahve vardır. Yakınında “بجادية Bicadiyye” denen bir kuyu vardır. Bu kaleden itibaren vadi genişler ve yön 100 dereceye değişir.

Saat 11.30’da “الثديين Sedyeyn” Kalesi’ne vardık. İçinde 15 asker ve bir çavuş vardı, kale sol tarafta yüksekçe bir kayalık üzerindedir. Arazi kumdur, ziraate elverişlidir, otlaklar vardır. Bu kaleden sonra yönümüz 70 dereceye değişti. Saat 12.00’de yani akşam vakti “Bahre بحرة”ye vardık. Oradaki kışlanın fotoğrafını çektim. (Bakınız Resim 21) Bahre’ye “Bahretü’r-Ruğa بحرة الرغا” da denir. Soldadır ve Mekke’ye bakmaktadır. Alçak kulübelere, deve ahırları, kahveler ve küçük bir mescidi vardır.

Resim 22: Bahre İstasyonu'ndan bir manzara. Yüksek bina Bahre Kalesi'dir. Cidde ile Mekke arasındaki en kuvvetli kalelerdendir.

Mescidin minaresinin aslını Peygamberimiz (s.a.s.) h. 8 senesinde Taif Gazve'sinden dönerken kurmuştur. İbni Hişam'ın Sire'sinde böyle anlatılmıştır. Orada bunun devamında şu vardır: “İbn İshak dedi: “Bana Amr b. Şuayb anlattı ki Hz. Peygamber Bahretü'r-Ruğâ'da konakladığı zaman bir kısas uyguladı. O İslâm'da kısas uygulanan ilk kandır. Leysoğullarından bir adam Hüzeyl'den bir adam öldürdü. Peygamberimiz (s.a.s.) de onu öldürttü.“ (...)

Bahre'den Mekke'ye, güneydoğuya doğru giden başka bir yol daha var. Bilenler onun daha kısa ve daha az dolambaçlı olması sebebiyle, gittiğimiz yoldan daha kolay olduğunu söylüyorlar. Bahre'de birçok kahve var.

Bahre'de, 1320 Zilhicce ayının başındaki cumartesi gecesini geçirdik. Gecenin sonunda saat 12.00'de ayrıldık. Köyün yaklaşık bir mil uzağında, solda Bahre Kalesi'ni gördük; bu kale, en büyük ve en sağlam kalelerdendir. İçinde üç subay ve yüz asker vardır. Gündüz Arap saatiyle saat tam ikide Ümmü'l-Kurun (أم القرون) Kuyusu'na geldik. O yolun solundadır. Taşla örülmüş olup derinliği on metredir. Dört direği vardır. Su kovalarını yükselten, su develerinin bağlı olduğu mihver, onların etrafında döner. Bu kuyunun suyu tatlı ve hoştur. Saat 2.30 da Hadde'ye (حدة) vardık. Sol tarafta küçük bir beldedir. Kalesi, iki minareli mescidi, tatlı bir su kaynağı ve yolun solunda iki kuyusu vardır.

منظره و به منجد قدیم

امیر الحج محرم و خله . مظلة بیضاء و الشجر الاسود شجر الحرم

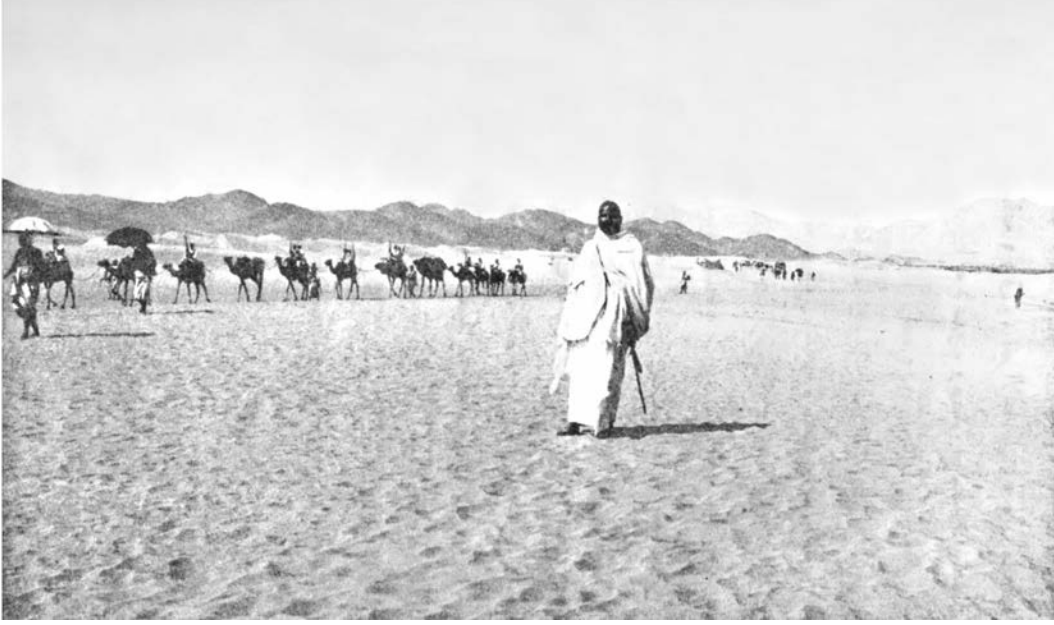

Resim 23: Hadde'den bir görüntü. Hac emiri ihramlı olup ardında beyaz bir şemsiye görülüyor. Siyah ağaçlar Harmel ağaçlarıdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Söylendiğine göre Mekke Şerifi Avnû'r-Refik Paşa'ya ait altı yüz hurma ağacı varmış. Hadde'nin resmini şekil 23'te görebilirsiniz. O arazide harmel ağacı ve diğer bazı küçük ve değişik cinslerde ağaç bulabilirsiniz. Fotoğrafta rüzgârın attığı bir şemsiyenin yakınında hac emirini otururken görürsünüz.

Mahmil evvela Hadde'de gecelerdi. Sonra Bahre ahalisinin ısrarıyla orada gecelendi. Saat dördün sonunda, oradaki bir dağın üstünde sağda iki kuleye rastladık. İkisinin arası yaklaşık 300 metredir. Orada bir subay ve kırk asker vardır. O iki burçtaki kuvvet geçicidir. Sadece kafilelerin geçiş zamanında gelir. Yol, Şümeysi Kalesi'yle tekrar istikrara kavuşur. Bu iki kuleden itibaren yol 145 dereceye yön değiştirir ve daralır. Saat dördü yirmi geçe Şümeysi Kalesi'ne vardık. Onun yalçın bir binası vardır. Orada iki subay ve elli asker bulunur. Yolu geniş ve kolaydır. Ancak daha sonra uzaklaşsa da sağdaki dağlar yola yakındır. Kalenin yakınında bir kahve ve bazı kulübeler vardır. Şümeysi'de "Şümeysi Mescidi" veya "Bey'at Mescidi" denen bir mescit bulunur. Sol taraftadır. Kare şeklinde olup bir kenarının uzunluğu 15 metredir. Mavi taşla yapılmış sağlam bir binadır. Üç revaklıdır, kible duvarında

Resim 24: Mahmil kafilesinin arka kısmının resmi. Hac emiri ihram kıyafetleriyle görülüyor.

şu kitabe vardır: “ هذا مسجد بيعة الرضوان. مأثرة من مأثر حبيب المنان. عمره المليك. سنة 1254 هـ إلى رحمة الرحمان. المغفور له السلطان محمود خان. Bu Rıdvan Bey’atı Mescidi, Mennam olan (Allah’ın) habibi (Peygamberimizin) eserlerinden bir eserdir. Onu, Rahman olan (Allah’ın) merhametine sahip bulunan ve affına (inşallah) nail olacak olan Mahmud Han 1254 h. senesinde yaptırmıştır.” Bu mescit, Hudeybiye yılı, insanların Hz. Peygambere (s.a.s.) rıdvan (hoşnutluk) bey’atıyla bey’at ettiği (ölümüne bağlılık yemini ettiği) ağacın yerindedir. Allahu Teâlâ bey’at hakkında “O ağacın altında sana biat ettikleri zaman Allah Mü’minlerden hoşnut olmuştur.” âyetini (el-Feth, 18) indirmiştir.” Şümeysi’de yaklaşık on metre derinliğinde, taşla örülmüş, bir kuyu vardır. Suyu makbuldür. Oradan itibaren 110 dereceye yönümüz çevrildi.

Gündüz saat beşte İki Alem’e vardık. Harem’in batı yönü o ikisinden başlıyor. O iki alem taşla örülmüş ve kireçle boyanmış kare şeklinde iki direktir. Her birinin kalınlığı bir metre olup yüksekliği dört metredir. İki alem arasındaki mesafe 50 metredir. Kuzey alemin yanında taşla örülü bir kuyu vardır. Duvarının kalınlığı 1.10 metredir. Çapı dört metre olup derinliği yaklaşık 15 metredir. Yanında taşla sağlam bir şekilde yapılmış bir sebil (su çeşmesi) vardır. Üzerinde Türkçe güzel bir hat ile yazılmış beyitler vardır. Yapım tarihi 1263’tür. Yanında sedir (nabak) ağaçları vardır. İki Alem’in yakınında kum tepeleri bulunur. Resim 24’te hac

العالمين بالشميسى بالقرب من الحديبية

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Resim 25: Hudeybiye yakınlarındaki Ştimeysi Alemleri (Harem sınır işareti kuleleri).

emirini ihram elbisesi giyerken görüyorsun. Onun sağında Hudeybiye Mescidi vardır. Resim 25'te İki Alem'den birini bütün açıklığıyla görebilirsiniz. Saat altıda birbirine yakın dağlar gördük. Yönümüz kuzeydoğuya 75 dereceye yöneldi. Üç saat sonra Abd Kahvesi'ne vardık. Buraya "Bezmi", "Salim", "Boğaz" Kahveleri de deniyor. Orada yirmi dakika dinlendik. Sonra yürüdük ve saat 8.00'de yönümüz 90 dereceye çevrildi. Bir on dakika sonra "Maktele المقتلة" Kalesi'ne vardık. O sağdadır ve içinde nizami askerler vardır. Altında taşla gizlenmiş bir kuyu vardır. Derinliği yaklaşık yirmi metredir. Su devesinin makarasını koymak için, üzerinde iki ayak vardır. Üç çekmecesi vardır. Su çıkarana kişi o çekmecelerde durur. Suyu tatlı ve boldur. Saat 8.25'te yönümüz 50 dereceye döndü.

20 dakika sonra 70 dereceye döndü. Saat dokuzda Ümmü'd-Dûd أم الدود Kalesi'ne uğradık. O sağdadır, önünde diğerleri gibi bir kuyu vardır. Saat 9.10'da 90 dereceye döndük ve saat 9.25'te "Bostan" Kahvesi'ne vardık. Orada bir sedir ağacı var. Çeyrek saat sonra, sağda Şerif Hüseyin'in beldesine ulaştık. Orada 135 dereceye döndük. Beş dakika sonra eski Seyyidlerin şeyhi es-Seyyid b. İshâk'ın evini arkada

bıraktık. O solda yol güzergâhından yaklaşık 140 metre uzaktadır. Onun yüz metre arkasında şüheda kabirleri vardır. Orada büyük fıkıhçı, ulu hadisci, yüce tarihçi –Allah ondan ve mü'minlerin emiri olan babasından razı olsun– Abdullah b. Ömer'in kabri vardır. (...)

Saat 10.00 da 90 dereceye dönmeye başladık. İki veya üç deve katarının geçebileceği genişlikte dar bir geçidi bir dakikada geçtik. Sonra yol genişledi. Saat 10.15'te kısa bir müddet 150 dereceye yöneldik ve Muallim Kahvesi'ne vardık. Kafile Sultan Abdülhamid'in fakirler için yaptırdığı Türkçe "Misafirhane" denen yerin önünde durdu. Burası Mekke'ye yaklaşık bir mil uzaktadır.

Şimdi 1318 yılındaki haccı anlatmaya devam ediyoruz.

Daha önce, "Mahmil 25 Zilkade 1318 günü sabahı misafirhaneye ulaştı." demiştik. Orada bizi bekleyen mutavvıfları (hacılara yardımcı olan meslek erbabını) bulduk. Bize karpuz, nar ve zezem suyu gibi hediyeler ikram ettiler. Yedik, içtik, Allah'a hamdedip şükrettik. Misafirhanenin yakınında şerif ve vali tarafından gönderilen birer temsilci bulduk. Onların biri subay diğeri mülkiyelidir. Hac emirini ve seferden gelen kafileyi tebrik etmek için gelmişlerdi. Yanlarında bir miktar asker de vardı. Mahmil buradan sonra sefer elbisesini çıkarıp, altın kaplamalı gümüş kasb ipliğinden yapılmış hulleler giyerek hareket etti. Önde birçok atlılar ve geliş nağmelerini çalan musikiciler ve belde bandosu ve mahmili karşılayanlar gidiyordu. Bu yürüyüş, mahmilin Cervel veya Avnû'r-Refik Paşa'nın bahçesine komşu eş-Şeyh Mahmud semtindeki bilinen makamına varıncaya kadar devam etti. Yerdeki taşlar ve kötü topraklar temizlendikten sonra oraya çadırlar kuruldu. Herkes yerini bildi ve bekçilik yapacak askerler tayin edildi.

MEKKE'YE GİRİŞ

Yolculuk değneğini, Mekke'nin batısındaki Cervel semtine attıktan ve eşyalarımızı güvenle koyabileceğimiz bir makam-ı mahmud (övülüp teşekkür edilen bir makam) edindikten sonra Beytü'l-Haram'a saygı selamı olarak, Kudüm (geliş) tavafı yapmak üzere Mekke'ye girmeye niyetlendik. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) uyararak hep beraber Zituvâ Kuyusu'ndan su alıp boy abdesti aldık. Çünkü O, Veda Haccı'nda Zâhir Kuyuları diye bilinen Zituvâ'da konakladı. 10 h. yılı 4 Zilhicce'ye rastlayan pazar gecesini orada geçirdi, sabah namazını da orada kıldırdı.

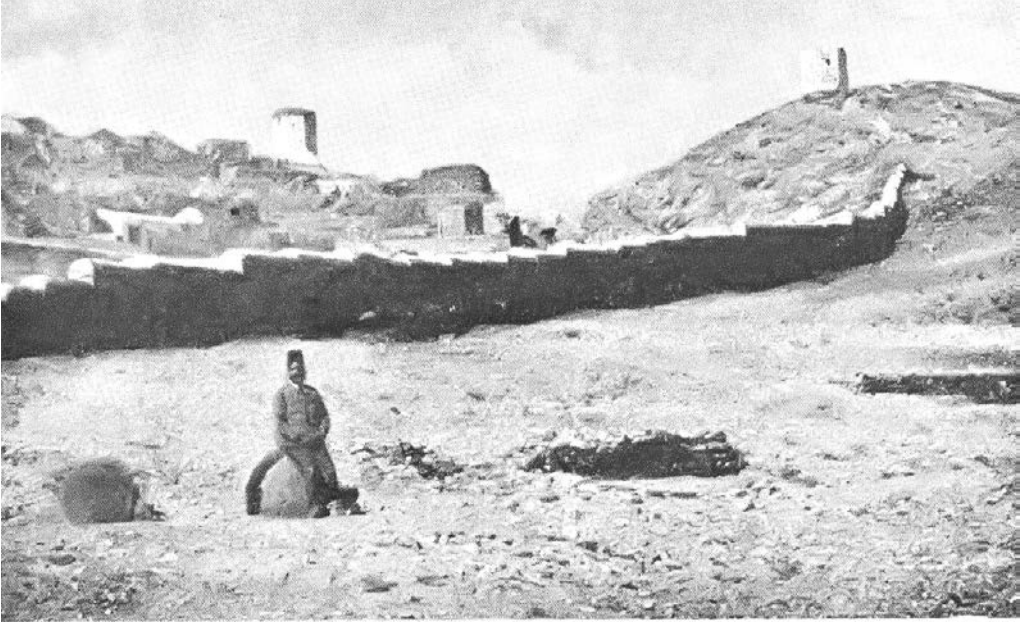
Resim 26: Şeyh Mahmud'taki Tuva kuyusu. Yıl: 1325

Aynı gün boy abdesti alıp Mekke'ye hareket etti. İnşallah bu husus, O'nun haccını anlatılırken gelecek. (Resim 26'daki kışlaya bakınız.) Kuyunun üzerinde bulunan mekânın çatısını göreceksin.

Boy abdesti aldıktan sonra Hacun¹² Yolu olarak bilinen yoldan Mekke'ye girdik. Orası Peygamber (s.a.s)'in Veda Haccı'nda girdiği Kedâ Boğazı'ndan geçen yoldur. (Resim 27'deki bu boğaza bak) Boğaz, resimde gördüğün gibi ortasında yükselti bulunan taş bir yoldur. Mekke'nin kuzeyindedir. İki dağ arasında bulunur. Her bir dağın üzerinde, Suud b. Abdülaziz'den korktuğu için Şerif Galib'in 1214 senesinde

12 Avrupa baskısı Müntehabü Şifâ'l-Garam adlı kitapta bildirdiğine göre 811 yılında Mücavirlerden biri dağın başında ulaşılması zor bir yeri düzledi. Yine 817 yılının ikinci yarısında bir başka Mekke mücaviri, bu dar geçitteki, alışılmış yolun dışındaki bir başka yolu, yani oradan kabristana inen soldaki yolu düzledi. O düz arazi çok dar idi. Oranın yanındaki dağ, kazmalarla yontuldu. Sonunda genişledi ve dört katar devesini yüküyle beraber alır duruma geldi. Daha önce sadece bir deveyi alıyordu. Ayrıca zemine atılan toprakla dümdüz yapıldı. Bunun üzerine insanlar alışkın oldukları yolu bıraktılar ve bu yolu kullanmaya başladılar. İki yol arasına sıkıca örülmüş taşlarla bir engel yapıldı. Sonra 837 yılında, o dönem Mescidü'l-Haram'ın imar işleri başkanı olan Sevdun el-Muhammedî bu iki yolu tek bir yol hâline getirdi. Yeni alçak yolu, eski yol seviyesine çıkarmak için yaklaşık bir boy kadar doldurdu. Sonra ikisini düzleyip, bir kaç yük devesini alacak şekilde genişletti. Hacun o dar geçidin bulunduğu dağdır. Mudâd b. Amr el-Cürhümî'nin şiiirinde geçen yerdir.

Resim 27: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) 10 h.'deki Veda haccında üzerinde yürüdüğü Keda seniyyesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَشْكُرَهُ لَوْلَا كَيْدُ الْفٰسِقِیْنَ
 الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِآیٰتِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ كَذٰلِكَ نَسُفِیْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ الْفٰسِقِیْنَ

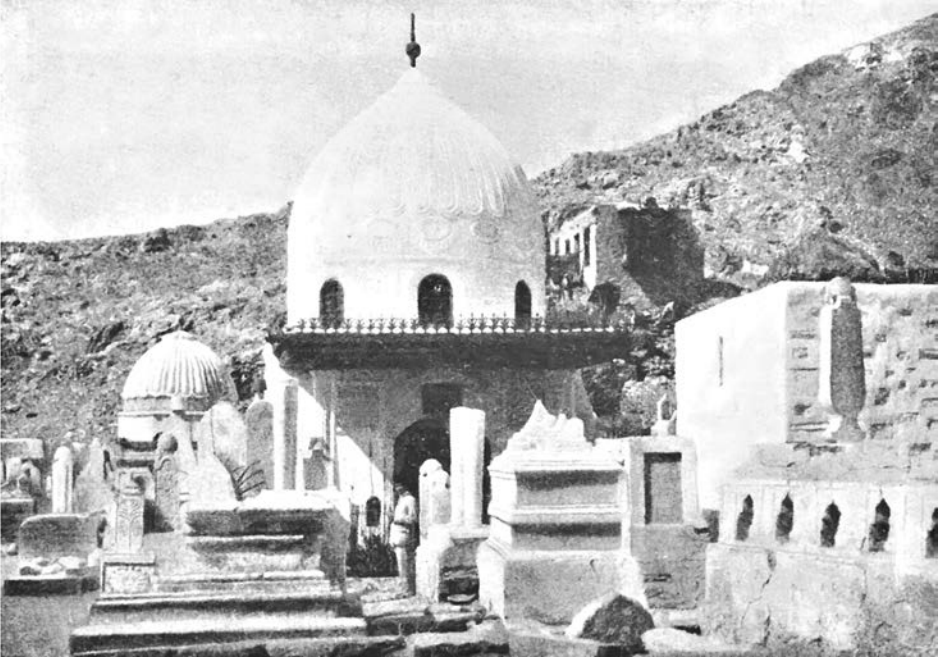
yaptırdığı kuleler bulunmaktadır. O kum gibi (bol) kavmiyle o sene hacca gelen Vahhabî mezhebinden bir zat idi.

O boğazdan Mekke ahalisinin kabristanı olan Muallâ'ya inilir. Yol sağa ve sola olmak üzere ikiye ayrılır. Kabristanı taşla yapılmış eski bir bahçe duvarı çevreler. Burada birçok sahabe kabri vardır. Sol tarafta, Mü'minlerin annesi Seyyide Hadice'nin¹³(r.a.) kabrinin üzerinde yüksek bir kubbe vardır. Resim 28'de görüldüğü gibi. Orada yine iddiaya göre Peygamberimizin (s.a.s.) annesi Âmine'ye ait bir kabir mevcuttur. (...)

Kabristanda birkaç kubbe daha var. Bize söylendiğine göre onlar, Hz. Peygamberin (s.a.s.) dedelerinden Abdümenâf, Abdülmuttalip ve Hâşim'in kabirleriymiş. Ayrıca (Resim 29'da) gördüğün Amcası Ebu Talib'in kabrinin üzerinde bir kubbe vardır. Resim 30 ve 31'de Muallâ Kabristanı'nın genel manzarası bulunmaktadır.

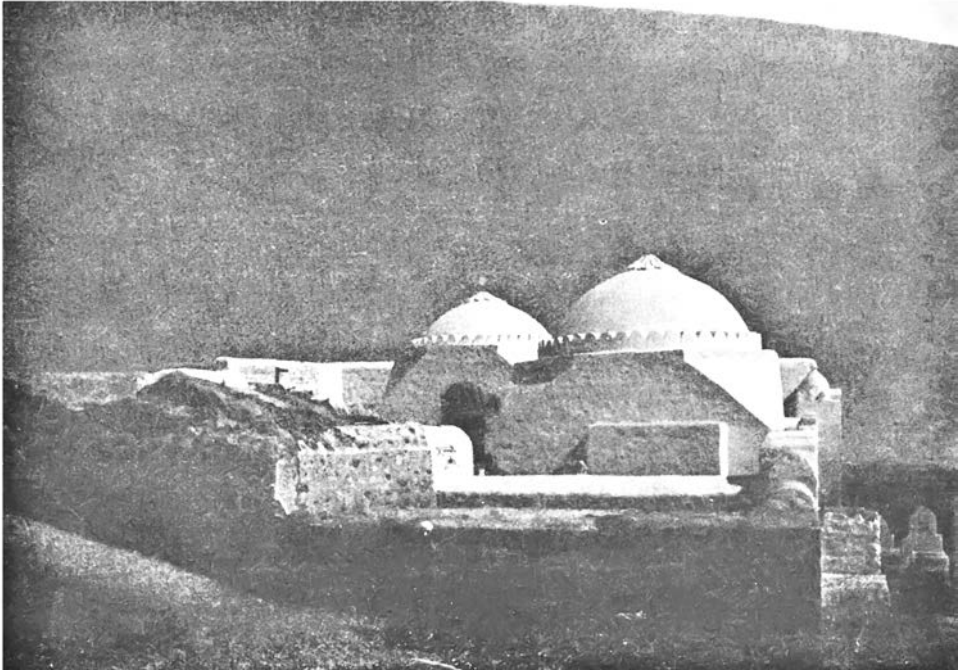
13 O, Hz. Peygamber'in eşi, ona ilk iman eden kişidir. Malıyla ve canıyla ona yardımcı oldu. O kırk, Peygamber'imiz 25 yaşında iken evlendiler. Hicretten üç yıl önce Hz. Hadice vefat edinceye kadar Peygamberimiz başka biriyle evlenmedi. Bu kubbe 950 yılında, Kanuni Sultan Süleyman'ın naibi Davud Paşa'nın velayetindeki Mısır Defterdarı Emir Şehit Muhammed b. Süleyman el-Çerkesi'nin bilgisi dâhilinde şümeysi taşından yapılmıştır. Kubbe yapılmadan önce kabrin üzerinde bir seki vardı. Adı geçen Muhammed b. Süleyman, Sultan Süleyman'ın sadakalarından bu kabrin türbedarına maaş bağladı, fakat ben kubbe 1298 tarihini gördüm. Demek ki 950'den sonra yenilenmiş.

قبة السيد خديجة بالمعالي بمكة المكرمة

Resim 28: Mekke-i Mükerreme'deki Muallâ Kabristanı'nda bulunan Hadice annemizin kubbesi.

قبر النبي عبد المطلب وعبد المطلب

Resim 29: Hz. Peygamber'in dedeleri Abdülmuttalib ve Abdümenaf ile amcası Ebu Talip'in kubbeleri.

قبر النبي محمد وآل بيته الطيبين الطاهرين

قبر النبي محمد وآل بيته الطيبين الطاهرين

Resim 30: Mekke-i Mükerrreme'deki Muallá kabristanı.

Resim 31: Hz. Hadice (r.anha) ve Hz. Âmine (r.anha) ile Hz. Peygamber (s.a.s.)'in dedeleri Abdülmuttalip ve Abdümenaf'ın kubbelerinin bulunduğu Muallâ.

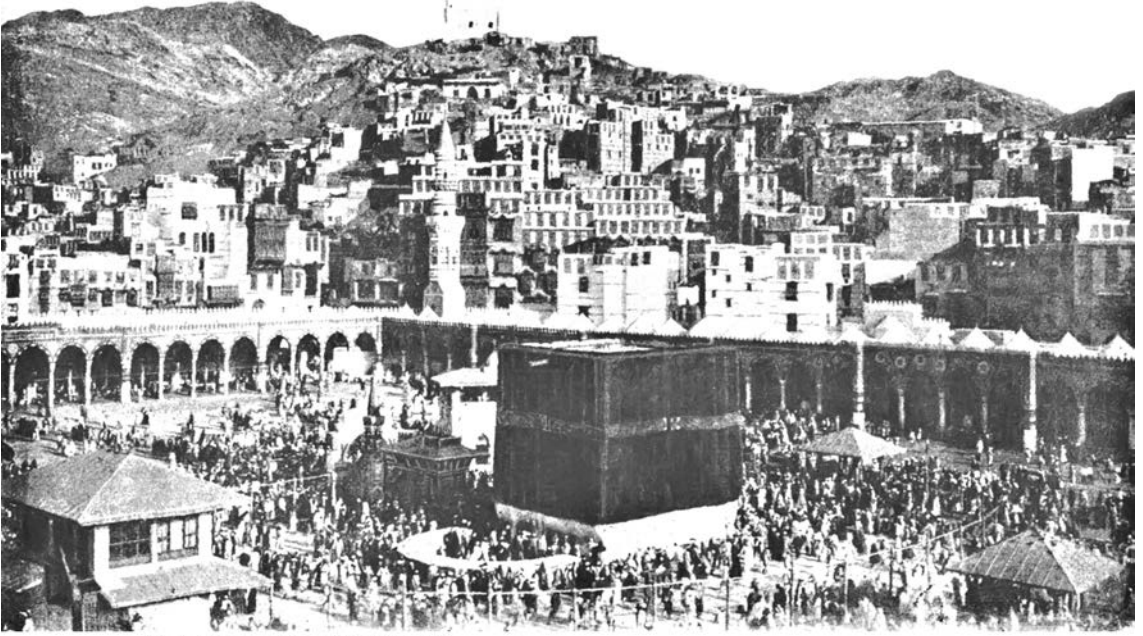
Bu kabirleri oradan geçerken ziyaret ettik. Sonra beldenin çarşısına oradan da Mescid-i Haram'a gittik ki bizim kışlamıza yarım saatlik mesafededir. Mescid'e Selam Kapısı olarak bilinen Benî Şeybe Kapısı'ndan girdik. Kapı kuzeydoğu yönündedir. Kâbe'yi gördüğümüzde Allah'a yalvarmak üzere ellerimizi kaldırdık. Tekbir getirdik ve: "اللهم أنت السلام و منك هذا السلام، حيتنا ربنا بالسلام، اللهم زد هذا البيت تشريفاً وتعظيماً و تكريماً و مهابة و زد من حجّه أو اعتمره تكريماً و تشريفاً و براً. Ey Allah'ım! Selâm (selamet) sadece sensin, selam sadece sendendir. Bizi Rabbimiz (Cennet'te) selam ile karşıla. Ey Allah'ım. Bu evin şerefini, azametini, iyiliğini, heybetini arttır. Ona hac veya umre yapan kişilerin de iyiliğini, şerefini, azametini ve kibarlığını arttır." dedik. Bu duayı Said b. el-Müseyyib, Ömer (r.a.)'ten duymuştur. Sonra şu anda mescidin içinde ve Makam-ı İbrahim'in yanında bulunan Beni Şeybe Kapısı'na yöneldik. O Hz. Peygamber zamanındaki asıl mescidin kapısıdır. Beni Abdi Menâf Kapısı olarak da bilinir. Veda Haccında (Hz. Peygamber) oradan girmiştir. Biz de Peygamberimize (s.a.s.) uyararak oradan girdik. Girerken onun dediği gibi: "Rabbim, Beni Sıdk (sadakat) girişiyle girdir, sıdk çıkışıyla çıkar ve bana kendi tarafından, çok yardımcı bir sultan (idare gücü) ver. De ki: Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl tamamen yok olacaktır." (el-İsra, 80-81) dedik. Bu âyet kapının üstünde yıldızlı güzel bir hat ile yazılıdır. Kapı, üzerinde mükemmel sanatlı bir kemer bulunan, iki sütundan ibarettir. Genişliği dört metredir. (Resim 32) Onu 1325 yılı Zilhiccenin sekizinci günü çektim. Hacılar Mescid-i Haram'da hac ibadetleri hutbesini dinlemek için toplanmıştı.

Resim 32: 1325 senesinde hacıların Terviye günü hutbesini dinlemek için toplanmaları.

Sonra Kâbe'nin güney yönüne, doğu köşesinde Hacer-i Esved, batı tarafında Rûkn-ü Yemânî bulunan duvara karşı ayakta durduk. Gücü yetenin öptüğü, yetmeyenin dokunduğu, bunları da yapamayanın ı̇şaretle selam verdiği Hacer'in yanında Kudüm tavafına başladık. Herkes "بسم الله و الله أكبر : Allah adına ve Allah en büyüktür." dedi. Onun etrafında tavaf ederken Beyt'i solumuza aldık. Tavafımız Hicr'in (Hatim'in) dışından ve yedi şavttan ibaret idi. İlk üçünde remel yaptık (hızlı yürüdük). Gerisinde Nebi (s.a.s.)'e uyararak normal yürüyüşümüzle yürüdük. Zira Ebu Davud ve Nesâî İbn-i Abbas (r.a.)'dan rivayet ettiğine göre, Nebî (s.a.s.) kaza umresi için Mekke'ye geldi. Müşrikler: "Size, Yesrib hummasının (Medine ateşli hastalığının) cılızlaştırdığı kötülüğe maruz kalmış insanlar gelecek." dediler. Allah bunu Nebi'sine (s.a.s.) bildirdi. O da arkadaşlarına ilk üç şavtta remel yapmalarını emretti. Devamlı öyle yapmaları durumu olmasaydı bütün şavtlarda remel yapmalarını istemeye bir mani yoktu. Mekkeliler onları görünce: "Ateşli hastalığın zayıflattığını söylediğiniz kişiler bunlar mı? Bunlar bizden daha diri." dediler. Veda Haccı'nda da o ve ashabı aynı şekilde yaptılar ve bu sünnet oldu.

Resim 33'te hacıları Kâbe'nin etrafında tavaf ederken görürsünüz, Kâbe siyah kisvesini giymiş, beyaz eteğini takmış hâldedir. Resimlerdeki Kâbe'nin görüntülerinden biri, üstünde beyaz rahmet oluşunun (Altınoluk'un) bulunduğu kuzey yönündendir. Oranın önünde yarım daire şeklinde Hicr-i İsmail vardır. Diğeri batı yönündendir. Resimde Kâbe'nin sağında Malikilerin imamının namaz kıldırđı yeri ve dört direk üzerinde duran gölgelik şeklinde de Hanbelîlerin imamının namaz kıldırđı yeri görürsünüz. Kâbe'nin solunda Makam-ı İbrahim, onun ardında Beni Şeybe Kapısı vardır. Makam ile Zemzem arasındaki beyaz bölüm Şafilere imamının namaz kıldırđı Zemzem binasından bir bölümdür. Soldaki iki katlı gölgelik ise Hanefilerin imamının namaz kıldırđı yeridir. Resimde daire şeklinde metafin (tavaf edilen yerin) direklerini görebilirsiniz. Ayrıca kemerleri ve kubbeleriyle revak direklerini de görebilirsiniz. Yine eşrafın (şehrin ileri gelenlerinin) evlerini de görebilirsiniz. Soldaki dağ, Handeme (الخندمة) Dağı; sağdaki ise Ebu Kubey's (أبو قبيس) Dağı'dır. Onun üstünde İbrahim el-Kubey'si'nin mescidi vardır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَشْكُرَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَتُوبُ إِلَيْهِ إِنَّ إِلَهَنَا لَغَنِيُّ الْمُؤْمِنِينَ

Resim 33: Mekke-i Mükerreme'de bulunan Mescid-i Haram'daki Kâbe-i Muazzama.

Tavaftan sonra Mültezem'e geldik. Orası, doğu taraftaki Kâbe kapısıyla, Hacer-i Esved'in arasındır. Üzerine göğüslerimizi koyduk. Kâbe'nin örtülerine kapandık. Dinimize ve dünyamıza afiyet vermesi için Allah'a yalvardık. Hatırımıza gelen münasip istekleri ve meşru temennilerimizi söyledik. Sonra Allahu Teâla'nın "Makam-ı İbrahim'den namaz kılacak bir yer edinin." sözüne (el-Bakara, 125) uyarak Makam-ı İbrahim (aleyhisselâm)'ın arkasında ikişer rekât namaz kıldık. Sonra mescidin içindeki Beni Şeybe Kapısı'nın güneybatısındaki Zemzem'e geldik. Ondan içebildiğimiz kadar içtik. Sonra güneydeki Safa Kapısı'ndan çıktık. Safa'ya yöneldik. Orası yaklaşık iki metre yüksekliğinde, altı metre uzunluğunda, üç metre eninde bir mekândır. Oraya düzenli basamakları (olan merdivenle) çıktık. Beyt'e yöneldik, tehlil ve tekbir getirdik. Mescidin doğusunda bulunan Sa'y yoluna indik. Yetmiş metre kadar yürüdük. Bir de baktık iki tane yeşil işaret taşı var. Birisi sağda bir evin duvarında. İkincisi solda Bazan (بَازَان) Kapısı denen Mescid-i Haram Kapısı'nın yanında. O ikisinden itibaren,

ellerimizi iki taraftan göğsümüze koyarak, 75 metre kat edene kadar hervele yaptık (koşuşturduk). Bitişte de iki işaret taşı var. Biri sağda bir duvarda. Diğeri solda Ali Kapısı denen Mescid-i Haram Kapısı'nın hizasındadır. Bu iki işaretten sonra normal yürüyüşümüzle 240 metre yürüdük ve Merve'ye ulaştık. O Safa'ya benzemektedir. (Safa ve Merve hakkında tafsilatlı açıklama ileride gelecek). Oraya çıktık. Tehlil ve tekbir getirdik. Bu bir şavt oldu. Sonra Merve'den Safa'ya indik. İkincide de birincideki gibi yaptık. Bu başka bir şavt oldu. Böyle böyle yedi şavtı tamamladık. (Âyet): “Şüphesiz ki Safa ve Merve Allah'ın alametlerindedir. Kim Beyt'e hac veya umre ederse o ikisi arasında gidip gelmesi günah olmaz. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah iyiliği takdir edeci ve pek bilicidir.” Dikkat edilsin ki kadınlar Sa'y'de hervele, tavafta remel yapmazlar. Fitne korkusuyla telbiyeyi yüksek sesle söylemezler. Sa'y'dan sonra, umre yapanlarımız saçını usturaya vurarak veya kısaltarak ihramdan çıktı. Onlara (ihramlı olduğu için haram olan) her şey helal oldu. Terviye günü, (Zilhiccenin sekizinde) hac için ihrama girilir. Sadece hac için veya umreli hac için ihrama girmiş olanlar, hiç ihramdan çıkmazlar. Arafatta durma, şeytan taşlama, tıraş olma ve tavaf gibi hac işleri başlayıncaya kadar ihramlı kalırlar. Ancak ondan sonra ihramdan çıkarlar.

Bu bölgedeki bazı Bedevî Arapların ve kadınlarının tavaf esnasındaki durumlarını söylememizde bir mahzur yoktur. Onlarda bir komiklik var. Bedevî Arapların ihramı, kollarını ve başlarını açmaktan ibarettir. Vücutlarının geri kalan kısmı kapalıdır. Saçları dağınık ve düzensizdir. Çoğunun saçı örgülüdür. Bizdeki kadınların saçlarına benzer. Kadınlarına gelince neredeyse hiçbir tarafı görülmecek şekilde örtülüdür.

Bir adam tavafında kendi şivesiyle şöyle diyordu: “Ey Beyt'in sahibi. Bak ben geldim. Demiyorsun niçin geldim. Beni, anne babamı affet. Hakkımı gasb ederek affetmezsen... Affedersin... Görüyorsun ben senin için haccettim.” Bunu rahatsız edici yüksek bir sesle söylüyordu. Bir taraftan da hızlı hızlı yürüyordu.

Bir adam, hanımının, kız kardeşinin ve annesinin elinden tutmuş onları sürüklercesine koşturuyordu. Onları Hacer-i Esved'e ulaştırdığında onları kaldırıyor ve başlarını Hacer'in boşluğuna sokuyordu. O

kadınlar da yüzünü ve saçlarını ona sürüyordu. Adam da onlara “Haccet ey kadın haccet!” diyordu. Hacer’i öpmek onlara göre sarsılmaz bir farz idi. O uğurda ölseler de bu geleneği terk etmezlerdi. Bu Bedevîlerin Hacer’in önünde oluşturdukları izdihamın çokluğundan, başlarını onun boşluğuna sokmalarından tırmalanmalar meydana geldi. Ben onlara sonra hâl çaresi buldum. Şiddetli kalabalıktan tavaf esnasında hacıların biri öldü.

Bedevî kadınların ikisi arasında geçen konuşmayı duydum. Onlardan biri Kâbe’ye şöyle dedi: “Ey gece hanım. (Kâbe örtüsü siyah olduğu için herhâlde ona “gece” adını vermiş.) Eğer bize gelir, diyarımıza yağmur yağdırır, bize iyilik getirirsen, sana bir kırba yağ veririm. Sen onunla saç püskülünü açarsın.” Çünkü Bedevîler Kâbe’yi başını yağlayan bir kadın zannediyorlardı. Öbür kadın buna: “Gerçekten ona bunu verecek misin?” deyince bu kadın “Sus, ben ona yalan söylüyorum. Hele bize yağmur getirsin, vermeyiveririz.” dedi. Bak, Bedevîlerin Rabb’e hitap adabı ne derece kötü bir duruma ulaşmış. Bozuk inançlar nefislerinde nereye ulaşmış. Bunun sebebi din konusunda son derece cahil olmalarıdır. Onlara doğruyu gösterecekler yok mu?

2 Zilhicce (23 Mart) Cumartesi günü Cidde’den Mekke’ye yaya olarak 1.500 hacı geldi. Bütün eşyalarını Cidde’de bırakmışlar. Yaya gelmelerinin sebebi develerin azlığı, hacıların çokluğu imiş. Beklerlerse hac farzasını yerine getirememekten korkmuşlar ve hemen koşup gelmişler.

MEKKE’DEKİ KARŞILIKLI ZİYARETLER

Hac Emiri ve Surre Emininin Devlet Sahibi Mekke Şerifi ile Valisini Ziyareti

Mekke’ye vardığımız gün (25 Zilkade 1318 h.) Beyt-i Haram’ı ziyaret, tavaf ve sa’y ettikten sonra ihramdan çıktık. Hac emiri ve surre emini, kendilerinden müsaade aldıktan sonra devletli şerifi ziyaret etti. İki de elini öptüler, hac emiri iki mektup verdi. Biri yüce maiyetten (hidivden) diğeri içişleri bakanından idi. Her ikisinde de selam ve hacılara rahat ettirmek için işini yapması hususunda hac emirine yardımcı olunması isteği vardı. Şerif her ikisine kahve ve çay ikram etti. Uzun müddet onun meclisinde kaldık. İki onun huzurunda çok keyifli idiler. Sonra teşekkür ederek ayrıldılar.

Ben (şerifle) çok görüşemedim. Zira kışlayı düzene sokmak, mahmil çalışanlarına lazım olan şeyleri hazırlamak, hayvanlara yiyecek almak beni meşgul edecekti. Ertesi gün subaylarla onu ziyaret ettim. Bize bir saat ayırdı. Yanına yaklaştık, elini öptük, oturmamıza müsaade etti. Ona yüce hidiv cenabının selamını söyledim. Teşekkür etti, dua etti ve onu özlediğini, görmeyi istediğini söyledi. Ona zatı âlilerinin haccetmeye çok istekli olduğunu haber verdim. Dedi ki “Demir yolu, ne zaman tamamlanırsa, her türlü rahatlık temin edilir.” Onun yanında muhteşem bir buçuk saat geçirdik. Bizi çok önemsiyordu. O zaman içinde bize çay ve kahve sundu. Sonunda teşekkür ederek çıktık.

Aynı gün emir, emin ve ben; devletli valiyi Hamidiye Hükûmet Konağı'nda ziyaret ettik. Bizi güler yüzle ve kollarını açarak karşıladı. Emir ona içişleri bakanlığından mahmil kafilesine yardımcı olmasını rica eden bir mektup verdi. Okuduktan sonra askerlerin ve hacıların durumunu sordu. Hacıların rahatını ve huzurunu sağlamak için her türlü yardımı sağlamaya hazır olduğunu bildirdi. Kendisine ve devletine dua ettik. Kahve içtikten sonra teşekkür ederek geri döndük.

Çeşitli Ziyaretler

Mekke'de kaldığımız süre içinde Osmanlı ordu kumandanını ziyaret ettim. Tuğgeneral rütbesine sahipti. Ayrıca Türkçe olarak “muhasibeci” denen vali vekilini ve Hicaz Telgraf İşaretleri Genel Müdürü, Tuğgeneral Saadetli Yüce Sadık Paşa'yı ziyaret ettim. Yine Mekke emirinin (Genel) İşler Vekili Şerif Ali Paşa'yı ziyaret ettim. Şeybeoğullarından Şeyh Seyyid, Kâbe Anahtarının Emmini Muhammed Salih'i ziyaret ettim. Eski Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib'in oğlu Nasır Paşa da ziyaret ettiğim kişiler arasındadır. Şevketli hidiv paşaya şu dilekleri iletmemi istedi:

1- Maliye ve evkaftan, onlar için ayrılan eşraf maaşlarının, o gün için on kuruş kıymetinde olan Hicaz riyalı Ebûtâka olarak değil, Mısır riyalı olarak verilmesini arzu ediyor.

2- Mısır dârulacezesine bakanlardan birinin, dârulacezeden dükkânlar elde etmek için, pencereleri kapıya dönüştürme işlemini tenkit etti. Görülüyor ki lokanta için orası münasip değil.

3- Minâ'da hacıların ve yoldan geçenler için büyük bir su deposunun yapılması maksadıyla 8.000 Mısır cûneyhinin ayrılması hususunda

iyi bir emir çıkmıştı. Yüce Hidiv için Allah'tan büyük sevap kazanmasına vesile olacak, kalıcı bir eser sayılan, bu yüce emrin yürürlüğe konulmasını ümit ediyor. Çünkü suyun uzaklığı kıymetini artırıyor. Bir kadem küp (28.3 cm³) genişliğindeki bir kırbanın fiyatı 3,5 kuruşa varıyor. Hatta bu yıl fiyatı beş kuruş oldu.

Fikrine katılıyorum, şüphesiz bunun hacılara çok faydası olacak. Özellikle de nafakasını bulamayan fakir hacılara... Fakirlik, uzak yerlerden yaya yürüyerek su getirmeye mecbur ediyor. Hatta onlara su sağlamak, su için Mina'dan uzaklaşanları gözleyen ve şehirden üç milden fazla uzaklaşmasını bekleyerek imdada gelecek kimse olmadığından hacıların mallarını gasp eden şirret Bedevîlerin de kökünü kazıyacaktı. Suların çok olmasının beden, giysi temizliğine ve sağlığın korunmasına yardımcı olacağını da buna eklersen projenin gerçekleşmesinin, herkese faydasının dokunacağı ve bunu yapanların geniş bir hayra vesile olacağı görülür.

Bu teklifi yüce hidivle konuştum. Projenin harcamalarını yönetmek üzere Mısırlı bir memur görevlendirmekte bir mani olmadığını söyledi. Şerif Avn'a ikinci haccımda bunu arz ettiğimde projeyi tasdik etti. Ancak harcamaların yönetimini kendisinin üstlenmesini şart koştu. Onun bu şartı projenin durmasına sebep oldu. Proje son senelerde, şimdiki kralımız I. Fuad zamanında gerçekleştirildi.

Merhum Şerif Muhammed Paşa'nın oğulları Muhsin Bey ile Abdullah Bey de ziyaret ettiğim kişiler arasındadır. Muhammed Paşa eski Mekke Emiri Şerif Abdullah Paşa'nın oğludur. Bu beyler yaşları 18'i geçmeyen iki gençtir. Mekke'de talimin ihmal edilmesi ve okulların azlığı sebebiyle ilk tahsilden başka tahsil yapamamışlar. Şerif Avnû'r-Refik Paşa tahsillerine devam etmelerini çok istiyor. Çünkü ilmin, fikirleri aydınlattığını, hakları arattığını, zalimlerin ellerine vurduğunu, dediğini mutlaka yaptırmak isteyen zorbalardan kurtulmak için bir cihat olduğunu görüyor. O bunun bizzat farkında ve bilincinde. (Resim 34'te) İki kardeşi Arap elbisesiyle, (Resim 35'te) Mekke elbisesiyle görürsünüz. (Resim 36'da) elbiseler değişiktir. Arkalarında ayakta duranlar, sarıklı olan eski dâru'l-ulum bakanı, Mustafa (oğlu) İbrahim Bey, ben ve 1321 yılı Surre Emni Zeki (oğlu) Ahmed Bey'dir.

Resim 34: Şerif Ali Paşa'nın
kardeşinin oğulları Abdullah
Paşa ile Muhsin Paşa.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام
على من لا نبي بعده

Resim 35: Şerif Ali Paşa'nın
kardeşinin oğulları Abdullah
Paşa ile Muhsin Paşa.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام
على من لا نبي بعده

محمد علی سعودی بمصر

عَبْدُكَ يَا مُحَمَّدٌ يَا مُحَمَّدٌ يَا مُحَمَّدٌ

Resim 36: Şerif Ali Paşa'nın kardeşinin oğulları Abdullah Paşa ile Muhsin Paşa.

Bunlar dışında eşraftan ve büyüklerden birçok kişiyi ziyaret ettim. Bizi çok güzel bir şekilde karşılıyor ve kışlada ziyaretimize geliyorlardı. Ben de onları en iyi şekilde ağırlıyordum. Muhafız subayları gelenlere iltifatlarda bulunuyor, onlarla konuşuyordu. Misafirler musiki dinlemekten çok hoşlanıyorlardı. Ben de onlar için, bando getiriyor, neşelerini artıran, kalplerini genişleten nağmeler dinletiyordum. Musiki, her gün ikindi namazından, güneş gözden kayboluncaya kadar çalıyordu. İnsanlar efkâr dağıtmak ve içini rahatlatmak için dinlemeye geliyordu. Hem din, hem dünya bizimdi.

Resim 267: Mekke emirinin Şeyh Mahmud'taki cenibeleri, yani atları.

Mekke Emirinin, Valisinin ve Ordu Komutanının Mahmili Ziyareti

7 Zilhicce 1318 günü Arap saatiyle gündüz saat 2.00'de Mekke emiri Devletli Şerif Avnû'r-Refik Paşa merasim kortejiyle kışlayı ziyarete geldi. İki atın çektiği bir arabaya binmişti. En sonda vekili Şerif Ali Paşa vardı. Arabanın önünde 50 atlı, 150 hecin develi ve 250 yaya ile 12 mehterci ve zurnacı vardı. Çok az Sudanlı hariç hepsi Mekke ahalisinden idi. Sıradan elbiseler giyiyorlar ve eski tarz silahlar taşıyorlardı. Arabanın arkasında, bakıcılarının yürüttüğü yaklaşık 15 at vardı. Atların üzerinde, altın yaldızlı, üzerine simle kabartılmış kadifeler geçirilmiş eyerler vardı. Bakanları sevindiren bir manzara... (Resim 267'ye bakınız)

Bize gelince, mahmil gelmeden hemen evvel askerlerimizi karşılıklı iki sıra hâlinde dizdim. Önde musikiciler, peşinde atlılar sonra da yayalar vardı. Topçular, top atmak için uygun bir yere geçmişlerdi. Hac emiri, emin ve mahmil görevlileri, askerlerin sağında idi. Şerif ulaştığında emir ve emin öne çıktı. Mahmilin eteğinin kenarını öptüler. İki sıra askerinin ortasından yürüyerek, arabasına binmiş hâlde bulunan şerifi takip ettiler. Şerif, askerlerin kıyafetini görüyor, çevikliklerini ve sebatlarını beğenerek onlara işaretle selam veriyordu.

Emirin büyük çadırının yanında arabadan indi. Çadırın önündeki bir koltuğa oturdu. O vakit emir kendisine mahmil görevlilerini takdim etti. Vazifeliler şerifin elini öptü, o da oturmalarını emretti. Ben de bunun ardından askere Türkçe “safa” yani rahat dedim. Subaylarla çadıra yöneldim. Orada da öncekiler gibi emirin elini ve eteğini öptük. Çay ve kahve içtikten sonra ayrılmaya niyetlendi. Subaylarla birlikte daha evvel bulunduğumuz yerlere döndük. Yanımızdan geçerken askerî selamla selamladı. Musiki yüce sultanın selamını terennüm etti. 21 pare top ateşlendi. Geldiğinde de böyle ateşlenmişti. Emir gördüğü her şeyi, özellikle de subayların ve askerlerin kıyafetini beğendi. Kendisi sıradan elbiseler, sarık, beyaz bir kaftan (bol yenli üstlük elbise), kum renkli bir ferace giyiyordu. Geldiğinde hac emirine, simden yapılan mahmilin kisvesinin parlak olmadığını görmüş, ömrünü sormuştu. O da eski Hidiv Tefvik Paşa zamanında yapıldığını söyledi. (Resim 37'deki şerife bakınız.) Bu resmi akşamdan sonra evinde çekmişim. Onun yanında “Bev” lakaplı yakın arkadaşı vardı. Şerif'in ona karşı büyük itimadı ve hüsnü zannı var. Kendine gelen büyük ve nefis hediyeleri ona vermeyi yeğliyormuş. O da bunlarla Mısır evlerine benzeyen ihtişamlı bir ev yaptırmış. Bana bildirildiğine göre gösterilen saygının sebebi şu imiş: Bir gün, şerif bir gölgeliğin altında oturuyormuş. Bu adam, şerife oradan ayrılmasını işaret etmiş. Ona kekeleyerek “cem cem” demiş. Şerif gölgelikten ayrılır ayrılmaz, tavanı göçmüş. Bundan sonra onunla yakın arkadaş olmuş. Ona 1320 senesinde verdiği hediyeler arasında, altınla süslenmiş bir kılıç ve yine altınla süslenmiş bir bıçak vardır ki şerife, Zencibar sultanı tarafından hediye edilmiş.

Resim 37: Şerif Avnû'r-Refik Paşa

Aynı gün saat üçte, emiri ve kafilesini ziyaret için devletli vali Mareşal Ahmed Ratip Paşa geldi. Şerifin arabası gibi bir arabaya biniyordu. Solunda Hicaz Telgraf Müdürü Saadetli Tuğgeneral Sadık Paşa vardı. Arabanın önünde, yaklaşık elli Türk atlısı vardı. Onlardan altısı, omuzlarında uzun gümüş değnek taşıyordu. Devletli vali, bahriyeli teşrifat elbisesi giyiyordu. O beyaz uzun bir pantolon, üstünde uzun siyah bir pardösü, onun üzerinde denizci mareşal arması bulunuyor. Pardösünün göğsünde, iki tarafında kordon bulunan sabit kalın ipler vardı. Pardösünün üstünde dizlere kadar uzanan, uzun siyah bir cübbe bulunur. Cübbe'nin yakası ve yenleri simli ipliklerle kabartılmıştır. Ayrıca önünde, arkasında, iki yanında ve kuyruğunda böyle ipler vardır. Bu kıyafet Mekke valilik makamını işgal edenlere mahsustur. Cübbenin üstünde birinci dereceden Mecidi nişanı vardı.

Valiyi de şerifi karşıladığımız gibi karşıladık. Ancak vali kışlanın girişine geldiğinde arabasından indi. İki asker sırasının arasından yürüdü. Bir subayın hizasına geldiğinde onunla tokalaştı. Subayları ve askerleri iyice gözden geçiriyor ve kıyafetlerinden mutlu oluyor, nizamlarının güzelliğine hayran kalıyordu. Verdiği selamdan bu belliydi. Özellikle de ben kuvvetli ve çevik bir şekilde asker selamı verdiğim zaman, selamı alış bir başkaydı. Devletlileri, emirin çadırını terk etmeden önce, (Bedevîlere elbiseleri dağıtan, hidivin mahmili hac emirine teslimi esnasında dualar eden) Şeyh Muhammed es-Sinbâtî kalktı ve valiyi taltif eden bir hitabe okudu. Yüce padişaha dua etti. Vali, onu beş cüneyh ile mükâfatlandırdı. Ayrıca mehterciler ve zurnacılar üçer cüneyh verdi. Bu onun yıllık âdeti imiş. (38. ve 39. resimler) Bunlar şerifin ve valinin, (Mekke'ye) gelişinden bir gün sonra Şam Mahmili'ni ziyaretlerinin dönüşünde, mahmilimizi ziyaretlerinde çekilmiştir.

KÂBE'NİN YIKANMASI

Zilhiccenin beşinde, pazartesi günü hac emiri ve surre emini ve bazı görevlilerle birlikte, senelik âdete uygun olarak Kâbe'yi yıkamak için çağrıldım. Can-ı gönülden davete iştirak ettik ve Mescid-i Haram'a gittik. Arap saatiyle saat birde devletli vali, defterdar ve Mekke ordu kumandanı tuğgeneral ve bazı önde gelen hacılar geldi. Kâbe'ye girdik. Dört yönden her birine ikişer rekât namaz kıldık. Sevdiğimiz dualarla Allah'a dua ettik. Emir ve emin gibi ben de hidiv için dua ettim. Sonra

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 38: Hicaz valisinin Mahmili karşılama resmi merasiminde zabitlerle (subaylarla) tokalaşması.

الشريف والوالي في العربيه بالشيخ محمود
أئمة مكة والوالي في الشيخ محمود سنة 1321

محمد علي سعودي بمصر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 39: Mekke emiri ve vali 1321 senesinde Şeyh Mahmud'ta arabanın içinde.

hep beraber, Kâbe'nin tabanını zezem suyuyla yıkamaya başladık. Yıkama hurma yapraklarından yapılan küçük süpürgelerle gerçekleştirildi. Sonra bize gülsuyu ve güzel kokularla islatılmış beyaz elbezleri dağıtıldı. Kâbe'nin duvarlarını silmeye başladık. Kapının önünde, teberrük gayesiyle, yıkamada kullanılan suları almak isteyen kalabalık çoğalmıştı. Mutavvif denen hac organizatörleri, suları kovalara alıyor ve kendi hacılarına hediye etmek üzere şişelere koyuyorlardı. Yine insanlar yıkamada kullanılan süpürgeleri kapışıyorlar, hatta süpürge ve suyu almak için birbirlerine vuruyorlardı. Kâbe'den inerken, yanımdaki süpürge liflerinden bazılarını, Kâbe'yi yıkamak ve teberrük için korumak amacıyla yanımda getirdiğim havlunun içine koydum, fakat hacılar beni sıkıştırdı ve belki bir damla su bulur ümidiyle biri onu sıktı. Bir kısmı yüzüne sürdü, bir kısmı ise dokunup, elini gözüne ve vücuduna sürdü.

Vaziyet böyle. Kâbe, hac mevsiminde, Anahtar Emîni Seyyid Muhammed Sâlih eş-Şeybi tarafından kapıyı açmakla görevlendirilen kişiye on Mısır kuruşu değerindeki bir riyal verdikten sonra içini ziyaret etmek isteyenlere açılır. Ziyaretçi zengin ise ondan birkaç cüneyh alırlar. Bazı insanlar Kâbe'nin yıkanmasını fırsat biliyor ve yıkayıcılarla birlikte giriyor. Kâbe 10 Muharrem'de erkek ziyaretçilere açılır. O gece on birde de kadınlara açılır. Rebiyülevvel'in on ikinci gecesi padişaha dua etmek için açılır. O gece ziyaretçiler girmez. Yalnız gecenin sabahında erkeklerle 13. gecesi de kadınlara müsaade edilir. Rebiyülevvel'in yirminci günü, onu yıkamak için açılır. Receb ayının ilk cuma günü erkeklerle, ertesi gün kadınlara açıktır. Receb'in 27. gecesi, padişaha dua için açılır. Sabahında erkekler, akşamında kadınlar ziyaret eder. Şabanın ortasındaki gece de dua için, sabahında erkekler için, akşamında kadınlar için açılır. Ramazanın ilk cuma günü erkeklerle, ertesi günü kadınlara, Ramazan'ın 17. gecesi ve son cuma gecesi sultana dua için açılır. Yine zilkadenin ortasında erkeklerle, ertesi gün kadınlara, yirmisinde de içini yıkamak için açılır. Bazı ileri gelenlere ise hususi şekilde açılır.

28 Zilkade günü Kâbe ihramlanır. Yani kisvesinin altına, beyaz izar (etek) konur.

ARAFAT VE MİNA'YA

Bize devletli validen, Mekke kadısının perşembe gecesi Zilhicce hilalini tesbit ettiğini, buna göre Arafat'ta vakfenin Zilhiccenin dokuzuna

Çeyrek saat sonra ikinci müderrece geldik. Saat 01.45'te Minâ'ya ulaşınca kadar yürüyüşümüze devam ettik. Orada, Arafat'tan döndükten sonra, şerifin büyük çadırını kurması için hazırlanan yerin yakınında mahmil, çeyrek saat istirahat etti. Sonra yürüdük ve saat 2. 35'te Müzdelife'ye sonra saat 4.35'te Arafat'a vardık. Orada 15 dakika dinlendik.

Yol kumludur. Ayak batmaz. İki yanda Mina ve Müzdelife'den uzaklaşan yüksek dağlar var. Onlar Müzdelife ve Arafat'ın yarı uzaklığındadır. Yolda, su, kahve, çay, et, pirinç, pişmiş ve pişmemiş mercimek, şeker, tatlı, giyecek vb. her türlü yiyecek ve ihtiyaç maddesi mevcuttur.

Arafat'a vardığımızda kafile her sene hazırlanan yerine indi. Çadırlar, eşyalar ve erzak bizden evvel varmış, bir subay nezaretinde bazı askerler ve yataklarla birlikte gece gönderilmiş ve biz varmadan hazırlanmıştı. Herkes yerini öğrendikten sonra "Arafat Dağı" diye bilinen Cebelü'r-Rahme'ye koştuk. Bugün arafe günü olabileceği düşüncesiyle, ihtiyat için orada vakfe yaptık. Gerçi şimdi Zilhiccenin sekizidir. Ay başının bilinmesi hususunda kesinlik olduğu ve Peygamber (s.a.s.) şüphe günü orucu yasakladığı için ihtiyata lüzum yoktur. Bunlar bize, Zilhiccenin dokuzudur kuruntusuna kapıldığımız günde vakfeyi terk etmemiz gerektiğini gösteriyor. Çünkü zan, hatta kesin bilgi o kuruntunun tersini gösteriyor. Yine de vakfemizi yaptık ve bu esnada hafif bir yağmur yağdı. Güneş battıktan sonra çadırlarımıza döndük.

Arafat Dağı ve Geniş Meydanı

Arafat Dağı büyük bir yay şeklindedir. "Arafe" denen geniş bir vadiyi kuşatır. Vadinin alanı yaklaşık iki mil karedir. Yayın güney cihetindeki ucunda Taif yolu vardır. Kuzey cihetindeki ucunda, batıya doğru çıkıntı teşkil eden bir dil vardır. Ona Cebelü'r-Rahme (Rahmet Dağı) denir.¹⁴ Orada Rahmet Dağı'nın tepesinde alem görülür. Üstünde "bir" rakamı vardır. İki rakamının altında ise dağın tepesinde olan bir ağaç vardır. Etrafındaki dağlara oranla küçük bir dağdır. Yüksekliği 30 m., uzunluğu 300 metreye yakındır.

Dağa, ancak düzensiz basamakları olan büyük taş merdivenlerle çıkılır. Merdiven 91 basamaklıdır. Basamakların yüksekliği 10 cm. ile 30

14 Editörün Notu: Müellif bilgileri 41. fotoğrafa göre vermektedir. Ancak iklimizdeki nüshada söz konusu fotoğrafa tesadüf edilememiştir.

cm. arasında değişir. Dağın üzerine çıkılan yerin sağında, ortasına yakın yerde bir düzlük vardır. Uzunluğu 15 m. eni 10 m.dir. Orada mihrabı bulunan bir namazgâh vardır ki İbrahim (aleyhisselâm) Mescidi denilmektedir. Peygamber'in (s.a.s) orada namaz kıldığı söylenir, lakin bu doğru değildir. Çünkü bu mescidi ve tanıttığımız merdiveni, 559 senesinde Cevad el-İsfehânî diye bilinen Vezir Muhammed b. Ali el-Mansur bina etmiştir. (Menâihu'l-Kerem adlı kitaba bakınız.)

Dağın zirvesinde, taşla kaplanmış kare bir düzlük vardır. Bir kenarı 50 m.dir. Düzlüğün ortasında kare bir ardak vardır. Bir kenarı 7 m.dir. Yüksekliği bir buçuk metredir. Onun batı köşesinde, sert taştan yapılmış ve kireçle kaplanmış bir direk vardır. Yüksekliği yaklaşık dört metre, her bir yönünün genişliği bir metredir. Bu direk Cebelü'r-Rahme'nin göstergesidir. Arafe gecesini, hacılara ve hacca gelenlere yön göstereceğini diye kandiller asılır. Direğin etrafında, mihrap bulunan bir duvar vardır. İnsanlar o mihraba bakarak namaz kılar.

Dağın altında da "Saharât (الصخرات) Mescidi" denen küçük bir mescit vardır. Sabit olmasa da Peygamber (s.a.s)'in orada namaz kıldığını iddia ederler. Ona bu ismin verilmesinin sebebi tabanında yan yana büyük kayaların bulunmasıdır. Mescidin batı yakası alçaktır. Cebel-i Rahme'nin civarında sağlam yapılmış sekiz havuz vardır. Yerin altından borular vasıtasıyla gelen Aynü'z-Zübeyde suyu ile doldurulur. Bunlar sadece hac zamanı kullanılır. Her sene hacdan evvel onarılır ve temizlenir.

Meydanın güneyinde, Taif yolu üzerinde Nemire Camii veya İbrahim Mescidi veyahut Arafe Musallası adında eski bir mescit daha vardır. Bu mescitte hacılar imamla birlikte öğle ile ikinci namazını, öğle vaktinde cem-i takdim yapıp birleştirerek kılarlar. İmam, namazdan evvel insanlara vakfe ibadetinin âdâbını ve güneş batıncaya kadar devam edeceğini belirten bir hutbe okur.

Arafe Vadisi'ni kuzey, güney ve batıdan Aynü'z-Zübeyde kanalı kuşatır. (Onun özelliklerini ve tarihini tafsilatıyla yakında anlatacağız.) Urane (عرنة) Vadisi hariç Arafe Vadisi'nin tamamında vakfe ibadeti yapılabilir.

Mahmil kafilesinin, Arafe Vadisi'nin ortasında her yılki yerinde konakladığını haber vermiştik. Zilhiccenin dokuzuncu gecesini orada geçirdik.

Arafe günü gün batımından bir saat evvel, Mısır Mahmili solda, Şam Mahmili sağda, önlerinde emirleri ve surre emini, etraflarında askerler, Cebel-i Rahme'nin eteğine toprak yüzeyinden biraz yüksekçe sert bir yere vardılar. Hatip, Cebel-i Rahme'nin eteğine yakın bir yerde, bir devenin üzerinde durdu. İzdihamı önlemek için etrafında askerler vardı. Hatibin yanında Mısırlı ve Şamlı iki mübelliğ durdu. Ellerinde mendil vardı ve onu hatip sustukça hacılara sallıyordu. Onlar sallarken çeşitli ırklardan oluşan, başları açık, çoğunun ayakları çıplak, ihram elbiseleri giymiş binlerce insan, Allah'tan yardım, geçmiş günahlarından istiğfar maksadıyla, telbiyeyle "Tekrar, tekrar senin çağrına uyarak Allah'ım, tekrar be tekrar. Buyur Rabbim senin ortağın yok buyur. Hamd ve nimet sana ait, mülk de. Senin ortağın yok." diye haykırıyorlardı.

Farklı ırklardan değişik diller, Allah'a dua dua yalvardı. Sesleri göklerin derinliklerini parçaladı. İhlâslı kalplerden temiz gönüllerden, Rabb'inden başka her şeyi unutmuş nefislerden çıkan sözleri dillendirdiler. İşıtilenler Allah için içte öyle bir tesir bırakıyordu ki anlatmakla bitirilmez, konuşmakla tabir edilmez. O hali gören ve ışıtıyenden başkası anlayamaz. "*Haberdar olan gibi, kimse sana haber veremez.*" (el-Fâtır, 14) (...)

Cebel-i Rahme'yi, bir ayak koyacak yer kalmayacak kadar hacıların doldurduğunu görürsünüz. Oraya baktığın zaman sanki insan yığına bakıyorum zannedersin. Onlar ellerini dua için Kible'ye kaldırmış, gözlerini gökyüzüne dikmiş hâldedirler.

Burada kalanların çoğu, Sudanlı, Yemenli ve Mağripli olup dağı kendilerine mesken edinmiştir. Arafe'de kaldıkları müddetçe yemek pişirmek dâhil bütün işlerini burada yaparlar. Cebelü'r-Rahme'de vakfe yapmayı pek büyük bir fazilet zannediyorlar. Hâlbuki o bid'attır. Menâihu'l-Kerem adlı kitapta aşağıdaki metin vardır: "Şeyh Takiyüddin şöyle demiştir: 'Arafe günü insanların çıktıkları bu dağın fazileti hakkında, sabit olan veya olmayan bir hadis bilmiyoruz. Hz. Peygamber'in (sas) vakfe vaktinden evvel Arafe Meydanı'nın diğer yerlerinde durduğu gibi, burada da durmasından başka özelliği yoktur. Vakfe yapma hususunda insanların bu dağa hırs göstermeleri, üzerinde ateşler yakmaları hep bid'attır. Kadınların erkeklerle karışması gibi mahzurları vardır. Bu, iyiliği emreden, kötülüğü yasaklayan âlimlerin kaybolmasından, insanları

Resim 45: 1321 yılı 10 Zilhicce günü (27 Şubat 1904) Müzdelife'den Mina'ya giden Mısır ve Şam Mahmillerinin bir manzarası.

cahilliğin istila etmesinden ve kıyasla iş yapmayı kabullenmelerinden kaynaklanmaktadır.” Bu iyi anlaşılın, adı geçen kitapta 559 yılı hadiseleri başlığı altında bunlar anlatılmıştır.

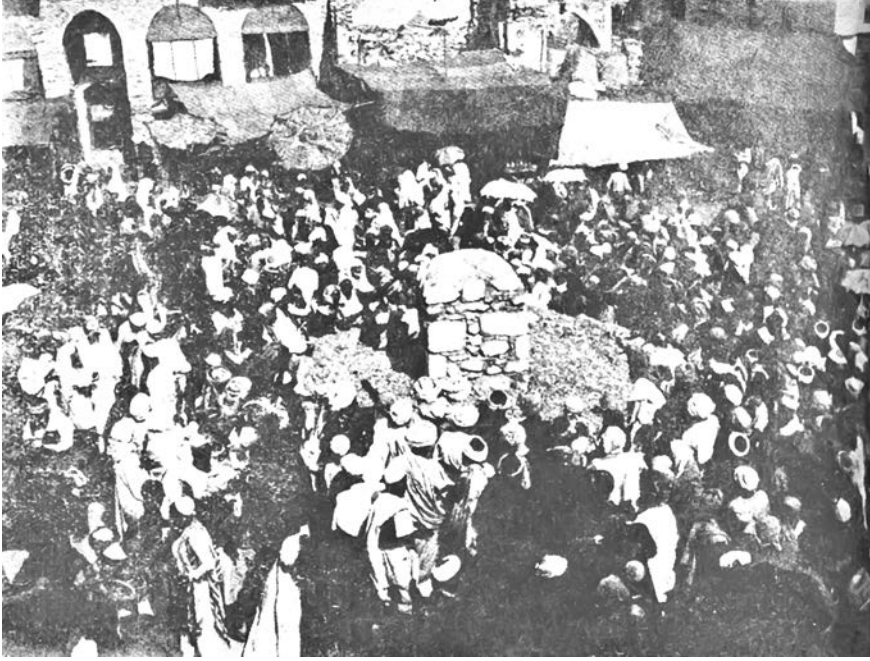
Hatib'in ayakta vakfe yapan insanlara hutbesi güneş batıncaya kadar devam etti. O an, mahmillerde bulunan topçu askerlerden birisi, mevkiîten ayrılma zamanının geldiğini bildirmek üzere havai fişek attı. İnsanlar tehlil ve tekbir getirerek ayrıldılar. Mısır mahmili, Şam Mahmili'nin sağında olarak iki mahmil yola çıktı. (Bak. Resim 45). Asker iki saf hâlinde yürüyordu. Onların önlerinde, arkalarında, sağlarında ve sollarında hacılar vardı. Musiki hüznü nağmeler terennüm ediyordu. Şerif'in, valinin ve iki mahmilin topları sırayla neşe ve sürur atışları yapmaya başladı. Geldiğimiz Müzdelife'ye doğru yürüdük. İki saat sonra oraya vardık. Vardığımızda, istenen yere geldiğini bildirmek üzere 21 pare top atıldı. Her mahmil bildik yerine konakladı. Her hacı, bakla veya fındık büyüklüğünde 49 veya 70 küçük taş

topladı. Mina'daki cemrelere atışa hazırlık için onları suyla yıkadı. Hz. Peygamber (s.a.s)'a uyararak ve Allahu Tealâ'nın: "Arafat'tan ayrıldığınız zaman Meş'ar-i Haram'ın yanında Allah'ı zikredin. Daha evvel sapıklardan olduğunuz hâlde, nasıl sizi hidayete erıştirdiyse, onu öyle zikredin." âyetine (el-Bakara, 198) uyup Sabah Meş'ar-i Haram'ın yanında vakfe yapmak için o geceyi Müzdelife'de geçirdik. Şafak sökerken uyanık. İlk vaktinde sabah namazını kıldık. İki mahmil eski bir mescidin yerine yerleşti. Oranın yüksekliği iki metreydi ve yanında bir merdiven vardı. Hatip onun üzerine çıktı. Binitli ve yaya hâlde bulunan hacılar onun etrafını sardı. Hatip saat 11.00 den, saat 11.30'daki güneşin doğma vakti yaklaşınca kadar hutbe okudu. Hatip dua edip telbiye getirdikçe, insanlar da dua edip telbiye getiriyordu. Bizim durduğumuz yer, Meş'ar-i Haram'ın yanında idi. Meş'ar-i Haram Müzdelife'de bir dağdır. Böyle adlandırılmasının sebebi, cahiliye devrindeki insanların kurbanlıklarını onun yanında iş'ar etmeleridir. İş'ar: Develerin hörgüçlerinin üzerine, kan akıncaya kadar vurulmasıdır. Haram kelimesi ise orada avlanmanın haram olmasından dolayıdır. Çünkü orası avlanmanın haram olduğu harem arazisinden bir arazidir.

İki mahmil 1318 yılı bayram sabahı saat 12.30 da güneş doğmadan hemen evvel Mina'ya hareket etti. Onları hacılar takip etti. Bir saat sonra Mina'ya vardık. İnsanlar ilk cemre olan "Akabe Cemresi'ne" taş atmaya yöneldi. Orası, Mekke'den, Mina'ya giden bir kişinin girişte, sağındadır. Bu cemre, ortasından yükselen taşla yapılmış bir duvardır.

Her bir hacı her defasında tekbir getirerek, teker teker o yedi taşı atmaya başladı. el-Muhib et-Taberi demiştir ki: "Taş atılan yerin belli bir sınırı yoktur. Şu kadar var ki her cemrenin üzerinde bir alem vardır. Alem, oraya bağlantılı duran direktir. Oranın altına ve etrafına atılır. İhtiyat için uzağa atılmaz." Ancak sonradan gelen bazı âlimler onu Akabe Cemresi hariç, üç zira' ile sınırlandırmıştır. Akabe, bir dağın altında olduğu için, orada tek yön vardır. Adı geçen bu cemreyi taşladıktan sonra yerlerimize gittik. Yanında kurbanlık bulunanlar onları kurban etti. Usturaya vuranlar saçını usturaya vurdu, kısaltanlar kısalttı. Tabii ki kadınlar sadece kısalttılar, usturaya vurmadılar.

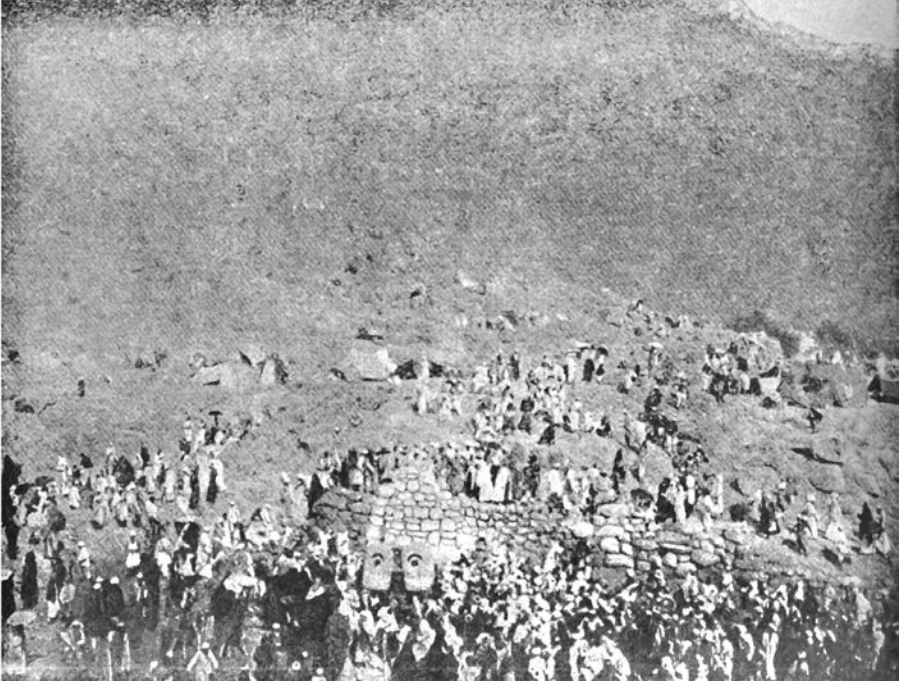
Bundan sonra hacılar, Mina'dan Mekke'ye ayrıldı. "Sonra insanların ifâda ettiği (ayrıldığı) yerden, siz de ifâda yapın ve Allah'tan af dileyin.

Resim 125: 1907 senesinde Mina'daki Orta Cemre'yi hacılar taşlarken.

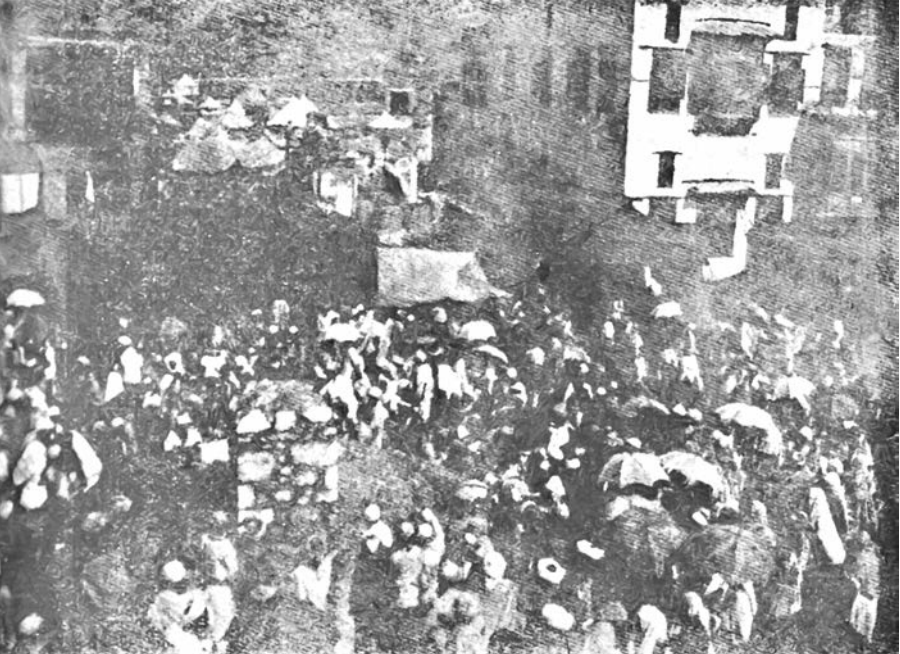
Şüphesiz ki Allah, pek merhametli çok affedicidir.” Üzerlerinde ihram elbiseleri yoktu. İfâda (ayrılma) tavafını yaptılar. Sa'y yapması ve tıraş olması gerekenler sa'y yaptı. Sonra Mina'ya döndüler. On birinci gece, orada gecelediler. O gün sabah zevalden sonra üç cemreyi taşladılar. Mina tarafındaki el-Hayf Mescidi'nin yanındaki Küçük Cemre'den başlayarak, Orta Cemre ve el-Akabe Cemresinden her birine yedişer taş attılar. Taş atan ilk iki cemreyi taşladıktan sonra dilediği şekilde dua eder, fakat yer darlığından dolayı sonuncunun peşinden dua etmez. On ikinci gece de Mina'da geceledik. Öğleden sonra, bir önceki gün gibi taş attık. Sonra bizden bir kısmı güneş batmadan evvel Mekke'ye gitti. Bir kısmı üç cemreleri taşlamak için on üçüncü geceyi de orada geçirdi. *“Kim iki günde acele ederse ona bir günah yok. Kim geri kalırsa, Allah'tan sakıman kimse için ona da günah yok.”* Böylece hac işleri bitmiş oldu. İhramlı olanlara haram olan her şey artık helal hâle geldi. (125, 126, 127. resimlerdeki cemrelere ve onlara taş atan hacılara bak.)

Hacıların, cemreleri taşlarken yaptıkları komikliklerdendir ki bazıları yedi taşı bir defada atıyor ve İblis'e “Dinine lanet!” diye hitap ediyordu. Bazısı tek tek atıyordu ama yukarıdaki sözü veya “Dininin

Resim 126: 1325 (1907) senesinde Mina'daki Akabe Cemresini hacilar taşlarken.

رمى الجمار بالحمرة الثالثة سنة ١٣٢٥

Resim 127: 1325 (1907) senesinde Mina'daki Üçüncü Cemre'yi hacilar taşlarken

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا أَلَيْنَا الشُّكْرُ الْكَبِيرُ وَالْحَمْدُ الْكَبِيرُ وَالْمِنَّةُ الْكَبِيرُ وَالْحَمْدُ الْكَبِيرُ وَالْحَمْدُ الْكَبِيرُ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا أَلَيْنَا الشُّكْرُ الْكَبِيرُ وَالْحَمْدُ الْكَبِيرُ وَالْمِنَّةُ الْكَبِيرُ وَالْحَمْدُ الْكَبِيرُ وَالْحَمْدُ الْكَبِيرُ

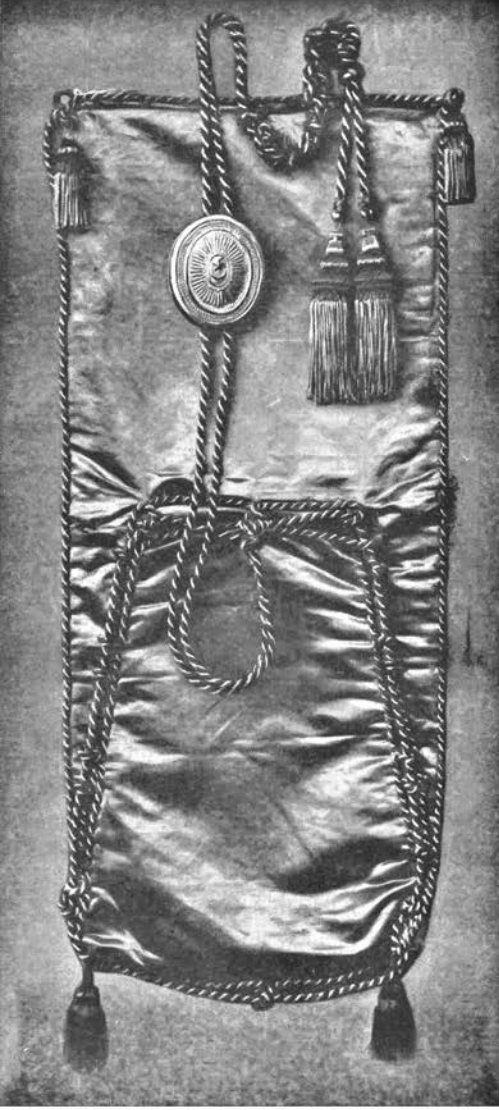
Resim 46: Atına binmiş hâldeki Şam hac emiri, padişahın Mekke emirine gönderdiği ve içinde hacılarla alakalı tavsiyelerin bulunduğu fermanı taşıyor.

gözüne” sözünü söylüyordu. Bazı hacılar küçük taşlarla yetinmiyor, büyük taşlar getiriyor ve onu cemreye (ayakta duran direğe) atıyor, hatta o direğin yapısının bir parçasını yıkmadıkça gönlü rahat etmiyordu. Bir kısmı, direğin tepesine çıkıyordu. Bir kısmı vücuduyla o direğe sarılıyor öyle atıyordu. Bizim yanımızdaki subaylardan Yüzbaşı Abdülvehhab Habib Efendi vardı. el-Akabe Cemresi’ne taş atma vakti geldiğinde, Muhafız askerlerini aldı. İblis’i (cemreyi), düşmana hücum ve ondan intikam alır gibi beraber atarak, taşladılar.

SULTANIN FERMANININ OKUNMA TÖRENİ

Zilhiccenin on birinci günü Mina’da sultanın fermanını okuma merasimi yapıldı. Şerif merasim için Mısır ve Şam Mahmillerinin emirlerini, surre emini, subayları, büyük devlet adamlarını ve bazı hacıları çağırdı. Merasim mehterciler eşliğinde, önünde şerif ve valinin muhafızlarının saf tuttuğu büyük çadırda gerçekleşti. Bizim mahmilimiz de onlara katıldı. Çeşitli ırklardan hacılar, çadırın etrafında kalabalık oluştu. Sultanın fermanını taşıyan atlı, muhafızların önünde gidiyordu. Diğerleri İstanbul’dan gelen yıllık mutad hil’atleri taşıyorlardı. (Resim 46) Çadırın ortasında Şerif’in hususi bir yeri vardı. Sağında: (1) Acem

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

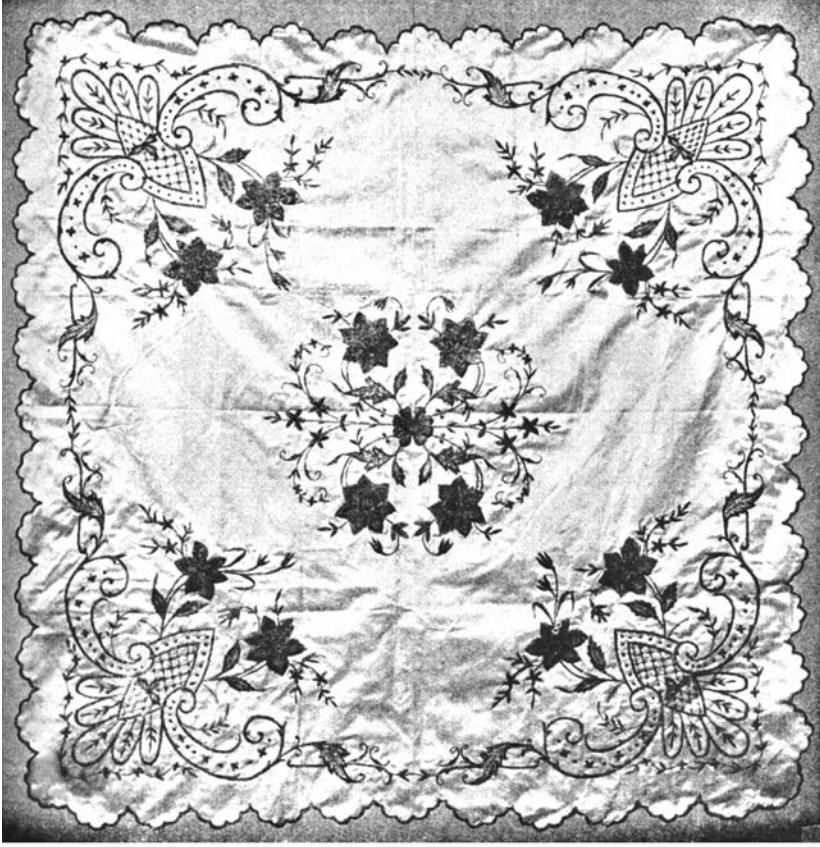
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 47: Padişah fermanının içinde tutulduğu kese.

şahının amcasının oğlu ve damadı Ferman-ı Ferma (2) Şerif Ali Paşa (3) Şerif Muhammed Nasır Galip Paşa (4) Diğer ileri gelenler (5) Mekke kadısı, âlimler ve gözdeler. (6) Mısır Mahmili'nin Subayları. Şerif'in solunda (1) Hicaz valisi rütbesinde Mareşal Ahmed Paşa. Boyun eğmiş ve teslim olmuş hali, mareşal rütbesine layık değildi. (2) el- Mükelle ve eş-Şahr Sultanı İvaz b. Ömer el-Kutay'î. (3) Onun çocuğu Ömer b. İvaz el-Kutay'î (4) Onun torunu Muhammed b. Galib (5) Şam Mahmili'nin emiri, emini ve görevlileri. (6) Mısır Mahmili'nin emiri, emini ve görevlileri, (7) Mekke memurları ve büyük subaylar.

Yukarıdaki tertip üzere bu insanlar oturduktan sonra, şerif, süslü elbiseleri içinde kendine mahsus yerinden çıktı. Etrafında ileri gelenlerden hususi arkadaşları vardı. Herkes kalktı elini öptü. Devletlileri, Acem şahının damadı ile Mükelle ve Şahr sultanı elini öpmek için eğildiklerinde, onların başlarını öptü. Sonra öne çıktı ve fermanı (sultanın mektubunu) taşıyanın elinden teslim aldı ve öptü. Güzel atlastan bir torba içindeydi.

(Resim 47) Güzel çizgilerle dokunmuş, simlerle rengârenk süslenmiş, yeşil atlas ipekten bir bohça içine konmuştu. (Resim 48) Sonra yerine döndü. Çadırın ortasındaki koltuğuna oturdu. Fermanı sağına koydu. Sonra çok geçmeden kendisi ve oradakiler ayağa kalktı. Fermanın

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعلنا من خلقه
وخلقنا من خلقه

Resim 48: Padişah fermanının bohçası.

okunmasını emretti, hususi kâtibî Muhammed Ali Efendi fermanın evvel Türkçe, ardından da Arapça şeklini okudu, fakat Arapçasını okurken hızlandı. Zira ona Şerif “gevam, gevam” dedi. Fermanı okuduktan sonra sultan musikisi padişah selamını terennüm etti. Asker ve kalabalık İslâm halifesine dua için haykırdı.

Sonra Şam surre emini, şerif için bir hil’at getirdi ve şerifin daha evvel giydiği hil’atin üzerine onu giydirdi. Alttakini de geçen sene o hediye etmişti. –bu yıllık gelenektir– Sonra yüce padişah tarafından gönderilen başka bir hil’at daha takdim edildi. Onu da giydi. Küçük ve hafifti. Siyah çuhadan yapılmıştı. Yakası simli idi. Şerif her hil’ati giymeden evvel öpüyordu. Başında bir sarık vardı. Sarığın üzerinde güzel simden şeritler vardı. Sonra bazı memurlara, ferman okuyucusuna ve başkalarına hil’atler dağıtıldı. Üç elbisenin ağırlığından dolayı, şerifin yükünü hafifletmek için yeni iki elbiseyi iki kişi kaldırıyordu. Sonra hazır bulu-

nanlara şerbet bardakları dağıtıldı. Mısır mehter takımıyla padişaha ait mehter takımı sırayla marşlar çaldı. Sonra “Nöbet ehli” diye adlandırılan Mekke halkından bir grup darbuka çalmaya başladı. Kemeççe’ye benzeyen başka musiki aletleri de vardı. Arapça güzel marşlar okudular. Yüzlerde neşe ve sevinç vardı. Sonra herkes şerifin elini öptü, eteğinin ucunu öpen de vardı. Sonra ayrıldılar. Onlar ayrılınca şerif iki hil’ati üzerinden çıkardı. İstanbul’dan gönderilen ipek kundakların içine koydular. Her yıl, iki hil’at ile Arapça ve Türkçe fermanlar yenilenir.

Şerife ilk takdim edilen birinci hil’ati, genel olarak tanıtımda bir sakınca yoktur: Hil’at, âlimlerin giydiği fereciyeye benzeyen bir cübbeden ibarettir. Simle süslenmiş, siyah kıymetli çuhadandır. Üzerinde eşsiz şekille işlenmiştir. Sim neredeyse bütün yüzeyini kaplamış hâldedir. Çuha kumaşının çok az kısmını görebilirsiniz. Büyük incilerle süslenmiş olup neredeyse ışığın parıltısı gözü alacak kadar olan elmas pırlantalar takılmıştır. Hil’atte bütün devlet nişanları bulunmaktadır. “Hanedân-ı Âl-i Osman” nişanı hariç. Çünkü o sadece padişah ailesi fertlerine verilir. Nişanların sayısı yirmi beştir. Bunların bir kısmı takılı, bir kısmı takılı değildir.

Fermana gelince, iki büyük kâğıt yaprağından oluşuyordu, biri Arapça yazılmıştı, diğeri Türkçe. Arapça olanın uzunluğu, 1.41 m. Genişliği, 79.5 cm.dir. Başında yüce sultan adına yazılmış, altın suyuyla süslenmiş bir Osmanlı tuğrası var. Altında 21 satır var. Fermanın mukaddimesi bir önceki sayfada olup 14 satırdır. Fermanın bir satırının uzunluğu 70 cm., eni 1.4 cm., iki satır aralığı 2 cm. Resim 49’daki Arapça fermana bak. Onun mukaddimesi ve giriş kısmı Resim 50’dedir. Türkçe fermana gelince, onun uzunluğu 1.425 m.dir. Genişliği 78.5 cm. Onda 8, 1/3 satır vardır. Bir satırın uzunluğu 69 cm., genişliği 26 mm. ve iki satır arası 5.5 cm.’dir. Onu (Resim 51’de) görebilirsiniz. Mukaddimesi Resim 50’dedir.

Bana bildirildiğine göre, fermanları yazan hattat, aylık 400 Osmanlı altını maaş alıyormuş. Bu hattı, yazılışını, güzel dizilişini gören adam, onun büyük bir mükâfatı hak ettiğini anlar, fakat bunun, yıllık 4.800 altın olmasına lüzum yoktur. Münasip bir aylık kâfidir. Hatta bunun için bir klişe yapılırsa, diğer düzeltme gereken yerler boş bırakılırsa, mesela Mekke emiri değiştiği zaman, kâtip sadece yeni Mekke emirinin

Resim 50: Padişah fermanının Türkçe başlığı, padişah fermanının Arapça girişi ve padişah fermanının Arapça başlığı.

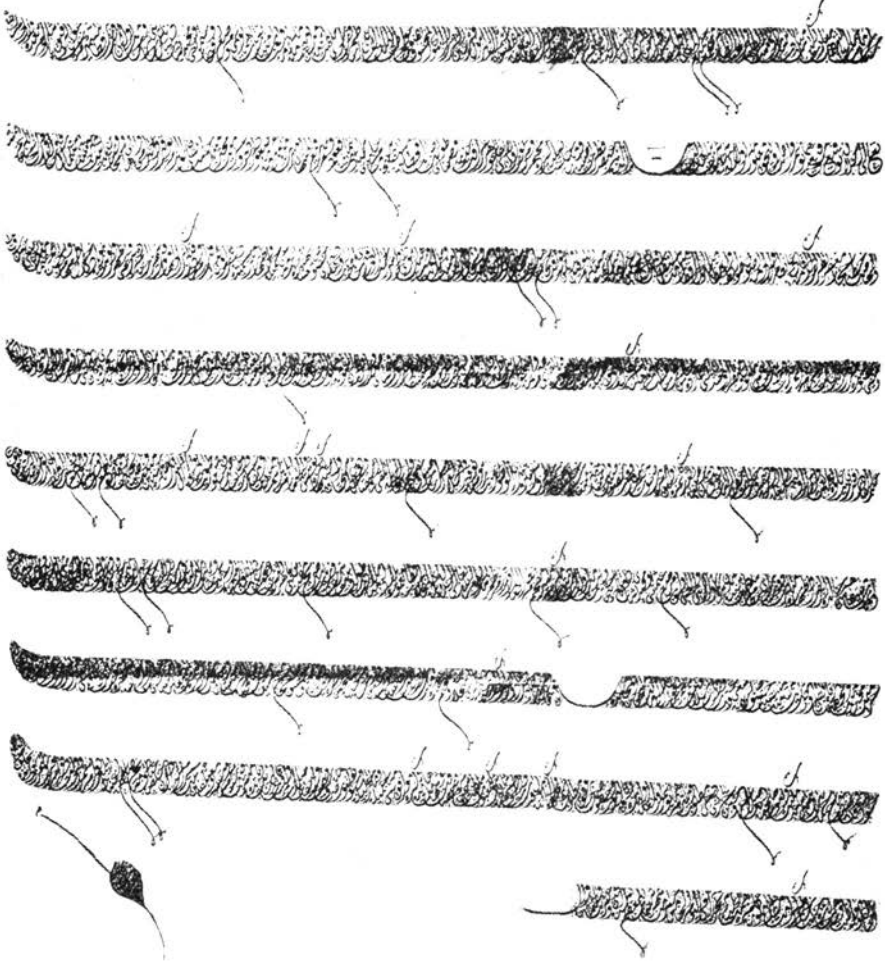
kulak, ibret alacak kalp bulamıyor, çünkü fermanın okunmasının ardından Beyt-i Haram’da, Bedevî hacılarının attığı kurşunların çınlamalarını duyar, devletli şerifin “onları kaldırın” dediğini görürsünüz. Ne kadar tesirli nasihat ve ne katı kalpler...

MİNA’DA BAYRAM KUTLAMASI

İnsanlar bayramı, birinci gün kutlayamadı. Çünkü bayram sabahı “Akabe” Cemresi’ni taşladıktan sonra “ifâda” tavafı yapmak için Mekke’ye gittiler. Ertesi gün, birbirlerinin en büyük bayramını kutlamak için ziyaretleşmelere başladılar. Ferman okuma merasimi bittikten sonra emir ve emin ile birlikte valiyi, ileri gelenleri, padişah askerlerinin kumandanını, maliye başkanı “Muhasebeci”yi, Şam Mahmili’nin emirini ve eminini ziyaret ettik. Bayramlarını tebrik ettik. Bize tatlı meşrubat ikram ettiler. Şam’ın hac emiri Mısır hac emirini selamlamak için on bir pare top attı. Sonra bayramlarda âdet olduğu üzere ziyaretçileri beklemek için yerlerimize döndük.

Arap saatiyle saat 11.00’de Devletli Mareşal Ahmet Ratıp Paşa teşrif buyurdu. Emiri, emini ve muhafızların kumandanını, herkesi yerinde ziyaret etti. En büyük teşrifat elbiselerini giyiyordu. Yanında, Hicaz Telgraf İşaretleri Genel Müdürü Saadetli Tuğgeneral Sadık Paşa vardı. Onları makamlarına münasip şekilde güler yüzle karşıladık. Geliş ve

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 51: Mekke emirine gönderilen padişah fermanının Türkçesi.

gidişlerinde yirmi bir pare top atışı yaptık. Askerî nizamın güzelliği onları memnun etti. Asker iki sıra hâlinde dizilmiş, ikisi onların arasında yürümüştü. Devletli valiye, muhafız subaylarını tanıttım, tokalaştı ve yaptıkları mühim vazifeden dolayı övdü. Kahve ve şerbetler içildikten sonra, kabul edildiklerinde yapılan merasimin bir benzeriyle veda edip ayrıldılar. Mehter büyük selamı terennüm etti. Orada hazır bulunan subaylara teşekkürü unutmayalım. Çünkü onlar kendilerine ait seccade ve koltukları getirdiler ve benim çadırıma koyup içeriyi göz alıcı hâle getirdiler. Bu onların samimiyetlerinin ve kumandanlarını yükseltme isteklerinin bir işaretidir.

Yine Şam hac emiri ve emini her birimizi çadırında ziyaret etti. Onları da sevinçle karşıladık. Geldikleri için on bir pare top atışı yaptık. Üzerinde birinci dereceden Osmanlı nişanı bulunan resmî elbiselerini giymişlerdi. Kahve ve çay içtikten sonra güzel karşılamamız ve nazik davranışımıza teşekkür ederek selamete ayrıldılar. Ziyaret edenler arasında Şerif Ali Paşa ve Muhammed Nasır Galip Paşa da vardı. Yanımızda bir saat kadar kaldılar. Misafirperverlik görevimizi yerine getirdiğimiz için sevinçli bir şekilde kaldılar. Yine bizi Şeyh eş-Şeybî ve Şeyhin Vekili es-Senûsi ve şeyhin oğlu el-Fâsî ve birçok Osmanlı subayı, hacılar ve Mescid-i Haram hadım ağaları ziyaret etti. Bu ziyaretler gece saat altıya kadar devam etti. Subaylar ziyaretçiler için merasim yapıyor ve rahat etmelerine özen gösteriyorlardı.

Mina'daki Gösteriler

On birinci Zilhicce akşamı Mina'da şerif, vali ve iki mahmilin emirlerinin çadırlarının yanında gösteriler yapıldı. Yatsıdan sonra havai fişekler atıldı. Mısır Mahmili'ni görmek ve yerel mehteri ve nefesli çalgı-ları dinlemek için insanlar koşarak geldiler. Kalabalık çok idi, özellikle de benim çadırımda, zira bizde açılmış kucaklar, geniş kalpler ve gülen yüzler gördüler.

Mina Kurbanlıkları ve Çarşısı

Bu yılki hacıların sayısı yaklaşık 150 bin idi. Ekserisi kurbanlarını, bayram günü Mina'da aynı saatle kesiyorlardı. Geçen yıllarda insanlar, kurbanlarını hacıların konakladıkları yerlerin yakınında kesiyorlarmış. Hâlbuki bu, kanlarla o mekânların kirlenmesine, pis kokuların

محمد شريف مصري في حفظه كتاب اول سنة

الحج والعمرة
في سنة 1318
هـ

سنة 1318 هـ
محمد شريف مصري في حفظه كتاب اول سنة
الحج والعمرة في سنة 1318 هـ
في سنة 1318 هـ
الحج والعمرة في سنة 1318 هـ
الحج والعمرة في سنة 1318 هـ

Resim 52: Hicaz valisinin Mısır Mahmil-i Şerif muhafızına yazısı.

yayılmasına, havanın salgın hastalıklar üretip sağlam vücutların hasta hâle gelmesine sebep oluyormuş. Bu yıl, hacıların kaldığı yerlerden bin metre uzağa, içine kanların akıtılacağı birçok çukur açılmış. Bu sebeple artık Mina'da hava kirlenmedi, o kötü kokuları teneffüs etmedik. Hava ılıman idi, fakat gece soğuyordu. Bu yüzden, bizden hiçbir hacının sıhhati bozulmadı, hepsi sağlıklı idi. Bir koyun fiyatı, 2,5-3,5 riyal idi. Şerif'e vergi olarak, hacılara satılan her bir koyun için, satıcıdan beş kuruş alınıyordu.

Mina'da bir çarşı vardır. İçinde lazım olan her türlü silah, elbise secade, önleme denen halılar, mercan ve inci bulabilirsin. Bu malların çoğu yolda, birazı da dükkânlarda satılır. Araplar sene boyu bu çarşıdan ihtiyaçlarını karşılayabilir.

MEKKE'YE DÖNÜŞ

12 Zilhicce 1318 h. günü Arap saatiyle saat sekizde, mahmil kafilesi yola çıktı. Üç cemreleri, daha evvel benzerini görmediğim şiddetli bir kalabalıkla taşıdı. Mahmil, Küçük Cemre ile Akabe Cemresi arasındaki 300 metreden az mesafeyi bir saatle kat edebildi. Sonra yürüyüşümüze devam ettik ve Mekke'ye 10.30 da vardık. Mahmili geleneğe uyarak Nebi (s.a.s.) Kapısı'ndan Mescid-i Haram'a koyduk. Bazı askerleri muhafaza için bıraktık. 25 Zilhicce Pazartesi gününe kadar mescitte kaldı. Devletli validen, mahmilin Mekke'den Medine'ye yolculuk merasiminin vaktini belirleyen Türkçe bir yazı gelmişti. O yazının metnini Resim (52'de) görebilirsiniz. O 1325 yılına ait ise de, metin değişmez.

Mahmil-i Şerif-i Mısırî Muhafızlığı cânib-i vâlâsma saadetli efendim.

Mahmileyn-i Şerifeynin, Şehr-i hal-i Arabiyye'nin yirmi üçüncü pazar ertesi günü sabah alaturka saat üçte, merasim-i müttâde-i mâlûme ile Mekke-i Mükerreme'den ihraçları icra olunacağından yevm-i mezkûrda saat iki buçukta elbise-i resmiyyelerini lâbis oldukları hâlde baş karakolhane meydanında hazır bulunmaları temenni olunur. Ol babda irade efendimizindir. 19 Zilhicce 1325 h. ve 10 Kanunu Sani 1323 r.

Hicaz Valisi ve Kumandanı Yaver-i Ekrem Ahmet Ratip

SULTAN MİSAFİRHANESİNİN AÇILIŞ MERASİMİ

15 Zilhicce Perşembe günü, yüce Sultan Abdülhamid'in hususi parasıyla fakir hacılar için inşa ettirdiği misafirhanenin açılış merasimi yapıldı. Bu bina Mekke'nin güneybatısında boş bir araziye kurulmuştur. Valinin davetiyle bu merasime, mahmil subayları ve muhafızlarıyla birlikte geldim. Arap saatiyle birde, batı cephesinin önündeki geniş boşluğa askerimiz dizildi. Osmanlı askeri ise doğu ve deniz tarafındaki cephenin önünde idi. Her bölümün mehteri yanında idi. Misafirhanenin kapısında Mekke büyüklerinden ve ileri gelenlerinden oluşan bir kalabalık vardı. İki mahmilin emir ve eminleri de onlarla beraberdi. Saat 1.30 da devletli vali geldi. Asker onu tekmil vererek ve musiki çalarak selamladı. Oradakilerle tokalaştı, sonra üst kata çıktı, odalarını ve koridorlarını inceledi. Misafirhanenin düzenini beğendi. Sonra birinci kata indi. Yirmi dakika geçer geçmez Mekke emiri ve hakiki hükümdarı görüldü. Asker ve mehter onu sultan selamıyla karşıladı. Hazır bulunanlar elini öptü. Sonra tamamı, dua, övgü ve sultanın eserlerinin sayılmasından ibaret bir hutbe okunmasını emretti. Hutbe okunduktan sonra musiki padişah selamını terennüm edip peşinden yüce sultan için dua gerçekleşti. Selama Mısır bölüğü başladı, sonra doğu tarafındaki bölük, daha sonra deniz tarafındaki bölük devam etti. Ardından şerif misafirhaneye girdi. Birinci kattaki bir odaya oturdu. Yanında vali ve davetliler vardı.

Söylentiye göre, Mısır hac emirine, ikinci derece mecidî nişan, surre eminine de üçüncü derece mecidî nişan verilmesi emredilmiş. Bunu duyduk ama görmedik. Öyle görülüyor ki söylentinin maksadı, develelerin ücretinin belirlenmesinde şeriften taviz koparmak ve işin sıkı tutulmamasını sağlamaktır. Heyhat, onlar böyle hilelere geçit veriyor.

Şerif sonra ikinci kata çıktı. Kışlarına geçen askeri izlemek için binanın terasında ayakta durdu. Mısır bölüğünün nizamını beğendi.

Askerî selamlamaları bitirdikten sonra misafirhaneye girdim ve göz gezdirdim. Binası sağlam, düzeni güzel, şaşıklı bir binadır. İki kattan oluşur. Çatısı demirden olup bazı yerleri kırmızı Frenk kiremidiyle ke-merlenmiştir. Sıvası, mermer tozu karıştırılmış adi maddelerden olma-sına rağmen incelik bakımından çok mükemmel. Tabanı karo dizilmiş. Deniz tarafı ve doğu tarafının yapısı ve sıvası bitmiş, tabanı döşenmiş, fakat diğer iki yönün badanası ve döşemesi bitmemiş. Misafirhanenin geniş bir avlusu vardır. Bina için alınmış topraklardan geriye kalan pek çok çukur mevcuttur. Binanın deniz tarafının uzunluğu 150 m.dir. Ortasında umumi kapı vardır. Üzerinde altın yaldızlı Osmanlı arma-sı bulunur. Doğü tarafının uzunluğu yaklaşık 90 metredir. Kible tarafı, deniz tarafı gibi, batı tarafı doğü tarafı gibidir. Bütün kapı ve pencereleri ceviz kaplamalı sağlam keresteden yapılmıştır. Kapı ve pencerelerin menteşe, kulp ve köşesi bakırdan mamul olup sanatludur. Hela evleri, duvarlara su sızmasının engellenmesi ve kötü kokular duyulmaması için odalara uzaktır. Borular ve musluklar henüz takılmamış. Bu düzene şa-sırdıysan, şu duruma daha da şaşıracaksın. Bu binanın yöneticisi, hiz-metçileri ve aşçıları üç yıldan beri maaşlarını alıyormuş, ama içinde ne bir döşeli oda, ne de bir fakir bulunuyor. Duyduğuma göre yüce sultan bu binayı yapmak için doksan bin Mecidî altın harcamış. (Bir Mecidî altın 78,75 Mısır kuruşudur.) 1325 senesinde şekil 53'te görüldüğü gibi bu misafirhanenin resmini aldım.

HİRA MAĞARASI'NI (NUR DAĞI'NI) ZİYARET

el-Buhari “es-Sahih”inde mü'minlerin annesi Hz. Aişe (r.a.)'nın şöy-le dediğini rivayet etmiştir. “Resulullah'a (s.a.s.) vahyin ilk başlangıcı, uykusundaki salih rüyalar şeklindedir. Gördüğü her rüya sabah aydınlığı gibi ertesi gün meydana gelirdi. Sonra ona halvet (insanlardan uzak durma) sevdirdi. Bu sebeple yanına erzak olarak “Hira Mağarası'na” çıkar, ailesinin yanına gelmeksizin sayılı gecelerde orada inzivaya çeki-lirdi ki bu bilinen bir ibadettir. Bundan sonra yine Hz. Hadice'nin (r.a.) yanına döner erzak alırdı. Sonunda O Hira Mağarası'nda iken melek vahiyle geldi ve, “Oku” dedi. O “Ben okuyamam.” dedi. (Hz. Peygamber (s.a.s) dedi ki: “Bunun üzerine beni aldı ve takatim kesilinceye kadar

منظر المسافر في حرم مكة المكرمة

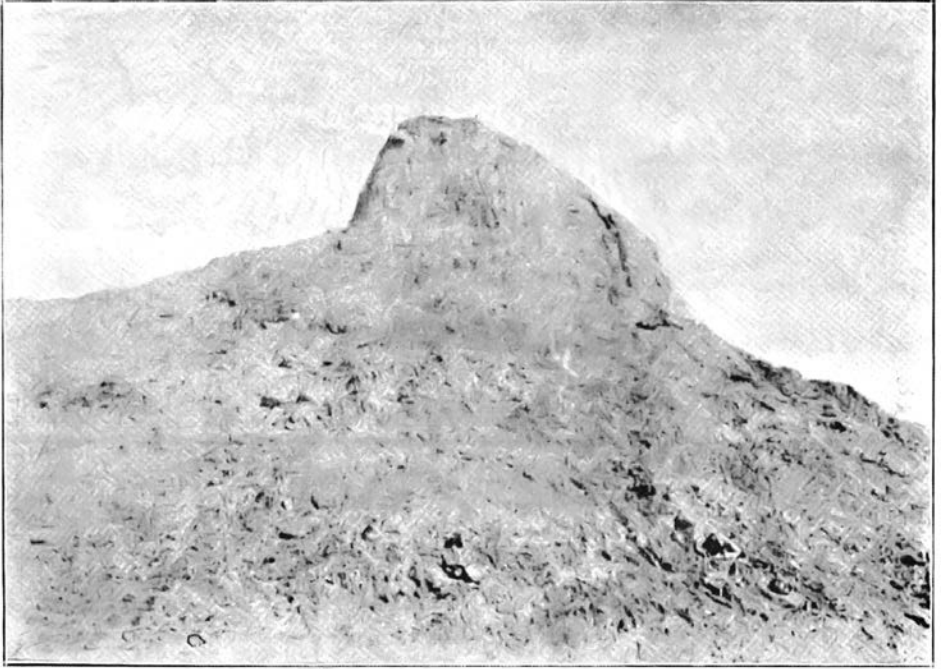

Resim 53: Mekke-i Mükerrermedeki Misafirhanenin manzarası.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلَىكَ الْكِتَابَ وَالَّذِي أُولَىٰ بِكَ فِي الدِّينِ الْعِلْمَ وَالنِّسْبَةَ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِنَّكَ إِذَا عَمِلْتَ شَيْئًا لَّرَؤُوفٌ رَّحِيمٌ

boğarcasına beni sıktı. Sonra bıraktı ve ‘Oku.’ dedi. Ben yine: “Ben okuyamam.” dedim. Beni ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıktı ve ‘Oku.’ dedi. ‘Ben okuyamam.’ deyince üçüncü defa direncim kesilene kadar sıktı. Sonra bırakıp: ‘*Yaratan Rabbinin adına oku. O insanı alaktan yarattı. Oku. Senin Rabbin kalemlle öğreten o en iyi zattır. O insana bilmediğini öğretmiştir.*” (el-Alak, 1-5) dedi. Bundan sonra Resulullah (s.a.s.) döndü. Kalbinin özü titriyordu. Hz. Hadice bt. Huveylid’in (r.anha) yanına geldi ve hemen “Beni örtünüz, beni örtünüz,” dedi. Hemen onu örttüler. Sonunda korku gidince Hz. Hadice (r.anha)’ya vaziyeti söyleyip olanları haber verdi. “Ben kendimden korkuyorum.” dedi. Bunun üzerine Hz. Hadice: “Hayır, Allah asla senin değerini düşürmeyecektir. Çünkü sen yakınlarını ziyaret ediyorsun. Yorgunu dinlendiriyorsun. Kaybolmuşu bulup yol gösteriyorsun. Misafiri ağırlıyorsun. Hak için çile çekenlere yardım ediyorsun.” dedi.”

Bu hadisten Hira Mağarası’nın ehemmiyetini anlarsın. Burası Peygamberlikten evvel Resulullah’ın ibadet yeri idi. İnsanlara nur ve hidayet olan, içinde kalplere şifa bulunan Kur’an’ın ilk suresinin ilk âyetleri orada inmiştir. Bu tarihî mekânı ziyarete gösterdiğimiz iştiyaki garipseme. 16 Zilhicce 1318 h. günü, bazı subay, asker ve hacı ile birlikte Hira Dağı’na yöneldik. Normal at yürüyüşüyle 50 dakika sonra oraya

Resim 54: Hira Mağarası'nın bulunduğu dağ.

ulaştık. Bu dağ, Arafat'a giderken, ana yoldan yaklaşık bir mil içerde solda, Mekke'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Yakut "Mucem"inde şöyle der: "Orası Mekke'ye üç mil uzaktadır. Sebir Dağlarına bağlı yalçın ve pek yüksek bir dağdır. Üstünde kenarları dik yalçın bir zirve vardır. -(Resim 54'teki) bu dağa bak. Zirvenin solunda Hira Mağarası bulunmaktadır.

Yüksekliği yaklaşık 200 metre olan bu dağa 35 dakikada çıktık. Çünkü neredeyse direk gibi olduğundan tırmanması zordur. Çıkış esnasında iki defa dinlenmeye mecbur kaldık. Yanımızda taşıdığımız su olmasaydı bazı subaylar bayılacaktı. Yüzlerine su serpmeseydik istenmeyen neticeler hasil olacaktı. Onun için Hira'ya çıkmak meramında olan bir kişinin, özellikle sıcak havalarda yanında su bulundurması lazımdır. Zirveye üç dakika kala, yağmur sularını muhafaza için dağa oyulmuş bir depo bulduk. Uzunluğu 8 metre, eni 6 m. Derinliği 4 metredir. Dibine ulaşmak için bir taş merdiveni vardır. İçinde suyu yoktu. Yanında bir Arap kadını hac mevsimindeki ziyaretçiler için kahve ve çay satıyordu. Çayından ve kahvesinden içtik. Bize yün bir yaygı açtı, yarım saat kaldık. Sunduğu hizmete mükâfat olarak iki misli para verdik. Sonra dağa

tırmandık. Bir de baktık ki orada üstünde kubbe bulunan sağlam bir bina var. Binanın eni ve boyu altışar metre yüksekliği sekiz metredir. Bu binanın tabanında, pürüzsüz siyah bir taş var. Ortasında, bizim Mısır'da posta kutularında gördüğümüz açıklık gibi bir yarık var. Aşağı doğru eğimi bulunmaktadır. Söylendiğine göre burası, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mübarek göğsünün yarıldığı yerdir. (...) Sultan Abdülaziz 1279 senesinde, bu yere bir kubbe bina etmiş. Bu bilgiyi altın suyuyla süslenmiş hâlde, güney duvarındaki bir taş yazılı olarak buldum.

Kubbenin güney tarafında daha evvel anlattığımız, (Peygamber olarak) gönderilmeden evvel Peygamberimizin (s.a.s.) ibadet yaptığı Hira Mağarası mevcuttur. Mağaraya, dağın zirvesinden, merdivene benzeyen, düzensiz bir taş yol ile inilir. Mağaraya kubbenin arası yaklaşık 50 m. Mağara, oturarak beş kişi alabilen, kapısı kuzeye doğru açılmış bir oyuktan ibarettir. Yüksekliği bir orta boy kadardır. Burada namaz kılıp dua ettik. Ziyarete gelen bazı hacıları gördük.

Dağın zirvesinde duran bir kişi, Mekke'yi, büyük binalarını, güçlü kalelerini gördüğü gibi, Sevr Dağı'nı da görebilir. Dağın rengi altın sarıdır. Hatta onun bir parçasına dikkatle baksan, saf altın zannedersin. Bu sebeple güneş vurduğu zaman, en güzel ve en göz alıcı manzaralardan birini görürsünüz. Dağdan küçük parçalar almış, bizim kafiledeki kadın hizmetçilerden birine, "el-Vech" şehrindeyken vermiştim, maalesef o da parçaları orada unutmuş.

Bu dağı ziyaret eden kişiler silahlı gruplar hâlinde ziyarette bulunmaları gerekir. Böylece hacıların mallarını ve paralarını almak için, böyle ıssız yerlerde fırsat kollayan hırsız bedevîlerin şerrinden korunabilirler. Duyduğuma göre bir bedevî bir hacıyı öldürmüş ve üzerinde bir riyalden başka para bulamamış. Ona "Bir riyal için mi onu öldürüyorsun?" dediğinde, gülümseyerek "Bir riyal ondan daha güzel." cevabını vermiş. Bakınız artık, bu kalplerin katılığı nereye varmış? Allah'ın, insanlar için emin ve muteber hâle getirdiği bir mekânda, dinî sembollerden birine saygı göstermekte olan günahsız ruhları koruyacağı yerde, bir kaç kuruş para sevgisinin onları nasıl körleştirdiğini anla. "Bedevîler, en şiddetli kâfirliğe ve münafıklığa sahiptirler. Allah'ın Peygamber'ine indirdiği şeylerin hududunu anlamamaya en uygun kişilerdir." (et-Tevbe, 97) İşte böyle! 1321 senesinde da bu dağa tırmandık. Yanımızda Merakeş

Savunma Bakanı Seyyit el-Mehdi el-Münebbihi de vardı. İndiğimizde dağın eteğine büyük bir çadır kurduk. Fakirlere parası ve yemeğiyle yarımda bulunan bu bakanla birlikte öğle yemeği yedik.

SEVR MAĞARASI'NI ZİYARET

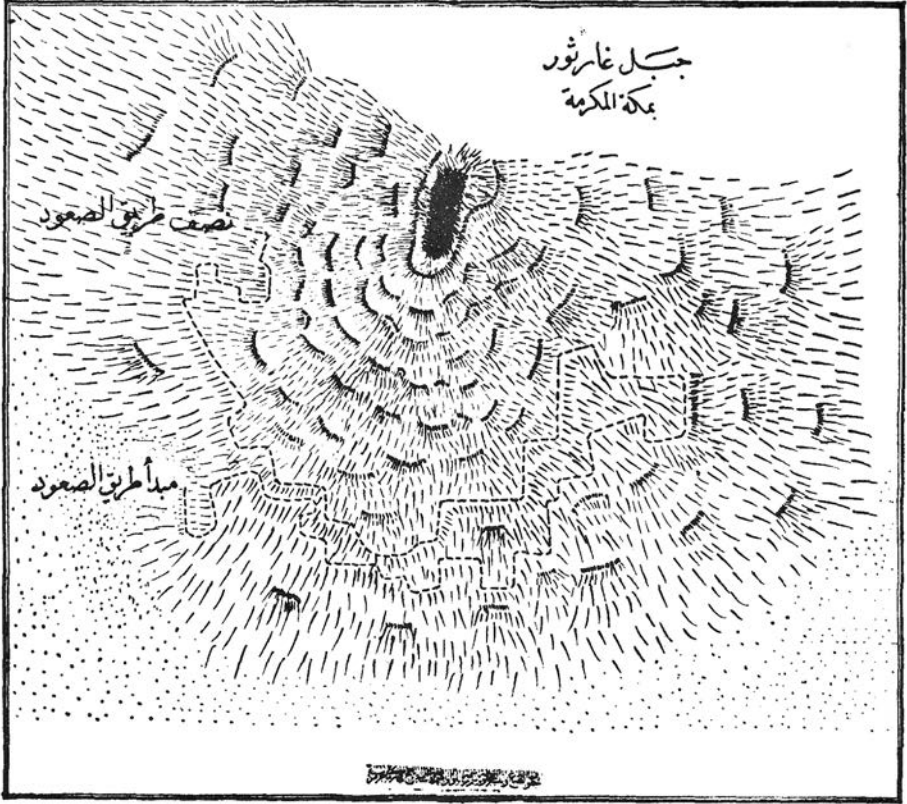
Allah-u Teâlâ, et-Tevbe Suresi'nde şöyle buyurdu: “Siz ona (Hz. Muhammed'e) yardım etmezseniz (bilin ki), Allah ona yardım etmiştir. Hani kâfirler onu iki kişiden ikincisi olarak (Ebu Bekir ile Mekke'den) çıkarmışlardı. Hani onlar mağaradaydı; O arkadaşıma “Üzülme, şüphe yok, Allah bizimle beraber.” diyordu. Bunun üzerine Allah ona (Sükunet sağlayan) sekineyi indirmişti. Ve onu görmediğiniz askerlerle destekledi. Kafirlerin sözünü en aşağıya düşürdü. Allah'ın sözü ise en üsttedir. Allah pek azizdir ve daima yerinde iş yapar.” (et-Tevbe, 40)

el-Buharî, Sahih'inin, Kitabü't-Tefsir kısmının, “Mağarada ikiden ikincisi” bölümünde (şu hadisi Müslümanlara) kazandırmıştır: “Enes (r.a.): “Bana Hz. Ebu Bekir (r.a.) anlattı ve dedi ki: “Peygamber (s.a.s.) ile birlikte o mağarada idim. Müşriklerin iz sürdüklerini gördüm. “Ey Allah'ın elçisi onlardan biri başımı kaldırırsa bizi kesin görecek.” dedim. Bana ‘Üçüncüleri Allah olan iki kişiyi ne sanıyorsun?’ buyurmuştu.”

el-Hâkim, Müstedirek'inde Hz. Ömer (r.a.)'ın şöyle dediğini anlattı: “Resulullah (s.a.s.) Hz. Ebu Bekir'le birlikte o mağaraya gitti. (Ebu Bekir) bir müddet önünde bir müddet arkasında yürüyordu. Sonra bunu Resulullah fark etti ve bunun sebebinin sorunca: ‘Ey Allah'ın elçisi! Arkadan geldiklerini düşünüyorum, arkanda yürüyorum. Önde seni gözlediklerini düşünüyorum, önünde yürüyorum.’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): ‘Ey Ebu Bekir, Bana olacağına, sana olmasını istediğin bir şey olsa gerek.’ buyurunca ‘Seni hak ile gönderene yemin olsun ki evet.’ demiş. Mağaraya vardıklarında Ebu Bekir: ‘Mağarayı temizleyinceye kadar yerinde dur ya Resulullah.’ dedi. Girdi ve onu temizledi. Sonunda mağaranın üst tarafına çıktığında (aceleden) bir deliği temizlediğini hatırladı. ‘Dur ya Resulallah, o deliği de temizleyeyim.’ dedi. Girdi, onu da temizledi ve ‘Gel yâ Rasulallah.’ dedi. O da mağaraya indi. Mağarada, takip edilme telaşı hafifleyene kadar üç gece kaldılar. Onlara Abdullah bin Ureykit iki binit devesi getirdi ve onlarla yola çıktılar.”

Görülüyor ki Sevr Mağarası, Resulullah (s.a.s)'ın, pek büyük tuzak kuran, batıla çağırın hak düşmanlarından gizlendiği mağaradır. "Seni yerinden ayırmamak veya öldürmek veya (yurdundan) çıkarmak için sana kâfirlerin tuzak kurdıklarını hatırla. Onlar tuzak kuruyor, Allah da tuzak kuruyor. Allah tuzak kuranların en maharetlisidir." (el-Enfâl, 30) Hz. Peygamber takip telaşı kesilene kadar, Hz. Ebu Bekir (r.a.)'le birlikte üç gün burada gizlendi. Sonra İslâmiyet'in ve Müslümanların şereflerini kazandığı Medine'ye gittiler.

Bütün bu sebeplerden bu tarihî yeri dünya gözüyle görmek istedik. 18 Zilhicce 1318 h. (8 Nisan 1901 m.) günü şafak sökmeden evvel Mekke'den, bu mağarayı ziyaret maksadıyla çıktık. Bizim yanımızda Şeyh Muhammed Tumum ve Şeyh Muhammed Ahmet es-Sûyûti -her ikisi hanım tarafından akrabamızdır- bir grup hacı ve -çok az kimsenin uğradığı bu yolda bizi bedevîlerin şerrinden koruyacak- asker topluluğu vardı. Güney istikametine yürüdük. Dağa ulaşmadan evvel sabah namazının farzını kıldık. Orayla, Şeyh Mahmud'taki kışlamız arasındaki mesafeyi normal at yürüyüşüyle bir saat yirmi dakikada kat ettik. Mesafe beş buçuk mile yakındır. Mekke'den o dağa giden yolun etrafında dağlar vardır. İnsanın attan inip tırmandığı ve yaya indiği, üç dakikada kat edilen dar bir geçit vardır. Yolda tepecikler üzerine taştan yapılmış ve kireçlenmiş yedi yol işareti bulunur. Birinin yüksekliği üç metre, temeli bir metre kare olup tepesi piramit şeklindedir. Bu işaretler, o dağa gidenin solunda kalır. İkisinin arası 200 m. ile 1.000 m. arasında değişir. Her biri, yolcunun dağı şaşırmasında için dönüşlere konmuştur. Dağa ulaştığımız vakit askerî gücümüzü ikiye ayırdık. Bir kısmı bizimle dağa çıktı. Diğer kısmı bizi rahatsız etme niyetinde olan eşkiya Bedevîleri geri çevirmek için dağın eteğinde kaldı. Dağa bir buçuk saatte çıktık. Buna her beş dakikada bir yaptığımız bir iki dakikalık dinlenme dâhildir. Hatta bazı zamanlar beş dakika dinleniyorduk, çünkü yol engebeli ve sarmaldır. Dağın ortasına kadar 54 dönüş saydım, bazen çıkıyor, bazen iniyorduk. Sonunda selametle mağaraya ulaştık. 1299 h. senesinde Hicaz valisi olan Nuri (oğlu) Mareşal Osman Paşa ve 1307 h. senesinde Hicaz valisi ve Harem şeyhi olan Mareşal Seyyid İsmail Hakkı Paşaların yaptıkları düzeltmeler olmasa zorluk artacak, yolcular yolu şaşıracağıdır, çünkü dağ büyük, geniş ve yolları bölüntülüdür. (Resim 55) Düzeltmeler sebebiyle yolda bazen merdivenler şeklinde tırmanılıyor, bazen de iniliyor. Bununla birlikte çıkış hâlâ zordur. Dağa çıkanlardan bazılarının

Resim 55: Sevr Dağı'na çıkış yolunun krokisi.

جبل غار ثور

renginin değiştiğini, takatinin kalmadığını ve baygın hâlde yattıklarımı gördüm. Bizim tedarik ettiğimiz bir yudum suyu içmese, ayılması için başına su dökmek ölüm onlara çoktan yetişecekti. Bunun için ziyaretçilere, kendilerini telef olmaktan kurtarmaları için beraberlerine su almalarını nasihat ediyoruz.

Mağarayı, dağın zirvesinde, ters dönmüş küçük bir gemiye benzeyen içi oyuk bir taş hâlinde bulduk. Biri önde, diğeri arkada iki girişi vardır. Ben, kollarımı öne uzatarak ve karnımın üzerinde sürünerek, batı taraftakinden içeri girdim. Mağarada dua edip namaz kıldıktan sonra birinciden biraz daha geniş olan doğu tarafındaki girişten çıktım.

Küçük girişin eni yaklaşık üç karışa iki karıştır. Hz. Peygamberin (s.a.s.) girdiği asıl giriş odur. O batı tarafındadır. Diğer giriş doğudadır. Söylendiğine göre o, insanların mağaraya giriş çıkışını kolaylaştırmak için sonradan yapılmış.

(غار نور) رسم احمد صابر ناظر تكيه مكة

هدى ناظر الغار الذي نزل فيه قوله تعالى (الا
لم يروه وقد نصصه الله ان اقرمه الله كفرة
تأني استناره او هما من الغار ان يقول (وايه
نحسره انه الله فعنا الخ من سورة النور)
تحريرا في الغار في يوم الاثنين 9 جمادى
الاولى 1342 و 17 ابريل 1924 ناظر

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولا ان كنا من الخاسرين

Resim 56: Sevr mağarası. Resimde görülen Mekke'deki Mısır Tekkesi'nin nazırı Ahmet Sâbir'dir.

Mağara, dağın Mekke'nin Mevaliye bölgesine bakan tarafındadır. Mağaranın yanında bir Arap gördük. Hac mevsiminde ziyaretçilerden sadaka topluyor ve mağarayı gösteriyordu. Zira orada birbirine benzeyen çok kaya mevcuttur. Dağın üstünde iki saat kaldık. Karnımızı doyurduk çay içtik. O esnada ziyaret eden askerler aşağıya indi. Dağın eteğinde bıraktıklarımız ziyarete geldi. Biz dağda iken, yirmi kadar Dağıstanlı hacı geldi. Bizi görünce çok sevindiler ve Mekke'ye dönüşümüze eşlik ettiler.

Bu mağarayı ve Hira Mağarası'nı az sayıda Türkler, Mağripliler ve Dağıstanlılardan başkası ziyaret etmez. Bizden evvel hiçbir Mısırlı burayı ziyarete gelmemiş. Hatta Mekkelilerden bile buraya gelen çok nadirdir. Duyduğuma göre Mekke'de oturan bazı insanlar kırk yıldır burada olmalarına rağmen bu iki dağa hiç çıkmamışlar ve buraya çıkan Mısırlıları veya mahmil görevlilerini görmemişler. Allah'ın bize nimetine çok şükür... (Resim 56'daki bu mağaraya bak.) Bu fotoğrafı bize 1342 senesinde Mekke'deki

Mısır Darûlacezesi'nin yöneticisi Sabir oğlu Ahmed Efendi Hazretleri hediye etmişti. Ona bu kıymetli hediye için çok teşekkür ediyoruz.

Sevr Dağı'nın yüksekliği 500 metreden fazladır. Zirvesinde duran kişi etrafındaki dağlardan her birine tepeden bakar. Mekke'yi ve etrafını açık ve net olarak görür. Yine Hadde beldesini ve oradaki hurma ağaçlarını görebilir. Sevr'in tepesinde, bu dağı bilmeleri için insanlara

yol gösteren bir yol işareti vardır. Taştan yapılmış kireçle sıvanmıştır. Daha evvel yolda tanıttığımız yol işaretlerine benzemektedir. (Bakınız Resim 55) Dağda, altın sarısı, gümüş beyazı, kömür siyahı, çimentoya benzer, mermere benzer birçok renkte toprak mevcuttur. Belki görmediğim taraflarında başka renkler de var. Her madenden bir parça aldım, fakat Hira Dağı'ndan aldığım parçaları teslim ettiğim o hizmetçi kadına, (Allah ona hoşgörülü davransın) bunları da vermiştim, onlar da kayboldu. Ancak bir kısmını yanımda tutmuştum. Mısır'a geldikten sonra bunları bir kuyumcuya gösterdim, onun altın madeni olduğunu fakat ayarsız olduğunu söyledi.

İşte böyle. Sevr Mağarası'nı tarikat şeyhlerimizden Abdullah b. Muhammed b. Ebu Bekir el-Ayêşi de ziyaret etmiş. Bu 8 Şevval 1059 h. tarihinde çarşamba günü gerçekleşmiş. 1316 senesinde basılan gezi notlarında bunu söylüyor. O zaman, dağa yakın olduğu için, ulaşımı zor olmasına rağmen Handeme ile Ebu Kubeys arasındaki yoldan gitmişler. O yolun uzunluğu üç mildir. Bizim ziyaretimiz Mesfele yolundan idi. Orası daha uzun, ama ulaşımı daha kolaydır. O mağarayı titiz bir şekilde tanıtmış, bizim anlattığımız gibi bu dağa çıkarken çektikleri meşakkatleri anlatmıştır. (...)

MEKKELİLERİN HAC MEVSİMİNDEN SONRAKİ ÂDETLERİ

Mekkeliler, hac mevsimi geçtikten sonra düğün yapar, çocuklarını evlendirir, Taif ve Zahir gibi bahçelik yerlere gezintiye gider. Yanlarına güzel seslileri ve çalgı aletlerini alırlar, çünkü musikiye çok düşkündürler. Recep ayında ziyaret için Medine'ye giderler. Bu gezintilerde hac mevsiminde kazandıkları paranın çoğunu harcarlar. Ancak bazıları kazandığının bir kısmını, hacı gelen beldelere yolculuk ve gelecek sene hac yapmak isteyenlerle tanışıp, onların mutavvıfı (hac organizatörü) olma hususunda anlaşmak için harcar. Çoğu hac mevsiminde kapatırım ümidiyle, o iş gezilerinde harcamak üzere büyük bir faide (faiz) karşılığı borç para alır. Güç bela onu kapatır, tekrar borç altına girer. Bu sene devletli şerif onların tahminini boşa çıkardı. Mısır, Java, Hindistan, Mağrip, Anadolu ve diğer beldeleri kısımlara ayırdı. Bunlar açık artırma ile satıldı. Mutavvıflar o yerin ehemmiyetine ve hacılarının servetlerine bakarak münasip zannettikleri fiyatlarla aldılar, fakat çoğu bu konuda büyük zarar etti. Zira bazı bölgeler için elli cüneyhten fazla

fahiş fiyatlar ödediler. Hac mevsimi geldiğinde ise ödedikleri kadar bile kazanamamışlardı. Çok azının gayreti mutlu etti, büyük kârlar elde ettiler. Zarar edenlerin zararı, o bölgelerin fiyatının yüksekliğinden ve bazı taraflara yaptığı yolculuktan doğan masraflar sebebiyle idi. Zira gittiği yerlere hediyeler götürmüş ve onları hacca gitmek isteyenlere dağıtmışlardı. Sonra ortaya çıktı ki hediye verdiklerinin büyük bir kısmı, kendi satın aldığı bölgenin hacıları içinde değil. Bazı mutavvıflar kendi bölgesinin hacılarının fakir, yaptıkları ödemelerin düşük olduğunu görünce onlara karşı sert davranıp ağır sözler söylediler. Bu davranış aralarında kavgaya sebebiyet verdi. Hâlbuki bu taksim âdetinden önceki uygulama şu idi: Şerif için mutavvıftan, yanında konaklayan her bir hacı için bir riyal alınır. Tabii ki mutavvıf bu vergiyi vb. sefalet içinde bile olsa hacısından alırdı. Ancak şefkatli bir mutavvıf ise fakir hacıdan almaz, zenginlerden iki misli alarak açığı kapatırdı. Çünkü bir mutavvıf ne kadar mazerette bulunursa bulunsun, şerif ondan alacağı vergiden vazgeçmez. Ya öder ya da hapishane çukurlarına sürülür. “İşte biz, onların kazandıkları (ginahlar) sebebiyle, idareci olarak, bazı zalimlerin ardından diğerlerini getiririz.” (el-En’âm,129)

DEVLETLİ ŞERİF AVNÛ’R-REFİK ve MEKKE’DEKİ İKTİDARI

Diğer ileri gelenlerden ayrılması için, Mekke şerifine “Seyyidü’l Cemi” (yani herkesin efendisi) lakabı verilmiştir. Kendisiyle hiçbir konuda tartışılmaz, sözü asla reddedilmez, istediğini sürgüne gönderen, istediğini hapseden, istediğini cezalandıran bir idarecidir. İşleri bağlamak ve çözmek onun elindedir. Mekke’deki idareciler, büyükleri Ahmed Ratip Paşa’dan, en küçüğüne kadar onun işareti uymak zorundadır. Birisi karşı çıksa derhal onu işten çıkarır, çünkü Şerif’in devlet nezdinde kuvvetli bir otoritesi vardır. Ne yapmak istese müspet cevap alır. Hatta onun hakkında yapılan şikâyetlerin çoğu, ister dine uygun, ister keyfine uygun, dilediği şekilde çözümlemesi için yine ona gönderilir. Artık şikâyette bulunanın vay hâline... Evet, bu müstebit el, şerli Bedevîlerin durumuna tam uygundur. Onları kuvvetten başkası durduramaz, baskıdan başkası kıvama sokamaz. Amma bu kuvvete adalet eklense kötülerin kötülüklerini dizginler ve insanlar onun etrafında bedenleriyle ve kalpleriyle pervane olur. Çünkü adaletli sultanın halk üzerinde, kaba kuvvette bulunmayan bir tesiri vardır.

Şerif Ali Paşa'ya gelince onun Bedevîler üzerinde bir hakimiyeti, içlerinde bir yeri ve itibarı vardır. Bu sebeple onun sözünü geri çevirmezler. Mekke'ye geldiklerinde o görüşür, şerifin yapmalarını istemediği veya vazgeçmelerini istediği bir işe bulaştıklarında görüşmeleri o yapar.

DEVELERİN ÜCRETLERİ VE ALIM SATIM VERGİLERİ

Cidde'de satılan her bir şıkdif (örtülü deve semerliği) için altı buçuk Mısır kuruşu -bir rubye- alınmaktadır. O her ne kadar satıcıdan alınsa da gerçekte onu müşteri öder. Zira satıcı ücreti belirlerken vergiyi göz önünde tutar. Bir hacıyı Cidde'den Mekke'ye taşıyan bir devenin ücretinden, iki riyal şerif için, beş Osmanlı kuruşu (dört Mısır kuruşu) hükûmet için, bir başka riyal mutavvıfın Cidde'deki vekili ve müteahhidi (komisyoncu) için -Allah'ın yetki vermediği vergiler- alınır. Cidde'den Mekke'ye giden bir devenin ücreti bu sene hac mevsiminin başlangıcında altı riyal "birim" (yaklaşık on Mısır kuruşu) idi. Bu ücretten vergileri düştüğümüzde kendisi ve devesi için bir deveciye kalan, üç riyalin yani aldığı ücretin yarısının altındadır. Bu, gücü yettiği kadar deveciyi, hacıyı soymaya teşvik eden açık bir zulümdür. Ücret, mevsimin başında her ne kadar altı riyal idiyse de mahmilimiz Cidde'ye geldiğinde on iki riyali buldu. Sonra daha da artmaya devam etti, otuz riyale kadar vardı. Sonra tekrar baştaki altı riyale kadar indi. En son düşüş 7 Zilhicce günü yaşandı. Ücretin otuz riyale çıkmasının sebebi, benzeri görülmemiş bir şekilde hacıların Cidde ve Medine tarafından, doğu istikametinden akın akın gelmesidir. O kadar ki yol gece gündüz bir an bile hacısız kalmıyordu. Daha evvel belirttiğimiz gibi Zilhiccenin ikisine rastlayan cumartesi günü, deve az olduğu için 1.500 hacı Cidde'den Mekke'ye yaya yürüyerek gelmişti.

Mekke'de satılan her koyun başına beş Mısır kuruşu ve her bir deve için elli kuruş alınıyordu. Şıkdifli (iki kişilik) deveyle Mekke'den Arafat'a gidiş dönüş ücreti yedi riyal (birim) tek kişinin bindiği semerli (deve) için altı riyaldir. Bunun bir riyali şerifin, biri mutavvıfın ve komisyoncununundur. Deveciye dört veya beş riyal kalır.

Mekke'den Medine'ye veya Yenbu'ya bir devenin ücreti eğer şıkdifli ise 33 mecit riyalidir. Buna bir de eşyaları taşımak için yarım deve (ücreti) eklenir. Deve semerli ise 32 riyal olur. Bunun 12 riyali -iki İngiliz

altını- şerife aittir. Bir buçuk riyali muhrice (kafileyi çıkarma işlemini üstlenen kişiye) aittir. İki riyali mutavvıfa, bir riyali komisyoncuya bir riyali hükûmete ve çeyrek riyali rehineye aittir. (Her kabile bir kişiyi rehin verir. Kafile gideceği yere selamete ulaşması için onu tutuklar. Bunun masrafı için hükûmet çeyrek riyal alır.) Neticede bir deveciye on beş çeyrek veya on dört çeyrek riyal para kalır. Bundan daha felaketi ve acısı şudur ki, Cavalı hacılardan, yaptıkları bir iş karşılığı olarak değil, sırf zengin oldukları ve kolaylık gösterdikleri için, açgözlülük yapıp her bir hacıdan fazladan dört altın alınmıştır.

Komisyoncuların, her bir ücretli deve için ödedikleri vergilerden kurtulmanın hileleri vardır. Onlar her bir hacı ile belli bir rakam üzerinde anlaşır. Mekke'den çıkışta bazı develere gücünün üstünde kişi ve yük biner. Develerin bir kısmı ise boş çıkar. O boş develerden vergi alınmaz. Çünkü komisyoncu onların kiralanmadığını iddia eder. Mekke'den çıktıktan sonra eşyalar daha evvel yapılan anlaşmaya göre tekrar dağıtılıp yüklenir. Çoğunlukla, hacıların belli bir (deve) sayısı üzerinde anlaşılır. İşin başında ücrette anlaştıkları (develeri) onlara verirler. Yolculuk başlar başlamaz anlaştıklarının bir kısmını geri alırlar. Onları başkalarına kiralarlar. Bir deveyi iki kere kiralamış olurlar. Sonra iki ücreti aralarında bölüşürler. -Rabbime yemin olsun bu açık bir zulüm ve küstahça bir açgözlülüktür.-

Sonra sen, İslâm'ın kabul etmediği ve şiddetle inkâr ettiği böyle ağır vergileri duydun mu? Vergi düzeni hususunda İslâm en fazla %20'ye müsamaha eder. Bu da, insanın kazanırken bitkin düştüğü alınının terlediği mallarda değil, madenler ve eski çağ buluntuları gibi çok çalışmadan ve yorulmadan elde edilen mallardan alınır. Sen bunların işine şaşma. Din, bunların içinde henüz yer etmemiş dillerinde duran boş sözdür. Bunlar şöyledir. *"Kalplerinde olmayan şeyleri ağızlarıyla söylerler. Allah onların gizlediklerini daha iyi biliyor."* (Âl-i İmran, 167) Eğer Fransa ve Rusya devletleri, hacılara çektilen bu zulümleri bilse, bu zulümleri görse Müslüman tebaalarının hacca gitmesine engel olmazdı.(...)

Deve ücretleri hususunda buraya kadar söylediklerimiz, mahmile tabi olmayan hacılar hakkındadır. Mahmil kafilesinin muhtaç olduğu develerin ücretinin belirlenmesine gelince bunun başka bir usulü vardır.

Mahmil Kafilesini Taşıyan Develerin Ücreti

Bu ücret, sözü reddedilmeyen, belirlenen ücret ne olursa olsun, emrine karşı çıkılmayan Mekke şerifinin bilgisi dâhilinde belirlenir. Hac emirinin veya surre emininin karşı çıkmasının bir faydası olmaz, hatta dinleyen bir kulak bulamazsınız. Bunun için ücret yavaş yavaş özellikle son beş senedir zamlanmaya başladı. İşte sana açıklaması.

1302 h./1885 m. senesinde Mekke'den Medine'ye giden şıkdifli bir devenin ücreti on sekiz riyal, (birim) semerlinin ise on yedi riyal idi. Mekke, Medine ve oradan Yenbu'ya denize geçerse şıkdifli yirmi üç, semerli yirmi iki riyaldi. Mekke'den Medine'ye, oradan Cidde'ye birinci yirmi sekiz, ikinci yirmi yedi riyaldir. Mekke, Medine oradan Vech'e birinciye otuz beş, ikinciye otuz dört riyaldir. Cidde'den Mekke'ye 2, 3/4 riyaldir. Daha bu, merhum Sadık Paşa'nın gezi (notlarında) bildirildiğine göre hacıların çokluğu ve fiyatların artması sebebiyle imiş. Daha sonra artış devam etti. (...) Bu zammın sebebi Mısır'ın askerî kuvvetinin olmadığı senelerde mahmile padişaha ait askerî bir kuvvetin eşlik etmesidir. Hem de bizim hükûmetimiz padişah kuvvetlerinin yaptığı harcamaları yapmamıştı. O harcamaların yerini tutsun diye develerin ücreti artırıldı. Bu sene bu kadar çok artırılmasının sebebi ise, hükûmetin, geçmiş senelerde yapılan zamların sebebini yazışma ile şerife sormamasıdır. Onlar buna alıştılar ve insanların zoruna giden o fahiş zammı yaptılar. Buna hakları var. Devletli şerife şöyle dedim: "Bu yeknesak artış hükûmetin dikkatini çekecek ve bir sınır konmasını isteyecek, belki de bu sebeple mahmilin mali düzeni hususunda bir değişikliğe gidecektir."

Deveciler

Deve ücretleri ve alım-satım vergilerinden bahsetmişken iki konuyu daha belirtelim. Birincisi kafileye eşlik eden deve sürücüsü Arapların davranışları, ikincisi de alım-satım vergilerinin tarihi konusudur. Böylece sen şu anki durumla geçmiş arasında bir irtibat kurabileceksin, ileride aynı şeyi tekrar anlatmaya lüzum kalmayacaktır. Bu çöl Arapları, bol bol yiyecek et, içecek ve çay gibi iyi şeyler verildiği sürece hacıları ve eşyalarını koruyorlar. "Son istasyona vardığımızda sana bir giysi vereceğim." diye bir söz verilirse hacılara daha fazla itina gösteriyorlar. Onların giysisi çok pahalı değildir. Esmer bifteden pamuklu bir elbise,

ikal (iplikten yapılmı sarık) ve kufiyeden (erkek başörtüsü) ibarettir. Değeri on Mısır kuruşunu geçmez. Malında cimrilik yapanlara gelince, onlara çeşit çeşit işkence yapıyorlar. Bazen devenin kemerini kesiyorlar ve binicisi yere düşüyor. Kemeri düzeltmek için kafileden geri kalıyor. Yalnız kalmasını fırsat bilerek yanına varıyorlar, eğer hacı, riyallerden göstermez, yemek yedirme sözü vermezse onu öldürürler. Bazen de bir deveyi kafileden geri bırakmak için semerinin tamir edilmesi gerektiğini söylerler. Hâlbuki onların suikast yapmaktan başka niyetleri yoktur. Çöl Arapları sigara tiryakisidir. Eğer hacı yanına bir miktar sigara alır ve onu devecisine verirse, deveci onu en iyi şekilde gözetir. Yanında yürür, korur ve rahat etmesi için elinden geleni yapar. Çöl Araplarının âdetlerindendir bir hacı ile yemek yerlerse asla ona ihanet etmezler. Başka bir kabileden ona suikast yapmak istediğini görürlerse, onlara bu hacının kendi muhafazaları altında olduğunu, bir kötülük yapamayacaklarını çünkü onun kendilerinden biri gibi olduğunu söylerler.

Vergilerin Tarihi

Vergiye “Meks” veya “cibâye” denir. Vergiyi alana aşşâr (tahsildar) dendiği gibi, mâkis de denir. Bu vergilerin alımı çok eskiye dayanır. Cürhümilerden Mudâd b. Amr Mekke’ye üst kısımdan girenlerden onda bir vergi alıyordu. Sümeydi ise alt kısımdan girenlerden alıyordu. Bu vergiyi kendilerinden evvel Mekke’yi yöneten İmlâklardan alıyorlardı. İmlaklar harem bölgesinin hürmetini ihlal edince Cürhüm ve Katür onları (Mekke’den) çıkarmıştı. Onlar kendilerine gelen yiyeceklerin onda birini alıyorlardı (Bakınız. es-Sincârî’nin Menâihu’l-Kerem adlı eseri). İslâm her türlü vergiyi kaldırdı. İnsanların mallarında zekâtı farz kıldı.

Bu vergiler Ayzâb (Mısır’da Kızıldeniz sahilinde bir köy) yoluyla gelen hacılardan alınırdı. Onlardan kaçmışsa Cidde’de vergiye tabi olurdu. Mekke emiri için yedi dinar (350 kuruş) vergi alınırdı. 572 senesinde Sultan Selahaddin-i Eyyubî bu vergiyi kaldırdı. Sebebi şu idi: Ulvânü’l-Esedi el-Halebî hacca gitti. Cidde’ye vardığında kendisinden bu vergi istendi, kabul etmedi. Haccı terk edip geri dönmeye niyetlenince oradakiler lütufkâr davrandılar ve Mekke Şerifi Mükessir b. İsâ’ya haber gönderdiler. O da serbest bırakılıp (vergiden) muaf tutulmasını emretti. Mekke’ye geldiğinde de görüşüp özür diledi ve Mekke’nin gelirlerinin,

halkının ihtiyaçlarını karşılamadığını ve vergi almaya mecbur kaldıklarını söyledi. Bunun üzerine Şeyh Ulvân, Selahaddin'e mektup yazdı. O da 8.000 erdeb (198 lt.) hububat -2.000 erdeb de dendi- ve bin dinar gönderdi ve bu zulmün kaldırılmasını istedi. Şerif de vergi almayı terk etti, fakat (bu zulüm) tekrar geri geldi. 639 senesinde bu defa Yemen hükümdarı, Ömer b. Rasûl vergiyi kaldırdı. Kararını dört köşe olarak yazdırdı ve Hacer-i Esved ile Zemzem duvarının arasına koydurdu. Yazı, İbnü'l-Müseyyib'in sökmesine kadar orada kaldı. Çok geçmeden vergiler geri geldi. Yine 760 yılında, Melik en-Nasır'ın saltanatında Mekke Şerifi Sened b. Rumeys'e'nin emriyle kaldırıldı, fakat gecikmeden geri geldi. Yine Sultanlığın Mısır'daki müdürü Emir Ketboğa'nın himmetiyle 766 senesinde kaldırıldı. Mekke'nin sahibine (o vergiler) yerine 260 bin dirhem ve bin erdeb buğday verildi. Bu karar, Mısır hükümdarı Sultan Şâban'ın divanında alındı. Yazısı, Mescid-i Haram'ın direklerinden (birine) oyduuruldu. Ben onu Safa Kapısı tarafında gördüm.

826 yılında, Mısır hükümdarı Sultan Ahmed b. el-Müeyyed Şerif Hasan'a Mekke'de (satılacak) sebzelerden alınan vergileri terk etmesi karşılığında bin dinar (beş yüz Mısır cüneyhi) verilmesini emretti. O da bunun Mekke haremindeki sütunlardan birine yazılmasını emretti ve yazıldı. O el'an Bâbü's-Selam'ın yakınında durmaktadır.

1083 senesinde Şeyh Muhammed el-Mağribi el-Karmesî vergilerin iptal edildiğini bildiren kazınmış kitabelerin bulunduğu sütunların cilalanmasını emretti ve renkli cilâlarla cilalandı. Onlardaki yazılar net olarak ortaya çıktı. Yine Mekke hükümdarı el-Hasan b. Aclân da Beytü'l-Mal'dan bir miktar ayırmıştır. İşte adi hükümdarlar böyle ya vergileri kaldırıyor veya kaldırmaya çalışıyorlardı. Sonra aç gözlülük hırsına kapılan zalimlerin elleriyle veya günümüzde gözümüzle gördüğümüz ihtiyaç sebebiyle tekrar geri geliyordu.

Mekke'deki Ziyafetler

Bizi Şeyh el-Fâsi -meşhur bir tarikatın şeyhi- kendi adıyla bilinen zaviyede misafir etti. Davet, idarecisinden askerine kadar mahmilin bütün görevlilerini kapsıyordu. Bize şatafatlı bir yemek verdi. Düzeni, yemeklerin mükemmelliği, kapların temizliği çok hoşumuza gitti. Âdetleri üzere yemekten sonra üçer bardak çay içtik. Şeyh ve adamları bize cana yakın davrandılar, kalplerimizi sevinçle doldurdular. Daha sonra bizi

yemek için, emirin yakını Tüccar Şeyh Bâhatme -Hadramlı davet etti. Kendisi devletli şerifin, valinin ve Mekke hâkimlerinin işlerini görür. Padişah Askerine lazım olan şeyleri bulundurur. Subayların tahsisatlarını yarı fiyatına satın alır. Çünkü subaylar ödemenin gecikmesinden usanırlar, olmayanı olana satarlar. Şeyh Bâhatme ödeme işinde görevli bulunanlara paralar vererek, tahsisatların ödenme işlemini hızlandırır ve hazineden tam olarak çeker.

Mahmilin komisyoncusu da bize çok izzet ü ikramda bulundu, fakat verdiği ziyafetin maksadı sanırsız, paranın rızası idi. Zira onun tek bir gayesi vardı bizden, mahmil kafilesi için kararlaştırılan develerin sayısından daha fazla deve kullanıldığını gösteren bir belge almaktı. Bu belgeyi Mısır maliyesine veya -askerî bölümden ise- askeriye sunacak ve karşılığını çekecekti. Bilfiil bu belgeyi benden istedi. Kabul etmedim ve ona şöyle dedim: “Eğer kararlaştırılanın üzerinde devemiz var idiye ben onun ücretini, sivil halkın ödediği ücretten olmak şartıyla kendi hususi paramdan ödemeye hazırım.”

Bana cevabı sadece şu oldu: “Biz senin zarar etmeni istemeyiz. Ancak bizim faydamıza olan senin de faydana olur.” Bunun üzerine ona haktan ayrılmamasını, haramdan gelenin yine geldiği yerden gideceğini nasihat ettim. Dedim ki “Biz buraya dinî merasimleri tamamlamak için geldik. Merhametli olan bir Allah’tan af talep ediyoruz, ümmetin kendi ihtiyaçları için hazırladığı malına hıyanet edip suçları ve günahları yüklenmek istemiyoruz.” Ben bunu der demez, mızrağımızın yumuşamayaacağını gördüğünden mecburen sustu.

HİCAZ DEMİRYOLU’NA YARDIM

Devletli Mekke şerifi, demir yoluna yardım toplanmasını emretti. Darda olmayan her hacıdan bir riyal alınmasına karar verdi. Mutavvıflar parayı toplamaya ve her gün şerife getirmeye başladılar. Bazı hacılar vermekten kaçınıyor, bazıları ise hem kendi yerine hem kafiye arkadaşları yerine veriyordu. Mansura’nın ileri gelenlerinden Ahmed Bey toptan yüz altın verdi. ed-Day (oğlu) Ahmed Bey on altın, Mükelle ve Şahr -Aden Körfezi’nde iki koy- Sultanı İvaz b. Ömer el-Kuaytî 20.000 rubye yani 1333, 1/3 İngiliz parası ödedi. Onların dışında pek çok zengin de böyle para verdi, fakat biz ödedikleri bu miktarla yetinmedik. Devletli şerif, vergilerin tamamı ödenmeden hiçbir hacının Mekke’den

çıkarılmamasını emretti. Bunun üzerine hacılar, farz ibadeti yaptıktan sonra yedi gün Mekke'de hapsedildiler. Hacılar közden daha kızgın idiler. Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ziyaret iştiyakı onları acele ettiriyor şerif ise "Ödeyinceye kadar yerinizde kalacaksınız." diyordu.

Duyduğuma göre bazı Mağripli hacılar, devletli valiye, Mekke'de haps olundukları için şikâyetle bulunmuş. O da temsilcisini onlarla birlikte devletli şerife göndermiş. Ona ulaşip (konuyu açtıklarında) üzerlerine sopalar indirilmiş ve baverdi denen zebanileri üstlerine çullanmış. Onlar da korkup dağılmışlar. Eğilip bükülerek sırta kadem basmışlar.

Adalet isteyen bir şikâyet... Cevabı ise, Allah'ın hürmetli ve emniyetli olacak dediği bir belde de sert bir ihanet. "*Orada devamlı ibadetle meşgul olanla, çölden gelen birdir. Kim orada bir sapkınlık bir zulüm isterse biz ona acı veren bir azap tattırırız.*" (el-Hac, 25) "*Sen sakın, o zalimlerin yaptıklarından Allah'ın habersiz olduğunu zannetme.*" (İbrahim, 42)

Eğer bu zulüm devam ederse insanlar hacdan vazgeçecek. Bu, Arap beldeleri ve yeterli geçimlerini hatta bol bol rızıklarını hacılardan elde eden bu ahali için pek büyük bir felakettir. Hatta İslâm'a ve onun mensuplarına karşı bir cinayettir. Bu belde, yeryüzünün doğu ve batısındaki Müslümanların tanışması için bir vasıtaadır. Aralarındaki bağlar kesilir, birbirini sevme kulpu koparsa, sürüden ayrı düşmüş koyunlar gibi sömürgeci devletler onları kapacaktır. Yardım isteyecekler, ama yardımına gelen bulunmayacaktır. Allah'ın hepimize birden azap göndermesi, daha evvel işlediğimiz günahları affetmesi için zalimin zulmüne engel olunmalıdır. "*Hiç şüphesiz Allah insanlara karşı çok merhametli ve pek acıyıcıdır.*" (el-Hac, 65)

Hacıların Mekke'de Hapsinin Zararları

Devletli Şerif, hacıların hepsi demir yoluna yardım için birer riyal vermedikçe Mekke'den çıkmalarına izin vermedi. Çıkma izni verilince binlerce hacı birden yolculuğa başladı. Takip ettikleri yol dar idi. Yolda hususi bir yere ulaştıklarında hükûmete, boş veya hevdeçli her bir deve için birer riyal aidat vermeleri için durduruldular. Hacılar ödemeye başladı, ama kalabalık son haddine ulaştı. Çünkü tek bir tahsildar ve yanında bir riyali vermedikçe kimsenin geçmesine müsaade etmeyen iki zebani vardı. Bu ikisi, bırakın İslâm'ı din edinen bir Müslüman'ı, bırakın insanı, vahşi hayvanların dahi yapamayacağı sert ve katı bir

tutum takındılar. Yan yana iki şıkdifli devenin yürümesi için hazırlanmış olan yolda dört sıra deve yürümeye başladı. Şıkdifler birbirine girdi. Neredeyse insanlar üst üste bindi. Şıkdiflerin çoğu parçalandı. Üzerindeki bazı yolcular yere düştü. Kemikleri kırıldı. Bedenlerinde derin yaralar açıldı. Eşyalarını kaybettiler. Eşyaların çoğu telef oldu. O zaman kadınların bağrıışması, çocukların çağrıışması, zayıfların imdat çağrısı ve erkeklerin çekiştirmelerinden başka bir Şeye Şahit olmazdın. Orada bazılarına engel olacak polis yoktu. Bütün bunlar Şerifin vergi nizamının kötölüğünün ve hacıları hapsedmesinin neticesidir. Hükümet bir tane değil de birçok tahsildar tayin etseydi her kafilenin çıkış gününü belirleseydi, kafilelere işlerin kolaylıklarını öğretseydi ne olurdu? Çünkü mutavvıflar ve komisyoncular bunları biliyor. Hükümet de onları biliyor. Böylece vergi alımı kolaylaşır, katile de sessiz sakin yoluna devam eder, insanların da hem kendileri hem eşyaları güvende olurdu.

İLERİ GELENLERİN BEDEVİLERİN VE AHALİNİN ÖDENEKLERİ VE ÖDEME USULÜ

Eskiden beri, Mekke ve Medine'deki ileri gelenlere, Bedevilere ve ahaliye tahsisat ayırması, Mısır hükümetinin geleneklerindedir. Bu sene mahmilin bütçesinden ileri gelenlere 1.265 Mısır cüneyhi, Bedevilere 2.511 cüneyh, ahaliye ise 2.879 cüneyh verilmesi kararlaştırıldı. Her bir kişiye kararlaştırılan tahsisat, surre emininin ve hac emirinin imzaladığı izne göre veriliyordu. Yine birinci kâtip tahsisatın kanunî olduğunu gösteren onayını verirdi. Birinci kâtip -şu anda çoğu bulunmayan- ödenek sahiplerinin, deftere yazılı bulunan isimlere münasip bir ödeme yapıldığını denetleyen kişidir.

Ödeme saati geldiğinde çok sayıda Bedevî kâtibin önüne geldi. İsimleri okuma işini ona verdiler. O da onlara "Tahsisat sahibi olanlar sizler misiniz?" dedi. Onlar "Hayır, biz değiliz, fakat biz her sene onların parasını alan vekilleriyiz." dediler. O "Peki, iddianızı destekleyen vekâletnameleriniz var mı?" dedi. "Vekâletnameleri kimden alacağız?" dediler. O: "Sizi vekil bırakan tahsisat sahiplerinden veya mirasçılardan." dedi. Bedeviler: "Defterde yazılanlar çoktan öldü. Onların mirasçılarının çoğunun da izi kalmadı. Biz her sene tahsisatları, bir güçlkle karşılaşmadan alıyoruz. Biz aramızda onların kime verileceği hususunda anlaştık." deyince kâtip mecburen onların isteklerini yerine

getirdi. İsimleri onları okumaya başladı. Herkes gücü yettiği kadar izin belgesi kapmaya başladı. Hatta bazıları 50-60 tane kapıyor ve parasını alıyordu.

Adına tahsisat kayıtlı bulunan ileri gelenlerden bir kısmı hayatta bir kısmı değildir. Onların tahsisatları, hac emiri bilgi aldıktan sonra Mekke şerifinin tayin edeceği bir vekile verilir.

Ehâmide kabilesinin büyüğü Şeyh Huzeyfe'nin de yıllık 600 kûsur riyal tahsisatı vardır ki kabilesinin hâkim olduğu Sultan Yolu'ndan geçen mahmil kafilesini koruması karşılığında veriliyor. Bu tahsisat, mahmil kendisine uğrasın veya uğramasın yıllık olarak verilir. Bu sene onun kabilesinden bir vekil geldi. Yanında Şeyh Huzeyfe'nin mühürünü taşıyan ve tahsisatı alma konusunda vekili olduğunu gösteren vekâlet vesikası vardı, fakat şerif bunu kabul etmedi. İllâ "Şeyh Huzeyfe'nin Halil adındaki en büyük oğluna verilecek." dedi. Hâlbuki Şeyh ile bu oğlu arasında şiddetli bir düşmanlık vardı, aralarında şiddetli harpler meydana gelmişti. O harplerde oğul, yardımcıları ve destekçileri kuvvetli olduğu için, babasına galip gelmişti. Çünkü oğul, babasına itaat değneğini kırmaları hususunda Bedevîleri kışkırtmıştı. Bu şiddetli nefret sebebiyle tahsisatın, isyankâr evlada değil, şer'i vekile verilmesi gerekiyordu, fakat istediğini yapan şerifin emrine kim karşı çıkabilir. Nihayetinde ödenek eşkiya çocuğa verildi.

Mekke'de Şeyh Müsâid isminde ileri gelenlerden birine de mükâfat verildi. O "el-Bîşe" askerinden bir grup içinde, mahmiller Medine'ye varduktan sonra Mısır ve Şam Mahmillerini koruma işini yapar. Bu askerlerin sayısı yaklaşık elli kadardır. Mükâfatı aralarında bölüşürler. Nizamları yoktur. Kendi istekleriyle uyuşmadıkça emirlere itaat etmezler. Hâlbuki onların işi ihtiyaç doğduğunda mahmile yardımdır. Bol yiyecekleri olmadığından, hayvanlara verecek yem bulamadıklarından şikâyet ederler. Hâlbuki yem meselesini halletmek -biz onları zorlamıyoruz da- kendilerine aittir. Bunun için çok paralar aldılar, fakat onlar bu paraları evlerine harcadılar. Sonra yiyecek masraflarını emir ve eminin üzerine yıktılar. Teğmen rütbesinde bir Osmanlı atlısı, mahmille birlikte gelerek, el-Bîşe'nin Reisi Şeyh Musâid'e yardım ediyor, fakat "el-Bîşe" onu dinlemiyor, bir emrini yerine getirmiyor. Aksine kendi şerhilerinden birinin emrine uyuyor. Bu askerler muhafaza konusunda

çok uyanık ve gözleri çok keskin de olsa, bir kısım askerin onlara katılması ve koruma işine ortak olması, hem de onları kaptı kaçtı yapmama hususunda ihtar etmesi gerekir, çünkü buna yatkındırlar. Özellikle de Bedevî Araplar mallarını hacılara satmak için geldiklerinde...

Duyduğuma göre onlar geçtiğimiz sene bazı Araplardan bir çömlek yağ almışlar ama parasını ödemedikleri gibi yağ sahiplerini de dövmüşler. Bu Arapların toplanmasına sebep olmuş. Mahmilin adamlarıyla aralarında silahlı çatışma olmuş. Sonunda bazı hacılar öldürülmüş, bazıları yaralanmış. “Yangınların çoğu, önemsenmeyen bir kıvılcımdan çıkar.” Ama bu sene keder verecek bir vaziyet olmadı. Verdiklerine karşılık Allah’a hamd olsun.

* * *

Buraya kadar Mekke’de yaptığımız işlerin anlattık. İkinci Harem’e (Medine’ye) yolculuk aşamasına geldik. Artık sana Mekke’yi, içindeki şatafatlı binalarını, pek çok tarihî eserini tanıtma vakti geldi. Yine Minâ, Arafe, Müzdelife ve Taif’i de tanıtmamız gerekiyor. Ayrıca Allahu Teâlâ’nın insanlar için bir sevap kazanma ve güven bulma yeri yaptığı bu Harem’e, ıslahatçı atalarımızın yaptıklarından haberdar edip, daha iyi anlamın için, tarihi hakkında özet bilgi vereceğiz. Bundan evvel sana “Hac ve hac ibadetleri, bazı Arap Beldelerinin tanıtımı, kısa tarihçesi hakkında ayrıca İslâmî fetihler ve dinin mamur bölgelere yayılması hakkındaki bilgileri anlatacağız. Şimdi “Dinî Bölüm”ü sunuyoruz. (...)

(Eserin bu kısmında yer alan Dinî Bölümde Peygamber Efendimiz’in Haccı ile İslam tarihinin ilk dönemleri anlatılmıştır. Sayfa sınırlamasından dolayı bu kısmın Osmanlı tarihinden bahseden bölümü alınmıştır. Editör)

GÜNÜMÜZDE (1910 YILINDA) İSLAMİYET'İN DURUMU

İslamiyet'in sadece çağrı yoluyla girdiği bölgeler ile İslamiyet'in siyasetle girdiği diğer bölgeler, sırf Müslümanlardan ibaret değildir. Endülüs ve Osmanlıların Avrupa'da fethettikleri yerlerinin çoğundan bugün İslam'ın gölgesi çekilmiştir. Genel olarak Çin ve Hindistan'da ise Müslümanlar azınlıktadır. İstatistikçiler günümüzde dünyada bulunan Müslümanların sayısı hakkında ayrı görüşlere sahiptirler. Ancak 200 milyondan az, 250 milyondan çok olmadığına görüş birliği vardır.

MEKKE-İ MÜKERREME

Mekke'nin İsimleri

Âlimler Mekke'nin 16 isminin olduğunu bildirmiştir. Bunların en meşhurları Kur'ân'ın bildirdiği dört isimdir.

1- Mekke: Allahü Teâlâ: "Size zafer verdikten sonra, **Mekke**'nin ortasında onların ellerini sizin üzerinizden, sizin ellerinizi onların üzerinden çeken O'dur." (el-Fetih, 24) buyurdu. Bazı âlimler "Suyu az olduğu için ona bu ad verilmiştir." dediler. Günahları mekk ettiği yani giderdiği için böyle adlandırıldığını söyleyenler de olmuştur.

2- Ümmü'l-Kurâ: Allahü Teâlâ: "Bu, kendinden öncekileri tasdik eden, **Ümmü'l-Kurâ**'yı ve etrafındakileri uyarman için bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır." buyurdu.

3- Bekke: Allahü Teâlâ: "İnsanlar için konulan ilk ev, Bekke'de olandır." buyurdu.

4- el-Beledü'l- Emin: Allah ona şöyle yemin etti: "İncire, zeytine, Tûru Sînîn'e ve bu el-Beledü'l-Emîn'e yemin olsun."

MEKKE'NİN YERİ

Mekke 210 28 dk. Kuzey paraleli, 370 54 dk. Paris'e doğu meridyeni üzerinde bulunur. Kızıldeniz'den yaklaşık 279 m. yüksekliktedir. Hicaz vilayetinin başşehridir. Kuzeyden güneye uzunluğu iki mil, doğusundaki Ebukubeys (أبو قبيس) Dağı'ndan batısındaki Kuaykaan (قعيكان) Dağı'na olan genişliği bir mildir. Yaya bir kişi bu mesafeyi yarım saatte kat eder. Eni daha kısa olmasına rağmen tepelerle dolu olduğu için daha uzun zaman alır. Mekke sur gibi yalçın dağlarla kuşatılmıştır. Bu dağlara muhkem kaleler yapılmıştır.

Dağdan oluşan surlarda dört giriş yerinden başka geçit yoktur. Bunlar kuzeydoğusundaki Mina yolu, güneydeki Yemen yolu, kuzeybatıdaki Fâtıma Vadisi yolu ve doğudaki Cidde yoludur.

Kuzey ve güneyindeki dağlar iki silsile hâindedir. Kuzeydeki dağlar, en batıda Felec (الفلج) Dağı olmak üzere sırayla Kuaykaan dağı, La'la' (لالع) Dağı ve Keda (كداء) Dağı gelir. Keda Dağı Mekke'nin yukarısındadır. Peygamberimiz Mekke'ye oradan girmiştir. Güneydeki dağlar yine batıdan başlamak üzere Ebu Hudeyde (أبو حديدة), Kudâ (كدى), Kudey (كدي), biraz güneye çevrildikten sonra, bu iki dağın doğusunda Ebukubeys ve Handeme (الخندمة) Dağı bulunmaktadır.

MEKKE'NİN CADDELERİ VE BİNALARI

En mühim caddeleri, büyük binaları ve mescitleri ve tek tek tarihi eserlerini söyleyeceğiz. Ehemmiyetli olanlarını tafsilatlı tanıtıp açıklayıcı resimlerle göstereceğiz, inşallah. İşte başlıyoruz:

Mekke'nin caddeleri biri dışında dar ve düzensizdir. Bu düzenli cadde, şehri güneybatısından kuzeydoğusuna kateden, Şeyh Mahmud veya Cervel'den başlayıp Umre Kapısına uğrayarak Mısır Tekkesine ulaşan, sonra Sa'y edilen yer, Kuşâşiyye, Sûku'l-Leyl ve Mualla tarafından Mekke'nin sonuna çıkarılan meşhur caddedir. Bu caddenin genişliği bazen 8, bazen 10, bazen 20 m. olur. Bu caddeye açılan ara sokaklar şunlardır: Bâb (الباب) sokağı, Şübeyke (الشبيكة) sokağı, es-Sûku's- Sağîr (küçük çarşı), Ciyad, Sûku'l- Leyl (gece çarşısı), Sûku's- Safa (Safa çarşısı), Mes'â (sa'y yeri), sağında Kuşâşiyye, onu takip eden Gazze, Sûku'l- Muallâ (Muallâ çarşısı) ve Beyâdiyye. Kuşâşiyye'nin solunda Merve'ye

Resim 61: Cervel'de bulunan su ölççeği ve Kâbe Dağı.

5- Şi'bü Ciyad (شعب جیاد)

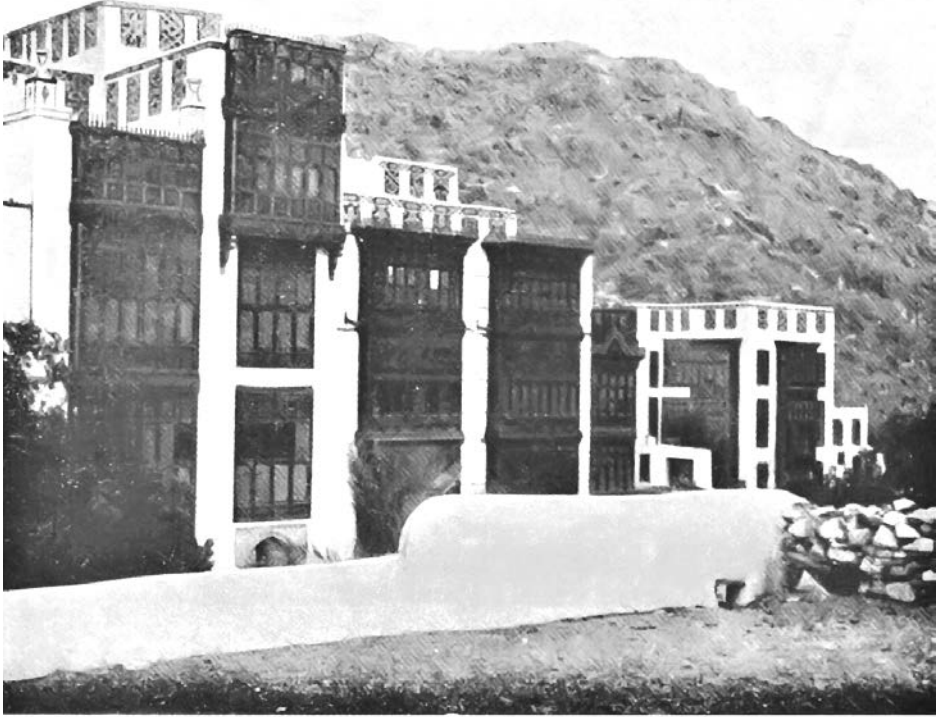
Mescid-i Haram'ın güneydoğusundadır. Yüksek olması, yollarının genişliği ve Türk tarzı evlerin çokluğu sebebiyle Mekke'nin en güzel yeridir. Bu evlerde çoğunlukla, başta vali olmak üzere, vilayet konağında çalışan Türk memurlar oturur. Resim 62'de onlardan bir örnek görülmektedir. Bu resimde Mekke, Medine ve Cidde'de geniş mülkleri bulunan Seyyid Muhammed es-Sekkâf'ın evi görülüyor. Yine resim 63'te de aynı yer görülür. Resim 70'te bu derenin Mescid-i Haram tarafındaki Mısır Tekkesi bulunmaktadır. Resim 85'te Mescidin batı tarafında gördüğün bina Osmanlı Hükümet Konağı durumundaki Hamidiye Divanı'dır. Resim 64'te gördüğün padişah askerine ait askeri binalardır. Ayrıca orada, bu binalarda yer bulamayan askerin kaldığı çadırlar görülüyor.

Divan ve askeri binalar, güvenilir, akıllı, büyük ıslahatçı, Hicaz valisi Nuri oğlu Mareşal Osman Paşa'nın eserleridir. Hamidiye'nin doğu kapısında şu kitabe yazılıdır:

دار حوت لسعد سلطاننا * عبد الحمید کل حسن و طیب
أشادها بحی أم القرى * عثمان والینا بشكل عجیب
بشرى لنا قد جاء تاریخها * نصر من الله و فتح قریب

Batı kapısının üzerinde:

بُيُوتُ مَكَّةَ الَّتِي عَلَى الطَّرِيقِ إِلَى الْجَبَلِ الْكَبِيرِ بِجَنَادٍ لِلسَّقَافِ

Resim 62: 1321 yılı Ciyad'da yeni tarz yapılmış evler.
Soldaki ev es-Sekkağ'ındır.

بُيُوتُ مَكَّةَ الَّتِي عَلَى الطَّرِيقِ إِلَى الْجَبَلِ الْكَبِيرِ بِجَنَادٍ لِلسَّقَافِ

سكن الوالى

منازل السيد عمر السقاغ المشيده بمكة

Resim 63: Seyyid Ömer es-Sekkağ'ın Mekke'deki muhteşem evleri. Arkadaki ev valiye aittir.

بُيُوتُ مَكَّةَ الَّتِي عَلَى الطَّرِيقِ إِلَى الْجَبَلِ الْكَبِيرِ بِجَنَادٍ لِلسَّقَافِ

منظرية محمد علي باشا بمكة المكرمة

Resim 70: Mehmed Ali Paşa'nın Mekke-i Mükerrerme'deki tekkesinden bir manzara.

الحرم المكي من جهة الشمال والغرب والجنوب

الحرم المكي من جهة الشمال والغرب والجنوب

Resim 85: Mekke Haremiminin kuzey, batı ve güney taraflarının görüntüsü.

الحرم المكي من جهة الشمال والغرب والجنوب

فِي سَلَاةِ الْعَسَاكِرِ الشَّاهَانِيَّةِ بِحِيَاةِ

Resim 64: Asakir-i Şahaniyye'nin (Padişah askerlerinin) Ecyad'daki kışlası.

بِمَا فِيهَا مِنَ الْعَرَفِ وَنَهْا قَاعِ حِيلَا

Resim 65: Güneybatıdan Mekke evleri ve Ecyad Kalesi.

دار سلطان الوری عبد الحمید * قد بدت كالبدر في البيت الأمين
شادها عثمان والینا الذي * توج الأحكام بالعدل المبین
أرخ المجد و نادى في العلاء * ادخلوها بسلام آمین

Ortadaki güney kapısının üzerinde Osmanlıca: “Dâire-i Hükümet-i Seniyye” yazılıdır.

Yandaki güney kapısının üzerinde ise daire şeklinde, güzel bir sülüs hattıyla yazılmış şu ibare vardır: “Dâire-i Fırka-i Askeriye”.

Ciyad’da asker için bir ictima alanı, emire ait bir matbaa, postahane, telgrafhane, sağlık merkezi, Şerif Abdülmuttalib’e ait büyük bir konak, defterdara ait bir başka konak, Şâzelîlere ait bir zaviye (küçük mescit) bulunmaktadır. Resim 65’te Ciyad’ın genel bir manzarası görülüyor. Resmin üst kısmında, dağın zirvesinde görülen bina Ecyad Kalesidir.

4- Kuşâşkiye (القشاشية)

Mescid-i Haram’ın doğusunda Ebukubeys Dağ’ının eteklerinde bulunur. Oranın doğu tarafında Şi’b-i Ali ve Şi’b-i Benî Hâşim bulunur. Mekke haritasına bak. Kuşâşkiye’de Dâru’l- Hayzûran (دار الخيزران) vardır. Orası el-Erkam b. Ebi’l-Erkam el-Mahzûmî’nin evidir. Kâbe’nin hâcipleri (kapıcıları) olan Şeybeoğullarının evleri, Muhsin Bey, Abdullah Bey ve Hicazlı Ahmet Paşa’nın evleri de oradadır. Bu paşa Hicaz valisiydi, Yeğen oğlu merhum Mansur Paşa’nın babasıdır. Resulullah (s.a.s.)’in Mekke’yi fethi sırasında, “Kim Ebusüfyan’ın evine girerse güvendedir.” diyerek, güvenli yer ilan ettiği Ebusüfyan’ın evi de oradadır. Bu ev şimdi hastanedir. Peygamberimizin (s.a.s.)’in doğduğu ev olan Hadice bt. Huveylid’in evi de Kuşâşkiye’dedir. Şimdi abdesthane (tuvalet) olan Ebucehl’in evi de oradadır. Bu tuvalet Bâbü’n-Nebî denenen Mescid-i Haram kapısının karşısındadır.

5- Gazze (الغزة)

Mescid-i Haram’ın kuzeydoğusundadır. Önce hidiv sonra kral olan ailenin dedesi Mehmed Ali Paşa’nın yaptırdığı emirlik konağı oradadır. Şimdi orada Mekke Şerifi Avnû’r-Refik Paşa oturuyor. Orası Mekke’nin kuzeydoğusunu gösteren resim 67’de görülüyor. Bu resimde o konağın iki tarafı açıkça görülüyor. Bir tarafı, kırmızı Hint ahşabından, güzel bir sanatla yapılmış Meşrabiyye cumbalarına sahiptir.

Resim 67: Doğudan ve batıdan Mekke evleri.

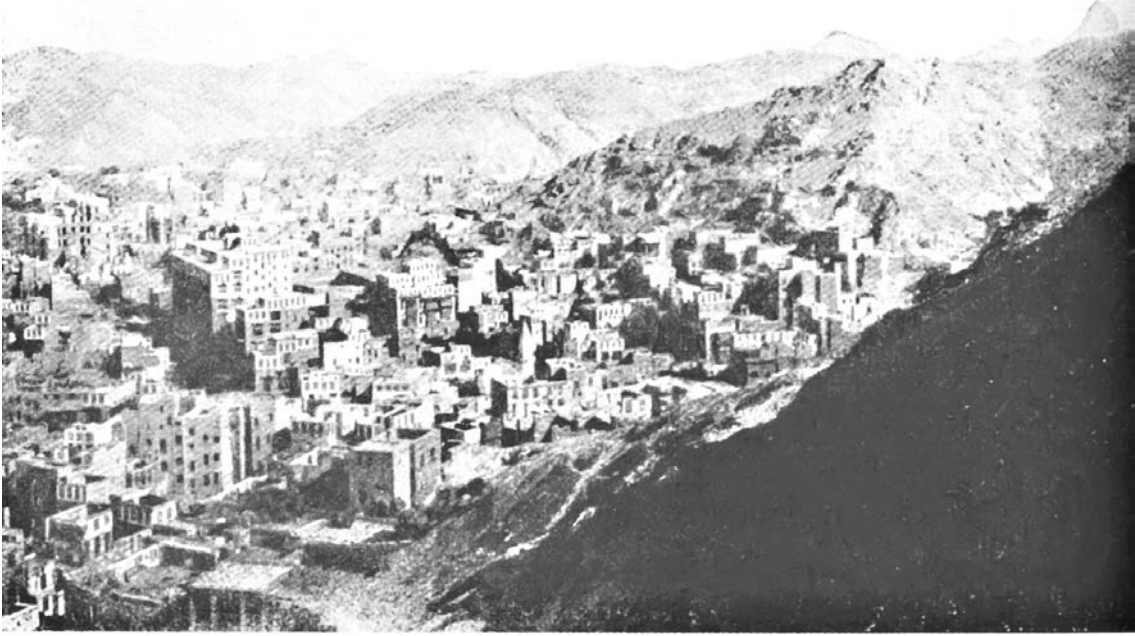
Gazze'de yine hükümete ve ahaliye ait tahılların depolandığı emire ait umumi bir depo ile zekâtların ve her sene Mısır'dan gelen tahılların toplandığı büyük bir depo bulunmaktadır. Bunların haricindekiler Mekke halkına ait evlerdir.

6- Şi'bü Benî Âmir (شعب بني عامر)

Gazze'nin kuzeyindedir. Peygamberimizin (s.a.s.) doğduğu yer, yakınında Hz. Ali'nin (r.a.) doğduğu yer ve Hâşimoğullarının evleri burada bulunmaktadır. Bu doğu tarafları Cahiliye Devrinde Abdülmuttaliboğullarının meskeniydi. Şimdi eşraftan çoğu burada oturuyor. Kureyş'in geri kalanları ise Mescid-i Haram'ın diğer taraflarında, özellikle kuzey tarafında oturuyordu. Resim 66'da doğu tarafının meskenlerini görebilirsiniz.

7- Şâmiyye (الشامية)

Mescid-i Haram'ın kuzey ve batı tarafındadır. Alışveriş merkezlerinin bulunduğu büyük bir caddedir. Bizim Mısır'daki Mevsi (الموسكى), Terbîa (التربيعة), Gavriyye (الغورية) ve Hânü'l- Halilî (خان الخليلي) caddelerine benzer. Tesbihler, Hint ve Türk kumaşları ve Yemenli hacıların çok ucuz fiyatlarla sattıkları fîruz, yakut ve akikten yapılmış yüzük taşları satılır.

Resim 66: Mekke evleri ve Nur Dağı'ndaki meşhur Hira Mağarası.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَشْكُرَهُ لَوْلَا رَحْمَتُ اللَّهِ عَلَيْنَا لَكُنَّا مِنَ الْخَاسِرِينَ

8- Karâra (القرارة)

Şâmiye'nin kuzeyindedir. Eski Mekke emiri Şerif Abdülmuttalib'in sarayı oradadır. Kuzey doğuyu gösteren resim 68'de o açıkça görülmektedir. Karâra'da Geylânîlerin bir zaviyesi (küçük mescidi) bulunmaktadır.

9- Süleymaniyye (السليمانية)

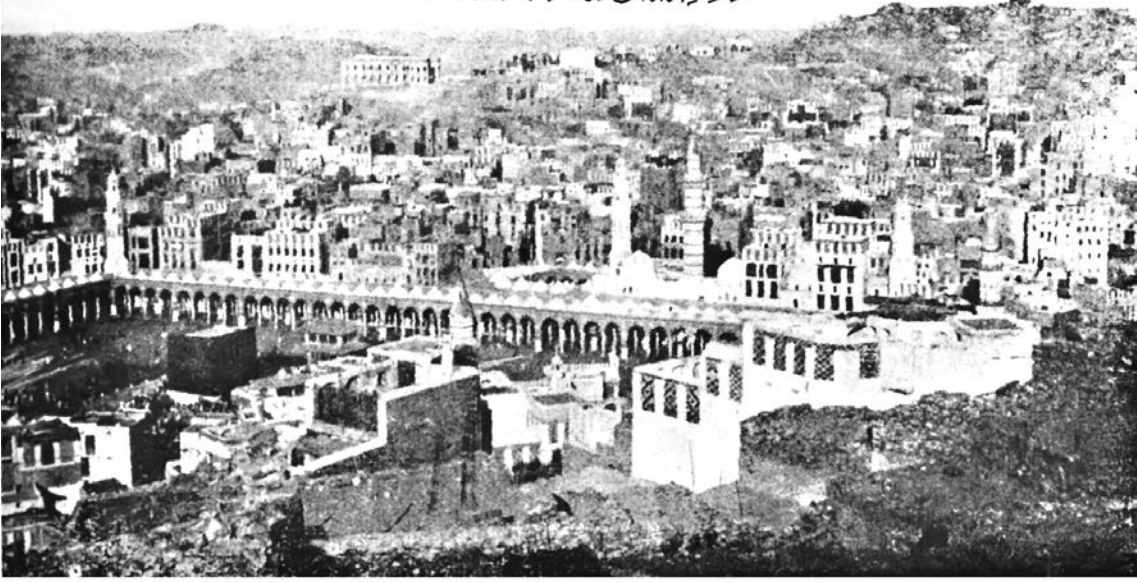
Nekâ (النقا), Münhanê (المنحى), Meâbide (المعابدة), Beyâdiyye (البياضية) ve Muallâ (المعلاة) yani kabristan bunların hepsi Mescid-i Haram'ın kuzeyinde, Karâra ve Gazze'nin üstünde cadde ve mahallelerdir. Meâbide'de kuyumcular, eski Mekke emiri Şerif Galib'in sarayı, İcâbe Mescidi, sancak, Hintlilere ve Hadramevtlilere ait meskenler bulunmaktadır. Ayrıca sebze, yağ, deve ve davar pazarı ile "bîşe" denen Mekke emirinin askerinin meskenleri mevcuttur. Yine bedevi kabilelerine ait meskenler, deve ahırları, davar ağılları vardır. Beyâdiyye'de ise Kâbe anahtarının emini Seyyid Muhammed Sâlih eş-Şeybî'nin konağı ve bahçesi bulunuyor. Muallâ ise eski zamandan beri Mekke halkının kabristanıdır. Daha evvel resimlerle anlatmıştık.

Resim 68: Şerif Abdülmuttalip'in Mekke'nin el-Karâra mahallesinde bulunan sarayı.

Mekke'de Mescid-i Haram'dan başka 6 büyük cami ve 67 mescid mevcuttur. Meşhur olanlar beldenin doğusundaki Râye Mescidi, onun batısındaki Cin Mescidi, onun kuzeyinde İcâbe ve Bey'at Mescitleri, güneydoğuda Sinûsî zaviyesi bulunur. Sinûsî'nin Hicaz'da büyük bir şanı vardır. Bedevilerin çoğu ve Mekke halkından pek çok kişi onun grubundandır. Mekke halkının çoğu Rüşdiyye tarikatına bağlı olup Şeyh İbrahim er-Rüşdî'ye intisaplıdır. Şeyh Ahmed b. İdris'e müntesip İdrisîler, Mısır ve Sudan'da meşhur olan el-Merğânî'ye bağlı Merğânîler de vardır. Mescid-i Haram'ın kuzey tarafına komşu kubbenin altında Şer'î Mahkeme mevcuttur. Resim 91'de birbirine yakın iki minarenin doğusunda görebilirsiniz. İkisinin arasındaki kubbe ise Süleymaniye Kütüphanesi'ne aittir. Kuzeybatıda Hint Kalesi'ni görürsünüz. Bu kütüphane ve kale yakında anlatılacak. Resimde Mescid-i Haram'ın 6 minaresi açıkça görülüyor. Üst tarafta görülen muhteşem bina eski Mekke emiri Şerif Abdullah Paşa'nın sarayıdır. Yanmış durumdadır.

Mekke'de 1303-33 h. yılları itibariyle 6 medrese, 43 sıbyan mektebi bulunmaktadır. Öğrenci sayısı 1150'dir. Bu medreselerin en meşhuru İzhâru'l- Hak kitabının sahibi, daha birçok güzel eseri bulunan Hindistanlı Şeyh Rahmetullah'ın yaptırdığı el-Medresetü's- Savliyye'dir

Resim 91: Kuzeybatı tarafından Mekke Haremının içi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(المدرسة الصولية). Bu medresede Kur'an, tecvid, Arapça, hesap ve هندسه okutuluyor. Hindistanlıların teberrularıyla masrafları karşılanıyor. Bu teberrularla eğitim veren bu medrese gibi büyük bir medrese daha vardır.

Mekke'de iki küçük kütüphane vardır. Biri Ümmü Hânî Kapısı'nın önündeki eski Hicaz Valisi Şirvanîzâde Muhammed Rüştü Paşa Kütüphanesi'dir. İkincisi Bâbü's- Selâm'a yakın Düreybe Kapısı'ndaki Süleymaniye Kütüphanesi'dir. Bu kütüphaneyi Sultan Abdülmecid yaptırmış, kitaplarının bir kısmını Âsitâne'den (İstanbul'dan) göndermiş, diğerlerini Mescid-i Haram'dan toplamıştır. Her iki kütüphanenin elle yazılmış kitap listesi ve kütüphane işlerine bakan kütüphanecileri mevcuttur. Kitaplar nahiv, fıkıh, edebiyat ve tarihle alakalı olup çoğu Arapçadır. Farsça, Urduca, Türkçe ve Malayca olanları da vardır.

Mekke'de bir Askerî Hastane, bir de Guraba Hastanesi bulunmaktadır –ileride anlatılacak- iki deri tabaklama atölyesi, iki deri yüzme mekânı ve iki büyük depo mevcuttur.

Şehri koruyan üç kalesi vardır. İçlerinde Osmanlı askeri bulunur. Birincisi Ecyad Kalesidir. Bunu Mekke emiri Şerif Sürur b. Müsâid Paşa 1196 h. senesinde yaptırmıştır. Etrafındaki evleri satın almak ve burayı yaptırmak için çok para harcamıştır. Yapımından iki sene sonra büyük bir kısmını yıkmış ve daha sağlam ve daha güzel bir şekilde tekrar

yapmıştır. Resim 65'in üst kısmında onu görebilirsiniz. İkincisi Şerif Galip b. Müsaid Paşa'nın 1221 h. senesinde yaptırdığı, Mekke'nin kuzey tarafında bulunan Hindî Kalesi'dir. Küçük bir kaleydi ve bir kısmı harap olmuştu. Harem şeyhi ve Hicaz Valisi Osman Nuri Paşa 1300 h. yılında, Sultan II. Abdülhamid zamanında orayı tamir etti, genişletti ve muhkem bir kale hâline getirdi. Üçüncüsü yine Şerif Galip Paşa'nın Vahhabilerle harp ettiği günlerde yaptırdığı Lâlâ Kalesidir. Mekke'nin etrafındaki kuleleri de bu paşa yaptırmıştır.

Mekke'de iki hamam mevcuttur. Mısır'daki Rum Hamamlarına benzerler. Birincisi Umre Kapısı'ndadır. Sultan Süleyman'ın veziri Muhammed Paşa 980 h. senesinde yaptırmıştır. İkincisi de Nebi Hamamı dedikleri Kuşâşiye'de bulunan hamamdır.

Üç tekke vardır. En önemlisi Bâbü Ciyad denen Mescid-i Haram kapısının önündedir -ileride anlatılacak-.

Mekke'de 20 sebil (çeşme), Aynü Zübeyde sularıyla doldurulmuş 20 sarnıç (yer altı su deposu) mevcuttur. Bu sarnıçların uzunluk ve genişlikleri 10 m. ile 20 m. arasında, derinlikleri iki buçuk m. ile 13 m. arasında değişir. Ağızları 80 cm.dir. İki, üç hatta altı tane ağız bulunan sarnıçlar mevcuttur. Çoğu kölelerden oluşan sakalar (sucular) vasıtasıyla sular çıkartılır. Emirlerin saraylarına ise su boruları gider ve su musluklardan akar.

Mekke'de fakirlerin sığındığı 19 ribat mevcuttur. 80 at değirmeni, 60 fırın, 95 belediye kahvehanesi vardır. Kahvehanelerde masa ve sandalyeler dizilidir. Sandalyelerin oturulan kısımları lif ve hurma yaprağı sicimlerindenidir. Bunlar ağ şeklindedir. Çay, kahve ve nargile içilir. Nargileleri genellikle sıcak tömbekiden hazırlarlar ve çok içenler. Yemen kahvesine habbehan, karanfil ve çörek otu katarlar. Bunlar kahveye güzel bir koku verir.

Çalışmaz durumda bir karantina dairesi vardır. Bir eczane, pahalı mücevherlerin satıldığı iki büyük ticarethane, "köşe" denen 17 kireç ocağı, 8 çömlek atölyesi ve büyük bir gazyağı deposu bulunur.

Mekke'de 3.000 dükkân, 6.500 ev vardır.¹⁵ Bunlar kireç taşı ve siyah renkli, kırmızı ve beyaz noktaları bulunan esam taşından yapılmıştır. Evler bir kat ile 5 kat arasında değişir. Çoğunun avlusu yoktur.

15 Bütün bu bilgiler, Türkçe basılan 1309 h. yılı Hicaz Beldeleri Takviminden derlenmiştir. Bu takvim Mekke'deki emire ait matbaada basılmıştır.

Mekke evlerinin en güzeli hiç şüphesiz şerifin “elbev” denen sohbet arkadaşının evi ile şerifin kâtibi Muhammed Ali’nin evidir. Mısır ve İskenderiye’de bulunan bazı güzel evlere benzemektedirler. Emirlerin evleri büyük olmakla birlikte eski tarz üzeredir. Mekke’de birçok küçük bahçe ve fiskiyeli havuz vardır.

Şimdi bazı meşhur mekânların ayrıntılı anlatımına geçebiliriz.

GURABA VE FUKARA HASTANESİ

Bu hastane Mescid-i Haram’ın doğu tarafındadır. Üzerindeki kitabe bildirildiğine göre 1086 h. yılında, Gazi Sultan IV. Mehmed zamanında yapılmıştır. Bu hastaneyi 27 Zilhicce 1318 h. / 16 Nisan 1901 m. tarihinde ziyarette buldum. İki doktoru vardı. Birincisinin ismi Servet oğlu İsmail Efendi, ikincisinin ise İsmail oğlu Osman Efendi idi. Bir de Tahsin oğlu Hasan Efendi isminde bir eczacıları vardı. Hepsisi iyi ve temiz elbiseler içindeydi. Hastane yaklaşık 50 yataklıydı. Hastanenin kısımlarını dolaştım, Bilhassa bulaşıcı hastalıklar kısmında büyük bir ihmal gördüm. Elbiseler ve yataklar son derece kirliydi, bundan mütevellit pis kokular yayılıyordu. Bu eşyalar ancak yakılarak temizlenebilirdi. Beni gezdiren doktor da bunu itiraf etti. Zaten şiddetli koku sebebiyle benim bu kısma uğramamamı istemişti. Kendinden geçmiş birçok hasta gördüm. Hastalıkları o kadar şiddetliydi ki Ayn Kasrı’nda gördüğümüz heykeller gibi birer kemikten heykel hâlini almışlardı. Bu durumdaki bir hastanın iyileşme umudu bulunmaz. Bırakın hastaların iyileşmesini, sağlıklı kişiler bile bu pis kokuları teneffüs etse hastalığa tutulur. Mendilimi burnuma koyup bastırmasaydım buralardan geçemeyecektim. Bana söylendiğine göre buraya giren hastaların çok azı şifa buluyormuş. Eğer vaziyet buysa oranın kapatılması açık durmasından daha hayırlı olacak. Çünkü sadece temiz hava bile bazı hastaları iyileştirebilir. Bu hastaneye ilaçlar İstanbul’dan geliyor. Gıdalar ve diğer malzemeler Mekke Divanı tarafından sağlanıyor.

MISIR TEKKESİ

Bu tekke umuma hizmet veren muhteşem bir eserdir. Güzeli bir sadaka-i cariyedir ki bağışlayanına bol sevap ve büyük mükâfat kazandırıyor. Bu eser hidiv ailesinin başı Mehmed Ali Paşa tarafından 1238 h. tarihinde yaptırılmıştır. Nitekim bu bilgi insanların abdest aldığı

şadırvanı gölgelendiren kubbenin kuşak yazısında mevcuttur. Bu tekke Ciyad Caddesi'ndedir. Önceden bu binanın yerinde şerif ailelerinden Zeydoğullarının hükümet mahalli olan Dâru's- Saade bulunuyordu. Oraya sabah akşam fakirler gelir; bir fakir her gelişinde iki somun ekmek biraz da çorba alır. Eğer fakirliği sefalet derecesinde ise ona daha fazla yiyecek verilebilir. Mekkeli kadınların ve fakir cariyelerin çoğu buradan aldıklarıyla geçinir, dilencilik yapmaktan kurtulur. Günlük 400 okkaya yakın -ki bu üç irdeblük buğday tutarıdır- ekmek, 150 okka pirinç harcanır. Perşembe günleri pirincin miktarı 420 okkaya kadar çıkarılır. Bu güne mahsus olarak 100 okka et harcanır. Ramazanın bütün günlerinde perşembe günlerinin düzenli yiyeceği çıktığı gibi, buna 50 okka nohut yemeği ilave edilir. Bunları pişirmek için yetecek kadar da yağ kullanılır. Fakirlerin sayısı ramazanda Zilhiccenin sonuna kadar 4.000 kişiye kadar ulaşır. Çünkü bu aylarda Sudan, Mağrip ve diğer bölgelerden birçok fakir hacı gelir. Sonra mevcut yaklaşık 400 kişiye kadar düşer.

Tekkenin bir nazırı (bakıcısı), bir muavini (yardımcısı) ve kâtipleri vardır. Hepsî fakirlerin hizmetini görür. Tekkenin içinde dört katırın sırayla çevirdikleri, buğday öğüten bir değirmen mevcuttur. Büyük hacimli 8 kazanın oturtulduğu sekiz şöminesi bulunan geniş bir mutfak vardır. Tekke içinde ekme yapılan iki kapılı bir fırına sahiptir. Bir mahzeni ve hizmetçilere sahip odaları da vardır. Hac müddetince doktor, eczacı, askeri bölük kâtipleri ile; ışıklandırma, paketleme ve sulama işçileri gibi mahmil görevlileri tekkede kalır.

Hac emiri, hac emini ve bazı memurların eşyaları Arafat'a giderken oraya konur. Tekkede edep evleri (tuvaletler), su muslukları ve ortasında fıskiyeli bir havuz bulunan dayalı döşeli bir mekân vardır. Ödenekleri dağıtırken hac emiri ve surre emini oraya otururlar. (...)

Fakirlerin kalplerinden bu nimet sahipleri için yükselen duaları işitseydin, bu işi yapanları ve bağışta bulunanları gözünde büyütür ve "bol bol param olsaydı da ben de bunun gibi işler yapsam." diye arzularydın.

Diğer tekkelere gelince, onları ziyaret etmedim. Çünkü onlara fakirler gitmiyor. Seyyide Fatma Tekkesi'nin cephesinde şu ayet yazılıdır: "Onlar yemeyi kendileri sevmelerine rağmen, onu bir miskine, bir yetime ve esire yedirirler." (İnsan Süresi, 8). Orası 1086 h. senesinde, bir ara bahsettiğimiz gibi Sultan Gazi IV. Mehmed Han zamanında yapılmıştır.

PEYGAMBERİMİZİN (s.a.s.) DOĞDUĞU YER

Peygamberimizin (s.a.s.) doğduğu yer, Mekke'nin doğusunda, Şi'bü Benî Âmir'dedir. Yol bu mekândan yaklaşık bir buçuk metre yüksekte olup bir taş merdivenle oraya inilir. Merdiven kuzeye açılan bir kapıya ulaşır. Kapıdan sonra genişliği 6 metre, uzunluğu 12 metre olan bir avluya girilir. Sağ (batı) duvarında kubbeli bir odaya girilen bir kapı vardır. Oranın ortasında (batı duvarına doğru) ahşap bir bölme ve içinde de Peygamberimizin doğduğu yeri belirlemek için ortası oyulmuş bir mermer mevcuttur. Bu kubbeli oda ve dışındaki avlu Peygamberimizin doğduğu evdir. (Bettanuni Seyahatnamesi, s: 52, ikinci baskı)

Hicri üçüncü yüzyılın ikinci yarısında vefat eden Ebu'l Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmet el-Ezraki'nin "Mekke Tarihi" adlı eserinin Almanya baskısının 422. sayfasında şu bilgiye rastlanır: "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğduğu ev Haccac'ın kardeşi Muhammed b. Yusuf es-Sekafi'ye ait evdir. Ebu Talib'in oğlu Akîl, onu hicret edeceği zaman Peygamberimizden almıştı. Veda Haccı'nda Efendimize "Nerede konaklayacaksın Ya Rasulallah?" dediklerinde "Akîl bize bir gölge mi bıraktı ki?" diye espri yaptıkları evdir. Akîl'in oğlu onu Muhammed b. Yusuf es-Sekafi'ye satana kadar onların elinde kaldı. Muhammed onu Beyda denen ve bugün ibn-i Yusuf'un evi diye bilinen eve katmıştı. O ev, halifeler Musa ve Harun'un anneleri Hayzuran'ın 171 h. yılındaki haccına kadar öylece kaldı. O Hz. Peygamber'in evini alıp içinde namaz kılınan bir mescit şekline döndürdü. İbn-i Yusuf'un evini ayırıp yıktı ve o evin temelini mescide çıkan bir sokak hâline getirdi. Oraya Mevlid (doğum) sokağı denir. Ebu'l-Velid dedesinden öyle duyduğunu söylemiş ve Yusuf b. Muhammed bunu ispat etmiştir ki doğum o evde gerçekleşmiştir. Mekke ahalisine göre bunda görüş farklılığı yoktur." (...)

Fas'lı Taki'nin hicri dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yazdığı "Şifâü'l-Garâm bi Ahbâri'l-Beledi'l-Harâm" adlı eserinde Hz. Peygamber'in doğum yeri anlatılmış, sonra şöyle denmiştir: "Onun yapısını tamir edenlerin çoğu bize gizli kalmıştır. Benim bildiğim, Nâsır Abbasî'nin 576 h. senesinde tamir ettiği'dir. Sonra burayı 666 h. senesinde Yemen Hükümdarı Melik Muzaffer, 740 h. ve 758 h. senelerinde onun torunu Mücahit, Mısır devletinin büyüklerinden biri olan Emir

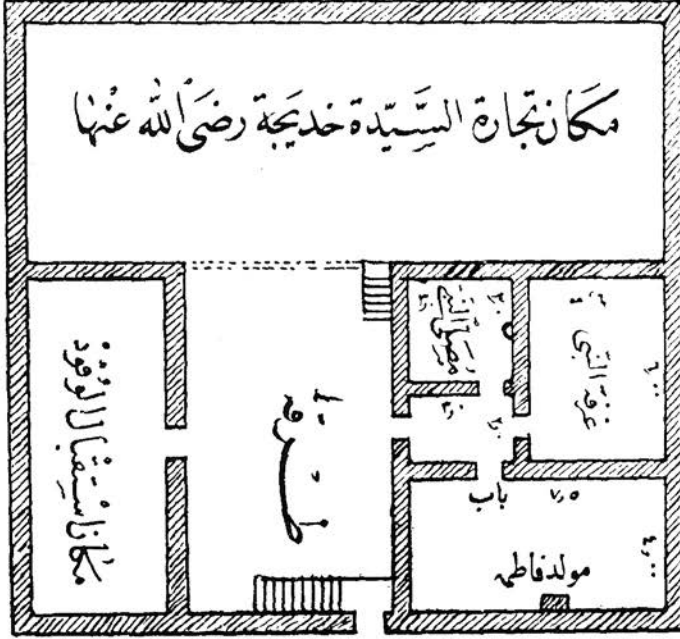
Şeyhun'dan evvel restore etmişlerdir. Yine 766 h. ve 801 yılının sonunda Mısır devletinin idarecisi olan Yelboğa el-Haseki'nin işaretiyle imar edilmiştir. Mısırın sahibi, melik Devletli Şaban zamanında, yine Mısır'ın sahibi Melik-i Zahir Burkuk'un Mescid-i Haram ve Mekke'deki diğer yerler için ayırdığı paralarla da burası restore edilmiştir. Doğum yerinin bu tamiri Burkuk'un ölümünden sonra yapılmıştır.

Doğum mekânının üzerindeki kubbeyi Sultan Süleyman Han, 935 h. yıllarında yenilemiş, ayrıca 963 h. senesinde ikisi Kâbe için biri doğum yerinde asılmak üzere üç altın kandil hediye etmiş ve Şerif Ebu Numeyy'in eliyle asılmıştır. 1009 h. senesinde Sultan Murad Han'ın oğlu Sultan Mehmed Han Peygamber'in (s.a.s.) doğduğu yerin restore edilmesini emretti. Üstüne de büyük bir kubbe ve minare yaptırdı. Rum diyarında burası için toprak vakfetti. Bir müezzin bir imam ve bir hizmetçi tahsis etti. Her biri için muayyen bir miktar ayırıp her sene gönderiyordu. Sonra Osmanlı sultanlığı, orada ders veren ve kendine bir maaş ayrılan bir müderris tayin etti. (Resim 66'nın ortasında yan yana kubbe ve minare görülmektedir. Kroki 71'de buranın planı mevcuttur.)

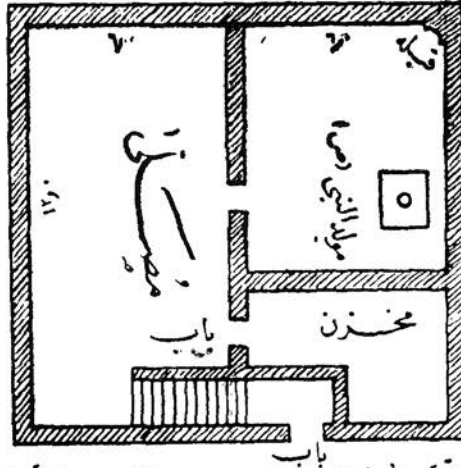
HATİCE Bt. HUVEYLİD'İN EVİ VEYA FATİMA (R.ANHA)'NİN DOĞDUĞU YER

Bu ev, Mekke'deki el-Hacer (الحجر) Sokağı'ndadır. Ezraki'nin bildirdiğine göre buraya attarlar (kokucular) sokağı denir ve Hz. Fatıma (r.anha) orada doğduğu için de Mevlid-ü Fatıma olarak bilinir. Peygamberimiz'in (s.a.s.) Hz. Hadice (r.anha)'dan olan evlatları da burada dünyaya gelmiştir. Ezraki'nin bildirdiğine göre Peygamberimiz Hz. Hadice annemizle burada gerdeğe girmiş ve Hadice burada vefat etmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.), Medine'ye hicret edinceye kadar devamlı burada oturmuştur. Onu Akıl b. Ebi Talib, ondan da halife iken Muaviye satın almış ve içinde namaz kılınan mescit yapmıştır. Fakat başka bir yerde şunu söylemiştir. "Ebu Leheb'in oğlu Mu'teb, Hadice'nin evini satın alıp onu Muaviye'ye yüz bin dirheme sattı." Bu rivayet Akil'in ondan alıp Muaviye'ye sattığı bildirilen rivayete zıttır. Doğrusunu Allah bilir.

Şimdi yol, evden yükselmiş olduğundan basamaklarla eve inilir ve bir koridora ulaşılır. Koridorun solunda yüksekliği yaklaşık 30 cm olan bir seki vardır. Sekinin boyu on, eni dört metredir. Orada

رسم نظري تقريبي لبيت السيدة خديجة المشهور بمولد السيدة فاطمة (بمكة)

رسم نظري تقريبي لمولد النبي (ص) اودار عبدالله بن عبد المطلب (بمكة)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 71: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğduğu Abdullah b. Abdülmuttalip'e ait evin tahmini planı (altta). Hz. Fatıma'nın doğduğu Hz. Hadice'nin (r.anha) evinin tahmini planı (üstte).

çocukların Kur'an-ı Şerif okuduğu bir sıbyan mektebi bulunmaktadır. Sağında iki merdivenle çıkılan küçük bir kapı vardır. Oradan yaklaşık iki metre genişliğinde dar bir koridora girilir. Koridorda üç kapı vardır. Soldaki kapı üç metre boyunda, ondan biraz daha kısa bir ende, küçük bir odaya aittir. Bu mekân Peygamberimizin ibadet etmesi için hazırlanmıştır. Orada kendine vahiy inerdi. Girildiğinde sağ tarafta yerden alçakta bir mekân vardır. Söylendiğine göre orası Hz. Peygamber'in abdest aldığı yerdir. Koridor girişinin ön tarafındaki kapı en geniş mekâna açılır. Uzunluğu altı metre genişliği dört metredir. Peygamberimizin (s.a.s.) eşi Hz. Hadice (r.anha) ile kaldığı oda burasıdır. Sağdaki odaya gelince, o dikdörtgen şeklindedir. Genişliği yaklaşık dört metre, uzunluğu yaklaşık yedi buçuk metredir. Ortasında küçük bir sanduka vardır. Seyyide Fatıma (r.anha) annemizin doğduğu yere konmuştur. (...) Bu odanın doğu duvarında, üzerine eski bir değirmen taşı parçası konmuş bir raf bulunur. Söylendiğine göre bu değirmen taşı, Seyyide Fatıma annemizin hayatında iken kullandığı taş imiş. Bu meskenin, dış koridorunun ve kuzey tarafındaki sekinin hepsinin dibinde yaklaşık bir buçuk metre yükseklikte, boyu yaklaşık 16m. eni 7m. olan bir boşluk vardır. Bana öyle geliyor ki bu mekân Seyyide Hadice annemizin ticaret mallarını depoladığı yerdir. (bkz. kroki 71). Bu Bettanuni Seyahatnamesi'nde bildirilen tanıtımdır. (s:53). Biz de evi bu şekilde gördük. Bettanuni daha sonra şunu söyler: "Hz. Peygamberin kaldığı ve Mekke'deyken ikamet ettiği ve bütün yaratılmışlara gönderildiği bu eve dikkatli bakar, derinlemesine düşünürsen kendi içinde bir basitlikten başka bir şey göremezsin. Dört odalık bir ev. Bir odası kızlarına ait, ikincisi kendine ve hanımına ait, üçüncüsü kendine ve Rabbine ait olmak üzere içeride üç oda. Dördüncüsü onlardan ayrı, kendine ve bütün insanlara ait oda... Allah'a yemin olsun bu ne güzel tertip, bu ne eşsiz bir nizam."

Fâsî, Şifâû'l-Garâm adlı kitabında, Hz. Hadice'nin evinin, gözüyle gördüğü şeklini anlatmıştır. Onun anlatımı, şimdi gördüğümüz anlatıma zıttır. O şöyle der: Şimdi bu evin büyük bir kısmı bir mescit özelliğindedir. Sekiz sütunlu (direkli), yedi kemerli bir revakı vardır. Ön duvarlarının ortasında üç mihrap vardır. Orada iki sıra hâlinde 26 silsile bulunmaktadır. Önünde de beş sütun üzerinde dört kemeri bulunan bir revak vardır. Bu revak arasında bir iç avlu yer alır. İkinci

revak öndeki revaktan daha kısadır. Çünkü onun yakınında insanların bu eve ziyaret için geldiği yerler vardır. Bunlar üç yerdir: Fatıma (r.anha)'nın doğduğu yer olduğu söylenen ev, vahiy kubbesi olduğu yer -ki burası Fatıma'nın doğduğu yere bitişiktir- , üçüncüsü de Muhtebe' (المختبأ : sığınma yeri) denen yerdir. Muhtebe, vahiy kubbesine bitişiktir. İddiaya göre Hz. Peygamber (s.a.s.) müşriklerin attığı taşlardan gizlenip burada saklanırdı. Tabi ki bunun hakikatının en iyisini Allah (c.c) bilir.

Muhtebe denen yerin ölçüsü 4 1/3 ziradır. Bu mihrapların bulunduğu duvardan karşı duvara- ki burası vahiy kubbesinin batı duvarıdır- kadar olan mesafedir. Muhtebenin (sığınmağın) genişliğine ise 3 1/3 ziradır. Bu mesafe sığınmağın kapısının bulunduğu duvar ile karşı duvar arasındır. Vahiy kubbesi denen kapısından karşı duvara kadar olan mesafe 8 2/3 ziradır. Bu, oranın uzunluğudur. Genişliğine gelince yukarıda anlatılan demir zirasıyla 8 ½ ziradır.

Mevlid-i Fatıma denen yerin uzunluğu 4 7/8 zira duvarın ortasından genişliği 3 3/8 ziradır. Burada yuvarlak bir havuza benzeyen küçük bir bölüm vardır. Duvarla çevrili yapının içinden genişliği boyuna ve enine 1'er ziradır. Ortasında siyah bir taş vardır. Hz. Fatıma'nın başının düştüğü yani doğduğu yer olduğu söylenir. Bu evin ön revakının, iki duvardan birinin ortasından düz olarak karşıya uzunluğu 38 ziradır. Eni ise 7 ¼ ziradır. İki sütun arası ise 5 ¼ ziradır. Bu evin arka revakının ölçüsü ise vahiy kubbesinin duvarından karşı duvara kadar 2 ziradır. Bu uzunluğudur. Eni ise 10 ziradır. Yazdığımız bu yerlerin ölçüsü, hadid zirasıyla (1 zira = 57 cm.) verilmiş ve ölçümü benim huzurunda yapılmıştır. Bu evin kapısının üzerinde Abbasi Halifesi Nasır zamanında, Mısır'ın sahibi Melik Eşref b. Şaban b. Hüseyin b. El-Melik'in- Nasır Muhammed b. Kallavan zamanında restore edildiği yazılıdır. Bu evin ön revakında, yapımının Abbasi halifesi el-Muktedî'nin emriyle olduğu yazılıdır. Bu evin bir kısmı, Melik Farez'in hükümdarlığının ilk zamanlarında tamir edilmiştir. Çünkü babası Zahir Melik; Bürkuk, Mescid-i Haram ve diğer yerlerin restorasyonu için mal ayırmış, fakat o ölmeden yani 801 h. veya 802 h. den evvel restore edilememişti. Bu tarihte restore edilen evin bir başka bölümü vahiy kubbesi diye bilinen yerdir. Orası göçmüştü, tamir edildi. Bana ulaştığına göre göçen kubbeyi Yemen Hükümdarı

Melik Muzaffer -Allah ona rahmet eylesin- yaptırmıştır. Bu evin yanında büyük bir kapalı avlu mevcuttur. Kapısının üstündeki taşta şu yazılıdır: “Şüphesiz ki bu merbed (المربد) Fatma (r.anha)’nın doğduğu yerdir. Abbasi Halifesi Nasır onu restore etti ve yanındaki Hadice’nin evine ait akarları buraya da vakfetti.”

Bu tanıtım hicretin dokuzuncu yüzyılının ikinci yarısında yapılmıştır. Şu da söylenmeli: Dış koridorun girişindeki sol duvara konmuş mermer bir levha üzerinde bariz harflerle mealen şunlar yazılıdır: “Rahman ve Rahim olan Allah namına Hz. Peygamber Muhammed Mustafa Muhtar’ın (s.a.s.)’in kızı, bütün dünyanın kadınlarının efendisi, Zehra, Betül Fatma’nın doğduğu evin restorasyonunu, seyidimiz ve mevlamız bütün yaradılmışların kendine itaat etmesi farz olan imam, mü’minlerin emiri Nasır Lidinillah emretti. Allah onu ve yardımcılarını aziz kılsın. İktidarını katlasın. Onun menfaatli ve pahalı mallarını ve parasını evvel kendi lüzumlu işlerine sonra Hz. Peygambere ait bu şerefli, mukaddes ve temiz makamın lüzumlu işlerine, oraya bakan mütevellinin istediği şekilde harcamayı nasip etsin. Onda, Allahu Teala’nın rızasını gözeterek ve merbed’i ıslah etmekte, büyük bir haz ve nasip vardır. Allahu Teala bunu kabul etsin ve iyilik yapanlara verdiği mükâfatı ona da versin. Bu Allahu Teala’nın merhametine muhtaç fakir kul, Ali b. Ebi’l-Berekât ez-Zevrani el-Enbarî’nin eliyle 604 senesinde yazılmıştır. Kim onu değiştirir veya yerine başka bir şey koyarsa Allah’ın laneti ve lanet edebileceklerin laneti din gününe kadar onun üzerine olsun. Allah, Efendimiz ve Peygamberlerin sonuncusu Muhammed’e ve onun temiz yakınlarına salat ve selam eylesin.”

Bu evi Sultan Süleyman da 930 h. senesinde restore etti. Evde, Hz. Peygamber’in oturduğu odanın duvarına yapılmış taştan bir çıkıntı mevcuttur. Duvardaki bu çıkıntı yerden, altına bir adam oturacak kadar yüksektir. Ölçüsü 1 ziraya 1 zira 1 karıştır. Derler ki Peygamberimiz (s.a.s.) bu çıkıntının altına girer, Ebu Leheb’in ve Adiy b. El Hamra’nın evlerinden atılan taşlardan gizlenirdi. Fakat bu sağlam bir raviden işitilmemiştir. Bu konuda en sağlıklı haber şuna dayanır: Mekke halkı, evlerinde rafa benzer çıkıntılar yaparlar, üzerlerine sini gibi eşyalarını koyarlardı. Evde kümes hayvanı da bulunurdu. Çoğu evde böyle raflar bulunurdu. Hadice’nin evindeki çıkıntı da bu türdendir. (Ezrakî, s:423)

HAYZÜRAN EVİ DİYE MEŞHUR ERKAM'IN EVİ

Bu ev Safa yokuşunda, soldaki sokaktadır. Kapısı doğuya açılır ve bu kapıdan, açık havalı bir alana girilir. Bu alanın boyu 8 m. eni 4 m. dir. Solunda, 3 m. genişliğinde tavanlı bir eyvan vardır. Sağdaki duvarın ortasında bir kapı vardır. Oradan, uzunluğu 8 m. eni 4 m. hasırla döşenmiş bir odaya girilir. Güneydoğu köşesinde, birbiri üstünde çakmak taşından iki taş mevcuttur. Üsttekinde açık bir şekilde mealen şu yazılıdır: “Rahman ve Rahim olan Allah adına. “*Kendi adının anılıp yükseltilmesine Allah’ın izin verdiği evlerde, sabah ve ikindi vakitlerinde onu bütünü noksanlıklardan tenzih eder.*” (en-Nur, 36) Burası, Resûlullah’ın gizlendiği yerdir. Hayzüran (الخيزران) evidir. İslam’ın başlangıcı buradadır. Onun yenilenmesini, Allah’ın ve elçisinin sevabını kazanmak için, Rabbine muhtaç Eminû'l-Melik Muslih emretti. Allah iyilik yapanların mükâfatını zayı etmez.”

İkinci taşa: “*Rahman ve Rahim olan Allah adına. Burası Hayzüran evi diye bilinen, Allah’ın elçisinin gizlendiği evdir. Allahu Teala’nın merhametine muhtaç bir kul olan, dinin güzelliği, İslam’ın şerefi, Şam ve Musul veziri, Allahu Teala’ya ulaşmaya talip, onun merhametini umut eden, İsfahanlı Muhammed b. Ali b. Ebi Mansur buranın yapılıp inşa edilmesini emretti. Allah, kendine itaat eder vaziyette ömrünü uzatsın. Her iki dünyada nimetlerine ulaştırsm. Yıl: 555*” (Bettanûni Seyahatnamesi s: 55)

Fâsî'nin Şifaül-Garâm adlı eserinde şu bilgiye rastlanır: “Şüphesiz ki bu evde bulunan mescidin (sağdaki odanın) boyu 8 ziradan 2 kırat eksiktir. Eni 7 1/3 ziradır. Orada şu yazılıdır: “*Kendi adının anılıp yükseltilmesine Allah’ın izin verdiği evlerde, sabah ve ikindi vakitlerinde onu bütünü noksanlıklardan tenzih eder.*” (en-Nur, 36) “*Burası Resulullah’ın sığınağı Darü'l-Hayzüran’dır. İslam burada başladı. Buranın restorasyonunu, mevelası Allah’a muhtaç, mülkün emiri Müflih emretti. Yıl:6...*” (tarihin geri kalan kısmı düşmüştür.) Yukarıdaki ibare ile bunun farkını görüyorsunuz. Bundan sonra Fâsî şunu söyler: “Orayı Vezir Cevat da tamir ettirmiştir. Yine kendine, Merretü'l-İsmet (مرة العصمة) denen, dışarıdan gelip Mekke’de konaklayan bir hanım da tamir ettirmiştir. 821 h. senesinde de tamir görmüş. Bu restorasyonu kimin yaptırdığını öğrenemedim. Orada harcama yapmakla görevli müteveli, komutan diye bilinen Alaeddin lakaplı Ali b. Nâsır Muhammed b. Sârim’dir.”

Erkam b. Ebî'l-Erkam el-Mahzumi'nin evinde Müslümanlar Hz. Ömer (r.a.) Müslüman oluncaya kadar gizlice dini öğrenmek ve onun ibadetlerini yerine getirmek üzere toplanırlardı. Allah, Ömer'le İslam'ı aziz kıldı ve Müslümanlar dinlerini açığa vurdular. Ömer, Erkam'ın evinde Müslüman oldu. İbni Hişam'ın "es-Sire" adlı kitabında onun Müslüman oluşunun hikâyesini aktaracağız. "İbni İshak şöyle dedi: "Bana ulaştığına göre Ömer şöyle Müslüman oldu. O'nun kız kardeşi Fatıma bt. Hattab, Said b. Zeyd b. Amr b. Nevfel'in hanımı idi. İkisi de Müslüman olmuşlardı. Bunu Ömer'den gizliyorlardı. Nuaym b. Abdullah en-Nehham da Müslüman olmuş, kavminden korktuğu için, Müslümanlığını gizlemek gayesiyle, onlardan ayrılmıştı. Habbab b. Eret ise Kur'an okutmak için Fatıma bt. Hattab'a gidip geliyordu. Bir gün Ömer, Resulullah'ı (s.a.s.) ve arkadaş grubunu bulmak niyetiyle kılıcını kuşanıp çıktı. Onların Safa'nın yanında bir evde toplandıklarını öğrenmişti. Onlar kadın-erkek kırk kişi civarında idiler. Resulullah (s.a.s.) ile birlikte amcası Hamza b. Abdulmuttalip, Ebu Bekir es-Sıddık b. Ebî Kuhafe, Ali b. Ebî Talip gibi Habeşistan'a hicret etmeyip Mekke'de Hz. Peygamber'le birlikte kalan bazı Müslümanlar bulunmaktaydı. Nuaym b. Abdullah, Ömer'le karşılaştı ve 'Nereye gidiyorsun, ey Ömer?' dedi. O: 'Muhammed'e, Kureyş'in işini bölen, düşlerini bayağılaştıran, dini ni ayıplayan, tanrılarına kötü sözler söyleyen bu Sabî'ye gidiyorum. Onu öldüreceğim.' dedi. Nuaym: 'Allah'a yemin olsun. Nefsin sana kendini göstermiyor, ey Ömer. Sen Muhammed'i öldürdükten sonra Abdimenafogulları'nın seni yeryüzünde yürüteceklerini mi düşünüyorsun? Sen kendi ev halkına dönsen de onların işlerini düzeltsen daha iyi olmaz mı?' deyince Ömer: 'Hangi ev halkımı?' diye sordu. Nuaym: 'Hem damadınız, hem amcaoğlun Said b. Zeyd b. Amir ve kız kardeşin Fatıma bt. Hattab. Vallahi onlar Müslüman olup Muhammed'e ve dinine uydular. Sana o ikisi lazım.' deyince Ömer, kız kardeşini ve eniştesini hedef alarak geri döndü. Onların yanında Habbab b. Eret vardı. Tâhâ'dan bir sahifeyi ona okutuyordu. Ömer'in geldiğini işittiklerinde Habbâb evin bir yerine gizlendi. Fatıma bt. Hattab sahifeyi aldı ve dizinin altına koydu. Ömer eve yaklaştığında Hattab'ın okuyuşunu duymuştu. Girince 'İşittim bu heyneme de nedir?' dedi. Onlar: 'Bir şey duymadın.' diye cevap verince: 'Hayır. Vallahi ben ikinizin Muhammed'e ve dinine tabi olduğunuzu haber aldım.' deyip damatları

Said b. Zeyd'in yakasına yapıştı. Kız kardeşi kocasını ondan kurtarmak için hemen kalktı. Fakat Ömer ona vurup başından yaraladı. O böyle yapınca kız kardeşi ve kocası: 'Evet, biz Müslüman olduk. Allah'a ve elçisine inandık. Neyi münasip görürsen yap.' dediler. Ömer kız kardeşinin kanını görünce yaptığına nedamet edip pişman oldu. Kız kardeşine: 'Biraz evvel okuduğunuzu duyduğum sayfayı bana ver de Muhammed'in getirdiği o şeye bakayım' dedi. Ömer yazma biliyordu. O böyle deyince kız kardeşi: 'Ona bir şey yapmandan korkuyoruz.' dedi. Ömer 'Korkma' deyip, okuduktan sonra onu geri vereceğine dair tanrılara yemin etti. O böyle yapınca kız kardeşi onu Müslüman yapmaya azmetti ve 'Kardeşim, sen şirk üzere olduğun için pissin. Ona ise ancak temiz kişiler el sürebilir.' dedi. Ömer kalktı ve boy abdesti aldı. O da ona sayfayı verdi. Sayfada "Taha Suresi" vardı. Onu okudu. Baş kısmını okuduğu zaman 'Bu ne güzel ne manalı bir kelam!' dedi. Habbab bunu duyunca çıktı ve onun yanına gelerek: 'Ey Ömer, Allah'a yemin olsun ki ben Allah'ın Peygamberinin duasından seni seçmiş olduğunu görüyorum. Ben onu dün şöyle derken işittim: 'Ey Allah'ım! İslam'ı, Ebu'l Hakem b. Hişam'la veya Ömer b. Hattab ile güçlendir.' Allah'ı düşün ey Ömer Allah'ı! O zaman Ömer şöyle dedi: 'Ey Habbab, beni Muhammed'e götür ki O'na varıp Müslüman olayım. Habbab: 'O Safa'nın yanındaki bir evde -Erkam'ın evinde- O'nun yanında bazı arkadaşları da var.'" dedi. Ömer kılıcını aldı, kınına soktu. Sonra Resulullah (s.a.s.) ve arkadaşlarının yolunu tuttu. Onların kapısını çaldı. Ömer'in sesini işittiklerinde, Resulullah'ın arkadaşlarından bir adam kalktı ve kapı aralığından baktı. Onu kılıç kuşanmış hâlde görünce korkarak Resulullah'a döndü ve 'Ey Allah'ın elçisi! Gelen Ömer b. Hattab'tır. Kılıç kuşanmış vaziyettedir.' dedi. Hamza b. Abdülmuttalip: 'Ona izin ver, iyilik için gelmişse ona gerekli ortamı sağlarız. Kötülük için gelmişse kendi kılıcıyla onu öldürürüz.' deyince Peygamberimiz: 'İzin ver!' dedi. O sahabi gitti, kapıyı açtı, gelmesine müsaade etti. Resulullah (s.a.s.) kalktı ve odada Ömer'e ulaşana kadar ona yürüdü. Onun huczesinden yani izarını bağladığı bölgeden veya ridasının toplandığı yerden tutup şiddetli şekilde onu çekti ve 'Seni buraya getiren nedir ey Hattab'ın oğlu? Allah'a yemin ederim ki, sonunda Allah'ın seni şiddetli bir felakete düşüreceğinden başka bir şey düşünemiyorum.' buyurdular. Bunun üzerine Ömer: 'Ey Allah'ın elçisi, Allah'a, Resulüne ve Allah katından gelen şeylere iman etmek için

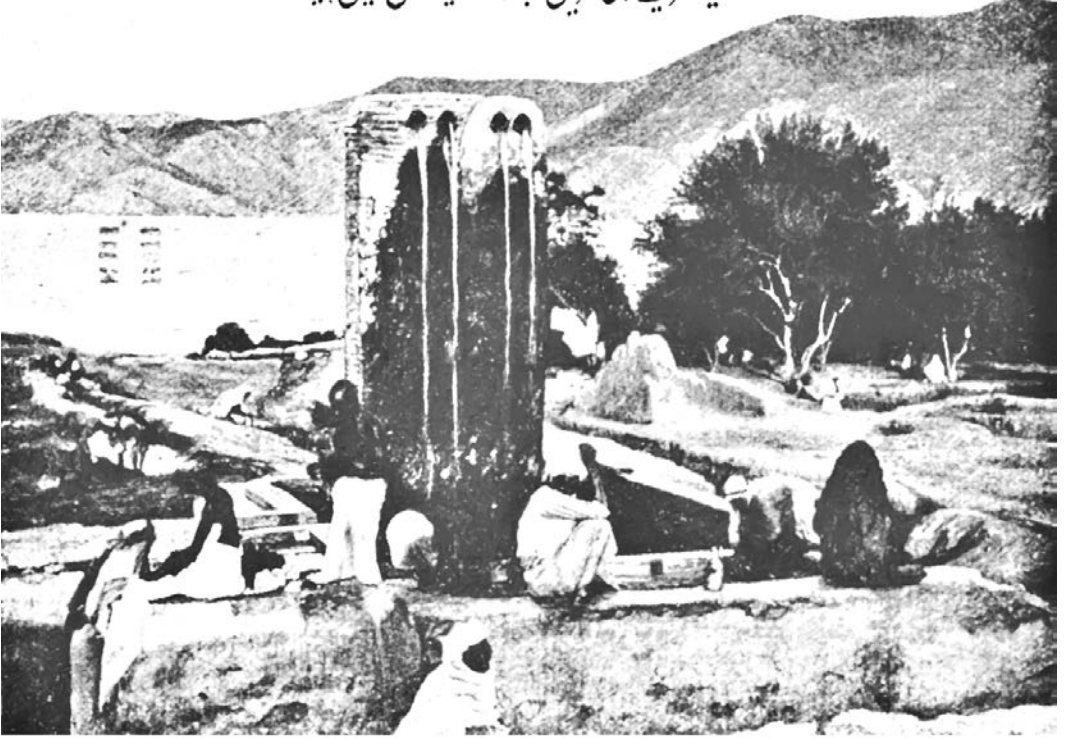
sana geldim.’ deyince Peygamberimiz(s.a.s.) kuvvetli bir tekbir getirdi. Resulullah’ın arkadaşlarından oluşan ev halkı da Ömer’in Müslüman olduğunu anladı. Hamza’dan sonra Ömer de Müslüman olunca kendilerinde bir güven ve izzet hissettiler. Bu ikisinin Resulullah’ı koruyabileceğini ve düşmanlarıyla dengeli hâle geldiklerini düşündüler. Bu Ömer b. Hattab Müslüman olduğunda, nasıl Müslüman olduğunu anlatan, Medine halkından bazı ravilere ait hadistir.”

DEVLETLİ MEKKE ŞERİFİNİN BAHÇESİ

Cervel tarafında dikdörtgen şeklinde zengin bir bahçedir. (...) Duvarları içeriden ve dışarıdan tuğla ezmeleriyle karıştırılmış kireçle sıvanmıştır. Kuzey tarafından girilir. (...) Depolardan bir havuza su akar. İnsanlar o suyu içerler, onunla kaplarını ve elbiselerini yıkarlar, yıkanır. Su beyaz rengiyle inerken, birbiri peşinden atılan gümüş parçaları gibi görürsünüz. Suları az olan kurak bir beldede, şüphesiz ki bu güzel bir manzardır.

Bahçenin ekim alanı yaklaşık dörtte birini teşkil eder. Orada Cevvâfe, Hindistan cevizi, portakal, limon, hurma, üzüm, hicaz yoncası, lahana, küre, patlıcan, domates vb. meyve ve sebzeler bulunur. Şunu da söylemeden geçmeyelim. Orada güzel kokulu kâdi ağaçları da vardı. Ağacın şekli kaktüs gibidir. Dikenleri çoktur.

Devletli şerif bizim oraya girmemize ve ağaçlarının altında öğle uykusu saatlerinde gölgelenmemize müsaade etti. Bizim kışlamız onun hizasındaydı. Bazı çadırlarımızın ipleri onun duvarına bağlanmıştı. Mekke’de kaldığımız süre içinde cevrafelerinden yedik. (Resim 72’ye bak) ondan su alan ve yıkanan insanları görürsünüz. Son zamanlarda bana, orayı yaptıran Şerif Avnû’r-Refik Paşa’nın vefatından sonra güzelliğinin kalmadığı bilgisi ulaştı. Böylece “Ceza, suç cinsinden olur.” atasözü bir daha gerçek oldu. Çünkü adaletli Mekke valisi Mareşal Osman Nuri Paşa, Mahmil kışlasının yakınına, görenlere ferahlık veren, içinde en güzel ağaçların en tatlı meyvelerin bulunduğu bir bahçe yaptırmış. Burayı Mekke halkına serbest bırakmıştı. Onlar orada gezinti yapıyorlar, koyu gölgeleri altında gölgeleniyorlardı. Mekke’de yapılan ilk park orasıydı. Çok geçmeden şerif bunu halifeye şikâyet etti. O da onun görevine son verdi. Binlerce altın harcayıp yaptırdığı o bahçeyi yok etmesini emretti.(...)

Resim 72: Şerif Avnû'r-Refik'in bahçesi ve Ayn-i Zübeyde sularından kaynaklanan şelalesi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعل لنا من نعمته ما لا يحصى
وآياته العظيمة التي لا يعلمها إلا الله
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله
الطيبين الطاهرين

SELLERİN MEKKE BİNALARINA TESİRİ

Mekke etrafını dağların çevrelediği bir vadidedir. Yağmurlar bol ve şiddetli yağdığı zaman çabucak vadilerde toplanır, Mekke'ye akın eder ve pek çok yerinde göletler oluşturur. İçinde kalan evleri birer oda zanneder-sin. Mescid-i Haram'ın, caddelerden yaklaşık üç metre aşağıda olduğunu göz önüne alırsan, sellerin azdığı zamanlarda çok derin bir gölete dönü-şeceğini anlarsın. Sellerin oecürüfla doldurmaması hatta temellerinden söküp götürmemesi için çok sağlam yapılması gerekmektedir. Mekke' de sellerle alakalı garip olaylar olmuştur. Bunların bazılarını yazmakta yarar var.

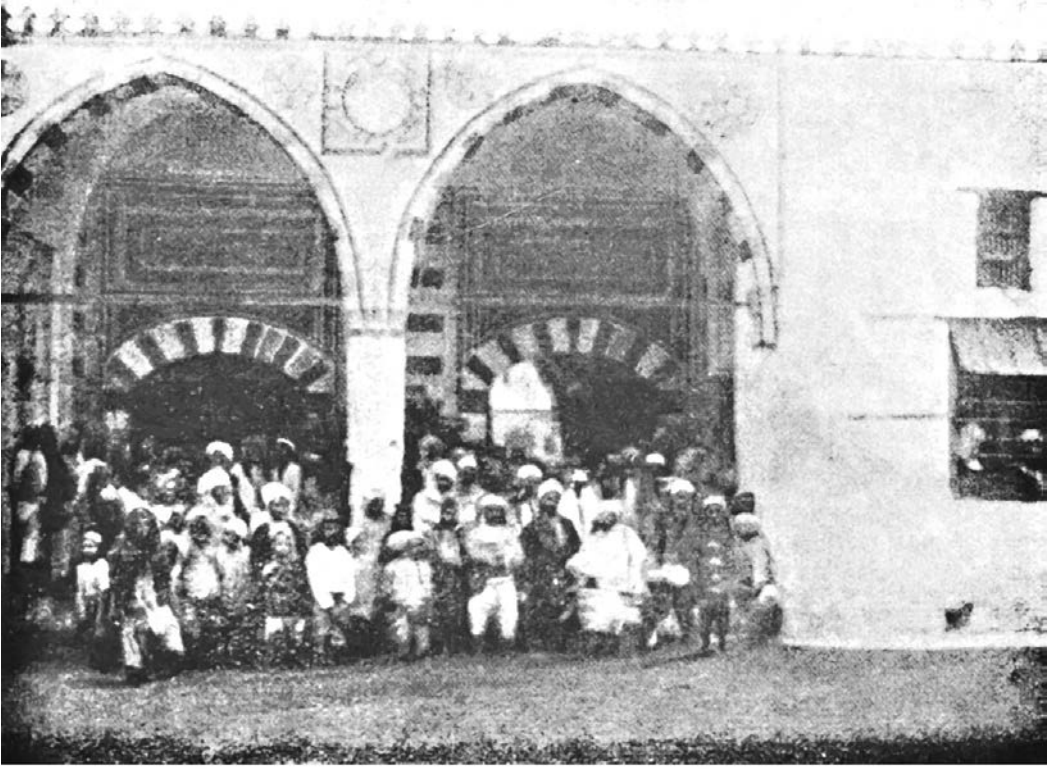
Cürhümiler Kâbe'nin idarecileri olduğu günlerde, sürükleyici bir sel geldi ve Kâbe'yi yıktı. Cürhümlüler onu Hz. İsmail'in temelleri üzerine bina ettiler. Binayı yapan usta Ebulcârud adında Ezd kabilesinden bir adamdı. (...)

104 h. senesinde "muhibil (المخبيل)" denen bir sel oldu. Çünkü in-sanlar bu selden sonra bir hastalığa tutuldu. Vücut yapıları ve dilleri

itibariyle ahmak delilere döndüler. Aynı sene bir başka sel daha oldu. (...) 208 h. senesinde yine büyük bir sel oldu. Kâbe'yi kuşattı. Kapısına ve Hacer-i Esved'e ulaştı. Binden fazla evi yıktı. Mescidi, vadiyi ve Batha'yı çamurla doldurdu. Satıcıların sandıklarını götürdü Mesfele'ye attı. Bu konuda Abdullah b. Hasan yardım istemek için Me'mun'a şunu yazdı. "Ey müminlerin emiri. Şüphesiz ki Allahu Teâlâ'nın Harem'inin ahalisi, evinin komşuları, mescidinin ülfetlileri, beldesinin tamircileri sana, senin iyiliğine sığındılar. Onlara öyle bir sel geldi ki binaları yıkarken dalgaları üst üsteydi. Adamları ve kadınları öldürdü. Malları sürükleyip götürdü. Ağır eşyaları sildi süpürdü. Dönüp bakan kimse için mutfakta ve elbise dolabında ne yeni bıraktı ne eski. Gıda arama işi onlara dinlenmeyi, annelerine, çocuklarına, evlatlarına, babalarına ve dedelerine ağlamayı unutturdu. Ey Mü'minlerin emiri, merhametle ve iyiliğinle onları koru ki Allah'ı onlar namına seni mükâfatlandıran, onların şükranı olarak sana sevap veren olarak göresin." Bunun üzerine Me'mun onlara çokça mal gönderdi ve şöyle yazdı: "Sonrasına gelince: Allah'ın Harem'inin halkı için Mü'minlerin emirine yazdığım acıklı hâl beyannamesi ulaştı. Merhametli gözü onlar için ağladı. Yağmur bulutu gibi nimetiyle onların yardımına geldi. Daha evvel yaptıklarına sonra yapacaklarını hemen veya bir müddet sonra ekleyecektir. Eğer Allah azmine karşılık, niyetini sabitleştirmesine izin verirse..." Bu mektubu Mekke halkını, gönderdiklerinden daha çok sevindirdi. (...)

1073 h. senesinde da şiddetli bir yağmur yağdı, Mescid-i Haram'ın kandillerine kadar ulaştı. 1091 h. senesinde de gökyüzü benzeri görülmemiş bir yağmur yağdırdı. Evlerin çoğunu özellikle de Süku'l-Leyl, Mesfele ve dere kenarında olanları harabeye çevirdi. Mescid-i Haram'a da girdi, Kâbe'nin yarısına kadar ulaştı. Hadise, Mısır hacılarının yola çıkacakları gün olmuştu. Yola çıkanları parçalara ayırdı. Garip bir rastlantıdır ki seller hamile bir deveyi yükledi ve onu Harem'e soktu. Seller onu itmeye devam etti. Yavrusu ayrıldı ve hatibin minberinin üzerine çıktı. Ertesi gün sabaha kadar orada kaldı. Bazıları bu sele Tağalmâ (sular azdı) diye tarih düşürdü.

21 Zilhicce 1325 h. (25 Ocak 1908 m.) tarihinde, benim dördüncü haccımda şiddetli bir yağmur yağdı. Duyduğuma göre 33 yıldan beri benzeri görülmemiş bir sel oluştu ve her taraftan Mekke'ye aktı. Seller dalgalanan Nil sularına benziyordu. Genişliği de Nil kadardı. Ciyad Dağlarına yaklaşık 50 m. yanaşmıştı. Ciyad'da bir şimşek sesi duyduk. Sanki aynı anda atılan üç-beş büyük top sesi gibiydi. Sel caddeleri

Resim 74: 1325 senesinde Mekke'de meydana gelen selden hacılar geçmeye çalışıyor.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعل مكة حراما آمنا

doldurdu. İbrahim Vadisi caddesinde derinliği yaklaşık iki metreyi buldu. Bu sebeple Mescid-i Haram'ın kapılarından içeri girdi. Yollar yüzmeden geçilmez hâle geldi. Deve semerlerini ve şıkdiflerinin suda yüzdüğünü görürdün. O suyun sesini iştirken kendini, gözeneklerini açmış hayır çeşmelerinin önünde zannederdin. Resim 74'te, Mescid-i Haram'ın Rahmet Kapısı'ndan çıkıp bu suları geçmeye hazırlanan, paçalarını sıvamış elbiselerini dizlerine kadar veya biraz altına veya üstüne kadar kaldırmış insanları görebilirsiniz.

MEKKE SAKİNLERİ

Allahu Teâlâ: “Biz Kâbe’yi insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık.” (el-Bakara, 125) ve “Yerli ve taşralı orada birdir.” (el-Hac, 25) buyurmuştur. Bunun için insanlar, Allah'ın Harem'inde himaye görmek, Allah'ın üstün nimetlerine erişmek, hem dünya hem ahiret ticareti elde etmek maksadıyla dünyanın çeşitli bölgelerinden Mekke-i Mükerrerme'ye koşup gelmişlerdir. Bu, İslâmiyet'in şehirleşmiş bölgelere yayılmasından günümüze kadar devam etmektedir.

Bunun tesiriyle Mekkeliler çeşitli uyruklardan ve değişik milletlerden olagelmıştır. Onlarda öz Mekkeliler olduğu gibi Yemenli, Hadramevli, Hicazlı ve Necidli olup Mekke'yi vatan tutan Araplar da vardır. Ayrıca burada Hintler, Cavalılar, Buharalılar, Afganlar, İranlılar, Şamlılar, Türkler, Mısırlılar, Sudanlılar, Mağripliler ve pek çok İslâm ümmetinden insanlar mevcuttur. Gurbet ve hicretin ciddiyet ve çalışkanlığa büyük bir tesiri olduğu için, ticaretin büyük bir kısmı dışarıdan gelenlerin elindedir. Kıymetli mallar ve büyük ticaret merkezleri hep onların elindedir. Faziletli arkadaşımız Lebib Bey el-Bettanûnî Seyahatnamesinde şöyle der: “Bu milletlerin birbirinden kız alıp vererek veya dostluklar kırarak karışık hâlde durması Mekke ahalisinin çoğunluğunu şekil ve karakter açısından da karışım hâline getirmiştir. Onların tabiatlarında; Anadolu insanının yumuşak huyluluğunu, Türk'ün azametini, Cavalının sükûnetini, İranlının büyülenmesini, Mısırlının yumuşaklığını, Çerkezlerin sağlamlığını, Çinlinin sessizliğini, Mağriplilerin hiddetini, Hintlerin basitliğini, Yemenlilerin hilesini, Suriyelinin hareketliliğini, Zencilerin tembelliğini, Habesistanlıların renkliliğini görürsün. Hatta onlar medeniyetin nezaketiyle, Bedevîliğin sefaletini bile birleştirmişlerdir. Bir bakarsın son derece nazık konuşur, bir de bakarsın vahşileşmiş, ağır konuşmaya başlamıştır. Sanki Bedevîlik tabiatı depresmiş, medenilik tabiatına galip gelmiş ve sana karşı nezaketin gereklerini yerine getiremez olmuştur.

Bu karışım kıyafetlerine de sirayet etmiştir. Öyle ki, onların elbiseleri İslâm beldelerinin kıyafetlerinin karışıp toparlanmış hâlidir. Hintlinin sarı-ğı, Mısırlının kaftanı, Şamlının cübbesi, içindeki hançeriyle birlikte Türk'ün kuşağı görülür. Özellikle de ileri gelenlerin kemerlerinde çok güzel bir şekilde gümüşle veya altınla kaplanmış çoğunlukla da kıymetli taşlarla süslenmiş hançerleri görebilirsiniz. Bazen fakir bir sanatkâr gömlek giymiş ve boynuna da rengârenk ipekli bir kumaş takmış hâlde bulursun. Pantolonunun bir paçasında rükameye benzer bir nişan görürsün, hâlbuki yalın ayaktır, fakat sen bu karışımın üstüne çıkmış, yabancılardan etkilenmemiş, yeni halklara mağlup olmamış eşraf tabakasında bunlara rastlamazsın. Onların ahlakı, geçmiş dedelerinden miras kalan, katıksız Arap ahlakıdır. (...)

Mekke ahalisinin çoğu Türkçe biliyor. Mutavvıflardan, Hintçe, Urduca, Cavaca, Çince ve Farsça konuşanlar var. Çöl ahalisinin dili katıksız Arapçadır, fakat neredeyse anlayamazsın. Her kavmin hususi lehçesi vardır. Kimi kaf harfini zê'ye çevirir. “Kırba” diyeceği yerde

“zırba” der. Kimi kefi, sin okur. “kevâkib” diyeceğine “sevâsib”, “kebid” diyeceği yerde “sebid” der. vs.

Mekke'nin nüfusu 120.000'i geçer. Hepsi Müslüman'dır. Zira İslâm oraya bir müşrikin yaklaşmasını haram kılmıştır. Allahu Teâlâ: “Ey iman edenler. Müşrikler necistir. Bu yıllarından sonra hürmete layık mes-cide yaklaşmasınlar. Fakirlikten korkuyorsanız, eğer dilerse kendi faziletıyla Allah sizi zenginleştirecektir. Şüphesiz ki Allah pek bilgili ve derin hikmet sahibidir.” buyurmuştur. (et-Tevbe, 28) Bu sebeple 9 h. yılından sonra orada hiç müşrik oturmadı. Bu İslâm'ın doğduğu ve ilk ortaya çıktığı yerleri, Müslümanlara desiseler veren onları fitnelere düşürenlerden kurtarmak içindir. Hatta halife iken Hz. Ömer, Arap Yarımadası'nı Müslüman olmayan herkesten temizleyip, Müslümanları fitnelerin, boş ve zararlı istek ve şüphe sahiplerinin tesirinden kurtaracak korunaklı, sağlam bir kale hâline getirmeye çalıştı.

MEKKELİLERİN GELENEKLERİ

Arkadaşımız Lebib Bey Seyahatnamesinde şöyle der: “Daha tırnakları yumuşakken çocuklarını çöle, özellikle de Taif'in doğusundaki Udvan (العدوان) kabilesine göndermek Mekke eşrafının geleneklerindedir. Bu kabile, Resulullah'ın süt emdiği Sa'd kabilesine yakındır. Çocuklar orada tam bir Bedevilik ve halis bir ümmilik içinde büyütülür. Sonunda biraz geliştikten sonra Mekke'ye bazı kabilelerin dillerini öğrenmiş, şiirlerinden bir kısmını ezberlemiş, en güzeli kahramanlık ve söz ile fiilde hürriyet olan ahlaklarının ve âdetlerinin bazılarını almış hâlde dönerler.”

Her gün, gündüz saat beşten, ikindi öncesine kadar, şerifin emirlik konağına oturması ve herkesi ilgilendiren meselelerin kendisine arz edilmesi bir gelenektir. Şerifin cuma sabahı valiyi, büyük memurları, ileri gelenleri emirlik konağında toplaması da bir âdetidir.

Yemede, içmede ve giyinmede şıklık Mekkelilerin geleneklerindedir. Elbiselerinde parlak renklere, -özellikle yeşil, kırmızı, mavi ve gül rengine- sık rastlanır. Evlerinde süslü ve ziynetli aletlere pahalı mobilyalara özellikle de benzeri az görülen acem halılarına bolca rastlarsın.

Hangi vakitte olursa olsun, gelene hoş geldin selamı olarak çay takdim etmek âdetlerindedir. Merasimlerde “kayle قيلة” dedikleri

ve yemeklerinin çeşitliliğiyle övündükleri ziyafetler düzenlerler. Yemeklerin sırasında belli bir düzen yoktur. Bazıları Hintliler gibi bazıları Mağripliler, bazıısı Şamlılar, bazıları Türkler ve bazıları da Mısırlılar gibi sıralarlar. Bu yemeklerde davetliler yere serilen bir sofra bezinin üzerine otururlar. Yemek parti parti getirilir. Bundan sonra sohbet için veya şarkı, ud, kanun ve rabêbe kemençesi gibi çalgı aletlerini dinlemek üzere otururlar, sonra ayrılırlar. Bu merasimler çoğunlukla Zâhir (الزاهر) ve Şüheda (الشهداء) gibi Mekke'nin dış mahallerinde olur. Erkenden gelirler. Günlerini eğlence oyun, koşu müsabakaları, top oyunu gibi sporlar veya tavla ve satranç ile geçirirler.

Mekke semtlerinden her semtin, şehir dışındaki gezinti yerlerinden birinde, her sene şerif için düzenledikleri bir yemekleri vardır. Şerif bu yemeğe yakınlarıyla birlikte kortej hâlinde gelip yemeğini yer. Orada gün sonuna kadar oyunlar düzenlenir. Geceye girildiğinde şerif kortejiyle birlikte Mekke'ye döner.

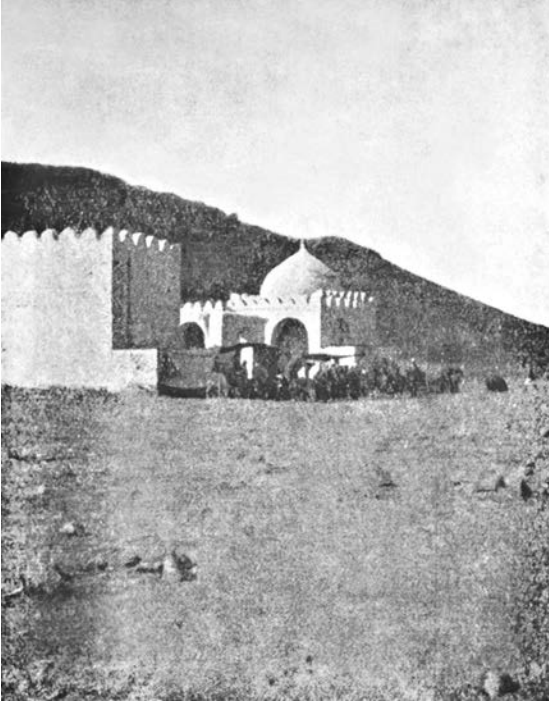
Günde iki kez, kuşluk vakti ve ikindiden sonra, yemek yemek geleneklerindedir. Özellikle Ramazan'da cömertlik ve şecaat gösterisinde bulunurlar, iftarlarını, akşam namazından sonra Mescid-i Haram'da yaparlar, fakat Avnû'r-Refik Paşa bunu, "mescidin pislendiği" gerekçesiyle iptal etti.

Çocukların her bir yanağına üçer tane çizik atmak da çoğu Mekkelinin âdetlerindedir.

Kadınları nargile içer. Aralarında zar yaygındır. Çarşılara mellâe (الملاءة) giyerek çıkarlar. Bu bir çarşaf olup çoğunlukla siyah renklidir ve göz hizasında iki küçük deliği bulunan kalın bir peçeye sahiptir. Ayaklarında, çoğu sarı renkli, kalın terlikler bulunur.

Düğünlerde gelenekleri şöyledir: Akrabalar ve arkadaşlar kadın olsun erkek olsun hep çağrılır. Erkekler evin dışında hazırlanmış akşam yemeğinde uzun bir yer sofrasının etrafında otururlar. Yemeklerini yiyip ayrılırlar. Kadınlara gelince, onlar eve girerler. Oturacakları salonun önünde kına hamuruyla dolu büyük bir çanak bulurlar. Her kadın onunla bir eline kına yakar. Sonra oturma salonuna girer. Selam verip oturur. Gece yarısına kadar birbirleriyle konuşup sohbet ederler. O esnada gelini kocasına merasimle getirirler. Sonra Arap yasemini çiçekleriyle veya fındık büyüklüğündeki elmalarla yapılmış çelenkleri boyunlarına taktıktan sonra evlerine dönerler.

مسجد ومقام السيدة ميمونة النبي في طريق مكة، المدينة

Resim 75: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hanımı Hz. Meymûne'nin (r.anha) Mekke ile Medine arasında bulunan mescidi ve makamı.

Matemlerindeki gelenekleri ise şöyledir: Bir ruh Yaratıcı'sına gittiği zaman, en yakın akrabası olan bir kadın, musibeti bildirmek için bir defa veya iki defa bağırır. Hemen kadınlar oraya toplanır. Oturacakları salonun önünde kına hamuruyla dolu bir çanak bulurlar. Ellerinin birine ondan kına yakarlar. Sonra salona musibet sahibi kadına baş sağlığı dileyen kadınlar girer. Otururlar, konuşulması gerekenleri konuşurlar ve ayrılırlar. Cenazeyi bazı akrabaları alıp "الشرشورة" dedikleri bir yere götürürler. Orada yıkarlar. Hemen kabristana götürürler. Büyük bir merasim düzenlemekten defnederler. Sonra cenazenin ev halkını taziye için erkekler gelir. Vaktinde ayrılırlar.

Çocukları Kur'an'ı hatim ettiklerinde büyük bir merasim düzenlemek de âdetlerindedir. Onlarla kortej hâlinde yürüyerek Mekke sokaklarını kat ederler.

Safer ayının ortasında, Mekke'nin Medine yolu üzerindeki üç saatlik mesafede bulunan Serif'teki (السرف) kabri başında (Resim 75) Peygamberimizin (s.a.s.) hanımı Seyyide Meymune'nin (r.anha) doğum gününü kutlama merasimi yaparlar. O sahrada çadırlarını kurarlar. Çok yiyecek ve içecekleri olduğu için övünürler.

Rebûlevvel ayında Peygamberimizin (s.a.s.) doğduğu yere de gider gelirler. Evin önünden geçerken havl çekerler. Yani " حول النبي و حول " : Peygamberin gücü ve Meymune'nin gücü" derler.

Alışkanlık hâline getirdikleri bir şey de, Taif'te, Kera (كرا) Dağlarının tepesindeki Hede (الهدة) Dağı'na, yazlığa çıkmalarıdır. Çünkü oranın havası hoş, bahçeleri çoktur. Taif, Cidde denizinden 1545 m. yüksektedir. Hede 1758 m. Kera ise 822 m. yüksektedir. Taif'in

en meşhur yazlığı “Şabra شبرا ” dedikleri bir yerdir. Orası, Avn’ın tanıdığı eşrafa aittir. Onu Şerif Abdullah Paşa yaptırmış adına da “Mısır Şabrası” koymuştu. Bundan başka müsenna (المشاة) bahçeleri vardır. Bunlar Galib’in tanıdıklarına aittir. Taif’in en güzel bahçeleridir. Şeftalisi ve üzümüyle meşhurdur. Suyu o tarafların tatlı suyudur.

MEKKE’NİN HAVASI

Havası kuru ve sıcaktır. Sıcaklık derecesi aylara göre değişir. Ocakta 18 derece, şubatta 20 derece, martta 23 derece, nisanda 24 derece, mayısta 27 derece, haziran ve temmuzda 29 derece, ağustosta 30 derece, eylülde 28 derece, ekimde 25 derece, kasımda 24 derece, aralıkta 20 derecedir. Bunlar normal hava durumuna göredir. Bazen 39 dereceye çıkar.¹⁶ Yağmurları azdır. Oraya büyük seller gelir ve Mekke’yi göletlere çevirir. Seller Taif’i çevreleyen dağlara yağın yağmurlardan olur. Daha evvel 1325 h. senesinde meydana gelen seli anlatmıştık. Mekke’nin rüzgârları değişik yönlerden eser. Bazen kuzey, bazen batı, bazen güney ve dördüncü olarak da doğudan... Bunun kaynağı dağların Mekke’nin etrafında dönmesidir. Onların arasındaki hava da su girdabı gibi döner. Her taraftan rüzgâr gelir ama Mekkelilere göre en güzel hava Kızıldeniz tarafından, sonra da Şam tarafından gelenlerdir. Doğudan ve güneyden esenler ise sıcaktır.

MEKKE’NİN TİCARETİ

Bu beldede alınıp satılan şeylerin çoğu dışarıdan Basra, Mısır, Bombay, Yemen ve Şam gibi yerlerden gelir. Tüccarların çoğu Mekke’de oturan yabancılardandır. Kokular, tespihler, seccadeler, Hindistan ve Şam’a ait ipekli dokumalar, çeşitli takılar alıp sattıkları mallardandır. Sebzeler ve üzüm, muz, ceviz, ayva gibi meyveler Taif taraflarından ve Mekke’ye yarım saatlik mesafede bulunan Birketü Macin’den (بركة ماجن) gelir. Mekke’ye iki saatlik uzaklıktaki Sevr Dağı’nın güneyindeki tarlalardan, beşsaatlik mesafedeki Fatıma Vadisi’nin bahçelerinden, Sevrle’den (سولة), 14 saatlik mesafedeki Limon Vadisi’nden gelir. Mescid-i Haram’ın batısındaki, Bab-ı İbrahim’in önündeki Sûk-u Sâğir (küçük çarşı) sebzelerin ve etlerin satıldığı en mühim çarşıdır. Mücevherler ve kıymetli eşyalar Şamiye Çarşısı’nda, hacılara lüzumlu eşyalar Mescid-i Haram’ın doğusundaki Sûku’l-Leyl’de (Gece Çarşısı’nda) bulunur. (...)

16 1305 salnamesi. s: 149. (Bunlar o zaman kullanılan sıcaklık ölçüsüne göredir. M. n.)

MEKKE'DEKİ İÇME SULARI

Mekke'deki sarnıçlardan bir nebze bahsetmiş, fakat o zaman onların su kaynaklarını açıklamamıştık. İşte şimdi bu konuda doyurucu açıklama yapacağız. Sana kaderin sırlarından bir sırrı, sanayide bu göz alıcı yenilik ve icatların olduğu çağda bile benzeri zor bulunan en büyük eserlerden bir eseri tanıtacağız. Azmin önünde hiçbir şey duramaz. Kişi bir şeyi yapmayı yürekten isterse, özellikle de niyeti saf, kalbi temiz olursa onun önünde hiçbir engel duramaz. Şimdi dinle, Allah seni en iyiyi ve en güzeli yapmaya muvaffak kılsın.

Taif yolunda, Mekke'den yaklaşık 40 km. uzaklıkta Sekabe (التقبة) Dağları denen dağlar vardır. Onların kenarından bir su kaynağı çıkar ve kaynağından itibaren yapılan bir kanal içinde akar. Arafat'a, Müzdelife'ye, Mina'ya ve Mekke'ye gelir. Bu kaynak, Ayn-i Zübeyde olarak bilinir. Bu kanalın yukarıdan genişliği bir metre, bazen daha fazladır. İçi 50-60 cm. arasında değişir. Derinliği bir buçuk metredir. Suyun tabandan yüksekliği yaklaşık 70 cm.dir. Kanal kesme taşlarla kapatılmıştır. Su almak için bunların bazısında açıklıklar mevcuttur. Bu açıklıkların genişliği de yaklaşık 60 cm.dir. İhtiyaca göre bunların arasındaki mesafe değişir. Açıklıkların kenarında biri insanların, diğeri hayvanların su içmesi için havuzlar yapılmıştır. Kanalın üstü bazen yerle aynı seviyededir, bazen yükselir ve yedi metreye ulaşır bazen de yerin içinden gider. Yüzeye bazen yakın, bazen uzak olur. Bütün Mekke sarnıçları suyunu bu kanaldan alır ve halk tatlı ve hoş bir su içer. Bu kanal Arafat Dağı'nın üç tarafını dolaşır. Orada kanalların üstünde su almak için çok açıklık bulunur. Bunların her birinin arası 4,55 m.dir. Açıklığın genişliği 68 x 80 cm. dir. Bu en ve boy bir metreye kadar çıkabilir. Kanalın derinliği 1.32 m. genişliği yukarıdan 1. 46 m. dir. Açıklıklara merdivenlerle çıkılır. Bir merdivenin basamakları 15'e ulaşabilir. Basamakların yüksekliği 25-35 cm. arasında değişir. Eni ise 30 cm. dir. Bu ölçüler sadece, Cebelü'r-Rahme'nin güneyindeki su yolu için geçerlidir.

Bu havuzlar hac mevsiminden biraz evvel her sene onarılır ve temizlenir. Gördüğüm kadarıyla havuzlar hacıların ve hayvanlarının ihtiyacını karşılamamaktadır. Çünkü hacılar 150.000'den fazladır. Beraberlerinde en az 30.000 hayvan bulunur. Bu sebeple insanların bu havuzların etrafına yığıldığını görürsünüz. Orada birbirlerinin darbelerinden koruyacak

veya onları sıraya dizecek hiçbir asker yoktur. Bu kalabalık sebebiyle sular pisleniyor, bırak insanları, hayvanların bile içemeyeceği bir hâl geliyor. Yine aynı sebeple insanlar su kanalındaki açıklıklardan, on dört basamağı tırmanıp su almaya çalışıyor. Orada abdest alıyor, aynı su kanalında yıkıyor veya elbiselerini, kaplarını temizliyorlar. En azından ayaklarıyla bile olsa suları kirletiyorlar. Su akıntısı olmasa, kesinlikle hacıların sağlığına zarar verecek vaziyetler oluşacaktır.

Hükûmetin yapması gereken şey, sadece dört günden ibaret olan Arafe günlerinde her gün havuzları temizlemek, suyunu yenilemek, su içeceklerin hareketini düzenlemek ve suyu pisliklerden korumak için onların başına nöbetçi asker dikmektir. Devletli şerifi ve valiyi birçok asker koruyor. O askeri havuzların başına koysalardı ne olurdu? Bu onlara kıl kadar maliyet yüklemeydi. Hatta ne olurdu, geniş Arafat Meydanı'na, emniyeti muhafaza etmek ve şerhleri ciddi boyutlara ulaşan, bir hacının malını ve eşyasını çalmak için açığı gözeten hırsızların ellerine vurmak için asker görevlendirselerdi. İşaretler koyarak bu meydanı ana ve ara caddelere ayırmak da hacıların rahatını sağlayacak tedbirlerdendir. Meydan geniş olduğu için hacılar çadırlarını sık sık kaybediyorlar. Burası yaklaşık iki mile iki mil bir alana sahiptir. Bunun hükûmete maliyeti sadece yere çizgiler çizmek ve ana caddelerin başlarına kalın çizgi ile yolun ne tarafa gittiğini belirtmektir. Bu ise basit bir iştir.

Dikkatimi çeken bir şey de orada helâların bulunmamasıdır. İnsanları birbirine yakın veya uzak hâlde boş alanda hacetini yaparken görürsün. Bu sebeple her tarafı pis kokular kaplar. Hâlbuki çadırlara uzak bir yere helâlar yapılırsa, oraya güzelce su götürülse insanlar hem sağlıklı hem esenlikli olurlardı.

Yine sabahtan itibaren havuzların üstü bir kapakla kapatılırsa musluklar konya su pislikten kurtulur, uzun müddet kalması onu bozamaz. Ayrıca su kanallarının üzerindeki açıklıklara da kapaklar konması gerekir. Böylece kaynak suya toprak karışması insanların oradan su içmesi, orada temizlenmesi, elbiselerini ve kaplarını yıkaması önlenmiş olur. Havuzları temizlemek ve onarmak için hükûmetin iki yılda harcadığı masraf kapak ve musluk yapımı için gereken masrafla karşılar. Her sene harcanan diğer büyük masraflar kâr kalır.

AYN-I ZÜBEYDE'NİN ÖNEMİ

Ayn-ı Zübeyde 40 km. lik bir mesafeden bir nehir gibi gelerek Belde-i Haram'ın sakinlerini ve dünyanın her yerinden gelen hacıları sular. Hatta o su ile ziraat yapılır, bahçeler oluşturulur. Öyleyse, hususen Ayn-i Zübeyde, umumen de Mekke sularının tarihinden bir nebze bilgi vermek gereklidir. Bundan İslâm sevgisinin, Müslümanların etlerine ve kanlarına nasıl karıştığını ve bu mübarek vadiye oturanlara merhameti ve iyiliklerde bulunmayı engelleyen nefislerinde nasıl kökleştiğini anlarsın.

Ayrıca Allahü Teâlâ'nın haccı boşuna farz kılmadığını –ki Allah bundan çok yücedir-, aksine çıplak bir sahradaki bir ümmeti kurtardığını anlar, dünyanın her yerindeki Müslümanlar arasındaki bağları güçlendirdiğinin şuuruna varırsın. “*Yâ Rab Sen kusurlardan münezzehsin. Bize öğrettiklerin hariç bize ait hiç bilgi yoktur. Şüphesiz ki sadece sen pek bilgili ve yerinde iş yaparsın.*” (el-Bakara 32)

MEKKE VE DIŞ MAHALLELERİNİN SULARI VE TARİHLERİ

-Mekke halkı eskiden, şehrin içinde veya dışında bulunan kuyuların sularını içiyorlardı. Muaviye'nin (r.a.) halifeliği zamanında on su akıntısı kanallarla Mekke'ye yönlendirildi. Abdullah b. Âmir hacca geldiği zaman bu on akıntıyı birleştirdi, Arafat Meydanı'nda havuzlar yaptırdı ve suları oraya akıttı. İnsanlar Mekke ve Arafat'ta su bakımından rahatladılar. Ümeyyeoğulları devletinin sonunda (132 h.) o büyük su akıntısına kaynaklık eden sular harap oldu. Mekke halkının suları kesildi. Bu sebeple hacıların başına geldiği gibi Mekke halkının da başına büyük bir sıkıntı geldi. Bir kırba su on dirheme -25 Mısır kuruşuna- veya daha fazlaya satılır oldu. İnsanlar eskiden olduğu gibi kuyu sularına döndüler. Bu vaziyet Mü'minlerin Emiri Harun Reşid'in halifeliğine kadar (170-193 h.) devam etti. O tahrip olmuş suların tamirini emretti, fakat çok geçmeden yine sular kesildi ve insanlar tekrar şiddetli bir sıkıntıya düştüler. Bu vaziyet Harun Reşid'in hanımı, Cafer'in annesi Zübeyde Hanım'a ulaştı. Kendisi hayır işlerini çok severdi. Huneyn'deki su kaynağının -yani Ayn-i Zübeyde'nin- Mü'minlerin emirinden izin istendikten sonra Mekke'ye akıtılmasını emretti. Bu suyun kaynağı, Mekke-Taif yolu üzerindeki Sekabe (الشفبة) Dağları'nın arasındaki “Tad

”طاد” adı verilen yalçın bir dağın arka kısmındadır. Huneyn suyuyla hurma ağaçları ve tarlalar sulanırdı. Bu bölgeye “Hâitu Huneyn” denirdi. Peygamberimiz (s.a.s.) burada Huneyn Savaşı’nı yapmıştır.

Zübeyde Hanım, bu araziyi satın aldı. İçindeki hurma ağaçlarını ve tarlaları iptal etti. Dağları yarıdarak suyun akacağı bir kanal yaptırdı. Yağmurlar bol yağdığı zaman, suyun toplanabileceği tahmin edilen her bir dağın alt kısmını, su deposu hâline getirdi. Bu depoları, kanallarla o su kanalına bağladı. Böylece her bir depo, Huneyn suyuna yardımcı olan bir kaynak hâline geldi. Depolar yedi tanedir. İçine sular dolar. Ana depolara yağın yağmurlara göre suların miktarı azalır veya çoğalır. Depolar su Mekke’ye ulaşana kadar devamlı o kanalı beslerler.

Zübeyde Hanım ayrıca Nûman Vadisi’ndeki suyun da Arafat’a aktırılmasını emretti. O suyun kaynağı Kera (كرا) Dağı’nın altındadır. Bu dağ çıkılması zor, yalçın bir dağdır. Yamacından zirvesine yarım günlük yoldur. Ondan sonra Taif arazisi başlar. Sular bu dağın altından akmaya başlar ve Nûman Vadisi’ndeki “Evcer الأوجر ” denen yere gelir. Sonra su, Arafat Dağı yüksekliğinde iki dağ arasından akar. O bölgede tarlalar vardır. (...)

Sonra bu su, kanallar hâlinde Arafat’a ulaştırılır. Nûman Suyu’yla birleşir. Sonra kanallar Arafat Dağı’nın eteği boyunca döner. Harita 78’de bunu görebilirsiniz. Daha sonra Arafat toprağında bulunan su depolarına ulaştırılır. Arafat günü hacıların içtiği su ile depolar dolar. Sonra kanal vasıtasıyla kuzeye doğru yürür. 1378 m. uzaklığa bir bâzân yapılmıştır. Bâzân, bir tür kuyudur. Tabanından su kanalı geçer, merdivenle inilir. Bazıları derin, bazılarının dibi yakındır. Bu kanalın, yerin yüzeyine uzak veya yakın oluşuna göre değişir. Bu kuyu insanların su içmesi için yapılmıştır.

Bu ilk bâzânın ismi “Fakiru’z-Zi’bi’l-Âlâ”dır. Bu bâzâna 405 m. uzaklıkta “Fâkîru’z-Zi’bi’s-Sâni” bâzânı vardır. Kanal sonra batıya Muğammes (المغمس) Vadisi’nin içine doğru kıvrılır. İkinci bâzandan 1420 m. sonra Havdu’l-Bakar’a ulaşır. Bu havuzda 25 harze (خرزة) vardır. Sonra dağın ortasında “hâsıra الخاصة ” denen yere doğru gider. Oranın yakınında “Hemedâniye الهمدانية ” denen tarım arazisi vardır. Sonra sağa, Arafat’tan gelenin sağındaki “hakâbe الحقابة ” bâzânına döner. Sonra sağa “Mu’terida المعترضة ” Bâzânına döner. Bundan sonra

Arafat'tan gelenin solunda bulunan "Me'zemeyn المأزمين" dağ eteğinde ilerler. Sonra Müzdelife'ye ulaşır. Oradan "Nâr (ateş) Vadisi"ne yönelir. Orada dağın başında, Mekke'ye gidenin solunda "Femü'l-veber" "فم الوبر" denen bir bâzân vardır. Oradan akıntı dağa, Mina'nın arkasındaki Mefcer'e "المفجر" bağlanır. Onun yanına, Mina halkının gelebileceği yüksek bir yere, su kanalının üzerine buharlı bir makine kuruldu. Bu alet suları kanaldan alıyor demir borular içinde, son zamanlarda Mısır Kralı I. Fuad zamanında Mina'da yapılan havuzlara ulaştırır. Hacılar bu havuzlardan su içerler. Su kanalı daha sonra Mina Dağı'nın arkasında alçalarak, mescidin yanındaki Mina tribününe paralel olan açıklıklara doğru ilerler. Orada mescidin yanında bir de hayvanların su içmesi için yapılan "ikinci Havdu'l- Bakar" vardır. Kanal oradan itibaren yerin altına girer ve büyük bir kuyuya dökülür. Kuyu çok büyük taşlarla örülmüştür. Adı da "Bi'r-i Zübeyde بئر زبيدة"dir. Kanal burada son bulur. O büyük yapılardandır. (Resim 80'de Ayn-i Zübeyde'nin aktığı kanalı görebilirsiniz.) Umarız azimli bir kişi çıkar bu kanalı Huneyn Suyu'nun aktığı kanala karıştırıp Mekke'ye ulaştırır, fakat bilmediğimiz bir sebeple vaziyet hiç de öyle görünmüyor. Bu kuyu ile kaynak arasındaki mesafe 33.000 metredir. (Sadık Paşa seyahatnamesi, s: 61) Mina arası binekle bir saatlik yoldur. Şimdi bu kuyudan hayvanların sırtında, kırbalar içinde taşınan suyu şerif, vali, iki mahmilin görevlileri ve önde gelen hacılar içiyor.

O zamanlar Nûman Suyu Arafat ve Mina'ya tahsis edilmişti. Zübeyde bu iş için 1.700.000 dinar veya miskal altın harcamıştı. Rivayet edilir ki iş bitince gözcüler ve işçiler kendisine hesap vermek, zimmetlerinde bir şey olmadığını göstermek, hazineden bu iş için almış olduklarını uhdelilerinden çıkarmak için defterleriyle birlikte huzurunda toplandılar. Zübeyde Hanım o vakit Dicle'ye bakan yüksek bir köşkte oturuyordu. Defterlerin Dicle'ye atılmasını emretti ve "Biz hesabı, hesap gününe bıraktık. Kimin yanında mal kalmışsa o ona aittir. Kimin bizde bir malı kalmışsa onu vereceğiz." dedi ve onlara pahalı elbiseler giydirdi. Allah ona çalışmasının şükranlığını versin. Geniş merhametiyle ona rahmet etsin.

Sonra Mekke kanalının suları, yağmurların azlığı, bazı kanallarının yıkılması ve sellerin onları kapatması sebebiyle azalmaya başladı. Salih

b. Abbas h. 210 yılında, Mekke'nin etrafına birçok gölet yaptırılıp suların bunlara bağlanmasını emretti. Taşkınlar ise Mekke'nin altındaki Macin göletine gidecekti. Halife ve sultanlara ne zaman bu çeşmelerin ve kanalların harap olduğu bildirilse onu onaracak kimseleri gönderirdi. Cafer b. Mu'tasım (Mütevekkil ala'llah) bunlardandır. Mekke'ye Arafat sularının akıtılması için 100.000 altın dinar gönderdi. Bu 241 h. yılındaki zelzeleler sebebiyle Mekke sularının kaybolması sırasında olmuştu. (...)

Osmanlı devletinin Hicaz bölgelerine hâkimiyetinin ilk yıllarında, yağmurların azlığı sebebiyle sular dindi, kanallar yıkıldı. Huneyn suları Mekke'ye varamaz oldu. Halk etraftaki kuyulardan su içer hâle geldi. Mekke'nin yukarısında, Münhane'ye yakın yerde Useylât denen kuyular vardı. Mekke'nin altında Tenim yolu üzerinde Zâhir Kuyuları vardı. Arafat suları da kesildi. Kanallar yıkıldı ve hacılar uzak yerlerden Arafat'a su taşıyordu. Fakir hacılar onurları sebebiyle sudan başka bir şey istemiyordu. Kuvvetli kişiler satıp bol kazanç elde etmek için sapa yerlerden su getiriyorlardı. Hanefi mezhebinden olan büyük Âlim Kutbuddin şöyle der: *"Ben o gün, Allah rahmet eylesin, babamın hizmetinde bulunuyordum. Mekke'den getirdiğimiz su bitti. Bir insanın iki parmağıyla taşıyabileceği çok küçük bir kırba suyu bir altın dinara satın aldım. Fakirler susuzluktan bağırsıyorlar o mübarek günde boğazlarını ıslatacak su istiyorlardı. Bizim aile efradımız ondan içti. Kırbanın geri kalanını zor durumdaki fakirlere tasadduk ettik. Daha sonra hep susadık. Vakfe vakti geldiğinde insanlar şiddetli susuzluktan dillerini çıkararak nefes alıyorlardı. Allah'ın fazlı ve rahmetiyle gökyüzü öyle bir yağmur verdi ki seller aktı. İnsanlar Rahmet Dağı'nın altında vakfede idiler. Ayaklarının altındaki sellerden içtiler, hayvanlarını suladılar. Allah'ın kendilerine yaptığı rahmeti ve ihsanı gördükleri vakit hacıları şiddetli bir ağlama tuttu. Bu sebeple Sultan Süleyman'ın Mekke ve Arafat sularının ıslahıyla alakalı emirleri çıktı. Muslihiddin Mustafa isminde sular için bir nazır tayin edildi. O Mekke'de mücavir idi. İmaret konusunda çok gayret sarf etti ve Mekke sularını akıttı. Oradan da alt tarafındaki Macin deposunu doldurttu. Arafat sularını ıslah etti, Arafat'taki depoları doldurdu. Bu 931 h. senesinde idi. Muslihiddin siyahî köleler satın aldı. Sultanlık hazinesinden onlara yemek çıkardı. Buna karşılık suların hizmetinde çalışmayı şart koştu. Debellerin toprağını çıkaracaklardı. Debel su kanalının yani nehirciğin bir başka adıdır."*

965 ve daha sonraki sayılı senelerde, yaklaşık Yusuf (a.s.)'ın seneleri kadar yedi sene yağmurlar azaldı, su kaynakları, kuyular bile kurudu. Sulardan sadece Arafat suyu kaldı. Onun da akıntısı azaldı. Suların vaziyeti Sultan Süleyman'ın divanına arz edilince ıslahı için emir çıktı. Mekke Kadısı Abdülbâki el-Mağribi, Cidde Hâkimi Hayrettin ve diğer ileri gelenler Mekke'de toplandı. İslah hakkında istişare yaptılar. Pınarların en kuvvetlisi olan Arafat Pınarı'nı Mekke'ye getirme hususunda görüş birliğine vardılar. Sular Mina'nın ardındaki Zübeyde Kuyusu'ndan alınacak Mekke'ye ulaştırılacaktı. Toprağın altında Mekke'ye gelen eski bir su kanalının olduğunu düşünmüşlerdi. 969 h. senesinde tamir için saltanattan 30.000 dinar istediler. Sultan Süleyman'ın kızı, hayırlar sahibi Fatma Hanım, babasından bu hayır işini kendisinin yapmasına izin vermesini istedi. Müsaadesini aldı. Vezirlerle istişare ettikten sonra bu işe, Mısır divanında defterdar olan Emir İbrahim b. Tekrin'i görevlendirdi. Bu işi yapması için ona 50.000 dinar verdi. O 969 h. yılının 8 Zilkade günü Cidde'ye geldi. Hemen Mekke'ye geçti. Şerif Muhammed b. Nemi tarafından güzel bir şekilde karşılandı, ikramda kusur edilmedi. Mekke Kadısı Hüseyin Hüsnü de geldi. İsaletli mülahazalarıyla Emir İbrahim b. Tekrin'e yardımcı oldular. Arafat sularını bizzat kendi araştırdı ve onlardan haberdar oldu. Mısır, Şam, Halep, İstanbul ve Yemen'den, su kaynakları ve kuyular hususunda uzman mühendis grupları, demirci, yapı ustası, taşçı, kesici, marangoz vb. gibi imarda ihtiyaç duyulan ustalar çağırdı. Onların aletlerini Mısır'dan getirtti. 400 köleyle birlikte Evcer'den (الأوجر) başlayarak işe koyuldular. Zübeyde Kuyusu'na vardılar.

Orada hiç tahmin etmedikleri bir şeyle karşılaştılar. Zira kuyudan sonra toprağın altında debel (su yolu) bulamadılar. O zaman anladılar ki Zübeyde, taşın sertliği, yontmasının zorluğu ve mesafesinin uzunluğu sebebiyle mecbur kaldığı için onu Mekke'ye ulaştırmaktan vazgeçmiş. Onların Huneyn su kanalına ulaşması için, yapı ustalarının zirasıyla (Bir yapı ustası zirası = 75 cm.) bin zira uzunluğundaki granit taşlarını yerin altında oymaktan başka çare yoktu. Derinliğine 50 zira yerin altına inilmesi gerekiyordu. Emir İbrahim, ümit ile ümitsizlik arasında kaldı, fakat ümitsizlik damarını, azimetindeki sadakati kırdı. Toprağın yüzeyini kazdı, granit taşına ulaştığında yedi zira uzunluğunda, beş zira genişliğinde bir yerde sabaha kadar yüz yüke yakın odun yaktı. Bu taş yarım zira indirebildi. Ne zaman sert bir taş rastlarsa daha evvel yaptığı

gibi, üzerinde ateş yaktı. Sonunda 50 zira derinliğe ulaştı. Beş ziralık yer için 2.000 zira kazıldı. Bu şekilde 1.500 ziraya ulaşıldı.

Uzak ve yakın yerlerdeki odun tükendi. Hizmetçileri, evlatları ve köleleri bu uğurda gitti. 500.000 altın dinar sultanın hazinesinden harlandı. 974 h. senesinde, Recep ayında eceli onu alıp götürdü. Kalpler onu uğurladı, sağanak sağanak ona dualar ettiler. Mualla Kabristanı yokuşunun Ebtah tarafına defnedildi. Onun yerine Cidde emiri Kasım Bey iş başına geçti. Bu zat, anlayışsızdı ve her işe karışırdı. Kimsenin lafına da bakmazdı. Bu sebeple fazla bir iş yapmadı ve öldü. Arkasından Emir Muhammed Bey geldi. O da çabuk öldü. Sonra işi Kadılar Kadısı, Mescid-İ Haram'ın Nâzırı Seyyid Hüseyin Hüsnü devraldı. Olabildiğince ciddi, olabildiğince çalışkan davrandı. Daha önceki emirlerin on yılda yaptığı işi beş ayda yapıp kanalı bitirdi. Arafat suları Mekke'ye aktı. 979 10 Zilkade günü Arafat sularını Mekke'nin her tarafında çeşmelerden akıttı. O gün insanlar için en büyük bayram oldu. Büyük insanlar yemekler verdi. Mühendislere ve ustalara şatafatlı elbiseler giydirildi. Fakirlere ve miskinlere sadakalar verildi. Acele Sultan Süleyman'a ve köklü bir şerefe ve şâmil hayırlara sahip kızı Fatma Hanım'a müjdeler uçuruldu. İstanbul'da şenlikler düzenlendi. Bu büyük projenin tamamlayıcısı, Ümmül-Kurâyı hayat suyuyla ihya eden kadılar kadısına sağanak sağanak atıyyeler bahşedildi. Mekke, daha evvel Peygamberliğin ışığıyla etrafı ışıklandırdığı gibi bir hâl almıştı. Uzak yakın yeryüzünün her tarafından hacılar geldi. Bu Sultan Süleyman'ın hamd ve senaya layık, iyi amellerinin yazılı olduğu amel defterine nurdan harflerle yazılacak bir eserdir. “*Biz yaptıklarının en güzeliyle onların mükâfatını veririz.*” (En-Nahl, 97) (...)

HAREM

Allahü Teâlâ şöyle buyurdu: “*Çevrelerinden insanlar kapılıp götürülürken bizim (Mekke'yi) güven içinde kutsi bir yer yaptığımızı görmediler mi?*” (er-Rûm, 67) Bil ki Kâbe'yi üç daire kuşatır. Birinci daire mescittir. İkinci daire Harem'dir. Üçüncü daire mikatlardır. Mekke'ye gitmek niyetinde olan bir kişi üçüncü daireyi, ihrama girmeden, yani ihram elbisesi giyip telbiye getirmeden geçemez. Mikatlar, Medine halkı için Zülhuleyfe, Şam halkı için Cuhfe, Necid halkı için Karn, Yemenliler için Yelemem, Iraklılar için Zâtü Irk'tır. Zülhuleyfe, Mekke'ye on gün uzaklıktadır. Cuhfe ise üç günlüktür. Ondan biraz evvel Râbiğ vardır

Zâtü İrk iki günlük mesafededir. Karnü'l-menâzil ve Yelemlem de öyledir.

İkinci daire Harem dairesidir. Oranın dört tarafına işaretler konmuştur. Taki el-Fâsi Şifaü'l-Garam adlı kitabında, bu işaretlerle, Mescid-i Haram arasındaki mesafeyi söylemiştir. Onları buraya alacak, kaç metre ettiklerini de söyleyeceğiz. Harem'in Taif tarafındaki, Arafat yolu üzerinde bulunan Urane'nin ortasındaki sınırın uzaklığı el zirasıyla 37.210 zira yani 18.333 m. dir. Beni Şeybe Kapısı'yla, Arafat tarafındaki Harem sınır işareti durumundaki iki alem arasındaki mesafe budur. Irak tarafındaki sınırına gelince, Irak yolunda, Nahle Vadisi'ndeki ana yolda bulunan Harem sınır işareti konumundaki iki alem ile Beni Şeybe Kapısı'nın duvarı arasındaki mesafe, el zirasıyla 27.252 ziradır. Bu 13. 353,5 metreye tekabül eder. Medine yolu üzerinde bulunan Ten'im'le aradaki mesafe el zirasıyla 12. 420 zira, yani 6.148 m.dir. Umre Kapısı'yla, bu taraftaki yerin üzerindeki -dağın tepesindeki değil- Harem işaretleri arasındaki uzaklık budur. Harem'in, Yemen tarafındaki sınırı, Bab-ı İbrahim'in duvarından, o taraftaki Harem sınır işaretine olan uzaklık el zirasıyla 24.509 ziradır. Bu 12.009 m. eder. Harem'in, güney tarafındaki "İdâe اضاءة" denen mekânla arasındaki mesafe budur. Batıdaki sınırı -biraz kuzeye meyilli- Hudeybiye köyüdür. Orada Rıdvan bey'atı yapılmıştır. Doğudaki, Taif yolu üzerindeki sınırı Ciirrane denen yerdir. Mekke'nin fethinden sonra Taif'ten dönüşünde Peygamberimiz (s.a.s.) buradan ihrama girmiştir. (Resim 82) Allah, bu daireyi insanlar için, hatta hayvanlar ve bitkiler için bir güven ve sevap yeri yaptı. Orada av hayvanlarına taarruz yasaktır. Otları koparılmaz, avcılara yardım edilmez.

Harem sınırlarına ilk işaretleri diken kişi İbrahim (a.s.)dır. Bunu Kâbe'ye saygı göstermek ve onu şerefliendirmek için Cebrail (a.s.)'ın yönlendirmesiyle yapmıştır. Ardından Kusay b. Kilab bunları yenilemiştir. İbn-i Abbas'ın (r.a.) rivayetine göre Kusay'dan evvel İsmail (a.s.) da bunu yapmıştı. Bir görüşe göre Adnan b. Üdd, Harem abidelelerini ilk koyan kişidir. Kureyşliler de, Hz. Peygamber'le birlikte, hicretten evvel bunları dikmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.) Fetih yılında, Ömer b. Hattab 17 h. yılında, Osman b. Affân 26 h. yılında, Muaviye (r.a.), Abdülmelik b. Mervân, Abbasi Halifesi Mehdî de onları dikmişlerdir. Sonra Râdî 325 h. senesinde Ten'im'deki o iki büyük alemin yapılmasını emretti. Fâsî bu iki alem üzerinde onun isminin yazılı olduğunu söyler. Sonra İrbil sahibi Muzaffer 616 h. senesinde Arafat tarafındaki

Harem sınırına iki alem yapılmasını emretti. Sonra Yemen'in sahibi Melik Muzaffer 683 h. senesinde onların restoresini emretti.

MESCİD-İ HARAM

Mescid-i Haramın Genel Bir Tanıtımı

Mescid-i Haram hemen hemen kare şeklinde olup Mekke'nin ortasındadır. Hatim'in karşısındaki kuzey kenarı 164 m.dir. Buranın karşısındaki güney kenarı 166 m. dir. Bâbü's-Selâm'ın bulunduğu doğu kenarı 108 m., batı kenarı ise 109 m.dir. Bu durumda alanı içeriden 17.902 metrekare yani yaklaşık 4 1/4 feddandır. Dıştan ise ortalama uzunluğu 192 m., genişliği 132 m. dir. Mescidin biraz güneye doğru ortasında Beytullah yani Kâbe-i Mükerreme bulunur. Mescidi dört taraftan, çoğunlukla üç kat revak kuşatır. Her bir revakı diğerinden, mescit duvarlarına paralel sütunlar ayırır. Her iki sütunu sağlam yapılmış bir kemer birleştirir. Her dört sütunun üzerine sağlam yapılı bir kubbe oturtulmuştur. Böylece birbirine komşu kubbeler oluşmuş ve bunlar revakların tavanını meydana getirmişlerdir.

Doğu duvarından, batı duvarına kadar kuzey taraftaki kemerlerin sayısı 42'dir. Bu kemerlerin her sırası aynı istikamettedir. Bu taraftaki enine kemerlerin sayısı üçer üçerdir. Ancak iki uçtaki böyle kemer sayısı ikidir. Güney taraftaki, doğu duvarından batı duvarına en uzun dizedeki kemerlerin sayısı 40'tır. Bunlar enlemesine üçer üçer olup, orta kısımda dörderlidir. Batı ucunda ikiye, doğu ucunda bire düşer. Sadece avlunun uzunluğu olmak üzere doğu taraftaki kemerlerin sayısı her bir dizede 24'tür. Enlemesine üçerlidir. Ancak güney tarafında duvar kıvrıldığı için kemer sayısı ikiye düşer.

Batı tarafında, sadece avlunun karşısında her dizede 24 kemer vardır. Enine kemerler dörderli olup çok az yerde üçerlidir. Kuzey taraftaki Ziyade Kapısı'nın girişinde ve aynı şekilde batı taraftaki İbrahim Kapısı'nın girişinde başka kemerler mevcuttur. Kemerlerin üzerinde durduğu sütunların sayısı 545'tir. Bunların 301'i mermerden olup 244'ü kırmızı şümeysi taşındandır. Her iki sütun arasına beş büyük kandil (fener) asılmış olup bunlara misbahlar konmuştur. Ayrıca her bir kubbenin göbeğinde bir kandil bulunur. Kâbe'nin etrafındakilerle birlikte hepsi birden yakılınca insanın içini sevinç ve neşe ile dolduran bir manzara ortaya çıkar. (Resim 83'teki Mescid-i Haram'a bak)

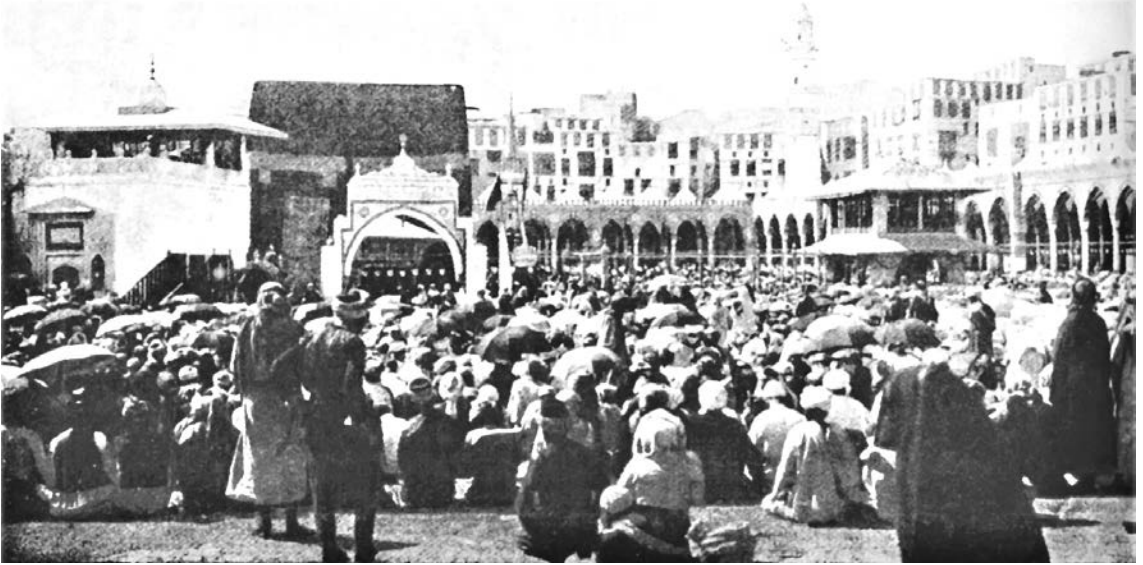

Resim 84: Mekke Hareminin revaklarının içten görüntüsü.

Resimde kuzey tarafı Bâbü'z-Ziyade'nin olduğu kısım, doğu ise Bâbü'n-Nebî'nin olduğu kısımdır. Ayrıca resim 84'teki kemerlere bak. Tahta pervazlarda çivileri görebilirsiniz. Bunlar, serçelerin ve güvercinlerin üzerlerine konup pislemesini önlemek içindir. Mescidin bu revaklar dışında kalan kısmı geniş bir avludur. Avlunun ortasında Kâbe (Resim 85), onun etrafında mermer kaldırım şeklinde Tavaf yeri (Metaf) vardır. Tavaf yerinde bakırdan yapılmış bir dizi sütun vardır. Bunlar demir pervazlarla birbirine bağlanmış olup üzerine lambalar asılmıştır. Tavaf yerinin dışına, Kâbe duvarlarından her birine doğru doğru duvarı hariç mermer direkler üzerine yapılmış birer sakife (gölgelik) bina edilmiştir. Hanefilerin imamı kuzeydekinde namaz kıldırır. İki katlıdır. Malikilerin imamı batıdakiinde, Hanbelilerin imamı güneydekinde namaz kıldırır. Şafiilerin imamına gelince, Makam-ı İbrahim'in arkasında, Kâbe'nin doğu tarafında veya Zemzem'in üzerine yapılmış binanın üstünde namaz kıldırır.

اجتماع الحجاج لصلاة الجمعة حول الكعبة المشرفة

هذا الرسم على الشمال زمزم وهي البيضاء ذات القبة وبها ظاهري وبين الباب والكعبة سلم للصعود عليه داخل الكعبة من افخر العتبات العربية وبمدها الكعبة والحزام القصب والستارة ظاهرة وفي وجه الكعبة باب بي شبيه وقناديل الاشارة في وسطه وبمده المنبر وعليه البيروق واثنان اغوات وبمده البواكي وبمده مقام الحنفي ذو الطبقتين والحجاج جلوس

Resim 86: Cuma namazi için hacıların Kâbe-i Müşerrefe'nin etrafında toplanmaları. Bu resmin sonunda Zemzem binası vardır. Beyaz ve kubbelidir. Kapısı dışıdır. Onun kapısıyla Kâbe arasında, Kâbe'ye girmek için kullanılan merdiven görülüyor. O merdiven en güzel Arap sanatlarıyla işlenmiştir. Daha sonra Kâbe, simli kemeri ve kapı perdesi görülüyor. Kâbe'nin yüzünde Beni Şeybe Kapısı ve kapının ortasında aydınlatma kandilleri duruyor. Sonra minber geliyor. Minberin üzerinde bir bayrak ve iki hadım ağa duruyor. Arka tarafta ise revaklar ve iki katlı Hanefî makamı görülüyor. Hacılar ise oturmakta.

Tavaf yerinin, doğu tarafındaki kenarda minber vardır. Onun güneyinde bir kubbe vardır. O kubbe Zemzem Kuyusu'nun üzerine yapılmıştır. Kuyunun kuzeyinde Beni Şeybe Kapısı vardır. Kapı iki mermer sütun üzerine yapılmış bir kemerden ibarettir. Beni Şeybe Kapısının üzerine, hilalin altına “ *Oraya emniyet içinde selamete giriniz*” (el-Hicr, 46) ayeti yazılıdır. Kemerde ise “ *Ey Rabbim. Buraya sadakatle girmemi ve buradan sadakatle çıkmamı sağla. Bana tarafından hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver*” (el-İsra, 80) ayeti altın suyuyla yazılıdır. Makam-ı İbrahim ve Kâbe tarafında ise “ *الله جل جلاله : İhtişamı yüce olan Allah*” ve “ *Üzerinize selâm olsun. Hoş oldunuz. Devamlı kalıcı olarak hemen oraya giriniz*” (ez-Zümer, 73) ayeti ve “ *محمد عليه السلام*” yazılıdır. (1325 senesinde çektiğim Resim 86'daki Beni Şeybe Kapısı'na bak. Hacılar Cuma namazı için toplanmış hâldeler.)

Mescidin tabanı, etrafındaki yerlerden yaklaşık üç metre alçaktır. Tabanından caddelere açılan kapılara merdivenlerle çıkılır. Kâbe, merdivenlerden yavaş yavaş bir metre alçaldıktan sonraki toprak üzerindedir. Mescidin avlusunun tavanı gökyüzüdür. Bir taraftan kapıları ve revakları, öbür taraftan tavaf yerini ve Kâbe'yi birbirine bağlayan yürüme yerleri hariç tabanı çakıl taşlarıyla kaplıdır. Yürüme yerleri, insanların rahat yürümesi ve çoğu zaman abdest sularıyla ıslak bulunan çakılların üzerinde yürümemeleri için kireç taşıyla döşenmiştir. Revakların altı da bu döşemedendir. Bunun için mutavvıflar ikinci namazı yaklaşınca, hacıların oturması için çakılların üzerine "önleme" ve seccade sererler. Buna rağmen insanların çoğu bilhassa cuma günleri, namazı beklemek için iki üç saat çakılların üzerinde otururlar. Erkenden oraya gelip çakılların üzerinde, şiddetli yaz sıcağında, güneşin alevi beyinlere musallat olmuş hâlde oturduklarını görürsün. Bütün bunlar, hutbeyi dinlemeye gösterdikleri aşırı istek sebebiyledir. Yürüme yerlerinin eni bir metreye yakındır. Bazı fakir kadınlar, hacılara buğday satmaya çalışır. Buğdaylar mescitte çokça bulunan, üzerinde kül rengi noktalarla siyah çizgiler bulunan koyu mavi renkli boğazı kırmızımtırak yeşil halkalı muhafaza altındaki güvercinlere vermek içindir. Kedilerse güvercinlere musallattır ve avlamak isterler. Yine mescitte, bizim Cennetserçesi dediğimiz kuşlara benzer Mekkelilerin isimlendirdiği şekliyle Ebâbil kuşları da vardır. Bu kuşlar hacılardan kaçmaz. Çünkü Allah, Harem'inde emniyeti, insanlar için farz kıldığı gibi onlar için de farz kılmıştır. Resim 87'ye bak. Tane toplayan güvercinleri göreceksin.

MESCİD-İ HARAM'IN KAPILARI VE TANITIMI

Mescidin 25 kapısı vardır. 8 kapı kuzeyde, beşi doğuda, yedisi güneyde, beşi batıdadır. Bunlardan altısı küçük kapı şeklinde olup kalanı büyük kapıdır. Bunlar bir kısmı tek, bazıları çift, bir kısmı üç, bir kısmı da beş kanatlıdır. Mescitte yedi minare vardır. Her köşede birer minare, ayrıca kuzeyde iki, doğuda bir tane daha vardır.

Doğudaki Kapılar

1- Selam (السلام) Kapısı: Beni Şeybe Kapısı ve Beni Abdişems Kapısı diye de bilinir. Üç kanatlıdır. Üstünde mealen şunlar yazılıdır. "Sultan Osman Han'ın oğlu Sultan Orhan'ın oğlu Sultan Murad Han'ın

oğlu Sultan Bâyezid Han'ın oğlu Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Bâyezit hânın oğlu Sultan Selim Han'ın oğlu Muzaffer Sultan Süleyman Han (Kanuni Sultan Süleyman) bu evin yapımını emretti. Yazılışı 931 h. yılındadır.” Bu kitabe beyaz taş üzerine nakşedilmiştir. Hacılar kudüm tavafını yapmak için bu kapıdan girerler.

2- Kayıtbay (قايّباي) Kapısı: Küçük bir kapıdır. Merdiveni yoktur.

3- Cenaiz (الجنائز) Kapısı: Böyle adlandırılmasının sebebi, cenazelerin Muallâ Kabristanı'na genellikle bu kapıdan çıkmasıdır. Ezrakî şunu söyledi: “O Hz. Peygamberin (s.a.s.) evine yani Hz. Hadice'nin (r.a.) Kokucular Sokağı'ndaki evine girip çıktığı “Nebi” Kapısı'dır.” Bu kapının iki kanadı vardır. 13 basamakla mescit seviyesine inilir. Bir basamağın yüksekliği 25 cm.dir.

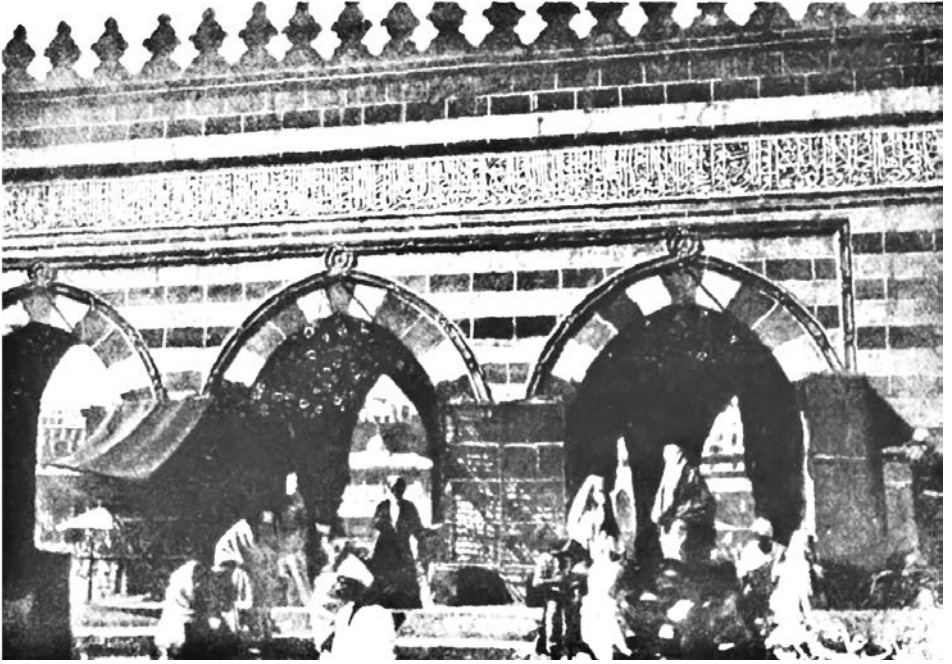
4- Abbâs b. Abdülmuttalib (العباس بن عبد المطلب) Kapısı: Böyle adlandırılmasının sebebi, Sa'y edilen yerdeki evinin, bu kapının karşısında olmasıdır. İbnü'l-Hâc “Mensek”inde buraya “Bâbü'l-Cenaiz” dedi. Galiba bunun sebebi buranın önünde cenaze namazı kılınmasıdır. Bu kapı girişi için üç kanada sahiptir. 13 basamağı vardır. Girişin sol tarafında, duvar üzerinde güzel bir sülüs hattıyla:

“Allah، محمد، أبوبكر، عمر، عثمان رضوان الله عليهم أجمعين”
Muhammed, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun. Sene 1299 h.” yazılıdır. Onun üzerinde ince sülüs hattıyla: “قد وقع هذا الإنشاء الشريف بإشارة السلطان الأعظم السلطان مراد خان بن السلطان سليم خان سنة 988 هـ. “Bu şerefli yapı Sultan Selim Han'ın oğlu, en büyük Sultan, Sultan Murad Han'ın işaretleriyle yapılmıştır. Allah onu mülkünü desteklesin. Yıl 988 h.” yazılıdır.

5- Ali (علي) Kapısı: Beni Haşim Kapısı diye de bilinir. Ezrakî, “Batha Kapısı diye de bilinir.” dedi. Üç kanadı vardır. Mescit tabanından

Resim 87: Mescid-i Haram'ın koruma altındaki güvercinleri.

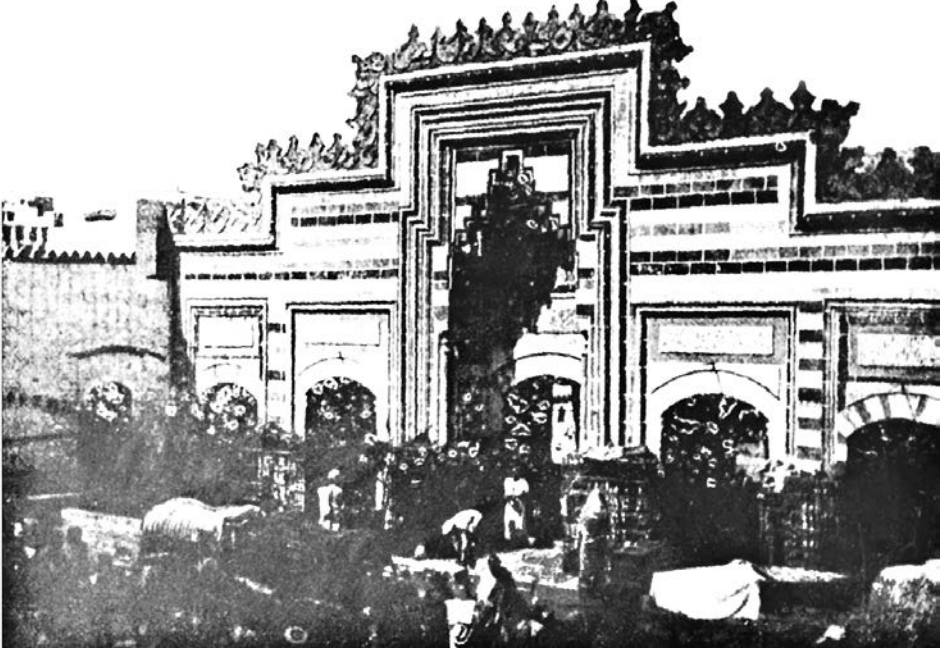

Resim 88: Mekke Haremindeki "Ali Kapısı"nın görüntüsü.

yüksekliği 13 basamaktır. Bir basamağın yüksekliği 28 cm.dir. Üzerinde Sultan Murad'a ait 984 h. yılını gösteren güzel bir kitabe vardır. (Medine'de fotoğrafçılık yapan Kazanlı Halil Efendi'den ödünç aldığım Resim 88'e bak.)

Güney Tarafındaki Kapılar

1- Bâzân (بازان) Kapısı: Böyle adlandırılmıştır, çünkü bâzân diye bilinen Mekke pınarı bunun yakınındadır. "Merdivenle inilen ve dikdörtgen şeklinde olan her yere bâzân denir." Cemâlettin b. Muhammed b. Muhammed Nureddin, el-Câmiu'l-Latif fi Fadli Mekke ve Ehlihâ ve Binâü'l-Beyti'ş-Şerif" adlı eserinde böyle söyler. Ezraki bu kapıyı "Beni Aid Kapısı" olarak adlandırır. Bugün buraya "Karakol Kapısı" da denir. Çünkü, karakolun önündedir. Bu kapı iki kanatlıdır. 13 basamağı vardır. Üzerinde şu ayet yazılıdır: "*Rahman ve Rahim olan Allah adına. Bir pınar ki Allah'ın kulları ondan içer. O fışkırdıkça fışkırır. Onlar nezirlerini yerine getirirler. Onlar kötülüğü satırlara yazılmış olan bir günden korkarlar. Kendileri sevmesine rağmen, yemeği bir miskine, bir yetime veya bir esire yedirirler.*" (el-İnsan,8) Sene: 984 h. Bu kitabe Sultan (II.) Selim Han'ın oğlu Sultan (III.) Murad'a aittir.

Resim 89: Mekke Haremindeki "Safa Kapısı"nın görüntüsü.

2- Bağle (البغلة) Kapısı: İki kanatlıdır. Fâsi "Böyle tanınmasının sebebini öğrenemedim" demiştir. Ezrakî ise burayı "Beni Süfyan Kapısı" olarak tanıtır. On bir basamakla mescidin tabanına inilir. Üzerinde şu yazılıdır: "Rahman ve Rahim olan Allah adına. Allah'ın rahmet eserlerine bak. Öldükten sonra yeri nasıl da diriltiyor. Şüphesiz ki o, ölüleri de diriltecektir. O her şeye güç yetirir." (er-Rum, 50) Büyük Allah doğru söyledi. Hamd diñnyaların Rabbi olan Allah'a aittir." Bu sülüs hattıyladır.

3- Safâ (الصفا) Kapısı: Böyle adlandırılmasının sebebi, Safâ'ya çıkarmasıdır. Fıkıhçılar hac ibadetlerinden bahsederken buraya "Benî Mahzum Kapısı" derler. Ezraki de böyle demiştir. Beş kapılıdır. Beş kanatlı veya çıkışlı da denebilir. On dört basamakla, mescit tabanına inilir. Üstünde şu yazılıdır. "Rahman ve Rahim olan Allah adına. Şüphesiz ki Safa ve Merve Allah'ın nişanlarındandır. Kim Kâbe'yi hac veya umre yaparsa, bu ikisini dolaşmasında bir günah yoktur. Kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa, şüphesiz ki Allah kabul eder ve hakkıyla bilir." (el-Bakara, 158) (Resim 89'a bak. Onda, içeri girenlerin ayakkabılarını koruyan, ayakkabılıkları görebilirsiniz.

4- Küçük İcyad (إحياء الصغير) Kapısı: İbn-i Cübeyr onu böyle adlandırır. "Halefilerin Kapısı" diye de adlandırmıştır. Bunun sebebi

bilinmemektedir. Ezraki ise ona “Beni Mahzum Kapısı” dedi. Bu kapının iki kanadı vardır. Mescide dokuz basamakla inilir.

5- Mücahidiyye (المجاهدية) Kapısı: Yanında, Yemen’in sahibi, Melik Mücahid Medresesi olduğu için böyle söylenmiştir. Fâsi onu böyle tanıtmıştır. Ona “Bâbü’r-Rahme” yani “Rahmet Kapısı” da denmiştir. Neden böyle dendiği ise bilinmemektedir. (resim 74) Ezrakî onun, Beni mahzum kapılarından olduğunu söyler. Birbirine komşu üç kapıdan her birine Beni Mahzum kapısı denmiştir. Çünkü Mahzumoğulları bu tarafta oturuyorlardı.

6- Şerif Aclân Medresesi (مدرسة الشريف عجلان) Kapısı: Onun yanında olduğu için böyle adlandırılmıştır. Fâsi onu böyle tanıttığı gibi, onu “Beni Teym Kapısı” olarak da tanıtmıştır. Ona “Tekke Kapısı” da denir. Çünkü önünde Mısır tekkesi vardır. İki kanatlı olup, mescidin tabanına on bir basamaklı merdivenle inilir. Üstünde şu yazılıdır: “Rahman ve Rahim olan Allah adına. Biz Dâvud’a Süleyman’ı hibe ettik. O pek iyi bir kuldür. Şüphesiz ki o daima Allah’a yönelirdi. Akşama doğru kendisine, üç ayağının üzerinde durup, bir ayağını, tırnağının üzerine diken çalımı ve safkan koşu atları sınıulmuştu. Bunun üzerine “Gerçekten ben mal sevgisini, Rabbimi anmak için istedim.” dedi. Nihayet güneş battı. (Sâd, 30-33) Rahman ve Rahim olan Allah adına. Rabbinizin bağışına ve takva sahipleri için hazırlanmış olup, genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun. O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar. Öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.” (Âli İmran, 133-134)

7 - Ümm-ü Hânî (أم هانئ) Kapısı: Ümm-ü Hânî, Ebu Talib’in kızıdır. Ezraki o kapıyı böyle tanıttı. Fâsi ise ona “Mülâabe Kapısı” dediğini kaydeder. Çünkü o, zamanında çocuklara oyun oynatan kişilere ait bir evin hizasındadır. Akşehri onu “Ferec” yani ferahlık kapısı olarak tanıttır. Şimdi ona “Hamidiye Kapısı” denmektedir. Hamidiye, Türklere ait hükümet konağıdır ve bu kapının önündedir. Bu isimlerin en meşhuru birinci isimdir. Çünkü mescidin bu tarafında, Hübeyre b. Amr el-Mahzûmî’nin eşi Ümm-ü Hânî’nin evi vardı. Onun yanında cahiliye zamanından kalma bir kuyu da bulunmaktaydı. Bu ev ve kuyu Mehdi’nin ikinci genişletmesinde Mescid’in içinde kaldı. Mehdi o kuyunun yerine Veda (veya Hazvere) Kapısı’nın olduğu yerde başka

bir kuyu kazdırdı. Bu kapının iki girişi ve kanadı ve 12 basamaklı bir merdiveni vardır. Bu merdivenle Mescid-i Haram'ın tabanına inilir. Sarı renkli güzel bir sülüs hattıyla üstünde şu yazılıdır: “*Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru yola iletir ve sana şanlı bir zaferle yardım eder.*” (el-Feth, 1-3)

Batı Tarafındaki Kapılar

1- Hazvere (الحزورة) Kapısı: Fâsî: “Şimdi Azvere Kapısı deniyor, bu yanlıştır. Hazvere, Cahiliye devrinde bu mekânda kurulan bir çarşının adıdır. Mescit genişletilince onun içinde kalmıştır. Buraya “Bakkâliye Kapısı” da denir.” der. Ezraki ise: “Ona Benî Hakîm b. Hizâm veya Beni Zübeyr b. Avvâm kapısı denilmekle birlikte çoğunlukla “Hizâmiyye (الخزامية) Kapısı” denir. Çünkü Hizâmiye tarafına çıkarır. Şimdi oraya “Veda Kapısı” denmektedir. Çünkü insanlar sefere çıkacakları zaman oradan çıkarlar. Bu kapının iki kanadı ve içte on basamaklı bir merdiveni vardır. İki kanadın üzerinde şehit ve zâhir Sultan Ebû Said Berkuk'un oğlu zafer kazanmış melik Ferec'e ait 804 h. yılını gösteren bir tarih vardır. Kapının üzerinde şu yazılıdır: “Ey başlatan, Ey geri döndüren. *Kur'an'ı sana farz kılan zat elbette seni döndülecek yere döndürecek-tir.* (el-Kasas, 85) *Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve Ahiret gününe iman edenler mamur hale getirir.* (et-Tevbe, 18)

2- İbrahim Kapısı: Fasî şöyle der: “Bu kapının nisbet edildiği İbrahim, söylentiye göre bu kapının yanında oturan bir terzi idi. Nitekim bunu “Kitabü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik” adlı eserinde Bekri de zikretmiştir. Avam onu ona nispet etmiştir. Hafız Ebu'l-Kasım b. Asâkir, İbn-ü Cübeyr ve diğer âlimler onun Halil İbrahim (a.s.) Peygambere nispet edilmiş olması gerektiğini söylemişlerdir. Fakat bu ihtimalden uzaktır. İzahı yoktur.” der. Bu kapı, bu taraftaki Ziyade'dedir. Tek, fakat büyük bir kanadı vardır. Mescidin kapılarının en büyüğüdür. Bu kapının sağ tarafında, “*Yalnız Allah'a tevekkül ediniz, eğer mümin iseniz.*” (el-Maide, 23) ayeti sol tarafta “ Bu muazzam kapının yapımını sultan melik Ebu'n-Nasr Kansuva Gavrî emretti” yazılıdır. Tarihsizdir. İbrahim Kapısı tarafından Mescid-i Haram'ın içine (Resim 90'dan) bak. Orada Mescidin kubbelerini ve şerefelerini görebilirsiniz

Resim 90: “İbrahim Kapısı” tarafından Mekke Haremi.

3- Küçük Kapı (باب صغير) : Şerif Abdülmuttalip Medresesine bakar.

4- Dâvûdiye (الداودية) Kapısı: Bu da küçüktür. 13 basamağı vardır.

5- Umre (العمرة) Kapısı: Ten'im'den umre yapanlar çoğunlukla bu kapıdan girip çıktıkları için böyle adlandırılmıştır. Ezraki ona “Beni Sehm Kapısı” demiştir. O tek kanatlıdır. Mescit seviyesine 12 basamakla inilir.

Kuzey Tarafının Kapıları

1- Amr b. Âs (عمرو بن العاص) Kapısı: Ona “Südde (السدة) Kapısı” da denir. Çünkü eşikli idi sonra açıldı. “Atik (العتيق) Kapısı” da denir. Tek ve küçük bir kanadı vardır. 15 basamakla mescidin zeminine ulaşılır.

2- Zimâmiye (الزمامية) Kapısı: Küçük bir kapıdır. Tek kanatlıdır. Mescidin tabanına ulaştıran dokuz basamağı vardır.

3- Icle (العجلة) Kapısı: Icle Evinin yanında olduğu için böyle denmiştir. Bu iclenin (buzasının) ne olduğu bilinmemektedir. “Bâsitiyye Kapısı” da denir. Çünkü Abdülbâsit Medresesi'ne komşudur. Tek kanatlı olup 12 basamağı vardır.

4- Kutbi (القطبي) Kapısı: Mescidin kuzeyinde bulunan Ziyade'nin batısında olduğu için "Ziyade Kapısı" da denmiştir. Tek kanatlı olup 13 basamağı vardır.

5- Süveyka (سويقة) Kapısı: Dâru'n-Nedve ziyadesinin önünde, yani kuzeyindedir. Şimdi "Ziyade Kapısı" olarak bilinmektedir. Eskiden Kutbî Kapısı'na böyle denilirdi. Süveyka Kapısı'nın üç kanadı vardır. 13 basamakla mescidin toprağına inilir.

6- Mahkeme (المحكمة) Kapısı: Küçüktür; tek kanatlıdır; merdiveni yoktur.

7- Kütüphane (المكتبة) Kapısı: Medrese kapısı da denir. Tek kanatlıdır.

8- Düreybe (دريبة) Kapısı: Kuzey doğu tarafındadır. Tek kanatlıdır.

MESCİD-İ HARAM'IN MİNARELERİ

Yedi minaresi vardır.

Birincisi: Mescidin kuzeybatı köşesinde bulunan Bâbü'l-Umre minaresidir. Mescidi 139 h. senesinde imar ederken Abbasi Halifesi Mansur yaptırmıştır. Musul hükümdarının veziri 551 h. senesinde onu yenilemiştir. Sultan Çakmak'ın idaresi zamanında 843 h. senesinde ıslah edilmiştir. 931 h. senesinde Sultan Süleyman, bu minarenin yıkılıp sağlam bir şekilde yeniden yapılmasını emretmiştir.

İkincisi: Bâbü's-Selâm minaresidir. Onu 168 h. senesinde Abbasi Halifesi Mehdi yaptırmıştır.

Üçüncüsü: Bab-ı Ali minaresidir. Bunu da aynı tarihte Mehdi yaptırmıştır. Sultan Süleyman'ın Mescidi imarı sırasında sarı taşla yenilenmiştir.

Dördüncüsü: Hazvera veya Veda Kapısı minaresidir. Bunu da Mehdi yaptırmıştır. Mısır'ın sahibi Eşref Şâbân zamanında tamir edilmiştir. 771 h. senesinde yıkıldı; hemen ertesi sene tekrar yapıldı.

Beşincisi: Ziyade Kapısı minaresidir. 284 h. senesinde Ziyade'yi yaptığı zaman Abbasi Halifesi Mu'tedid onu da yaptırmıştı. Sonra Eşref Bersbay (برسبای) 826 h. senesinde yeniledi.

Altıncısı: Medresesinin de kendi adıyla tanındığı Kayıtbay (قایتبای) minaresidir. Selam Kapısı'na komşudur. Mescide girişte soldadır. 880 civarında tamir edilmiştir.

Yedincisi: Medresesinin de kendi adıyla tanındığı Süleymaniye minaresidir. Bütün bu minarelerde, Sultan II. Selim ve babası zamanında yapılan büyük imar esnasında ilaveler yahut tadilatlar olmuştur. İlerde bunlardan bahsedilecek. Minareler 1072 h. senesinde da, Sultan Mehmed'in Kızlarağası ve Cidde ve Harem Valisi Süleyman Bey eliyle de yenilenmiştir. Şimdi bütün minarelerde beş vakitte ezan okunuyor. Müezzinlerin şeyhi veya mîkâtî (vakti belirleyen zat), Zemzem'in kubbesi üzerinde ezanı okur; minarelerdeki diğer müezzinler onu takip ederler. Bu kubbenin güney duvarında Merâkeşli bir adamın mescide hediye ettiği bir güneş saati yer alır. Gayet doğru ve sağlamdır. Gündüz vakitleri onun üzerinde yazılıdır. (Resim 91'deki) yedi minareden altısına bak.

MESCİD-İ HARAM'IN GENİŞLETİLMESİ İMARI VE BUNLARIN TARİHÇESİ

Ezrakî, İmam Ebu'l-Hasan el-Maverdî ve diğerlerinin bildirdiğine göre Peygamberimiz (s.a.s.) ve Ebu Bekiri's-Siddîk (r.a.) zamanında, Mescid-i Haram'ın etrafını çevreleyen bir duvar yoktu. Evler her bir taraftan onu sarmıştı ve arasında insanların gezdiği sokaklar vardı. Mescidin sınırı, şimdiki tavaf yeri ile sınırlı idi. Hz. İbrahim (a.s.) zamanında da böyleydi. Ömer b. Hattab (r.a.) halife olunca bazı evleri satın alıp yıktırdı ve mescidi genişletti. -Bu yapılan ilk "ziyade" idi- Ev sahiplerinden bazıları para almayı kabul etmedi; satmaktan çekindi. Halife de onların paralarını Kâbe'nin bütçesine koydu. Sonra o insanlar gelip paralarını aldılar. Ömer onlara: "Siz Kâbe'nin üzerine indiniz. Orası onun avlusudur. Kâbe sizin üzerinize inmedi." Dedi. Sonra Ömer Efendimiz mescidin etrafına insan boyunu geçmeyen kısa bir duvar ördürdü. Onun üzerine lambalar konuyordu. Böylece mescide ilk duvarı ördüren ve lambalar koyan kişi Hz. Ömer oldu.

Kâdî, "Câmi'" adlı eserinde şöyle der: "Tavaf edenlere lamba tutan ilk kişi Utbe b. Ezrak'tır. Evi mescide bitişikti. Duvarına büyük bir lamba koyar, Kâbe'yi tavaf edenleri aydınlattı."

H. Osman (r.a.) zamanında insanlar çoğalınca mescidi genişletmek için halife bazı evleri daha satın aldı. Bazıları satmayı kabul etmeyen evlerinden çıkmadılar. O da evlerini üzerlerine yıktı. Onlar bağırınca H. Osman şöyle dedi: “Sizi ancak benim yumuşaklığım cesaretlendirdi. H. Ömer bunu yaptı, hiç kimse bağırmadı.” Onlar yine kabul etmeyince hapsedilmelerini emretti. Abdullah b. Halid b. Üseyd şefaatçi oldu da onları hapisten çıkardı. H. Osman mescide revaklar yaptı. İlk revak yapan kişi odur. H. Ömer’in genişletmesi 17 h. senesindedir. H. Osman’ın genişletmesi ise 26 h. yılındadır. 64 h. senesinde Abdullah b. Zübeyr mescidin doğu ve güney tarafından evler satın aldı ve mescidi büyük oranda genişletti. “Târihu Mekke”nin yazarı Ezrakî’nin dedesi olan Ezrak’ın evinin bir kısmı da satın alınan bu evlerin arasında idi. Onun evi mescidin doğusunda idi. Abdullah bu evlerin bir kısmını on bin kûsur dinara satın almıştı. 75 h. senesinde Abdümelik b. Mervan haccetti ve mescidi tamir ettirdi. Bir şey katmadı, fakat duvarları yükseltti. Sac ağacı kerestesiyle tavan yaptırdı. Her bir kolon başına 50 miskal altın ayırdı. Sonra oğlu Velid genişletti. Babasının yaptığını yıktı, sağlam bir şekilde tekrar yaptı. Süslü sac ile tavan yaptı. Mescidi içinden mermerle sardı. Şerefeler (balkonlar) oluşturdu. Sütunların başına pirinçten yapılmış bakır plakalar geçirdi ve bunları altınla kapladı. Kemerlerin ön yüzlerine yukarıdan mozaikler yaptırdı. Mescid-i Haram’da bunları ilk yapan ve ilk defa mermer sütunlar getiren zat odur.

Abbasî halifelerinin ikincisi Ebu Cafer el-Mansur, Mekke valisi olan Ziyad b. Abdullah el-Hârisî’den Mescid-i Haram’a ilave yapmasını istedi. Vali de mescidi kuzey ve batı tarafından genişletti ve genişlettiği yere sadece bir sıra revak yaptı. Bu işe başlama tarihi 137 h. Muharrem ayı, bitirişi ise 140 h. Zilhicce ayıydı. Onun ilavesiyle mescit iki kat büyüdü. Burayı altınla ve çeşitli nakışlarla süslemiş ve Beni Sehm minaresini yapmıştı. Mansur, 140 h. senesinde haccettiği zaman Hicr duvarının taşlarının açıkta olduğunu gördü ve adı geçen valisi Ziyad’a buranın mermerle kaplanmasını, sabah orayı kaplı göreceğini emretti. Sabah olmadan lamba ışığında emir yerine getirildi.

Daha sonra bu Ebu Cafer’in oğlu Mehdi, babasının ölümünden sonra mescidi üst kısmından, Yemen tarafından, batı tarafından babasının bıraktığı yerden genişletti ve -iki ziyade hariç- bugünkü hâline getirdi. O iki ziyade sonra ilave edildi; ilerde anlatacağız. Mehdi’nin imarı ilki 161 h. senesinde oldu, babasının yaptığına iki revak ekledi.

İkincisi 167 h.'de yaptı ve 164'te ikinci haccını yaptığında Kâbe'yi mescidin bir kenarında gördü ve bundan hoşlanmadı. Ortasında olmasını istedi. Mühendisleri çağırdı, onlara danıştı. Mühendisler ölçüm yaptılar, bir de baktılar ki vadi ve seller sebebiyle bu mümkün değildir. Mehdi'ye "Mekke Vadisi'nin engel tanımaz selleri vardır. Korkarız ki vadinin yatağını yerinden değiştirsek bile istediğimizi yapamayız." deyince halife: "Beytü'l-Mâl'daki bütün malları harcasam da Kâbe mescidin ortasına gelinceye kadar onu genişletmekte kararlıyım." dedi. Bu hususta kararı kesindi. Mühendisler ölçümlerini tekrar yaptılar. Vadinin başından sonuna kadar evlerin üzerine mızrakları diktiler. Sonra mescit yapıldığında sellerin ne kadarı mescidin içine girip ne kadarının vadide kalacağını öğrenmek için mızrakların üstünden ölçtüler ve yapılması gerekeni bildirdiler. Mehdi gerekli parayı bırakarak Irak'a gitti. İnsanların evlerini satın alıp mescidi genişlettiler, fakat Mehdi'nin ölümü çabuk olduğu için bu iş, oğlu Musa el-Hâdî'nin halifeliği zamanında tamamlanabildi. Yemen tarafının bir bölümüyle batı tarafının bir kısmı o öldükten sonra yapıldı. Allah rahmet eylesin, Mehdi büyük paralar harcadı. Mescidin içinde kalan bir zira karenin fiyatı 25 dinarı -12,5 cüneyhi-, vadide ise 15 dinarı buldu. Gemilerle Mısır'dan ve çeşitli yerlerden mermer sütunları evvel Cidde'ye, sonra tekerlekli arabalarla Mekke'ye getirip Mescid-i Haram'a nakletti. Ezrakî şöyle der: "*Mühendisler vadiyi karşılayan Beni Haşim Kapısı'nı genişletip Hizamiye doğrultusunda karşı tarafa yeni bir kapı yaptılar. -O Hazvera veya bir başka adıyla Bakkallar Kapısı'dır. - Büyük bir sel gelir, mescide girerse o kapıdan çıkar, dediler.*"

Hârun Reşid'in halifeliği zamanında Mekke Emiri Abdullah b. Muhammed b. İmrân es-Talhî, Cuma günü müezzinlerin ezan okumaları için mescidin çatısına bir gölgelik yaptırdı. Daha evvel yaz kış cuma günleri mescidin çatısında açıkta ezan okuyorlardı.

Mehdi'nin imarından sonra Mescid-i Haram'a kuzeyde, Şam tarafındaki Darun'n-Nedve ziyadesiyle, batı tarafındaki Bab-ı İbrahim ziyadesinden başka bir ilave yapılmadı. Birinci ziyadenin yapılmasının sebebi Fâsî'nin İshâk el-Huzâî'den rivayet ederek açıkladığına göre şudur: Bazı hayır sahipleri Abbasi Halifesi Mutedid'in (المعتضد) vezirine Darü'n-Nedve'den kalan yerin mescit yapılmasının iyi olacağını yazıp "Bu çok iyi bir iştir. Mehdi'den başka hiçbir halife bunu başaramamıştır." dediler.

Bu vaziyet Mutedid'e ulaşınca büyük istek gösterdi ve büyük miktarda para gönderdi. Dâru'n-Nedve'den çöpler çıkarıldı. Bir mescid yapılıp büyük mescide eklendi. Sütunlar, kemerler ve sac ağacı ile tavanlanmış süslü revaklarla imar edildi. Sonra büyük mescitten oraya girmek için altı büyük kemer ve 12 kapı açıldı. Her kemerin altında 5 zira genişliğinde 12 zira yüksekliğinde birer kapı vardı. Büyük kemerler arasında altı küçük kemer ve bunların altında da iki buçuk zira genişliğinde 8, 1/3 zira yüksekliğinde birer kapı bulunmaktaydı. Bu ziyadenin dış tarafına üç kapı koydurdu. İki kapının ikişer, birinin bir kanadı vardı. Bunlar etraftaki yollara açılmaktaydı. Tavanı, büyük mescidin tavanı seviyesindeydi. Şerefeleri olan bir minare yaptırdı. Bütün işleri üç yılda tamamladı. Bu ziyadenin uzunluğu kuzeyden güneye 64 zira, genişliği ise doğu duvarının ortasından batıdakinin ortasına kadar demir zira-sıyla 70 ziradır." İshak el-Huzâî bu ziyadenin yapımının bitiş tarihini vermedi. Bu 284 olabilir. Çünkü İshak, inşayı başlatan mektubun 281 h. senesinde yazıldığını bildirmiştir.

Bu beldenin emirliği Kadı Muhammed b. Musâ'ya geçince büyük mescidin duvarında bulunan kapıların kanatlarını değiştirdiği söylenir. Bu işi, üzerinde sac ağacından yapılan melbenelerin döndüğü, taş sütunlarla ve pişirilmiş tuğla ve beyaz kireç taşından yapılmış kemerlerle gerçekleştirmiştir. Melbeneler, dikmelerin ucunda, kemerlerin başında bulunan ahşap kütlelerdir. Böylece, birincisinden daha güzel bir şekilde ziyadeyi büyük mescide bağlamıştır. Artık Daru'n-Nedve'de kibleye yönelerek namaz kılan bir kişi tamamen kibleyi görebilmektedir. Bu 306 h. senesinde yapılmıştır. Daru'n-Nedve, İslâm'ın ilk zamanlarında halifeler ve emirler hac ettiği zaman onların konakladıkları bir yer idi, fakat üçüncü asrın ortalarında ihmal edildiğinden yıkılmaya başlamış, içine çöpler atılmıştı. Sonunda mescide eklenmiştir.

Batı tarafında, "Bab-ı İbrahim Ziyadesi" diye bilinen ziyadeye gelince, Allah rahmet eylesin Fâsi bu konuda şunları nakleder: "Mü'minlerin Emiri Cafer Muktedir Billah'ın günleri geldiğinde bu kısma bir mescit yapılıp büyük mescide eklenmesini emretti ve bugünkü mevcut bina yapıldı. İnsanlar rahatça orada namaz kıldılar. Orası 376 h. senesinde yapıldı. O ziyadede bulunan çeşme Kallavîn'un (قلاوون) oğlu Muzaffer Muhammed'in oğlu Muzaffer Hasan'm eseridir. Yapımı 759 h. yılı civarında gerçekleşmiştir. Bu ziyadenin uzunluğu 57 ziradan çeyrek zira noksan olup genişliği 52, 1/4 ziradır."

641 h. senesinde Yemen'in sahibi Ali b. Ömer, Selâm Kapısı'nın iç tarafına bir bina yaptırıp, Mescid-i Haram'a ait pek çok kitap vakfetti. 781 h. senesinde de Emir Zeyneddin el-Osmânî, azatlı kölesi Sevdun (سودون) Paşa'yı Mescid-i Haram'ı restore etmesi için gönderdi. Kâbe kapısının ve oluğunun süslenip tavanının kalaylanması onun eseridir.

28 Şevval 802 Cumartesi akşamı, Mescid-i Haram'ın batı yakasında Azvera Kapısı diye bilinen Hazvera Kapısı'nın yanında bulunan, bugün Nâzıru'l-Hâs Ribatı diye bilinen Rameşt (رامشت) Ribatı'ndan bir yangın çıktı. Birkaç dakikada mescidin tavanına sıçradı. Yangın batı tarafını ve Şam tarafındaki, üstünde tavan bulunan ön revakların bir kısmını sardı. Mermer sütunlar yangını kesti ve yangın İcle Kapısı'nın kenarında durdu. Yanıklar büyük yığınlar oluşturdu. Orada namaz kılınmasını ve Beyt-i Şerif'in görülmesini önlüyordu. Sonra kısa bir müddet içinde Allah, Emir Beysak ez-Zahirî'nin (بيسق الظاهري) eliyle oranın tamirini ihsan etti. Beysak 803 h. senesinde bunun için gelmişti. Hacılar Mekke'den ayrılınca yığınları kaldırmaya başladı. Sonra tamir işine girdi. Sonunda eski hâline geldi. Bu işlem 804 h. yılının Şaban ayının sonlarında bitirilince insanlar, bu kadar kısa bir sürede, hızla mamur hâle getirilişine çok şaşırды. Çünkü normal yenilemeleri göz önünde bulduran bir kişi, bu işin en az iki senede bitirilebileceğini düşünür, ama Allah ona, o süre içinde bitirmeyi kolaylaştırdı.

Batı tarafındaki bütün sütunları yontulmuş taştan yaptı. Öndeki beş-on sütun hariç Şam tarafındaki sütunları da aynı şekilde yaptırdı. O sütunlar demirle bağlanmış kırık mermerden idi. Batı tarafının çatısından başka imara muhtaç bir şey kalmamıştı. Sac ahşabın bulunamaması 804 hac mevsiminden evvel tamamlanmasını engellemişti. 807 h. yılı, ayların başı olan Muharremde, Emir Beysak, Mekke'ye geldiğinde ahşap toplayıp onları çatıda kullanılabilir hâle getirtmeye başladı. Ahşaplar ar'ardan olup Mekke'ye Taiften getirilmişti. O sene mescitte dağınık hâlde bulunan bazı yerleri ve aynı durumdaki çatıları mamur hâle getirdi ve süsledi. Bu Sultan Ferec b. Burkuk (فرج بن برفوق) zamanında oldu. Aynı sene eskiden ahşap olan Abbas Su Dağıtma Yeri de taşlarla onarıldı. Tamirâtı Musul sahibinin veziri Cevad el-İsbehânî yapmıştır.

815 h. senesinde da mescitte ve tavanında bazı mekânlar onarılmıştır. Bu işi hayır sahibi kişilerden aldığı paralarla Mekke kadısı Cemaeddin Muhammed b. Abdullah b. Zahire yapmıştır.

Bundan sonra mescidin duvarlarında, direklerinde, kapılarında ve çatısında pek çok çatlaklık ve ayrışmalar oluştu. Allah bunların ıslahını Mısır Meliki Eşref Bersbay tarafından gönderilen Emir Zeyneddin Mukbil el-Kadîdî'ye nasip etti. Mescidin tamamında büyük bir imar yaptı. Onlarca kemer inşa ettirdi, mescidin kapılarının çoğunu yeniledi, çatılarını tamir etti, kireç ile sıvadı. Bu 825-26 yıllarında yapıldı.

842 h. senesinde mescidin tavanını emir Seydum (سيدوم) tamir ettirdi. 852 h. senesinde Sultan Çakmak'ın (جقمق) Haremeyn Nâzırı Bayram Hoca bazı yerlerini tamir etti.

778 h.'de Sultan Gavri, İbrahim Kapısı'nı onardı. Kapıya yeni bir kemer yaptırdı. Onun üst tarafına kira ile faydalanılan bir köşk, iki kenarına iki yurt ve evler bina etti. Bir de İbrahim Kapısı'nın dışına bir fener inşa ettirdi.

979 h. (1572 m.) senesinde Sultan (II.) Selim Han, Mescid-i Haram'ın en mükemmel ve sağlam bir şekilde yapılmasına ve tavanının yuvarlak kubbelerle değiştirilmesine dair emir çıkardı. Mısır Valisi Sinan Paşa'ya, bu işi yapacak büyük adamlar göndermesini emretti. Paşa da Ahmed Bey'i tayin etti ki tayin ehlini bulmuştu. Ahmed Bey'in içinde hayır yapma sevgisi, dünyaya karşı bir umursamazlık ve fakirlere karşı yüksek şefkat hissi vardı. 979 h. senesinde Zilhicce ayı çıkarken Mekke'ye ulaştı. Hasan Krallığının¹⁷ yöneticisi, Hicaz yöresinin büyük elçisi Kadı Hüseyin'in gözetiminde hemen inşaata başlamasına dair yanında icazetleri vardı. Ahmed Bey, yanında Mısır'daki mühendislerin hocası Muallim Muhammed el-Mısırî'yi de getirmişti. Selâm Kapısı'ndan itibaren evvel yıkıma, ardından da yapıma başladı. İşe 980 Rebiyülevvel ayının on dördünde başlandı. Bugün gördüğümüz şekliyle yapımına devam etti. Doğu yakası ve Yemen tarafı bitti. Sultan Selim Han'ın vefat ettiği ve yerine oğlu Sultan (III.) Murad'ın geçtiği haberi geldi. Ahmed Bey'in imara devam etmesine ve binayı tamamlamasına dair ondan da emir geldi. Sıkı bir çalışma ile 984 h. yılının sonlarında mescidi tamamladı. Bakanları dinlendiriyor, gönlü hoş tutuyordu. Bu tamirdeki harcamalar 110.000 dinarı (yaklaşık 55.000 altını) ve yüz bin ibriz (saf) altını buldu. Ahşap, demir, altın yaldızlı kubbe hilalleri gibi

¹⁷ Mekke şerifleri Hz. Hasan'ın (r.a.) soyundan olduğu için böyle adlandırılmışlardır. M.n.

Mısır'dan gelen bina malzemeleri bunun dışındadır. Bu şekil, mescidin bugüne kadar gelen, gördüğün şeklidir. Daha evvel anlatmıştık. Bu tamirde işçiler, Mesfele'ye ulaştırılan caddenin toprağını, mescide girebilecek sel sularını bertaraf edecek şekilde alçalttılar. Bu seller çoğu zaman mescidin ana sütunlarını göçerip binayı yıkıyordu.

Mescidi Haram'ı 1072 h.'de Cidde valisi ve Mescid-i Haram'ın Şeyhi Süleyman Bey de, Mısır Sultanı Muhammed Kızları'l-Ağa'dan (محمد كز لار الأغا) aldığı paralar ile tamir ettirmiştir.

Bundan başka her onarımda mescidin dört duvarının dışına ilave binalar yapılmış, bir kısmı okul bir kısmı da mescitte ilim tahsil eden fakir talebeler için yurt olarak kullanılmıştır. Bu müesseselerin pek çok vakıfları vardı, fakat çoğunlukla vakıflar değişti ve başka vakıflara dönüştü veyahut bir vakfedenin elinden bir başka ele geçti. Babü's-Selam'dan içeri girerken sol tarafta bulunan ve şimdiye kadar ayakta kalan Kayıtbay Medresesi bunlardandır. Din ilimlerinin okutulduğu bir medrese iken vakıfları yavaş yavaş zayıfladı. Mısırlı hac emirleri konaklamaya başladı, ilim evinden ziyafet evine çevirdiler. Sonra Galipoğullarından bazı hatırlı kimseler orada oturmaya devam etti.

İBRAHİM (A.S.)'İN MAKAMI

1- Makam Ne Demektir? Yüce Allah: “Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak, insanlar için konan ilk ev Mekke'deki (Kâbe'dir). Orada apaçık nişaneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır.” dedi. (Âl-i İmran, 96-97) Yine “İbrahim'in makamından namaz kılacak bir yer ediniz.” (el-Bakara, 125) buyurdu. Müfessirlerin şeyhi İbn-i Cerîr tefsirinde: “Kur'an açıklayıcıları İbrahim'in makamı (ayakta durduğu yer) hususunda ihtilafa düştüler. Bir kısmı “Haccın tamamı (yani ibadet yerleri) onun makamıdır.” demiştir. Bu görüş İbn-i Abbâs, Mücahid ve Atâ'dan rivayet edilmiştir. Bazıları “İbrahim'in makamı Arafe, Müzdelife ve Cemrelerdir.” Bu da o üçünden hikâye edilmiştir. Diğer bazıları: “İbrahim'in makamı Kâbe'nin binası yükselip taşları kaldırmak zor gelmeye başladığında Hz. İbrahim (a.s.)'in üzerinde ayakta durduğu taştır.” dediler. Bunu da İbn-i Abbas'a isnat ettiler. Dördüncü grup ise: “Hayır, İbrahim'in makamı, bugün Mescid-i Haram'da herkes tarafından bilinen makamdır.” dediler. Bu Katâde, Ammar ve Süddi'ye isnat edilmiştir.

İbn-i Cerir sonra şöyle dedi: “Bize göre bu görüşlerin en doğrusu “İbrahim’in makamı, Mescid-i Haram’da bu adla bilinen makamdır.” diyenlerin görüşüdür. Çünkü Ömer b. Hattab’ın (r.a.) şöyle dediği bize rivayet edildi: “Ey Allah’ın elçisi, makamı namaz kılacak yer edinsen?” dedim. Bunun üzerine Allah “İbrahim’in makamından namaz kılacak yer edin” ayetini indirdi.” Yine bize Yusuf b. Süleyman, Hâtim b. İsmail, Cafer b. Muhammed, ve onun babası yoluyla Câbir’in (r.a.) şöyle dediği rivayet edildi: “Resulullah (s.a.s.) rüknü istilam etti. Üç defa remel yaparak, dört defa normal yürüyerek tavaf etti. Sonra İbrahim’in makamına doğru ilerledi ve “İbrahim’in makamından namaz kılacak yer edin” ayetini okudu. Makamı kendisi ile Kâbe’nin arasına aldı. İki rekât namaz kıldı.” Bu iki hadis bize, Allahu Teâlâ’nın burada söylediği ve bize namazgâh edinmemizi emrettiği İbrahim’in makamının anlattığımız yer olduğunu gösterir. Bu ayetin tefsirinde seçtiğimiz Peygamber (s.a.s.) hadisi sahih kabul edilmese bile, yine bizim seçtiğimiz görüşün kabul edilmesi gerekir. Şöyle ki: Bir kelâmın manası, mutlaka kabul edilmesi gereken zıddına bir delil bulunmadıkça, bilinen zâhirî anlamıdır; bilinmeyen bâtinî anlamı değil. Şüphesiz ki insanların Makam-ı İbrahim olarak bildiği yer, Allahu Teâlâ’nın, hakkında “İbrahim’in makamından namaz kılacak yer edin” buyurduğu namazgâhtır.”

İbn-i Cerir’in zikrettiği iki hadisi Buhâri “Sahih”inde zikretmiştir. Birincisini “Tefsir Kitabı”nda, ikincisini “Hac Kitabı”nda... Bize göre ayet şunu açıkça bildirmiştir; namaz kılınan yer, makamın, yani ayakta durulan yerin bir bölümüdür. Küçük olduğu için sadece o taşın makam olması münasip değildir. Makam ondan daha büyük olan başka bir yerdir. Belki de bugün Makam-ı İbrahim diye bilinen taş, Hz. İbrahim’in ayakta durduğu yeri göstermesi için konmuştur.

2- Makam’ın (Taşın) Ölçüsü ve Süslemesi: Kadı İzzüddin b. Cemmâ: “753 h.’de Mekke’de mücavir iken makamın yerden yüksekliğini araştırdım. 7/8 zira idi. Makamın üstü kare şeklinde olup bir kenarı 3/4 ziradır. İki ayağın bastığı yere gümüş geçirilmiştir. Gümüşün üstünden itibaren derinliği, Mısır’da kullanılan kumaş ölçüsü ile 7,5 kıratır.” der.

Makam’ın ilk süslenişi Abbasî Halifesi Mehdî zamanındadır. Çünkü Mescid-i Haram imar edilirken bu mübarek taş kaldırılınca, yumuşak

olduğu için ucu kırılıverdi. Kâbe bekçileri bunu Mehdi'ye mektupla bildirdiler. Parçalanmasından korktuklarını söylediler. **Mehdi hemen 161 h.'de 1.000 dinar veya daha fazla para gönderdi.** Bununla makamı alttan ve üstten kelepçelediler.

Mütevekkil'in halifelîği zamanında 236 h.'de makama birkaç kelepçe daha eklendi. 8.000 miskal altın 70.000 dirhem gümüş ilave edildi. Bunlar daha evvel takılanların üzerine yapıldı.

Mekke Valisi Cafer b. Fadl ve Muhammed b. Hâtim, 251 h.'de söylendiğine göre, Mekke ve Hicaz'da ayaklanma yapıp, bozgunculuk yapan İsmâil b. Yusuf el-Alevî'yle yapılan harbe katkısı olması için, Mütevekkil'in takılarını söküp dinar bastılar.

Mehdi'nin Makam'a taktığı takılar, 256 Muharrem ayında tamir edilirken çıkarılıncaya kadar üzerinde kaldı. Kâbe bekçileri, Mekke Valisi Ali b. Hasan el- Abbasi'ye, Makam'ın taşlarının kelepçeden çıktığını, kırılmasından korktuklarını ileterek kelepçelerin yeniden yapılmasını ve sağlamlaştırılmasını istediler. İstekleri yerine getirildi. Makamın ilk takılarına daha fazla altın ve gümüş ilave ettiler. 1992 miskal ağırlığında iki altın halka bir de gümüş halka geçirdiler. Makam emirlik konağına getirildi. Civa ile yapıştırıcı ilaçlar elde edildi ve yapışıncaya kadar güzel bir şekilde bağlandı. Kelepçe vazifesini gören takılar çıkarıldığında makam'ın yedi parça olduğu görüldü. Bu yapıştırma ile tek parça hâline getirildi. Bu işi bizar eliyle yapan kişi Abbasi Halifesi Mu'temid'in azatlı kölesi hizmetçi Bişr'dir. Makam'ı yapıştırıp üzerindeki takıları taktıktan sonra onu yerine bağlamak için götürdü. Bu, 8 Rebiyülevvel 256 Pazartesi günü gerçekleşti.

3- Makam'ın Konumu ve Ardındaki Namaz Kılma Yeri: Taki el-Fâsi şöyle dedi: "Ezrakî (v: 217 h.), İbn-i Ebi Müleyke'den rivayet etti ki "Şimdiki makam, cahiliye dönemi, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ondan sonra gelen iki halife dönemlerindeki yerindedir. Ancak sel (17 h. yılındaki Ümmü Nehşel seli) Hz. Ömer'in halifelîği zamanında onu götürdü ve Kâbe'nin ön yüzüne, kapının bulunduğu doğu yüzüne bıraktı. Ömer geldi ve bir kısım arkadaşıyla birlikte onu yerine koydu."(...)

Takî el-Fâsî: "Makam şimdi yontma taşla yapılan dört ince direk üzerine tahtadan yapılmış yüksek bir kubbenin altındadır. Direklerin her birinin arasında bir tane, dört demir çerçeveli pencere vardır. Doğu tarafındakinden

Makam'a girilebilir. Kubbe'nin içi altınla süslüdür. Göğe bakan kısmı ise kireç taşıyla beyazlaştırılmıştır. Arkasındaki namaz kılınan yere gelince, orada dört direk üzerine yapılmış bir gölgelik vardır. Gölgeyi iki direği kubbeyi de taşır, zira gölgelikle kubbe bitişiktir. Gölgeyi tavanı da içten, altınla süslenmiş olup üstü kireç taşıyla beyazlatılmıştır. Bunlar 810 Recep ayında yapılmıştı. Onu yapan zatın, -Mısır ve Şam diyarlarının sahibi- Ferec'in adı, imar sebebiyle birlikte yazılıdır. Doğu penceresinde ise 728 h. yılındaki imarının sebebi belirtilerek Mısır'ın sahibi zafer kazanmış Melik Muhammed b. Kalâvun'un adı yazılmıştır. Makâm-ı İbrahim, kubbenin ve dört tarafındaki demir pencerelerin ortasındadır. Makamı demir bir yaka (bölme) çevrelemektedir. Bu yaka, dökme kurşunla yere sabitlenmiştir. Manivela benzeri şeylerle kaldırmadıkça yerinden oynatılamaz." Belki de makamın altındaki bu demir yaka, İbn-i Cübeyr'in 579 h. yılındaki seyahatnamesinde sözünü ettiği, hacılar Mekke'ye geldiğinde istilam esnasında şiddetli izdihama maruz kaldığı için muhafaza altına almak amacıyla Makam'ın üzerine konan demir yaka olabilir. O, zamanında Makam'ın sabit olmadığını, aksine bazen Kâbe'nin içine, bazen tahta kubbe altındaki şimdiki yerine konduğunu hac mevsimi geldiğinde demir yakanın yerinin değiştirildiğini vb. söylemiştir. Takî el-Fasî şöyle dedi: "Şimdi olduğu gibi, Makam'ın o yakaya ne zaman sabitlendiğini bilmiyorum. Ancak ortasında makam bulunan bu demir yakanın üstündeki kubbeyi ilk defa zannediyorum Yemen ve Mekke Valisi Melik Mesut yaptırmıştır."

Makam'ın kubbesi 900 h. ve 1049 h.'de yenilendi. 1072 h.'de Mısır Sultanı Muhammed'in Cidde ve Mekke Valisi Süleyman Bey tarafından altınla nakışlandı. Güney tarafında kubbenin üzerinde şunun yazılı olduğunu gördüm: "Mevlâmız, Allahû Teâlâ'ya muhtaç köle, İslâm'ın ve Müslümanların sultanı, kâfirleri ve müşrikleri öldüren, iki denizin ve iki karanın meliki, Haremeyn'in hizmetçisi, mülk sahibi sultan, Melik Ebu'n-Nasr Kansu el-Gavri bu şerefli Makam'ın yenilenmesini emretti. Onun zaferi onurlansın. 15 Recebü'l-Ferd 900 h. yılı. Kâbe kapısının karşısında bulunan batı tarafında şu yazılıdır: "Seyyidimiz, mevlamız, zafer kazanmış Sultan Selim Han b. Bâyezid Han bu muazam Makam'ın yenilenmesini emretti." Kuzey cihetinde diğer dedeleri vardır. Sene 1049 h."

Makamın üzerindeki bölme ile kapının bulunduğu Kâbe duvarının ortasına kadar olan mesafeyi ölçtüm. 15,40 m. olduğunu gördüm.

Mutavvıfla birlikte maksuranın içine girdim. (Hz. İbrahim'in) iki ayak izinin üzerine zezem suyu koydu. Ondan içtik. Bu 1318 yılındaki hac-cımızda oldu. Hâlbuki hem benim hem mutavvıfın, o mübarek ayakları-nı bastığı yerlerden su içip, böyle eserlerle teberrük etmekten çekinme-miz, bu bid'atı bir kenara bırakmamız, bu eserin yanında Resulullah'ın (s.a.s.) yaptığı gibi, Allahu Teâla'nın "İbrahim'in makamından namaz kılınacak yer edinir" emrine uyararak namaz kılmamız münasip olurdu, fa-kat benim o zamanlar, hac ve dinî merasimleri hakkındaki malûmatım henüz olgunlaşmamıştı. Kötü bid'atların dine yaptığı tahrife tam olarak vâkıf değildim. İnsaf duygusu beni gerçeği söylemeye itti. Dinî basire-tim, yapılan şeylerin inkârına beni çağırdı. "Ey iman edenler. Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun." (Nisa: 135)

1325'teki hac-cımda Makam'ın resmini çektim. Kâbe'nin civarı ve minberle birlikte (Resim 33)'te onu görebilirsiniz; resme dikkat eder-seniz her yöndeki pencereleri ve Makam'ın ortasında kubbe olduğunu görürsünüz.

Makam-ı İbrahim'in (a.s.) kisvesinin üzerinde satır hâlinde şunlar yazılıdır: (mealen)

1. Satır: Rahman ve Rahim olan Allah adına, "Biz Beyti insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer yaptık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail'e: Tavaflı edenler, ibadete kapana-nlar, rükû ve secde edenler için evimi temiz tutun diye emretmiştik." (el-Bakara, 125-126)

2. Satır: Rahman ve Rahîm olan Allah adına, "İbrahim Rabb'ine: Ey Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrahim: Hayır, inandım, fakat kalbimin mutmain ol-ması için... dedi. (Allah): Öyleyse dört tane kuş al. Sonra kesip parçala. Her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır. Koşarak sana gelirler. Bil ki Allah izzet sahibidir, yerinde iş yapar." buyur-du. (el-Bakara, 260) İzzetli ve Merhametli olan Rabbimiz Allah doğru söyledi.

3. Satır: Rahman ve Rahim olan Allah adına: "Şüphesiz âlemlere be-reket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kuruşulan ilk ev, Mekke'dekidir. Orada apaçık nişaneler, (ayrıca) İbrahim'in Makam'ı vardır. Oraya giren

emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi hac (ziyaret) etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim nankörlük ederse, şüphesiz ki Allah'ın alemere ihtiyacı yoktur." (Âl-i İmran: 96-97)

4. Satır: Allah (Celali yüce oldu). Muhammed (Allah onu rahmetine bürüsün ve selamette kılsın) Ebu Bekir (Allah ondan razı olsun) Ömer. (Allah ondan razı olsun) Osman (Allah ondan hoşnut olsun) Ali (Allah ondan hoşnut olsun) Hasan (Allah ondan hoşnut olsun) Hüseyin (Allah ondan hoşnut olsun).

Not: bu satırlar kisvenin dört yüzüne yayılmıştır.

5. Satır:

1. Yüz: Rahman ve Rahîm olan Allah adına: "De ki: Herkes kendi şâkilesine göre iş yapar. Bu durumda kimin daha doğru yol tuttuğunu Rabbimiz en iyi bilendir." (İsra, 84)

2. Yüz: Rahman ve Rahim olan Allah adına: "Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak dini ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter." (el-Feth, 28)

3. ve 4. Yüz: Sultan (III.) Ahmed Han'ın oğlu, Sultan (I.) Abdülhamid Han'ın oğlu, Sultan (II.) Mahmud Han'ın oğlu, Gazi Sultan Abdülmecid Han'ın oğlu Sultan V. Mehmed Han. Allah onun halifelliğini ebedi kılsın. Saltanatını zamanın sonuna kadar, dönüşün nihayetine kadar desteklesin. Sene: 1327 h.

DÖRT MAKAM VEYA FARZ NAMAZLARDA İMAMLARIN DURDUKLARI YERLER

Takî el-Fâsi, "Şifâü'l-Garâm" kitabında şöyle dedi:

"Şâfi'nin Makamı, İbrahim'in makamının ardındadır. Onunla Kâbe'nin doğu duvarı arasında demir zırasıyla 39, 1/2 zıra vardır. İbrahim'in makamının gölgeliğinin iki arka sütünü ile arası 9, 1/2 zıradır. (Şimdi ben diyorum: Şu an bu makam yoktur. Şafiilerin imamı ya Makam-ı İbrahim'de ya da zemzemin terasında namaz kıldırır.) Hanefi imam makamının mihrab duvarı ile Hicr duvarının ortası 31, 5/6 zıradır. Metafın (tavaf yerinin) uç sınırından eşik dâhil, mihrab duvarına kadar olan uzunluk 10, 1/2 zıradır. Eşiğin eni yarım zıra iki kîrattır. Mâliki imamın makamı, mihrab duvarından, Kâbe'nin batı duvarının ortasına kadar uzunluğu 37, 2/3 zıra, mihrab duvarından, eşik dahil, metafın ucuna uzunluğu 10, 1/3 zıradır. Hanbeli

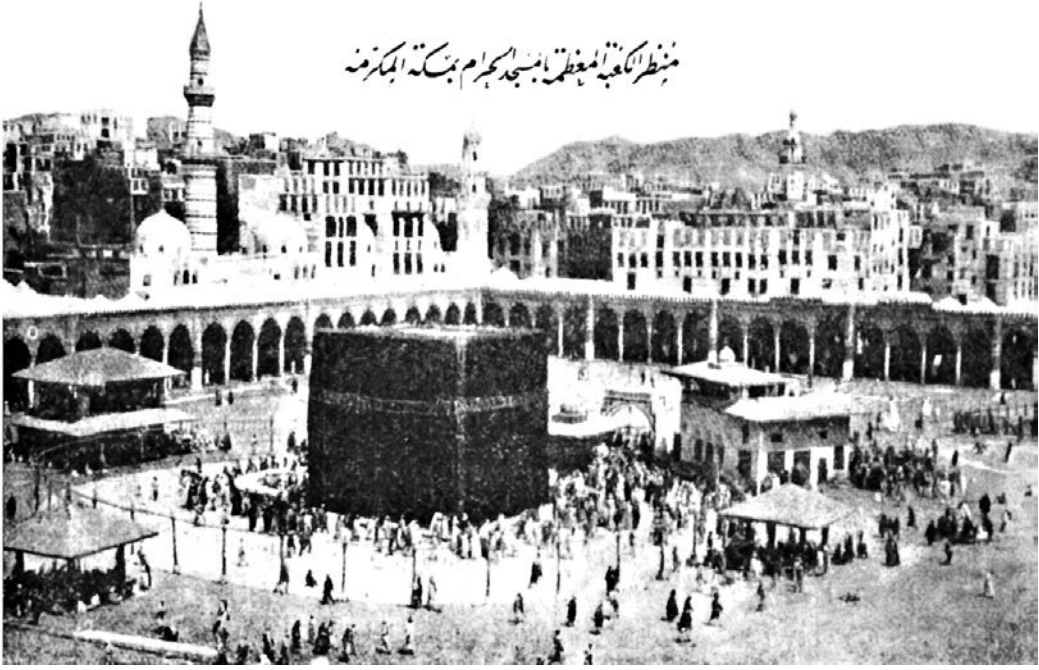
imamın makamı mihrab duvarından, güneydeki Hacer-i Esved'e uzaklığı için eşliğiyle birlikte 27, 2/3 ziradır." (Demir zirası, açıklayacağımız gibi 56, 1/7 cm. dir.)

Hanefîlerin makamı: Takî el-Fâsî şöyle dedi: "801 h. yılının sonlarında, 802 h. yılının başlarında Hanefîlerin büyükleri makamı yaptırdı. O dört taş sütun üzerine yapılan yağlanmış ve süslenmiş bir tavandan ibarettir. Gökyüzüne bakan tarafı kireç taşıyla kaplanmıştı. İki ön direğin arasında mermerli bir mihrap vardır." Daha sonra şöyle dedi: "Onun bu şekilde yapılmasını bir grup âlim kabul etmedi. Şafî mezhebinden Şeyh, Allâme Zeynüddin Fariskûri (الفاريسكوري) bunlardandır. O bu konuda güzel bir eser yazdı. Şeyh Sirâciüddin el-Belkîni (البلقيني) ve oğlu Mısır diyarının Kadılar Kadısı Celâliüddin de bunlardandır. Bu sebeple kadılar bu makamın yıkılmasına, onun bu şekilde yapılmasına cevaz veren müftüye tazir cezası verilmesine fetva verdiler. Velîyyü'l-Emr yıkılmasına dair resmî emir çıkardı. Hevâsına düşkün bazı insanlar buna karşı çıktı ve emir yerine getirilmedi. Bu yapıları kabul etmemenin sebebi, o yerin bina ile işgal edilip daha az faydalanılmasına neden olmaktır. Ayrıca eğlenceye düşkün bazı insanlar o kapalı alandan istifade edebilirlerdi. O zamanki bazı Hanefî âlimlerinin buna karşı çıkıp kalmasını fetva vermelerinin sebebi, Müslümanları sıcaktan koruyup gölgelendirmesi, onları soğuktan ve yağmurdan korumasıdır. "Mescitte bulunan revakların ve sütunların hükmü ne ise oranın hükmü de olmalıdır." dediler.

836 h.'de Emir Sevdûn el-Muhammedî adı geçen makamın tavanını açtırdı; eskisinden daha güzel bir şekilde imar edip süsledi. Üstüne beyazlatılmış ahşaptan yukarıdan görülen, fakat makamın içinde bir izi olmayan bir kubbe yaptırdı. Kırmızı sutaşından taşlarla altını döşedi. Daha sonra defalarca yenilenen mekân son defa da 917 h.'de yenilendi. 924 h. yılına kadar böyle devam etti. 923 hac mevsiminde Emir Muslihiddin er-Rûmî haccettiğinde burayı yıkmaya karar verdi ve 924 h. senesinin başında yıktı. Yerine çok geniş ve büyük dört sütun ve dört kemer üzerine oturtulmuş büyük ve şaşıklı bir kubbe yaptırdı. Bu binayı yontulmuş kırmızı ve sarı renkli sutaşından yapmıştı. Bu taşlar Hudeybiye tarafından getirilir ve "şümeysi" denirdi. Makamın enini ve boyunu uzattı. Mihrabı metafin ucundaki ifrize (kaldırım) kadar dayandı. Bu kubbe 949 h. yılına kadar kaldı. Mescitte büyük bir yer işgal ettiği için sultan onun yıkılmasını emretti. Emri, Cidde nâibi ve sultanın

imar işlerine nezaret eden Emir Hoşkaldı (حشقالدى) yerine getirdi. Bu kubbe 949 h. yılının receb ayında yıkıldı. Sonra Hanefiler için azametli bir bina yapımına başlandı. Ana direklerini, birinci kubbenin enkazından alınan sutaşlarıyla yapılmış dört güzel sütun oluşturuyordu. Ayrıca sekiz köşeli altı direk vardı. Bunlar tek parça hâlinde savvan taşından idi. Bu altı direğin ikisi ön sütun arasında, ikisi arka iki sütun arasında, biri Umre Kapısı tarafında, diğeri birincinin karşısında Selam Kapısı tarafındaki iki sütunun arasında idi. Üzerinde 10 latif kemer bulunuyordu. Kemerlerin üzerinde de sac ağacından zarif bir şekilde yapılmış süslü bir tavan mevcuttu. Tavanın üzerinde de tebliğciler için, aşağıdakilerden daha güzel, dört ana sütun ve altı direk üzerine yapılmış bir gölgelik bulunuyordu. Üst taraf alt taraf gibiydi. Gölgeğin tavanı süslü olup yağmuru almaması için kurşunla kaplı bir saçağı vardır. Birinci tavanda mübelliğin (müezzinin) imamı gördüğü bir balkon yer alır. Makamda, farz vakitlerde mübelliğin gölgeğe çıktığı güzel bir merdiven vardır. Bu bina adı geçen senenin 13 Ramazan'ında bitirildi. 974 h. senesinde Sultan Ahmed Han'ın emriyle Hanefilerin Makamı mermerlendi. 1010'de da bu makamın mihrabı mermerlendi. 1072 h.'de Sultan Muhammed Kızlarağa'nın (محمد كزار الأغا) Cidde Valisi, Harem Şeyhi ve İmaret Bakanı Süleyman Bey, Hanefi Makamı'nı yontulmuş savvan taşları ve sarı taşla yaptı. Tavanını kurşunla kapladı, altınla yıldızladı. Üzerine altın kaplı iki rasafiyye yaptırdı. Ayrıca önüne de yine altın kaplı dört rasafe yaptırdı. Altın suyuyla ve eşsiz boyalarla güzel bir şekilde onları nakışladı. (Resim 92) Onda mescidin kuzey ve doğu tarafını görebilirsiniz. Kâbe avlunun ortasındadır. Resmin sol tarafında iki katlı Hanefi Makamı'nı, Maliki Makamı'nı, Metaf'ın direklerini, Kâbe'nin yanında yarım daire şeklinde Hicr'i görebilirsiniz. Sağında Makam-ı İbrahim'i, kubbesini, Beni Şeybe Kapısı'nı, zemzemi, yine üzerindeki kubbeyi, bitişğinde Abbas'ın sikâyesini, sikâyenin güneyinde Hanbeli Makamı'nı görebilirsiniz.

Şâfiî, Maliki ve Hanbelîlerin Makamları Bu makamları 807 h.'de Emir Beysak (بيسق) yaptırmıştır. Her bir makam iki yontma sütun üzerine yapılmış güzel bir kemerden ibaret idi. Üstünde üç balkon olup balkonlarda yatay ahşap döşeme vardı. Şerefelere kandiller için huttaflar (demir çengeller) asılmıştı. İki yontma sütun arasında alt taraftan taş ve kireç taşıyla yapılmış ince bir duvar bulunurdu. Bu duvarda da

Resim 92: Mekke-i Mükerrreme'deki Mescid-i Haram'da bulunan Kâbe-i Muazzama'nın manzarası.

mihrab olurdu. Yalnız Şafii'nin makamında mihrap yoktu. Fâsî, Şifâü'l-Garam adlı kitabında: "Ben bu kitabın aslında, bunların eski durumlarını anlattım." diyor, fakat o asıl Fâsî'den sonra bulunup ele geçirilemedi. İbn-i Zahira, el-Câmiü'l-Latif adlı kitabında "Şâfîlerin makamı günümüze kadar aynı şekilde kalmıştır. Maliki ve Hanbelilerin makamlarını da o hallerinde gördüm; Sonra 930 h. yılından sonra, Sultan Süleyman Han zamanında, eskisinden daha güzel bir hâle getirildiler." dedikten sonra şöyle dedi: "Onların şimdiki vaziyeti şudur: 'Her makam sekizgen şeklinde dört sütuna sahiptir. Her bir sütun yekpare Mekke savvan taşındandır. Her sütunun altında dört köşe sonra sekiz köşe yontulmuş bir kaide taşı bulunmaktadır. Sütunun üstünde de yine savvan taşı vardır. Onun üstünde yağlı ve süslü ahşap bir tavan mevcuttur. Tavanın üstünde saçak şeklinde tahtalar vardır. Tahtaların üzeri yağmur geçirmemesi için kurşun levhalarla kaplanmıştır. Her makamın içinde, kible tarafındaki iki ön sütun arasında bir mihrab mevcuttur. O ikisi bu tarihe kadar böyleydi. Onların mübaşiri (gözetleyicisi) Abdülkerim el-Yazıcı er-Rûmî idi. 974 h.'de üç makam Sultan Ahmed Han'ın emriyle onarıldı."

Cidde Valisi Süleyman Bey'in emriyle 1072 h.'de üçü altın suyu ve güzel boyalarla nakışlandı. Her bir makamın üstüne altın kaplı bir rasafiye, yine her birinin önüne üç rasafiye kondu.

Bu Dört Makamda Nasıl Namaz Kılır? : İbnü Zahira *el-Câmiu'l-Latif* adlı kitabında şöyle der: “Namazın nasıl kılındığına gelince, bizim zamanımızda -onuncu asrın ortalarında- onlar sırayla namaz kılıyorlar. Şafîî imam, Halil (a.s.)’ın makamında, ondan sonra Hanefilerin imamı kendi makamında, daha sonra Malikilerin imamı kendi makamında, onlardan sonra da Hanbelilerin imamı kendi makamında namaz kıldırıyor. Sabah, öğle, ikindi ve yatsı namazlarında bu böyledir. Akşam namazına gelince, bizim yakın zamanda gördüğümüz üzere Hanefiler ve Şafiiler aynı vakitte namaz kılıyordu. Ancak bu, mübelliğlerin seslerinin birbirine karışması sebebiyle her iki grupta da namaz kılanları bir kargaşa ve karışıklığa sevk etti. Bu vaziyet Sultan Süleyman’a iletili. O da konunun tetkik edilmesini ve karışıklığın giderilmesini istedi. Kadılar ve Cidde Naibi Emir Ali Bey, Hatîm’de toplandılar. Hanefilerin akşam namazını evvel kılmalarına, onlar teşehhütte iken Şafii imamın namaza başlamasına karar verdiler. Bu hadise yaklaşık 931’de (1525 m.) oldu ve bu gelenek günümüze kadar -949 h. yılı- geldi. Allah bu konuda gayret göstereni hayırla karşılasın. Maliki ve Hanbelilere gelince onlar gördüğümüz kadarıyla akşam namazını imamlarıyla kılmıyor, ama eskiden geçen dört farz namaz gibi aynı sıra ile kılıyorlarmış; sadece Malikiler, Hanefilerden az evvel kılıyormuş. Ancak 790 h. yılından sonra Hanefiler öne geçmiş. Fâsi, İbn-i Cübeyr’in Hanefiler ve Hanbeliler hakkındaki sözünün çelişkili olduğunu nakleder. Çünkü onun sözünden ikisinin de birbirinden evvel kıldığı anlaşılır. Akşam namazına gelince dört imam da aynı vakitte namaz kıldırıyor ve mübelliğlerin seslerinin karışması ve namaz kılanların hareketlerinin birbirine uyması sebebiyle namaz kılanlar üzerinde büyük bir kargaşa oluşturuyordu. Âlimler bunu kabullenmediler. Aklı başında bazı insanlar o zamanki Veliyü’l-Emir, Mısır’ın sahibi Nâsır Ferec b. Burkûk’a vaziyeti bildirdiler. O da 811 h. yılı hac mevsiminde, “Mescid-i Haram’da, akşam namazını, sadece Şafîî imam kıldırarak.” diyerek emrini açıkladı ve bu emri yürürlüğe koydu. Bu, Mısır’ın sahibi, Melik Fersen’in, diğer üç imamın da namaz kıldırabileceğine dair emri yayınlanana kadar devam etti. Bu emri, 816 h. yılının Zilhicce ayının altıncı gecesi yürürlüğe koydular. Yine Şafii imamın dışında üç imam, Ramazan’da aynı anda namaz kıldırıyorlardı. Teravîh namazlarında ise dört imam aynı zamanda namaz kıldırma durumunda kalıyordu. Akşam namazlarında devamlı meydana gelen kargaşa ve daha fazlası, bu çok imamlı namazlarda oluşuyordu. Artık bütün

mezheplerden çeşitli âlimler beş vakit namazda imam çokluğunu yanlış buluyorlardı. Özellikle de herkes aynı anda namaz kıldığı için akşam namazında bunu çirkin görüyorlardı. (Şifâü'l-Garâm'a bak).

Zamanımızda (1318 h. yılında) bütün vakitlerde Hanefiler namaza başlar, ardından Malikiler, sonra Şafiiler daha sonra Hanbeliler onları takip eder. Sabah namazında sıralama böyle değildir. Şafiiler ilk önce, Hanefiler en sonra kılarlar.

Farz namazlarda birçok imamın namaz kıldırma durumunun ne zaman ortaya çıktığı hususunda Fâsî: "Tam olarak öğrenemedim." der. Sonra 497 h. tarihinde Hanefilerin ve Malikilerin, Şafiilerle birlikte cemaat oluşturduklarını, o tarihte Hanbelilerin imamının bulunmadığını, ancak Zeydilerin imamının olduğunu söyler. Ben 540'lı yıllarda Hanbelilerin imamının mevcut olduğuna dair delil buldum. Bakınız: Şeyh Cemalüddin el-Kâsımî'nin "Çok İmamlık Bid'atı" hakkındaki risalesi.

MESCİD-İ HARAM'IN MİNBERİ

44 h. yılına kadar Mescid-i Haram'da Cuma günü hutbe okuyan halife veya valiler, Kâbe'nin veya Hicr'in önünde, yerde yahut ayakta cemaate hitap ederdi. O sene Muaviye b. Ebî Süfyan hacca geldi ve yanında üç basamaklı ahşap bir minber getirdi. Mescid-i Haram'da onun üzerinde hutbe okudu. Sonra oraya bıraktı. Ne zaman tahrip olsa tamir edilirdi. Harun Reşid haccedinceye kadar hutbe onun üstünde okundu. Mısır Valisi Musa b. İsa dokuz basamaklı, çok güzel nakışlı ahşap bir minber hediye etti. Bu minber de mescidin oldu. Daha önceki Arafat'a götürüldü. Bundan sonra Abbasi Halifesi Vâsık bir minberin mescid, bir minberin Mina, üçüncü bir minberin de Arafat için yapılmasını emretti. Babasının halifeliği döneminde Abbasi Halifesi Mütevekkil'in oğlu Muntasır haccettiği zaman mescit için büyük bir minber yaptırıp Mekke'de üzerinde hutbe okudu. Giderken bıraktı. Mescit için daha birçok minber yaptırılmıştır. Abbasilerden Muktedî'nin veziri bunlardandır ki Bağdat'tan göndermişti. Altınla üzerine mealen şu yazı nakşedilmişti: "Allah'tan (c.c.) başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.s.) onun elçisidir. İmam, Muktedî Billâh mü'minlerin emiridir." O minberin maliyeti bin dinarı (beş yüz cüneyh) buldu. Mekke'ye ulaştığında Mısırlılar onu yaktı. Mekke Emiri Muhammed b. Câfer buna hiç itiraz edemedi.

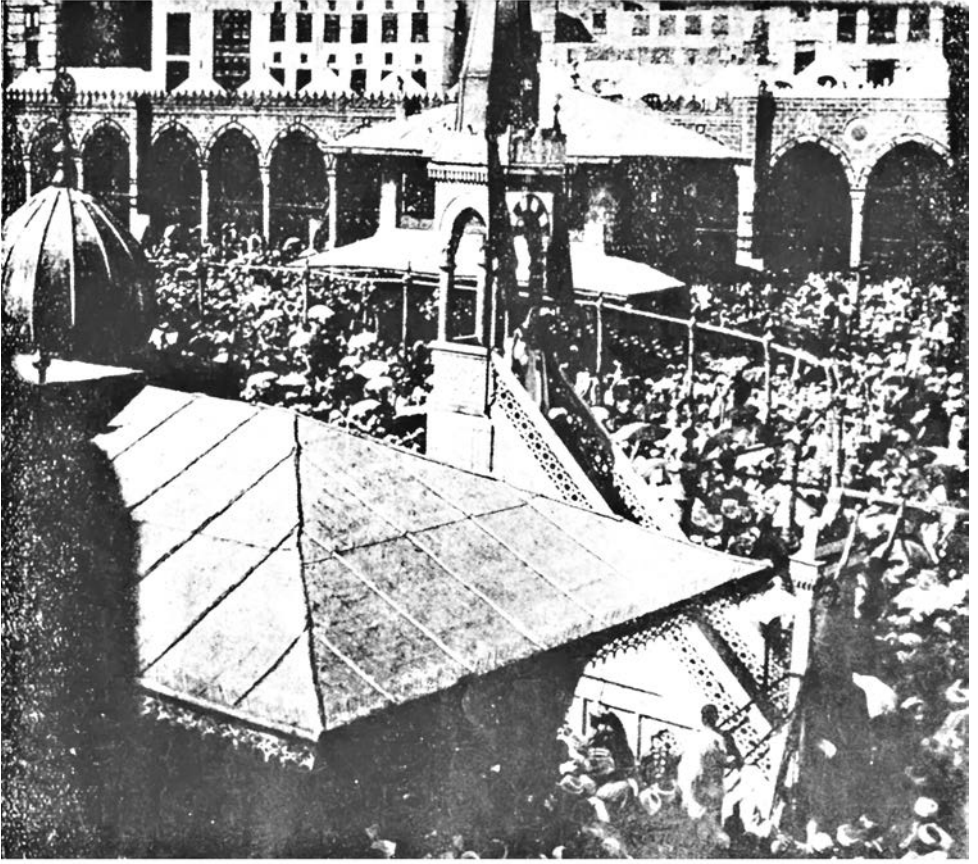
Böylece hutbe yaklaşık yüz yıldan beri Abbasiğullarının melikleri adına okunurken ilk defa Mısır melikleri adına okunmaya başladı. Mısır halkı hutbenin Mısır hükümdarı Mustansır el-Ubeydî'den başkası adına okunmasını kabul etmediler ve onun adına okundu. Bundan sonra hutbe, Mekke'ye kim çok yardım ediyorsa bazen Abbasiğulları adına, bazen de Mısır melikleri adına okunuyordu. Melikleri bol bol övmek Mekke hatiplerinin âdetiydi. Tam bağımsız bir melik hakkında hutbede mesela şöyle denirdi: "Mekke'nin ve oradaki kölelerin, Yemen'in ve oradaki yağızların, Mısır'ın ve oradaki platoların, Şam'ın ve oradaki kahramanların, Cezayir'in ve oranın evlatlarının sahibi, iki kıblenin sultanı, iki alâmetin sahibi, Haremeyn'in hizmetçisi, mü'minlerin emiri, tam bağımsız melik Halil."

766 h.'de Mısır hükümdarı, melik, devletli Şaban zamanında yaptırılan minber de o minberler arasındadır ki defalarca ıslah edilmiştir. Taki el-Fasi "Şimdi -815 h. yıllarında- o mevcuttur. Hutbe onun üstünde okunuyor." der.

818 hac mevsiminde Mısır'ın sahibi, Melik Müeyyed'in yaptırdığı güzel bir minber de vardır. Zilhiccenin yedisinde onun üzerinde bir hutbe okumuş ve daha önceki minberde hutbe okumamıştı. Bir önceki sene Mısır'ın sahibi Şeyho, ahşap bir minber göndermişti. Onun üzerinde terviye günü hutbe okudu.

866 h.'de Mısır'ın sahibi, zafer kazanmış Melik Hoşkadem ahşap bir minber gönderdi. Aynı yılın Zilhicce ayının ikinci günü onun üzerinde hutbe okundu. 877 h.'de Melik Kayıtbay ez-Zahirî de ahşap bir minber gönderdi. 881 Zilhiccenin birinci günü onda hutbe okundu. 966 h.'de Sultan Süleyman Han, bugün mescidin avlusunda bulunan mermer minberi gönderdi. O bir sağlamlık alameti, bir sanat inceliğı ve sanatkârlara zarafet öğreten bir delildir. Resim 95'e dikkatle bakarsanız, minberdeki hatibin cübbe ve kaba (kaftan) giydiğini ve göğsüne ve başına şal sardığını görebilirsiniz.

Minberin Kâbe tarafında mealen "Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Süleyman güvenli beldeye bir minber yaptırdı", karşı tarafta "Şüphesiz ki o Süleyman'dandır, şüphesiz ki o Allah adınadır. Adı ihtişamlı olan Allah doğru söyledi, sene: 966 h." yazılıdır. Mekkeli ve Kureyşli olan Kadı Salâhuddin b. Zahire, bu minberin gelişini şu sözlerle tarih düşürmüştür. Meâli:

Resim 95: Mescid-i Haramdaki minber ve Cuma namazı için toplanmış hacılar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعل مكة حراما والمسجد الحرام

“Allah, kendisine geniş gölge verdiği zatın mülkünü kutlu yapsın // Allah köylerin anasına zaten ikramını kat kat vermiştir// Tamamı güzellikten ibaret olan minber sahibi// Halkın faziletine şahit olduğu o zatın tarihi şudur// Süleyman’ın dualı bir minberi vardır ve o ona şahittir. s: 966 h.

Bu minber üzerinde ilk hutbe, Seyyid Ebu Hâmid en-Neccâri tarafından okunmuştur.

1020 h. yılının Zilhicce ayının 22. günü, sultanın gönderdiği minberin hilalinin terkibi çözülmeye başladı. Minberin üzeri, pişmiş tuğla ile yapılmıştı. Onlar atıldı. Yerine üzeri altınla kaplı, gümüş karışımı levhalar kondu.

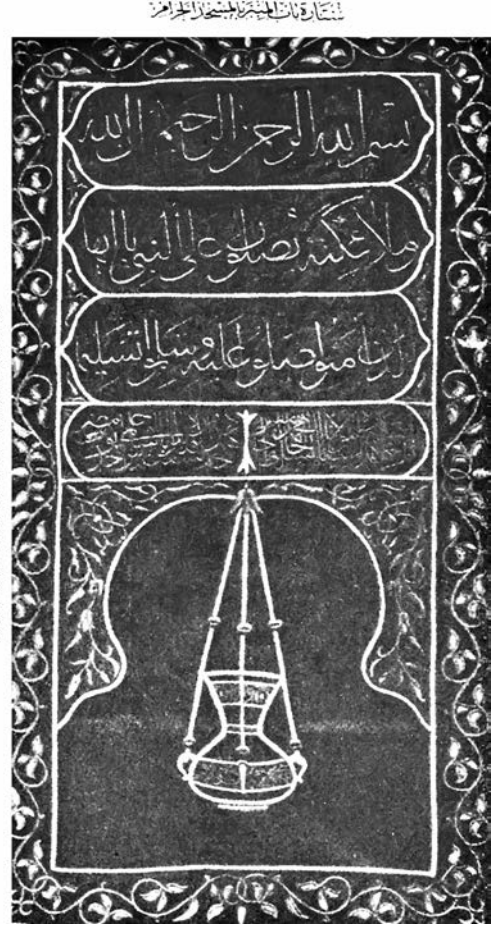
Eskiden hatipler mescitte hutbe okumak istediklerinde, minberi Kâbe’nin Hacer-i Esved rüknüyle, Yemânî rüknü arasındaki duvara bi-

tiştirirlerdi. Hatip hutbe okuyacağı zaman, evvel Hacer-i Esvedi istilam eder, sonra dua eder ve minbere çıkardı. Hutbeden sonra minber Zemzem'in kenarındaki yerine nakledilirdi. Sultan Süleyman adı geçen minberini Mescid-i Haram'a hediye ettiği zaman yerinde kaldı. Bugüne kadar da hutbeler onun üzerinde okundu. Resim 96'da minber kapısının önüne konan perdeyi görebilirsiniz. O Mısır yapımıdır.

Uzun zamandan beri şimdi âdet olan şudur: Hatip cuma günü hutbe okumak istediği zaman, ellerinde birer bayrak bulunan hadımağalardan ikisinin rehberliğinde gelir. Hacer-i Esved'e yönelir. Onu öper ve yanında dua eder. Yine iki ağanın arasında minbere doğrulur. Önünde bir deri kırbaçla havayı şaklatan bir şahıs yürür. Şaklamanın şiddetli sesi mescidin içinden dışından

duyulur. Bundan maksat insanlara hatibin hutbeye çıkacağını göstermektir. Minberin kapısının önüne geldiği zaman bir zat ona bir kılıç verir. İki sancak minberin yanına sabitlenir. Bir basamak çıktığı zaman kılıcıyla basamağa duyulacak şekilde vurur. İkinci ve üçüncü basamaklarda da aynısını yapar. En yukarıya ulaştığında da aynı şekilde yapar. Sonra sessizce dua eder ve sağındaki ve solundaki insanlara selam verir. Onlar da selamını alırlar. Sonra Zemzem'in üstündeki müezzinler ikinci ezana başlarlar. Ezan bitince hutbesine başlar. Şunlar onun söylediklerindedir. Mealen: "Allah'ım bu Beyt'i bir tek tavaf eden olduğu sürece Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine salat eyle." Bunu derken eliyle Kâbe'ye işaret eder. Ayrıca dört halifeye, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) iki

Resim 96: Mescid-i Haramdaki minber kapısının sitaresi (perdesi).

Resim 96: Mescid-i Haramdaki minber kapısının sitaresi (perdesi).

صلاة الجمعة حول الكعبة المشرفة

Resim 97: Kâbe-i Müşerrefe'nin etrafında cuma namazı.

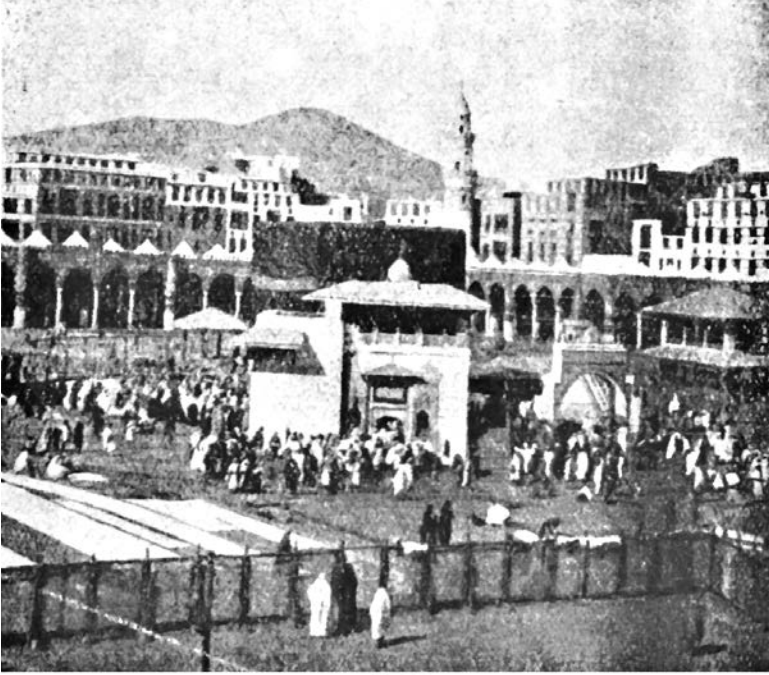
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صلاة الجمعة حول الكعبة المشرفة

Resim 98: 1325 senesinde Kâbe-i Müşerrefe'nin etrafında cuma namazı.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 99: 1321 senesinde Zemzem ve ondan su içen hacılar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

amcasına, iki torununa, onların annelerine ve ninelerine de dua edilir. Yine halifeye ve Mekke emirine de dua eder. Hutbeyi bitirince namaz kıldırır ve yanında iki sancak taşıyıcısı, önlerinde, insanlara hutbenin ve namazın bittiğini bildiren kamçı olduğu hâlde ayrılır. (...) Resim 97'de 1320 Zilhicce ayında, Mescid-i Haram'da Cuma namazı kılan insanları görebilirsiniz. Kâbe'nin sağında görünen Makam-ı İbrahim'dir. Onu Beni Şeybe kapısı, Zemzem ve Sikâye takip eder. -Bugün Sikâye, mescide ait alet edevatın deposudur. -Resim 98'de de 1325 h. yılı, Zilhicce ayındaki Cuma namazından bir manzara görülmektedir.

ZEMZEM KUYUSU

Bu kuyu Makam-ı İbrahim'in güneyine düşer. Kuyunun üzerinde bulunan binanın kuzeybatı köşesi Hacer-i Esved'e 18 m. mesafededir. Suyunun tadı kaysûnîdir. Üzerindeki bina kare şeklinde olup bir kenarının uzunluğu içerden 5.25 m.dir. Tabanı mermerle döşenmiştir. Bu bina iki kattır. Birinci katta kuyunun hizmetçileri, ikinci katta hadımağa hizmetçileri bulunur. Tahta bir merdivenle çıkılır. Resim 92'ye bak, mescidin içinde sol tarafta onu bulabilirsin. Resim 99'da da zemzem binasını, hacılar oraya su içmek için girerken görebilirsiniz.

Bu kuyunun, Hz. İsmail (a.s.) zamanına kadar giden eski bir geçmişi vardır. Onun annesi Hacer, Kâbe'nin bulunduğu yere konaklayıp oğlu İsmail susayınca su aradı, ama bulamadı. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) geldi ve topuğuyla yere vurdu. (...) Su hemen yeryüzüne çıktı. Böylece Zemzem ortaya çıkmış oldu. Hacer kırbasını doldurmadan su kaybolur korkusuyla, suyun önüne set çekip havuz oluşturdu. Dediler ki: "Eğer bı-raksaydı, Zemzem yeryüzünde bir akarsu olacaktı."- "Sahih" de rivayet edilenlere göre bu böyledir.

Fâkihî, su kaynağı fışkırdıktan sonra İbrahim (a.s.)'ın zemzem Kuyusu'nu kazdığına dair şeyler söylemiştir. O tarihte Mekke'nin imarı başladı. Ondan evvel orada kimse kalmazdı. Suyunu sevdikleri için Cürhüm kabilesi oraya yerleşti. Cürhümlüler Kâbe'nin ve Harem'inin saygınlığını hafife alana kadar Mekke sakinleri onun suyundan istifade etmeye devam etti. Sonra onun yeri kayboldu ve bilinmez hâle geldi. Bir söylentiye göre Cürhümlüler Mekke'den sürülünce kuyuyu kendileri kapatmış. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalip b. Hâşim zamanına gelindiğinde rüyasında Zemzem'in yeri ona gösterildi. O da onu belirleyip kazdı. Bu Hz. Peygamber (s.a.s.) doğmadan evvel olmuştu. (...)

Ezrakî der ki: "Ben kuyunun içinde, tabanında namaz kıldım. Onun üç kaynağı var. Bir kaynak Hacer-i Esved Rûknünden, bir kaynak Ebu Kubeys ve Safa tarafından biri de Merve tarafından geliyor." Şunu da dedi: "Derinliği, tepesinden en altına kadar, 69 ziradır. 40 zirası duvarlı, alttaki 29 zirası ise dağdan yontulmuş hâldedir. Taki el-Fasî şöyle der: "Kuyunun ağzının toprak seviyesinden yüksekliği benim huzurunda ölçüldü. İki ziradan çeyrek zira eksikti. Çapı dört, çevresi 15 ziradan iki kırat eksikti. Bunlar demir zirası (56, 1/7 cm.) cinsindedir." Taki el-Fâsi (dokuzuncu asrın başlarında) şunu da söyler: "Zemzem şimdi kare şeklinde bir evin içindedir. Duvarlarında, Zemzem Kuyusu'ndan doldurulan dokuz su havuzu bulunmaktadır. İnsanlar onlardan abdest alır. Kâbe'nin karşısındaki duvarda pencereler vardır. Bu evin üstünde müezzinlere ait bir gölgelik mevcuttur."

933 h.'de Zemzem evi ve etrafı altın süslemeli bir tarzda yapılmış ve oraya, bizi azat eden efendimiz, sultan, muzaffer melik, Osmanlı ailesinin güzide şahsı Süleyman'ın adı yazılmıştır.

948 h.'de Zemzem evi, Emir Hoşkaldı'nın eliyle yenilenmiş, tabanı mermerlenmiş, üstündeki tavana ahşap süslemeler yapılmış, üzerine

saçak, onun da üstüne, ortasında kurşunla plakalanmış bir kubbesi olan bir gölgelik yapılmıştır.

1020 h.'de Sultan Ahmed Han'ın emriyle kuyunun içine, su yüzeyinden bir metre aşağıya demir bir ağ kondu. Çünkü meczupların bazıları çıkıyor, kendilerini tasavvurlarınca fedâi olarak görüp, ölmek için atlıyorlardı. Şimdi (1318 h.) kapı tarafındaki kuzey penceresinde şunların yazılı olduğunu görürsünüz (mealen): “Zemzem suyu her derde şifadır.”¹⁸ “Münafıkları bizden ayıran özellik onlar Zemzem'den doyasıya içmezler.”¹⁹ Sultan Abdülhamid Han Sene: 1201 h. Kapının üzerinde şu yazılıdır:

“Yeryüzünün ve onun ardının sultanı, iyi ve iyilikler denizi olan Abdülhamid için bu bir sevinçtir // aynı zamanda bir zaferdir, bir fetihtir, bir yüksekliktir bu çok eski eserlerin tamiri// Hacer'in oğlu gününde İbrahim'in kazdığı gibidir, Âdem zamanında Cebrail'in ayağını yere vurup su çıkarması gibidir.”

Kible tarafının penceresinin üzerinde: “Zemzem suyu, içildiği şey içindir.”²⁰ Zemzem suyuyla cehennem ateşi bir kulun karnında bir arada durmaz.”²¹ (Sultan Abdülhamid Han, sene: 1201 h.) yazılıdır.

Zemzem suyunun fazileti hakkında birçok hadis gelmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.): “Yeryüzündeki en hayırlı (iyi) su Zemzem suyudur.” buyurdu. Buhâri “Sahih”inde: Hz. Peygamber'in mübarek göğsü yarıldığı zaman, Zemzem suyuyla yıkandığını belirtmiştir. Büyük âlim İbnü'l-Kayyim “Zâdû'l- Meâd” adlı kitabının “Tıb” bölümünde şöyle der: “Zemzem suyu, suların efendisi, en şerefli, kadri en yüce olanı, nefislere en sevimlisi, insanlara göre fiyatı en pahalı olanıdır. O Cebrâil'in (a.s.) ihsanı, İsmail'in (a.s.) su niyazıdır.” “Sahih” adlı eserde, kırk gün kırk gece, yanında Zemzem'den başka azık olmadığı hâlde Kâbe ile onun perdeleri arasında ikamet eden Ebu Zerr'e (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “O doyuran bir yemektir.” dediği bildirilmiştir. Müslim ise başka bir rivayette “O hastalığa karşı şifadır.” lafzını eklemiştir. İbn-i Mâce, “Sünen”inde, Câbir b. Abdullah (r.a.)'dan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu hadisini rivayet etmiştir. “Zemzem suyu içildiği

18 Deylemi onu Firdevs'in Müsned'inde rivayet etti. Zayıf bir hadistir.

19 Onu Hâkim, İbn-i Mâce ve Buhari “Tarih”inde rivayet etti.

20 Onu Ahmed “Müsned”inde, Beyhâki “Sünen”inde ve “Şuab”inde, İbn-ü Ebi Şeybe Câbir b. Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir.

21 Bu hadisin kaynağını görmedim.

şey içindir.” Bu hadisi, senedinde Abdullah b. Müemmil ve onun ravisi Muhammed b. Münkedir olması sebebiyle bir taife onu zayıf saymıştır. Fakat Abdullah b. Mübarek’in hac ettiği zaman Zemzem’e gelip: “Ey Allah’ım, Şüphesiz ki Ebu’l-Mevâli’nin oğlu, Muhammed b. Münkedir’den, o da Câbir (r.a.)’den, o da senin Peygamberinden (s.a.s.) rivayet etti ki “Zemzem suyu, içildiği şey içindir. Ben onu kıyamet gününün susuzluğu için içiyorum.” diye niyaz ettiği rivayet edilmiştir.” İbnû Ebi’l-Mevâlî güvenilirdir. Öyleyse bu hadis hasendir. Bazı âlimler onu “sahih” bazıları ise “mevzu” saymışlardır. Şahsen ben (ve başkaları) Zemzem suyuyla şifa bulma hususunda, hayret verici bazı işlere tecrübe ile şahit oldum. Pek çok hastalıktan onu içerek şifa aradım. Allah’ın izniyle iyi oldum. Yaklaşık yarım ay, belki daha fazla onunla gıdalanan ama açlık çekmeyen, diğer insanlar gibi tavaf eden birini gördüm. O zat bana, belki böyle kırk gün kaldığımı, ailesiyle cima edebilecek, oruç tutup defalarca tavaf edebilecek güce sahip olduğunu haber verdi.” Onun sözü bitti. Zemzem’le şifa arama hususunda kimse, ne hadis açısından ne tıp açısından tenkit edemez. Tıp, tecrübeden başka bir şey değildir.

İnsanların bu suyu teberrük için uzak yerlere taşınması, âdet hâline gelmiştir. Taki el-Fâsî şöyle der: “Onun taşınmasının caiz olduğunu gösteren delil, Tirmizi’nin “Câmi”inde Aişe (r.a.)’dan rivayet edilmiştir. Hz. Aişe şişelerle zemzem suyunu taşımış ve: “Allah’ın elçisi (s.a.s.) kap ve kırbalar içinde taşıdı. Onu hastaların üstüne serper ve içirirdi.” demiştir. Beyhakî’nin “Şuabü’l-Îmân”ında ve “Sünen”inde de bu hadis rivayet edilmiş ve Ebu İsâ onun hakkında: “Bu, hasen ve garib bir hadistir. Onu sadece bu yönden biliyoruz.” demiştir.

Zamanımızdaki hacılar, beraberlerinde beyaz dokumalar getiriyor. Onları zemzem suyuyla yıkıyorlar. Mescidin avlusunda kurutuyorlar (Resim 99). Sonra onları sarıyorlar ve vefat ettikleri zaman, onlarla kefenlenmek üzere onları saklıyorlar. Zemzem sularını bakır veya büyük teneke kaplar içinde, teberrük için veya hediye etmek maksadıyla beldelelerine götürüyorlar. (...)

SİKÂYETÜ’L-ABBAS: Sikâyetü’l- Abbas (Hz. Abbas’ın (r.a.) su verme yeri) Kâbe’nin doğusunda, Zemzem’in güneyinde pencereleri ve saçaklı bir tavanı bulunan büyük bir odadan ibarettir. Saçaklar insanların gölgelenmesi içindir. Fâsi, kendi zamanında burayı şöyle tanıtır: “O

kare şeklinde bir evdir. Üstünde büyük bir kubbe vardır. Güney tarafı hariç her tarafında demir pencereler bulunmaktadır. Kuzey tarafında dışarıda iki havuz mevcuttur. Onların arasında bir kapı vardır. Evin ortasında büyük bir açık havuz vardır. Suyu Zemzem'den bu evin duvarına havadan bir su borusuyla uzatılır. Sonra yerden bir boruyla açık havuza ulaşır. Su fiskeye şeklinde ortaya çıkar.” Ayrıca şunu da söyledi: “Burası 807 h.'de yapıldı. Abbas b. Abdülmuttalib burada hacılara su verirdi.” Fasi şunu da belirtmiştir. “Bu sikâye ile Hacer-i Esved'in arası demir zırasıyla (56, 1/7 cm.) 80 zıradır.” (Resim: 92)

MESCİD-İ HARAM'DAKİ AYRINTILAR

1- Dört Yürüme Yolu: Büyük Âlim Şeyh Abdurrahman bazı müsveddelerinde şöyle demiştir: “Biri Selam Kapısı'na, biri Safa Kapısı'na, biri Umre Kapısı'na ve dördüncüsü de Hazvera Kapısı'na çıkan bu dört yürüme yolu 1003 h.'de metaf mermerle döşendikten sonra yapılmıştır.”

2- Mescitteki Güneş Saatleri: İbn-i Zahire: “Zemzem evinin üzerindeki gölgelikte gündüzün ne kadarının geçtiğini, ne kadarının kaldığını gösteren bir güneş saati vardır.” der. 1079 Zilhicce ayının altısında, Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Mağribî, Selam Kapısı'na doğru bir güneş saati koydu. Saat için bir adam boyunda kaide yaptırdı. Selam Kapısı yolu üzerindeki doğu rüknünün karşısında insanlar onun göstergelerini görebilir. Orada eskiden “Cevvad” lakaplı vezir el-İsfehânî'nin yaptığı güneş saati vardı.

3- Mescitteki Kandiller: Doğu tarafında 167, batıda 147, kuzeyde 330, kıble tarafında 187, metafin direkleri arasında 257, Toplam: 1088 kandil vardır. Dâru'n-Nedve ve İbrahim Ziyade'lerindeki buncdan hariçtir. Bunlar 1320 h.'de yaptığım sayıma göredir.

4- Mescid-i Haram'ın Görevlileri: Onun bir şeyhi vardır ve bu validir. Bir nâibi, bir nâib vekili bir de işleri yürüten bir müdürü vardır. Görevli sayısı 700'e yakındır. 107 müderris yer alıp 44 tanesi 500 ile 100 kuruş arasında değişen aylık ücret alır. Gerisi ders verenler için toplanan teberrular ile geçinir. Hanefilerin 79 imam ve hatibi vardır. Bunlardan 34'ü teberru, 45'i ise aylık alır. Şafiilerin 24 imam ve hatibi vardır. 16'sı teberru, diğerleri aylık alır. Malikilerin imam ve hatip sayısı 14'tür. Bunların sekizi teberru alır. Hanbelîlerin beş imamı olup bunların ikisi teberru alır. İmam veya hatipler 40, 100 ve 200 kuruş

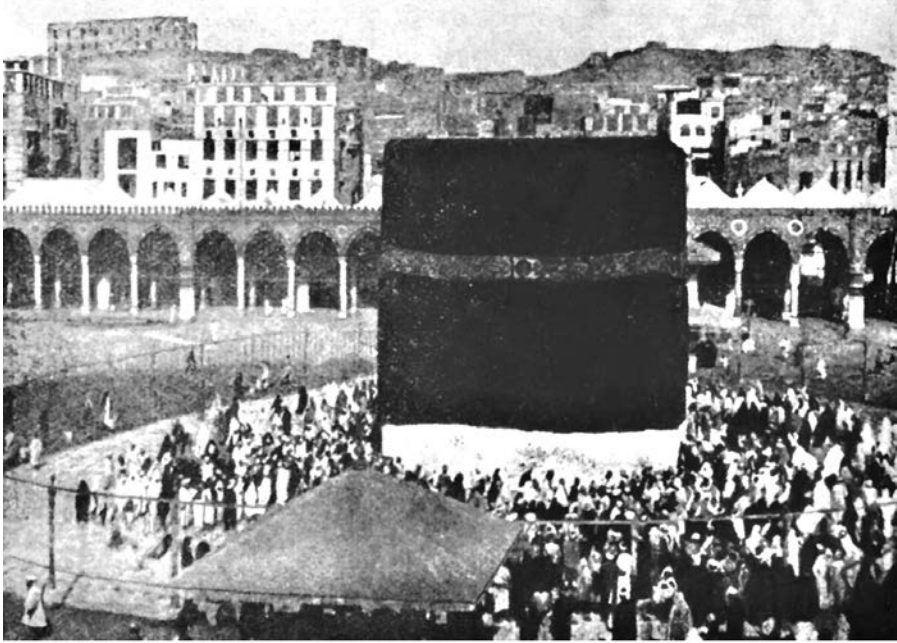
arasında değişen maaşlar alır. 52 tane hadımağa vardır. Bunların bir reisi ve bir nakibi bulunur. 41 müezzin, 8 lamba yakıcı, 12 yaygıcı, 10 düzen koruyucu 20 süpürgeci, 30 kapıcı, 11 su doldurucu, 181 mescit kandillerinin temizleyicisi, 18 hizmetçi bulunur. Onların yanında eski aylıklarını alan 20 hizmetçi daha vardır. 15 kişi Zemzem suyu dağıtmakla vazifelidir. vs. Kâbe hizmetini yapanların muhafız odaları Beni Şeybe Kapısı'nın yanındadır. Mescid-i Haram'da hizmet çoğunlukla babadan oğula geçer.

Mescitteki hadımağaları ilk defa maaşla bağlayan kişi, Ebu Cafer el-Mansur'dur. Onlar çeşitli işler yaparlar. Mescid-i Haram'a hizmet en şerefli mesleklerdendir. Halifeler ve sultanlar eskiden beri onunla gururlanırlar. Osmanlı Devlet-i Aliyye'sindeki rütbelerden biri "Hâdimü'l-Haremeyni'- Şerifeyn: İki şerefli Harem'in Hizmetçisi" rütbesidir.

Terk edilmiş eski usul üzere Mescid-i Haram'da Arapça ve tefsir dersleri veren arkadaşımız Muhammed Lebib Bettânûnî Bey'in söylediğine göre, buradaki öğrencilerin sayısı birkaç yüz civarındadır. Çoğunluğunu Cava'dan gelenler oluşturur. Bunlar ülkelerindeki hükûmetin idarecilerinin yaptıkları zulümden kaçmış. Ders vaktinde dersle, boş vakitlerinde de rızıklarını temin edecekleri bir işle meşgul oluyorlar.

5- Tavaf Yerinin Direkleri: 232 h.'de Vâsık Billah tavaf yerinin etrafına on direk konulmasını emretti. Direkler, ağaçtan ve uzun idi. Tavaf edenlerin aydınlanması için üzerlerine sekiz avize konulmasını emretti. Her köşede iki âdet olmak üzere Kâbe'nin dört tarafına konuldu. Sonra ahşap direkler artırıldı ve sayıları 32'yi buldu. Ardından taş ve tuğlalarla yapılmış direklerle değiştirildi ki 18'i kireçlenmiş tuğladan, 14'ü yontulmuş taştan idi. Aralarına ahşap pervazlar konuldu, üzerine kandiller asıldı. Başka değişiklikler de yapıldı. En sonunda direkler bakırdan, pervazlar demirden oldu. Her bir pervaza yedi kandil asıldı. Bir direk birbirinin ağzına bakan, iki dağ topuna benziyordu. Bu direklerin sayısı 38'dir. (Resim 100'deki tavaf yerinin direklerine bakınız.)

6- Mescid-i Haramda Kadınların Namaz Kıldığı Yer: Kadınlar mescitte erkeklerle birlikte namaz kılarılardı. Erkekler önde durur, kadınlar çocuklardan sonra arkada dururlardı. Nitekim Hz. Peygamberin (s.a.s.) sünneti de böyledir. İki tür arasında bir sütre yok idi. Tavafta da onlar erkeklere karıştırlardı. (...)

Resim 100: Beyaz izarıyla (eteğiyle) Kâbe'nin batı tarafından görünüşü.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَشْكُرَهُ لَوْلَا رَحْمَتُ اللَّهِ عَلَيْنَا لَكُنَّا مِنَ الْخَاسِرِينَ

Kadınların namaz kıldığı yerle erkeklerin arasına engel koyan ilk kişi Ali b. Hüseyin el-Haşimî'dir. O kadınların oturduğu yerin etrafındaki sütunlar arasına ip bağlanmasını emretti ve onlarla erkekleri ayırdı. Ben 1902'de Mescid-i Haram'ın içinde iki metre yüksekliğinde, tahta şişlerden yapılmış çit gördüm. Onları, mescidin diğer bölümlerinden ayırıyordu. Resim 101'de bu çitin içinde ayakta duran, oturan, rükû veya secde eden kadınları görebilirsiniz. Bu ara bölmeyi Mekke Emiri Avnû'r-Refik Paşa kaldırmış. 1325 h. yılındaki haccımda göremedim.

KÂBE-İ MÜŞERREFE

KÂBE'NİN İSİMLERİ

Kâbe'nin pek çok ismi vardır. "Kâbe الكعبة" isimlerden biridir. (İnsanları etrafında) döndürdüğü için bu ad verilmiştir. Kâdî İyâd: Bu şekilde adlandırılmasının sebebini küp şeklinde olmasına bağlar, yüksek ve küp şeklinde olan her binaya Kâbe denir.

Bir başka ismi "el-Beytü'l- Atik البيت العتيق" yani azat edilmiş evdir, çünkü Allah onu zorbalardan kurtarmıştır. Hiçbir zorba asla ona ulaşamaz.

Resim 101: Mekke Hareminded kadımların kafesi (bölmesi).

Bir adı “el-Mescidü'l- Haram” yani hürmetli secde yeridir. Çünkü Allahu Teâlâ “*Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.*” buyurmuştur ve ondan kastedilen itirazsız Kâbe’dir. Kâbe’nin dışına da Mescid-i Haram dendiği olmuştur.

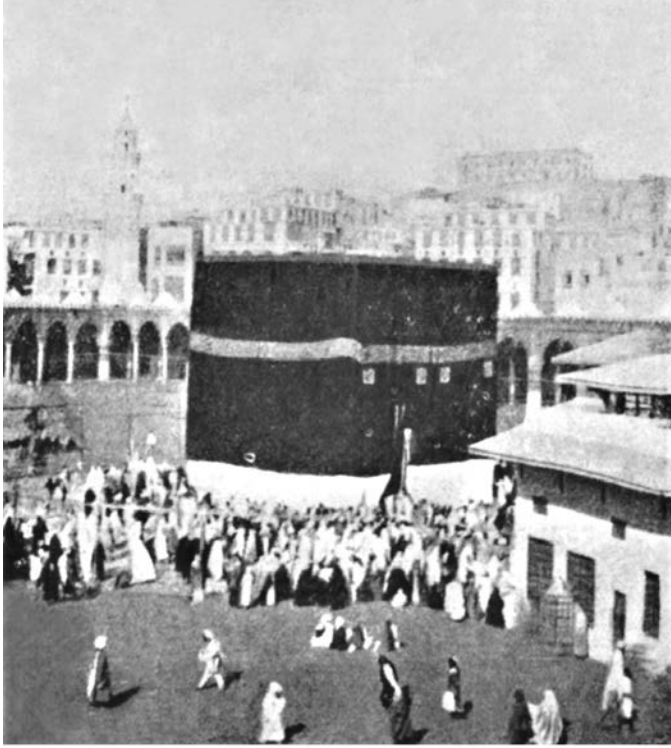
Bir başka adı “Beniyye البنية” dir. Araplar çoğu zaman “Bu Beniyye’nin sahibine yemin olsun.” şeklinde yemin ederlerdi. “Nâdir”, “el-Karyetü’l Kadîme: eski köy”, “Kâdis قادس” ve “Düvvâr الدوار” da onun isimlerindedir.

KÂBE’NİN ŞİMDİKİ VAZİYETİ VE ÖLÇÜLERİ

Kâbe veya Beyt-i Haram’ın şeklini, doğu ve güney yüzlerini, üzerindeki kisveyi, yıldızlı kemerini, beyaz eteğini, dürülmüş kapı perdesini Resim 102’de görebilirsiniz. Resim 59’da hacıların Hacer-i Esved’i öpmek için izdiham oluşturduklarını görürsünüz. Kâbe’nin sağında hacıların su içtiği yer ve zemzem vardır.

Kâbe’nin doğu duvarı yaklaşık 20 derece kuzeye meyillidir. Kuzey duvarı da doğuya 20 derece meyillidir. Yüksekliği 15 m.dir. Kuzey kenarının uzunluğu 9,92 m., batı: 12, 15 m., güney 10,25 m. ve doğu 11,88 m. dir.

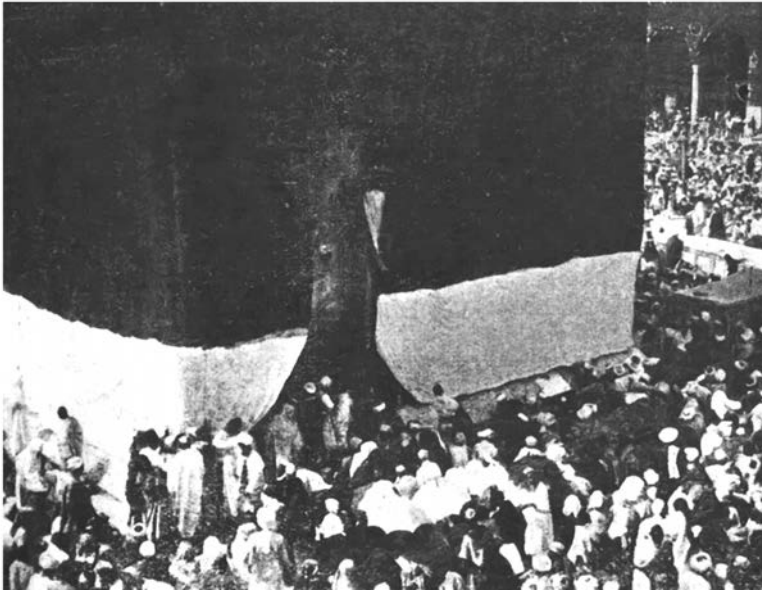
الكعبة المشرفة من جهة الجنوب والشرق وبها

بجانبها من جهة الشمال والجنوب والشرق والغرب

Resim 102: Kâbe-i Müşerrefe'nin kapısının bulunduğu doğu tarafıyla güney tarafı.

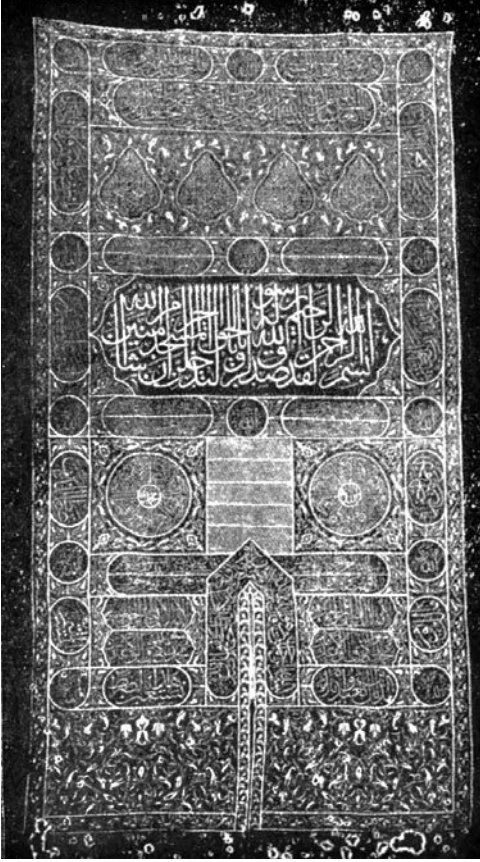
الحجاج حول الكعبة المشرفة وتقبيلهم للحجر الأسود

بجانبها من جهة الشمال والجنوب والشرق والغرب

Resim 59: Kâbe-i Müşerrefe'nin etrafındaki hacılar ve Hacer-i Esved'i öpmeleri.

منظر سائر الكعبة

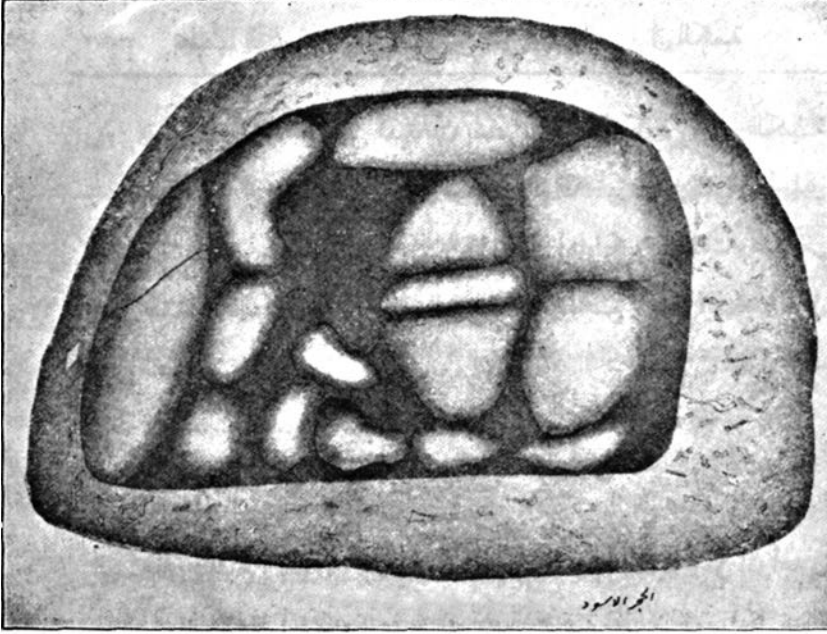

Resim 103: Kâbe sitaresinin (kapı perdesinin) görüntüsü.

Doğu kenarında kapısı vardır. Yerden yaklaşık iki metre yüksektedir. Eşiği gümüş levhalarla kaplanmıştır. Kapının iki kanadı da aynı şekildedir. Ancak gümüş levhaların üzeri altınla kaplanmıştır. Kapının kilidi de Kanuni Sultan Süleyman'ın halifeliği zamanına rastlayan 959 h. yılından beri böyledir. Kapının üzerinde bir güzellik misali olan sim kartmalı bir perde yer alır. Kâbe'ye Mısır'dan gelen kisve ile birlikte dir. (Resim 103). Kapıya gümüş kaplamalı bir merdivenle çıkılır.

Kâbe'nin duvarlarının alt kısmında, “şâzirvan الشاذروان” denen ve duvarları takviye için yapılmış mermer bir yapı vardır. Bu yapı Kâbe'yi dört tarafından çevirir. Kuzey tarafındaki yüksekliği 50 cm. genişliği 39 cm. dir. Batı tarafında yükseklik 27, genişlik 80 cm. dir. Güney tarafında yükseklik 24 genişlik 87 cm. dir. Doğu tarafında yükseklik 22 genişlik 66 cm. dir. Ben bu ölçüleri dördüncü haccımda aldım. Ebu Hâmid el-İsferâyîni,

İbnü's-Salâh, Nevevî ve başkaları: “Şâzirvân'ın aslı, Kâbe'nin temel duvarlarının genişliğinden, toprağın üzerine çıktığı zaman Kureyş'in noksanlaştırdığı kısımdır. Nitekim bina yapımında bu insanların âdetidir.” dediler. Şafii ve Malikilere göre bu kısım Kâbe'dendir. Tavaf yeri onun dışıdır. Hanefilere göre ise bu kısım Kâbe'ye dâhil değildir. Hanbelî mezhebine göre ise, buranın üzerinde tavaf etmekten kaçınması istenir, ama kişi kaçınmazsa tavafı bozulmaz. Şâzirvanlı binanın ne zaman yapıldığı bilinmiyor. Ancak bu yapı birçok defa yenilenmiştir. Mesela 542 h. senesinde yapılmıştır. Yine 636, 660, 670 ve 1010 h. yıllarında, bunların arasında, evvel ve sonra yapılmıştır.

Resim 118: Hacer-i Esved

Kâbe'nin, güneydoğu rüknünün dışında tavafın başlangıcı olan Hacer-i Esved vardır. (Resim 118). Yerden 1,5 m. yüksektedir. Bu taş siyah renkli olup içme taşı gibi ortası çukurdur. Taşta bir çatlama meydana gelince 1290 h.'de gümüşten bir kılıf yapılmıştır. Kılıf ortasında daire şeklinde bir açıklık vardır, çapı 27 cm. yani 1, 1/3 karıştır. İnsan o açıklıktan taşı görür ve istilam eder.

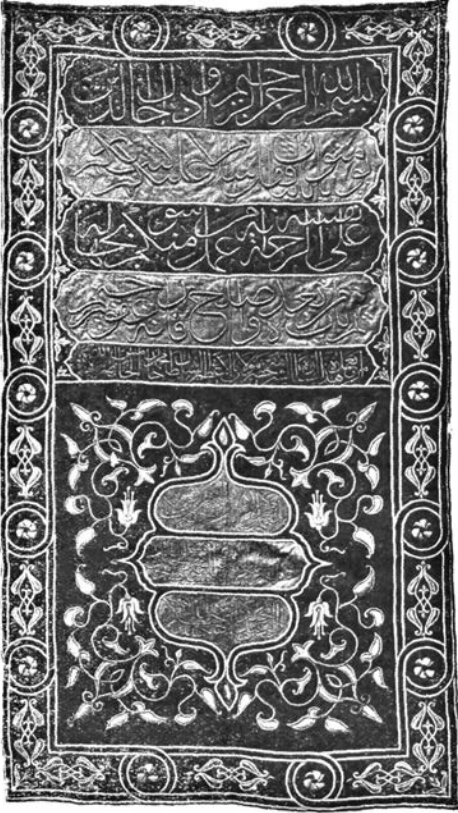
Bu taşın bulunduğu rükün, Hicaz beldelerinin güney bölümündeki beldelere bakar. Aden, Herar, Madagaskar, Avusturalya'ya, Güney Hindistan ve Çin'e kadar olan yerlere bakar.

Kâbe'nin kuzeydoğusundaki rükne Şam ve Irak Rükünü denir. Hicaz beldelerinin en büyük parçası olan kısmı ona bakar. Yine Acem ülkesi, Türkistan, Irak, Hindistan'ın kuzeyi, Sind, Çin ve Sibirya ona bakar.

Kâbe'nin kuzeybatı rüknüne Rük-nü Garbi denir. Batı Rusya, bütün Avrupa, Âsitane (İstanbul), Mağrib beldeleri, Mısır, ta Şellâl'e kadar bu tarafın karşısındadır.

Kâbe'nin güneybatı rüknüne, Rük-nü Yemânî denir. Güney Afrika'daki beldeler, Kızıldeniz'in güneyindeki yerleşim birimleri Atlas Okyanusu kıyısındaki Yeşil burun ve Racê-i Sâlih (Ümit) Burnu'nun

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 104: Kâbe'nin içindeki
"Tevbe Kapısı'nın" perdesi.

karşısındadır. Her taraf kendi rükününe bakar: "Çıktığım yere, yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede olursanız onun yüzünüüzü ona doğru çeviriniz." (el-Bakara, 150)

Kâbe büyük hacimli, koyu mavi renkli sammâ taşından yapılmıştır. Beyt'in içinde kaliteli mâverd udu ke-restesinden üç direk vardır. Onlardan birinin çapı 25 cm. olup, kuzeyden güneye sıralanmıştır. Kâbe'nin girişte sağında, kuzeydoğu rüknünün bulunduğu köşede "Tevbe Kapısı" vardır ki bu kapıdan bir merdivenle Kâbe'nin üstüne çıkılır. Önünde kabartmalarla süslenmiş bir ipek perdesi vardır. (Resim 104'e bak) Kâbe'nin tavanı güzel Arap nakışlarıyla süslenmiş, değişik asırlarda meliklerin hediye ettiği pahalı hediyeler asılmıştır. 1295 h.'de çatıya mermer levhalar döşenmiştir. Dört tarafında etrafındaki dış örtüyü duvarların üstünde tutması için ip-lerin bağlandığı halkalar mevcuttur. Nitekim, altta şazırvanda da örtünün

bağlandığı sarı bakırdan yapılmış halkalar bulunmaktadır. Şazırvandaki bu halkaları saydım. Batı tarafında 14, güneyde 12, deniz tarafında 14 ve doğuda sekiz tane olduğunu gördüm. Büyük bir ihtimalle yukarıdakiler de aynı sayıdadır.

Kâbe'nin kisvesi siyah ipekten olup Mısır'da dokunur. Her parçasında "لا إله إلا الله محمد رسول الله" Allah ki haşmeti muhteşemdir. Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir." yazılıdır. (resim 112) Her sene değişir. Mısır'dan gelir. İnsanlar Mina'da iken Zilhicce'nin onuncu günü Kâbe'nin üzerine örtülür. Makam-ı İbrahim'in perdesi de aynı gün takılır. Her sene 27 Zilkade'de iki metre genişliğinde olan ve Kâbe'yi alttan çevreleyen beyaz kumaştan bir izar

Resim 112: Kâbe-i Müşerrefe'nin kisvesinin dışı.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
لَا اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ
مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ
بِالسِّرِّ وَالنَّجْوٰى
وَالْمَخْفٰى
وَالْمَكْرُوْمِ
وَالْمَكْرُوْمِ
وَالْمَكْرُوْمِ

bu kisvenin üzerine yerleştirilir. (Resim: 102) Bazılarının iddiasına göre bu onun ihram alametidir. Hakikat ise şudur: Kâbe anahtarının emini, Kâbe'nin kisvesini alttan yaklaşık iki metre keser. Onun yerine ızarı koyar. Kesilen kısmı Arafe günü veya daha sonra Mekke'ye gelen hacılara satar. Bazı insanlar ise kisveyle oynamak veya teberrük için ondan bir parça koparmak isteyenlerin ellerinden onu korumak için beyaz ızarın konduğunu iddia ederler.

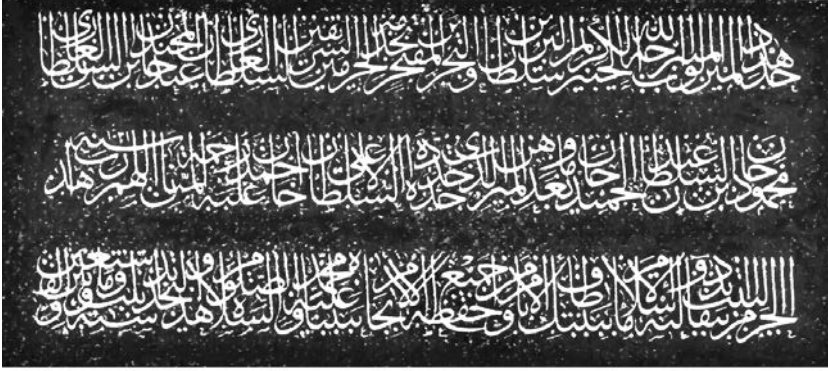
İç duvarlar, üzerine üçgen şeklinde "Allah Celle Celâlûhu" ve bazı Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu Osmanlı Sultanı tarafından hediye edilmiş kırmızı bir atlasla kaplanmıştır.

Perdenin altındaki duvarlarda Kâbe'yi veya mescidi tamir eden veya yenileyenlerin adlarının bulunduğu kitabeler ve tarihler mevcuttur. Kuzey tarafındaki beyitlerin manası: “İslâm'ın kiblesi olan İlah'ın evinde, hürmetli evde tamir başladı.// İnsanların hakanı Mustafa Han'ın annesi. İzzetli ve kalıcı olması istenen zaferi devam etsin.// Bunun tamirine sadakatle koyuldu. Bu ancak selâm ismine sahip Allah'ın ilhamıyla oldu// Allah'ın münezzehe faziletini, Kıyamet Günü kendini mükkâfatlandırmasını umdu.// Beldenin kadısı ona tarih olarak dedi: Halkların sultanının annesi onu tamir etti.” Ahmed Bey, Mekke Haremının Şeyhi sene: 1109 h.

Batı tarafındaki şu kitabe de onlardandır: Manası: Rahman ve Rahim olan Allah adına. En büyük İmam Ebu Cafer el-Mansur el-Mustansır Billah (böyle), Mü'minlerin emiri muazzam Kâbe'nin imarını emretti. Allah onu en uzak emellerine ulaştırırsın, 626 h. yılı aylarında yaptığı amellerinin iyisini kabul etsin. Allah, Seyyidimiz Muhammed'e ve onun ailesine rahmet etsin, selametle kılınsın. Orada 884 h. senesinde yazılmış Eşref Kayıtbay'a ait de bir tarih vardır. Şu yazı da bulunmaktadır: Manası: “Rabbinin rahmetine muhtaç köle Yusuf b. Ömer b. Ali b. Rasûl, bu muazzam beytin yenilenmesini emretti. Allah'ım onun zaferini izzetli olanıyla destekle. Rahmetinle onun günahlarını affet. ey kerem sahibi, ey çok affedici. Sene: 680 h.

Kâbe'nin duvarlarının içinde de aşağıdaki kitabeler mevcuttur. Manası: Rahman ve Rahim olan Allah adına “Rabbimiz. Bizden kabul et. Şüphesiz ki sen, çok iyi duyayan ve çok iyi bilensin.” (el-Bakara, 127) Kusursuz ve yüce Allah'a muhtaç, iki muhterem haremın hizmetçisi, Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Ahmed Han'ın oğlu Sultan oğlu Sultan (IV.) Murad Han bu Muazzam beytin yenilenmesini emretti. Allahu Teâla onun mülkünü ebedileştirsin, onun saltanatını desteklesin. Hz. Peygamberin Hicreti'nin (o hicretin sahibine en üstün selam olsun) 1040. yılının, mübarek ve muazzam Ramazan ayının sonlarında. Rahman ve Rahim olan Allah adına. 1070 h.'de bizi azat eden Efendimiz Sultan oğlu Sultan Mehmed Han Beyt-i Şerif'in tavanı ile Harem'in bütün iç ve dışının yenilenmesini emretti.

Eşrefi Sultan, Haremeyn-i Şerifeyn'in hizmetçisi Ebu'n-Nasr Bersbay'a- Allah onu emellerine ulaştırırsın- ait tarih 826 h. yıldır.

Resim 105: Rahmet oluğu.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ
وَعَلَى مَنْ تَرْضَى خَلْقَهُمْ
وَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ
وَعَلَى مَنْ تَرْضَى خَلْقَهُمْ

KÂBE'NİN KUZEYİNDEKİ HATİM (الحطيم)

Kâbe'den kırılıp ayrılan kısımdır. Yuvarlak, yarım daire şeklinde bir duvardır. Yüksekliği 1,31 m., üst genişliği 1,52 m. alt genişliği 1,44 m.'dir. Mermerle sarmalanmış olup bir tarafı Şam rüknünün diğer tarafı batı rüknünün hizasındadır. Doğu tarafıyla, karşısındaki şazirvanın arasındaki açıklık 2,30 m., batı tarafıyla o taraftaki şazirvanın arasındaki açıklık 2,23 m.dir. Yarım dairenin uçları arasındaki uzaklık 8 m.dir. Hatim'in ardında 12 m.lik bir tavaf yeri mevcuttur. Hatim ile Kâbe'nin kuzey duvarı arasında kalan yer "Hicr الحجر" diye bilinir. Adı geçen iki açıklıktan oraya girilir. Mermer döşelidir. Kâbe'nin kuzey duvarının ortasından, Hatim'in ortasının iç kısmına uzaklığı 8,44 m.dir.

Kuzey duvarının üstünün ortasında, Kâbe'nin çatısına yağın, yağmur sularının boşaltmak için konan bir oluk vardır. Bu oluk altındadır. 1270 h. senesinde Sultan Abdülmecid göndermiştir. (Resim 105'te onda yazılanlara bak).

Hacer-i Esved ile Kâbe kapısının arasına "Mültezem الملتزم" denir. Çünkü hacılar dua için bu mekâna sarılırlar. Peygamberimiz (s.a.s.) de burada dua ederdi.

Kâbe kapısı ile Rük-n-ü Irâkî arasında bulunan şazirvanın yanında "Micene المعجنة" denen bir çukur vardır. Söylenildiğine göre İbrahim (a.s.) yapının harcını burada karmıştır. Derinliği 30 cm. genişliği yaklaşık 1,5 m. uzunluğu 2 m.dir. Denir ki namaz farz kılındığı zaman Cebrail (a.s.) Peygamberimize (s.a.s.) beş vakti burada kıldırmıştır. Bu mekânda,

taş üzerine şu nakşedilmiştir: “Mü’minlerin Emiri Ebu Cafer el-Mansur, el-Müstansır Billah’a aittir. Allahu Teâlâ onu emellerine kavuştursun ve amellerini iyiliklerle süslesin. Bu altı yüz otuz ikinin aylarında gerçekleşti 632 h. Allah Efendimiz Muhammed’e salât eylesin.

Ben bu Mîcenede iki rekât namaz kıldım. Sonra oturdum. Şazirvanın Micene tarafında mermer bir levhada şu kitabenin bulunduğunu gördüm: Manası: “Rahman ve Rahim olan Allah adına. “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve Ahiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtını veren ve Allah’tan başka kimseden korkmayan kişiler imar eder ve doğru yolda olanların onlar olması ümit edilir.” (et-Tevbe, 18) Rabbinin rahmetine muhtaç köle, iki karanın ve iki denizin meliki, Rum ve Irak’(ın sultanı, Haremeyn-i Şerifeyn’in Hadimi Sultan Ahmed Han, Beyt-i Şerif’in tavanının imarını, rahmet oluşunun yenilenmesini, Allah’ın hürmetli evinin duvarlarını, ihtiramına riayet edilerek güzelce güçlendirilmesini, Kur’an-ı Azim’in (Binasını Allah korkusu üzerine tesis etti) haberine uygun olarak bunlara altın, gümüş ve cilbar mücevheri çakılmasını emretti. Allah onun mülkünü ahir zamana kadar ebedileştirsin. 1031 Muharrem’de resmedildi.

Doğu duvarının önünde Makam-ı İbrahim (a.s.)’in biraz kuzeyinde mermer minber, biraz güneyinde zemzem kuyusu bulunur. Makam’ın doğusunda beş vakit namazı Şafiilerin imamı kıldırır. Daha evvel bunları teferruatlarıyla anlatmıştık.

Metafa gelince daha evvel söylediğimiz gibi Kâbe’yi çevreler. Ben onunla Kâbe’nin dört duvarı arasındaki mesafeyi ölçtüm. Doğu tarafında 13,25 m. kuzeyde 10,44 m., batıda, 16,15 m, güneyde 14.75 m. olduğunu gördüm.

KÂBE’NİN YAPISI VE İMARI

Allahû Teâlâ: “Şüphesiz ki âlemlere bereket ve hidayet olarak insanlar için konan ilk ev Mekke’dekidir. Onda apaçık alametler, Makam-ı İbrahim vardır. Kim oraya girerse güvende olur. O evi, ona yol bulan insanların hac (ziyaret) etmesi, Allah’ın hakkıdır. Kim nankörlük ederse, şüphesiz ki Allah’ın âlemlere ihtiyacı yoktur.” Buyurdu. (Âl-i İmran, 96-97) Müfessirlerin Şeyhi İbn-i Cerir et-Taberî “Şüphesiz ki âlemlere bereket ve hidayet olarak insanlar için konan ilk ev Mekke’dekidir.” ayetinin tefsiri hakkında şunları söyledi: Bunun açıklaması hususunda tefsirciler ihtilafa düşmüşlerdir.

Bir kısmı: “Şüphesiz ki âlemlere bereket ve hidayet olarak insanlar için konan ilk ev Mekke’dekidir, demek içinde ibadet edilmek üzere konan demektir, “Yeryüzüne konan ilk ev” değıldir. Çünkü ondan evvel pek çok ev vardı.” dediler. Diğerleri ise “Hayır, o insanlar için konan ilk evdir.” dedi. Sonra Taberi şöyle dedi: “*Şüphesiz ki âlemlere bereket ve hidayet olarak insanlar için konan ilk ev Mekke’dekidir.*” Yüce Allah’ın bu sözü hakkında doğru görüş, “Şüphesiz ki bereket ve hidayet olarak insanlar için konan ilk ev *“yani içinde Allah’a ibadet etmek için konan”* şeklinde açıklanan, hac ibadeti yapanların ibadetlerinin, Allah’a azamet ve ihtişam vermek gayesiyle tavaf edenlerin tavafının merkezi Mekke’de olmaktadır.” şeklinde tefsir getiren görüştür. Çünkü bu konuda Resulullah’tan gelen hadis, sahih hadistir. O da bize Muhammed b. Musennâ’nın anlattığı şu hadistir. Bize İbn-i Adiy, Şube’den; O, Süleyman’dan; O, İbrahim et-Teymi’den; O, babasından rivayet ettiğine göre Ebu Zer şöyle demiştir: “*Ey Allah’ın elçisi. Hangi mescit daha evvel kondu?*” dedim. “*Mescid-i Haram.*” buyurdular. “*Sonra hangisi?*” dedim. “*Mescid-i Aksâ*” buyurdular. “*Aralarında kaç yıl var?*” dedim. “*Kırk yıl.*” buyurdular.” Resulullah’ın bu hadisi bize, dediğimiz gibi, Mescid-i Haram’ın, Allah’ın yeryüzüne koyduğu ilk mescit olduğunu beyan etmiştir.

Taki el-Fâsi, “*Şifâü’l-Garam*” kitabında özetle şöyle demiştir: “Kâbe seksiz birçok defa yapılmıştır. Kaç defa yapıldığı konusu ihtilafıdır. Bu konuda söylenenlerin umumundan anlaşılıyor ki on defa yapılmıştır: Meleklerin yaptığı, Âdem’in yaptığı, çocuklarının yaptığı, Halil’in (Hz. İbrahim’in) yaptığı, İmlâkların yaptığı, Cürhümlülerin yaptığı, Kusay b. Kilâb’ın yaptığı, Kureş’in yaptığı, Abdullah b. Zübeyr’in yaptığı ve Haccac b. Yusuf es-Sekafi’nin yaptığı binaların toplamı ondur. “Yaptı” sözü ileride açıklanacağı üzere “Bir kısmını yaptı.” manasına da gelebilir. Sonra, Meleklerin, Âdem’in ve çocuklarının binaları hakkında sağlam bir hadis gelmemiştir. Halil’in binasına gelince onu Kur’an ve sünnet bildirmiştir. Allahu Teâla: “*İbrahim, İsmail’le birlikte evin temellerini yükseltirken “Ey Rabbimiz. Bizden kabul et. Şüphesiz ki sen çok iyi duyan ve çok iyi bilensin (demişlerdi)”* ayetiyle (el-Bakara,127) diğer ayetleri indirdi. Fakihi Hz. Ali (r.a.)’ten rivayet etmiştir: “*İbrahim (a.s.) Beyt’i ilk bina edendir.*” Şeyh İmâdüddin İbn-i Kesir bunu tefsirine almış ve: “*Masum olan hiç kimseden Beyt’in Halil’den evvel yapıldığına dair bir haber gelmemiştir.*” demiştir.

Hız İbrahim'in yaptığı Kâbe'nin ölçüleri hususunda Ezraki, İbn-i İshak'tan şunu söylemiştir: "Beyt'in gökteki uzunluğu dokuz zira, doğu duvarı 32 zira, kuzey duvarı 22 zira, batı duvarı 31 zira ve güney duvarı 20 zira idi. Kapısı yerde idi. İbrahim (a.s.) ustalık yapıyor, İsmail omzunda ona taş taşıyordu." İmlakların ve Cürhümlülerin binasına gelince onları Ezraki, Ali b. Ebî Talip'ten rivayet etmiştir. Mes'ûdî şunu söyler: "Cürhümlülerin yaptığı binayı küçük Haris b. Mudad yaptı. İmlaklardan sonra onu Kusay b. Kılâb yaptırdı. Tavanının kaliteli "devm *الدوم*" ahşabı ve yapraksız hurma dallarından yaptı Halebî şöyle der: "Doğrusu Kâbe, toplam üç defadan fazla yapılmamıştır. Birincisi İbrahim (a.s.)'in binası, ikincisi Kureyş'in binasıdır. Bu ikisi arasında 1675 yıl vardır. Üçüncüsü de Abdullah b. Zübeyr'in binasıdır. Bu ikisi arasında da 82 yıl vardı. Meleklerin, Âdem'in ve Şit'in yaptığı haberleri, sağlıklı değildir. Cürhümlülerin, İmlakların ve Kusay'ın yaptıkları ise tamirden ibarettir."

Kureyş'in Kâbe'yi yapması, Hz. Peygamber'den rivayet edilen sahih sünnet ile sabittir. Peygamberimiz, İbn-i İshak ve birçok âlimin tercihinine göre 35 yaşında iken orada hazır bulundu. "Meğazi"inde Musa b. Ukbe'nin ve "Mensek"inde İbn-i Cemmâa'nın tercihinine göre Peygamberimiz o zaman 25 yaşında idi. O yapımla alakalı haberlere göre perdeleri ve ahşap kısmının çoğu yanınca yapısı gevşedi. Ardından bir sel geldi ve vaziyetini daha da kötüleştirdi, duvarlarını çatlattı. Kureyş onun yeniden yapılması içinde ve Kureyşliden başka kimsenin girmemesi için kapısının yükseltilmesi hususunda görüş birliğine vardı. Allah'ın takdiri, bir gemi Cidde sahilinde karaya oturmuştu. O gemi "Bakum *باقوم*" adında Rum bir tacire aitti. Velid b. Muğire ahşap almak için çıkmıştı. Ansızın Bakum ve gemisiyle karşılaştı. Ona yapmak istediklerini anlattı. Bakum kendisine marangoz ustası olduğunu söyleyince Velid de binayı yapmak için onu yanında getirdi. Binayı yıkmak istediklerinde Âiz b. İmran herkesten evvel bir taş kopardı, fakat taş elinden uçup yerine kaçtı. O hemen: "Ey Kureyş topluluğu. Bu binanın yapısına helal kazancınızdan başkasını sokmayın. Hanımdan zorla geri alınmış mehir parası buraya girmesin. Faiz kazancı veya bir insandan zorla alınmış para buraya girmesin." dedi. İnsanlar onu yıkmaktan korkuya kapıldılar ve oradan ayrıldılar. Velid b. Muğire: "Ben yıkmaya başlıyorum" dedi. Kazmayı aldı. Şöyle diyerek başına çıktı: "Allah'ım. Niçin korkutuyorsun?" (Şöyle dediği de söylenir): "Niçin titreyeceğiz, Allah'ım. Biz hayırdan

başkasını istemiyoruz.” Daha sonra onu yıktı. İnsanlar kendisini takip etti. İbrahim’in temellerine kadar indiler. Mızraklara benzeyen (bir rivayette) hörgüçlere benzen yeşil bir taş buldular. Yeni binayı onun üzerine kurdular. Peygamberimiz (s.a.s.) de onlarla birlikte taş taşıyordu. Buharî “Sahih”inde şöyle rivayet etti. Cabir b. Abdullah (r.a.) şöyle dedi: “Kâbe bina edilirken Hz. Peygamber (s.a.s.), Abbas’la birlikte taş taşımak için gitmişler. Abbas, Peygamberimize “Eteğini boynuna koy ki seni taştan korusun” demişti. (O böyle der demez Efendimiz (s.a.s.) yere kapaklandı, mübarek gözlerini göğe dikti. Sonra ayıldı. Hemen: “Eteğim, eteğim” dedi ve eteğini (yine eskisi gibi) üzerine bağladı.”

İbn İshak şöyle dedi: “Sonra Kureyş kabileleri yapı için taş topladılar. Her kabile ayrı bir kenara biriktiriyordu. Sonra yaptılar. Yapı rükün seviyesine gelince hasımlaştılar. Her kabile Hacer-i Esved’i yerine kendileri koymak istiyor, başkasının koymasına razı olmuyordu. Karşılıklı konuşmalar ve yeminleşmeler başladı. Savaşa hazırlandılar. Abdüddâroğulları kan dolu bir çanak getirip yemin ettiler. Adiy b. Kâb b. Lüeyoğulları da ölümüne yemin ettiler. O çanaktaki kanın içine onlar da ellerini soktular. Ona “Kan Kaşığı” adını verdiler. Kureyş bu şekilde dört beş gece kaldı. Sonra mescitte toplandılar. İnsafa gelip istişare ettiler. Rivayet ehlinden birinin iddiasına göre Ümeyye b. Muğire b. Abdullah o yıl bütün Kureyşlilerin en yaşlısı idi. “*Ey Kureyş topluluğu! Anlaşmazlığa düştüğümüz konuda, bu mescidin kapısından ilk girecek kişiyi aranızda hakem yapınız.*” dedi. Onlar da bunu yaptılar. İlk giren Peygamberimiz (s.a.s.) oldu. Onu görünce “*Bu emindir. Razı olduk. Bu Muhammed’dir.*” dediler. Onların yanına geldiğinde vaziyeti ona haber verdiler. Peygamberimiz (s.a.s.): “Bana bir kumaş getirin” dedi. Hemen getirildi. Sonra mübarek eliyle rüknü aldı ve o kumaşın üstüne koydu. “Her kabile kumaşın bir kenarından tutsun. Sonra hep birlikte onu kaldırı” buyurdu. Öyle yaptılar. Yerine ulaştığı zaman yine mübarek eliyle onu yerine koydu. Sonra onun üzerine bina yapıldı. (...)

Yapıyı bitirinceye kadar inşaata devam ettiler. Dıştan yüksekliği 18 zira olmuştu. Hz. İbrahim’in binasından dokuz zira daha yüksek yapmışlardı. Genişliğinden biraz kırpmışlar Hicr’e katmışlardı. Çünkü (Kâbe’nin) imarı için hazırladıkları helal nafaka, ona yetmiyordu. İstediklerini Kâbe’ye almak, istemediklerini almamak için kapısını yükseğe yaptılar. Kapının altını taşla kapattılar. İçine, kuzeyden güneye

üçer tane olmak üzere iki sıra dikme diktiler. Irak rüknüne iç taraftan bir merdiven yaptılar. Çatıya onunla çıkılıyordu. Çatıya da Hicr'e akan bir oluk yapmışlardı.

İbnü'z-Zübeyr'in Kâbe'yi yapmasına gelince, bu hadisle de sabit ve meşhurdur. Bunun sebebi 64. H. yılının başlarında İbnü'z-Zübeyr, Yezid b. Muaviye'ye direndiği için muhasara edildiği zaman, atılan mancınık taşları sebebiyle Kâbe'nin duvarlarının gevşemesidir. Ayrıca İbnü'z-Zübeyr'in bir grup arkadaşı, bir çadırda ateş yakmışlar ve bu ateşten yangın çıkmıştı. Rüzgârlar bu yangını Kâbe'ye sıçratmış ve onun kisvesini ve içinde bulunan sac ağaçlarını yakmıştı. Bu sebeple de duvarlar dayanıksız hâle gelmiş bina üstten çökmüştü. Bir güvercin konsa taşlar dökülüyordu. Husayn b. Nümeyr, Yezid b. Muaviye'nin öldüğü haberini aldıktan sonra İbnü'z-Zübeyr'i muhasara etmeyi bırakıp Mekke'den ayrılınca İbnü'z-Zübeyr Kâbe'yi yıkıp tekrar yapmayı münasip gördü. Az sayıda kişi onu tasdik etti. İbn-i Abbas'ın da içinde bulunduğu pek çok kişi bunu uygunsuz gördü. Yanındaki herkesi yıkıma razı edince, başlarına bir musibet gelir korkusuyla Mekke halkının çoğu Mina'ya gitti. İbnü'z-Zübeyr (r.a.) Habeşlilerden bir gruba yıkmalarını emretti. Hz. Peygamber'in Kâbe'yi yıkacağını haber verdiği Habeşlinin aralarında olabileceğini düşünerek onları seçmişti. İki şeyhin Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Peygamberimiz (s.a.s.): "Habeşli, küçük uyluklu bir kişi Kâbe'yi yıkacak." buyurmuştur. Buhari'nin İbn-i Abbas'tan rivayetine göre Peygamberimiz (s.a.s.): "*Sanki ben ona bakıyorum. Siyah ve ördek bacaklı²² taş taş Kâbe'yi yıkıyor.*" buyurmuştur. Kâbe'nin tamamı yıkıldı, toprağa ulaşıldığında 64 Cumâde'l-Âhirenin ortasındaki cumartesi günü idi. Onu İbrahim'in temelleri üzerine oturttu. Ayşe teyzesinin (r.a.) haber verdiği hadise dayanarak, Kureyş'in Hicr olarak ayırdığı bölümü Kâbe'ye kattı. -Bu hadis gelecek. - Kureyş'in, Hz. İbrahim'in yaptığı Kâbe'ye ilave ettiği dokuz zira kadar da uzunluğu o da ekledi. Böylece yüksekliği 27 zira oldu. Yere bitişik iki kapı koydu. Biri bugünkü mevcut kapı, diğeri karşısındaki kapatılmış kapıdır. İçine tek sıra hâlinde üç dikme dikti. İçten Irak köşesine, üstüne çıkılması için bir merdiven yaptı. Çatıya, Hicr'e dökülen bir oluk yerleştirdi. Kâbe'de içine lamba konulan kandillikler yaptırdı. Bitirdikten sonra içini dışını

22 Ördek bacaklı olmaktan maksat, yürürken topukların birbirlerinden uzakta, ayak taraklarının birbirine yakın olmasıdır.

güzel kokularla kokulandırdı. Her gün bir ritil, cuma günleri ise iki ritil ud ile orayı buhurluyordu. Ancak metaftaki yer döşeme taşlarına dokunmadı.

Haccac'ın Kâbe'yi yapmasına gelince o da sabit ve meşhurdur. Haccac, İbnü'z-Zübeyr'i muhasara edip onu şehit ettikten sonra Abdülmelik b. Mervan'a bir mektup yazdı. İbnü'z-Zübeyr'in Kâbe'de daha evvel olmayan bir ilave yaptığını, başka bir kapı daha açtığını haber verdi. Yeniden Cahiliye devrinde olduğu şekliyle yapmak için izin istedi. Abdülmelik ona batı kapısını kapatmasını, İbnü'z-Zübeyr'in Hicr'e yaptığı ilaveyi yıkmasını, onu daha evvel olduğu şekliyle bırakmasını yazıyla emretti. Haccâc'da bunu yaptı. Onun Kâbe'ye yaptığı, kuzey duvarı, kapılı batı kapısı ve Ezrakî'nin bildirdiğine göre dört zira bir karış olan doğu kapısının eşiğinin altından ibarettir. Kâbe'nin gerisini İbnü'z-Zübeyr'in yaptığı şekilde bıraktı. Bu iş 74 h. senesinde oldu. Sonra Haris b. Abdullah b. Ebî Rabîa el-Mahzûmî, İbnü'z-Zübeyr'in Kâbe'ye yaptıklarına dayanak teşkil eden Hz. Peygamber'in hadisini Hz. Aişe'den (r.anha.) duyduğunu haber verince Abdülmelik b. Mervan Kâbe hususunda yaptığı işe pişman oldu ve: *"Vallahi isterdim ki İbnü'z-Zübeyr'i, yüklediği (sorumlulukla) baş başa bıraksaydım."* dedi.

Hz. Aişe hadisini Ebu Davud et-Tayâlisi şöyle rivayet etmiştir: *"Bize Selim b. Hibban haber verdi; bize Said b. Müsennâ Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini anlattı: "Bana Aişe (r.anha.) haber verdi ki Resulullah (s.a.s.) ona şöyle buyurdu: "Eğer senin kavmin yeni cahiliye devrinden çıkmamış olsa Kâbe'yi yıkar, yerle bir ederdim. Ona biri doğuda biri batıda iki kapı açardım. Ayrıca Hicr'den Beyt'e altı zira eklerdim. Şüphesiz ki Kureyş, Beyt'i yaptığında onu kısaltmışlardı."*

1039 h. yılına kadar İbnü'z-Zübeyr ve Haccac'ın yaptıklarından başka bir değişiklik yapılmadı. Tabîî; olduğunda, kapısında, bazı direk ve duvarında, çatıya çıkılan merdivende, eşiğinde ve mermerinde tamiratı zaruri yerlerde yapılan değişiklikler müstesnadır.

Süleyman b. Abdülmelik; kendinden sonra halife olacak olan Ömer b. Abdülaziz b. Mervan'a, İbnü'z-Zübeyr'in yaptığı Kâbe'yi yeniden yapma konusunu sormuş, ondan *"İyi olur."* cevabı alınca o şekilde yapmak istemiş, fakat babasının meşveretle yaptığı bir işi değiştirmek istememesi buna engel olmuştu.

Rivayete göre Harun Reşid -babası Mehdi veya dedesi Mansur, olduğu da söylendi- Haccac'ın yaptığını değiştirip, İbnü'z-Zübeyr'in yaptığı şekilde Kâbe'yi yeniden yapmak istedi, fakat İmam Malik b. Enes buna engel oldu ve: "Allah için senden, Allah'ın evinin meliklerin oynacağı yapmamamı istiyoruz. Yoksa her melik mutlaka bir değişiklik yapmak isteyecektir. Bu durumda insanların kalbinden onun heybeti kalkacaktır." dedi. Sanki Mâlik -Allah ona rahmet eylesin- bunu söylerken şu meşhur kuralı dikkate almıştır: "Zararlılara mani olmak, faydalıları elde etmekten önceliklidir."

İbnü'z-Zübeyr ve Haccac'ın yaptıklarından sonra Kâbe'de şu yenilikler yapılmıştır: Velid b. Abdülmelik Şam'dan kırmızı, yeşil ve beyaz mermer gönderdi. Tabanı onunla döşendi. İçindeki duvarların alt kısımları onlarla kaplandı. Haccac'ın yapmış olduğu kuzey duvarında bir açıklık oluşmuş, açıklık yarım parmağa varmıştı, beyaz kireçle tamir edildi. Hicri 200 yılından sonra Kâbe'nin çatısına yapılan mozaik kaldırıldı. Çünkü içeriye sızan yağmur sularına mani olamıyordu. Onun yerine kireçle sıvanmış, pişkin mermer kondu. 241 h.'de Abbasi Halifesi Mütevekkil zamanında Kâbe kapısının alt eşiği çıktı. Sac ağacından iki parça hâlinde yapılmış ve zamanla yıpranmıştı. O, tek parça sac ahşabıyla onu değiştirdi. Üzerine de gümüş levhalar geçirdi. Mütevekkil, Kâbe mermerlerini de değiştirmiştir. Alt duvarlara gümüş, diğer duvarlara ve tavana altın kaplattı. 542 h.'de tavanı ve içindeki merdiveni tamir edildi. Yine 550 h. yıllarında mermerleri ıslah edildi. Bu imar Musul'un sahibinin veziri, "Cevad" diye bilinen Cemaleddin tarafından yapılmıştır. 559 h.'de meydana gelen bir zelzeleden dolayı Rûkn-ü Yemânî gevşedi ve ıslah edildi. 629 h.'de Mustansır el-Abbâsî onu tamir etti. 680 h.'de Yemen'in sahibi Melik Muzaffer mermerlerini yeniledi. 814 Ramazanında tavanının ve kandilliklerinin bir kısmı ve eşiği ıslah edildi. Bu şiddetli bir yağmurdan sonra yapılmıştı. Yağmur o kadar büyük idi ki Kâbe kapısından tavaf yerine kırba ağızları gibi (bardaktan boşanırcasına) akıyordu. 825 ve 826 senelerinde kisvenin bağlandığı demir halkaları tutan mermer ve ahşaplarda tavanda ve kandilliklerde cüz'î bazı ıslahatlar yapıldı. Bunlar Mısır, Şam ve Haremeyn diyarlarının sahibi Melik Bersbay'ın emriyle yapılmıştı.

959 h. senesinde Sultan Süleyman zamanında da Kâbe onarıldı. Yine Sultan (I.) Ahmed zamanında (1012-1022) Kâbe'nin doğu ve batı

duvarlarında ve Hicr'in duvarlarında bazı çatlaklar oluşmuştu. Beyt'i yıkarak yeniden yapmak istedi. Fakat Rumeli âlimleri buna mani oldular. Çatlamayı saracak bir kuşak yapmasını teklif ettiler. O da altın kaplanmış sarı bakırdan mamül iki kuşak yaptırdı. Kuşağın bir bölümüne mealen: "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir." diğer bölümüne mealen: "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed onun sevdiğiidir." gibi güzel sözler ve şerefli ayetler mesela, mealen: "Allah bize yeter. O çok iyi bir vekildir." (Âl-i İmran, 173) yazdırdı. Alt kuşağı Kâbe'nin üzerine 1022 Muharrem'in 12'sinin cumartesi gecesi raptetti. Kuşak için şazirvanın üzerine dikmeler dikti. Onları alttan kurşunla sabitledi. Pazar gecesi de üst kuşağı yerleştirme işine başladılar ve hemen tamamladılar.

1039 h.'de bütün Mekke'yi ve kenar mahallelerini içine alan şiddetli yağmurlar yağdı. Sular Kâbe kapısındaki kilitten iki zira yukarı yükseldi. İki gün geçmeden Yemen tarafı hariç Kâbe aniden yıkıldı. Bu sebepten Sultan IV. Murad onu yeniden yaptırdı. İstanbul'dan temsilciler ve Mısır'dan mühendisler gönderdi 1040 h.'de binayı yapıp güzelce yenilediler. Bunun için çok para harcadı. 1295 h.'de Kâbe'nin çatısına mermer levhalar döşendi.

OLUKLARIN TARİHİ

Mekke'deki meşhur Ribat'ın sahibi Şeyh Ebu'l-Kâsım Rameş'in (أبو القاسم رامشت) yaptırdığı oluk, Kâbe için yapılan oluklardandır. Bu oluğu vefatından sonra 538 h.'de hizmetkarı getirmişti. Abbasi Halifesi Muktefi (المقتفي) de 541 h.'de bir oluk yapıp eski oluğun yerine koymuştu. Abbasi Halifesi Nasır'ın yaptırdığı oluk ahşaptan olup suyun akacağı iç kısmına kurşun dökülmüştü. İnsanların göreceği dış kısmı ise gümüş kaplıydı. Bu oluk 781 senesinde takılmıştı.

Sonra bakırdan bir oluk yapıldı. Kanuni Sultan Süleyman 959 h.'de bunu gümüş olukla değiştirdi. 962 h.'de Mısır'dan altın bir oluk getirildi. Gümüş oluğun yerine kondu. Birinci teberruk için devlet hazinesine alındı. Kâbe bekçileri olan Şeybeoğullarıyla oluktaki fazla gümüş karşılığında 200 Eşrefi lirasına anlaşıldı. 1021'de Sultan Ahmed mevcut oluğu altın ve lazort emayeleriyle nakışlanmış bir başka gümüş olukla değiştirdi. 1273 h.'de Sultan Abdülmecid bir altın oluk gönderdi.

Bugünkü (1908 m.) mevcut oluk odur. Resim 105'te oluk ve üzerindeki yazılar görülebilir.

Oluğa altın takan ilk kişi Velid b. Abdülmelik'tir. 455 h.'de Tıboğulları o oluğu alıp, Yemen'e götürdüler. Yemen hükümdarı ve aynı zamanda Mekke'yi de yöneten zat aynı yıl bu oluğu satın aldı ve yerine geri koydu.

KAPISININ TARİHİ

Musul hükümdarının veziri Cevâd'ın 550 h.'de (1115)yaptığı ve 551 h.'de yerleştirdiği kapıda Abbasi Halifesi Muktefi'nin ismi yazılıydı ve göz alıcı takılar vardı. Yemen hükümdarı melik Muzaffer'in 659 h.'de haccettiği zaman yaptırdığı kapının üzerinde 60 rıtlı ağırlığında gümüş plakalar vardı. Bunlar Şeybeoğullarının oldu. Mısır hükümdarı zafer kazanan Melik Muhammed b. Kalavun'un kırmızı sant ağacından yaptırdığı ve Muzaffer'in kapısını çıkardıktan sonra Kâbe'ye yerleştirdiği kapının üzerinde 35.300 dirhemlik gümüş vardı.

Dördüncü kapıyı 761 h. senesinde Melik Nasır Hasan yaptırmıştır. Sac ağacından idi, 776 h.'de takıları çoğaltılmıştı. Ancak miktarı 30.000 dirhemi geçmiyordu. Bu kapının üzerinde Melik Muhammed b. Kalâvun ile torunu Eşref Şaban'ın adı ve Melik-i Müeyyed'in adı vardı. Çünkü onun adamları 816 h.'de kapının takılarına 200 dirhem eklemiş ve altınla kaplamıştı.

781 h.'de (1380) Zeyneddin el-Osmânî, Kâbe'nin kapısını, oluşunu Mescid-i Haram'ın imarı için gönderdiği azatlı kölesi Sodon Paşa'nın marifetiyle ziyetlendirdi. 961 h. senesinde Sultan Süleyman kapının gümüş plakalarla kaplanmasını emretti. 964 h.'de Kâbe kapısının yapılmasını emretti. Önceki kapı getirildi. Gümüşle plakalanmış, altınla kaplanmış siyah as ağacından levhalar üzerine yerleştirildi. 2.710 eşrefi tutarında altın takdir edildi. Gümüş ise dört kantardan biraz az idi. Gümüşler, sac ağacından yapılmış eski kapının temeline kondu. Şeybeoğullarına eski gümüşlerin yerine 1.000 eşrefi verildi. Üzerine Besmele ve Allah'ın şu sözü yazıldı. "*Rabbim. Benim buraya sadakatle girmemi ve sadakatle çıkmamı sağla. Buna, tarafından yardımcı bir güç ver.*" (el-İsra, 80) Yenilenme tarihi. Bazıları "Kapı süslendi : زين الباب" sözyle tarih düştü.

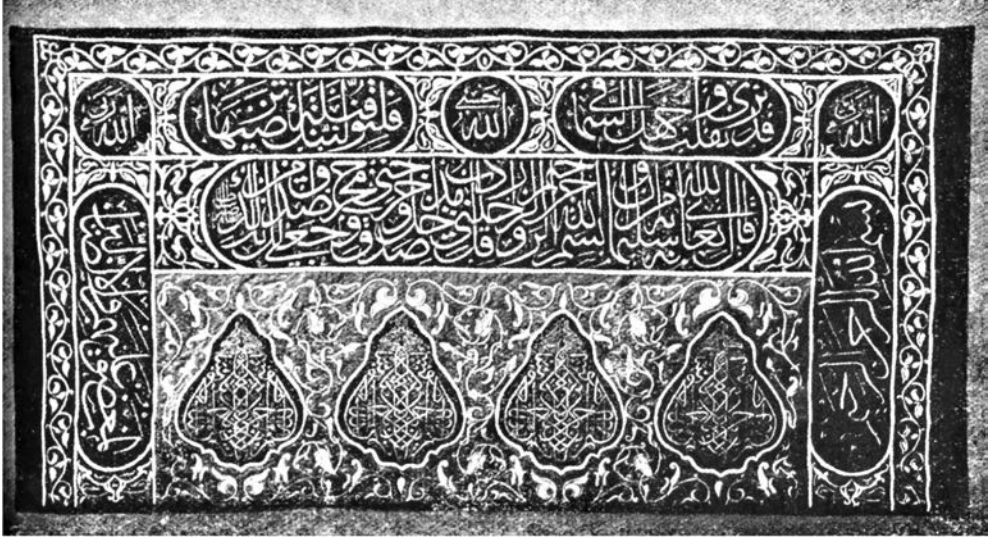
Resim 109: Kâbe-i Müşerrefe'nin güneyinden ve kapısının bulunduğu doğusundan bir görüntü.

1045 h. tarihinde bu kapı değiştirildi. 166 rıtlı ağırlığında gümüş takıldı. Üzeri, bin dinar kıymetinde fındık rengi altınla kaplatıldı. Bunlar Sultan IV. Murad zamanında oldu.

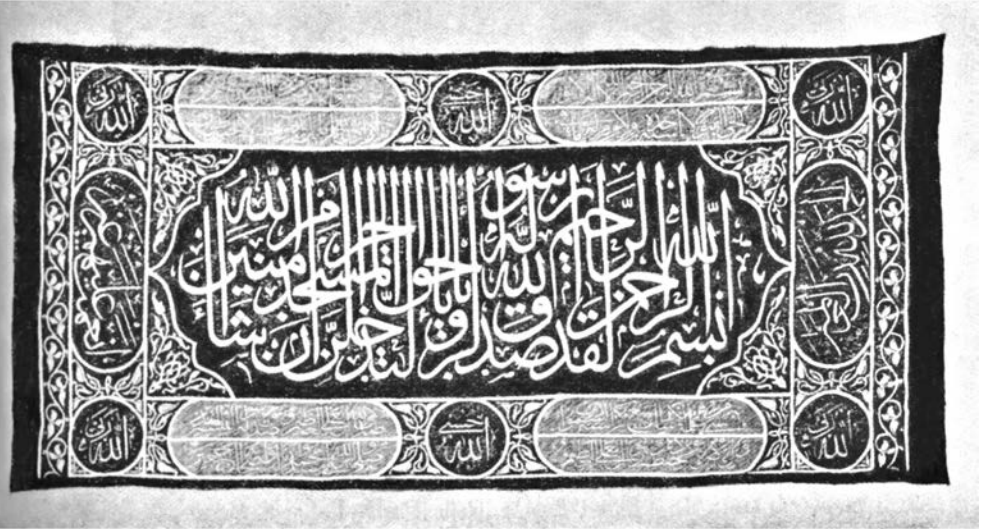
Kâbe kapısının önüne örtülen simli bir perdesi vardır. Resim 109'da görebilirsiniz. Ayrıca perdenin nakışlarını ve üzerine yazılanları 106, 107 ve 108. resimlerde görebilirsiniz.

KÂBE'YE ZİYNET TAKILMASI

Söylendiğine göre ona Cahiliye devrinde ziyet takan ilk kişi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dedesi Abdülmuttalip'tir. Zemzem'i kazarken bulduğu iki altın geyik heykelini Kâbe'ye bırakmıştır. İslâm devrinde ise ona ilk ziyeti takan kişi Velid b. Abdülmelik'tir ki Beyt'i altınla yaldızlamıştır. "Bunu daha evvel babası yapmıştı. O orta direği altın plakalarla kaplatmıştı." da denmiştir. Hatta: "Hayır. İbnü'z, Zübeyr, Kâbe'nin

Resim 106: Kâbe kapısının sitaresinin üst kısmı.

Resim 107: Kâbe kapısının sitaresinin orta kısmı.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدانا لهذا ولولا كنا لولنا لم نوجدنا

direklerine altın plakalar geçirmiş, anahtarlarını altından yaptırmıştı. Velid'in taktığı altın plakalar kapının, oluğun, direklerin ve riikinlerin iç taraflarına konmuştu. Bunların kıymeti de 1.000 dinar idi.” denmiştir. Harun Reşid'in oğlu Emin Muhammed, Kâbe'nin iki kapısına konmak üzere -herhâlde ikincisi, içteki Tevbe Kapısı'dır.- altın plakalar yapılması için

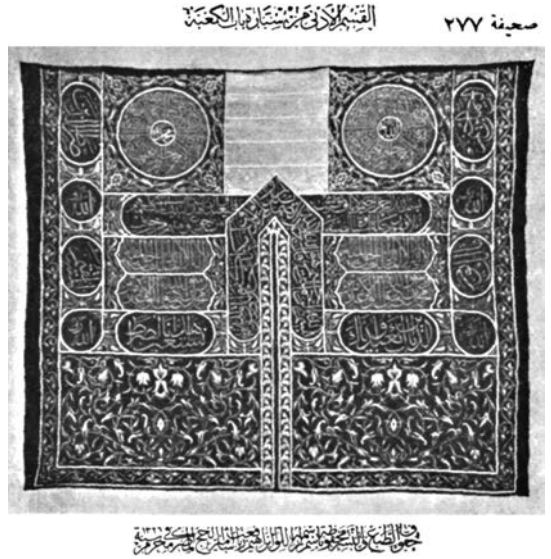
Mekke'deki valisine 19.000 dinar gönderdi. O da altınla kaplattığı gibi kapıya kilit ve iki halka da yaptırdı.

Abbâsî Halifesi Mütevekkil, kuyumcu İshak b. Seleme'yi gönderdi. Daha evvel gümüş kaplı olan Kâbe'nin iki iç köşesinin üstüne altın kaplattı. Sadece altınla kaplı olan diğer iki köşenin altınını çıkardı, gümüş üzerine geçirip iki köşeye taktı. Böylece bütün köşeler aynı olmuş oldu. Ayrıca gümüş bir kuşak yapıp Kâbe izarinin üzerine yerleştirdi. Bu kuşak 2/3

zira eninde olup üzerinde nakışlar vardı. Kuşağa bağlı, nakışlı altın halkalar da yaptı. Kuşağın üstünde nakışlı bir mermer vardı. Onu da ince altınla kapladı. Yine, kapı açıldığında onun bağlı kaldığı kulpları da bakırdan iken altından yaptı. Daha evvel kapı eşiğinde yaptığı değişiklik anlatıldı. İshak der ki: "Köşelere ve halkalara harcanan altının miktarı 8.000 miskali buldu. Kuşak, kapının eşiği ve Makam'ın oturtulduğu kürsüye harcanan gümüş 70.000 dirheme yakındı. Kâbe duvarlarına ve tavanına takılan altın yaklaşık 200 huktur. Her huk beş miskal, yani 1.000 altın miskaldir. Bütün bunlar 241 h.'de yapıldı.

Abbâsî Halifesi Mütedıd'a Kâbe'nin perdedarlarının mektubu üzerine Kâbe kapısının kasalarının altından yapılmasını emretti. Çünkü Mekke valilerinden birisi 251 h. yılındaki Alevilerle Hariciler arasında yapılan harpte kullanılmak üzere çıkarıp dinar döktürmüştü. Yine kapının alt tarafına da altın yapılmasını emretti. Onu da yine valilerin biri terzilerle kasaplar arasında çıkan bir fitneyi yatıştırmak için alıp kullanmıştı. Yıl: 268.

Ümmü'l-Muktedir el-Abbâsî, kölesi Lü'lü'ye Kâbe kapısından sonra gelen sütunu alttan tepeye kadar altın plakalarla kapatılmasını emretti. Daha evvel bir kısmı altın plaka ile kaplı bir kısmı altın suyuyla yaldızlı idi. Bu 310 h.'de oldu.

Resim 108: Kâbe kapısının sitaresinin alt kısmı.

Vezir Cevâd 549 h.'de 5.000 dinar gönderdi. Onunla Kâbe'nin içine ve rükünlerine altın ve gümüş plakalar takıldı. Yine Yemen hükümdarı Melik -i Muzaffer ve torunu Melik-i Mücahid, Mısır'ın sahibi Melik-i Nasır Kalavun ve torunu Melik-i Eşref Şaban 776'de ve başka pek çok kişi Kâbe'ye ziynet takmışlardır.

KÂBE'NİN TAKILARI VE HEDİYE GELEN ZİYNET EŞYALARI

İran hükümdarlarından Sâsân b. Bebek (ساسان بن بابك), Kâbe'ye iki altın geyik heykeli, cevherler, kılıçlar ve pek çok altın hediye etti. Bunlar Zemzem'e gömüldü. Söylendiğine göre, Kilâb b. Mürre Kâbe'ye hazine olarak ilk defa altın ve gümüş takılı kılıçlar koyan kişidir. Ömer b. Hattab zamanında Kisra'nın Medâin şehri fethedildiği zaman ona gönderilenlerin içinde hilal şeklinde iki kıymetli eşya vardı. O da onları Kâbe'ye astı. Abdülmelik b. Mervan oraya iki şemse ile iki cam kadeh gönderdi. Oğlu Velid de iki kadeh gönderdi. Velid b. Yezid ise bir kol-tuk ile iki hilâl gönderdi. Çok kan akıtan Ebu'l-Abbas yeşil bir levha gönderdi. Kardeşi Mansur bir firavun şişesi gönderdi. Me'mun kıymetli bir yakut gönderdi. Cafer el-Mütevekkil çok kıymetli inciler ve kaliteli yakutlar ve zebercetle doldurulmuş altın bir şemse ve her yıl Kâbe'nin yüzüne asılan bir zincir hediye etti.

Tibet krallarından biri Müslüman oldu. İnsan suretinde taptığı, altından yapılmış bir putu vardı. Putun başında, cevherler, kırmızı ve yeşil yakutlar ve zebercetlerle sarılmış altın bir tacı vardı. Dört köşe bir taht üzerinde oturuyordu. Taht gümüşlendi, yerden yüksekte bacaklar üzerinde duruyordu. Tahtın üstünde ipek bir şilte vardı. Şiltenin etrafında inceltilmiş altın ve gümüşten bir eteği vardı. Etek tahtın yüzündeki oturlan yer kadardı. O kral Müslüman olunca o tahtı ve putu Kâbe'ye hediye etti.

Mutasım el-Abbasi de Kâbe'ye içinde bin dinar bulunan bir kilit hediye etti. Müslüman olan Sind krallarından biri Kâbe'ye, üzerinde zümrüt, elmas ve yeşil yakut kakılmış 24 miskal ağırlığında altın bir halka hediye etti. 259 h.'de Kâbe'ye asıldı. Cafer b. Mutemid gümüş bir boru hediye etti. İçinde hem kendi bey'ati hem Ebu Ahmed el-Muvaffak'ın bey'ati vardı. 262 h. senesi Safer ayında Kâbe'ye asılmıştı. Mutî el-Abbâsî, biri altın, diğerleri gümüş kandiller gönderdi. Bu 359 h.'de oldu. Altın kandilin ağırlığı 600 miskal idi.

Umân hükümdarı 420 h. yılından sonra hazır mihraplar hediye etti. Bir mihrabın ağırlığı bir kantardan daha fazla idi. Yine son derece sağlam kandiller hediye etti. Mihraplar Kâbe'nin kapı tarafına çivilenmişti. Yemen hükümdarı Melik Mansur da 362 h.'de altın ve gümüş kandiller hediye etti. Zahir Baybars da bir kilit ile bir anahtar hediye etmişti. Tatar Hükümdarı Sultan Ebu Said'in Veziri Ali Şah da 718 h. senesinde belhaş incileri takılmış iki altın halka hediye etti. Her halkanın ağırlığı 1.000 miskal olup her halkada altı büyük inci vardı. Aralarında muhteşem birer belhaş bulunuyordu. Kısa bir müddet asılı kaldılar sonra kaldırıldılar. Onları o zamanki Mekke emiri Rumeys b. Ebî Nemî aldı. Bağdat hükümdarı Şeyh Sultan Üveys, Kâbe'ye dört kandil gönderdi. İki altın ikisi gümüş idi. Bu 770'li yıllarda olmuştu. Kısa müddet Kâbe'ye asıldı. Sonra onları Mekke Emiri İclân b. Rumeys aldı.

Takî el-Fasi şöyle der: *“Bundan sonra insanlar Kâbe'ye çok kandiller hediye etti. Şimdi -812 h. yılı- Kâbe'de takı olarak gelmiş 16 kandil vardır. Bunların üçü gümüş, biri altın, diğeri billur, ikisi bakır geri kalan dokuzunu da Halep camındandır.”* Bugün o kandillerden ve kıymetli hediyelerden eser yoktur. Bunun sebebi valilerin ve diğerlerinin bunları gasbetmesidir. Ezrakî der ki: *“Kâbe'nin ziynet eşyalarını ne ihtiyaç için ne de teberrük için almak caiz değildir. Çünkü Kâbe'ye verilen ve ona sebil edilen şeyler vakıf mesabesindedir. Vakfın kullanım alanını değiştirmek caiz değildir. O ziynetlerde İslâm'ı yüceltme, düşmanları korkutma mevcuttur.”* Buna Muhibbû't-Taberî işaret etmiştir. Daha sonra da ona kıymetli hediyeler verilmiştir. Onlardan bir kısmı şimdiye kadar kalmış bir kısmını da bazı eller götürmüştür.

Kâbe'nin, oluşunun, kapılarının süslenmesi ve onlara altın ve gümüş takılar takılma hususunda meliklerin ve emirlerin âdeta yarıştığı bir tarih sahnesi arz ettik. Ancak şöyle bir ihtarda bulunmayı da gerekli görüyoruz. Müslümanların umumuna ait malları bu uğurda harcamayı din kabul etmez. Çünkü bu kin beslenen bir israftır. Bizim için en iyisi bu malları Müslümanların genel menfaatlerine harcamaktır. Allah'ın hürmetli evine olan saygımız, dine, onun talimatlarına ve ikazlarına olan saygımıza mani olmamalıdır. Dinde Müslümanların mallarının bir parçasını kullanmak ve Müslümanlara gerçekten fayda verecek bir harcamadan ayrı tutmak diye bir şey yoktur. Bize Hz. Ömer'in yaptığını delil olarak getirip, onun da Kısra'ya

ait Medâin'in fethinden sonra kendisine gönderilen hilal şeklindeki o kıymetli iki eşyayı Kâbe'ye gönderdiğini söyleyebilirsin. Buna karşılık şöyle deriz: O rivayetin Hz. Ömer'e sahih bir şekilde bağlandığına kanaatimiz yoktur. Bununla birlikte bazı engeller sebebiyle onda buna dair bir delil yoktur. İhtimaldir ki Hz. Ömer de Müslümanların içinde hamiyet duygusunu ateşlemek ve onları cihada kaldırma isteği olabilir. Çünkü onlar o iki hilali gördüklerinde Kisraların tahtlarının yıkıldığını, mülklerinin perişan edilip İslâm'ın onurlandırıldığını onların biriktirdiği hazinelerin zaferle Müslümanlara geçtiğini göreceklerdir. Netice olarak, umarız ki melikler gayretlerini ve mallarını faydalı ve münasip işlere sarf etsinler. Nefislerini faydasız ve işe yaramaz şeylerden alıkoy-sunlar.

KÂBE'NİN KİSVESİ

(Simle kabartılmış kemeri, kerdaşiyeleri ve sarkıtılmış hâldeki kapının perdesini Resim 109'da görebilirsiniz.)

Kâbe'yi ilk giydiren kişi Hicret'ten 200 yıl evvel Hımyer Meliki Esad Ebu Kerib'dir (اسعد أبو كرب). Kâbe'ye hasafe,²³ meâfiriyeye,²⁴ mülâe,²⁵ vasîle,²⁶ asab,²⁷ mish,²⁸ nata,²⁹ bürd³⁰ denen kumaş türlerini giydirmiştir. Ayrıca Kâbe'ye bir kapı ve anahtar taktırmıştır. Bu konuda o övünerek şöyle der:

“Melik Tubba ve oğulları geldi. Dedeleri ve başka dedeler mallarına onları mirasçı bıraktı.// Zira biz atlarımızı Zıfar'dan³¹ topladık. Sonra onları uzak diyarlara sürdük.// Kubaz³²ın mülkünü atlarla çığnedik.

23 Hasaf (الخصف) çok kalın bir kumaş türüdür. Çoğulu (خصفة) dir.

24 Meâfir (المعافر) ashında bir belde ismidir. Orada dokunan kumaşa meâfiriyeye denir.

25 Mülâ (الملاء) o yumuşak ve ince bir kumaştır. Tek dokuma ve tek parça hâindedir. Rîta da denir.

26 Vasile (الوصلة) çizgili bir yemen kumaşdır. Çoğulu (الوصائل) gelir.

27 Asab (العصب) bürüd denen çizgili bir yemen kumaşdır. Bir araya getirilir ve bağlanır. Sonra bir kısmı boyanır. Boyalı olmayan kısımla tekrar dukunur böylece rengarenk olur.

28 Mish (مسح) kıldan yapılan kalın bir kumaştır. Çoğulu (المسوح) gelir.

29 Nata (نطع) deriden bir yaygıdır. Çoğulu (أنطاع) gelir.

30 Bürd (برد) çizgili bir kumaş ve örtünülen bir örtüdür. Çoğulu (برود) dur.

31 Zıfar (ظفار), San'â ya yakın Yemen şehirlerinden bir şehirdir. Kalıntıları hala mevcuttur. Kendi adıyla anılan bir bölgesi vardır.

32 Kubaz (قباد), Kisrâ'nın babasıdır.

İbn-i Aklud³³ bize bağlanmış olarak geldi.// Allah'ın hürmetli evine biz rengârenk çizgili mülâeler ve bürdler giydirdik.// Bir ayın on günü orada kaldık. Kapısına bir kilit astık.// Yedişer yedişer Beyt'i tavaf ettik. Makam'ın yanında güzelce secde ettik.// Sonra oradan bulunduğumuz yere çıktık. Bağlı bulunan sancağımızı yukarı kaldırdık.”

Kureyş, Kâbe'yi bina ettikleri vakit binanın giysiye ihtiyacı oldu. Birçok türden ona giysiler diktiler. Her bir elbise yapıldığında eskisinin üzerine atılırdı. Ebu Rabîa b. Muğîre el-Mahzûmî zamanına kadar Kâbe'yi Kureyş giydirmeye devam etti. O zengin bir kişiydi. “*Bir yıl onu benim malımla giydirin bir yıl da elbisesini siz yapın.*” dedi. Bu sebeple ona “Kureyş'in dengi” adı verildi. Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanına kadar vaziyet böyle devam etti. Kureyşliler ona yeşil ve sarı ipek tarifeler,³⁴ kıl şukkalar,³⁵ Bedevîlerin giydiği kisvelerden kisveler, ipek kürler,³⁶ vasileler, nitalar, Irak nümrukaları,³⁷ hıbreler³⁸ ve namatlar³⁹ örttüler.

İslâm döneminde Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Ebu Bekir (r.a.) Yemen Hıbresî ile Kâbe'yi kisvelediler. Ömer ve Osman (r.a.) ise onu Mısır kıbtıyyesi⁴⁰ ile kisvelediler. Osman ayrıca Yemen bürdleri de giydirdi. İki kisveyi birden giydiren ilk kişi Hz. Osman'dır. Hz. Ömer (r.a.) her yıl kisvesini çıkarır; yenisiyle değiştirir; birinciyi hacılara dağıtırdı. Abdullah b. Ömer kendi bedenine sardığı kıbtıyye, hıbre ve namat kumaşlarıyla Kâbe'yi kisvelemiştir. Muaviye de aynı şekilde kisvelemiştir. Aşure günü dibac ipeği giydirilirdi. Ramazan'ın 29. günü kubitıyye kumaşı ile kisvelenirdi. Yezid b. Muaviye, İbnü'z-Zübeyr ve Abdülmelik b. Mervan da ona dibac ipeği giydirmişlerdir.

160 h. senesinde Mehdi hac yaptı. Kâbe muhafızları ona, Kâbe'nin üzerinde bulunan kisvelerin çoğaldığını, binanın ise zayıf olduğunu, ağırlığından dolayı çökmesinden korkulduğunu söylediler. O da

33 İbn-i Aklud (ابن اكلود) Şam veya Irak emirlerinden biri olabilir.

34 Tarife (الطريفة), bir zira cinde yün veya kıldan dokunan bir dokumadır. Çoğulu (المطارف) gelir.

35 Şukka ince ve dikedörtgen bir kumaş türüdür. Çoğulu (شفاق) gelir.

36 Bir tür kumaştır. Çoğulu (كرار) gelir.

37 Deve semerinin üzerine konan şilte ve örtüdür. Çoğulu (المارق) dır.

38 Hıbre, (الحبرة) çizgili bir bürde kumaş türüdür. Çoğulu (حبرات) tır.

39 Namat. (النمط), bir yaygı türüdür. Çoğulu (أنماط) gelir.

40 İnce ve beyaz bir tür Mısır kumaşıdır. Çoğulu (القباطي) gelir. Sanki o Kubt beldesinde dokunmuştur. O belde Mısır Kıptilerinin bağlı bulunduğu beldedir.

çıkartılmasını ve bir daha üzerine birden fazla kisve asılmamasını emretti. Günümüze kadar bu uygulama devam etmektedir. Me'mun ona bir yılda üç elbise giydirmiştir: Terviye günü kırmızı ipek, Recep hilali görüldüğünde kıptiye, Ramazanın 27. günü iftar vakti beyaz ipek asılırdı. Hüseyin el-Eftas, Ebu's-Serâyâ'nın emriyle ince kazz ipeğinden biri sarı, diğeri beyaz iki kisve örtmüştür. Bundan sonra pek çok emir ve melikler, beyaz Horasan dibacı, kırmızı Horasan dibacı gibi birçok kumaş türü ile onu kisvelemişlerdir. Ebun-Nasr el-İsterâbâdî 466 h. senesinde onu Hindistan'da yapılan beyaz bir kisve ile örtmüştür. Aynı yıl Kâbe'ye sarı dibac da örtülmüştür. Mescid-i Haram'daki meşhur ribatın sahibi Şeyh Ebu'l-Kâsım Rameşt de onu hıbre ve diğerkumaşlarla kisvelemiştir. Bu 532 h. senesinde oldu. İbnü'l-Esîr'in söylediğine göre kisvesi 18.000 dinarlık idi. "Dört bin dinarlıktır." da denmiştir. Nâsır el-Abbâsî'nin halifeliğinin ilk yıllarında yeşil bir kisve daha sonraları da siyah bir kisve giydirilmiştir. Fâsî şöyle der: "Şimdiye -812 h. yılına- kadar bu devam etti. Ancak 643. h. senesinde Harem Şeyhi Mansur b. Rabia onu siyaha boyanmış pamuk bir kumaş ile kisveledi.

751 h. senesinde Melik Mücâhid, Mısırlılar adına örtülen Kâbe kisvesini çıkarıp, kendi adına yaptırdığı bir kisveyi örtmek istedi. Mekke valisi bunu Mısırlılara haber verince onu yakaladılar. Bu konuda Mescid-i Haram Müezzini Celâl şöyle der:

"Ey gecenin başında sevinçle yatıp uyuyan. Hadiseler yeni şehirlerin kapısını çalmaktadır.// Sen her ne kadar başı iyi olan bir gecede güvende olsan da. Nice gece sonları vardır ki yangın tutuşturmuşlardır."

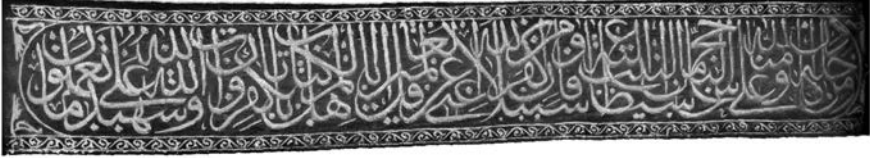
810 h. senesinde Kâbe'nin doğu duvarının kisvesine beyaz ipek nakışlı câmeler konmuş bunlar daha sonraki dört yıl asılı kalmıştır. Sonraki 816, 817 ve 818 h. yıllarında bunlar takılmamıştır.

819 h. senesinde kisvenin doğu tarafındaki tırazın altı beyaz ipekten yapılmış câmelerle doldurulmuştur. Şimdi bunlar gümüş kaplı simden yapılıyor. Resim 110, 111 ve 112'de bulunan câmelere bakınız. Aynı yıl Kâbe'nin kapısına, daha evvel görülmemiş son derece güzel bir perde yapıldı. Eski câmelerde beyaz bir daire şeklinde meâlen "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir." yazıyordu. Sözü edilen bu beyaz câmeler art arda beş yıl kaldı. Sonra kaldırıldı ve yerine 825 h. senesinde siyah câmeler kondu. Kâbe'nin kisvesinde sarı ipekten bir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 110: Kâbe kemer yazılarının doğu, güney, batı ve kuzey taraflarından görüntüsü.

tıraz mevcuttur ki daha evvel beyazdı. 800 h. yıllarında sarı yapıldı. O tırazın üzerinde şimdiki mevcut Kur'an ayetleri yazılı idi. Ancak yerleri değişik idi. Resim 110'da tırazı görebilirsiniz. Dimyatlı Mühelhel, Kâbe kisvesinin siyahlığı hakkında şöyle der:

“Bana azat edilmiş Beyt'in manzarası hoş görünüyor. Sabah vakti bir çocuğun yanından ona baktığım zaman. // Sanki onun siyah elbisesi kalb habbesinden ve kirpiğin siyahından yapılmış gibidir.”

Kâbe'nin kisvesi, 750 h. yılından beri, ıslahatçı melik İsmail b. melik Nasır b. Kalavun'un her yıl Kâbe'ye ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) odasına ve her beş yılda bir Hz. Peygamber'in minberine kisve yapılmak üzere vakfettiği vakfiyeden karşılanmaktadır. Bu vakıf Kalyûbiye (القليوبية)

جزء الكعبة المشرفة وما حوله من الأبنية

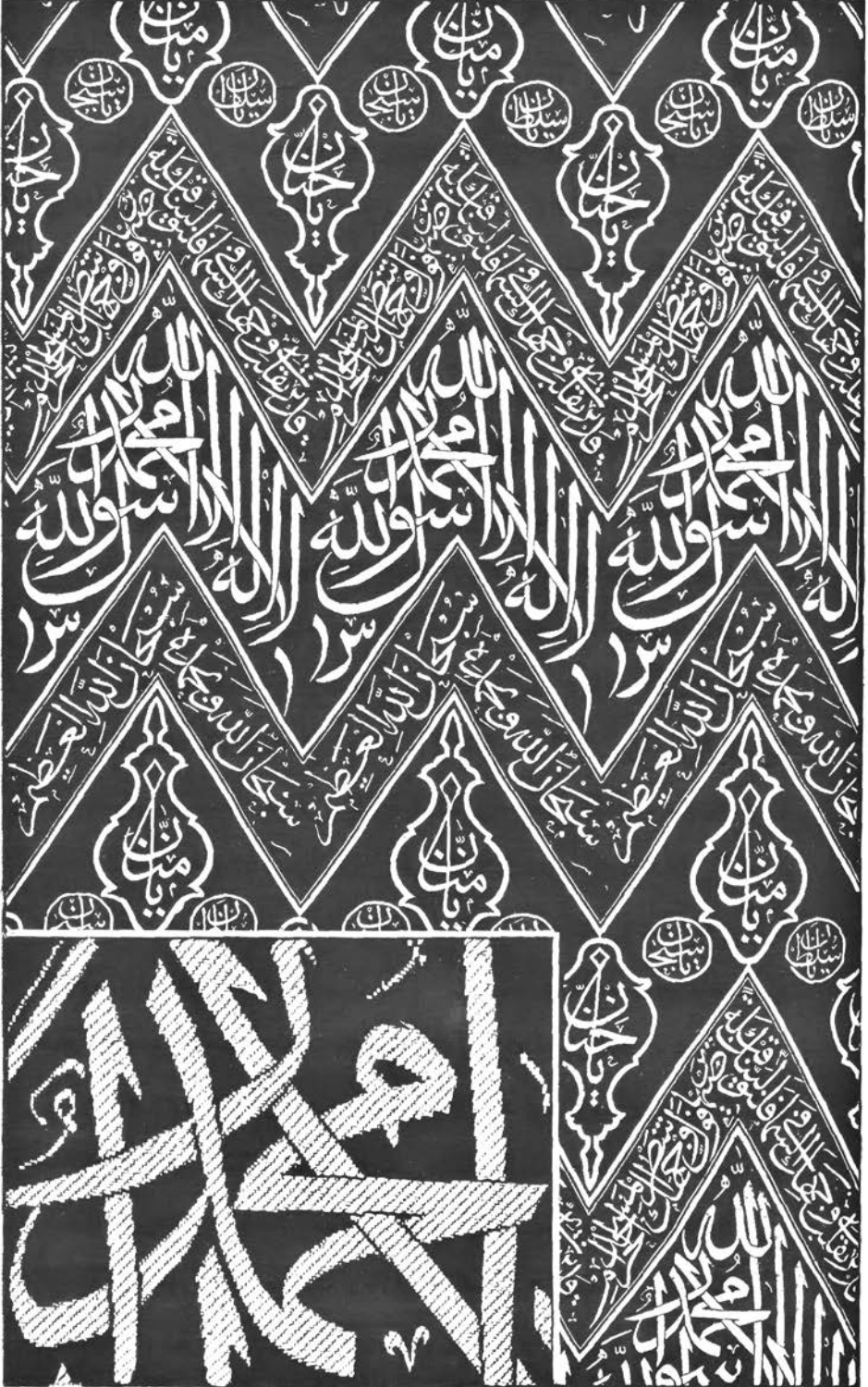

جزء الكعبة المشرفة وما حوله من الأبنية

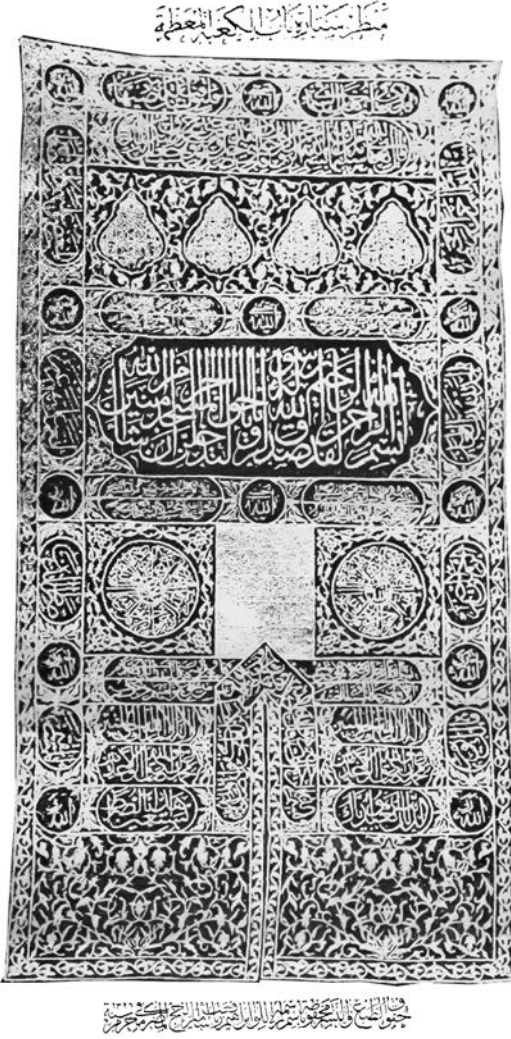
Resim 110: Kâbe kemer yazılarının doğu, güney, batı ve kuzey taraflarından görüntüsü.

köylerinden üç köy olan Yesus (يسوس), Sindebîs (سندبیس) ve Ebu'l-Gays (ابو الغيث) köyleridir. O, Beytü'l-mâl'dan bu köyleri satın aldı ve Kâbe ve Hücre'nin kisveleri için vakfetti. Sultan Selim'in oğlu Sultan Süleyman Han, Mısır'da birkaç köy daha aldı. Bunları salih melikin kisve için vakfettiği köylere ekledi. Bu köyler şunlardır. 1-Silke (سلكة) 2-Serubcanca (سرربجنجة) 3-Kureşşü'l-Hıcr (قريش الحجر) 4-Menâyil (منایل) ve Kumureyhan (كوم ريحان) 5-Becâm (بجام) 6-Meniyyetü'n-Nasârâ (منية النصارى) 7-Bitalya (بطاليا). Bu mevkûfeler XIII. hicri asrın başlarında Mehmed Ali Paşa'nın iptal etmesine kadar kaldı. Bundan sonra hükûmet yıllık bütçesinden kisveyi yapmayı taahhüt etti. Bu alışkanlık hâlâ devam etmektedir. (...)(...)

Resim 113'te Kâbe'nin iç kisvesinden bir parça görülmektedir. Kâbe'nin dış kisvesi ise Mısır'a mahsus oldu. Her yıl gönderildi, hâlâ da gönderilmektedir. Mısır yıllık olarak Kâbe'nin dış kisvesini, kapısının perdesini

Resim 113: Kâbe-i Muazzama'nın iç kisvesinin görüntüsü.

Resim 111: Kâbe-i Müşerrefe'nin kapısının sitaresinin görüntüsü.

(Resim 111), Tevbe Kapısı'nın (Resim 104) yani iç merdiven kapısının perdesini, üçüncü perdeyi de minber kapısınınkini (Resim 96) Makam-ı İbrahim el-Halil'in (a.s.) kisvesini, Kâbe anahtarının kesesini göndermektedir. Kitabın başında kiske parçaları, özellikleri ve nelerden yapıldığı hususunda bilgi vermiştik. (...)

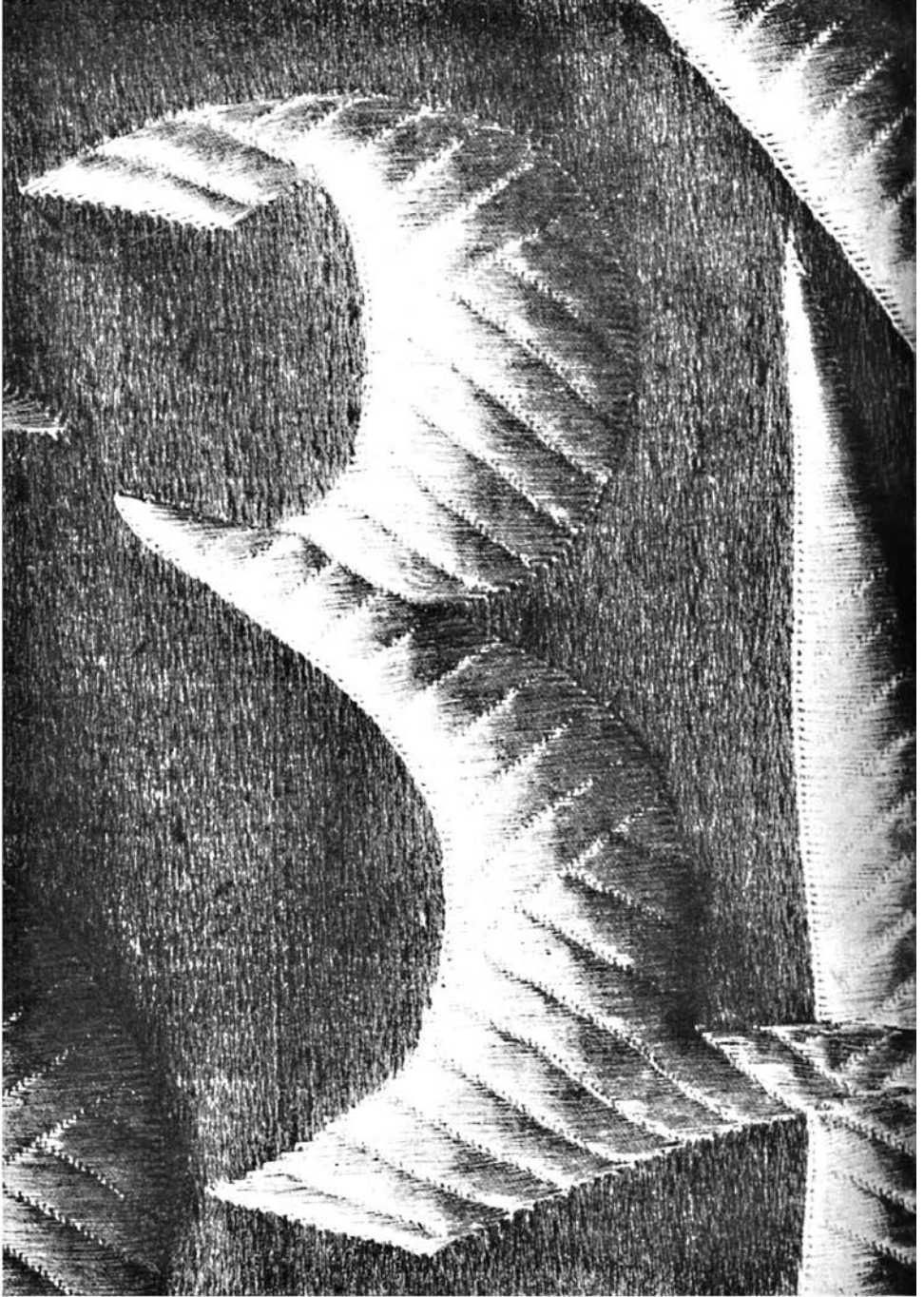
1325'teki harcamalar 4.084 cüneyh idi. Dünya Harbi sırasında ve sonrasında enflasyon yükseldi, işçi ücretleri büyük bir artış gösterdi harcama arttı. 1340 h. senesinde 10.322 cüneyhi buldu.

Kisvenin her parçasında melalen şu ibare yazılıdır. "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir. Allah ki celâli yücedir." (Resim 112) Aynı şekilde kapı örtüsünde de Kur'an ayetleri ile başka yazılar vardır. (Resim 111) Kisvenin tırazının ve dört taraftan kemerinin üzerinde de Kâbe ile alakalı bazı Kur'an ayetleri ve kiske kimin zamanında yapılmışsa o melikin ismi yazılıdır. (Resim

110) Resim 114 ve 115'teki sin ve vav harfleri tırazın içinde bulunan kitabedeki şekliyle aynı hacimdedir. Resim 116'da Kâbe'nin perdesinden bir parça vardır. Resim 3 ve 117'de ise kerdaşiyeye denen "Câmeyi" ve içine nakşedilenleri görebilirsiniz.

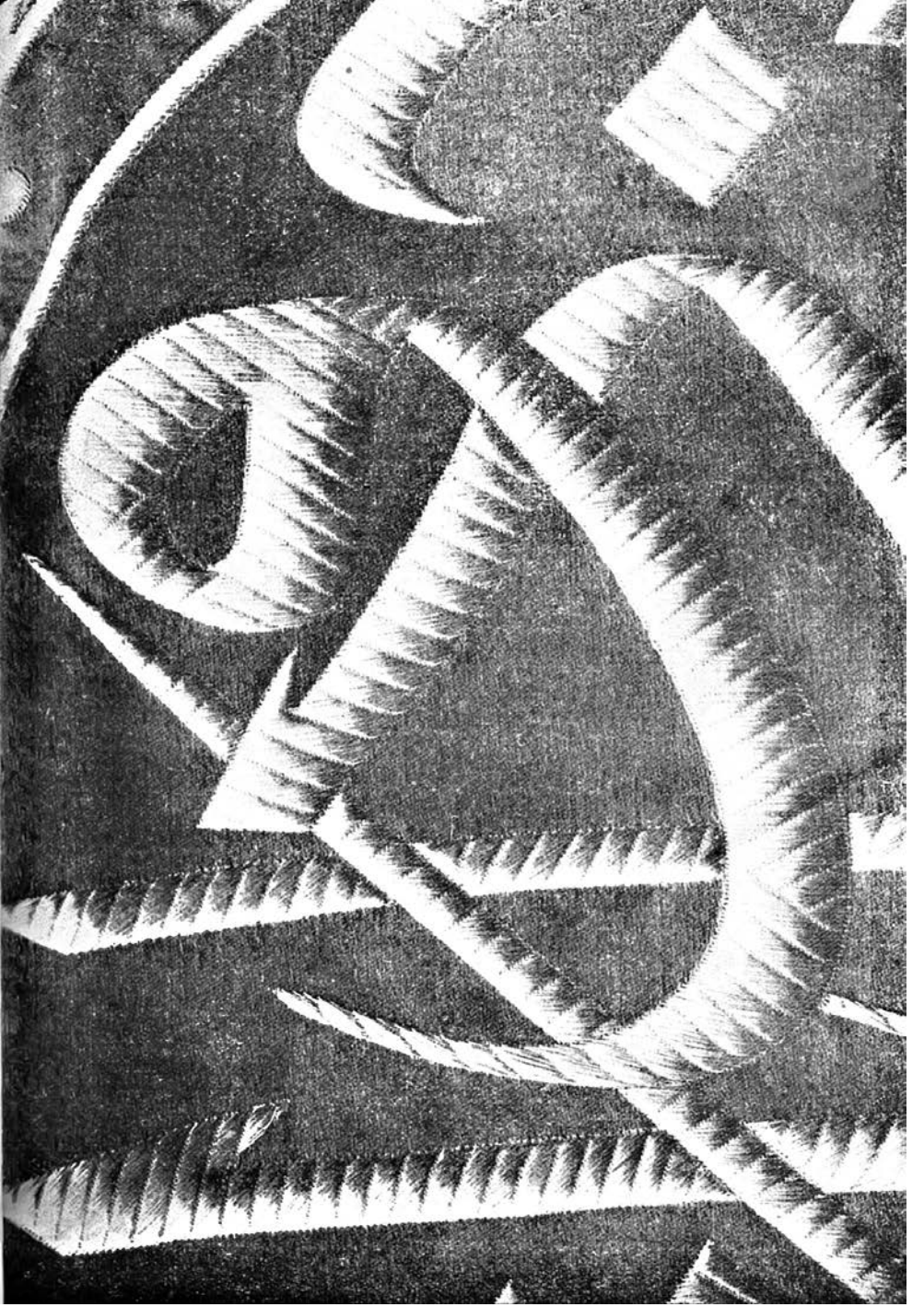
Kisvelerin, perdelerin, kemerin ve Kâbe anahtarının kesesinin üzerine güzel hatla yazılmış yazılar, meşhur ve maharetli hattat Zühtü oğlu Abdullah Bey'e aittir. Mısır Kralı I. Fuad'ın babası İsmail Paşa zamanında yazılmıştır.

حرف (س)

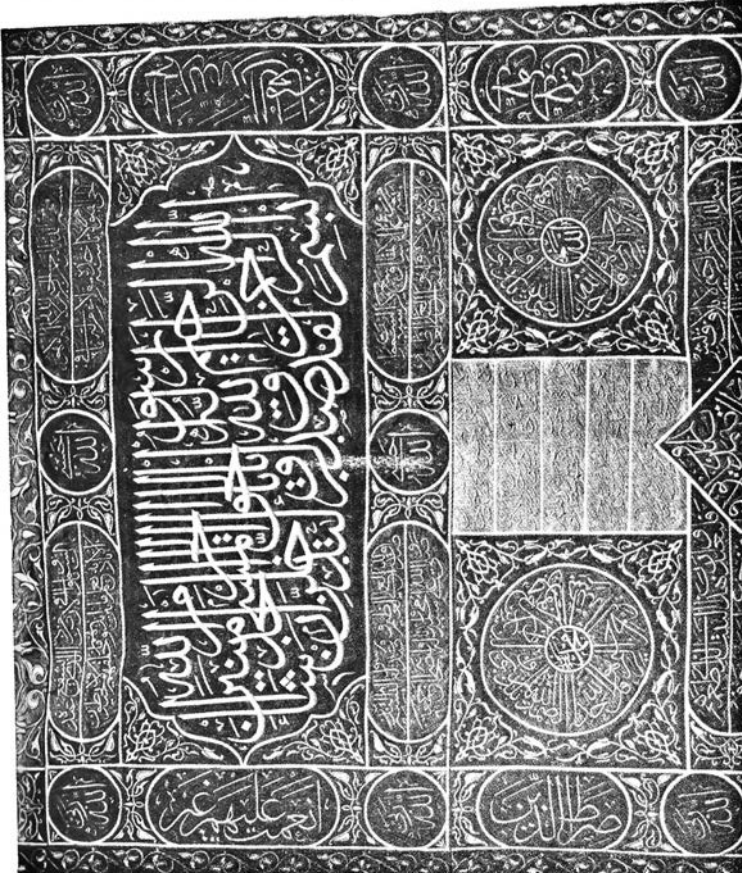

Resim 114: Kâbe kemerinin üzerindeki bir “Sin” harfinin aynı ölçülerde bir kopyası.

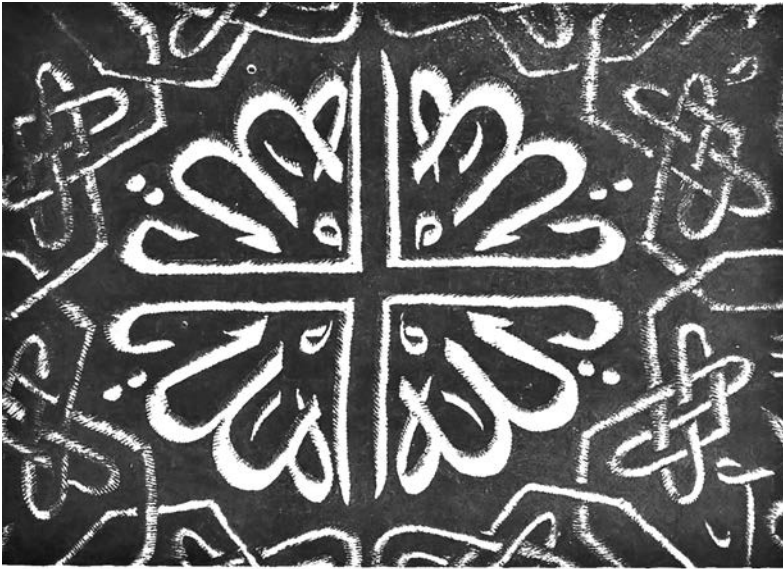
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَشْكُرَهُ لَوْلَا رَحْمَتُ اللَّهِ عَلَيْنَا لَكُنَّا مِنَ الْخَاسِرِينَ

Resim 115: Kâbe kemerinin üzerindeki bir “Vâv” harfinin aynı ölçülerde bir kopyası.

Resim 116: Kâbe sitaresinin görüntüsü.

Resim 117: Kâbe kisvesinden bir parça.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KÂBE'NİN MUHAFAZASI VE ANAHTARI

Kâbe'nin muhafazası, hizmetinin görülmesi, kapısının açılıp kapatılması daha evvel Âd (عاد) kabilesinin Tasm (طسم) sülalesine ait idi. Onlar Kâbe'yi ve saygınlığını hafife aldıkları vakit Allah onları helak etti. Ona Cürhüm (جرهم) kabilesi sahip oldu. Bir müddet sonra onlar da seleflerinin yoluna girdi. Allah onları da gitmesi gereken yere gönderdi. Sonra Kâbe'ye Huzâa (حزاعة) hâkim oldu. Onlar da kendilerinden önkilerin yolunda gitti. Allah onların elinden de bunu çıkardı. Kusay'a (قصي) kadar böyle oldu. Şöyle ki Huzâa'dan, Kâbe'ye son hâkim olan ebu Gabşân (أبو غبشان) idi. Taif'te içki içmek için Kusay ile bir araya geldi. Kusay onu sarhoş etti ve bir kırba şaraba Kâbe anahtarlarını ondan satın aldı. Bunu şahitlendirdi. Anahtarları oğlu Abdüddâr'a verdi. O da onları Mekke'ye uçurdu. (...) Artık ahmaklıkta, pişmanlıkta ve pazarlıkta yapılan zarar hususunda o darb-ı mesel olmuştur. (...)

Anahtarı Abdüddâr'dan sonra oğlu Osman aldı. Muhafızlık, Osman b. Talha b. Ebî Talha b. Abdullah b. Abdüluzza b. Osman b. Abdüddâr b. Kusay'a kadar (yani beşinci torununa kadar) onda kaldı. Osman öldü, çocuğu yoktu. Bu sebepten muhafızlık amcasının oğlu Şeybe b. Osman'a geçti. Şu ana kadar da onun çocuklarının elindedir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.s.) anahtarı -Hz. Ömer'in kendisinden aldığı anahtarı- Osman b. Talha'ya geri vermiş ve "Ey Talhaoğulları; Kıyamet gününe kadar kalıcı ve ebedi olarak onu alınız, onu zalimden başkası sizden çekip alamaz." buyurmuştu. Allahu Teâlâ'nın "Şüphesiz ki Allah emanetleri ehline vermenizi emrediyor." ayeti (en-Nisa, 58) bunun üzerine nazil olmuştur. Bir rivayette Peygamberimiz (s.a.s.) "İşte size anahtar, ey Şeybeoğulları! Mesuliyetinizi güzelce yerine getirin" buyurmuştur. Âlimler şöyle demiştir: "Bu Resulullah (s.a.s.) tarafından verilmiş bir velayettir. Onu onlardan çekip almak hiç kimseye helal olmaz." Muhibbüt-Taberi ise şöyle dedi: "Bu, Beyt'in saygınlığını muhafaza ederlerse, demektir. Onlar onu hafife alırlarsa, onların üzerine bir müfettiş dikip, zulümlerine mani olmakta bir mahzur yoktur."

Şeyh Abdülvâhid eş-Şeybî 996 Ramazan'ın sonuna üç gün kala, âdet olduğu üzere Kâbe'yi kadınların ziyaretine açmıştı. Altın kaplamalı Kâbe anahtarının biri çalındı. Bunu fark edince bağırmasına başladı.

Hemen mescidin kapıları kapatıldı. İnsanlar arandı ama anahtarı ele geçiremediler. Sonra Sinan Paşa onu Yemen’de Arap olmayan bir adamın yanında buldu. Anahtarın onun yanında olduğu haber verilmişti. Evine baskın düzenledi. Bir de baktı ki o anahtarla birlikte başka çalınmalar da vardır. Adam suçunu itiraf etti. Bunun üzerine onun başını kesti ve anahtarı Şeyh Abdülvâhid’e geri verdi.

Uzun zamandan beri kisve ile birlikte Kâbe’nin anahtarı için de bir kese yapmak âdet olagelmıştır. Bu kese Şeybeoğullarının en büyüğünün yanında korunur. Resim 2’de bu keseyi görebilirsiniz. Bir yüzünde “*Şüphesiz ki Allah emanetleri ehline vermenizi emrediyor.*” ayeti (en-Nisa, 58) nakşedilmiştir. Bu ayetin üstünde ve altında ise, “*Bu mübarek kesenin yapılmasını Efendimiz Sultan V. Mehmed emretti.*” yazılıdır. Diğer yüzün ortasında “*Şüphesiz ki o Süleyman’dandır ve şüphesiz ki o Rahman ve Rahim olan Allah namıdır*” ayeti (en-Neml, 30), onun üstünde ve altında ise “*Bu keseyi Mısır’ın Hidivi Efendimiz Abbas Hilmi Paşa yeniledi. Sene: 1327 h.*” yazılıdır.

KÂBE’NİN KOKULANMASI

Ezrakî, Hz. Aişe’nin (r.anha) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Beyt’i kokulayınız. Şüphesiz ki bu, onu temizlemek sayılır.*” Yine şöyle dedi: “*Kâbe’yi kokulamayı, ona altın ve gümüş hediye etmekten daha çok seviyorum.*” Muaviye b. Ebî Süfyan, her namazda Kâbe’yi kokulama görevini âdet hâline getirdi. Kokuları Recep ayında gönderirdi. Ayrıca oraya köleleri hizmet ettirmiştir. Ondaki sonraki valiler âdetini devam ettirdiler. Abdullah b. Zübeyr her gün orayı bir ritil, cuma günü ise iki ritil mücmir buhuru ile buhurlar idi. Her yıl kisve ile birlikte, Kâbe’nin yıkanması için iki bakır kazan dolusu temiz gülsuyu göndermek âdet olmuştur.

PEYGAMBERİMİZİN (s.a.s.) KÂBE’DEKİ NAMAZI

Müslim “*Sahih*”inde İbn-i Ömer’in (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Resulullah (s.a.s.) Mekke’nin fethi günü geldi ve Kâbe’nin avlusuna girdi. Osman b. Talha’ya haber gönderdi. O da anahtarla gelip kapıyı ona açtı. Resulullah (s.a.s.) Osman b. Talha, Üsâme ve Bilal ile birlikte Beyt’e girdi. Çıktıklarında insanlar onların etrafını sardı. Ben Bilal’e ‘Resulullah (s.a.s.) Beyt’te namaz kıldı mı?’ dedim. ‘Evet’ dedi. ‘Nerede?’ dedim. ‘Yüzünü doğrultusunda öndeki iki direk arasında,’ dedi.*”

Şeyhin rivayeti şöyledir: “İbn-i Ömer, çıktığı zaman Bilal’e Resulullah’ın (s.a.s.) ne yaptığını sordum. ‘Bir direği sağına, bir direği soluna, üç direği arkasına aldı. -O gün Beyt’te altı direk bulunuyordu.- Sonra namaz kıldı.” dedi. Buhâri rivayet etti ki İbn-i Ömer Kâbe’ye gireceği zaman yüzü doğrultusunda yürür ve girerdi. Kapı sırt tarafında kalırdı. Yüzünden taraftaki duvar ile arasında yaklaşık üç zira kaldığında namaz kılardı. O, Bilal’in haber verdiği gibi Resulullah’ın namaz kıldığı yere niyet ediyordu.

Kâbe’nin dilediği yerinde namaz kılmak hiç kimseye sakıncalı değildir. Resulullah (s.a.s.) sahabilerden çoğunun rivayetine göre bu girişinde iki rekât namaz kılmıştı. Nesâî ve Müslim, Üsâme b. Zeyd’den rivayet ettiler; İbn-i Sa’d “*Tabakat*”ında, Ahmed “*Müsned*”inde ve Taberânî “*Mu’cem*”inde, Fadl b. Abbas’dan, iki Şeyh ve Nesâî ise İbn-i Abbas’tan rivayet ettiler ki, O üçü “*Resulullah (s.a.s.) Kâbe’de namaz kılmadı. O orada sadece dua etti. İki rekât namazı, onun dışında kapının yanında kıldı.*” dediler. Taki el-Fâsî uzun ve güzel bir kelimadan sonra namaz kılmadığı rivayetini değil namaz kıldığı rivayetini tercih etti. Birbirine zıt bu iki rivayeti bir yere getirme hususunda âlimlerin getirdiği açıklamalardan pek çoğunu kitabına alıp onları tenkit etti. Hz. Peygamber (s.a.s.) hicret ettikten sonra Kâbe’ye dört defa girdi. Mekke’nin fethi günü, ertesi gün, veda haccında ve kaza umresinde. Bu üç girişin her biri hakkında karşı görüş vardır ama fetih günü hakkında karşı görüş yoktur. Onda da Kâbe’nin içinde mi yoksa dışında mı namaz kıldığı konusunda ihtilaf vardır.

Âlimlerin çoğunluğu Kâbe’de namaz kılmayı müstehap sayar. Çünkü onlara göre Hz. Peygamber’in orada namaz kıldığı sabittir. (...)

HACER-İ ESVED

Daha evvel tanıtmıştık, şimdi de bir parça haberlerinden ve hakkında varit olan hadislerden bahsedeceğiz. (118 numaralı resimde onu görebilirsiniz)

1- Tarihi: Ezrakî, İbn-i Abbas’tan rivayet etti: “*Şüphesiz ki Allahu Teâlâ, Âdem (a.s.)’in gönlünü hoş tutması için Hacer-i Esved’i, onunla birlikte (Cennet’ten yeryüzüne) indirdi.*” İbn-i İshak ise şunu rivayet etti: Allah Nuh Tufanı’nda onu Ebu Kubey’s Dağı’na koydu. Hz. İbrahim (a.s.) Kâbe’yi bina ederken Cebrail (a.s.) Hacer-i Esved’i getirdi ve Hz.

İbrahim onu Kâbe'deki yerine koydu. Bekr b. Abdimenâtoğulları ile Gabşân b. Huzâaoğulları Cürhümlüleri Mekke'den göçe zorladıkları zaman, Cürhümlü Amr b. Haris b. Medâd, Hacer-i Esved'i Zemzem Kuyusu'na gömdü ve yanındaki Cürhümlülerle birlikte Yemen'e gitti. Daha sonra onu Zemzem'den çıkardı ve yerine koydu.

İbnü'z-Zübeyr zamanında Kâbe yandığında Hacer-i Esved üç parçaya ayrıldı. Ondan bir kıymık ayrıldı ve Beni Şeybe ailesinden birinin eline geçti. İbnü'z-Zübeyr o kıymık haricindeki Hacer-i Esved'i gümüşle bağladı. Sonra Hacer-i Esved'in etrafına konan o gümüş titredi. Yıkılmasından korkuldu. Harun Reşit 189 h. senesinde umre yaptığı zaman, Hacer-i Esved'in içinde bulunduğu taşın alt ve üst kısımlarının elmasla oyulmasını emretti. Bu oyuklara gümüş dolduruldu.

Allah'ın düşmanı Ebu Tahir el-Karmatî 319 h. yılı, Zilhiccenin yedisinde çok büyük ordusuyla birlikte Mekke'ye geldiğinde, Mekke'de olsun, yakın bölgelerinde olsun namaz kılanlara ve tavaf edenlere kılıç kullandı. Kendisi ve ordusu 30.000'in üzerinde insan öldürdü. (*Kitabü'l-Hamîs'ten*) Onların çoğunu yıkamadan, kefensiz ve namazsız olarak Zemzem Kuyusu'na ve Mescid-i Haram'a gömdü. Hacıların ve Mekke halkının mallarını gasp ettiler. Ebu Tahir sarhoş vaziyette, atına binip kılıcını çekmiş hâlde tavaf yerine girdi. Atı oraya idrarını ve dışkısını boşalttı. Kendi Kâbe'nin kapısına çıktı. Şöyle diyordu:

“Ben Allah'layım, Allah'layım ben. O yaratıkları yaratır, ben yok ederim. “

Mekke'de on bir gün kaldı. 14. Zilhicce'de Hacer-i Esved'i yerinden söktü. Onu Hecer (الهجر) beldelerine götürdü. Hacer-i Esved'in yeri boş kaldı. İnsanlar teberrük için ellerini o boşluğa sokarlardı. 339 h. senesinde kurban günü Sünbür b. Hasen el-Karmatî (سنبر بن الحسن القرمطي) beklenmedik şekilde Hacer-i Esved'i getirdi. Sökerken oluşan parçaları gümüş ile birleştirmişti. Kendi eliyle onu yerine koydu. Sünbür'ün beraberinde getirdiği kireçle bir usta onu yerleştirdi. Sünbür şöyle dedi: “Biz onu Allah'ın kudretiyle almıştık. Allah'ın dilemesiyle geri koyduk.” Hacer-i Esved'in konması hacılar Mina'dan gelmeden evvel gerçekleştirilmişti. Karmatilerin elinde kalma süresi 20 yıldan dört gün eksikti. Bağdat'ta halifeliği yürüten kişi Hacer-i Esved'i yerine koymaları karşılığında 50.000 dinar vermeyi teklif etti. Onlar bunu kabul etmediler ve

“Biz onu emirle aldık. Ancak emirle geri koyarız.” dediler. Kâbe kapısını sökmek ve kisvesini almak da onların yaptıkları işlerdendir.

340 h. senesinde Kâbe bekçileri, korkularından dolayı Hacer-i Esved’i söktüler ve Kâbe’nin içine koydular. Onun için gümüş bir çember yaptılar. Söylendiğine göre üzerindeki gümüşün ağırlığı 3.097,5 dirhem imiş. Daha sonra yerine geri konmuş.

413 yılı, ilk Arafat’a gitme gününde bir adam toka gibi bir şeyle Hacer-i Esved’e üç defa vurdu ve onun yüzünü tırmaladı. Ondan tırnak şeklinde kıymıklar düştü. Taş parçalanmış oldu. Şeybeoğulları bu kıymıkları aldılar. Onları misk ve lük reçinesiyle yoğurdular. Çatlakları doldurdular ve bir malzemeye onu sıvadılar.

Mekke Emiri Davud b. İsa el-Haseni 585 h. senesinde Mekke’den azledilmeden evvel Hacer-i Esved’in çerçevesini aldı. 781 h. senesinde de Hacer-i Esved yerinden söküldü. Emir Sevdun (سودون) Paşa’nın gönderdiği takılarla takılandı.

2- Hacer-i Esved’e İstilam Etmek ve Onu Öpmek: Buhârî ve Müslim, İbn-i Ömer’e (r.a.) Hacer-i Esved’e istilam sorulunca, onun şöyle dediğini rivayet ettiler: “Resulullah’ı (s.a.s.) hem ona istilam ederken hem onu öperken gördüm.” Cabir, Ömer ve başkalarından da bu rivayet edilmiştir. (...)

HATÎM VE HİCR

Şimdi “Hatim الحطيم”, Hicr’i çevreleyen duvara deniyor. Bu sözün kaynağı İbn-i Abbas’tır. Denildi ki: “Hatîm, Hacer-i Esved, Makam-ı İbrahim, Zemzem ve Hicr-i İsmail’in arası, yani batısında Kâbe ve Hicr, doğusunda da Makam ve Zemzem bulunan bölmedir. Bunu Ezraki, İbn-i Cureyc’ten hikâye etmiştir. Hanefi kitaplarına göre Hatim, oluğun bulunduğu mekândır. Kelime türetme açısından bu daha uygundur, çünkü o mekân Kâbe’den kırıldı ve ondan koparıldı. Ama çokları ikinci görüştedir.

Hicr, Hatîm’in çevrelediği yerdir. Ezraki şunu söylemiştir: “İbrahim (a.s.) Hicr’i, Beyt’in yanına misvak ağaçlarından bir çardak şeklinde yaptı. Onun içine keçiler konuyordu. İsmail’in davarları için bir ağıl niteliğindedir. Daha evvel anlatıldığı gibi Kureşliler, Kâbe’nin imarı için hazırladıkları helal nafakalar yetmeyince, Kâbe’nin birkaç ziralık

kısmını Hicr'e kattılar. İbnü'z-Zübeyr, Kâbe'yi imar ettiği zaman onu kattı, ama Haccac çıkardı. O Kâbe bu güne kadar geldi." Sahihayn'da Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadis bunu bildirmektedir: "Resulullah (s.a.s.): 'Ey Aişe, senin kavmin şirk zamanına yakın olmasalardı, Kâbe'yi yıkar, onu yere yapıştırırdım. Ona, biri doğuda, diğeri batıda iki kapı yapardım. Hicr'de kalan altı zirayı ona eklerdim. Şüphesiz ki Kureyş, Kâbe'yi bina ettikleri vakit, onu kısalttılar.' buyurdu." Bir rivayette: "Eğer benden sonra kavminin onu bina etme durumu ortaya çıkarsa, gel, sana onların bıraktığı kısmı göstereyim. Onun yedi ziraya yakın olduğunu ona gösterdi." Müslim, Atâ'dan rivayet etti. Resulullah (s.a.s.): "Şayet insanlar küfre yakın bir zamanda olmasa, zaten benim yanımda ona güçlü bir bina yapacak nafaka da yok -Hicr'den beş zirayı ona katardım." buyurdu. Atâ, İbnü'z-Zübeyr'in, Hicr'den beş ziralık bir bölümü Kâbe'ye kattığını bildirdi. Onun karşısına bir temel çıktığını, insanların ona baktığını ve onun üzerine binayı kurduğunu zikretti.

İki şeyhin rivayet ettiği hadise gelince; Hz. Aişe şöyle dedi: "Hz. Peygamber'e, 'Hicr Kâbe'den mi' diye sordum. 'Evet' buyurdular. 'Niçin onu Kâbe'ye katmadılar?' dedim. 'Şüphesiz ki senin kavminin nafakası yetmedi.' buyurdular." Bu hadis yukarıda zikrettiğimiz, Hicr'in tamamının değil, bir kısmının Kâbe'den olduğunu bildiren hadise zıt değildir, çünkü bu Aişe (r.anha) hadisi mutlak (bağlantısız)dır. Geçen hadisler ise mukayyet (bağlantılı)dır. Mutlak mukayyete uyarlanırlar.

Fıkıhçılar, Kâbe'den tarafta yedi zira bıraktıktan sonra Hicr'in içinden tavaf yapmanın sağlıklı olup olmayacağı hususunda ihtilafa düştüler. Çoğunluğu "Olur." dedi. Diğerleri ise Hz. Peygamber'in yaptığı gibi, tavaf sadece Hatim'in arkasından yapılırsa sağlıklı olur, dediler.

Şimdi Hicr'in imar tarafını da anlatalım. Abbasi Halifesi Mansur 140 h. senesinde haccettiği zaman Mekke Emiri Ziyad b. Ubeydullah el-Hârisî'yi çağırdı ve ona: "Ben Hicr'in taşlarını açıkta görüyorum. Ben sabaha çıkmadan duvarları mermerle örtülecek." dedi. Ziyad hemen işçileri çağırdı ve gece lambaların ışığında onu mermerlediler. 161 h. senesinde Mehdi mermerleri yeniledi. Bir müddet sonra yıprandı. 241 h. senesinde Mutevekkil el-Abbasi zamanında söküldü ve güzelce mermer kaplandı. Hicr'i 283 h. senesinde Mutedid el-Abbasi, 550 h. yıllarında Cevad diye bilinen vezir Cemaleddin de tamir etti. 576 h. senesinde

Nasır el-Abbasi, Yemen'in sahibi Melik-i Muzaffer ve 720 h. senesinde Melik-i Nâsır Muhammed b. Kalavun, 781. senesinde Eşref Şaban, devletinin iki idarecisi olan emirler Bereket ve Bürkük'un emriyle tamir edildi. Yine onu Zâhir Burkük 801 h. senesinde imar etti. -Hicr'in batı cihetinde 780 tarihi yazılıdır. 822 h. senesinde Hicr'in mermerlerinin çoğu alçı ile sabitlendi. 826 h. senesinde duvarın mermerlerinin büyük bir kısmı ile Hicr'in tabanı ıslah edildi. Bu iş, emir Zeyneddin Mukbil el-Kadîri'nin emriyle yapıldı. 842 h. senesinde Sultan Çakmak, 880 h. senesinde Kayıtbay, 940 h. senesinde Sultan Süleyman ve 1073 h. de Sultan Mehmed Han da onu imar ettiler.

Bugünkü Hicr'in vaziyeti ve ölçüleri daha evvel anlatılmıştı. Buna şu bilgiyi de eklemek istiyoruz. Şu anda oluşun altında yeşil bir mermer vardır. Söylentiye göre o İsmail (a.s.)'ın kabridir. İnsanlar, yanında namaz kılabilmek için hararetle bu mermeri arıyorlar. Hâlbuki kabirlere karşı veya onların üzerinde namaz kılmak yasaklanmıştır. Sahih hadiste "Allah, Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin. Onlar Peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler." buyrulmuştur. Tarihçilerin çoğu Hz. İsmail'in Hicr'e defnedildiği görüşündedir. (...)

Ben ayrıca Hicr'in batı duvarında Muhammed b. Kalavun, Burkük, Çakmak ve Kayıtbay'a ait kitabeler gördüm. Bunları daha evvel söylemiştik. Hicr'in üzerinde oluşun önünde üst tarafta mealen şu şiir yazılıdır:

"Tavaf yerinin toprağı ne güzeldir. O hastalıklı göze sürmedir. Gece ve seher vakitlerinde onu teheccüt namazı kılan insanlar tavaf eder. // Allah onun döşemesini bereketli kılsın. Onu bina edeni de ebede kadar. // Tavaf yerini mermerle süsledi. Halkın meliki Muhammed." Sonra Sultan Süleyman'a ait tarih vardır. Sene: 940 h. Sonra şiir şöyle devam eder:

"Özellikle de onların neslinden, imdada koşan sultanımız. // Tatlı sularla. Sapıklık cehennemine karşı kılıcını çekmiş Muhammed. // Allah onun mülkünü ebedi kılsın. İçindeki adalet desteklensin. // Siyah gece karardığında nurunu yayan dolunay gibi." Sonra Sultan Mehmed'e ait tarih vardır. Yıl: 1073 h. Hicr duvarının başında doğu tarafının en üstünde:

"Metafı nurlandıran Allah'a hamdolsun. // Alnının ışığıyla ziynetlendi. Kuşluk vaktindeki güneş gibi" yazılıdır. (...)

SAFA VE MERVE

Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: “Şüphesiz Safa ve Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Kâbe’yi ziyaret eder veya umre yaparsa, onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah kabul eder ve (yapılanı) hakkıyla bilir.” (el-Bakara, 158).

Safa (الصفا): Safa, Mescid-i Haram’ın güney tarafındaki Ebu Kubeys Dağı’nın dibinde, Safa Kapısı denen kapıya yakın, sa’yin başlangıç yeridir. Namazgâha benzeyen bir mekândır. Uzunluğu altı metre, genişliği üç metre, yerden yüksekliği yaklaşık iki metredir, dört basamakla çıkılır. Bu mekânın güneyinde yani arkasında yukarı doğru çıkan dört basamak daha vardır. Üzerine doğudan batıya doğru dizilen üç kemer yapılmıştır. Arkadaki bu basamaklardan sonra Ebu Kubeys Dağı’nın dibi başlar. Yükselme yerinin başladığı kuzey tarafı hariç, Safa’nın etrafını çevreleyen bir duvar vardır. Öyle anlaşılıyor ki yerde, görülmeyen bir başka basamak daha vardır. O basamak yol seviyesi yükselince örtülmüştür. Bunu, Safa’yı tanıtırken Taki el-Fasî’nin kitabında söylediklerinden anlıyoruz. O özetle şöyle der: “Safa, bir dağın parçası durumunda basamakları ve üç tane kemeri bulunan yüksek bir mekândır. Basamaklar, kemerlerden yukarı doğru ve aşağı doğru sıralanır. Kemerlerin altında bulunan bazı basamaklar örtülmüştür. Şöyle ki: Sekiz basamaktan sonra, kemerlerin önünde görülen sekiler gibi bir seki gelir. Sonra iki basamak daha gelir ve bundan sonrası gözle görülebilir. O kemerlerin altında bir basamaktır. Sonra büyük bir seki gelir. Sonra basamaklar ve büyük bir seki bulunur. Bu seki en altta ve yere bitişiktir. Belki de üzerine toprak dolmuştur. Sözünü ettiğimiz bu basamağı biz kazı yaptıktan sonra 804 h. yılı Şevval ayında gördük.”

Merve (المروة): Mescid-i Haram’ın kuzeydoğusunda, biraz uzağındadır. O sa’yin sonudur. Kuaykaan (قعقعان) Dağı’nın dibindedir. Safa gibi yüksek bir yerdir. Sadece beş basamakla çıkılır. Sonra dört metre uzunluğunda iki metre genişliğinde bir seki gelir. Ondan sonra, bir metre eninde, bir başka seki vardır. Bu seki Merve’nin kuzey duvarına bitişiktir. Zira onun etrafında, kuzey, doğu ve batıda olmak üzere üç duvar vardır. Onun arkasında evler bulunmaktadır. Beş basamağın altında, bir duvardan bir duvara uzanan yalçın bir kemer mevcuttur. Alt basamağın başından yaklaşık iki metre uzaklıktadır.

Safa ile Merve arasındaki yol Sa'y yapılan yerdir. Uzunluğu 405 m. genişliği bazen on, bazen 12 metredir. Bu yol üç kısma ayrılmıştır. Sa'y eden kişi iki uç kısımlarda yürür, ortadaki kısımda hervele yapar. Birinci kısım Safa'dan iki yeşil mesafe taşına kadardır. Bu ikisi yeşil iki direktir. Biri mescidin karşısındaki duvardadır. İkincisi Mescid-i Haram'ı Bağle Kapısı denen kapısının civarında ve öbür direğin hizasındadır. Bu kısmın uzunluğu 75 metredir. Orta kısım bu iki mesafe taşından başlar, diğer iki mesafe taşına kadar devam eder. O ikisinden biri, mescidin "Ali Kapısı" denen kapısında, diğeri ise mescit duvarının karşısındaki duvarda bulunmaktadır. Bu kısmın uzunluğu 70 metredir. Üçüncüsü iki mesafe taşından Merve'ye kadardır. Uzunluğu 260 m. dir. Safa ve Merve'ye bina ve basamakları ilk yapan kişi Abdüssamed b. Ali'dir. Ebu Cafer el-Mansur'un halifeliği zamanında yapmıştır. Sonra Abbasi Halifesi Me'mun zamanında beyaz kireç taşıyla boyanmıştır.

Safa aslında, pürüzsüz ve yumuşak enli taş manasındadır. Merv, ateş yakılan beyaz çakmak taşıdır. Siyah veya kırmızı olmaz.

MİNA

Mina (مَنَى), güneş Sebir Dağı'nı aydınlatana kadar hacıların Arafe gecesini geçirdikleri yerdir. Cemreleri taşlamak için hacılar kurban günü ile teşrik gün ve gecelerini orada geçirirler. Mekke ile Mina arasındaki mesafeyi iki saat 45 dakikada kat ettik. Yürüyüşümüze Mekke'nin güneybatısındaki Cervel Kışlası'ndan başladık. Mekke'nin kuzeyindeki Muallâ'dan (المعلاة) Mina'ya olan mesafe yaklaşık altı km.dir. Normal deve yürüyüşüyle iki saatte kat edilir. Buranın sınırı, Mekke tarafından, dibinde Ensar'ın Resulullah'a bey'at ettikleri Akabe Cemresi (جمرة العقبة), Müzdelife tarafından Muhassir Vadisi'dir (وادي محسر). Şafî ve Nevevî'nin sözlerinin zahiri anlamına göre Akabe, Mina'dan değildir, fakat bu ikisinden başka âlimler "O, ondandır." derler. Genişliği, yalçın dağlar arasında kalmış vadinin genişliğidir. Fâsî'nin ölçülerinden çıkarttığımız kadarıyla 637 metredir. Mina şimdi küçük bir beldedir. Mahmil onu 20 dakikada kat ediyor. Beldenin genişliği Mekke'den başlayıp Arafat'a ulaştıran ve beldeyi ikiye ayıran yolun iki tarafında bulunan iki sıra evdir. Bu yolun genişliği on metreden yirmi metreye kadar değişir, bazen azalır, bazen çoğalır. Evleri esam taşıyla yapılmıştır. Çoğu iki katlıdır. (Harita: 120) Buralarda sadece hacda oturulur. Mina'nın

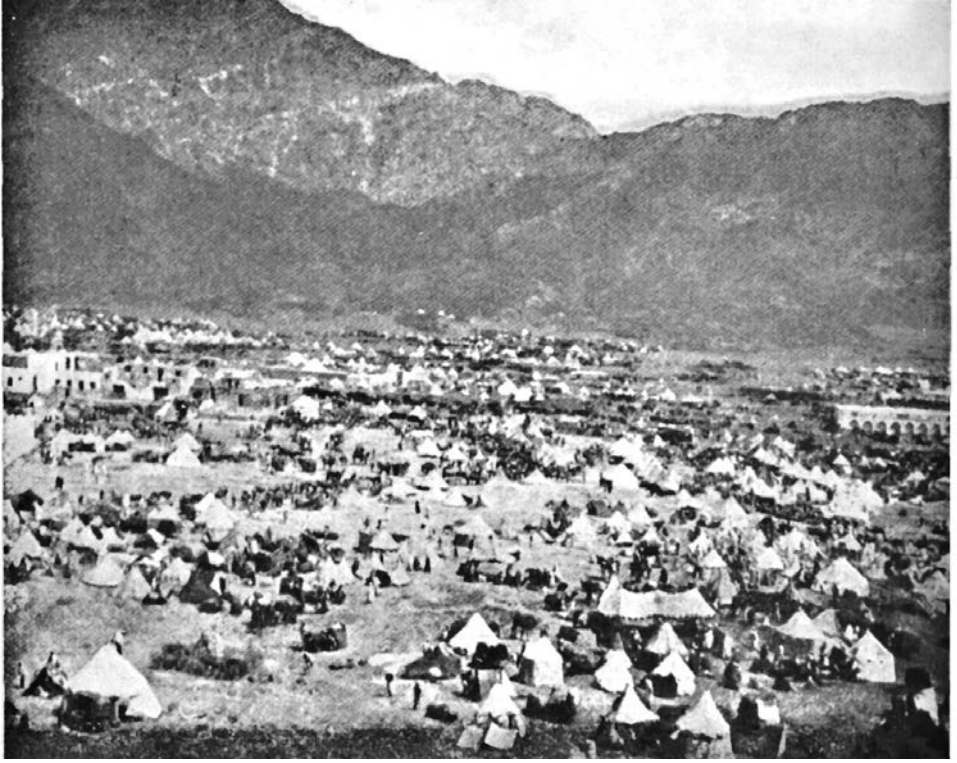
havası sıcaktır. Çünkü yüksek dağlar arasında bir vadidir. Aynı anda bu beldeye doluşan binlerce hacının üst üste biriken nefesleri de sıcaklığını artırır.

Mina'da üç Cemre, “Hayf (الخيف) Camii”, “Kevser (الكوثر) Mescidi”, “Mürselât (المرسلات) Mağarası” ve Hz. İbrahim'in (a.s.) oğlu İsmail'i (a.s.) boğazlamaya niyetlendiğinde üzerine çıktığı “Sahra (الصخرة) veya Kebş (الكبش) Mescidi vardır. Ben bu mekânları 12 Zilhicce 1318 h. sabahı ziyaret ettim. Gördüğüm kadarıyla onların tanıtımı:

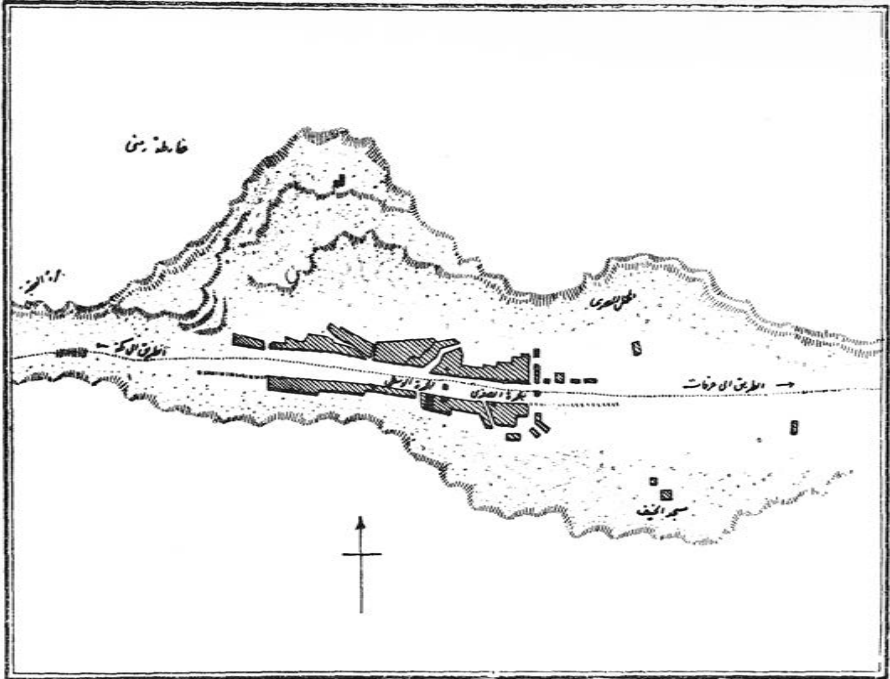
HAYF MESCİDİ

Bu mescit Arafat'tan gelen birinin solunda, Mekke'den gelenin sağında Mina'nın güney tarafındadır. (Harita: 120) Çok geniş, binası sağlam dikdörtgen şeklindedir. Deniz tarafındaki kenarının uzunluğu 130 metre, batı kenarının uzunluğu 100 metredir. En büyük kapısı deniz tarafındadır. Bu kapının üstünde, 14 m. yüksekliğinde kırmızı tuğla ile yapılmış bir minare bulunmaktadır. Kapıdan içeriye girildiğinde sol tarafta, üstünde kemerler üzerine yapılmış kubbelerin bulunduğu kabirler vardır. Mescidin batı tarafında dört revak mevcuttur. Revaklar mescidin kuzeyinden güneyine doğru sıralanmaktadır. O dördünün uzunluğu, yani batı duvarına kadar mescit avlusunun uzunluğu 37 metredir. Her revakta yani kuzeyden güneye uzanan her duvarda 21 kemer vardır. Revaklar sadece içerden görülen kubbelerle örtülmüştür. Mescidin çatısı ise düzdür.

Orta boşluktaki revakın genişliği 4,5 m.dir. Duvarlarla bu genişlik iki katına çıkar. Revak kubbelerinin üzerine oturtulduğu duvarın kalınlığı 1,55 metredir. Batı duvarına bitişik revakın ortasında bir minber ve üzerinde güzel bir kubbenin bulunduğu bir mihrap vardır. Mescidin avlusunda doğu duvarına yakın bir yerde sekiz kemer üzerine oturtulmuş büyük bir kubbe, içinde bir mihrap vardır. Bu kubbe Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Veda Haccı'nda çadırını kurduğu yerdir. Peygamberimiz (s.a.s.) öğle namazından sabah namazına kadar beş vakit namazı burada kıldırmıştır. Çünkü Efendimiz (s.a.s.). Zilhicce'nin sekizinci günü Mekke'den çıktı. Mina'ya öğleyin vardı. Dokuzuncu günün gecesini orada geçirdi. Sabah namazını kılınca Arafat'a gitti. (Buradaki kampımızı Resim: 119'da görebilirsiniz.) Bu kubbenin doğu

Resim 119: 1320 senesinde hacıların Mina'daki konakları.

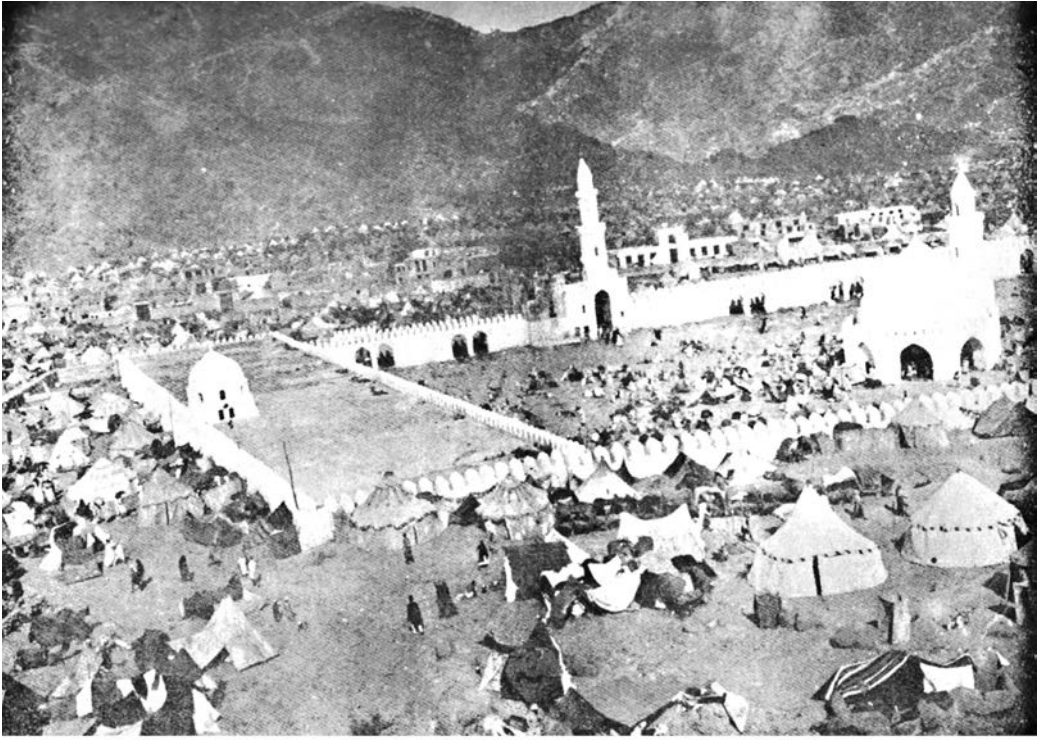
Resim 120: Mina haritası.

Resim 121: Mina'daki Hayf Mescidi.

tarafında 14,6 m. yüksekliğinde kırmızı tuğladan yapılmış bir minare vardır. Kubbe dışında küçük bir kapısı vardır. Oradan çıkılır. 73 basamaklıdır. Bir basamağın yüksekliği 20 cm.dir. Mescitte, kubbe ile mescidin kuzey kenarı arasında, yağmur sularının korunup hac mevsimlerinde içilmesi için yapılan ve yan yana duran dört büyük sarnıç vardır. Bizim gittiğimiz sene pis ve kullanılmaz hâldeydi. Kuzey ve batı tarafları haricinde mescidin üstü açıktır. Duvarların içerden ve dışarıdan beşer metre yüksekliğinde payandaları vardır. Duvarlarının üstünde Mısır mescitlerinde gördüğümüz gibi mazgallar vardır. Kuzeyde, doğuda ve batıda olmak üzere üç kapısı vardır. (121 ve 122. resimlere bakınız. 123. resimde mescidin revaklarını ve Suudlu arkadaşımız Muhammed Ali Efendi'yi görebilirsiniz.

Doğudaki minarenin doğu tarafında dört metre yükseklikte şu yazılıdır: "Rahman ve Rahim olan Allah adına. Allah Efendimiz Muhammed'e ve onun ailesine salat eylesin ve selâmette kalsın. Muazzam melik, meliklerin meliki, zafer kazanmış melik, Yemen hükümdarı Ömer b. Ali b. Resul, Hayf Mescidi'ni 674 h. senesinde yeniledi." Kuzey kapısının üstünde şu yazılıdır: "Hayf Mescidi'ni Sultan-ı Eşref Ebu'n-Nasr Kayıtbay 894 h. senesinde tamir etti."

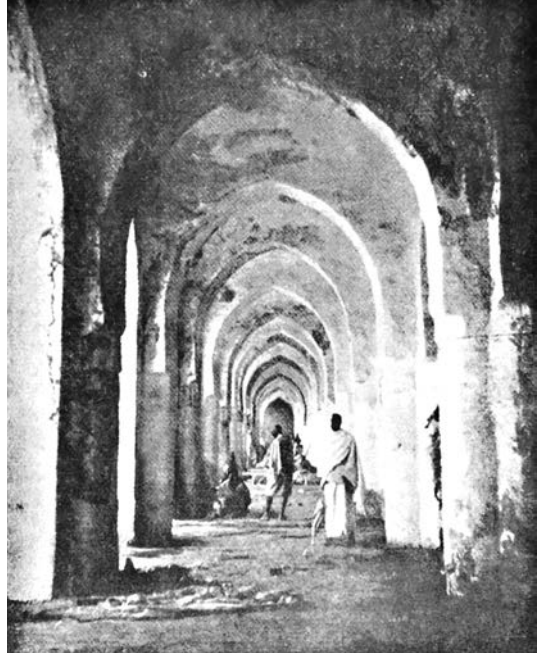
مَسْجِدُ الْحَيْفِ وَبُيُوتُ الْقَبِيلِ فِي مَنَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ حَفَافُ الطَّبَعِ وَالنَّشْرُ حَفَافَةٌ بِأَمْرِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي قَتَيْبَةَ أَمِيرِ سَجِسْتِ الْمَصْرِيِّ فِي الْحَجَّةِ ١٢١٥

Resim 122: Mina'daki Hayf Mescidi ve Hz. Peygamberin (s.a.s.) Veda haccında beş vakit namaz kıldırıldığı yerde bulunan kubbe.

Bu büyük tarihî mescidi, Mağribliler ve Dakranlılar oturdukları ev gibi kullanıyor. Çadırlarını içine kuruyorlar. Yemek pişirme ve yıkama gibi günlük hayatlarında yaptıkları sıradan işlerini burada yapıyorlar. Yemeklik etleri kurutmak için seriyor, günlerce yiyorlar. O etleri ip gibi dizilmiş hâlde şahsen gördüm. Hatta neredeyse kuzey tarafını edep yerleri yapmışlar. Bu insan tabiatını nefret ettiren, edep ve terbiyenin kabullenmeyeceği, dinin de mahzurlu bulunduğu bir durumdur. Çünkü biz Müslümanlar camileri temizlemekle, güzel kokular sürmekle emrolunduk, pisletmekle değil.

Bu mescit 256 h. senesinde Abbasi Halifesi Mûtemid Ahmed b. Mütevekkil zamanında imar edildi. 559 h. senesinde Cevâd-ı İsfehâni diye bilinen Vezir Muhammed b. Ali tarafından yeniledi. Yine Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'ın annesi de yeniledi. Yemen'in sahibi Melik Muzaffer de kubbenin yanındaki minareyi yaptırdı. Bu minare hakkında bilgi veren kitabeden daha evvel söz etmiştik.

İbnü'l-Mercâni diye bilinen Dımaşklı Tacir Ahmed b. Ömer 720 h. senesinde 20.000 dirhemden fazla harcamada bulundu. 820 h. senesinde Şeyh Ali el-Bağdâdî'nin marifetiyle imar edildi fakat bu imarın masrafını kimin karşıladığı bilinmiyor. 874 senesinde Melik-i Eşref Kayıtbay bu mescidin yapılmasını emretti ve sağlamca yapıldı. Hz. Peygamberin (s.a.s.) namazgâhının üzerine bugünkü kubbe ve üç katlı minare yapıldı. Mescidin kuzey kapısındaki minare de o zaman yapıldı. Bu kapının yanına hac emirlerinin oturacağı bir ev de yapıldı. Doğu tarafında mescide bir kapı ve

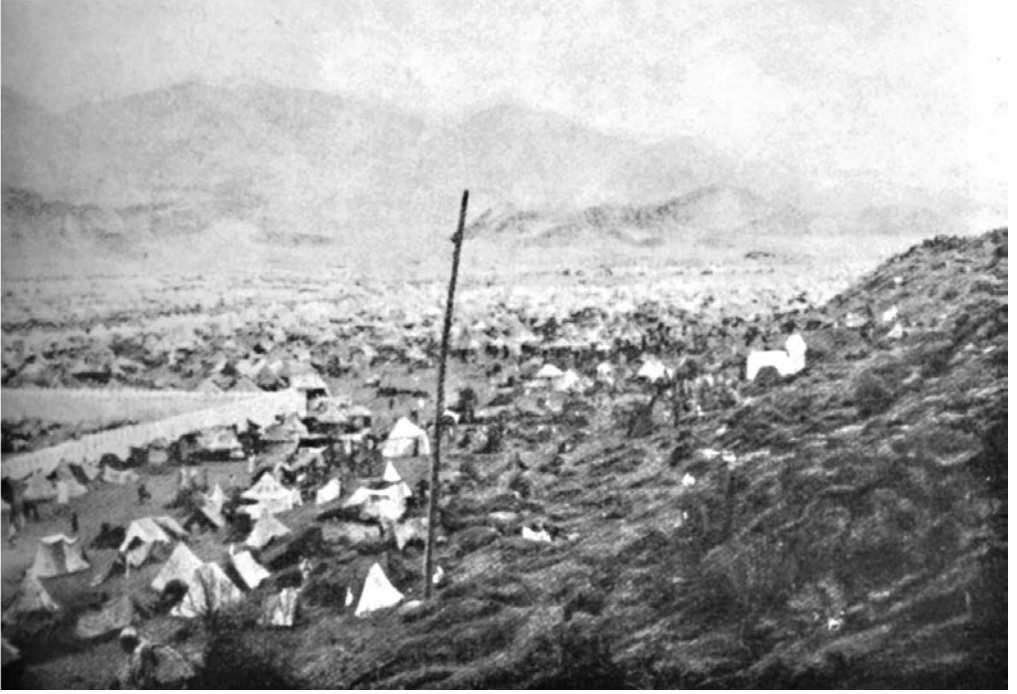

Resim 123: 1321 senesinde Mina'daki Mescid-i Hayfîn revakları.

Mürselât Mağarası'nın bulunduğu güneydeki dağa açılan bir adam penceresi yapıldı. 1072 h. senesinde Sultan Muhammed Kızlarağa da burayı restore etti. Binayı teftiş eden Cidde Valisi ve Harem şeyhi Süleyman Bey idi. Neccârî şöyle dedi: "Onun yaptığı bu yapı ve diğer yapılar hakkında, Hanefi makamının duvarındaki bir taşta bir kitabe vardır. 1092 h. senesinde Sulan Mehmed Han tarafından gönderilen Süleyman Ağa onu imar etti."

KEVSER MESCİDİ

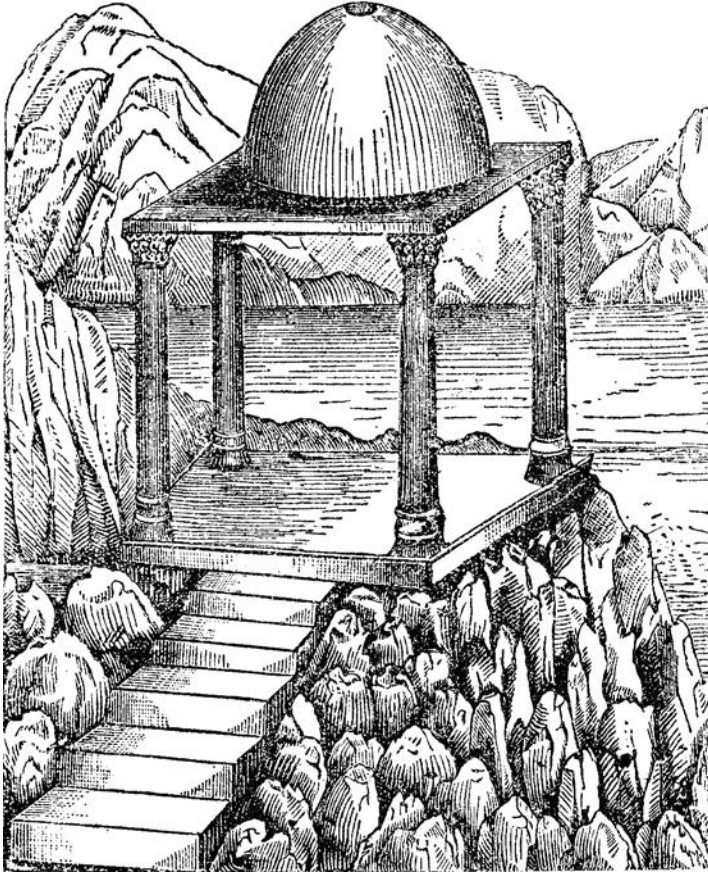
Mina'nın ortasında, Arafat'a giderken sağda, yola yaklaşık 40 metre uzaklıkta Kevser Mescidi denen bir mescit vardır. İddia edildiğine göre Peygamberimize (s.a.s.) Kevser Sûresi bu mekânda nazil olmuştur. (124 nolu levhanın sağında görebilirsiniz) Yine o levhada telgraf direğini görebilirsiniz. Bu mescitte Mağrib hattıyla yazılmış bir kitabe var, ama ben "Allah için vakfiyye" lafzından başka bir yer okuyamadım. Onun yanında içmeye uygun bir kuyu bulunmaktadır. Hacıların çoğu bereketlenmek maksadıyla onu ziyaret eder.

Resim 124: Mina'daki Kevser suresinin indiği yerde bulunan mescid.

KEBŞ MESCİDİ

Bu mescid Mina'da, Arafat'a giderken soldadır. Akabe Cemresi'nin kuzeyinde olup oraya yaklaşık 300 m.dir. Sebir Dağı'nın eteğindedir. Kebş, yani bu mescide adını veren koç, İsmail Peygamberi (a.s.) babası Halil İbrahim (a.s.) boğazlama işlemine başlayınca, Allah'ın fidye olarak gönderdiği koçtur. Bu mescidin yanında bu fidye koçun boğazlandığı kaya bulunmaktadır. Fakihî Ali b. Ebî Talib'den (r.a.), boğazlamanın başka bir yerde olduğunu, onun birinci cemre ile orta cemre arasında Sebir'in karışındaki dağın eteğinde olduğunu gösteren şu rivayet bunu desteklemektedir. O dedi ki: "Resulullah (s.a.s.) İbrahim'in koçu boğazladığı yerde kurbanını kesti. Mina'nın her yeri kurban yeri olmakla birlikte siz kurbanınızı orada kesiniz. Hz. Peygamberin kurban yeri, iki cemrenin arasındadır. (İbni'l-Kayyim'in "Zâdi'l-Meâd'ma bakınız. Orada boğazlananın İshak değil, İsmail olduğunu ispat etmiştir.)" Bu mescidi ve kayayı hacılar çok kalabalık bir şekilde ziyaret ediyorlar. (Resim 327'de, Kebş'in kubbelerini görebilirsiniz.) Kaya, dağın ortasındadır. Üzerinde büyük bir yarık bulunmaktadır. Savunulduğuna göre, Hz. İbrahim (a.s.) oğlunu

Resim 327: Kebş (koç) kubbesi.

boğazlamak istediğinde bıçak elinden rahmet eseri olarak kaçtı. Bu kayaya düştü ve onu yarıdı. Bu kayanın yanında bir mağara bulunmaktadır. Yine savunulduğuna göre İbrahim (a.s.) Hacer'le birlikte bu mağarada kalmışlardır. Onun uzunluğu dört, genişliği iki buçuk metredir. İçeriye girerken sağda dağın içine doğru giden bir oyuk mevcuttur.

MÜRSELAT MAĞARASI

Bu mağara Safâih (الصفائح) Dağı denen Hayf Mescidi'nin güneyindeki dağın eteğindedir. Küçük bir mağaradır, yola uzaklığı yaklaşık 300 m.dir. Söylendiğine göre Peygamberimiz (s.a.s.), bu dağda gölge-lenirken mübarek başını koyduğu yer olup Mürselât suresi orada nazil olmuştur. Hacılar bu mağarada da şiddetli bir kalabalık oluştururlar. Bey'at Mescidi'yle, Mina Mescidi de Mina'da bulunan ama ziyaret edemediğim mescitlerdendir. (...)

BEY'AT MESCİDİ

Bu mescid, Mina'nın Mekke tarafındaki sınırı olan Akabe'nin yakınındadır. O Akabe'nin Mekke'ye doğru biraz arkasında, Mina'ya giden kişinin solunda bir derededir. Böyle adlandırılmasının sebebi, orada Ensar'ın Peygamberimize (s.a.s.), amcası Abbas b. Abdülmuttalib'in huzurunda biat etmiş olmalarıdır. Hadisçiler böyle söyler. Takî el-Fâsi şöyle der: "Oranın uzunluğu hadid zirasıyla 38, 1/6 ziradır. Orada, dört kemer üzerine kurulan üçer kubbe ile örtülmüş iki revak bulunmaktadır. Kuzey ve güney taraflarında iki kapısı vardır. Söylediğine göre harap bir hâldedir. İki kitabe taşı varmış. Birinde: "Mü'minlerin emiri Abdullah -Allah ona ikram etsin- bu mescidin yapılmasını emretti. Resulullah'a (s.a.s.) ilk defa bu mescitte bey'at edilmiştir. Onun sözleşmesini de Abbas b. Abdülmuttalip yapmıştır." yazılıdır. Diğerinde ise: Bey'at Mescidi'nin tanıtımı ve 244 h. senesinde yapıldığı yazılıdır. Sözü edilen Mü'minlerin emiri Ebu Cafer el-Mansur el-Abbâs'dir. Onun Abbasilerden Mustansır da imar etmiş. Bu bilgiyi tahrip olması için bu mescidin yanına atılmış taşların içinde buldum. Ondaki bilgiye göre bu imar 629 h. senesinde olmuş.

MİNA MESCİDİ

Menhar (المنحر) Mescidi de denir. Fâsî onu tanıtırken şöyle dedi: "Orası, Arafat'a çıkan kimsenin sağında birinci cemre ile orta cemre arasında Daru'l-menhar diye bilinen evin yanındadır." Onda şu kitabe mevcuttur: "İlkerin ve sonların Efendisi bu mescitte kuşluk namazı kıldı ve burada kurbanını kesti." ve "Yemen'in sahibi Melik Kıtbeddin Ebu Bekir b. Melik-i Mansur Ömer b. Ali b. Resul 645 h. senesinde burayı ziyaretinden sonra yenilenmesini emretti. Bu mescidin uzunluğu, mihrabından sonuna kadar sekiz ziradır. Genişliği hadid zirasıyla yedi ziradır. (Hadid zirası 56, 1/7 cm. dir.

CEMRELER

Taşların atıldığı Cemreler, Mina'dadır. Birincisi Hayf Mescidi'nden sonra gelir. Ortadaki, bununla Akabe Cemresi'nin arasındadır. Sonuncusu da Akabe Cemresi'dir. (Harita 120'de bunların Mina'daki yerlerini görebilirsiniz.)

Akabe Cemresi Mekke'ye en yakın cemredir. Üç metre yüksekliğinde, iki metre çapında, yerden yaklaşık bir buçuk metre yüksekliğinde

bir kayanın üzerine yapılmış bir duvardan ibarettir. Bu yapının altında duvardan bir havuz vardır, atılan taşlar oraya düşer. (...) Akabe Cemresi'yle, Orta Cemre'nin arası 116, 77 m. dir. Diğer cemre ile orta cemre arası ise 156, 40 m.dir. (...) (125, 126, 127. resimlerde bu üç cemreyi ve taşlama yapan hacıları görebilirsiniz).

İbnü'l-Kelbî şöyle dedi: "Cemrelere, cemre diye ad verilmesinin sebebi şudur: Âdem (a.s.) İblis'i taşıyor o da önünden icmar yapıyor yani hızla kaçıyordu. İcmâr, "sür'atlenme" demektir. Lebid bir kasidesinde şöyle der: "Ben üzengimi veya kımı hareket ettirdiğim zaman hızlanırım. Siyah atımın koşması ebel⁴¹ yapraklarını uzunlamasına biçer."

Bu mekânlara bu ad verilmesinin sebebi, oralara atılan taştan dolaydır. Çünkü cemrenin bir manası taştır.

MENHAR

Resulullah (s.a.s.) Mina'nın tamamının menhar (kurban kesme yeri) olduğunu haber verdi. Geçmiş senelerde hacılar, çadır kurulan yerlerin yakınına açılan çukurlarda kurbanlarını kesiyorlardı. Ama bu yıl çukurlar çadırlardan yaklaşık bin metre uzaklıktadır. Hacılar kurban günü, hac veya fidye kurbanlıklarını aynı vakitte boğazlıyorlar. Boğazladıklarını da yemiyorlar. Mina'nın doğu tarafında bir yere atıyorlar. Dakran veya Mağrip'ten gelen fakir hacılar, bu etleri kemiklerinden ayırıyorlar. Onları ip hâline getiriyorlar ve güneşte kurutuyorlar. Medine-i Münevvere'ye ulaşana kadar gıdaları oluyor. Terk edilen kurbanlıklardan kötü kokular yayılıyor, çünkü gömülüyorlar, fakat daha sonraki yıllarda derin kuyular açıldı ve kurbanlar oralara gömüldü. Sağlık işçileri de toprak doldurmakla görevlendirildi.

MEFCER

Sebir Dağı'nın karşısındaki dağın arkasında bir yerdir. Mefcer, (günah yeri) diye adlandırılmasının sebebi, kendilerine Sûfe (صوفة) denen Gavs b. Üd b. Tâbiha (الغوث بن أد بن طابخة) oğullarıyla, Kusay (قصي) ve onun cemaati arasında harp değirmeni döndüğünde, orada kan akmasındandır. Bu harp Kusay cemaatinin, Gavsoğullarından evvel Akabe Cemresi'ni taşlamaya başlaması sebebiyle çıkmıştır.

41 Ebel, yapraklarından su damlayan bir bitkidir.

Bu mekânda Ayn-ı Zübeyde Kanalı'nın aktığı yer mevcuttur. Orada, suları borular içinde Mina Meydanı'na ulaştırması için kurulan sekiz beygir gücünde bir buharlı makine mevcuttur. Zira dağ, su kanalıyla meydanın arasında mani durumundadır. Borular vasıtasıyla su dağa çıkar. Sonra yine borular içinde Mina Vadisi'ne iner. Hacıların su içmesi için orada hazırlanan havuzlara dökülür. Bu aleti, duyduğuma göre, Hint zenginlerinden biri getirmiş. Ona yetecek kadar kömür, gres yağı, motor yağı ve işçi ücretlerini tahsis etmiş. Bizi misafir edenlerin çok şiddetli bir üzüntüyle söylediğine göre bu aletin çalışması durmuş. Çünkü bazı aç gözlülerin elleri, onun idaresi için hazırlanan paralara uzanmış. Bu suların pahalalanmasına sebep oldu. 1321 h. senesinde satılan bir kırba su gerçekten tam üç buçuk kuruşttu. Bu suyu satan çöl Arapları aşağıdaki şiiri şarkı şeklinde söylüyorlardı:

“Gerçek su gördüm. Mina çarşısında. Satılıp alınıyor. Bir cimri bile. Bu suyu geri çeviremez.”

79. levhada bu buharlı makineyi, onun yolunu, yanındaki dağı ve su kanalını görebilirsiniz.

Mina tevhit vatanıdır. Eskiden Mina'da Amr b. Luhay tarafından dikilmiş yedi put vardı. Biri Mina Mescidi ile birinci cemrenin arasındaki yolun bir yerinde idi. İkincisi birinci cemrede idi. Üçüncüsü Medâ'da yani dua edilen yerde idi. Dördüncüsü Orta Cemre'de, beşincisi vadinin kenarında, altıncı ve yedincisi Büyük Cemre'de (Akabe Cemresi'nde) idi. Cahiliye devrinde hacda atılan 21 taştan ibaret olan cemre taşlarını bu putlara taksim etti. Her bir puta üç tane atılırdı. Taş atılırken puta şöyle denirdi: “Sen filandan (yani bir evvel taşlanan puttan) daha büyüksün.” İslâm geldiğinde putlara ibadet etmeyi kaldırdı. Onun yerine tek bir Allah'a ibadeti koydu. Şu ayet bunu hatırlatır. “*Sayıli günlerde Allah'ı zikredin. Allah'tan sakman kimse için iki günün sonunda acele etmekte bir günah yok. Kim acele etmezse ona da günah yok. Allah'tan sakının ve bilin ki siz onun huzurunda toplanacaksınız.*” (el-Bakara: 203)

MİNA'YA İNŞAAT YAPMANIN HÜKMÜ

Ahmed b. Hanbel “Müsned”inde Hz. Aişe'nin (r.anha) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Dedim ki: 'Ey Allah'ın elçisi, Mina'da senin için bir ev veya bina yapılırsa, sen güneşten orada gölgelensen.'* buyurdu ki: ‘Hayır. Orası evvel gelenin devesini oturttuğu yerdir.’” Ebu Dâvud ve Tirmizi bunu Ahmed b. Hanbel'den naklederek kitaplarına koymuşlardır. İbn-i

Asâkir bu hadisi kitabına aldıktan sonra: “Bu söyleniş şeklinin manası şunu gösterir: Oradaki ölü araziyi ihya etmek (ev vs. yapmak) caiz değildir. Oranın herhangi bir yerine sahip çıkamazsın. Orası, eşit seviyede, insanlar içindir. Allah-ü Teâlâ’nın “Yerli, taşralı orada herkes birdir.” ayetindeki (el-Hac, 25) zamirden maksat Harem’dir diyenlerin görüşüne göre, ayette buna işaret vardır.

MİNA’DAKİ TAŞLAR VE GÖĞE ÇIKMALARI

Ezrakî “*Tarih*”inde dedesinin şöyle dediğini rivayet eder: “Bana Yahya b. Süleym, İbn-i Haysem’in, Ebu’t-Tufeyl’e şöyle dediğini anlattı: “Ey Ebu’t-Tufeyl, Cahiliye devrinde de İslâm devrinde de bu taşlar atılıyor. Nasıl oluyor da yolları kapatacak şekilde tepeler oluşmuyor?” O: “Ben bunu İbn-i Abbas’a (r.a.) sordum?” dedi. O: “Allahu Teâlâ bunun için bir melek görevlendirdi. Kabul edilenleri göğe çıkarır, kabul edilmeyenleri bırakır.” buyurdu. Ezrakî, İbn-i Ömer ve Ebu Saîd el-Hudrî’den de kabul edilenlerin yükseltildiğini rivayet etti. Muhib et-Taberî, hocası Harem şeyhi ve müftüsünden, gözüyle taşların yükseldiğini gördüğünü rivayet etmiştir. Bununla birlikte, bu sözler masum olmayan kişilerden nakledildiği için bizler onlar gibi inanmak mecburiyetinde değiliz. Ben rical kitaplarından, Ezrakî’nin zikrettiği senetleri inceledim, sahih bir senet bulamadım.

MÜZDELİFE

Müzdelife (المزدلفة), hacıların Arafat’tan sonra konaklamak ve gecelemeyle emrolundukları yerdir. Arafat tarafındaki sınırı iki dağ yolu arasındadır. (me’zimidir مآزمين). Mina tarafındaki sınırı ise Muhassir’dir (محسر). Arafat’ın iki me’zimine madîk (المضيق) de denilmektedir. Müzdelife denilmesinin sebebi insanların oraya izdilaf etmeleri, yani yaklaşmalarıdır. Bir görüşe göre de insanların oraya gece saatlerinde gelmeleridir. Müzdelife’ye Cem (جمع) denmesinin sebebi insanların orada toplanmalarıdır. Bir görüşe göre de (Hz.)Âdem ile Havva burada buluştuğu içindir. “İki namaz orada cem edildiği için”de denmiştir.

Müzdelife’nin uzunluğu, Mina’nın yanındaki Muhassir Vadisi’nin ucundan, Arafat’ın yanındaki iki me’zemin sınırına kadar 4.370 metredir. Ortasında, Allahü Teâlâ’nın “*Arafat’tan yola koyulduğumuzda Meş’ar-i Haram’ın yanında Allah’ı zikredin. O sizi nasıl hidayete erıştirdiye*

siz de onu öyle zikredin” âyetine (el-Bakara, 198) uyarak, Peygamberimize (s.a.s.) ittiba ederek Kurban sabahı yanında hacıların vakfeye durup dua ve zikretmelerinin müstehap olduğu Meş’ar-i Haram (المشعر الحرام) vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) Cem’de sabah vaktine ulaşıncı Kazah’a (قزح) geldi. Orada vakfe yaptı. “ هذا قزح و هو الموقف و جمع كلها موقف ” Burası Kazah’tır. O vakfeye durulacak yerdir. Cem’in tamamı vakfeye durulacak yerdir.” buyurdu. (...) (Resim 327’de Müzdelife’yi görebilirsiniz, Resmin altında 2 ve 3 rakamlarıyla gösterilenler şikdiftir.)⁴²

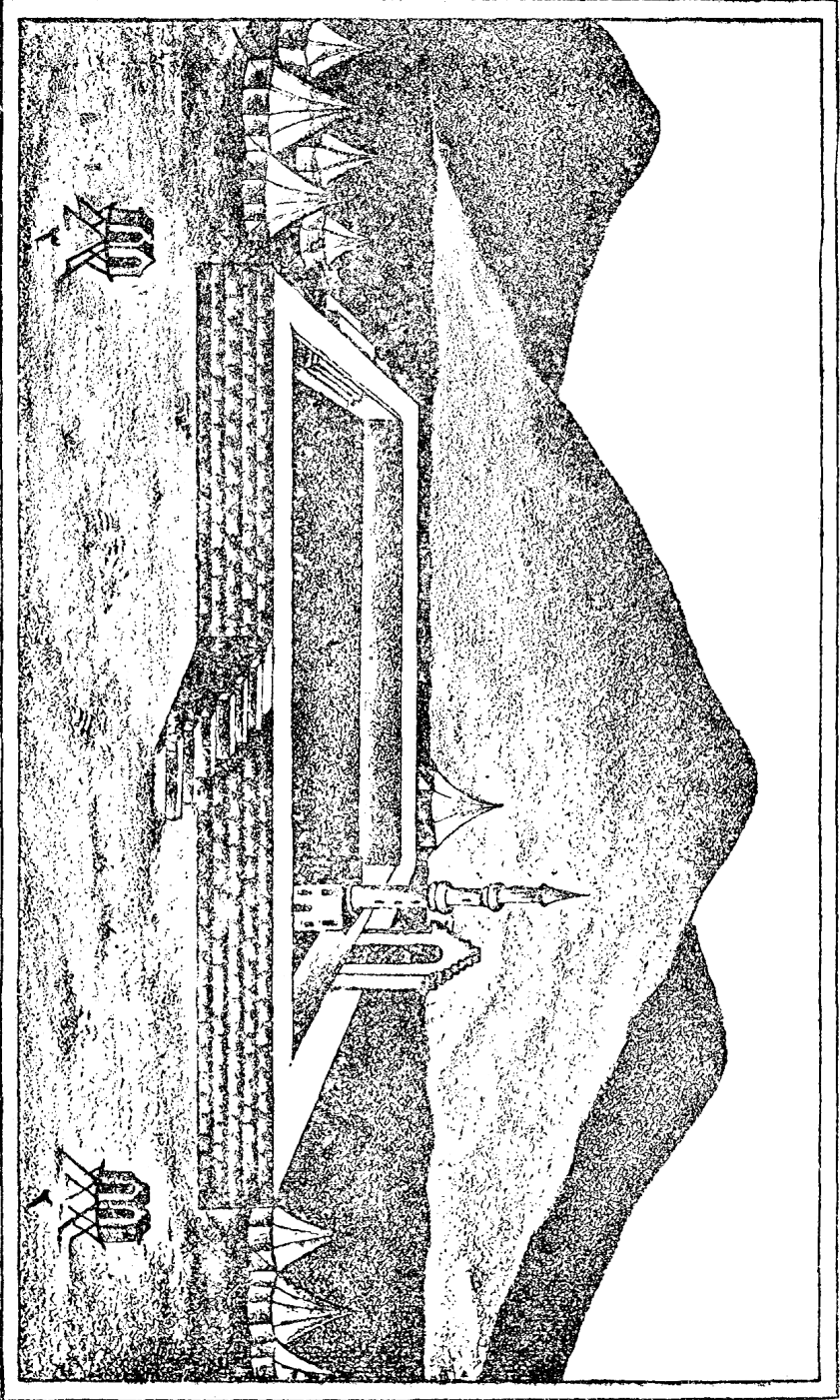
Fâsî’nin söylediğine göre Müzdelife’de Kazah’ın yakınında, duvarları kısa, kible duvarının uzunluğu 26 ziradan üçte bir zira noksan, onun karşısındaki duvar ise ondan 4, 2/3 zira noksan, genişliği ise 22 zira olan küçük bir mescit varmış. Kiblesinde bir mihrap ve mihrapta şu yazının bulunduğu bir kitabe mevcutmuş. “Şüphesiz ki Emir Yelboğa el-Hâsîkî (يلبغا الخاصكي) 760 Zilkade tarihinde bu mekânı yeniledi.”

842 senesinde Sultan Çakmak (جقمق), Emir Sidun’a (سيدون) bu mescidin tamirini emretti. 874 h. senesinde da Kayıtbay’ın saltanatında Mekke emiri Şerif Muhammed b. Berekat’a onun sıvanmasını emretti. 1072 h. senesinde Sultan Mehmed’in Cidde Valisi Süleyman Bey de onu tamir ettirdi.

Şimdi bu mescidin bazı duvarları yıkıktır. İmam burada yüksekçe bir toprak parçasının üzerinde vakfeye durur. Hacılara yüzlerce yıl evvel hazırlanmış, bir hutbeyi okur. Onunla şu asrımız arasında bir münasebet yoktur. Müzdelife ve diğer yerlerdeki hutbenin şanına layık şekilde kalpler üzerinde tesiri bulunmuyor. Bu hutbelerle Hz. Peygamber’in Arafat, Müzdelife ve Mina’da verdiği hutbeleri, içerdikleri hikmet, hüküm, nasihat ve öğütleri karşılaştırsan niçin geri kaldığımızın sırrını anlarsın. fırsatları değerlendirip, Müslümanlar arasında din ruhunu yayamıyoruz, birliği sağlayamıyoruz. Kopmayacak rabitalarla onları birbirine bağlamıyoruz. İş başında bulunanların, hatiplere bunu tembih etmeleri gerekirdi. Hatta o hutbeleri günümüze uyarlamaya zorlamaları gerekiyor. Hatiplerin yanında tercümanlar olmalı. Her millet o tesirli nasihatleri, nazik vaazları kendi diliyle dinlemeli ve kalpleri din sevgisiyle dolu ve kalplerinde Müslümanların faydasına olacak şeylere yönelik bir iştiaak

42 Bu resmi, Osmanlı denizcisi Tuğgeneral Eyüb Sabri Paşa’nın Türkçe olarak yazdığı “Mir’atü’l Mekkce” adlı eserinden aldım.

وادی المزلفه
المشرفه
الحرام

Resim 327: Müzdelife Vadisi ve Meş'ar-i Haram'ın elde çizme resmi.

yerleşmiş hâlde beldelerine dönmeli. Bu tür hutbeleri duyduğunda şaşırma, çünkü çok azı hariç bizim hatiplerimiz dini, imar işlerini ve Müslümanların hallerini en az bilen insanlardır. Öyleyse cahili oldukları bir hastalık için, bilmedikleri bir ilacı nasıl verecekler? İslah hareketini, dini gereği gibi Allah'ın kitabı ve Peygamber'inin (s.a.s.) sünnetinden bilen, Müslümanların işlerinden, hatta tuzaklarından güvende olmak ve şerlerinden kurtulmak için diğerlerinin işlerinden de tam haberdar olan adamlar gerçekleştirdi. Allah bizi doğru yola ulaştırsın.

ARAFAT

MEYDANI VE DAĞLARI

Mekke'deki Muallâ Kapısı'ndan 21.476 m. uzaklıkta, Taif yolu üzerinde iki alem (yol işareti) bulursun. O ikisi Arafat'ın Mekke tarafındaki sınırlandır. Harem sınırını göstermek için dikilen iki alemle bu iki alemin arası 25 dakikalık yoldur. Arafat geniş bir meydana. Arazisi düzdür. Boylamasına ve enlemesine yaklaşık iki mildir. Büyük bir yay şeklinde, bir dağ silsilesi onu çevreler. O yayın güney ucundan Taif yolu geçer. Kuzeyinde Cebelü'r-Rahme (Rahmet dağı) vardır. İnsanlar orayı Arafat Dağı diye bilir. Arafat Dağı aslında bu meydana çevreleyen dağdır. Cebelü'r-Rahme ise onun bir parçasıdır. Bu parçanın yüksekliği 30 m., uzunluğu yaklaşık 200 m.dir. Zirvesinde, 15 m. uzunluğunda, 10 m. genişliğinde bir düzlük vardır. Dediklerine göre İbrahim Mescidi oradadır. Yine bu dağın zirvesinde taş döşenmiş bir düzlük bulunmaktadır. Ortasında bir seki mevcuttur. Batı rüknünde Harem'in alemleri gibi yapılmış bir alem vardır. Ona bir dizi lamba asılmıştır. İnsanlar gece yollarını onlar sayesinde bulur ve dağın olduğu yere gelir. Bunların bir kısmını daha evvel tafsilatıyla anlatmıştık.

Bu meydana hacılar çadırlarını Arafe günü kurarlar. Orada birçok mescit ve birkaç havuz ve bir çarşı vardır. Ayn-ı Zübeyde kanalı, meydana dağların çevrelediği gibi çevreler. Daha evvel havuzları ve özelliklerini ve ölçülerini tafsilatıyla anlatmıştık.

Arafat'taki Ayn-ı Zübeyde kanalı üzerine de konuşmuştu. Üzerinde bulunduğumuz Cebelü'r-Rahme'de gördüğümüz, onlar üzerinde yapılan imarları gösteren kitabeleri 214-215 sayfalarda zikretmiştik. Aynı yerde orda yapılan düzenleme ve işleri tenkit etmiştik. Artık onları burada söylemeye lüzum yok. İstersen oralara müracaat et.

“İşaret edilen dörtgen binanın, Hz. Âdem’in Arafat’taki evi olduğu söylenir. Hacılar su verilen bir yer idi. Abbasi halifesi Muktedir’in validesi Acûz (العجوز) onun yapımını emretmiş.” Nitekim bu, binanın kible duvarındaki bir taşta yazılıdır.

NEMİRE MESCİDİ

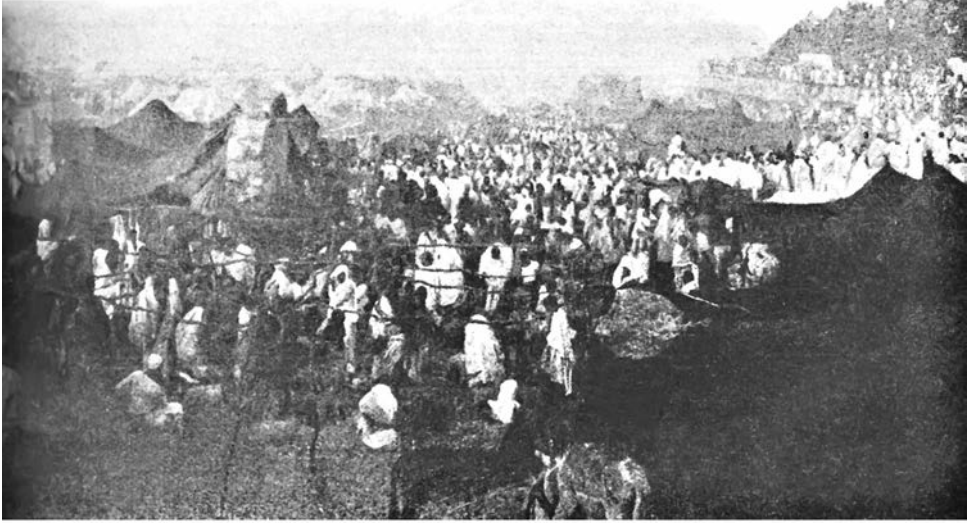
Cebel-i Rahme’den yirmi dakika yürüdüktan sonra, arasından hacıların geçtiği iki alem bulursunuz. Onlar Arafat’ın Mekke tarafındaki hudududur. İkisi birbirinin aynısıdır. Her birinin yüksekliği 5 m., genişliği 3 m.dir. Harita 78’de gördüğün gibi bu iki alemin güneyinde, 15 dakikalık bir yürüyüşten sonra Nemire Mescidi’ni bulursun. Burası “Urane Mescidi”, “İbrahim Camii” ve “Arafe Musallâsı” diye de adlandırılır. O büyük bir camidir. Uzunluğu 90 m., genişliği 80 m.dir. Her tarafını revaklar kuşatmıştır. 3 m. yüksekliğinde 1,5 m. genişliğinde bir mihrabı vardır. Bir metre kadar ön duvara girer. 10 basamaklı, 2,5 m. yüksekliğinde bir minberi bulunmaktadır. Sular, Arafe günlerinde Ayn-ı Zübeyde Kanalı’ndan buraya ulaşır. Hacılar Arafe günü, öğle ve ikinci namazlarını cem-i takdim yaparak öğle vaktinde kırlarlar. Daha evvel Veda Hacc’ında anlattığımız gibi, Peygamberimiz Arafat’ın ortasında bu ikisini cem etmiştir. Mescidin yapımı 150’li yıllara kadar dayanır. Çeşitli asırlarda imar edilmiştir. Sultan Çakmak, emir Seydûn’un eliyle 843 h. senesinde Sultan Kayıtbay 874 h. senesinde tamir ettirmiştir. Sultan Mehmed zamanında Cidde Valisi Süleyman Bey’in eliyle 1072 h. senesinde de tamir görmüştür.

SAHARAT MESCİDİ

Cebel-i Rahme’nin altında küçük bir mescittir. İddiaya göre Peygamberimiz (s.a.s.) bu yerde namaz kılmıştır. Böyle adlandırılmasının sebebi alt tarafında birbiri üstünde büyük kayaların bulunmasındandır.

ARAFAT ÇARŞISI

Arafat çarşısı çok büyük olup yiyecek türlerinin hepsi satılmaktadır. Arafat Dağı diye meşhur olmuş Cebel-i Rahme’ye yakındır. (Resim 128’de bu çarşayı ve etlerini ip şeklinde, direkler arasına asmış olan kasapları görebilirsiniz. Resmin kuzeyindeki beyaz çizgi Nemire Mescidi’dir.

Resim 128: 1325 senesinde Arafat çarşısı.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَشْكُرَهُ لَوْلَا رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْنَا لَكُنَّا مِنَ الْخَاسِرِينَ

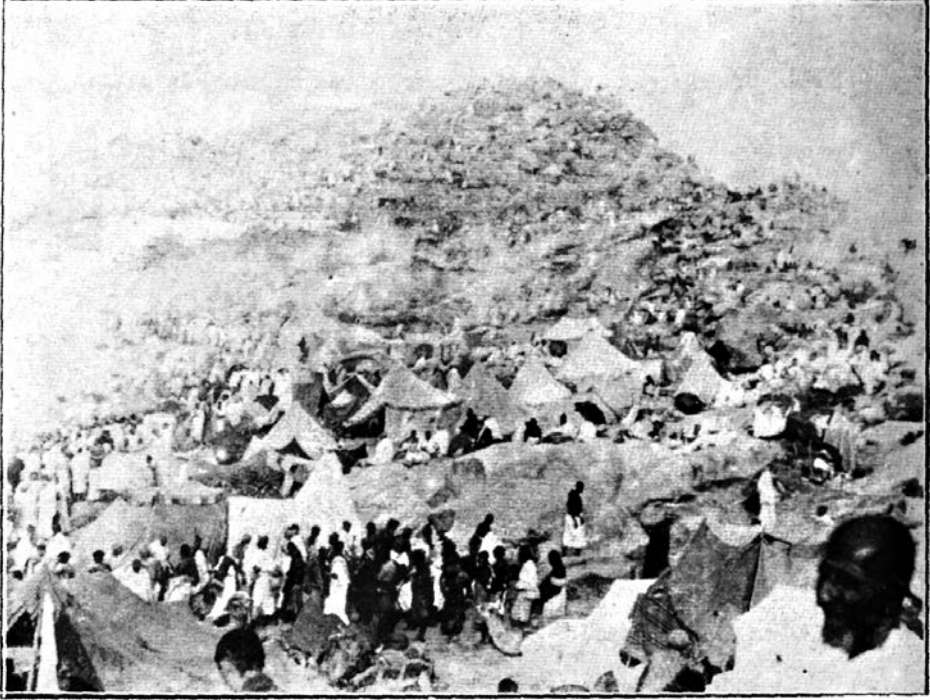
ARAFAT'TA HACI MANZARALARI

Resim. 220'de Cebel-i Rahme'nin üzerindeki hacıları görebilirsiniz. Bu 1321 yılı Zilhiccenin dokuzuna aittir. Bu görüntüyü ben o dağın altında vakfe yaparken çektim. Mahmilin tepesini (bayrağını) açıkça görebilirsiniz. Hatip, beyaz elbisesi içinde, elinde kitap tutarak hutbeyi okumaktadır. Resimde açıkta duran büyük yüz, Şeyh Muhammed Ebi'n-Nur'a aittir. Bu arada kayınımız büyük Şeyh Tamum'u hürmetle yâd ediyoruz. Fotoğraf makinesini o tutuyordu. Sen, hacıların orada adım atacak kadar yer bırakmayacak şekilde dağın sırtını doldurdularını gözlemleyebilirsin. Onlar değişik milletlerdendir. Başka başka dil konuşurlar ama hepsi, daha evvel yaptıklarını affetmesi için, kendilerini, evlatlarını ve diğerlerini mutlu edecek iş yapmaya muvaffak kılması için Allah'a yalvarırlar.

Resim 129'da, Cebel-i Rahme'nin yanındaki, taşların kenarında bulunan hacı çadırlarını bulursun. Resimde üst yarısı ridasız, rükû yapan bir adam vardır. Resmin üstünde görülen çadırlarda, Şerifin ve valinin muhafızları olan devlet askeri bulunmaktadır.

Resim 130'da, Arafat Meydanı'nda 1320 h. yılındaki hacıların çadırları mevcuttur. Resim 76'da o meydandaki havuzlardan bir havuzu yine bulabilirsin. O havuz Şam Mahmil Alayı'na mahsus havuzdur. Ayn-ı Zubeyde üzerine konuşurken daha evvel onu tanıtmıştık.

الحجاج فوق جبل الرحمة بملايس الاحرام سنة ١٣٢١ من الجهة الشمالية

Resim 220: Hacilar ihram elbiseleriyle Cebel-i Rahmenin tizerinde. Resim kuzey tarafından 1321 senesinde çekildi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحج والعمرة المشرفة
بجبل الرحمة

الحجاج يتجأون إلى جبل الرحمة مع الفخار

سجده ٣٣٧

Resim 129: Arafat'taki kayalar ve çadırlardaki hacılar.

Resim 130: Cebel-i Rahme'nin bulunduğu Arafat'ın doğu tarafında hacıların kampı.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

منظر الحجاج فی میدان جبل عرفات و بیخونه مسایر عربین

Resim 76: Arafat Dağı Meydanı'ndaki hacılardan bir görüntü ve Ayn-i Zübeyde sularıyla doldurulmuş bir havuz.

MEKKE'DEN ARAFAT'A VE DİĞER HAC NİŞANELERİNE GİDEN YOL

Mekke ile Arafat arasındaki yol, iki tarafını dağların çevrelediği dağlarının bazen uzaklaşıp bazen yakınlaştığı bir vadidir. Vadinin, dağların uzaklaşıp yakınlaştığı yerlerine ait, çoğunlukla bazı hac ibadetleriyle alakalı çeşitli isimleri vardır. Muallâ tarafından Mekke'den çıkarırken sağ tarafta bir dağ görürsünüz. O dağın ismi "Hacûn"dur. Muallâ Kabristanı'na bakar. Orada Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'ın kabri vardır. Veya Hacûn onun hizasındaki dağdır. Şair şöyle dedi:

كأن لم يكن بين الحجون إلى الصفا / أنيس و لم يسمر بمكة سامر

Sanki Hacûn ile Safâ arasında muhabbet edilecek kimse yok. Sanki kimse Mekke'de gece sohbeti etmiyor.

Hacun, Muhassab'ın Mekke tarafındaki sınırıdır. Mina tarafındaki sınırı ise Sebilü's-Sit denen bir yolun bulunduğu mekândır. Muhassab, Mina yolunun bir parçasıdır. Burası bir su yoludur. Böyle (çakıllık) diye adlandırılmasının sebebi sellerin buraya çakıl yani küçük taşlar yığılmasıdır. Peygamberimiz (s.a.s.) Mina'dan ayrıldıktan sonra Muhassab'da konaklamıştır. Onun için hacıların Efendimize (s.a.s.) uyararak burada konaklamaları müstehaptır. Beni Şeybe Kapısı'ndan, Muhassab'ın Mina tarafındaki sınırı olan Sebîlü's-sitt'e olan mesafe Fâsi'nin ölçüsü olan el zirasıyla 7.500 ziradır. Fâsî'nin sözünden hareketle yaptığımız araştırma neticesi bir zira 49 cm. olduğuna göre bu mesafe 3.675 m. eder. Beni Şeybe Kapısı'ndan Muallâ Kabristanı'na olan mesafe el zirasıyla 2.127 zira, yani yaklaşık 1.042 m.dir. Muallâ Kapısı'yla Sebîlü's-Sit arasındaki mesafe 2.387 m.dir. Bu muhassab denen çok geniş vadinin uzunluğudur. Cemrelerin taşlandığı yere de Muhassab denir. Çünkü çakıllar, yani küçük taşlar oraya atılır. (...)

Sebîlü's-Sitt'en sonra vadi daralır. Sebil'den 3.120 m. sonra solunda Akabe Cemresini bulursun. Orası Mina'nın Mekke tarafından sınırıdır. Mekke'deki Muallâ Kapısı'yla Mina'nın başı arasındaki mesafe 5.407 m. dir. Akabe Cemresinin yakınında sol tarafında bir derede, Ensar'ın Resulullah (s.a.s.)'e, amcası Abbas'ın huzurunda bey'at ettikleri mekânda Bey'at Mescidi'ni bulursun. Akabe Cemresinden sonra vâdi oldukça genişleyerek geniş bir meydan hâline gelir. Dağın dibindeki Hayf Mescidi'nden karşı dağın altına kadar uzanan genişlik 637 m.dir.

Daha sonra vadi bir daralır bir genişler. Vadinin uzunluğu, Akabe Cemresinden, Müzdelife tarafındaki Muhassir Vadisi'nin sonuna kadar 3.528 m.dir. Burası Mina denen meydandır. Onu doğudan batıya uzanan bir yol ikiye ayırır. Yolun başında hacıların kurban günü ve teşrik günlerinde taş attıkları Akabe Cemresi vardır. Onu 116,17 m. sonra orta Cemre takip eder. Onu da 156,40 m. uzaklıkta birinci Cemre takip eder. Son iki Cemre, yolun ortasındadır. Sadece teşrik günlerinde onlara taş atılır. Cemreler, taş atacak yeri belirlemek için dikilen alemlerdir (işaret taşlarıdır). Direğe benzerler. -Daha evvel resimlerle tanıtıldı.- Mina'nın meskenleri yolun iki tarafında, bu Cemrelerin civarındadır. Mina'da kurbanlar boğazlanır. Hacılar teşrik gün ve gecelerini orada geçirir. Kurban bayramı günü, kurbandan sonra başını tıraş veya saçını kısaltıp ihramdan çıkarlar. Orayı tafsilatıyla tanıtmıştık. Mina'nın sonunda vadi daralır. Oranın boğazına hacılara süratli gitmenin müstehap olduğu Muhassir Vadisi denir. (...)

Muhassir Vadisi bitince vadi 3.812 m.lik bir mesafe içinde genişler ve Me'zimeyn'e ulaşır. Vadinin bu geniş kısmına Müzdelife denir. Müzdelife'nin Muhassir tarafındaki başından 2.548 m. sonra, hacıların kurban günü akşamı dua için vakfeye durdukları Meş'ar-i Haram veya Kazah gelir. Göstergesi, biri sağda diğeri solda olan iki duvardır. Hacılar kurban gecesini Arafat'tan yola koyulduktan sonra Müzdelife'de geceler. Orada Cem-i tehir yaparak, akşam ile yatsıyı birlikte yatsı vaktinde kırlarlar. (Müzdelife hakkında daha evvel yazılanlara bak). Bu vadi Müzdelife'nin nihayetinde, 50 m. genişliğe kadar daralır. Bu şekilde 4.372 m. uzaklığa yani Harem'in Arafat cihetindeki sınırı olan iki aleme kadar uzanır. Bu ikisi, Meş'ar'in iki binasına benzer. Ancak bunlar daha küçüktür. İkisi arasındaki mesafe 100 m.dir. Bu mesafedeki vadiye "Me'zimeyn" veya "Me'zimeyn yolu" veya "Müzdelife ile Arafat arasındaki Madik (boğaz)" denir. Buraya Me'zimeyn denmesinin sebebi, arasında vadi bulunan bu kesimdeki dağların ikisine de "me'zim" denmesindedir. Dilciler şöyle der: "İki dağ arasındaki dar yola "Me'zim" denir. Me'zimeynin başında, Arafat'a yönelen kişinin sağında Me'zimeyn yolundan daha kısa bir başka yol vardır. Ona "Dab Yolu" denir. Hacıların Arafat sabahı Arafat'a giderken bu yolu, Arafat'tan dönerken Me'zimeyn yolunu tercih etmeleri müstehaptır. Me'zimeyn'in sonunda, Harem'in doğu tarafı son bulur; Urane vadisi

başlar. Hacılar Arafe günü orada vakfe yapmaktan uzak dururlar. Oranın başı dardır. Büyük bir genişliğe ulaşıncaya son bulur. Haremin kenarındaki iki alemden, Arafat'ı sınırlayan diğer iki aleme olan uzunluk 1.553 m.dir. Bu iki alem, birbirinden uzak iki yapıdır. Her birinin yüksekliği 5 m., genişliği 3 m. dir. Bu iki alemin güneyinde, çeyrek saatlik mesafede daha evvel tanıttığımız Nemire Mescidi vardır. (...) Bu bilgilere göre, bu yol üzerinde bulunan yerler arasındaki uzaklıklar aşağıdaki gibidir.

Metre

1.042: Beni Şeybe Kapısı'ndan, Muallâ Kabristanı kapısına.

2.378: Muallâ Kapısı'ndan, Sebilü's-Sitt'e. Yani Muhassab'ın uzunluğu.

3.120: Sebilü's-Sitt'en, Akabe Cemresine.

3.528: Akabe Cemresinden, Muhassir Vadisi'ne. Yani Mina'nın uzunluğu.

4.372: Me'zimeyn'in başından, Harem sınırına. Yani Me'zimeyn'in uzunluğu.

1.553: Harem'i sınırlayan iki alemin başından, Arafat'ı Mekke tarafından sınırlayan iki aleme. Yani Urane Vadisi'nin uzunluğu.

1.553: Arafat'ın iki aleminin başından, Cebel-i Rahme'nin eteğine kadar. Bu son mesafeyi, daha öncekilerin aksine, yaklaşık olarak belirledik.

21.367: Mescid-i Haram'ın doğusundaki Beni Şeybe kapısı ile Arafat'taki Cebelü'r-Rahme arasındaki mesafe.⁴³

Biz bu mesafeyi 5 saat 35 dakikada kat ettik. Saatte ortalama dört km. kat ettik. (Harita 131'de nişanelerin resimlerini görebilirsiniz.)

43 Biz bu mesafeleri söylerken Taki el-Fasî'nin "Şifâü'l-Ğaram" adlı kitabında, Ezrakî'nin "Târib-u Mekke" adlı eserinde belirttiği mesafelere itimat ettik. O iki eserde mesafeler bazen yed zirasıyla bazen hadid zirasıyla verilmiştir. Bunlar Fasi zamanında Mısır'da, hicri sekizinci asırdan sonra kumaş ölçümünde kullanılıyordu. Biz Fasi'nin kullandığı hadid zirasının 56 tam 1/7 cm. olduğu sonucunu, Kâbe duvarını ölçüp onun verdiği ölçü ile kıyasladıktan sonra çıkardık. Çünkü Kâbe duvarları onun zamanından beri bir değişikliğe uğramadı. Ayrıca Fasi'nin bazı yerleri hem hahid zirasıyla hem yed zirasıyla ölçtüğünü gördük. Bundan yed zirasının yaklaşık 49 cm. olduğunu gördük. Arazide bulunan tümsekler, çukurlar ve kıvrıntılar sebebiyle bu mekânların ölçümünde fazlalık ve noksanlık bulunacağı aşikârdır. Gerçekle bir çelişki görürseniz, onun kaynağı bu söylediğimizdir.

Resim 132: İki umre alemi (İşaret kulesi)

TEN'İM VE AİŞE MESCİDİ

Ten'im, Harem'in Medine tarafındaki sınırıdır. Mekke'nin kuzeybatısındadır. Daha evvel orası ile Umre kapısı arasındaki mesafenin 6.148 m. olduğunu söylemiştik. Şeyh Mahmud'taki kışlamızla bu mekân arasındaki yolu normal at yürüyüşüyle (saatte dört mil) 40 dakikada kat ettik. Bir yaya onu bir saatte kat edebilir. Sabahtan akşama kadar bu yoldan geçen pek çok hacı olduğu ve Harem hududundaki alemlere benzer alemler dikili olduğu için, bir delile (yol göstericiye) ihtiyaç duyulmaz. Yol ovalık ve kumlu olup iki tarafında dağlar vardır. Ayrıca yolda pek çok kuyu ve yiyecek, kahve ve çay satılan yerler mevcuttur.

Ten'im'de Harem ve Hıl bölgelerini birbirinden ayıran iki alem bulunmaktadır. Her birinin yüksekliği 6 m., genişliği 3 m.dir. Her ikisi iyi milât taşıyla yapılmıştır. Onları Muhammed veya Ahmed b. Muktedir Râdî Billah 315 h. senesinde yapmıştır. (Onların şeklini Resim: 132'de görebilirsiniz) Bu iki alemin yanında Aişe (r.anha) Mescidi vardır. Bu mescit, Veda haccında Resulullah (s.a.s.) ile haccettikten sonra Hz. Aişe'nin (r.anha) umre için ihrama girdiği yerde yapılmıştır. Bu mescidin uzunluğu 16 m. genişliği 15 m., yüksekliği 4 m.dir. Mihrabında şu yazılıdır: "Rahman ve Rahim olan Allah adına. "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve Ahiret gününe iman eden, namaz kılan, zekât veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar imar eder. Onların doğru yolda olanlardan olmaları umulur."⁴⁴ Bu Seyyide Aişe -Allah ondan razı olsun- Mescidi'dir. 1011 h. senesinde Cumâdâ's-Sâniye'nin başında onu yenileyen Sultan Mahmud'dur."

44 Et-Tevbe, 18.

Resim 133: Hz. Aişe (r.anha) Mescidi ve iki umre alemi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 جَوَابُ السُّؤَالِ فِي تَرْغِيْبِ الْعُمَّالِ فِي حَجِّ الْبَيْتِ الْحَرَامِ
 وَتَرْغِيْبِ الْعُمَّالِ فِي حَجِّ الْبَيْتِ الْحَرَامِ

Bu mescidi imar edenler şunlardır: Abbasilerden Mekke emiri Abdullah b. Muhammed b. Davud. Sonra Abbasilerden Muktedir'in validesi Acuz. Ardından 645 h. senesinde, Yemen'in sahibi Melik-i Mansur'un hanımı. Bunları Taki el-Fâsi söylemiştir. Sincârî'nin söylediğine göre 1012 h. yılında, yüksek bir tekke şeklinde, Cidde Valisi Mahmud Bey yaptırmıştır. Bu, bugüne kadar ayakta kalmıştır. (Resim 133'ün batısına bakınız.)

Aişe Mescidi'nin arkasında, suları toplamak için hazırlanmış, 24 m. uzunluğunda, 19 m. genişliğinde, 3 m. derinliğinde, üstü toprak seviyesinde, iyi milat taşlarıyla yapılmış bir havuz vardır. Kuzey ve güney taraflarında, tabanına inmeye yarayan, 7 basamaklı merdivenler mevcuttur. Bu deponun doğu tarafının üst kısmında, yapılış tarihini gösteren bir kitabe bulunmaktadır. Ancak ters konulduğu için okuyamadım. Bu deponun etrafında eski bina kalıntıları bulunmaktadır. Yine aynı yerde büyük bir sarnıç mevcuttur. Sel sularıyla dolar. Umre yapanlar ondan abdest alırlarmış. Bu sarnıç çok eskidir.

Vezir-i Mücahit Sinan Paşa 978 h. senesinde haccettiğinde Ten'im'den umre yaptı. Boş hâldeki bu sarnıcı gördü. Umre yapanların, içmek ve abdest almak için uzak mesafelerden su taşıyıp sıkıntıya düştüklerini gördü. Şefkatinin harekete geçmesiyle ne yapacağını düşünürken bu depoya yaklaşık 200 m. uzaklıkta bulunan oradaki eski bir kuyuya gitti. Onun da toprakla dolu olduğunu gördü, ıslahını emretti. Burada bir sakiye; bir insan boyunda, içinden kuyudaki suları, vezirin tamir ettirdiği sarnıç ile kendisinin yaptırdığı eski depoya akıtan bir kanal yaptırdı. Ayrıca Mısır'daki vakıflarının gelirinden karşılanmak üzere, suları o kanala boşaltması için ücretli bir işçi tayin etti. Bu 981 h. senesinde oldu.

İnsanlar, hacılar veya yoldan geçenler bu sarnıçtan ve havuzdan uzun yıllar faydalandı, fakat yardım eli onlardan gafil oldu ve suları çekildi. Zamanın eli, kazmasını bunlara vurmaya başladı.

Bu su deposunun batısında küçük bir namazgâh vardır. Duvarının yüksekliği 80 cm.dir. Bir mihrabı ve mihrabın sağında ve solunda iki kitabe taşı bulunmaktadır. Birinde kufî hattıyla 531 yine oyulmuş hâlde Mağribî hattıyla bir kitabe vardır. Yazılanları anlayamadım. Tarihini naklettim. Bir de baktım ki 301 h. yılıdır. Onun için bunu ayrıca, Sanat Tarihçisi Yusuf Ahmet Efendi'ye teyit ettirdim.

TAİF

Yazdığımı bizzat görerek yazmak için Taif'i ziyaret etmek ve yollarından haberdar olmayı çok isterdim, fakat bana nasip olmadı. Bu, erkân-ı harp subaylarından, sanatkâr mühendislerden asaletli Sanat Tarihçisi Muhammed Sâdık Paşa'ya nasip oldu. O Taif'i gördü. O bir yoldan gitti, öbür yoldan geri döndü. Gördüklerini "*Delilü'l Hac, li'l-Vârid ilâ Mekke ve'l-Medine min Külli Fec*" adlı eserinde anlattı. Cümle kuruluşlarında bazı değişiklikler yaparak, yeri geldiğinde ilaveler koyarak ve belirterek naklediyorum. Allah toprağını hoş etsin, vardığı yerde ona ikramda bulunsun, o şöyle dedi:

"İsrarlı zekât talepleriyle alakalı bir vaziyet üzerine 1304 Şaban ayında Mekke'ye geldim. Saadetli Şerif Avnü'r-Refik Paşa'nın ve Saadetli Vali Safvet Paşa'nın, Mekke'deki şiddetli sıcaklık sebebiyle, o ayın sonunda Taif'e gitmeye karar verdiklerini gördüm. Beraber gitmek için beni de çağırıldılar, severek kabul ettim.

24 Mayıs 1883 m. yılına rastlayan Ramazan başlangıcındaki salı günü, güneş batmadan yarım saat evvel Mekke'den Taif'e doğru yola çıktık. Sıcaklık 39 santigrat derece idi. Taif beldesi Mekke'nin güneydoğusundadır. Oraya iki yol vardır. Daha kısa olanı 18 saat sürer. Kolay olduğu için uzun olanı seçtik. Yola çıkıp, meşhur Nur Dağı'ndaki Hira Mağarası'na baka baka yürüdük. (...) (Editörün Notu: Müellifin, Sadık Paşa'dan yaptığı alıntıdaki uzun yol tarifleri ve yolda karşılaştığı kuyulardan vs. bahseden kısımlar yer darlığı sebebiyle çıkartılmıştır.)

Taif, etrafını küçük ve düzensiz dağların çevrelediği geniş bir sahradadır. Arazisi ekime elverişlidir. Çünkü toprak ve çok yumuşak kumdan oluşur. Taife "Vadî-yi Abbas"da denmektedir. Mekke'den Taif'e yolculuk ederken geçirdiğimiz süre 36 saattir. Binit olarak develeri kullandık. Taif beldesi 1214 h. senesinde Şerif Gâlip Paşa'nın yaptırdığı kerpiçten surlarla çevrilidir. O bunları 1215 h. senesinde ikinci defa hacceden Suud b. Abdülaziz'in yapabileceği ihanetten korktuğu için yaptırmıştı. Bu surların içinde 400 ev, 200 dükkan ve 6 cami vardır. En meşhurları, ümmetin âlimi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) amcasının oğlu, Kur'ân'ın tercümanı, 71 yaşındayken 68 h. senesinde vefat eden Abdullah b. Abbas (r.a.) Camii'dir. Onun yanında Resulullah'ın (s.a.s.) iki oğlu Tayyib ve Tahir'in makamları mevcuttur. Taif'te ayrıca 7 mescit, bir hükümet konağı, idareciye ait bir ev, askerî hastane, 2 salhane, bir hamam ve suçluları hapsedmek için bir kale bulunmaktadır. Buraya meşhur Mithat Paşa hapsedilmiş ve orada ölmüştür.

Nüfusu 2.000'dir. Evler yılın çoğu aylarında boştur. Çok azında oturulur. Ancak Mekke'nin sıcakından ve bunaltmasından kaçan Mekkelilerin gelmesiyle şehir yazın hareketlenir. Taif'in etrafında meyve bahçeleri, akan çaylar ve insanların yaşadığı köyler vardır. Şehir dışında surlardan uzakta, birbirinden de uzakta 25 ev bulunmaktadır. Etrafları ağaçlarla çevrilidir. Sur içindeki evler iki kattan oluşur. Her katta birbirine geçilebilen üç oda bulunur. Bu evler Mekke zenginlerine, özellikle de emirine ve Şeyh Ömer eş-Şeybî'ye aittir.

Taif'in havası çok kuru ve ikindiye yakın ve bazen de sabahları esintilidir. Gündüz sıcaklık 19 derece, gün batarken 30 derece, gece de 24 derecedir. Esintiler şiddetlendiği zaman sıcaklık çok az düşer. Öğleden evvel ikindiye kadar şemsiye ile de olsa evlerin dışında yürümek zordur.

Çünkü yürüyen kimsenin üzerine ateşin kavuruculuğu gibi kuru bir sıcaklık eser, göğsünü daraltır. Bu sıcaklık yabancılara çok tesir eder.

Mekkelilere gelince, kendi beldeleri çok sıcak olduğu için, Taif'te öğle sıcağında dışarı çıktıklarında fazla bir daraltı hissetmezler. Çünkü onlar sam yelinin önünde dura dura zayıflamış, kendileri tembelleşmiştir. Alışkın oldukları yakıcı hava karşısında Taif'in havasını, kendileri için bir rahmet olarak görürler. Halbuki Taiflilerin kendileri bile, gündüz öğleden evvel ve öğleden sonraki sıcaklıkların aşırı olduğundan şikayet eder, ama evlerde gizlenenlere, o alazlı sıcaklık ulaşmaz. Çünkü binalar esintiyi önleyecek şekilde yapılmıştır.

İnsanlar ikindiden sonra ağaçların altında oturmaktan hoşlanır. Taif'in ağaçlı bahçeleri azdır. En meşhurları beldenin batısında, üç saatlik mesafede bulunan "Hedde"dir. Taif'te sıcaklık devamlı düzenli olduğu için, meyveler yavaş yavaş ve tam olarak olgunlaşır, diğer Hicaz bölgelerinin aksine iyi ve lezzetli olurlar. Bu sebeple Taifi Anadolu'ya benzetirler. Bu, meyve bakımından doğrudur, ama hava bakımından asla... Üzümü, özellikle de çavuş üzümü, şeftalisi, narı özellikle de millis narı, ulbi ve berşumî incirleri, Şam dutu, eriği, taze hurması, limonu hoş meyvelerindedir. Çeşitli sebzeleri de vardır. Şeyh Ömer eş-Şeybi beni defalarca evinde iftara çağırdı. Güzel ahlakı, hoş karşılaması, güler yüzlülüğü ve cömert kişiliğiyle beni sevindiren çok iyiliklerini gördüm. Onun evi surların dışındadır. Etrafında ağaçlar, çiçekler ve çeşitli üzümlerden oluşan bir havuzun içine boşalan bir su kanalı bulunmaktadır. Onun etrafına güneş batarken dizilir, içlerimiz ferahnâk olurdu. Kader onu 1306 h. senesinde aldı. Allah ona bol bol rahmet eylesin. Oradaki sakiyelerin (su çarklarının) derinliği yerine göre altı ba' ile dokuz ba' arasında değişir. Sularında kükürtlü maddeler vardır, sabunun köpürmesine mani olur. Bu sulara rüzgâr çarptığında çabucak soğur. Dendi ki kar yağmasa da kışın bu suları buz tutar. Taif'in sıcaklık derecesi, Cidde'nin sıcaklığına denktir, ancak Taif'te hava kurudur. Cidde'de nemlidir. Taif denizden yaklaşık 1.545 m., Mekke'den 1.266 m. yüksektedir. Taif'teki bütün Araplar, Mekke'nin emiri, saadetli şerife ve hükümete itaatkârdır. Onların çoğu "Süfyan" ve "Sakif" arazisinde oturur. Bazılarının dinî zannettikleri vahşi âdetleri vardır. (...)

Taif ilk defa Imlakların meskeni oldu. Sonra Semûd ailesi, daha sonra Sakifoğulları burada mesken tuttu. Cahiliye döneminde orada “Lat” putu vardı. Sakif, Allah’a değil, o puta ibadet ederdi. Sevik püresine yağ sürüp hacılara ikram eden bir adam suretinde idi. Resulullah (s.a.s.) ile Sakif kabilesi arasında şu hadiseler olmuştur:⁴⁵ Peygamberimiz hicretin sekizinci yılı onlarla savaşımış, evlerini muhasara etmiş, fakat fetih mukadder olmayınca oradan geri dönmüş ve “اللهم اهد ثقيفا وائت بهم : Allah’ım! Sakif’e hidayet ver ve onları bana getir.” diye dua etmişti. Allah onun bu duasını kabul etti. Hicretin dokuzuncu yılı Hz. Peygamber’e altı kişilik bir heyet gönderdiler.

Resulullah’tan (s.a.s.) putlarını yani Lât’ı bırakmasını onu üç yıl yıkmasını istediler. Allah’ın Resülü bunu kabul etmedi. Birer birer yılları düşürüyorlar o yine kabul etmiyordu. Sonunda Taif’e geldikten sonra tek bir ay olsun dokunmamasını istediler. Yine de o Tanrı diye isimlendirilen hiç bir şeyi bırakamayacağını söyledi. Zaten görünüşte onların bunu istemelerinin sebebi, henüz tam Müslüman olmayan ve o puttan korkan düşük zekâlı insanların, kadınların ve yetişkin çocukların hoşnutsuzluğundan kurtulmak idi. Resulullah bunu kabul etmeyip Ebû Süfyan b. Harb ile Muğire b. Şube’yi onu yıkmak üzere gönderdi. Taifliler Peygamberimizden putlarını bırakmasının yanında, kendilerini namazdan muaf tutmasını ve kendi putlarını, kendi elleriyle kırmalarını emretmemesini de istemişlerdi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.), « أما كسر أوثانكم بأيديكم فسنعفيكم منه. و أما الصلاة، فلا خير في دين لا صلاة فيه : Putlarınızı kendi elinizle kırmamanıza müsamaha edebiliriz. Ama namaz, içinde namaz olmayan bir dinde hayır olmaz. » buyurmuştu.

Ebu Süfyan, Muğire ile birlikte Taif’e geldiğinde bu putun tepesine çıktı. Kazma ile ona vurmaya başlayınca Sakif’in kadınları ah vah edip ağlamak üzere geldiler. Ebu Süfyan ve Muğire ona baltayla vuruyorlar ve “Vah sana, vah sana” diyorlardı. Onu yıkma işini bitirdiklerinde üzerindeki altın, gümüş ve akik taşlarını aldılar.

İbnü’l-Kayyim bu hikayeyi Zâdü’l-Meâd adlı kitabına almış ve şöyle demiştir: “Eğer yıkmaya veya iptal etmeye güç yetirilebiliyorsa bir gün bile, şirkin bulunduğu yerleri ve putları ayakta tutmak caiz olmaz. Çünkü onlar küfürün ve şirkin sembolleridir. Onlar en büyük günahlılardır. Elbette gücün

45 Burası Zâdü’l-Meâd’ın birinci cüz, s: 457’den özetlenmiş.

varken onlar kabullenilemez. Bazı kabirlerin üzerine bina edilip, put ve heykel edinerek, Allah'a değil, onlara ibadet edilen, ziyaret yerlerinin hükmü de böyledir. Ta'zim, bereketlenmek, adakta bulunmak maksadıyla konulan taşları, eğer onları yok etmeye güç varsa, yeryüzünde bırakmak caiz olmaz. Onların çoğu Lât, Uzza (Gatafan kabilesinin taptığı semure ağacı) ve üçüncü olarak bir diğeri Menat (Hüzeyl ve Huzâa kabilelerinin taptığı put) durumundadır. Hatta Allah korusun, onların yanında veya onlarla şirke girmek daha büyüktür. Putlaştırılmış olan bu şeylerin sahiplerinin hiç biri, onların yaratma, rızık verme, öldürme ve diriltme gibi bir iş yaptıklarına inanmazlar. Ancak müşrik kardeşlerinin eskiden putlarına yaptığı filleri, onların yanında veya onlara karşı yaparlar. Bunlar, kendinden öncekilerin sünnetine uymuş, kılı kılına onların yoluna girmiş, onların aldığı tavrı karış karış, kol kol almış durumdadır. Cehalet ortaya çıkıp ilim gizli kaldığı için, şirk kişilerin çoğuna galip gelmiştir. İyi kötü olmuş, kötü iyi olmuştur. Sünnet bid'at, bid'at sünnet olmuştur. Bu hâl içinde küçük büyümüş, yaşlı ihtiyarlanmış, büyük âlimler silinmiş, İslam gurbette kalmış, bilenler azalmış düşük zekalılar üste çıkmıştır. Durum tehlikeli bir hâl almış, sıkıntı şiddetlenmiş, karada ve denizde, insan elinin çirkin müdahalesi sebebiyle karada ve denizde bozukluk ortaya çıkmıştır. Fakat hâlâ, Muhammed'e (s.a.s.) ait birliklerden bir grup hakkı ayakta tutmakta, şirk ve bid'at ehliyle savaşmaktadır. Bu her noksandan sıyrılmış olan yüce Allah'ın yeryüzüne ve yeryüzündekilere tek başına mirasçı olacağı güne kadar devam edecektir. O mirasçıların en hayırlısıdır. Sakifli meşhur Haccâc b. Yusuף Taif te kalanlardandır.”

Sadık Paşa şöyle dedi: Taifte epey kaldıktan sonra Mekke'ye dönmek istedim. 17 Ramazan perşembe günü sabahı sefer için gerekli katırları hazırladım. Çünkü katırlardan başka şeyle yolculuk yapmanın mümkün olmadığı Kera yolundan gitmeye niyetlenmiştim. Vali, üç askere benimle beraber Mekke'ye kadar gitmelerini emretti. Öğleden sonra şerif ve vali ile vedalaştım.

İkinci vakti katırları getirtip üzerine yükleri koydurdum. Saat 10.00'da, kuzeybatı istikametinde bulunan Kera yolunu planlayarak Taiften yola koyulduk. (...) Saat 12 05'te bir başka taşlığı tırmandık. Birçok tepeye böyle indik çıktık. 10 dakika sonra yol batıya kıvrıldı. 7 dakika sonra geniş bir araziye indik. Orada “Asker kuyusu” denen ve suyu tatlı olan bir kuyunun yanında konakladık. Akşam namazını kıldık ve hemen saat 12.30'da yola koyulduk. (...)

Saat 2.10'da yüksek ve çok taşlı olduğu için tırmanması zor olan Ke'dâ dağ yoluna girdik. Orada kişiler tek tek yürüyordu; bu yoldan tahtirevanın geçmesi imkansızdı. Kayalıkların tepesine çıktığımızda, "Hede"ye saat 3.10'da varıncaya kadar yol birkaç defa sağa sola büküldü. Hede, dağın tepesindedir. Orada evler ve meyve bahçeleri vardır. Buranın havası ılıman ve denizden yaklaşık 1.758 m. yüksekte olduğu için, bu tarafın meyveleri diğer yerlerin meyvelerinden daha hoş ve daha lezzetlidir. Yaygılar döşenmiş geniş bir yerde geceyi geçirdik. (...)

Saat 9.45'te dağdan gelen ve duvardan yapma bir havuza, oradan da şiddetle kayaların üzerine dökülen bir çaya rastladık. Söylendiğine göre bu su çok çabuk hazmettirmiş.

Yüklerini yüklenmiş hâlde, bu dağlık taşlık bölgeden katırların inmesi hayret verecek gariplikteydi. Çünkü eğim çok fazlaydı.

Katırcılıktaki ustalık, eşyaları yüklemekteki maharet, yokuşlarda ucu inişlerde biniciyi rahatsız etmeyecek şekilde onları bağlamaktaki kabiliyetleri olmasa, biniciler çok büyük tehlikelere maruz kalırlardı. Zira biniciye, hayvan kendini yüksek bir merdivenden indiriyormuş gibi geliyor. İnsan, semerin arka tutacağına tutunmasa, her inişte yere kapaklanacak. Bu yolda yokuşlar ve inişler dik ve çok taşlı, kıvrımlar yılan yolu gibi baş döndürücü olduğu için atlar ve eşeklerle yolculuk yapılamaz. -Mekke ile Taif arasındaki telgraf telleri bu yol üzerindedir.

Saat 11.00'de akan bir çayın yanından geçtik. 11.25'te iki patika, deve patikasıyla katır patikası birleşti. Saat 12.48'de -dağdaki son zor bölge- Kerâ'ya ulaştık. Orada akan bir çay ve çobanlık yapan Araplar vardı. Onların kadınları yün veya başka şeyden yapılmış siyah gömlekler giyiyordu. Başlarını, "bayram" dedikleri, gözlerini gölgelendiren ve arkaya doğru kıvrılan siyah bir başörtüsüyle kapatıyorlar. Yüzlerini değil, sadece ağızlarını ve boyunlarını örtüyorlar, yükleri düzeltmek için orada kısa bir süre kaldıktan sonra yola koyulduk.

Saat cuma günü 1.15 idi. Az meyilli bir inişte yürüyorduk. Saat 1 48'de dağın sonuna, Harifü'r-Ra's vadisi denen yere ulaştık. Saat 2.25'te etrafı dağlarla çevrili kumluk bir yere indik. Hemen güneybatıya doğru meylettik.

Saat 3.10'da "Şeddad" kahvesine ulaştık. Bu kahve, sahibinden faydalanmak için katırların bizi getirdiği üç kahveden biridir. Kahve dört ayrı barakadan oluşuyor. Her birinin çapı 3,5 m. yüksekliği 1,5 m.dir.

Birinde kahvecinin ailesi, diğerlerinde yolcular ve hayvanlar kalıyor. Hararet fazla ve baraka kapıları sam yeline açık olduğu için oturamazız mümkün olmayınca, kahveci bize, ailesini çıkardıktan sonra hususi odasına aldı. Orada biraz ev eşyası ve bazıları ayakta dane toplayan, bazıları yumurtasının üzerine oturmuş tavuklar vardı. Seccadelerimizi boş yerlere serdik. Kaylule vaktinin ve sam yelinin geçmesini bekledik. Cıvcıvler kaçıyordu. Onlardan kötü bir koku yayılıyordu. Dik nesnelere uzuvlarımızı rahatsız etti. Neyse ki yaz sıcaklığı kahveciye yardımcı oldu da kaçmadık. Saat 9.00'da güneybatı tarafına yöneldik. Saat 10.15'te Numan Vadisi'ne ulaştık. Sağımızda Ayn-ı Zübeyde Kanalı'nın başlangıç kısmı duruyordu. Bir müddet sonra dağlar arasında geniş bir yolda batıya doğru ilerledik. Orası Mekke'den Harîfü'r-Ra's Vadisi'ne kadar arabaların gidebileceği bir yoldur. Saat 11.08'de Arafat kahvesine vardık. Onun yanında, gözetleyici zaptiye askeri bulunuyordu. Orada dinlendikten sonra cumartesi gecesi saat 1.00'de kalktık. 50 dakika sonra Arafat'taki Nemire Mescidi'ne ulaştık. Saat 2.10'da iki alemin arasından geçtik. Gece saat 4.00'te mübarek Mekke'ye girdik. Böylece Taif'ten Mekke'ye olan mesafe, katırlarla 15 saat 15 dakika tuttu. Bazı insanlar orayı daha kısa bir yoldan 13 saatte kat ediyorlarmış.

MEKKE EMİRLERİ

Mekke emirliği 358 h. yılına kadar halifelerin gönderdiği valilere ait idi. Hz. Hasan'ın soyundan gelen "şerifler" emirliği onlardan aldı. Bu yıla -1343 h.(1924 m.)- kadar onlarda kaldı. Bu sene, halkın verdiği isme göre "Vahhabiler", kendi söyleyişlerine göre "İhvan" emirliği onlardan aldı. Bu şerifler dört tabakadır. Museviler veya Musaoğulları, Süleymânîler, Haşimiler, Bu üç tabaka 240 sene, 358'den 598'e kadar idarede kaldı. Dördüncü tabaka Katade ve oğullarıdır. Bunlar 745 sene, 598'den 1343'e kadar hükmettiler. İhvan ile aralarındaki harp devam etmektedir. İş kime kalacak Allah bilir. Şeriflerden Mekke'ye ilk meliklik yapan kişi Cafer b. Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed es-Sâir b. Musa es-Sâni b. Abdullah b. Musa el-Cevn b. Abdullah el-Muhsan b. Hasan el-Müsenna b. Hasan es-Sebit b. Ali b. Ebi Talip'tir.

Şerifler arasında çok az sulh olmuştur. Emir olabilmek için kendi aralarındaki harb yangını çok az sönmüştür. (...) Birbirini öldürmek için komşu hükümdarlardan kendine yardım edecek birilerini bulurlardı. Sonunda aralarındaki kötülük had safhaya ulaştı ve fertleri arasında

en kötü ilişkilerin bulunduğu en kötü aile konumuna düştüler. Halbuki bu hürmetli beldenin hükümdarlarına, Allah'ın evinin yanında ona bakan kişilere yakışan, emirlikte ve valilikte de güzel bir misal olmaı: Fakat meliklik kısırdır, elde bir şey bırakmaz. Özellikle de Resulullah (s.a.s.)'in ahlakını, işlerini ve dininin edeplerini atıp, sadece onun soyundan olmayı kendileri için bir övünç ve şeref sayan cahillerin elinde olursa. Onlar kendilerini şerif (şerefli) diye adlandırdı. Allah da biliyor ya onların çoğu şereften yoksundur.

Mekke'yi ve tanıtımını bitirdiğimiz eserlerini ve Mescid-i Haram'ını ve Allah'ın insanlar için kalkıp ibadete durabilecekleri bir yer hâline getirdiği Kâbe'sini anlattığımıza, çevresindeki yerleşim birimlerinin hikâyelerini, tanıtımını, resimlerini ve Mekke emirlerinden bahsettiğimize göre, Hicaz'ın ikinci başşehri, İslâm'ın ikinci beşiği ve Peygamberlerin mühürü, Abdullah'ın oğlu Muhammed (s.a.s.)'in meskeni Medine'ye doğru yürümeye devam edebiliriz.

MAHMİLİN MEKKE'DEN YOLA ÇIKIŞ MERASİMİ

25 Zilhicce Pazartesi günü sabahı, Arap saatiyle 11.30'da, kuvvetlerimiz Şeyh Mahmud'daki kışlasından Mescid-i Haram'a yürüdü. Yarım saat sonra oraya ulaştı. Asakir-i Şahâniyye'yi (Padişah askerlerini) Bab-ı Ali (r.a.) ile yüz yüze gelecek şekilde dizilmiş bulduk. Bizim askerlerimiz de mahmilimize, sim ile süslü kisvesini giydirdikten sonra, mescidin yanında onların karşısına dizildiler. Yine Mekke'deki Hicaz hükümetinin görevlileri de nişanları ve resmî elbiseleriyle dizildiler. Bir müddet sonra devletli vali kurmaylarıyla geldi. Toplanan kalabalığın arasında durdu. Şam Mahmili'nin emiri Abdurrahman Paşa, devesinin yularını tutarak ilerledi ve yuları valiye verdi. O da mahmille beş defa döndü Yuları öptükten sonra mahmil emirine teslim etti. O anda mehter padişaha ait, selam terennümünü seslendirdi. Asker ve orada bulunanlar üç defa, yüksek sesle ona dua söylediler. Sonra Mısır Mahmili'nin emiri, mahmilinin yularını ona takdim etti. Vali onu alıp, onunla da daha evvel yaptığı gibi beş defa döndü ve mahmil emirine teslim etti. Mehter melik selamını terennüm etti. Sonra Şeyh Sinbâtî bir hitabede bulundu. Hitabesinde muhteşem sultana, devletli şerif ve valiye ve son olarak da hidiv cenaplarına dualar etti. Bunların sonunda, her biri kendi muhafızlarını takip ederek, iki mahmil kışlalarındaki yerlerine ayrıldı.

İkinci Bölüm

MEKKE'DEN MEDİNE'YE

MEKKE'DEN MEDİNE'YE

Yıl: 1318 H. – 1901 M.

Birinci Gün

28 Zilhicce 1318 h. Perşembe günü Arap saatiyle 1.30'da kabilemiz Mekke'den Medine'ye doğru yola çıktı. 30 dakika kuzeybatıya doğru yürüdü. Sonra aynı miktar kuzeydoğuya, daha sonra 45 dakika sola, bir saat çeyrek dakika güneydoğuya, 30 dakika doğuya doğru en sonunda da iki buçuk saat kuzeydoğuya doğru yürüyüşümüze devam ettik. Karşımıza birinci durak olan Berud (البرود) Kuyusu çıktı. Oraya vardığımızda saat 9.15 idi. O gün altı saat yürüdük fakat bir saat 45 dakikası zaman zaman yükleri düzeltmek için harcandığından boşa gitti. Şöyle ki mukavvimimiz (rehberimiz) bize yük taşımaya alışık olmayan, fes ve askeri elbise görmemiş pek çok deve verdi. Hörgüçleri kabarık ama sıkı değildi. Çok geçmeden üst kısmı iniyor ve palanlar gevşiyordu. Bu sebeple de yüklerin çoğu devriliyordu. Üstelik serkeş develer durmuyordu. Bir de Arapların yol hazırlığı yapacağız diyerek evlerine dönmelerini buna ekle. Elli deve bir Arap'ın mesullüğünde idi ve çok az deve tökezlemekten buraya gelmişti. Dayanması zor, yorgunluğu bol bir gün geçirdik. Fakat karşılaştığımız güçlükler Allah yolunda idi. Yol, iki taraftan dağların kuşattığı bir vadidedir. Başlı çakıllı, Nur (Hıra) Dağı'na kadar olan ortası taşlı, sonu da Berud Kuyusu'na kadar topraklı, ancak aralıklarla taşlıktır. Dağlar bazen o kadar yaklaşır ki genişlik 60 m.ye düşer. Bazen uzaklaşıp vadiden 300 m. bazen 1000 m. uzaklaşır. Bu bazen azalır bazen çoğalır. Berud Kuyusu'na ulaştığımızda Şam Mahmili'nin bizden evvel geldiğini gördük. Kuyunun başı çok kalabalık idi. Ancak gece Arap saatiyle 5.00'ten sonra su alabildik. Mekke'den beraberimizde yeteri kadar su getirmeseydik, susuzluk bize çok zarar verecek idi. Şam kafilesinin beraberinde sayıları 12.000'e yaklaşan İbnü'r-Reşit'e bağlı hac kafilesi ve yanlarında binlerce hayvanı vardı. Onların çokluğunu, bizim azlığımızı

ve onların daima kuyulara bizden evvel varacaklarını düşünerek bir gün gecikmeyi münasip gördüm. Hac emiri ve Surre emini de benim kanaatimi onayladı. Çünkü kolayca su almamız için bu lazımdı. Bu sebeple Leymun Vadisi'nden sonra bir gün geri kaldık.

Berud Kuyusu yontma taşla yuvarlık olarak örülmüş büyük bir kuyudur. Çapı 6 m., derinliği 12 m.dir. Suyu tatlı olup tabanından 50 cm.den fazla yükselmez. Kuyunun içinde, dipte bitmiş, cemiz (جميز) türü büyük bir incir ağacı var. Bu ağaç doğu duvarını delmiş olup dalları kuyuyu ve avlusunu gölgelendirmektedir. İnsanlar kuyudan su almak için dallarına oturur. Su az ise keyzan, çok ise kova kullanılır. Bu kuyunun duvarının dışından, tabandaki bir açıklığa kadar inen bir merdiven vardır. Fakat tepedeki kapısı toprakla dolmuştur. Bu kuyu Mısır, Meryut'taki Berdevîl Kuyusu'na benzer. Yanında toprakla dolu bir başka kuyu var. Birkaç yere bazı binalar yapılmış. Binalardan birinin duvarının kalınlığı üç m. olup beyaz ve siyah noktaları bulunan iri ve sert taşlardan yapılmış. Bundan anlaşılıyor ki geçmiş devirlerde bu taraflarda büyük bir şehir varmış. (...)

İkinci Gün

1318 h. yıl 29 Zilhicce Cuma sabahı saat 1.00'de Berud Kuyusu'ndan ayrıldık. Kuzeydoğuya doğru ilerledik. Saat 4.15'te "Vâdî'ül Fatîma"ya ulaştık. Yol iki kıyısında ağaçlar bulunan, iki tarafından dağların sardığı bir küçük vadi şeklindeydi. Vâdî Fatîma'nın girişinde yönümüz doğuya çevrildi. Bu vadi yolu geniş olup, yaklaşık üç m. yüksekte tarım arazileri mevcuttur. Bu bölgede itri denen ve yağmurla çıkan bir ot bulunur. O hayvanların en sevdiği gıdadır. Burada, bu bitkiyi koruma altına alıp, onu yoldan geçenlere veya Mekke'de satan bedevi Arap evleri bulunmaktadır. Saat 5.30'a kadar bu vadiye yürüyüşümüz devam etti. Bir müddet sonra içinde hurma, başka ağaçlar ve iki taraflı evlerin bulunduğu bir diğer vadiye girdik. Zikzaklar çizerek yola devam edip saat 7.15'te "Vadi'l-Leymun"a vardık. Buraya kadar sadece 15 dakika dinlendik. Bu vadiye dağların sinesine yapılmış evler bulunmaktadır. İçinde, hurma, limon, karpuz, salatalık, bamyaya ve boyu iki m.yi bulan ve ipliği ipek gibi olan pamukların yetiştirildiği tarlalar ve bahçeler mevcuttur. Bazı bahçelerin mavi renkli, iri hacimli sammâ taşından yapılmış duvarları mevcuttur. Ne var ki bakımsızlıktan harap hâldedir.

Bu bölgenin geçmiş çağlarda mühim bir merkez olduğunu gösteren eski bina kalıntıları bulunmaktadır.

Bu vadide derinliği 3,75 m., genişliği 60 cm olan taş ve yapışkan harçla yapılmış bir su kanalı vardır. Tabanındaki suyun derinliği 50 cm.dir. Suyu temiz, tatlı ve damıtılmış gibi berraktır. Gece-gündüz, yaz-kış akarmış. Fakat sonunda bir sahraya dökülüyor. Bitki yetiştirmede kullanılmıyor. Bitki ve ağaç sulanacak bir tarafa çevrilse çok faydalı bir iş yapılmış olunacak. Bu kanal, bir dağın eteğinde, uzun süre doğuya doğru ilerliyor. Biz yarım saat onu takip ettik. Onun yapısının büyük bir kısmı harabe şeklinde. Yaşlı bir ihtiyara bu kanalın kaynağını sordum. Bana onu, sert bir arazide, yirmi adam boyu derinlikte, suyu çekilmiş bir kuyunun tabanından çıktığını söyledi. Kuyu taşlarla kapatılmış. Taşların üzerinde üç adam boyu toprak varmış. Bu su kaynağı yeniden yapmak istenmedikçe bulunamayacak hâldeymiş. Orası Yesrib'e doğru giderken sağda imiş.

Leymûn Vadisi'nde bir çarşı var. Satıcıları Mekkeli. Orada pişirilmiş veya pişirilmemiş et ve piriç bulunur. Ayrıca, salatalık, hıyar, karpuz, pırasa, ekmek, peynir, yeşil ve kuru soğan, deve, davar ve türlü türlü şeyler mevcuttur.

Üçüncü Gün

1319 1 Muharrem Cumartesi günü gündüz saat 7.00'de kafilemiz Leymun Vadisi'nden ayrıldı. İki saat yirmi dakika kuzeye doğru, bir saat kuzeydoğuya doğru sonra doğuya doğru toplam dört saat yirmi dakika yol aldık. Sonunda geceleme üzere yolculuk değneğini attık. O gece çakılları bol düz bir vadiyi kat ettik. İki tarafını yalçın dağlar kuşatıyordu. Üç buçuk saatlik bir yürüyüşten sonra sağ tarafımızda taş yapı bir kuyu bulduk. Normalde suyu tuzlu ama yağmur mevsiminde tatlı oluyormuş.

Dördüncü Gün

1319 h. yıl 2 Muharrem Pazar günü sabaha karşı gece saat 11.00'de kafiye oradan kuzeydoğuya doğru 55 dakika yürüdü. Bir buçuk saat sola, yarım saat doğuya doğru, 37 dakika batıya doğru yol aldı. Yine 2,5 saat sola sonra bir saat çeyrek dakika güneydoğuya, bir saat kuzeydoğuya ilerledik. Bunlar sekiz saat 17 dakikadır. Bu yolculuğun başı eğri bir dağ

yolu idi. Bu yol bir buçuk saat aldı. Üç buçuk saatlik bir yürüyüşten sonra ise bir ormana girdik. Ancak ağaçlar dağınık idi. İki buçuk saat ormanda gittikten sonra bir saat geniş bir vadide yürüdük. Sağdaki dağlar yakında, soldakiler ise uzakta ve büyük tepeler hâlinde parça parça idi. Sonra vadi başta olduğu gibi yine daraldı. Dağ yolunun başında kumluk bir arazide çukurlara rastladık. İçlerinde Nil suyu gibi tatlı bir su vardı. Dibindeki insanlar o bol suyu elle çıkarıyorlar. Su binlerce insan ve hayvana kafi gelebilir. Orada ayrıca sağda bir hurmalık da vardır.

Hafâir (الحفائر) veya Dureybe (الضريبة) denen bir istasyonda gündüzü tamamlayıp geceyi geçirdik. O istasyona gündüz 7.30'da varmıştık. Oradaki su bol, tatlı ve çukurlar içindedir. Çukurların derinliği 50 cm.dir. Yağmur suları olmadığı yıllar suyu acı olurmuş. Bizim vardığımız gün hava çok kuru ama son derece ılımandı. Öğle sıcaklığında su sanki kar katılmış gibi gayet soğuktu. Gece ise hava soğuk idi.

Bu istasyonda hırsızlar gördüm. Hacılara küçük taşlar atıp uyanık olup olmadıklarına bakıyorlar. Eğer hacı taşı hissederse, başka bir fırsat yakalamak üzere faaliyetlerini durduruyorlar. Eğer, bekçinin uykudan gözü kapanmışsa elleri ayakları üzerinde yürüyerek, ulaşabildikleri malları alıp dönerler. Sabah mahmil yola çıkarken onları Hecin develerine binmiş, kafileden geri kalacak kimse var mı diye beklerlerken gördüm. Böyle biri olursa onu soyacaklardı. Fakat Allah'ın inayeti ve kuvveti ile bize kötü bir iş yapamadılar. Hacıların bıraktıkları, hayvan derisi, baş, ayak ve işkembelerinden başka bir şey çalamadılar.

Yanımızda onar cüneyhe kiraladığımız üç Hicaz Arap'ı vardı. Kafilemize tatlı su kaynaklarını gösterecekler, bize hırsızların buldukları yerleri bildireceklerdi. Görevlerini hakkıyla yerine getirdiler. Hırsızlar kamp yerine gece geldiklerinde onlardan biri daima devriyelerle birlikte oluyordu.

Beşinci Gün

3 Muharrem Pazartesi sabaha karşı gece saat 11.15'te Dureybe'den kalktık. Sık ağaçlı bir vadide kuzeydoğuya doğru ilerledik. Zemin bazen yokuş bazen iniş idi. Bir saat 45 dakikada, buradan çok geniş bir başka vadiye geçtik. Yürümesi zor vadide, taşlı arazide bir saat 1.15 dakika yürüdük. Onun peşinden ovalık bir arazi geldi. Orada dağlar gözlerden

kayboluyordu. Saat tam 10.00'da yürüyüşümüz kuzeye çevrildi. Yarım saat sonra "Bikre البركة" İstasyonu'na geldik. 11 saat 15 dakika yürümüştük. Bu zamanın sadece bir saati yolda dinlenerek geçmişti. Bu istasyonda, Zübeyde Birkesi denen, sağlam yapılı, bir havuz var. Havuz kare şeklinde olup bir kenarının uzunluğu 50 m., derinliği yaklaşık 3 m.dir. Onun yanında içinde yağmur suları bulunan bir kaç tane daha yapma su göleti mevcut. Birbirine olan bağlantıları, bir nehri andırıyor. Göletlerin etrafı sent, nabak ve selem gibi çeşitli türlerde sık ağaçlarla kuşatılmış. Bu taraflarda Uteybe Araplarından hırsızlar var. Fakat Allah bizi onların şerrinden korudu. Bizden bir şey aşıramadılar. Öğleden sonra sıcak şiddetlendi. Atlarımızdan biri öldü. Ona bir karın ağrısı çattı ve onun işini bitirdi.

Altıncı Gün

4 Muharrem salı günü sabaha karşı gece saat 11.00'de Birke'den ayrıldık. Düz bir arazide kuzeybatıya doğru ilerledik. Sadece üç tane taşlık ve sert patikadan geçtik. Her biri on beşer dakikamızı aldı. "Gadir الغدير" veya "el-Mekr ve'l-Mekir المكير و المكير" İstasyonu'na, gündüz saat 11.20'de ulaştık. Arada sadece öğle vakti bir saat dinlendik. Çünkü öğleden sonra sıcak şiddetleniyordu. Bu istasyonda yağmurlardan kalma bol su var. Orada ot, saman, yemek yağı, davar satılıyor. Yakacak odun orada boldur. Arazisi tarıma elverişlidir. Orası herkesin genellikle konakladığı "Hâzâ حازا" İstasyonu'na bir buçuk saat mesafededir.

Yedinci Gün

5 Muharrem çarşamba günü sabaha karşı, gece saat 11.30'da "Gadir" veya "el-Mekr ve'l-Mekir"den kalktık. İki buçuk saat doğuya gittik. Bir buçuk saat kuzeydoğuya, altı saat kuzeye doğru ilerleyip gündüz saat 10.30'da "Hidab الهضاب" İstasyonu'na ulaştık. Yolda öğle vakti bir saat istirahat ettik. Demek ki on saat yürümüşüz. Bunun ilk beşte birinde bir tuzluktan geçtik. Şiddetli yağmur yağdığında, toprak gevşediği için buradan geçmek imkânsız hale geliyormuş. İkinci beşte birde arazi, kolay yürünen bir arazi hâlini aldı. Dağlar oldukça uzaklaştı. Hidab İstasyonu'nda develer var, satılıyor. Ama orada su yok. Yakacak odun az.

Sekizinci Gün

6 Muharrem perşembe günü gece saat 8.15'te Hidab'dan kalktık. Kuzeye doğru beş buçuk saat, kuzeybatıya doğru yedi buçuk saat yol aldık ve gündüz saat 10.30'da Sufeyne'ye ulaştık. Yolda bir saat çeyrek dakika dinlendik. Hidab'dan kalktıktan iki saat 45 dakika sonra, solumuzda uzun bir tuz arazisi gördük. Tuzu çok beyaz ve toprağın üstünde açıkta idi. Orayı dört saatte geçebildik. Sufeyne'ye varmadan bir saat önce, taşlık bir dağ yoluna tırmandık. Arda kalan saatte orayı kat ettik. O yolun başı ve sonundaki beşer dakikalık yürüyüşlerin yapıldığı kısımlarda yürümek zordu. Bu ikisi arasında, yürüyen ayakların yaptığı patikalar mevcuttur.

Bu Sufeyne (صفینة), şimdiki Mekke Emiri Şerif Avnür-Refik Paşa'nın beldesidir. Küçük bir köydür. Binaları birbiri üstüne sıkıştırılmış topraktandır. Orada yaklaşık 400 kişi yaşıyor. Küçüklü büyüklü 100 hurma ağacı var. Biraz limon ağacı, biraz ılgın ağacı, taştan yapılmış 36 kuyu mevcuttur. Bir kuyunun derinliği üç adam boyudur. Suları berak, temiz ve hoştur. Tamamen çekilmez ama devamlı su vermez. Bu köyün toprakları, Meryut toprakları gibi sarıdır. Arpa, buğday ve bazı sebzeler ekilir. Orada iki gece geçirdik. Birinci gece bir atımız çalındı. Boğazında kan toplanmış idi. Burnundan sümük akıyordu. Hasta olabileceği şüphesiyle kışlanın dışına bağlamıştık. Bunun için onu rahatça çalabildiler. Hırsızlık haberini bana gece saat 8.00 de, Türkçe ismiyle "Nöbetçi" dediğimiz görevli subay ulaştırdı. Derhal, Sa'd isimli o beldenin umdesini (muhtarını) getirttim. Kesinlikle o atın geri getirilmesini bildirdim. Hemen koştu, bazı akrabalarıyla birlikte hecin develerine binip hırsızların peşine düştü. Ertesi gece saat 4.00'te atı bize geri getirdiler. At çok yorulmuştu. Bu beni son derece sevindirdi. Kafile o kadar sevindi ki Hac emiri onu, iki İngiliz Cüneyhi -Bu onun bir aylığı idi-, kırmızı bir cübbe ve onun mahmilin güvenilir adamlarından olduğunu gösteren bir takdirname ile ödüllendirdi. Umde buna çok sevindi.

Aynı gece, bazı hırsızlar elleri ve ayakları üzerinde sürünerek kamp yerimize yaklaşmış. Hemen "Didebân" dediğimiz gözetme askeri onlara kurşun atmış. Onlardan bir tanesi baldırından kurşunla yaralandığı için dönerek kaçmış. Sabah, bunu destekleyici haberler bize ulaştı. Ertesi gece intikam almak için tekrar geleceklerini söylediler. Bunun

için tedbir aldım. Güneş batarken “borucu”ya baskın nöbet uyarısı⁴⁶ çalmasını emrettim. Kısa bir zamanda asker, kare şeklinde, ortalarına hacıları ve develerini alarak ayakta dizildi. Her sıranın başında bir subay vardı. İki top o beldeye doğru yönlendirildi. “Yüzbaşı” onlara ateş etmeye hazır olmalarını emretti. Hemen emri yerine getirdiler. Ben onları denetleyip gerekli ikazları yaptıktan sonra borucu “destur” (rahat) işaretini çaldı. Araplar, askerlerimizin eğitimini ve namlularını o beldeye doğru çevirmiş topları görünce kışlaya yaklaşmaya korkmuşlar. İkinci geceyi güven ve huzur içinde geçirdik. Keyfimizi bozacak bir şey olmadı. Bizi koruduğu ve çalınan şeyimizi geri getirttiği için Allah’a hamd ettik. Daha evvel hiç Arapların bir şey çalıp geri getirdiklerini duymamıştık. Lakin Allah’ın muhafazası, bütün muhafazalardan üstündür.

Dokuzuncu Gün

7 Muharrem Cuma günü dinlenmek ve banyo yapmak için Sufeyne’de kaldık. Zira orada su boldur.

Onuncu Gün

Muharrem’in sekizinde cumartesi günü saat 11.30’da sabah olunca Sufeyne’den kalktık. Kuzeydoğuya doğru üç buçuk saat, kuzeybatıya doğru altı buçuk saat, toplam on saat yürüdük. Bu arada öğle vakti bir saat dinlendik. Gündüzün saat 10.30’da altı saatlik yürüyüşten sonra sol tarafımızda kalan “Süveyriciye السويرجية” ile karşılaştık. Olduğumuz yerde kaldık, Süveyriciye İstasyonu’na dönmedik, çünkü yanımızda kafi miktarda su vardı. Sufeyne’den Süveyriciye önlerine kadar olan yol, bazı bölgeler hariç yürümesi kolay ve kumluktur. Ağaçları bol, sıcaklığı şiddetlidir. Yağmur sularının toplandığı birçok birke (havuz) bulunmaktadır. Hayvanları oralarda suladık. İkamet ettiğimiz yere Mutayr (مطير) kabilesinin şeyhi, Şeyh Bureyketü’ş-Şüveyb (بريكة الشويب) geldi. Onun yıllık 60 riyal (banknot) tahsisatı vardı. Mahmil onun topraklarından geçerken, ilçesinde o işe bakan memur, Surre’den parayı alırdı. Şeyh, hac emirinden geçen yılki tahsisatı da istedi. Çünkü mahmil geçen yıl, şu anda anlatmakta olduğumuz doğu yoluna uğramamış ve ödeneğini almamıştı. -Arapların âdeti, bir iş zamanında olursa bir defa olur.- Emir bunu kabul etmedi ve sebebini de söylemedi. Zaten o gün

46 Düşman ansızın saldırdığı zaman çalınır.

Şeyh Büreyke, yanında silahlı 30 kişilik hecin develerine binmiş grupla gelip develerini emirin büyük çadırının önüne çöktürmüş. Emir de şiddetli bir üslupla onların başka bir tarafa nakledilmelerini emretmiş. Buna şeyh ve arkadaşları içerlemiş, yüzlerinde hoşnutsuzluk emareleri belirmişti. Ben onları kendi çadırıma aldım. Onlar için bir koç kestim. Bol piringli bir tirit yemeği yaptım. Sevindiler, yiyip teşekkür ettiler. Onlara çay ve kahve de verince hoşnutlukları arttı. Benim çadırının önüne ateş yaktılar. Bize Arap kahvesi yapıp beni davet ettiler. Gidip kahvelerini içtim. Şeyh Büreyke'nin çadırıma geldiği zaman, halk ağzıyla söylediği ilk cümle "Ey bey paşa. Onun bu bilgileri yanlışdır. Amma adam ha..." Sonra korkmadan "Biz köpek miyiz? Bize 'Yürüyün, yürüyün...' diyor." demek oldu. Fakat ona yaptığımız ikram ve gösterdiğimiz güler yüz, içindeki düğümü çözdü. Benden emir paşa ile geçen yılki ödenek meselesini konuşmamı istedi. Ben de konuştum. Emir, surre emini ve birinci kâtiple, o tahsisatın yarısının verilmesi hususunda anlaşılabilir. Şeyh buna razı oldu ama emire, diğer yarısının verilmesi konusunda maliye bakanıyla konuşmasını rica etti. O da bu konuda yardım sözü verdi. Ayrıca yarım baş şeker, bir rıtıl kadar kahve, biraz peksimet verdi. Ben de biraz kahve ve şeker verdim. Sevinci ve teşekkürü arttı. Her yıl mahmile yaptığı eşlikten fazla olarak hudutlarından sonra bizimle birlikte bir gün fazladan yolculuk etti.

On Birinci Gün

Gece saat 9.30'da Süveyriciye'den kalktık. Kuzeybatıya doğru dokuz buçuk saat, batıya doğru iki buçuk saat yol aldık. Öğle vakti bir saat dinlendik. Böylece on üç saatimiz geçtikten sonra Haceriyye (الحجرية) İstasyonu'na gün batmadan bir buçuk saat evvel ulaştık. Yolumuz iyi idi. Birbirine benziyor, bazen alçalıyor bazen yükseliyordu. İri eski ağaçlar vardı. Dağlar birbirine yakındı. Haceriyye'ye varmadan iki buçuk saat önce, baş kısmı kolay yürünen bir dağ yoluna girdik. Daha sonra patikalar birbirinden ayrılıyor, tek bir deveden başkasının geçişine yol vermiyordu. Bu dağ yolunun ortasında çok dik bir iniş var. Develer birbiri arkasında güçlkle yürür. Hem de bir deve oradan üç kişinin yardımı olmadıkça inemez. Biri yularından tutar, ikincisi şıkdifin sağından üçüncüsü de solundan tutar. Bütün kabile bu düzen üzere oradan geçtik. Ebu Halâve lakaplı yaşı ilerlemiş bir adamdan başka kimse yere düşmedi. Bu adam her yıl mahmile eşlik ederdi. Onun "فركلة" dediği elinde

bir kırbacı olur. Onunla kafiye yol açardı. Düşünce yüzünde bir bere oluştu. Mısır'a kadar iyi olmadı. Bu dağ yolu yalçın dağlar arasındaki bir boğazdan sonra sona erer. O boğazda sık ağaçlar ve bol yağmur suları mevcuttur.

Haceriyye'de altı kuyu vardır. Suları tatlıdır. Birinin derinliği 7 m.dir. Orda hayvanlar için ot bulunur ama yüksek fiyata satılıyor.

İstasyonda çiçek hastalığına yakalanmış Faslı bir adam bulduk. Ayağa kalkamıyordu. Arkadaşları yoğun sint akasyalarının ortasında bir şibriyye⁴⁷ üzerine bırakmışlar. Haline acıdık. Onun için para topladık ve bineceği bir deve ve ona hizmet edecek bir adam kiraladık. Bize hastalığın mikrobi bulaşmasını diye kafilenin 100 m. gerisinden takip ettirdik. Kafilemizi ve kendisine karşı şefkatle davrandığımızı görünce çok sevindiği için, hastalığı iyileşmeye başladı. Haber aldığımızı göre bu adam arkadaşlarının deve ücretlerini vermiş. Yanında 40 cüneyhi kalmış. Arkadaşları onu da alıp, zararlı vahşi hayvanlardan başka kimsenin gelmediği bir ormanın ortasına bırakıp gitmişler. Medinelilerden öğrendiğime göre hasta adam tamamen iyileşmiş. Arkadaşlarını Medine'de bulmuş. Parasını geri almış ve onları kendi başlarına bırakmış.

On İkinci Gün

10 Muharrem, sabaha karşı gece saat 11.00'de Haceriyye'den kalktık. Kuzeybatıya doğru bir buçuk saat, kuzeydoğuya doğru iki saat ve kuzeybatıya doğru sekiz buçuk saat yürüdük. Yolda gündüz saat 5.00'ten, saat 11.00'e kadar dinlendik. Sonra yola devam ettik ve "Garabe غرابة" İstasyonu'na ulaştık.

Yol ovalık ve geniş olup dağlar birbirine yakındır Arazi düz ve tarıma elverişlidir. Haceriyye'den ayrıldıktan yarım saat sonra şiddetli bir rüzgâr esmeye başladı. Havayı tozla doldurdu. O kadar ki bir insan yanındaki göremiyordu. Develerin yürüyüşü azalmıştı. Bu musibeti kaldırması için Allah'a dua ettik. Gün battıktan yarım saat sonra azar azar rüzgârın şiddeti azalmaya başladı. Hava tozlardan temizlendi. Develer ay ışığında

⁴⁷ Şibriyye, her birinin uzunluğu 150 cm. genişliği 75 cm. olan dikdörtgen iki tahtadan ibaret bir tür sedyedir. İki tahta üst üstedir. Dört köşesinden her birinde birer ayak mevcuttur. Üst taraf hariç karşılıklı iki kenardan her biri ağ şeklinde iplerle birbirine ulaştırılmıştır. Bu devenin sırtına konur. İki adam da onun birer tarafına biner. Bazı Araplar ona "Sahliyye" der.

gündüz yürüdüklerinin iki mislini yürür oldular. Haceriyye'den itibaren sık bir ormana girdik. Orman iki buçuk saat sürdü. "Midak (keçi yolu)" denen birçok yol vardı. Orada Şam Mahmil kafilesinin bıraktığı birçok hacıyla karşılaştık. Biz de geçmiş istasyonlarda başka hacıları bırakmıştık. Bulduklarımızı Medine'ye götürdük. Fırtınadan kurtulup vaktinde vardığımız için düğün yaptığımız yerde su yoktu.

On üçüncü Gün

Salı günü gece sabaha karşı saat 11.00'de Garâbe'den ayrıldık. Kuzey batı istikametinde sekiz saat on dakika, batı istikametinde iki buçuk saat yol aldıktan sonra, gündüz saat 8.40'ta "Gadir الغدير" İstasyonu'na ulaştık. Yolun çoğu düz ve çok geniştir. Arazi tarıma elverişlidir. Yolun sonunda inişli çıkışlı, birçok kıvrımları bulunan, dağların birbirine yaklaştığı bir dağ yolu vardır. orayı bir buçuk saatte geçtik. Yolda yağmur sularının doldurduğu bir kuyu gördük. Gadir İstasyonu'na gelince, orada uzunluğu 100 m. eni 10 m. derinliği 2 m. veya daha fazla olan duvarlı bir su havuzu gördük. O bir dağ girintisindedir. Yanında başka sular da var. Araplardan biri, Mekelle ve Şihr sultanının hizmetçilerinden birine tüfeğiyle ateş etti. O havuzdan avucuyla su alıyormuş. Fakat kurşun yerini bulmamış. Bu eşkiyayı aradık ama yakalayamadık. Gadir İstasyonu'nda yemeklik yağ, ayran, davar ve hayvanlar için ot mevcuttur. Orada hırsız da bulunur.

On Dördüncü Gün

12 Muharrem çarşamba gecesı saat 10.00'da Gadir İstasyonu'ndan kuzeybatıya doğru yedi buçuk saat batıya doğru bir buçuk yol alıp güneybatıya doğru yöneldik. Üç saat sonra bir de baktık ki karşımızda Medine-i Münevvere duruyor. Oranın sahibine en temiz salatlar ve selamlar olsun. Oraya varışımız gündüz saat 1.30'da gerçekleşti. Yolda yarım saat dinlenmiştik. Yol Gadir'den itibaren taşlıktır. İlerlemesi zordur. O yolda tek tek yürüdük. Bazen yokuş bazen iniş oluyordu. Medine'ye varmadan yaklaşık üç saat önce, genişlik bakımından taşıdığı zamanki Nil Nehri'nin bir parçasıymış gibi gelen bir gölet gördük. Oraya "Gadiru'l Ağavât (غدير الأعوات)" deniyor. Medine'nin dışında birçok kuyuya uğradık. Suları tuzlu ve içilmez. Çoğu kapatılmış ve bakımsızdı.

Şunu da söylemeden geçmeyelim. Mekke'den kalktığımızda bizimle birlikte 200 deve de yola çıktı. Develere, teller ve fincanlar (direkteki, etrafına tel dolanan cihazlar) yüklüydü. Bunlar Mekke ile Medine arasındaki Doğu Yolu'nda yapımına başlanan telgraf hattı içindi. Onlar bizimle güvenli ve huzurlu bir şekilde yolculuk ettiler. Medine'den iki istasyon öncesinde bulunan Haceriyye İstasyonu'na kadar şerifin seçtiği istasyonlara yüklerini dağıttılar. Yolda bana bazı Araplar, bu tellerin ne maksatla dağıtıldığını ve ne işe yarayacağını soruyordu. Onlara haberleşmeyi kolaylaştırması, bunu kollayacak olanlara maaşlar verileceği gibi umumi ve hususi faydalarını anlatıyordum. Onlarda bir öfke ve homurdanma görüyordum. Onların birbirleriyle o konuda sanki komplo kuracaklarmış gibi konuştuklarına şahit oluyordum. Nitekim bu oldu. Medine'ye varduktan iki gün sonra, Cidde'den kalkan 300 deveye yüklenmiş, 1200 ahşap direği Arapların yaktığı ve telleri kestiği haberi ulaştı. Araplar saldırmış onları soymuş ve bazı devecileri öldürmüş. Kalan deveciler dağlara ve çöllere sığınmışlar. Haber ulaşıttan bir hafta sonra, telgraf hattının yapımından mesul idareci Tümgeneral Sadık Paşa harp erkânı ve bazı hizmetçileriyle birlikte Medine'ye geldi. Bu işleri yapan kişinin Sadık Paşa olduğunu düşünüp, kendine suikast düzenlemişler. Bunlar Araplardan kaçmışlar. Sahil yoluyla Yenbu'ya, oradan da Büvayt Yolu denen, Medine'nin kuzeyinde çok kullanılmayan bir yoldan Medine'ye gelmişler. Medine'nin kuzeyindeki Melâlîh (الملاجيح) İstasyonu'na gelince, olanları telgrafla devlete bildirmiş. Devlet de onu azledip yerine Avnü'r-Refik Paşa'yı razı edecek bir başka tümgeneral tayin etmiş. Zaten işinde samimi ve bu yüzden şerifin boş ve gereksiz istekleri ile çatışan her görevlinin başına böyle iş gelir. Şerif onu İstanbul'daki padişaha yalan yanlış şikâyet ediyor, onlar da onu azledip yerine başkasını atıyorlar.

Defalarca Sadık Paşa ile birbirimizi ziyaret ettik. Kendisini akıllı, uyanık, bilgili, uzman, gözü pek ve ihlâslı biri olarak gördüm. İşleri gereği gibi takdir edebiliyor, devleti islah edip yükseltmek için her şeyi yapıyordu. Lakin bu şerifin hoşuna gitmiyordu. O, emrettiği zaman "Başüstüne." diyecek, garazkâr davranışlarını destekleyecek bir vali istiyordu. Sadık Paşa ile şerif arasında şu hadise cereyan etmiş. Şam ile Medine arasındaki telgraf hattı bitip Mekke'ye doğru uzatma işi başlayınca şerifle görüşmüş. Şerif telgraf hattının hangi yoldan geçeceğini

sormuş. O da “Sultan Yolu’ndan” demiş. Buna Şerif’in canı sıkılmış. “Hayır, Doğu Yolu’ndan geçsin.” demiş. Bu konuda Bab-ı Âli ile yazışıp kendi görüşünü destekletmiş. Sadık Paşa’ya da şerifin sözünü dinlemesi konusunda emir gelmiş. O da denileni yapmaktan başka çare bulamamış. Hâlbuki Sultan Yolu, üzerinde ikamet edenler ve kuyular bulunduğu için güvenli imiş. Fakat Şerif’e hattın, Doğu Yolu’nda bulunan kendi beldesi Sufeyne’den geçmemesi ağır gelmiş ve duvar gibi, katıksız doğru ve menfaatli olmasına rağmen paşanın görüşüne karşı çıkmış. Hattı hırsızların saldırılarına, hatla ve hattı çekenlerle oynamalarına maruz bırakmış. Ben eminim ki Arapları buna teşvik eden şerifin ta kendisidir. Sonra da sultana, Arapların kendinden intikam almak için telleri kestiğini, çünkü kendisinin padişahın yüce eşiğine içten bağlı olduğunu, Arapları terbiye etmek için askerini gönderdiğini ve onların ellerini kestirdiğini, artık bundan sonra böyle bir şey yapamayacaklarını anlatan bir mektup göndermiş. Sultan da ona mükâfat olarak, askerine dağıtmak üzere 1500 riyal ve 60 cuhalı cübbe göndermiş. Hâlbuki o bu mükâfatı almak için Arapları tahribata teşvik etmiş. Bir taraftan da devletle muhaberenin kolaylaşmasını zaten istemiyormuş. Çünkü bir konuda Devlet-i Aliyye’ye karşı çıksa, devlet kısa zamanda, atlı ve yaya ne kadar askeri varsa toplayıp onun karşı koyamayacağı kuvvetlerle karşısına çıkabilir.

Şu vaziyet bunu destekliyor: 1325 senesinde haccettim ve Sultan Yolu’ndan Medine’ye geldim. Yolda Arap şeyhlerinin şöyle dediklerini dinledim: “Şerif bize bildirdi ki Hicaz’a demir yolunun uzatılması Almanların bu beldelere gelmesini sağlayacak. Bu onların rızıklarına zarar verecek. Çünkü onlar artık hacıları ve eşyalarını taşıyamayacak. Halbuki bu onların geçim kaynaklarından biridir. Hem bu insanlar arasında hürriyetin yayılmasını sağlayacak. Artık bir efendi mahkemelerde kölesiyle yan yana oturacak, eşit iki kişiymiş gibi birbirine hitap edecek. Bir cariye evinde efendisiyle aynı seviyede olacak. Araplar kesinlikle bu gibi işlere çok kızarlar. Çünkü onların dış işlerini köleler, ev işlerini cariyeler görüyor. Onlar eşit olduklarında onların emirlerini nasıl dinlerler.” Bu ve benzeri şeylerden şerifin nasıl bir ahlaka sahip olduğu anlaşılıyor. Bunlar direkleri yakıp, telleri kesmeleri için Arapları teşvik ettiğine dair kanaatimi haklı çıkartıyor. Şimdi yolculuğun devamını anlatalım:

Şimdiye kadar âdet, mahmil Medine'ye yaklaşınca, Peygamberin (s.a.s.) amcası, Uhud şehidi, Seyyidimiz Hamza b. Abdülmuttalib'in kabrinin yanında bir gece geçirmemiş. Orası Medine'ye bir saatlik mesafededir, fakat mezkûr âdeti bu haccımızda terk ettik. Onun yanında gecelemeden Medine'ye girdik. İleride inşallah anlatacağımız gibi ziyareti bir başka gün yaptık. Hz. Peygamberin -Allah'ın salatları ve selamları onun üzerine olsun- kabri üzerine yapılan Yeşil Kubbe'yi Medine'ye varmadan üç saat evvel gördük. Hava berrak idi. Bizi Medine'nin dışındada, bir saatlik mesafede Mescid-i Nebevi'nin birçok hadım ağası karşıladı. Şam Mahmili'nden geri kalmamız hususunda birçok söylentinin çıktığını haber verdiler. Zannetmişler ki Araplar bize baskın yapmış, bizden bir kimse bile kaçamamış. Zanları yanlış çıktı. Hepimiz Allah'ın yardımıyla salimen geldik. Hem de yanımızda Şam Mahmili'ne bağlı, onların yolda terk ettiği 85 hacıyı da beraberimizde getirdik ki Medine'ye getirmemize, Mekelle ve Şıhr sultanı yardımcı oldu. Allah onu muvaffak kılsın. O hususi parasıyla 20 deve kiraladı.

Devlet sahibi ve Mescid-i Nebevi'nin şeyhi, bizi selamlamak ve sultanın ve kafilesinin sağ salim gelişini tebrik etmek için hususi temsilciler gönderdi. Askerimizin her yıl konakladığı Medine'nin güneybatısındaki Hamidiye Kapısı'nın yanına kadar bize eşlik ettiler. O kapıyı şimdiki sultanımız II. Abdülhamid yaptırmış. Ona Anberiyye kapısı da deniyor. Üzerine şu iki beyit nakşedilmiş:

باب لطيفة شاده ملك الورى / خاقانا الغازي الحميد ثناه

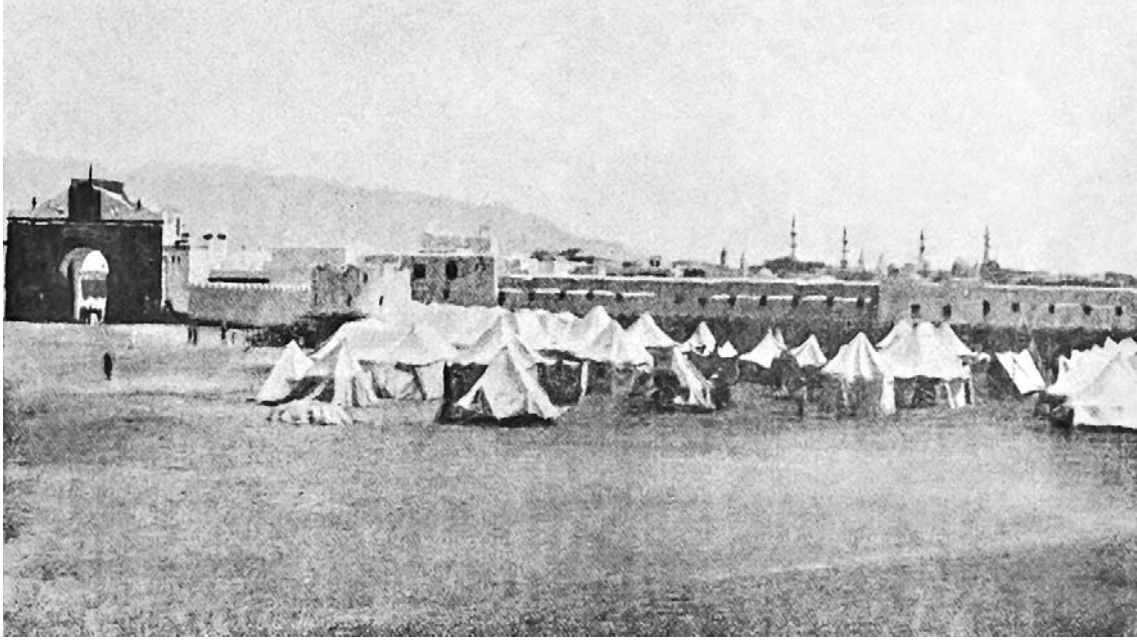
يا سعد أرخ باب سعد ناجح / سلطاننا عبد الحميد بناه

“*Taybe'nin bir kapısı. Onu halkın meliki, hakanımız Gazî Hamid yaptırdı ve iki kat yaptı. // Ey Sa'd, başarılı, Sa'd'in Kapısı diye tarih koy. Onu Sultanımız Abdülhamid yaptırdı.*” 1305 h.

Bu iki beyit Şafiilerin müftüsü Seyyid Cafer el-Birzenci'nindir. O kapıyı ve kışlamızı Resim 134'te görebilirsin.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE'YE GİRİŞ

13 Muharrem 1319 Perşembe günü boy abdestlerimizi aldık, beyaz elbiselerimizi giydik ve Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ve iki arkadaşını ziyaret için Mescid-i Nebevi'ye yöneldik. Mescide girdiğimizde Resulullah'ın (s.a.s.) kabrine doğru dönüp ona selâm verdik. Sonra sağa doğru bir

Resim 134: 1320 senesinde Mısır Mahmilî'nin, Medine-i Münevvere'nin Anberiyeh Kapısı'nın dışındaki kamp yeri.

adım atarak Raşit Halifelerin birincisi Ebu Bekir es-Sıddîk'a selam verdik. Bir adım daha attık. Raşit Halifelerin ikincisi Ömer b. el-Hattab el-Fârûk'a selam verdik. Sonra "Mehbitu'l-Vahy: Vahiy inen yer" denen bir mekânı ve insanların Hz. İsa'nın (a.s.) defnedileceğini iddia ettikleri bir başka mekânı üçüncü olarak da Fatimatü'z-Zehra'nın kabri olduğu söylenen yeri ziyaret ettik. Hâlbuki bunlar doğru değildir. Çünkü Vakidi şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Ebu'l-Mevâlî'ye 'İnsanlar Fatıma'nın kabrinin kesinlikle Bakî'de olduğunu söylüyorlar.' dedim. Bunun üzerine o: 'O, Akil'in evinin köşesinden başka bir yere defnedilmedi. Onun kabri ile yol arasında yedi zira vardır.' dedi. Söylenen bu yerler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) odasının kuzeyindedir.

Bundan sonra mescidin Cibril Kapısı'ndan çıktık. Bakî' Kabristanı'nı ziyaret ettik. Ziyarete Kur'ân'ı toplayan üçüncü Halife Osman b. Affan ile başladık. İkinci olarak Peygamberimizin (s.a.s.) hanımlarını, çocuklarını ve akrabalarını ziyaret ettik. Üçüncü olarak Bakî' şehitlerini ziyaret ettik. Sonra hicret yurdunun imamı, dikkatli fıkıhçı Malik b. Enes'in kabrini ziyaret ettik. Yine meşhur kıraat imamlarından biri olan İmam Nafi ve Bakî'ye defnedilen diğer zatları ziyaret ettik. Allah hepsinden razı olsun. Geniş merhametiyle onlara rahmet eylesin.

Aynı gün Medine muhafızı (valisi)⁴⁸ ve mescidin şeyhi, Ferik (Tümgeneral) Osman Ferid Paşa'yı ziyaret ettik. Bir de baktık ki o olun, mütevazı, güleç yüzlü, güzel ahlaklı bir kişi. Bize son derece güler yüzle ikramda bulundu. Kendisine Hidiv'in selamını ilettim. Teşekkür etti ve dua da bulundu. Hidiv cenaplarının, uzun zamandan beri mektubunun gelmediğini söyledi. Hacca ve Medine'yi ziyarete niyetli olduğunu söyledim. Çok sevindi. Başparmağıyla işaret parmağını birbirine sürterek, Hidiv'in kendilerine para yardımında bulunmasını istediklerini işaret etti. Kendisine, o hac edince yardımların çoğalacağını, iyiliklerin artacağını söyledim. Sözlerim neşesine neşe kattı ve bana "Senin zarafetin, güzel konuşman ve hazırcevaplılığın hoşuma gitti." dedi.⁴⁹

MUHAFIZIN YEMEĞİ

14 Muharrem Cuma günü saadetli muhafız (vali) bize muhteşem bir yemek verdi. Yemeğe Mekelle ve Şıhr sultanını, oğlunu ve torununu, Mısır hac emirini, surre eminini ve muhafızların kumandanını -yani başkanını- subayları, memurları ve Medine'nin ileri gelenlerini davet etti. Hepimiz 60 kişi kadardık. Akşam yemeğini 13 sofrâ hâlinde bir kerede yedik. Sofralar Türk usulü üzere kısa oturaklar üzerine kondu. Etrafına yumuşak şilteler serildi. Şilteler kıymetli ve güzel halılar üzerinde idi. Sofraların etrafına oturduk. Ustalıkla pişirilmiş ve güzelce süslenmiş yemekler takdim edildi. Kral ve emir sofraları gibiydi. Padişaha ve Mısır'a ait mehterlerle bu beldeye ait çalgılar mecliste bulunanları mest ediyordu. Duvarlara ve evin bahçesindeki hurma ağaçlarına düzenli bir şekilde yerleştirilen lambalardan gelen ışıklar her yeri kaplıyordu. Eşsiz bir gece ve zarif bir merasim oldu. Çeşitli konularda birbirimizle konuştuk. Muhafız o mecliste bulunanlar arasında dolaşıyordu. Bir müddet birinin yanına oturuyor, onu selamlayıp onunla kaynaşiyor, bir müddet diğeriyle, biraz üçüncüsüyle hemhal oluyordu. Böylece sahip olduğu beyefendi tabiatıyla misafirlerini selamlıyordu.

48 Muhafız, bu kitapta "mülki amir" anlamındadır. Osmanlı'nın son devirlerinde devlet vilayetlere, vilayetler ise sancak, kaza ve nahiyelere ayrılmış halde idi. Mesela "Hicaz vilayeti"nin idare merkezi Mekke idi. Vali orada otururdu. Medine, sancak idi. Yenbu, kaza idi. Yazar, bütün buralardaki idari amirleri, yeri geldikçe "muhafız" olarak niteliyor. (m.n.)

49 Osman Ferid Paşa'nın aslı çerkezdir. 1908 yılında anayasa (meşrutiyet) ilan edilene kadar Harem şeyhliğinde kaldı. Sonra azledildi. İş, şiddet, deha ve siyaset adamıydı. Anberiyeye kapısı ve Seyyid Abdülmuhsin Es'ad Mescidi'nin yakınında bulunan Akik vadisindeki kale onun eserlerindedir. Menâha bölgesini ağaçlandıran odur. Konaklayanlar onların altında gölgelenirler. (Bakınız Resim: 135)

الفريق عثمان باشا فريد شيخ الحرم النبوي

عثمان باشا فريد شيخ الحرم النبوي

Resim 135: Harem-i Nebevi Şeyhi Ferik Osman Ferid Paşa.

Onun bu yemeği vermesinin sebebi Mekelle ve Şıhr Sultanı İvaz b. Ömer el-Kuaytî'nin şerefinedir. Yemeğin sonunda Mehter padişah selamını çaldı. Sultan için üç kere bağırıldı. Arapça ve Türkçe bazı konuşmalar yapıldı. Orada içten geldiği gibi bazı şiirler söylendi. Herkes, teşekkür ederek ayrıldı.

MAHMİLİ MESCİD-İ NEBEVİ'YE YERLEŞTİRME MERASİMİ

15 Muharrem Cumartesi sabahı mahmile simli elbisesi giydirildi. Devesine yüklendi ve kışladan harekete geçti. Mahmil emiri ve surre emini, bir fırka padişah askeri subayları ve mehter önden gidiyordu. Mahmilin iki tarafında muhafızlar arkada atlılar vardı. Mahmil Anberiyeye Kapısı'ndan girdi. Anberiyeye çarşısının

da yürüdü. Menâha'yı geçti. Mısır Kapısı'na (Resim: 136) ki o kapı, Kahire'deki Zevîle Kapısı'na çok benzer. Oraya varıldığında hayvana binenler Peygamberimize (s.a.s.) duydukları edepten dolayı indiler. Mescid-i Nebevi'nin güneybatı köşesindeki Selam Kapısı'na ulaşıncaya kadar kıvrılarak ilerleyen, 4 m. genişliğinde bir yola girdik. O kapıya ulaştığımızda Medine'nin muhafızı ve Mescid-i Nebevi'nin şeyhi Ferik (Tümgeneral) Osman Ferid Paşa'nın bizi beklediğini gördük. Mahmili taşıyan devenin yularını emirin elinden aldı ve onu çöktürdü. Mahmili mescide soktuk. Onu, her yıl âdet olduğu gibi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) minberinin yanına koyduk. Sonra muhafız, emir, emin ve etrafındaki memurlar oturdular. Mahmilin kisvesini parça parça çözdük. Orda toplanıp merasim yapanların ortasına bunlar kondu. Bu ayırmadan maksat her memurun ondan bir parça alıp herkesin bakır bölmeyi görmesini ve o kisveyi oraya bırakıp Peygamberimizi (s.a.s.) ziyaret etmesini sağlamaktır. Her birimiz bir parça aldı. Muhafız da hac emiriyle birlikte bayrağı aldı. Önde muhafız ve emir olmak üzere herkes Hücre'ye doğru

Resim 136: Medine-i Münevvere'deki Mısır Kapısı.

ilerledi. Herkes beyaz elbise ve sarık giymişti. Orada bulunanlar dayanmayıp gelip bizim taşıdıklarımıza ortak oldular. Sayı çoğalınca hadım ağalar ikaz etti. Ve sonradan girenlere mani oldular. Maksura'ya (bölme) girdik ve dua ettik. Bana iki kere daha hadım ağalarla birlikte, lambaları yakmak için oraya girmek nasip oldu.

Medine'de 12 gün kaldık. Namazların çoğunu daha fazla sevap kazanmak gayesiyle Mescid-i Nebevi'de kıldım. Çoğunlukla Türk hattatların maharetli elleriyle eşsiz bir şekilde yazılmış olan Mushaflardan Kur'an okudum. Onların görünüşündeki güzellik, dizilişindeki zarafet okuma şevkini artırır. Göz zevk alır, dil yavaş yavaş okur, kalp düşünür. Durulan yer ikramkârdır, hatırası heyecan veriyor. O saatler ne saatlerdi. Onların insana yaptığı tesiri anlatmak imkânsızdır.

Mescitte, el yazma Kur'an'lar ve eşsiz yazılara sahip Delâil-i Hayrat'lar⁵⁰ vardır. Kütüphane'nin bir başkanı, Mushafları ve Delâil-i Hayratları namaz esnasında, okuyanlardan toplayan, namazdan sonra da onları okumak isteyenlere dağıtan görevlileri bulunmaktadır.

UHUD ŞEHİTLERİNİ ZİYARET

Gördüklerimizi ve yapılan merasimleri tanıtarak ziyareti anlatmaya geçmeden önce, Müslümanların iyi bir imtihandan geçirildiği, pek çoğunun şehit düştüğü Uhud Savaşı'nın özetini sunacağız. Onlar bundan, ilerdeki hayatlarında kendilerine önderlik edecek bir metot, kendilerini olgunlaştıracak bir prensip çıkardıkları bir öğüt ve ibret elde ettiler. Bu konudaki dayanağımız, yüce gönüllü İmam İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye'nin "*Zâdî'l-Meâd fi Hüda Hayri'l-İbâd*" adlı eseridir.

Allah, Kureyş'in ileri gelenlerini Bedir'de öldürdü. Onlara, benzerini tatmadıkları bir musibet verdi. Büyükleri gittiği için onlara Ebu Süfyan b. Harb başkanlık ediyordu. Bu sebeplerle o Resulullah'a (s.a.s.) ve Müslümanlara karşı insanları kışkırtmaya başladı. Kureyş, kendi antlaşmalıları ve Habeşlilerden 3.000 kadar asker topladı. Hiç olmazsa hanımlarını himaye etme uğruna harpten kaçmasınlar diye kadınlarını da beraberlerine aldılar. Sonra Medine'ye doğru yöneldiler. Uhud Dağı'nın yakınındaki Aynên⁵¹ denen yerde konakladılar. Hicri üçüncü yılın şevval ayında idi. Allah Resûlü (s.a.s.), onların karşısına mı çıkacakları, yoksa Medine'de mi kalacakları hususunda arkadaşlarıyla istişare etti. Kendisi, Medine'den çıkmayıp, şehri kale olarak kullanma kanaatindeydi. Eğer kâfirler gelirse, sokak başlarında Müslümanlar onlarla savaşıyor, kadınlar da evlerin üstünden taş atarak yardımcı olacaktı. Abdullah b. Übey bu fikri destekledi. Lakin Bedir harbine çıkmayan hatırı sayılır sahabilerden bir grup buna karşı çıkıp, Medine'den çıkılması gerektiğini söylediler.

Efendimiz kalktı evine girdi. Sonra le'mesini -yani zırhını- giydi ve harp malzemelerini aldı. Bin kadar sahabi ile Medine'den çıktı. Medine'de kalanlara namaz kıldırması için İbn-i Ümm-i Mektûm'u bıraktı. Medine ile Uhud arasındaki Şavt'a⁵² vardıklarında, Abdullah

50 Delâil-i Hayrat, Peygamberimizin isimlerini, vasıflarını ve ona yapılacak salavatları günlük zikirler şeklinde düzenleyen kitaplardır. (m.n.)

51 Ayneyn, Uhud Dağı'nın karşısındaki dağdır.

52 Şavt: Râye Mescidi'nin bulunduğu "Zibab" Tepesi'nin yakınındaki bir meyve bahçesidir.

b. Übey askerinin yaklaşık üçte biriyle ayrıldı. Peygamberimize (s.a.s.), “Bana karşı çıkıyor, benden başkasını dinliyorsun.” dedi. Abdullah b. Amr b. Hızam onların yaptığının ayıp olduğunu söylemek ve gelmeleri gerektiğini bildirmek üzere onların peşinden gitti. “Gelin Allah yolunda savaşın, hiç değilse müdafada bulunun.” dedi. Onlar “Sizin savaşacağınızı bilsek (Medine'ye) dönmezdik, (Biz olmadan siz savaşamazsınız)” diye cevap verince, onlara ağır sözler söyleyip geri döndü. Ensar'dan bazı insanlar, antlaşmalı oldukları Yahudilerden yardım istemek için (Peygamberimizden müsaade) istediler. O bunu kabul etmedi ve yola devam etti. Sonunda vadinin udvesinde -yani kıyısında-, Uhud şı'bına⁵³ konakladı. Sırtını Uhud'a verdi. İnsanlara, kendisi emretmedikçe savaşmayı yasakladı. Cumartesi günü olunca harbe hazırlandı. 700 askeri vardır. Bunların 50'si atlıydı. Okçulara mesuliyet verdi. Onlar 50 kişiydi ve başlarında Abdullah b. Cübeyr vardı. Ona ve arkadaşlarına merkezlerini korumalarını, ölü düşman askerini kuşlar yerken görseler bile yerlerinden ayrılmamalarını tembihledi. Onlar ordunun gerisinde idi. Müşrikler, Müslümanları arkadan gelip vurmasın diye üzerlerine ok yağdırmasını emretti. Allah Resûlü (s.a.s.) o gün üst üste iki zırh giydi. Sancağı Mus'ab b. Umeyr'e verdi. O gün taze gençler de harbe katılmak istedi. Efendimiz onlardan küçük gördüklerini geri çevirdi. Savaşa dayanabileceğini düşündüklerine müsaade etti.

Kureyş hemen harp hazırlıklarına girişti. 2.000 kişi idiler. İçlerinde 200 atlı vardı. Sağ kanada Halid b. Velid'i, sol kanada İkrime b. Ebu Cehil'i komutan yaptılar. Peygamberimiz (s.a.s.) kılıcını Ebu Düçane Simak b. Hareşe'ye verdi. O çok cesaretli, kahraman ve harpte hile yapabilen bir asker idi. Müslümanlar şiddetli bir şekilde harp ettiler. Müslümanların o gün parolası “Öldür, öldür.” idi. Gündüzün başında hâkimiyet, kâfirlere karşı duran Müslümanlarındı. Kâfirler yenilip kaçmaya başladı. Müslümanlar onların kadınlarına ulaştı. Okçular kâfirlerin yenildiğini görünce, “Ey kavim. ‘Ganimet, ganimet...’ deyip Allah Resûlü'nün (s.a.s.) muhafaza etmelerini emrettiği yeri terk ettiler. Âmirleri kendilerine Resulullah'a (s.a.s.) verdikleri sözü hatırlattı. Dinlemediler. Müşriklerin geri dönmeyeceğini sandılar ve ganimet toplamaya gittiler. Buldukları gediği boşalttılar.

53 Şı'b (dere), dağdaki bir yol veya iki dağ arasındaki açıklıktır.

Müşrik atlıları geri döndü. Gedikte okçular yoktu. Orayı geçen bekledi. En son kişi gelince Müslümanları arkadan kuşattılar. Allah onların bir kısmına şehitlik verdi. Şehitler 70 kişi idi. Sahabiler yüz çevirip kaçtı. Müşrikler Allah Resûlü'ne (s.a.s.) kadar ulaşıp mübarek yüzünü yaraladılar. Sağ alt rabâiyyesini- iki ön dişle, köpek dişi arasında kalan dişini- kırdılar. Başındaki miğferini parçaladılar. Efendimize taş attılar. O yana yığıldı ve günahkâr Ebu Âmir'in, Müslümanlara tuzak olsun diye daha evvel kazdığı çukurlardan birine düştü. Hz. Ali elinden tutup çıkardı. Hz. Talha b. Ubeydullah O'nu korudu. Mus'ab b. Umeyr önünde öldürüldü. Bunun üzerine sancağı Ali b. Ebu Talib'e verdi. Miğferinin halkalarından iki halka mübarek yüzüne takılmıştı. Ebu Ubeyde b. Cerrah onları ısırdı ve çekti. Yüzüne o kadar kuvvetli batmış idi ki, çıkarmak için iki ön dişi çıktı. Malik b. Sinan, yani Ebû Said el- Hudrî'nin babası, yüzündeki kanı (zarar vermesin diye) emdi. Müşrikler Peygamberimize ulaştı. Canını istiyorlardı ve canıyla aralarında Allah'tan başka bir engel yoktu. Müslümanlardan on kadar kişi araya girdi. Hepsi şehit edildi. Karşılına Talha çıktı. Onları vazgeçirmeye mecbur etti. Ebu Dücâne sırtını ona kalkan yapmıştı. Üzerine oklar yağıyor o hareket etmiyordu.

Şeytan en yüksek sesiyle "Muhammed öldürüldü" diye bağırdı. Bu Müslümanlardan çoğunun kalbine korku saldı. Çoğu kaçtı. Allah'ın işi, ölçülmüş bir miktar üzere idi. Enes b. Nadr harpten el çekmiş bir grup Müslüman'a rastladı. Onlara, "Neyi bekliyorsunuz?" dedi. Onlar: "Allah Resûlü öldürüldü." deyince "Ondan sonra siz hayatı ne yapacaksınız? Kalkın. O niçin öldüyse siz de o uğurda ölün!" dedi. Bunun üzerine insanlar harbe yöneldi. Bu zat Sa'd b. Muaz ile karşılaştı. Ona: "Ey Sa'd. Ben cennetin kokusunu Uhud tarafından alıyorum" dedi ve şehit edilinceye kadar savaştı. Vücudunda 70 tane yara bulundu. Abdurrahman b. Avf o zaman yaklaşık yirmi yerinden yaralandı. Resulullah (s.a.s.) Müslümanlara doğru geldi. Miğferinin altında onu ilk tanıyan Ka'b b. Malik oldu. En yüksek sesiyle şöyle bağırdı. "Ey İslam topluluğu. Sevinin. Bu Allah Resulüdür (s.a.s.)." Efendimiz ona eliyle "sus" diye işaret etti. Müslümanlar O'nun etrafına toplandı. O'nu ilk defa konakladıkları dereye götürdüler. Dağa doğru uzandıklarında Übey b. Halef "Avd" denen atıyla Resulullah'a (s.a.s.) yetişti. Mekke'deyken o atı besliyor ve "Bunun üzerinde Muhammed'i öldüreceğim" diyordu. O

yaklaşınca Peygamberimiz (s.a.s.) Haris b. es-Simme'den harbesini aldı ve atıp onu yaraladı. Onun köprücük kemiğine gelmişti. Yenik vaziyette geri döndü. Bu yaradan öleceğine kesin inanıyordu. Nitekim Mekke'ye dönerken Serif yolunda öldü.

Resulullah (s.a.s.) orada bulunan bir kayaya çıkmak istemişti, ama buna gücü yetmedi. Talha omuz verdi, Efendimiz de onun üzerine basıp çıktı. Namaz vakti geldiğinde onlara oturarak namaz kıldırdı. O gün Efendimiz Ensar'ın bayrağı altında durdu.

O gün Müslümanlar müşriklerin bayrağını taşıyan alemdarı öldürdüler. Ama bayrağı Amre bt. Alkame el-Harisiyye adlı bir kadın kaldırdı ve müşrikler toplandı.

Harp bitince Ebu Süfyan dağın altına geldi. "İçinizde Muhammed var mı? İçinizde Ebu Kuhâfe'nin oğlu var mı? İçinizde Ömer b. el-Hattab var mı?" diye bağırdı. Onlar cevap vermeyince kavmine "Bunlar yoksa, siz onların işini bitirmişsiniz." dedi. Bunun üzerine Ömer dayanamadı ve: "Ey Allah düşmanı. Söylediklerinin hepsi hayattadır. Allah, seni fena yapacakları hayatta bıraktı." dedi. O bu üçünü sormuştu. Çünkü o ve kavmi biliyordu ki İslam onlarla ayakta duruyordu. Daha sonra Ebu Süfyan şöyle dedi: "Bu, Bedir gününün yerine. Harp çekişmeli olur." Ömer ona şöyle cevap verdi: "Aynı değil. Bizim ölülerimiz cennette. Sizin ölüleriniz cehennemde."

Uhud günü bir musibet günüydü. Allah o gün müminleri imtihan etti. İçlerinde diliyle Müslüman görünüp de kâfir olduğunu gizleyen münafıkları o gün açığa çıkardı. "Allah iman edenleri günahlardan temize çıkaracak, kâfirleri helak edecektir." 54 Allahu Teala bu savaşta ikramda bulunmak istediği veli kullarına şehitlik nasip etti. Uhud günü hakkında Kur'an'ın 60 ayeti nazil olmuştur. Onların başı, "Hani sen sabah erkenden müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için ayrılmıştın. Allah hakkıyla işiten ve bilendir."⁵⁵ Kıssanın sonuna kadar hepsi Uhud'da nazil oldu. Şimdi ziyaret olayına dönelim.

20 Muharrem 1319 perşembe günü Uhud şehitlerini ziyaret etmeye karar verdik. Medine'nin kuzeybatısından kumluk ve yürümesi kolay bir yola girdik. Sağında ve solunda içinde hurma ve limon ağaçları ile bol

54 Âl-i İmran, 141.

55 Âl-i İmran, 121.

منظر المدينة من الجهة الشمالية اخذ من جهة جبل سلع

Resim 137: Kuzeyindeki Sel' Dağı'ndan çekilmiş Medine'nin bir manzarası.

bol sebzeler bulunan bahçeler ve tarlalar vardı. Oralarda çaylar, kuyular ve su havuzları çoktur. Fakat çoğu ihmal edilmiş olup, rüzgârlar toprakla doldurmuştur. Solumuzda “Sebk” kubbesini gördük. Söylendiğine göre burası sahabilerin atlarıyla yarıştıkları mekândır. (Resim: 137'de) onu ve sol tarafta Zükabbeteyn (ذو قبتين) Mescidi vardır. İddiaya göre Hz. Peygamber (s.a.s.) Uhud Savaşı'ndaki zırhını burada giymiş. Bu daha evvel verdiğimiz bilgiye münasip değildir. Daha evvela harp giysilerini evinde giydiğini Şi'b'de (Uhud Deresi'nde) de harp sabahı iki zırh içinde görüldüğünü söylemiştik. Yolda bir başka mescit daha var. İddia ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) onun olduğu yerde, Uhud'dan dönerken dinlenmiş. Yanında Peygamberimizin (s.a.s.) sırtını koyduğunu iddia ettikleri yerin izi var.

و الدعاءوي إذا لم تقيموا عليها / بينات أبنائها أدياء

Sağlam deliller üzerine oturtulmayan davaların çocukları evlatlıktır.

20 dakikalık bir yürüyüşten sonra Sel' Dağı'na geldik. 1326 Muharrem'de ben bu dağı, Şeyhu'l-İslam Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nin Emmini Şeyh İbrahim Hamdi el-Harbûtî ile beraber ziyaret ettim. Dağda kufi hattıyla oyularak yazılmış bir kitabe bulduk. Arkadaşımın bana yazdırdığına göre onun metni şudur: “أمسى و أصبح

Resim 138: Sel' Dağı ve Kûfi yazı ile yazılmış kitabesi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Ömer ve Ebu Bekir gördükleri her eziyeti Allah'a şikâyet ederek akşamladılar ve sabahladılar.” Resim 138’de, vakıflar bakanlığında sanat tarihçisi olan Üstad Yusuf Ahmet Efendi’ye, 17 Mayıs 1924 m. senesinde resmi göstererek doğruluğunu ispat ettiğimiz kitabeyi görebilirsin.

O dağda şu da yazılıdır: “ *Allah Ömer’i kabul etsin. Allah Ömer’e mağfiret ile muamele etsin.*” Sel’ Dağı’nda otururken o dağ solumuzda idi. orayı terk ettik ve sağa doğru kıvrıldık. O dağ arkamızda Uhud gözlerimizin önünde idi. Medine’den 40 dakikalık bir yürüyüşten sonra oraya ulaştık. Resim 140’a bakınız. Ortasında Efendimiz Hamza’nın mescidini, kuzey ve güneyinde meyve bahçelerini ve Medine yollarını görebilirsin. Resimde gördüğün çukurlar, tuğla yapımında kullanılan kireçli toprakların alındığı ocaktır.

HZ. HAMZA MESCİDİ

Hamza b. Abdülmuttalib (r.a.) Efendimiz, Peygamberimizin (s.a.s.) amcasıdır ve Uhud’da şehit olmuştur. Onun adına yapılan mescit, süslemeleri olmayan sağlam yapılı bir mescittir. Hz. Hamza’nın sandukasının

Resim 140: Sel' Dağı'ndan Uhud Dağı'na.

üzerinde bir kubbesi vardır. Sanduka'nın üzerine aslında Mısır'da yapılan Kâbe kapısının perdesi cinsinden, simli bir perde konmuştur. O perdenin bir tarafında -meâlen, "Rahman ve Rahim olan Allah adına. "De ki: Herkes tabiatına göre hareket eder. Rabbiniz, hanginizin daha doğru yolda olduğunu en iyi bilendir."⁵⁶ Diğer tarafta mealen: Rahman ve Rahim olan Allah adına... "Resulünü hidayetle ve bütün dinlerin üzerine çıkması için hak dinle gönderen O'dur. Allah şahit olarak yeter."⁵⁷ yazılıdır.

1325 h. senesinde bizimle birlikte hac eden, Muhammed Ali es-Suûdî Efendi Hazretlerinin çektiği Resim 141'de, sandukanın şeklini görebilirsin. Oturanlar sağdan sola, ziyaret yerinin şeyhi, Suûdî Efendi, hac emiri, İbrahim Hamdi Efendi, Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nin emindir. Resim 142'de sol tarafta mescidi, onun önünde de sağlam yapılı, demirden, iki kapısı bulunan, Medine'den yaklaşık dört saatlik mesafedeki göletin sularıyla doldurulan iki su deposunu görebilirsin. O iki depoya sular o göletten, Ayn-i Zübeyde su kanalına benzer bir kanal vasıtasıyla geliyor. Onları Sultan Abdülhamid'in koruması büyük Ali Bey yaptırmış. O iki depo resimde mescidin sağında görülmektedir. O

56 El-İsra, 84.

57 El-Feth, 28.

منظر ضريح سيدنا حمزة

Resim 141: Hamza Efendimizin türbesinden bir görüntü.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

منظر ضريح سيدنا حمزة

Resim 142: Hz. Peygamberin (s.a.s.) amcası, Hamza Efendimizin Medine-i Münevvere'de, Uhud'da, şehit olduğu yerde bulunan mescidinin manzarası.

ikisinin üstünde pencereler görülmektedir. Hurma ağacının arkasında görülen binanın birinci kısmı harp yerinin hizmetçisinin meskenidir. Yüksek binalı olan ikinci kısım ise Efendimiz Hamza'nın şehit edildiği ve 300 küsur yıl gömülü kaldığı yerdir. Sonra Taif tarafından sürükleyici bir sel gelmiş, onun mübarek iki ayağını açmış. Bunun üzerine mescit yapılan Resim 143'te gördüğün, tümsek yere nakledilmiş. Fakat siyer kitaplarının çoğunda Hamza'nın Okçular dağının altında öldürüldüğü yazılıdır. O da Ayneyn Dağı'ndadır, Hz. Peygamber emretmiş

Resim 143: Uhud Dağı ve orada bulunan Hamza Efendimizin türbesi ve mescidi.

ve vadinin ortasındaki tümsek yere taşınmıştır. Gömülü bulunduğu yer, şehit düştüğü yer değildir. Savaş vakti o tümseğe taşındı. Üçüncü asırdan sonra taşındığı ve üzerinde mescidin de bulunduğu tümsek başka tümsek olabilir. Hakikatten Allah haberdardır. Türbedeki sandukanın üzerinde Zâmir Paşa'nın bakımını da içeren şu beyitler yazılıdır: "Uhut günü, yaratılanların en hayırlısına yardım ederken şehit düşen Allah'ın aslanı Hamza'nın şehit olduğu yer ne büyüktür. // Şirk ordularını yıprattı; bozguna uğradılar. Allah'a bir can sattı, cennetleri aldı. // O ne güzel meşhettir. Parlaklığı güzellik saçıyor. Onun parlaklığı güneş ve ayı itibardan düşürüyor. // Zâmir Paşa oranın bakımını yaptığı zaman en büyük ücreti kazandı. Mevla'ya şükredildi. // Allah'a minnettar kalıp onun tarihini şöyle koydu. En iyi amcanın yanında bir eser yaptı. Yıl: 1287 h.

Orada bir levha daha var. 1265 yılındaki Selim Bey'in imarını içeriyor. Manası şöyledir: "Her türlü iftihar edilebilecek ve şeref duyulacak bir mescit. Onun ışığı arşa yükselmeye başladı. // Peygamber orada arkadaşlarıyla birlikte sabah namazı kıldı. Sabah geldiğinde, Hamza'nın şehit düştüğü yere bir alamet olarak. // Bir mescit ki en hayırlı şehidin ruhu oradandır. Kendi rızasıyla ebedi bir kazanç için geri döndü. // Orada onu saran bir bölme vardır. Cennetle ve sadakat koltuğuyla huzur bulan bir nefis vardır. // Kendine ümit beslenen Taha'nın (s.a.s.) amcası, Allah'ın aslanı. Kim ona gelirse hiç şüphesiz hayır görür. // Şefaatchilerin Efendisi Hamza. Sen

onu sıkıntıları gideren ve maksadını gerçekleştiren biri olarak görürsün. // O felakete uğramış ve ona sığınmış her insanın hazinesidir. O halk içinde mutlu olur. // O nerede olursa olsun kendine umut bağlayan herkes için, iyilik ve cömertlik fışkıran bir denizdir, en iyi gidilecek yerdir. // O kendine sığınanlar için en iyi kaledir. O kapılardan kovulup gelmiş, korkak her adamın zırhıdır. // O boğulanları kurtaran, yolunu şaşırılmışlara yol bulduran zattır. Allah onun sebebine nicelerine yardım edip kurtarmıştır. // Bu şerefli bayrak mescidini inşa edene, köşkler inşa edilecektir. // İş tamam olduğu gün halklar ona, dizilmiş incilerin saçıldığı bir evde, tarih koydu. // Hey gidi parlayan şehitlik, yükselesin. Onu selim Bey yaptırdı ve yeniledi. Yıl: 1265 h. (...)

Mescidin üstündeki bir levhada mealen şu iki beyit yazılıdır: “Her türlü darlıkta bizim kapılarımızda dır. İhtiyaçl arını iste, arzularına kavu-
sacağın için sevin. // Bizim himayemiz isteyenlerin sığınağıdır. Sıkıntılar ve
üzüntüler bizimle son bulur.” (...)

Abbasi Halifesi Nasır'ın annesi, Hamza Mescidi'ni yaptıranlardandır. 590 h. senesinde yaptırmıştı. Eşref Kayıtbay onun batı tarafına bir ilavede bulundu. Mescit'in batı tarafına bir kuyu açtırdı. Helâları yaptırdı. Ayrıca geçenlerin istifade edeceği kuyular yaptı. İnecekleri merdivenleri koydu. Bütün bunlar 893 h. senesinde Şahin el-Cemâli'nin eliyle yapıldı.

Mescidin kuzeyinde Uhud şehitlerinin kabristanı vardır. Kapısının üzerinde 275 h. tarihinde yapıldığı nakşedilen bir taş vardır. Kabristanın dibinde Aynü's-Senâyâ denen merdivenle inilen bir su kaynağı mevcuttur. Suyu tatlıdır. Orada, Resim, 144'te görebileceğin Senâyâ kubbesi mevcuttur. Mahmile eşlik eden bayanlar onun altında ayakta durmaktadır. Resim: 145'te askerimizi onun yanında dizilmiş hâlde görebilirsin. Tarihî eserlerin rehberi Şeyh Muhammed Tahha, Yüzbaşı Mahmud Riyad ve bir başka subay onların yanındadır. Söylendiğine göre bu kubbe, Peygamberimizin (s.a.s.), Uhud Savaşı'nda ön dişlerinin kırıldığı mekândadır. Bu iddianın dayanağı yoktur. Bu ancak Medine halkı arasındaki bir söylentidir. Yine onun yanında küçük bir musalla (namazgâh) mevcuttur. Onun boyutları 4 x 3 m.dir. Söylendiğine göre burası Hz. Hamza'nın yaralandığı yerdir. Fakat bu da bir eserde yazılı değildir. Bu namazgâh ile yere yıkıldığı yer arasında yaklaşık 80 m. vardır. Sana daha evvel söylediğimiz gibi yere yıkıldığı yerin yanında suyu

Resim 146: Uhud Dağı'ndan 1321 senesinde bir manzara.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(yer açma) Mescidi var. İddia edildiğine göre şu ayet orada nazil olmuştur. “Ey iman edenler. Meclislerde size ‘Sıkışıp yer açm.’ dediği zaman sıkışverişin ki Allah da size yer açsın. Size ‘Buradan ayrılın.’ dediği zaman kalkıp gidin ki Allah sizden iman edenlerin ve ilim sahiplerinin basamaklarını yükseltsin. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.” (el-Mücadele, 11). Seyyid Nureddin Ali b. Abdullah “Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa” adlı eserinde bu ayetin orda indiğinin söylendiğini belirttiğinden sonra şöyle der: “Bu rivayetin kaynağını bulamadım. Bana göre, bu ayetin iniş sebebini anlatan rivayetler, onun bu mekânda inmediğini göstermektedir.” (...)

KUBÂ MESCİDİ'Nİ ZİYARET

Allahu Teâlâ, Tevbe Suresi'nde şöyle buyurdu: “Zarar vermek, hakkı örtmek, müminler arasında ayrılık çıkarmak, Allah ve Resülüyle harp edebilecek olanları önceden gözlemek için bir mescit edinenler, ‘Biz sadece en

iyiyi istedik' diye yemin edecekler. Allah şahittir ki onlar kesinlikle yalancıdır. Orada asla namaza durma. İlk günden takva üzerine kurulan mescit, senin içinde namaz kılmana daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever. Binasını Allah'tan sakınma ve hoşnutluğunu kazanma üzerine yapan kimse mi daha iyidir yoksa binasını, yıkılacak bir uçurumun kenarına kurup onunla birlikte Cehennem'e yıkılan kişi mi? Allah zalimler topluluğunu sevmez. Yaptıkları bina, kalpleri parçalanmadıkça, kalplerinde bir kuşku olarak kalacaktır. Allah çok iyi bilen ve derin hikmet sahibidir." (et-Tevbe, 107-110).

Hafız İbn-i Hacer "Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî" adlı kitabında şöyle dedi: Allahü Tealanın "İlk günden takva üzerine kurulan mescit, senin içinde namaz kılmana daha layıktır." sözünden ne murat edildiği ihtilafıdır. Çoğunluk ondan Kuba Mescidi'nin kastedildiği fikrindedir. Ayetin zahiri anlamı da budur, ama Mescid-i Nebevi'nin fazileti hakkında -Müslim'in rivayet ettiği- Ebu Said el-Hudrî hadisi de vardır. O Nebi (s.a.s.)'e takva üzere kurulan mescidi sordu: Bunun üzerine, "Bu mescidiniz." buyurdu. Ahmed'in rivayet ettiği, Tirmizi'nin de ondan aldığı şu hadis de vardır: İki adam takva üzerine kurulan mescit hususunda tartıştı. Birisi "Medine Mescidi" dedi. İkisi O'na bunu sordular: Bunun üzerine: "O, budur. Onda da -yani Kuba Mescidi'nde çok hayır vardır." buyurdu. Daha evvel bu iki fikri birleştirmiş ve her iki mescidin de ilk günden takva üzere kurulduğunu söylemiştik. Hz. Peygamberin (s.a.s.) onun Medine Mescidi olduğunu söylerken kısa kesmesinin sırrı, sadece Kuba Mescidi'nin takva üzere kurulduğu yanlışlığına düşülmesini önlemektir.

Beyhakî "Delail"inde, Allahü Teala'nın "Zarar vermek için bir mescit edinenler..." ayeti hakkında İbn-i Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etti. "Onlar Ensâr'dan bazı insanlardır ki onlar bir mescit yaptılar. Ebu Amir onlara: "Siz mescidinizi yapınız. Gücünüzün yettiği kadar kuvvet toplayın. Ben Rum kralı Kayser'e gidecek, Rumlardan bir ordu getireceğim. Muhammed'i ve arkadaşlarını çıkaracağım." dedi. Onlar mescitlerini bitirdiklerinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) geldiler ve: "Biz mescidimizin binasını bitirdik. Orada senin namaz kılıp bereket duası yapmanı arzu ediyoruz." dediler. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah. "Orda asla namaza durma" vd. ayetleri indirdi. Şimdi bu mescidin izi yoktur. Uzun zamandan beri hatırlardan silindi.

Medine'deki Müslümanlar Allah Resul'ünün (s.a.s.) Mekke'den çıktığını duyduklarında her gün, gündüzün başlangıcında, Harre'ye⁵⁸ çıkıyor, güneşin harareti onları geri dönmeye mecbur etmedikçe orada bekliyorlardı. Bir gün onlar döndükten sonra Yahudilerden bir adam utumlarından⁵⁹ birinin çatısına bir iş için çıkmıştı. Resulullah ve arkadaşlarını beyazlar içinde görüverdi. O Yahudi dayanamadı ve en yüksek sesiyle "Ey Kayleoğulları -yani ey Ensar- Bu sizin azimle beklediğiniz kişidir." dedi. Bunun üzerine Müslümanlar hemen ayaklanıp koştu. Harre sırtlarında Allah Resulünü karşıladılar. Efendimiz onlarla sağa dönüp Kuba'daki Amr b. Avfoğullarında konakladı. Onun bir mirbedi -üzerine kuruması için hurma serdiği bir yeri- vardı. Resulullah (s.a.s.) onu ondan aldı. Temel attı ve mescit bina etti. Orada bizzat kendi çalıştı. Efendimiz (s.a.s.) devamlı ziyaret eder, orada Kuba ahalisine namaz kıldırırdı. Oranın imamı Muaz b. Cebel idi. Resulullah (s.a.s.) vefat ettikten sonra sahabiler orayı ziyarete ve hürmet göstermeye devam ettiler. Buhâri'nin "*Sahih*"inde şu vardır: "Ebu Huzeyfe'nin azatlı kölesi Sâlim, içinde Ebu Bekir ve Ömer'in de bulunduğu, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilk hicret eden arkadaşlarına imamlık ederdi."

Abdûlmelik b. Mervan hükümdar olunca mescide ilave yaptı. Ömer b. Abdülaziz, Hz. Peygamber'in Mescidi'ni yapınca, Kuba Mescidi'ni de yaptırarak genişletti. Oraya ortasında demir direk ve kurşun bulunan taştan örme sütunlar dikti. Mozaiklerle süsledi. At bağlama yeri yaptı. Sac ağacıyla tavan yaptı. Ortasında boşluk bulunan revaklar inşa etti. Zamanla bunlar yıkıldı. Sonunda Musul beldelerindeki "Zengioğullarının" veziri Cemaleddin el-Isfehânî tarafından yeniden imar edildi. (555 h.) 671 h. senesinde de yenilendi. Yine Nasır b. Kalavun 733 h. senesinde bir kısmını tamir etti. Eşref Bersbay 840 h. senesinde çatısının çoğunu yeniledi. 877 h. senesinde minaresi düştü. 881 senesinde yenilendi. Aynı anda bazı duvarları ve çatısı da yenilendi. O zaman mescidin önüne bir sebil ve gölet yapıldı. Osmanlı Devleti zamanında da birçok defa tamirat gördü. Bunların sonuncusu Sultan II. Mahmud ve oğlu Sultan Abdülmecid zamanında yapılanıdır. Sultan II. Mahmud'a ait imar tarihi mescit kapısının üzerindeki taşta yazılmıştır.

58 Harre, ateşte yanmış gibi siyah çürük taşları bulunan arazidir.

59 Utum, köşke veya kare şeklinde çatısı bulunan her bir eve yahut taştan yapılmış her bir kaleye verilen addır.

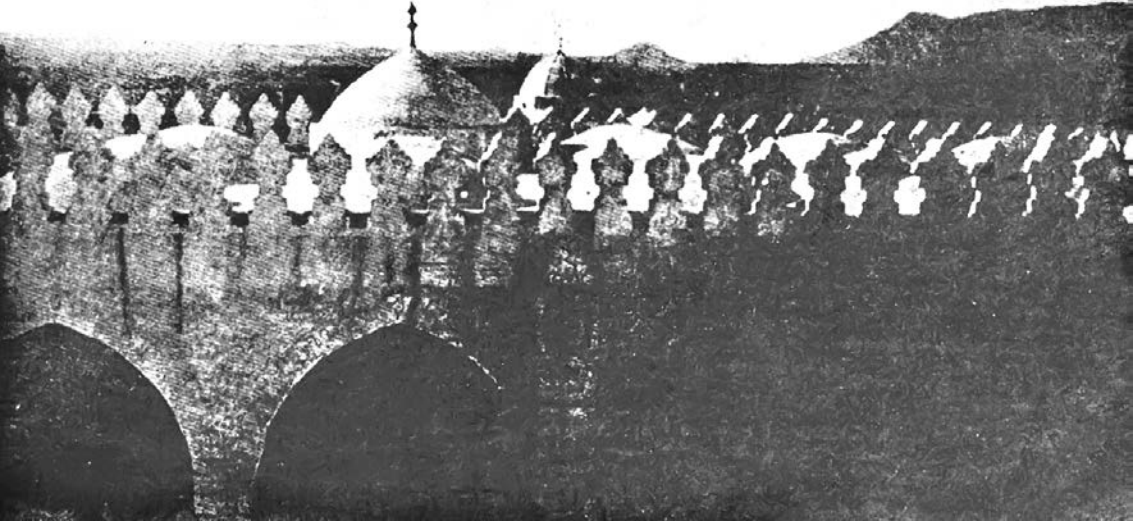
Seyyid, Şerif Ali b. Abdullah “Vefâii'l-Vefa” adlı kitabında kendi çağındaki -IX. yüzyılın sonlarındaki- Kuba Mescidi’ni tanıttı ve şöyle dedi: “Mescidin yedi revakı vardır. Üçü kible tarafında olup, her revakta doğudan batıya yedi direk vardır. İki revak kuzey tarafında, birer tane de doğu ve batı taraflarındadır. Doğru ve batıdakilerden her birinde ikişer direk vardır. İç avlu revaklar arasındadır. Bir direk ile yanındaki direk arasında yedi ziralık mesafe vardır. Deniz tarafındaki duvarının uzunluğu 68,5 ziradır. Güney veya kible duvarı 70 ziradan fazladır. Kuzeyden güneye uzunluğu 79 ziradır. İç avluya gelince doğudan batıya uzunluğu 51 ziradır. Kuzeyden güneye genişliği 26 1/4 ziradır. Mescidin yerden göğe, yani çatısma olan uzunluğu 19 ziradır. Dıştan, batısındaki döşeme taşından, tepe balkonlarına olan uzunluk 24 ziradır. Minaresinin yüksekliği 50 ziradır. Kaidesi 9 x 9 ziralık kare şeklindedir. Mescid-i Nebevi’nin Cibril kapısı diye bilinen kapısının eşiğinden, Kuba Mescidi’nin kapısının eşiğine olan mesafe yed zirasıyla 7200 zira -yani 3528 m.dir. Zira yed zirası yaptığımız araştırmaya göre yaklaşık 49 cm.dir.”

Şimdiki -1318 h.- mescide gelince, orayı ziyaret ettik. Medine’nin güneybatısındadır. Anberiyeye Kapısı’nın önündeki kışlamızdan normal at yürüyüşüyle 40 dakikada kat ettik. Kare şeklindedir. Bir kenarı 40 m. olup yüksekliği 6 m.dir. (Mescidin içten görüntüsünü Resim 147’de görebilirsin). Orda sağlam bir yapı ile taştan yapılmış 29 direk bulunmaktadır. Dışardan duvarları takviye etmesi için payandaları vardır. (Bak resim: 148). Resimde sol taraftaki, kaymakam⁶⁰ Ali İsmail Bey’dir. O muhafızların kumandanıdır. Sonra Dâru’l-Ulum Nazırı İbrahim Mustafa Bey, peşinden Surrenin Birinci Katibi Muhammed Ebu’s-Suud Efendi, daha sonra bazı asker ve arazide çalışıp su sâkiyelerini idare eden Medine Araplarından iki tanesi görülmektedir. O 1321 haccımızda idi.

Bu mescidin mihrapları, bir minaresi, mermer bir minberi bulunmaktadır. İçinde Ebu Eyyüb el-Ensari’ye nispet edilen bir kuyu mevcuttur. Kuyunun yanında bir nabak ağacı, hurma ağaçları ile biraz pamuk ekili yerler vardır. Mescidin içinde Peygamberimiz namaz kıldığı yer ve Efendimizin devesini çöktürdüğü söylenen yer ve Peygamberimize “Takva üzere temellendirilen mescid” ve devamındaki ayetlerin (et-Tevbe, 108) nazil olduğu söylenen bir başka yer mevcuttur. (...)

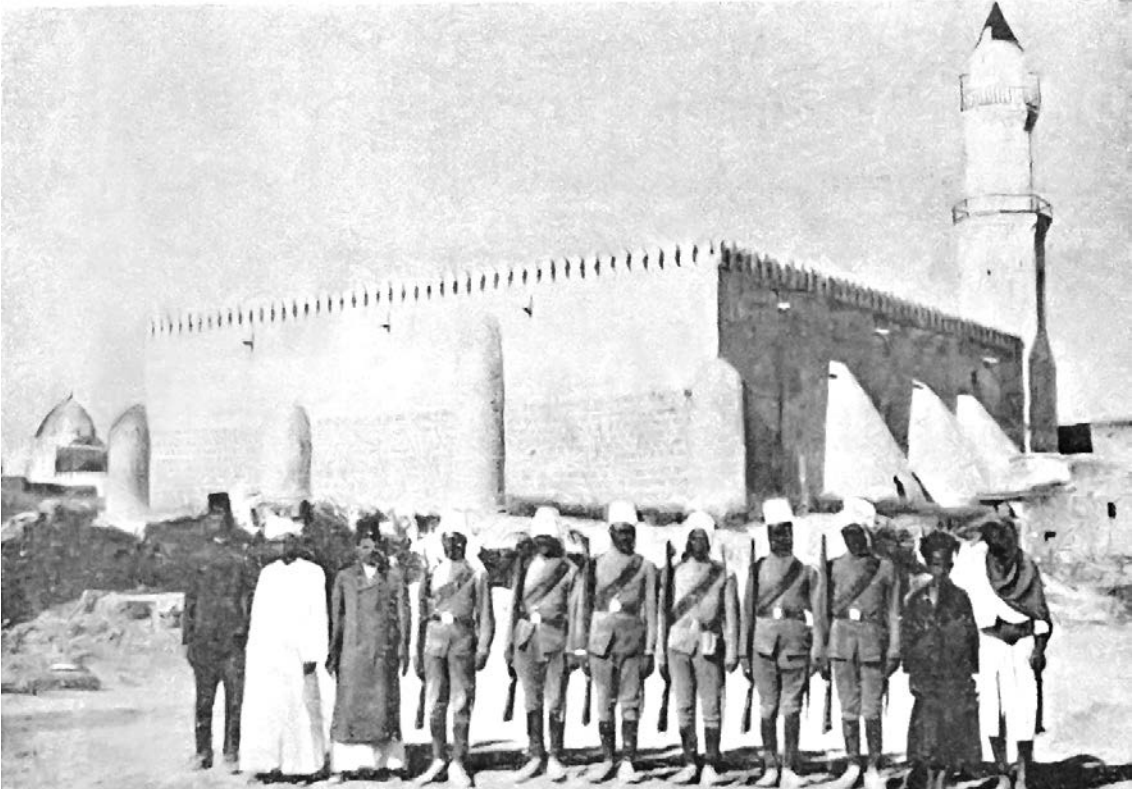
60 Kaymakam, kazanın mülki amiri manasına geldiği gibi “yarbay” manasına da gelir.

داخل مسجد قبا سنة ١٣٢٥

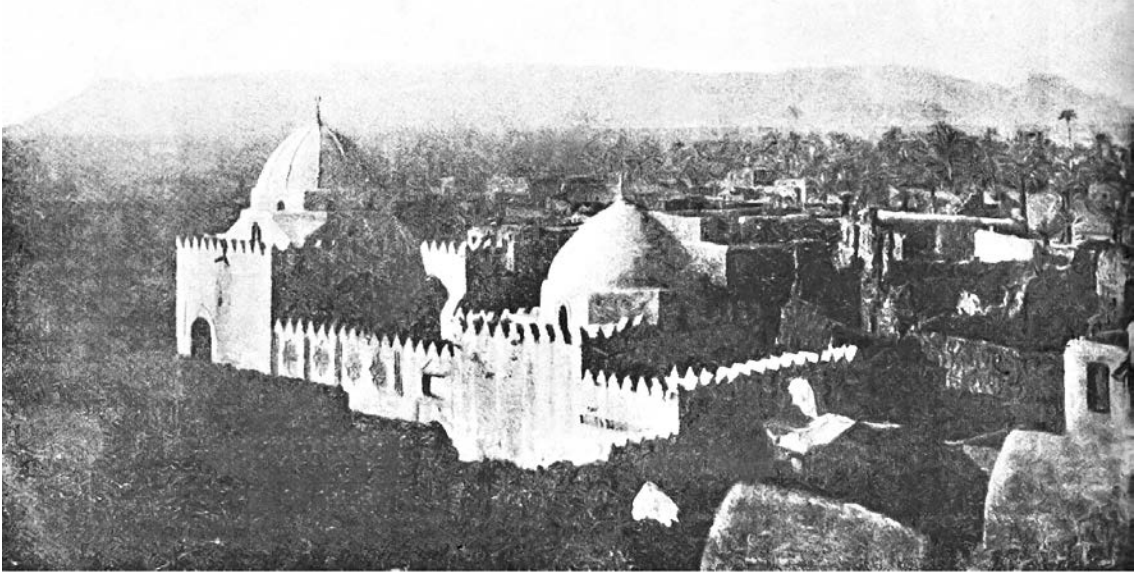

Resim 147: 1325 senesinde Kuba Mescidi'nin içi.

مسجد قبا بالمدينة المنورة

Resim 148: 1321 senesinde Medine-i Münevvere'deki Kuba mescidi.

Resim 149: Kuba Mescidi'nin kapısından Medine'nin yüksek binalarına bir bakış.

وَالْمَدِينَةَ وَالْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَالْمِنَارَ وَالْمَسْجِدَ الْأَقْمَامِيَّ وَالْمَسْجِدَ الْأَنْبِيَاءَ وَالْمَسْجِدَ الْأَنْبِيَاءَ وَالْمَسْجِدَ الْأَنْبِيَاءَ وَالْمَسْجِدَ الْأَنْبِيَاءَ

O mescitte “Keşf Penceresi” denen bir yer daha var. İnsanlar ziyaret ediyor. Bilmiyorum neyi keşfediyorlar. Bu mescidin en son 1245 h. senesinde yenilediği kapısının üzerindeki taşa yazılıdır. Mescide hasır döşenmiştir. Olabildiğince temizdir. Batısında Seyyide Fatımatü'z-Zehrâ Mescidi vardır. İddia ettiklerine göre mescit onun arpa öğüttüğü yerin üzerindedir. Bu mescidin bir kubbesi vardır. Fatıma Mescidi'nin yanında Şems Mescidi bulunur. Resim 149'da o ikisinin şekilleri ve 150'de Kuba Mescidi'ne göre konumu görülmektedir. Birinci resimde Ayr Dağı vardır.

Bu mescidin kuzeybatısında, 200 m. uzaklıkta Hatem Kuyusu veya Tefle Kuyusu da denen Eris Kuyusu bulunmaktadır. O bir bahçe içindedir ve derinliği 12 m.dir. Alt tarafında iki açıklık var. Su oradan kuyunun tabanına akıyor. Üçüncü açıklığın suyu Medine halkının su içtiği Ayn-ı Zerka su kanalına ulaşıyor. İnşallah onu anlatacağız. Kuyunun kendi adıyla anıldığı Eris, Yahudilerden bir adamdır. Şam halkının dilinde onun manası çiftçidir. Kuyunun “Hatem” diye adlandırılmasının sebebi; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yüzüğünün buraya düşmüş olmasındandır. Buhari “Sahih”inde Hz. Enes'ten şu hadisi çıkardı: O şöyle dedi: “Resulullah yüzüğünü evvela kendi kullandı, sonra Ebû Bekir, sonra da Ömer kullandı. Osman'ın eline geçince Eris Kuyusu'na düşürdü. Üzerine

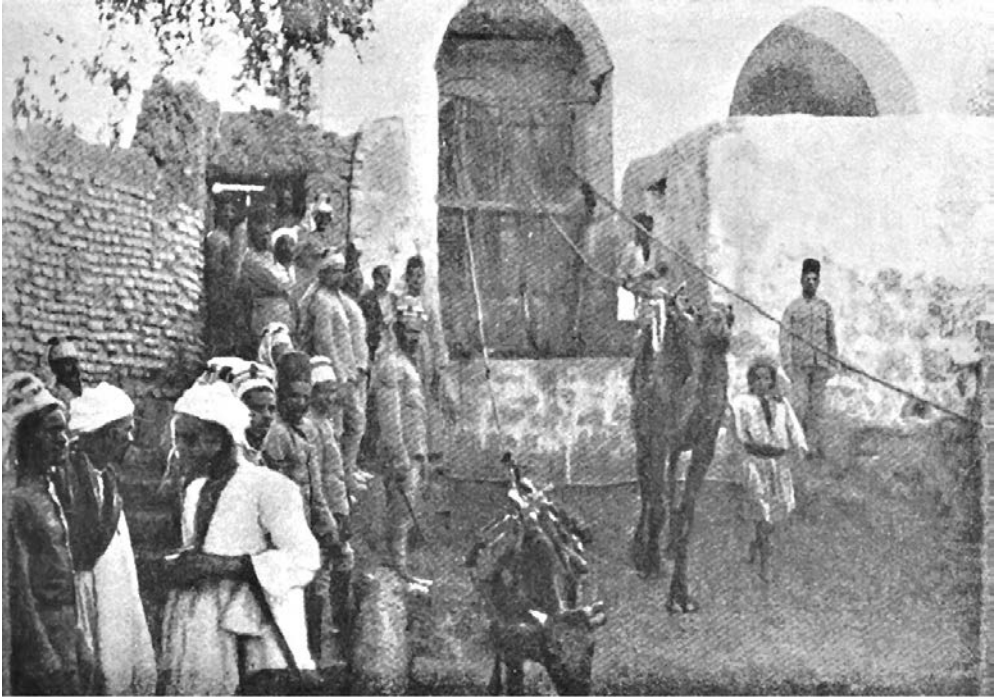
مسجد قبا من الخارج من الشمال والشرق سنة ١٣٢٥

Resim 150: Kuzeydoğudan Kuba Mescidi'ne bir bakış. (1325)

oturup yüzüğü çıkarmıştı. Onunla oynamaya başladı. Düşüverdi. Üç gün Osman'la birlikte oraya gidip geldik. Kuyunun suyunu bitiriyor ama onu bulamıyorduk. Bu onun halifeliğinden altı yıl sonra idi.” Müslim'in “Sahih”inde İbn-i Ömer'den sabit olmuştur ki yüzük kuyuya Muaykîb'in ellerinden düşmüştür. O iki hicrete (Habeşistan ve Medine) sahip Devsli bir adamdır. Buharî'nin “Sahih”inde uzun bir hadis vardır. Orada şu anlatılır: “Peygamberimiz (s.a.s.) Eris Kuyusu'na gitti. Ondan abdest aldı ve toprağın üstünde kalan kısmına oturdu. Ayaklarının dizden altını açtı ve onları kuyuya salladı. Onun ardından Ebu Hüreyre geldi ve onun gibi yaptı. Üçüncü olarak Ebû Bekr aynı işi yaptı. Ondan sonra Ömer geldi. Sonra Osman geldi. Hep birlikte ondan abdest aldılar ve kuyunun ağzındaki çıkıntıya Resulullah gibi oturdular.”

(...) Kuyunun suyu boldur. Bahçenin içindeki bir havuza akar. Su tatlı, hoş, son derece temiz ve sadece Medine toprağından yapılan testiler içine konduğunda kar katılmış gibi soğur. Bustânü Bi'ri'n-Nebi (s.a.s.) denen bir meyve bahçesi onunla sulanmaktadır. Bu bahçe, Osmanlı sadrazamı merhum Mehmed Paşa'nın vakfidir. Şimdi idaresine Hazine-i Celile-i Nebeviyye müdürü bakıyor. Bu bahçede çeşitli türlerde

Resim 151: Medine-i Münevvere'nin Kuba tarafında bulunan Hâtim Kuyusu'ndan su çıkarılışını gösteren fotoğraf.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعل في هذه الكعبة
مكة المكرمة منافع كثيرة
منها ما يشرب منه الماء
الذي هو من ماء زمزم
الذي هو من ماء الجنة
الذي هو من ماء
الذي هو من ماء
الذي هو من ماء

meyve ve ağaç bulunmaktadır. Medine halkı gezinmek ve öğle uykusu için buraya geliyor. Resim 151'de kuyunun üzerine kurulan sâkiye'yi ve etrafındaki yapıları görebilirsin. Sakiye bizim bildiklerimize zıttır. Kuyunun üzerine iki direk dikilmiş. Bu ikisi birbirine kiriş ile bağlanmış. Kirişin üzerinde iki makara var. Her birinin üstünden iki ip geçiyor. Bu iplerin bir tarafı su kırbasına, diğer tarafı onu çekecek hayvana bağlanmış. Hayvan kuyunun kenarında iken kırba kuyunun içinde su ile dolmuş oluyor. Hayvan ipin uzunluğu kadar bir istikamette yürüyor ve kırba kuyunun üstüne çıkıyor. Oradaki kanala dökülüyor. Hayvan sonra başladığı yere dönüyor. Bu esnada ip aşağı sarkıyor ve kırba ikinci defa doluyor. Sonra hayvan ikinci defa yürüyüşe geçiyor. Böyle devam ediyor. Hayvanlar alışıık nerede başlayacağını, nerede bitireceğini biliyor. Kovadaki su döküldüğü zaman küçük bir işaretle dönüyor. İpleriyle birlikte iki makaradan her birine saniye deniyor. Bir kuyunun üzerinde bir, iki üç, sekize kadar saniye olabilir. Her saniyeye ait onu çeken bir hayvan bulunur. Bu hayvan her türlü deve, sığır veya eşek olabilir. Kırbalar yekpare koyun derisidir. Eğer kırbayı bir eşek veya küçük bir dana veya bu büyüklükte bir hayvan çekiyorsa boyutları küçültülebilir. 152 ve 153. resimlere bakınız.

Resim 152: Medine-i Münevvere'deki bir sâkiyeden su çıkarılma görüntüsü.

ساقية بالمدينة المنورة سنة ١٣٢٢

Resim 153: Medine-i Münevvere'nin Bakî tarafında bulunan bir sâkiye. (1322)

ساقية بالمدينة المنورة سنة ١٣٢٢

باب المدينة المنورة المسمى بالعنبرية

Resim 204: Anberiyeye denen Medine-i Münevvere kapısı.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بَابُ الْمَدِينَةِ الْمُنَوَّرَةِ الْمَسْمُومَةِ بِالْعَنْبَرِيَّةِ

Medine'den Kuba'ya giden yol tehlikelidir. Çünkü yolun iki tarafında sık hurma ağaçları var. Yol arkadaşı edinmek ve silah taşımak şart. Zira orada Arap eşkıyalar var. Kafilesinden ayrı düşecek kimseleri bekliyorlar. Malını gasp edecek, belki de öldürecekler. Başımıza şöyle bir hadise geldi. Mahmil kafilesindekilerden biri, kendisini uğurlayan arkadaşıyla birlikte bir müddet yürüdükten sonra Medine'ye bir saatlik mesafe kadar uzaklaşmış. Dönüşte hırsızlar onu avlamış. Ense köküne, büyük ve topuz başlı “dübse” dedikleri bir değnekle vurmuşlar. Parasını alıp bırakmışlar. Ayıldığında rengi kaçmış bir hâlde bize döndü. Eski hâline gelebilmek için on gün tedavi gördü.

MAHMİLİN MESCİD-İ NEBEVİ'DEN ÇIKARILIŞI VE MEDİNE MÜLKİ ÂMİRİNİN BİZİ ZİYARETİ

22 Muharrem 1319 Cumartesi günü Mescid-i Nebevi'de toplandık. Bakır bölmeden, soktuğumuz gibi kisveyi çıkardık. Kisveyi, deve tarafından taşınan mahmilin üzerine koyduk. Padişah askeriyile Mısır askeri, Selam Kapısı'nın dışında iki sıra hâlinde dizilmişti. Dokunaklı ezgiler çalan iki mehter takımı beraberlerindeydi. Kortejle birlikte geldiğimiz yoldan yürüdük ve Anberiyeye Kapısı'ndan çıktık. (Resim 204) Mahmili

oradaki kışlamıza, emirin büyük çadırının karşısına koyduk. Nöbet tutacak kişileri belirledik. Sonra Mescidin şeyhi ve Medine mülki amiri, Ferik (Tümgeneral) Osman Ferid Paşa, şeref verdiler. Kampımızda bizi ziyaret ettiler, güzel bir karşılama yaptık. Askerlerimiz Anberiyeye Kapısı'ndan itibaren, emirin büyük çadırına kadar sağa ve sola iki sıra hâlinde dizildiler. Geldiğinde, askeriye selamı verdi. Onun için 21 pare top atışı yapıldı. Ben, emir, emin, koruma subaylar ve mahmil memurlarıyla birlikte onun yanında bekledim. Yanımızda 20 dakika kaldı. Ayrılırken, gelirken yaptığı gibi asker selamı verdi. Karşılamaımızdaki güzellik ve intizamdan memnun oldu. Subaylara ve askerlere medihkâr sözler söyledi. Vali gelirken ve giderken, iki Frenk atının çektiği, millî kıyafetli birinin sürdüğü güzel manzaralı bir arabaya binmişti. Önlerinde ve arkalarında düzensiz yaklaşık yirmi kadar atlı vardı. Saadetlileri bir cübbe ve beyaz "sonbis" den yapılan bir kaftan giymişti. Başında Türk tipi fesli bir sarık vardı. Gözlerinde gözlük bulunuyordu. Siyah bir sakalı, takvalı duruşu ve vakarlı bir siması vardı. Güzel muamelede bulunduğu ve aç gözlü olmadığı için Medine halkı onu çok seviyordu. Medine'den ayrılan her bir deveden sadece bir riyal alıyordu. Bir riyal de müddeî (savcı) alıyordu.

MEKELLE VE ŞİHR SULTANI

Medine-i Münevvere üzerine, söz etmeden evvel, yolculuğumuz esnasında kafilesiyle bize eşlik eden yüce kişiliği, güzel ahlakı ve hoş tavırlarını gördüğümüz Mekelle ve Şıhr sultanı hakkında bir kaç kelime söylemek istiyoruz. Mekelle ve Şıhr, Arabistan'ın güneyinde, Hint okyanusu sahilinde bulunan iki körfezdir. Aden ile arasında vapurla 24 saatlik bir mesafe vardır.

Bu sultanın hükmettiği vilayet bu iki isimle adlandırılmış. Nüfusu 200.000 olup, oğlunun bana bildirdiğine göre 6.000 askeri varmış. Emir, Hint Okyanusu'nda çalışan üç büyük ticaret gemisi varmış. Mekelle ve Şıhr Sultanı İvaz b. Ömer el-Kuaytî, Mekke'den Medine'ye seferimizde bize eşlik etti. Yanında ikinci oğlu Ömer b. İvaz el-Kuayti vardı. Büyük oğlu Galib'i sultanlıkta vekil bırakmıştı. Kendisi yokken, hacdayken sultanlığın işlerini idare edecekti. Bu Galib'in Muhammed adlı oğlu da dedesiyle birlikte idi. Onun yanında ailesi, vekili, devamlı yanında bulunan şerefli insan Hüseyin, Hintli bir doktor, Sudanlılardan

ve Hintlilerden oluşan, fitilli eski silahlar kuşanmış 90 kadar askeri vardı. Ülkelerinde Hanry Martini tarzında modern tüfekler taşıyorlarmış. Osmanlı Devleti, bu silahların Arap beldelerine sokulmasına müsaade etmiyormuş. Hâlbuki ben bedevi Arapların yanında, İngiliz yapımı Martini, Ford ve Limitford marka yeni tüfek çeşitlerini gördüm. Diğer Fransız ve İtalyan markalar da vardı. Domdom kurşunu atan tüfek bile vardı. Bu silahlar onlara Cibuti, Masu' gibi deniz limanlarından yelkenli gemilerle geliyor ve yüksek fiyatlara satılıyor. Bir tüfeğin fiyatı 10 İngiliz cüneyhinden az değil. Bir Arap'a verilecek en güzel hediye silah ve mermidir. Benden mukavvim (rehber) vasıtasıyla, çok mermi istediler. Vermedim.

Bu sultanın askeri daima fitille ateşlenen silahlar taşıyor. Barutu ve kurşunu, bir kısmı gümüştten, bir kısmı bakırdan olan hayvan boynuzu şeklindeki kaplar içinde tutuyorlar. Bellerinde kalın kemerler var. Küçük büyük bıçaklarını, eşsiz güzel nakışlı ve parlak kınların içine koyup kemerlerine yerleştiriyorlar. Pamuklu geniş bir gömlek giyiyorlar. Onun üzerinde pantolona benzeyen dar, uzun ve beyaz bir giysi var. Başlarında büyük hacimli sarıklar bulunur. Ayaklarında merhub denen ayakkabıları var. En çok piriñç, hardal, nohut ve et yerler. Hiç sebze yemeği yediklerini görmedim. Emir ve ailesi de onların yediklerinden yer. Ancak bazen harise tatlısı ve Frenk şehriyesi yiyebilir. Sultanın elbisesi Hint emirlerinin elbisesine benzer. Oğlu ve torunu daha sonra muhtevasını anlatacağımız mektuplar ve fotoğraflar gönderdi. Oğlunu atlı bir İngiliz subayının elbisesini giymiş gibi gördüm. Ancak onun elbisesi, pek büyük teşrifat elbisesi gibi simlidir. Resmi törenlerinde kılıçlarını kuşanırlar. Resim 154 ve 155'te o oğul ve torunu görebilirsin. Kadınlarına gelince, dış elbiseleri tepeden tırnağa bütün bedeni kaplayan bir elbisedir. Vücutun hiçbir yerini belli etmez. Gözlerinin önünde tentene şeklinde dokunmuş bir giysi bulunur. Hizmetçi cariyeler, belden ayağa kadar inen bir futa (etek) giyerler. Onun üzerinde beyaz "şaş"tan bir gömlek bulunur. Baş, yüz ve kollar açıktır.

Mekke'den Medine'ye yolculuğumuz esnasında, onun kafilesi özellikle güneş doğmadan yola çıktığımız günlerde yüklerini yerleştirirken gecikiyordu. Artık bizden oldukları için mecburen onları bekliyorduk. En iyisi onlara iki takım asker tayin edeyim de kalkışta yardımcı olsunlar dedim. Artık kafileleri gecikmeden bizimle yürüyebiliyordu.

Emirin Fakirlere Yardımı

Yolculuk esnasında Şam Mahmili'ne eşlik ederken yürüyemedikleri için yolda kalmış pek çok hacıya rastladık. Onlara vahşi hayvanların bulunduğu arazilerde rastlıyorduk. Yanlarında yiyecek ve suları kalmamış oluyordu. İslam kardeşliği görevimizi yerine getirmek için onları develerimize alıyorduk. Onların sayısı 40'a ulaştınca emirden yardım diledim. Allah da ona ikram etsin, hemen 20 deve kiralanmasını emretti. Ben develeri kiraladım. Derhal ücretini verdi. Her deveye iki fakir olmak üzere, fakirleri dağıttık. Şansından mahmile telgraf telleri taşıyan 200 deve eşlik etmişti. Sıra ile yollarda onları boşaltıyorlardı. Kiralama işine girdiğimizde onlarda yeterli sayıda deve bulduk. Onların sayısı çoğalınca, zayıflar bindi kuvvetliler sıra ile yürüdüler. Sonunda selametle Medine'ye ulaştık. Arkada kalmışların sayıları 85'i bulmuştu. Ayrıca yolda bir de cansız bir cüsse bulduk. Kefenledikten sonra defnettik. Bu arkada kalma yolculuktaki acelenin sonucudur. Şam Mahmili çok süratli gitti. Yolda yüzden fazla develeri telef olmuş. Gözümüzle gördük. Yavaş yavaş yürüseler, arda kalanlar kalmaz, telef olanlar olmazdı. Acelede nedamet, yavaştan almada selamet vardır.

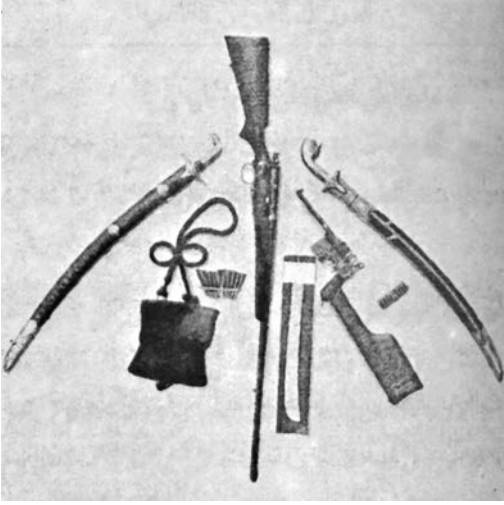

Resim 154: Mekelle ve Şihr sultanının oğlu Ömer b. Avâd.

Resim 155: Mekelle ve Şihr sultanının yerine geçecek oğlu Muhammed b. Gâlib.

٢٤٦
مذاهب السلاطين والسياسة والملك والسياسة والسياسة والسياسة

Resim 246: Zencibar sultanı, Mekelle ve Şıhr sultanı ile vezir Münebbihî'nin Hac emirine hediyeleri.

Emirin Mahmil Görevlilerine Hediyeleri

Emir, kendilerine yaptığımız büyük hizmetleri gördü. Onları içten gelerek yapmıştık. Yakînî iman, kalplerimize sevgi, kardeşlik ve gurbette kalmışlara yardım ağaçları dikmişti. Allah da ona ikram etsin emir bizim yaptıklarımıza karşılık bizi kıymetli hediyelerle mükâfatlandırmadan edemedi.

Hac emiri topçu İsmail Sabri Paşa'ya bir kılıç ve elmas bir yüzük hediye etti. Muhafızların kumandanı İbrahim Rifat Bey'e -Bu seyahatnamenin sahibine- de bir kılıç

ve elmas bir yüzük hediye etti. 246. resmin sağında o kılıcı görebilirsin. (...) Kızları için altın bir toka ve iki küçük altın bilezik hediye etti. (...) O kıymetli hediyeleri biz aldıktan sonra bana, yolda kendine ve arkadaşlarına yaptığımız yardımlardan dolayı çok memnun olduğunu söyledi. Biz de ona bizi güzelce gözettiği için teşekkür ettik.

Emir ve Yenbuu'l-Bahr Arapları

Emir Medine'den Yenbu'ya sefere karar verdi. Orada kendini ve beraberindekileri vatanlarına götürebilecek pek çok vapur bulunmaktaydı. Fakat bu kararını uygulamadı. Özetle şöyle:

Yenbu'nun şeyhleri, Arapları ve diğer yerlerin Arapları bu emirin Medine'ye geldiğini öğrendiklerinde peşi peşine heyetler hâlinde ona geldiler. Her heyet, yolculuk için gerekli malzeme ve develeri temin için kendisiyle anlaşmasını istiyordu. Biriyle anlaşma yapsa diğeri, öneğinin yaptığı anlaşmayı bozmak için geliyor onu kötülüyor, bazıları ondan daha düşük ücret teklif ediyor, bazıları ona rehin verme taahhüdünde bulunuyordu. Hepsinin isteği, bütün bunlardan öte, emire arkadaşlık edip mallarını yolda soymak idi.

Bütün bu heyetler, emirin evinin önüne yığıldı, sanki o Medine hükümdarı idi. Sonunda ileri gelenlerden biri ona, mümkünse güven ve

huzur içinde yolculuk edebilmesi için o yolun geçtiği yerlerin sahibi olan şeyhlere 2.000 cüneyh dağıtmasını söyledi. Eğer yanında bu kadar para yoksa en iyisi, geldiği gibi Mısır Mahmili'yle birlikte hareket etmesiydi.

Bunu duyunca Mekke şerifi ve valisine verdiği bol bol paralar ve dağıttığı kıymetli hediyeler için pişmanlığından parmak uçlarını ısırdı. Onların nüfuzunun Cidde'ye ulaşınca kadar geçeceğini ümit ediyordu, fakat iyi niyeti boşa çıktı. Yolculuk meselesini Medine mülki amiriyle konuştu. Ondan Yenbu veya Cidde'ye kadar kendisiyle göndermesi için bir bölük asker vermesini rica etti. Askerin gidiş gelişte harcayacakları yol masraflarını taahhüt etti, fakat müspet cevap alamadı. Valinin, askeri Medine'nin dışında, üç saatlik mesafeden daha uzak bir yere, devletin izni olmadan göndermeye yetkisi yoktu. Mülki amir ona, mahmile eşlik etmesini öğütledi. Çünkü o rahat ve güven için en iyi kefil idi. Şerif ve valiye kendisini Medine'den Cidde'ye götürecek bazı askerler göndermeleri için telgraf çekti. Bir hafta bekledi, cevap gelmedi. Hidiv vapurları şirketine Vech'ten Cidde'ye oradan Aden'e gitmesi için kiraya bir vapur vermeleri için telgraf çekti, bir fayda vermedi. Öyle anlaşılıyor ki gönderdiği telgrafa, telgrafhanede el konuluyordu, çünkü o devletin meşrebine uymuyordu veya işçiler telgrafın cevabını teslim etmekte kusurlu davranıyorlardı ki bu âdetleriydi. İyi ki Medine'den Mekke'ye gönderilen telgrafın evvela Şam'a, sonra İngiliz "Stern" şirketi vasıtasıyla Süveys'e, oradan Sevâkin'e, oradan Cidde'ye en son Mekke'ye ulaştığını biliyorduk.

Emire gidip geliyor, Arapların kusurlarını bildiriyor, sözlerinden, kalplerinden ne geçirdiklerini söylüyordum. Sonunda emire mahmile eşlik etmesini, bunun için de bir bedel vermemesini söyledim. Zira birbiriyle yarışan o adamların yüzünde kötülük emareleri görmüştüm. Emir fikrime katıldı. Çok azı hariç, kafilesiyle beraber yanımızda geldi.

Bu emir, Mekke'deyken Medine'ye, oradan da Cidde'ye yolculuk için develer kiralamış, ücretini de nakit vermişti. Kararını Yenbu veya Vech'e değiştirdince deveciler aldıklarıyla birlikte kaçtı. Medine'den de deve kiralamış, bir kısmının ücretini vermişti. Onların sahipleri de bir şey vermeden aldıklarıyla kaçtı. Hâlbuki daha evvel geçen Şeyh Muhammed Ebu Hamidi, deveciye ücretin tamamını vermemesi için

uyarmıştı, ama o dinlemedi. Bu zat onların aldıklarını tazmin edeceğini söylese de firarîler paraları tüketmişti.

Ücretini verip de sahibinin kaçmadığı devecilerden kendine 14 deve verildi. Fakat bunlar kafilesine yetmedi. Deveci de Vech yolundan gitmeyi kabul etmedi. Develer az olduğu için hizmetçi ve kölelerden çoğunu kara yoluyla Yenbu'ya, oradan da yelkenli gemilerle denizden, Cidde'ye yolladı. (...)

Emirin Tahsisatı Ve Sağladığı Emniyet

Bana bildirildiğine göre bu emir, İngilizlerden yıllık 105.000 rubye, yani 7.000 İngiliz cüneyhi tahsisat alıyormuş. Karşılığında da onlara dost davranıyor ve onların yasaklarını delmiyormuş. Emirin oğlu askerimizin düzenini ve mehterimizin güzelliğini görünce, kendilerine bir mehter korusu ve kendi adamlarına topçuluğu öğretecek subaylar göndermemi istedi. Mısır'a geldiğimde ondan bir mektup aldım.

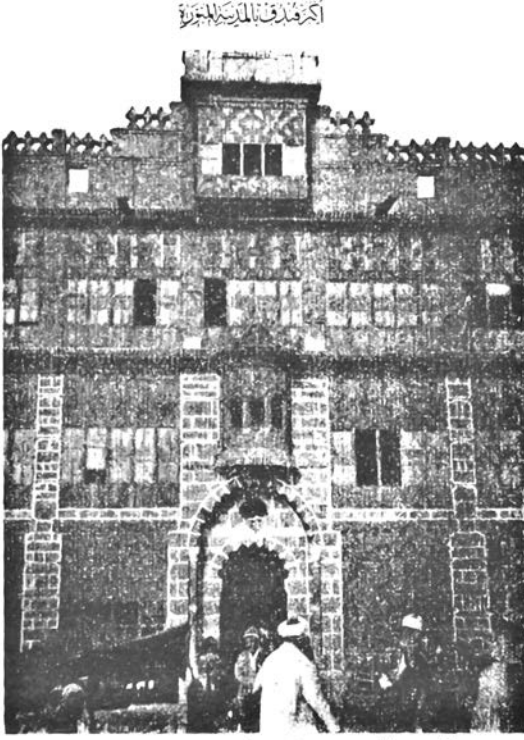
Mektubunda da isteğini yerine getirmemi, subayların alacağı tahsisatın ne kadar olacağını vs. bildirmemi istedi. Tanabişe'deki topçulardan da bahsetmişti. Ona, kendisinin koro ve subaylar hususunda hidivle konuşmasının iyi olacağını, yabancı bir ülkeye harp teknikleri öğretecek eleman göndermenin, resmî yazışmaları gerektirdiğini yazdım. Ona ve kardeşinin oğluna fotoğrafımı gönderdim. Üç defa mektuplaştıktan sonra cevap yazmadı. Ben de yazışmayı kestim.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE

İSİMLERİ VE YERİ

Medine, Hicaz vilayetinin ikinci başşehridir. Mekke'nin kuzeyinde ve yaklaşık 500 km. uzağındadır. Doğu Yolu'ndan Mekke-Medine arasındaki mesafeyi, mahmil kafilesinde deve yürüyüşüyle, 125 saat 50 dakikada kat ettik. 39 derece 50 dakika doğu boylamı ve 24 derece 32 dakika kuzey enlemindedir. Düz, geniş ve dört tarafı açık bir sahradadır. Kuzeyinde, 40 dakikalık bir mesafede Uhud dağı; güneybatısında, Zülhuleyfe yakınında 1,5 saatlik mesafede Ayr Dağı vardır. O yüksek ve yalçın bir dağdır. 157. resimden de Medine'ye ve etrafına bakınız.

Medine'nin çok ismi vardır. "Vefâü'l-Vefa" kitabının sahibi isim sayısını 90 küsura vardırmıştır. Bu isimlerin en meşhurları Kur'an'ın

للرحوم السيد عبد الله مدني وعدد غرفه ٣٧١

دار السور

Resim 158: Medine'deki en büyük otel. Merhum Seyyid Abdullah Medeni'ye aittir. 371 odası vardır.

MEDİNE'NİN BİNALARI

Çoğu, yakınındaki taş ocaklarından getirilmiş taşlardan yapılmıştır. Evleri, dar ve düzensizdir. Çoğunun önünde boş alan yoktur. Yüksek binalı, iki, üç veya daha çok katlıdır. Tek katlı çok az bina bulabilirsiniz. Zemin katların çoğu ticari mallarla doldurulmuştur. Odaları dardır. Şekilleri bizim bodrumlarımıza benzer. Ancak rengârenktir. Dükkânların kapıları yerden yaklaşık bir m. yüksektir. İleri gelen büyüklerin evleri iri, sağlam, güzel şekilli, eşsiz manzaralıdır. Ön yüzleri siyah tuğladan yapılmış olup güzel tıraşlanmış kerestelerden yapılmış cumbaları vardır. Kapıları yerden yüksektir. Resim: 158'de "Dâru's-Surur دار السور" denen Medine'nin en büyük otelinin

ön cephesini görebilirsiniz. O şimdi -1326 - Medine'nin idare meclisinin bir üyesi olan Seyyid Abdullah el-Medeni'nin mirasçılara aittir. Resim: 159'da güneybatı tarafından Medine'nin bir manzarasını görebilirsiniz. Medine'nin ara yolları dardır. Birinin genişliği 2 m.yi geçmez. Anayollar ise 4 m.yi geçmez. En iyi anayol "Hâretü's-Sâha حارة الساحة" dedikleri Mescid-i Nebevi'nin batısındaki yoldur, hem uzundur, hem de etrafında güzel binalar vardır. Valilik konağı da oradadır. Mescidin Selam Kapısı'na çıkan anayol taş döşemedir ama yer düz değildir. Dar oldukları için ara yollara sokak (geçit) diyorlar. Mescidin kuzeyindeki Bakar (البقر) sokağı, Hayyatın (الخياطين) Sokağı, hapis (الحبس) Sokağı, Unukaynî (عنقيني) Sokağı, Semhidî (السمهيدي) Sokağı, Büdü (البدور) Sokağı, Âğavât (الأغوات) Sokağı ve Bakî' hâresi (حارة البقيع) bunlardır. Bakî' hâresinde (Sokağında) bir ribat (han) bulunmaktadır. Oradaki

منظر المدينة من الجهة الغربية الجنوبية سنة ١٣٢٥

Resim 159: Güney batı tarafından Medine'nin bir manzarası. Yıl: 1325.

bir taş a oyularak şu yazılmıştır: “Bu mübarek ribatı Allah-ü Teâlâ'nın rızası için fakir kul Yakut el-Muzafferi el-Mansûrî el-Mâridâni, kadınlardan önce, özellikle fakir ve gurbette kalmış miskin adamlara vakfetti. Allah kabul etsin ve merhameti ve ikramkarlığı için cennetle mükâfatlandırın. Tarih: 706”

Mescidin güneyinde Bâhû (باهو) Sokağı, Kibrit (الكبريت) Sokağı, Kammâşîn (القماشين) Sokağı, Haydar (حيدر) Sokağı, Haccâmîn (الحجامين) Sokağı, Malik b. Enes Sokağı vardır.

Medine'nin iç surları ve dış surları vardır. Şehre ilk suru Muhammed b. İshak el-Ca'dî, 236 h. yılında, Arapların hücumlarına ve bedevilerin saldırılarına mani olmak için yaptırmıştı. Surlara dört kapı koydu. Doğuda Bakû'l-Gargad'a çıkılan kapı. Batıda, Akik'e ve Kubâ'ya çıkılan kapı. Bu kapının içe bakan tarafı, Peygamberimizin (s.a.s.) bayram namazlarını kıldırıldığı havzededir (meydandadır). Kuzeybatı kapısı ve dördüncü olarak da Uhud'daki şehit kabirlerine çıkılan kuzey kapısı.

372 h. senesinde Tâi' Lillah b. Muti'nin veziri Adudü'd-Devle b. Büveyh de Medine'ye bir sur yaptırmış. Bu sur zamanla yıkılmış ve kalıntılarında ve resimlerinden başka görünürde bir şeyi yok. Bu surların Câ'dinin surlarının yerine yaptırılıp yaptırılmadığı da bilinmiyor. Sonra Cevâd el-Esbehânî diye meşhur olan Musul sahibinin Veziri Muhammed b. Ebi Mansur da Mescid-i Nebevi'nin etrafına sağlam bir sur yaptırdı. (540 h.) İbnü'l-Esir der ki: “Medine'de Cuma namazı kılan

bir insan gördüm. Namazı bitirince Cemaleddin'e rahmet dileyip ona dua etti. Kendisine bunun sebebinin sorduğumuzda, "Medine'deki her Müslüman'a ona dua etmek vaciptir. Çünkü biz bedevi Araplar yüzünden zarar sıkıntı ve geçim darlığı içinde idik. Hiçbirimize eksikimizi giderecek, açlığımızı kapatacak bir şey bırakmazlardı. O bizim için bu surları yaptı. Bize kötülük yapmak isteyenler olunca, biz o surlarda himaye olduk. Ona nasıl dua etmeyelim." dedi. Hatipleri hutbede şöyle diyordu: "Allah'ım, Peygamber'inin harimini surlarla koruyan Muhammed b. Ali b. Ebî Mansur'un harimini koru." Bu surun haricinde de insanlar çoğalınca, adaletli melik Nureddin Mahmud b. Zengi 557'de Medine'ye geldiğinde, Medineliler kendisinden çocukları ve davalarını koruyacak ikinci bir sur yapmasını istediler. O da 558 h. senesinde dış surların yapılmasını emretti. Bunu Bakî Kapısı'na kaplattığı demir kaplamalara yazdı.

Musalla'nın yanındaki batı kapısıyla Selâm Kapısı'nın eşiği arasındaki mesafe 645 zira idi. Baki Kapısı'yla, mescidin Cibril Kapısı diye bilinen kapısının eşiği arasında 433 zira vardır. Belki de bu sur, Adudü'd-Devle'nin yaptırdığı ve izi kalmayan surların yerine yapılmıştır. Çünkü onlar batıdaki namazgâhın yanında idi; bunlar da öyle. Bu surları 755'de Melik-i Salih b. Melik-i Nasır Muhammed b. Kalavun yeniledi. 881 h. senesinde de Sultan Kayıtbay bir kısmını yeniledi. Çünkü bir müddet sonra surlar yıkılmaya yüz tutmuştu.

İç surlara gelince, Sultan Selim'in oğlu Sultan Süleyman 939 h. senesinde onları yeniledi. Yeni surları, eski surların temelleri üzerine inşa etti. 946 h.'de yapıyı bitirdi. Onun harcamaları 100.000 dinarı buldu. Çevresinin uzunluğu 3072 mimar zirasıdır (75 cm.dir). Bugün beş kapısı vardır. (resim 160) Bakî'ye çıkılan kapı: Baki Kapısı veya Cuma Kapısı diye bilinir. Bu kapının üzerinde aşağıdaki kitabe vardır. "Onu Sultan Süleyman 945 h. yılında, Sultan Mehmed han b. İbrahim han 1078 h. senesinde yenilediler." Bu bakırla yazılıdır: "Sultan Mahmud da 1162 h. senesinde tamir ettirdi." Kuzeyden bu kapıyı yeni bir kapı takip eder, adına Mecid Kapısı denir. Ziyafet evinin yanındadır. Kuzeybatıda, Sel Dağı'nın karşısında, surların son bulunduğu yer ile kale arasında kalan bir kapı daha vardır, Şam Kapısı diye bilinir. Bu kapıyı batısındaki Bab-ı Sağır (küçük kapı) takip eder. Burası kalenin güneybatısındadır. Resim 161'de bu kaleyi ve Medine'nin kuzeyini görebilirsin. Resmin ortasında alt tarafta Sebk Kubbesi bulunmaktadır. Sonra batı tarafının ortasında

Resim 161: Şam Kapısı tarafından Medine-i Münevvere'nin bir manzarası. Bu resim Medine-i Münevvere'nin deniz tarafında bulunan kısmıdır. Onda, Osmanlı Sultanı Süleyman tarafından yaptırılan kale ve Harem-i Nebevi'nin 5 minaresi görülmektedir. Bu resme bakanın solunda, avam havas herkesin "Sebil" dediği "Cüneyne"de bulunan Es'adî Seyyidlerin evleri bulunuyor. Resimde görülen kubbe, "Sebk" kubbesidir. Çünkü bu civarda sahabiler at yarıştıyordu. Bu fotoğraf Sel' Dağı'ndan çekilmiştir.

Mısır Kapısı gelir. Burayı Vahhabilerle harp edip iç surları tamir ettikten sonra Mehmed Ali Paşa açmıştı. (Bak Resim: 136) Surları, Sultan Abdülaziz de 1285 h. senesinde imar edip yüksekliğini yaklaşık 25 m. ye kaldırmıştır. Üzerlerine Medine'nin kenar mahallelerini korumak için 40 burç (kule) yaptırmıştır. Bu surlarda pek çok mazgal bulunur. Burçlar, top ve harp malzemeleriyle doludur.

Bu birinci surun batısında, ondan daha büyük, o surun güneyini ve batısını kaplayan, dışta kalan evleri de kuşatan bir başka sur daha vardır. Güneydoğudaki Bakî'den başlar, Sultan Selim'in oğlu Sultan Süleyman'ın 939 h. senesinde yaptırdığı kaleye kadar devam eder. Bu kale kuzey tarafındadır. Bu surların ise 5 kapısı vardır. İki kapı Bakî'nin yanındadır. Birisi Avâlî Kapısı'dır. Çünkü o kapıdan Bakî'ye çıkılır. İkincisine galiba Kufe Kapısı deniyor. Bu iki kapıyı güneydeki Sed Kapısı veya Kuba Kapısı takip eder. Batıda Anberiyeye Kapısı vardır. Oradan Harre'ye ve Akik Vadisi'ne çıkılır. Bu kapıya Bab-ı Hamidi de denir, çünkü Sultan Abdülhamid onu 1305 h. senesinde yenilemiş ve surlara katmıştır. Bunun kapıda böyle yazılı olduğunu gördüm. (Bak resim: 134) Bu kapı dış surlarda, Mısır kapısı iç surlardadır.

Medine'ye giren ve çıkan kafilelere buralarda muamele yapılır. Dış surun sonunda, kalenin yanında bir kapı daha bulunur, Kûme Kapısı

diyorlar. O da Sel'in karşısındadır. Bu dış surlar kerpiç ve çamurla yapı-
lıp kireçle sıvanmıştır. Öyle anlaşılıyor ki bunlar İshak b. Muhammed
el-Câdinin yaptırdığı surların yerindedir. Medine halkı, bunların Suud
el- Vehhâbi zamanında yapıldığını söyler. Bu Suud'un Medine'ye hü-
cumu ileride anlatılacaktır. O surların çoğunu yıkmıştı. Batıdaki iç sur-
lar ile batısındaki evler arasında geniş bir boş alan vardır. Ortalama
genişliği 400 m.dir. Orayı Osmanoğulları padişahlarından biri satın
alıp vakfetti, bina yapımını yasakladı. Orayı hacılar ve kafiler için
bir istasyon ve hayvanlarını oturtacakları bir yer hâline getirdi. Buraya
Menâha (المناحة) adı verildi. Daha sonra iki sur arasındaki bölgenin ta-
mamına Menâha dendi. Burası artık müstakil bir belde hâline geldi.
Burada Cuma kılınır ve tekrar Zuhr-i Âhir kılınmaz.

Medine'de 17 mescit, 18 kütüphane, ilk ilimlerin okutulduğu 17
medrese, bir yüksek mektep, 12 sıbyan (çocuk) mektebi bulunmak-
tadır. Her mektebin bir fakihî (İslam hukuku bilen alim) bir de arîfi
(irfan sahibi saygı gören bir kişisi) vardır. Mekteplerdeki öğrenci sayısı
320'dir. Yüksek mektebin 55 öğrencisi vardır. Bu 1309 h. yılındadır.
Orada 8 tekke, 21 sebîl -yani su çeşmesi- bir hastane, fakirler için 108
ribat, bir kale, asker için bir sükne (kışla), hükümete ait büyük bir ko-
nak mevcuttur. Ben polislerin olduğu yeri ziyaret ettim. Kumandanının
ve kâtiplerin yerden yaklaşık 40 cm. yükseklikte mestabeller (sekiler)
üzerine oturduklarını gördüm. Yer seccadeler ve hasırlarla döşeliydi.
Medine'de 10 karakol ve iki hamam var. Biri Medine'nin içindedir ki
Kanuni Sultan Süleyman yaptırmış. İkincisi ise Menâha'dadır. İkisi de
Mısır'daki hamamlara benzemektedir. Medine'de vakti bilmek için bir
güneş saati, 4.000 ev, 932 dükkân ve depo, dört büyük çarşı, 18 fırın,
36 kahve, dört boya mağazası, içinde hurma ağaçları, üzüm ve her türlü
semerenin bulunduğu 485 bahçe bulunmaktadır.

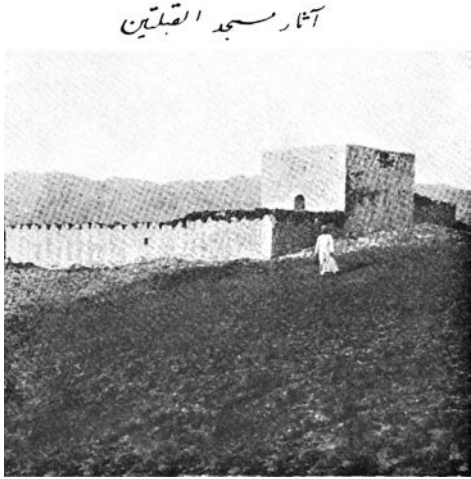
Özet olarak Medine binalarının ve tarihî eserlerin tanıtımını bitti-
ğine göre şimdide anlatabildiğimiz kadarıyla bazı tarihi eserlerin ayrıntı-
larını anlatmaya çalışalım.

MEDİNE'NİN MESCİTLERİ

Hız. Resul'ün (s.a.s.) mescidinden, tafsilatlı bab ve fasıllar hâlinde
ileride söz edeceğiz. Hamza Mescidi ile Kuba Mescidi'ni ise tekrarına
ihtiyaç bırakmayacak şekilde daha evvel tanıtmıştık. Şimdi geri kalan
mühim mescitleri tanıtalım.

Resim 162

Resim 162

Resim 162: Mescid-i Kiblateyn kalıntılarına ait üç fotoğraf.

1-Kiblateyn (القبطين) Mescidi

24 Muharrem 1318'de bu mescidi ziyaret ettim. O, Medine'nin kuzeybatısında, Küçük Akik Vadisi'nin başladığı yerde bir yükseltinin üstündedir. Onunla Rume Kuyusu (Osman (r.a.) kuyusu) arasında, bu mescidin kuzeyi istikametinde giden mesafe 15 dakikalık yoldur. Ben bu mescidi harap hâlde buldum. Bazı duvarlarından başka bir şey kalmamıştı. (Bak resim 162). Mescid-i Nebevî'deki hizmetçilerin şeyhi, Şucâî Şahin el-Cemalî 893 h. senesinde onu tamir edip tavanını yenilemiş. Sultan Süleyman da 950 h. senesinde onu yenilemiş, bunun üzerine yazılmış olduğunu gördüm. Kiblateyn (iki kible) Mescidi diye adlandırılmasının sebebi Yahya'nın Osman b. Muhammed b. Ahnes'ten yaptığı şu rivayettir: "Resulullah (s.a.s.) Selemeoğullarında Bişr b. Bera'nın annesini ziyaret etti. O, ona yemek yaptı. Efendimiz arkadaşlarıyla birlikte onun yemeğini yedi. Öğle vakti olunca arkadaşlarıyla birlikte Kiblateyn Mescidi'nde namaz kıldı. O namazın iki rekâtını kıldıklarında Allah tarafından Kâbe'ye yönelmeleri emredildi. Kendisi ve arkadaşları oraya döndüler," Zemaşşeri bunu şöyle tefsir etti: Erkekler kadınların yerine, kadınlar erkeklerin yerine geçti. Oluğa (Kâbe'deki) doğru durdu. Allahü Teâlâ'nın "Biz seni hoşnut olacağım bir kibleye döndüreceğiz" ayetindeki (el-Bakara, 144) kible, odur. Bu

sebepten burası Kibleteyn Mescidi diye adlandırılmıştır. Muhammed b. Câbir'den buna zıt bir rivayet vardır. O şöyle demiştir: Kible çevrildi. Selemeoğullarından 10 kadar kişi “Kibleteyn Mescidi denen mescitte öğle namazı kılıyorlardı. Birisi onlara geldi. Onlar namazın iki rekâtını kalmışken bunu onlara haber verdi. Onlar da hemen döndüler, yüzleri Kâbe'ye gelecek şekilde durdular.” Buhari'de, Berâ b. Âzib rivayetiyle bu çevrilme hikâyesi anlatılırken şöyle denmiştir: “Bir adam Hz. Peygamberle (s.a.s.) birlikte namaz kıldı. Namaz kıldıktan sonra Beyti'l-Makdis'e doğru ikinci namazı kılan Ensar'dan bir topluluğa rastladı. Allah'ı şahit tutarak kendisinin Resulullah ile beraber namaz kıldığını ve Kâbe'ye doğru durduğunu söyleyince o insanlar çevrilip yüzlerini Kâbe'ye döndürdüler.” Yahya Râfi' b. Hadic'den rivayet etmiştir ki Kiblenin dönmesi, Peygamberimiz öğle namazı kılarken Mescid-i Nebevi'de (s.a.s.) gerçekleşmiştir. Sahihayn'da İbni Ömer'in şöyle dediği rivayet edildi: “Biz Kuba'da sabah namazı kılarken bir adam geldi. “Muhakkak ki Resûlullah'a bu gece bir Kur'an nazil oldu ve Kâbe'ye dönmesi emrolundu. Beni dinleyin. Siz de oraya dönün” dedi. İnsanların kiblesi Şam (bölgesindeki Kudüs'e) doğru idi. Döndüler Kâbe'ye yöneldiler.” Said b. Müseyyib şöyle dedi: “17 ay Beyti'l-Makdis'e doğru namaz kıldılar.” Kible çevrildiği zaman Hz. Peygamber'in hangi mescitte namaz kılmakta olduğunu ve çevrilişin hangi vakit namazında olduğuna dair rivayetler birbirini tutmamakla birlikte bunların genelinden şu netice çıkarılabilir. Namaz esnasında kible değiştirilen birçok mescit vardır. Her iki kibleye doğru namaz kılınan her mescit iki kiblelidir. Bu ismin Selemeoğulları Mescidi'ne tahsis edilmesinin bir manası yoktur. Allah için, Hafız İbni Hacer'in dediği gibi demek zorundayız. “Dikkatle incelendiğinde, bu şekilde kılınan ilk namazın Selemeoğullarındaki öğle namazı olduğu görülür. Mescid-i Nebevi'de böyle kılınan ilk namaz ise ikinci namazdır. Öyleyse Selemeoğulları Kibleteyn Mescidi'nin bu isme daha layık olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü o, bir namazda iki kibleye karşı durulan ilk mescittir. Ondan sonra bu vaziyet başka mescitlerde de olmuştur.

2- Fetih (الفتح) Mescidi

Medine'nin kuzeybatısındaki Sel' denen dağın bir parçası üzerindedir. Buraya Ahzâb Mescidi ve Mescid-i Âlâ (en yüksek mescit) de denir. Bu mescit Resûlullah'ın (s.a.s.) Hendek Harbi'nde ayağa kalkıp,

ahzaba yani kendine karşı savaşılan kâfir gruplarına beddua ettiği yerdedir. Allah onun o duasını kabul etti ve onlara öyle bir rüzgâr gönderdi ki tencerelerini yıktı, çadırlarını sökü� attı. Müslümanların görmediği öyle askerler gönderdi ki kâfirler aksiliğe uğrayarak yenik vaziyette döndüler.

Ahmed “Müsned”inde, senedini güvenilir adamların oluşturduğu bir hadiste Cabir b. Abdullah’ın şöyle dediğini rivayet eder. “Hz. Peygamber (s.a.s.) Fetih Mescidi’nde üç gün, pazartesi, salı ve çarşamba günleri dua etti. Çarşamba günkü namaz arasında duası kabul oldu. İbn-i Zübâle’nin Ömer b. el-Hakem yoluyla yaptığı rivayete göre Onun yaptığı dua şudur:” اللهم لك الحمد هديتي من الضلالة فلا مكرم لمن أهنت ولا مهين لمن أكرمت، ولا معز لمن أذلت ولا مذلل لمن أعززت، ولا ناصر لمن خذلت ولا خاذل لمن نصرت، ولا معطي لما منعت ولا مانع لما أعطيت، ولا رازق لمن حرمت ولا حارم لمن رزقت، ولا رافع لمن خفضت ولا خافض لمن رفعت، ولا خارق لمن سترت ولا ساتر لمن خرقت، ولا مقرب لما باعدت ولا مباعد لما قربت. Allah’ım. Hamd yalnız sanadır. Sen beni dalaletten hidayete erdirdin. Senin ikram etmediğine ikram edebilecek kimse yoktur. İkrâm ettiğinin ikramını da elinden alabilecek yoktur. Senin zillette bıraktığını onurlandırabilecek kimse olmadığı gibi onurlandırdığını zelil kılacak kimse de yoktur. Senin eli boş bıraktığına kimse yardım edemez. Senin yardım ettiğini de kimse eli boş bırakamaz. Senin engel olduğuna kimse bir şey veremez. Senin verdiğin kimseye kimse mani olamaz. Senin mahrum bıraktığına kimse rızık veremez. Senin rızık verdiğini kimse mahrum bırakamaz. Senin alçalttığını yükseltecek yoktur. Yükselttiğini alçaltacak da yoktur. Örttüğünü açacak olmadığı gibi delip açtığını örtecek de yoktur. Uzaklaştırdığını yakınlaştıracak olmadığı gibi, yakınlaştırdığını uzaklaştıracak da yoktur.”

Başka dualar da rivayet edilmiştir. En güzeli “Sahih”te İbn-i Ömer’den rivayet edilen şu hadistir: Peygamberimiz (s.a.s.) sıkıntı esnasında şöyle dua ederdi: “ لا إله إلا الله العظيم الحليم، لا إله إلا الله رب العرش العظيم. Azametli ve yumuşak huylu olan Allah’tan başka ilah yoktur. Azametli arşın sahibi olan Allah’tan başka ilah yoktur. Göklerin Rabbi, yerlerin Rabbi ve ikramkar olan arşın Rabbi olan Allah’tan başka ilah yoktur.”

Bu mescidi Ömer b. Abdülaziz imar etti. Üç direği bulunan bir revaka sahip idi, fakat tahrip oldu. 575 h. senesinde Mısır'ın melikleri olan kölemenlerin vezirlerinden biri olan emir Seyfeddin Hüseyin b. Ebi'l-Heycâ onu yeniledi. Onu üç kemerli bir revak hâline getirdi. Binasını iyice yükseltti. Onun uzunluğu kuzeyden güneye 20 ziradan biraz eksikti. Doğudan batıya 17 zira idi. Fetih Mescidi'nin altında, güney tarafında iki mescit daha vardır. Onlardan ilkinde Selman Mescidi, Onun güneyindekine Ali (r.a.) Mescidi denmektedir. Her iki mescidi de yukarıdan adı geçen Seyfeddin 577 h. senesinde yenilemiştir. İkinciye Medine Emiri Zeyneddin Duğaym b. Haşrem 876 h. senesinde yenilemiştir. Birincisinin doğudan batıya uzunluğu 17 zira, genişliği 14 ziradır. İkincisi kuzeyden güneye 13 zira, uzunluğu 16 ziradır.

3- İcabe (الإجابة) Mescidi

Bu mescit Bakî'nin kuzeyinde tepeler üzerindeki "Urayd"a giden kişinin solundadır. Urayd, Evs kabilesinden Muaviye b. Malik b. Avfoğullarının köyünün kalıntılarıdır. Bu mescit onların mescididir. İcabe (kabul edilme) diye adlandırılmasının sebebi Müslim'in "sahih"inde rivayet ettiği Amir b. Sa'd hadisidir. Onun babası şöyle dedi: Bir gün Resulullah (s.a.s.) "Âliye"den geliyordu. Muaviyeoğulları mescide geldiğinde oraya girdi, iki rek'at namaz kıldı. Onunla birlikte biz de kıldık. Rabbine uzun bir dua etti. Sonra ayrılıp şöyle dedi: " سألت ربي ثلاثا، فأعطاني اثنتين و منعني واحدة. سألته أن لا يهلك أمتي بالسنة - بالجدب - فأعطاني و سألته أن لا يهلك أمتي بغرق فأعطانيها و سألته أن لا يجعل بأسهم بينهم فمنعنيها . Rabbimden üç şey istedim. İkisini verdi, birini vermedi. Ondan ümmetimi kuraklık ve kıtlık vererek helak etmemesini istedim, verdi. Ümmetimi boğularak helak etmemesini istedim, verdi. Kendi aralarında savaşlara girmemelerini istedim, onu vermedi."

Malik "Muvatta"sında bu hikayeyi Abdullah bu Cabir ve Abdullah b. Ömer'den rivayet etti. Vefâü'l-vefa sahibi bu mescidi IX. asırda ölçtü. Kuzeyden güneye 20 ziradan biraz noksan, doğudan batıya 25 ziradan azıcık noksan olduğunu gördü.

4- Râye (الراية) Mescidi

Bu mescit Şam Yolu'ndan Medine'ye girecek olanın solunda kalan Zibab Dağı'nın üzerindedir. Bu sebeple Zibab Mescidi diye de adlandırılır. İbn-i Şebbe Abdurrahman el-E'rac'dan, Peygamberimizin (s.a.s.) Zibab üzerinde namaz kıldığını rivayet etmiştir. Yine Abdurrahman b. Ebî Said el-Hudri'den Peygamber (s.a.s.)'in Hendek Savaşı'nda, kubbe şeklindeki çadırını oraya kurduğunu rivayet etmiştir. Bu mescidin Râye (bayrak) diye adlandırılmasının sebebi Vakıdî'nin şu rivayetidir. Yezid b. Hürmüz, Zibab sırtlarında Mevali (azatlı köleler) ile savaşıyordu. Onların başkanı kendi bayraklarını taşıyordu. Resim 140'ın sol üst köşesinde tepede bu mescidi görebilirsin.

5- Sukyâ (السقيا) Mescidi

Sukya, Medine'nin batısındaki Harre'de bir kuyudur. Mescit yanındadır. Şimdi yerinde bildik bir kubbe vardır. O kubbe, Anberiyeye Kapısı'nın yanındaki Ravş kubbesidir. Tirmizi "Hasen ve Sahihtir." diyerek Ali b. Ebî Talib'in şöyle dediğini rivayet etti: "*Resulullah ile beraber Bedir Gazvesi'ne çıktık. Harre'deki Sâd b. Ebi Vakkas'a ait Sukyâ'ya geldiğimizde Resulullah (s.a.s.) "Bana bir abdest suyu getirin" buyurdu. Abdest alıp, ayağa kalktı. Kibleye yöneldi ve 'دعاك و خليلك و عبدك كان إبراهيم إن إبراهيم كان عبدك و خليلك و دعاك' ve 'لأهل مكة بالبركة و أنا عبدك و رسولك أدعوك لأهل المدينة أن تبارك لهم في مدهم و لأهل مكة بالبركة و أنا عبدك و رسولك أدعوك لأهل مكة مع البركة بركتين صاعهم مثل ما باركت لأهل مكة مع البركة بركتين Allah'ım. Şüphesiz ki İbrahim senin kulun ve yakın dostun idi. Sana Mekke halkı için bereket duası yapmıştı. Ben de senin kulun ve elçinim. Sana Medine halkı için, onlara müd ve sa' dedikleri ölçeklerinde, Mekke halkına verdiğin bereket gibi, bir bereket yerine iki bereket vermen için dua ediyorum.*" dedi. Ahmed ve Taberânî'nin bazı rivayetlerinde, Peygamberimizin (s.a.s.) orda namaz kıldığı ve namaz kıldığı yere mescit yapıldığını rivayet etmişlerdir. "Vefau'l-Vefa" sahibi bu mescidi ölçtüğünde yediye yedi zira bulmuştur.

6- Fadîh (الفضيح) Mescidi

Bu mescit Kuba Mescidi'nin doğusunda, vadinin girişinde, yerden epey yüksekçe bir tepenin üzerindedir. Küçük bir mescittir. "Vefa" adlı kitabın sahibi şöyle dedi: "O 11 ziraya 11 zira genişliktedir. Onun Fadîh (bir tür içki) diye adlandırılmasının sebebi, İbn-i Şebbe'nin Cabir b.

Abdullah'tan rivayet ettiği şu hadistir “Nebi (s.a.s.) Nadiroğullarını muhasara ettiği zaman, kubbe şeklindeki çadırını Fadîh Mescidi'nin yanına kurdu. Bu mescidin olduğu yerde altı gece namaz kıldı. İçki haram kılınca, bu haber bu mescidin olduğu yerde 10 kadar arkadaşıyla fadîh içkisi içmekte olan Ebu Eyyüb'e (r.a.) ulaştı. Onlar o içki kabının ağzını çözdüler ve içindekileri boşalttılar. Bu sebeple buraya Fadîh Mescidi dendi. Fadîh, üzüm suyu ve koruk hâlindeki hurmalar kırılıp ezilerek elde edilen bir içkidir. Bu mescide Güneş Mescidi de denir. Bunun sebebi, Kuba Mescidi'nin doğusunda yüksek bir yerde bulunup, güneş doğduğunda, evvela oraya doğuyor olmasıdır. (...)

7- Beni Kureyza (بني قريظة) Mescidi

Bu mescit Fadîh Mescidi'nin doğusunda ve yaklaşık Doğu Harre kadar uzaklıktadır. Anlaşıyor ki o Sahihayn'daki Ebu Saîd el-Hudri hadisinde zikredilen yerdir. O şöyle dedi: “*Kureyza halkı Sa'd b. Muaz'ın hükmüne razı olacaklarını bildirdiklerinde Resulullah (s.a.s.) Sa'd'e haber gönderdi. Sa'd bir merkep üzerinde geldi. Mescide yaklaşınca Peygamberimiz, « قوموا إلى سيدكم أو خيركم : Efendiniz (veya en iyiniz) için ayağa kalkın» buyurduktan sonra Sa'd'e, « إن هؤلاء قد نزلوا على حكمكم : Bunlar senin hükmünü kabul edeceklermiş» buyurunca o: « نقتل مقاتلتهم و نسبي ذريتهم : Onların savaşçılarını öldürürüz. Zürriyetlerini de esir alırız.» dedi. Hadisin devamı var.*

Bu mescidi “Vefa'ü'l-Vefa” sahibi hicri dokuzuncu yüzyılda ölçmüş, kuzeyden güneye 44 tam 1/4 zira, genişliğinin ise 43 zira olduğunu görmüş. O şöyle der: “*Onun etrafında yarım insan boyu yüksekliğinde bir duvar var. Bu duvarı 893 h. senesinde Mescid-i Nebevî'nin şeyhi Şucâi Şahin el Cemâlî yeniledi.*”

8- Zaferoğulları (بني ظفر) Mescidi

Bu mescit Bağle (katır) Mescidi diye de bilinir. Bakî'nin doğusunda batı Harre'nin ucundadır. Taberânî, adamları güvenilir olan bir senetle Muhammed b. Fedâle'den rivayet etti. Bu zat Peygamberimizin sahabilerinden idi: “Zaferoğulları, mescitlerinde iken, Resulullah (s.a.s.) onlara geldi. Mescitlerinde bulunan bir kayanın üzerine oturdu. Onun yanında Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel ve sahabilerinden bazı

insanlar vardı. Nebî (s.a.s.) bir okuyucuya emretti. O da Kur'an okudu. Bu ayete geldiğinde, "(Ahirette) her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de bunlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak?" (en-Nisa, 41). Resulullah (s.a.s.), çene kemikleri sallanacak kadar ağladı ve şöyle dedi. "أى رب، شهيد أنا بين ظهرائيه، فكيف بمن لم أراه : Ey Rabbim. Ben arkalarında olduğum kişilerin şahidiyim. Görmediklerimi nasıl bileyim."

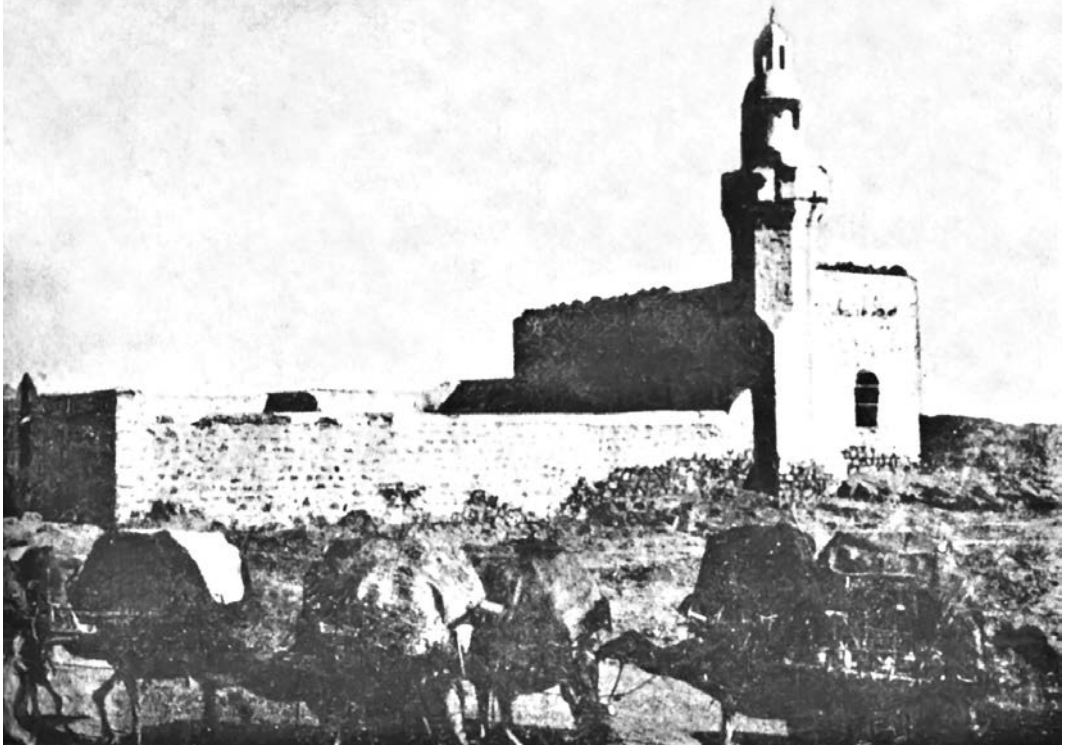
Bu mescidin yanında, kible tarafındaki Harre'de bazı tarihî kalıntılar vardır ki birinin Nebî'nin (s.a.s.) katırının ayak izi olduğunu iddia ediyorlar. İzin batısında, bir taş batmış bir dirsek izi var. İddia ediyorlar ki Hz. Peygamber (s.a.s.) buraya yaslanmış, mübarek dirseğini buraya koyunca taş onun için yumuşayıvermiş. Bir başka taşın üzerinde parmakları gösteren izler var. Onları da Peygamberimize bağlıyorlar. Hâlbuki bu konuda hiçbir şey sabit değildir. Bunlar katıksız iftiradır ki tarihî eserleri gezdiren rehberlerce uydurulmaktadır. Böylece sıradan insanların paralarını alacaklar. Hicri dokuzuncu asırda "Vefa"nın sahibi burayı ölçtü 21'e 21 zira buldu. Mustansır Billah Ebu Cafer el-Mansur bu mescidi imar edenlerdendir. Yıl: 630 h.

9- Übey B. Ka'b () Mescidi

Cüdeyleoğulları Mescidi diye de bilinir. Mü'minlerin annelerinin ve Akil'in şehitliğinin batısında, Baki Sokağı'ndan dışarı çıkınca sağ yandadır. Ömer b. Şebbe, Yahya b. Said'den rivayet etmiştir ki Nebî (s.a.s.) Übey Mescidi'ne gelip giderdi. Orada çok namaz kıldı. Bu mescit harabe hâlindeydi. Kuyu kazıcılar aletlerini buraya koyuyorlardı. Osmanlı devleti mescidi ve mihrabı yeniledi. Sağlam bir bina yaptı.

10 - Maide (المائدة) Mescidi

Bu mescit Medine'nin doğusundadır. Ben bir grup insanla ziyaret ettim. Medine'den oraya 20 dakikada vardık. Bir daire gördüm, içinde yemek kaplarını temsil eden oyuklar vardı. Diyorlar ki onlar, İsa'ya (a.s.) inen ve hakkında Allahu Teâla'nın Kur'an'daki şu sözü nazil olan sofranın izidir. "Ey Rabbimiz, Bizze gökyüzünden bir sofrayı indir. İllkimiz için de sonumuz için de bir bayram olsun. Senden bir mucize olsun. Bizzi rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısın." Allah buyurdu: "Ben size onu indireceğim." (el-Maide, 114). (...)

Resim 163: Medine-i Münevvere'deki Urve Mescidi ve kuyusu.

Medine'de söylediklerimizin dışında başka mescitler de var. Resim 163'te gördüğün Urve Mescidi bunlardan biri olup resmini Kazanlı Halil Efendi çekmişti. Cuma Mescidi de onlardandır. Kuba'dan Medine'ye dönüşü esnasında Salim b. Avfoğullarının yerine ulaşılmca Cuma farz olmuş, Peygamberimiz de bu mescidin olduğu yerde ilk cuma namazını kılmıştır. Bu mescit sert bir vadide Gubeyb denen yerdedir. Resim 164'ün sağ tarafında bu mescidi görebilirsin.

11- Bayram Musallası (مصلى العيد)

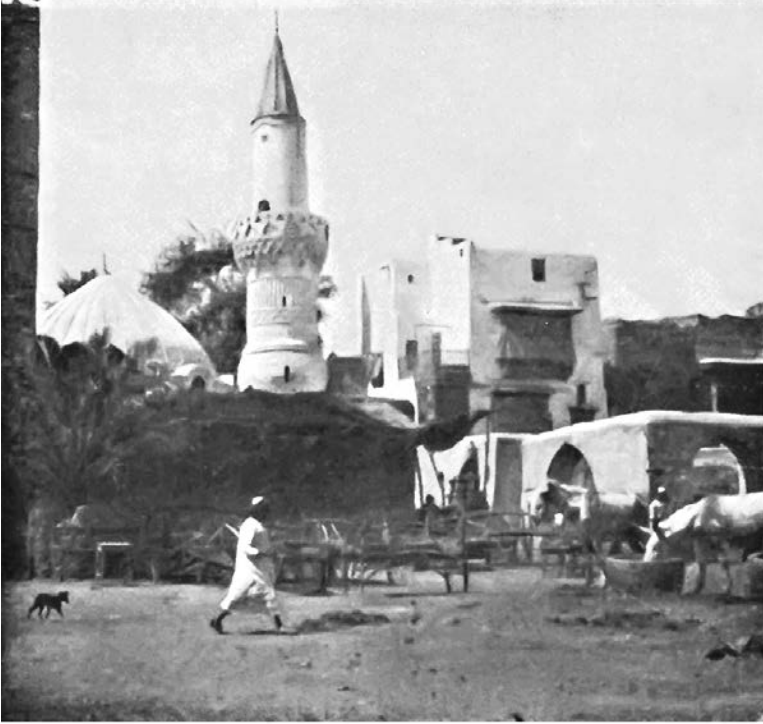
Bugün o Gamâme Mescidi olarak biliniyor. Aslında Gamâme Mescidi, Bedir'dedir. Hz. Resul'ün kıldığı ilk bayram namazı hicretin ikinci yılındadır. Efendimiz (s.a.s.) açık arazide bayram namazı kılar-
dı. Anzesi onun için getirilir, namazda ona doğru dururdu. Anze, asâ ile mızrak arasında bir mızrakçıktır. O mızrağın alt tarafında demirden bir yüzük başlık vardı. O Zübeyr b. el-Avvâm'ın idi, kendisine Necâşî vermişti. O da Hz. Peygamber'e hibe etti. Bayram günü, o önünde olduğu hâlde çıkardı. Peygamberimiz bayram namazını değişik yerlerde

Burası bizim yağmur istediğimiz Kurban ve Ramazan bayramlarında namaz kıldığımız yerdir. Orası daratılmaz, noksanlaştırılmaz.” Peygamberimiz (s.a.s.) namazı bitirince, insanlara doğru ayakta durur ve onlara hitap ederdi. Buhari'deki Ebu Said el-Hudri (r.a.) hadisinde işaret edildiği gibi üzerine çıktığı bir minberi yoktu. O şöyle dedi: “Nebi (s.a.s.) Ramazan ve kurban bayramı günü musallaya çıkardı. İşe namaz ile başladılar. Sonra namazdan ayrılıp insanlara doğru ayakta dururdu. İnsanlar saflarında oturuyor olurlardı. Onlara vâaz eder, tavsiyelerde bulunur, emirler verirdi. Bir yere elçi gönderecekse onları seçerdi. Bir şey emredecekse onu emreder sonra ayrılırdı. Ebû Said dedi ki: “İnsanlar bu hâl üzere devam ettiler. Nihayet Mervan Medine emiriyken, onunla bir Kurban veya Ramazan bayramı namazına çıktım. Musallaya geldiğimizde bir de baktım ki Küseyyir b. Salt'ın yaptığı minber orada. Mervan namaz kılmadan ona çıkmak isteyince şaşırđım ve hemen elbisesinden onu çektim. O da elbisesini benden kırtarıp minbere çıktı. Namazdan evvel hutbe okudu. Ona: “Değıştirdiniz vallahi” dedim. ‘Ey Ebu Said, senin bildiğın gitti.’ dedi. ‘Vallahi, bildiğım bilmediğımden daha hayırlıdır.’ dedim. ‘Şüphesiz ki insanlar namazdan sonra bizim için oturmayacaklardı. Ben de hutbeyi namazdan önceye aldım’ dedi.”

Buhari bunu “Musallâ'ya minbersiz çıkma” babında zikretti. Peygamberimiz (s.a.s.) musallaya Tarık-i Uzmâ'dan (en büyük yoldan) gider, her iki yolda olanlara selam verip, kendine ihtiyacı olanların ihtiyacını gidermek, başka yerleri de görmek ve İslam nişanlarını orada göstermek için başka bir yoldan geri dönerdi. Tarık-i Uzmâ, “Derbü's-Süveyka” diye bilinen yoldur. Diğer yol ise Züreykoğulları yolunun batısındaki yoldur. Buranın mesafesi oranın iki katıdır. Şimdi Medine'nin surları oradan gitmeyi engelliyor.

Musalla'nın bir kısmına Musalla Mescidi veya Gamâme (الغمامة) Mescidi denen bir bina yapıldı. Onun kuzeyinde Ebu Bekr es-Sıddik (r.a.) Mescidi diye bilinen bir mescit var. (Resim: 165) Bu mescidin kuzeyinde de Ali (r.a.) Mescidi diye bilinen bir mescit var. (Resim: 166) Bunu Medine Emiri Zeyneddin Duğaym el-Mansûri 881 h. senesinde imar etmiş. Bu mescidin üzerinde mealen şu yazılıdır: “İmam Ali'ye ait Allah için yapılmış bir mescit. Ali hükümleriyle binası parlak bir kişi olmuştu. // Sen onun sahasının tozunu, parlak yıldızların yanına gitmesini istersin. Ama aralarındaki fazilet farkı çoktur. // Orada öyle tam bir

مَسْجِدُ سَيِّدِنَا الْوَكِيْلِ بِالْمَدِينَةِ فِي حَرَمِ مَكَّةَ ١٣٢٦

رسم محمد علي سعودي افندي

Resim 165: Medine-i Münevvere'deki Hz. Ebu Bekr (r.a.) Mescidi. Tarih: 1326 Muharrem ayı.

بيت الطيب واليخبر عليه السلام

مَسْجِدُ سَيِّدِنَا عَلِيٍّ فِي حَرَمِ مَكَّةَ سَنَةِ ١٣٢٦

رسم محمد علي سعودي افندي

Resim 166: Medine-i Münevvere'deki Hz. Ali (r.a.) Mescidi. Tarih: 1326 Muharrem ayı.

بيت الطيب واليخبر عليه السلام

Resim 167: Medine-i Münevvere'deki Gamâme Mescidi.

namaza devam edildi ki, ezeli geçen (zaman sınırını aşan zatın vücudunda) olan akıntının durması için (namaz) uzuyordu. // Sultanımız Abdülmecid'in hayırları kesintisiz, devamlı, zaman uzadıkça büyüdü. // Onun yardımcıları büyüdü. Zira onun Rasim'i işin başındadır. İsmi de işi de güzeldir. // Ne güzel mescit! O zarafet evidir. Kuşluk güneşi orada koç burcuna girer. // Ona şöyle tarih koydum. Zaman devam ettikçe şerefli ve yüce padişahımızın gençleri devletlerin üzerine yürüsün”.

Musalla Mescidi'ni, Sultan Hasan b. Sultan Muhammed b. Kalavun harap hâldeyken imar etti. Onun imar tarihini bilmiyoruz. Ancak Sultan Hasan'ın 748 h. ile 762 h. yılları arasında görev yaptığını biliyoruz. Mimar Emir Bürdyek de onu 861 h. senesinde Eşref İnal'ın devleti zamanında onardı. Mescidin dışına tebliğcilerin oturduğu bir tavan ve mescidin dışında, camiye kapısından girecek olanın sağında, hatibin (bayramda) üzerine çıkması için bir merdiven ilave etti. Şimdiki mescide gelince sekiz kubbelidir. Siyah kireç taşıyla sağlam bir şekilde yapılmıştır. Bak (Resim: 167) Onun yanındaki Osman Mescidi'dir. Sağdaki ravşenli (küçük çatı pencere) ev, Hücre-i Nebeviyye'deki ferraşların (sergi işlerine bakanların) şeyhi Emin Berî (بری) Efendi ve kardeşi Şeyh Hüseyin'e aittir.

MEDİNE'NİN KÜTÜPHANELERİ

Medine'de çok kıymetli, nadir ve emsal alınan pek çok kitap vardır. Onlar değişik medrese ve çeşitli kütüphanelere dağıtılmış hâldedir. Bu kitaplar arasında, güzelliği insan gözünü büyüleyen, zarafetinin hoşluğu insanın içine işleyen eşsiz bir hatla yazılmış Mushaflar da vardır. İşte biz, o kitapların ve Mushafların bulunduğu o mekânları sayıp söyleyeceğiz.

Sayı

1.081 Resulullah'ın (s.a.s.) minberi ile kabri arasından ibaret Ravza'daki mushaflar.

4.596 Mescid-i Nebevi'nin Selâm Kapısı'nın olduğu yerde bulunan Sultan Mahmud Medresesi Kütüphanesi'ndeki Mushaf ve kitaplar.

1.669 Sultan I. Abdülhamid Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

2.063 Selam kapısı civarında bulunan Beşir Ağa Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

1.249 Şeyhülislam Arif Hikmet Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar. O Mescid-i Nebevi'deki Cibril Kapısı'na yakındır. O en güzel, en temiz ve en tertipli kütüphanelerdendir.

1.269 Ömer Efendi Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

593 Sakızlı Mustafa Efendi Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

158 Mescid-i Nebevi'nin eski şeyhi Emin Paşa Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

461 İhsaniye Medresesi denen Mustafa Efendi Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

129 Mücavirlerden biri olan Buharalı Şeyh Abdülğafur Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

1.100 Şeyh Mazhar Efendi Tekkesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

100 Eski Mısır Tekkesi Nazırı Hüseyin Ağa Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

100 Emin Efendi el-Fenâyirci Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

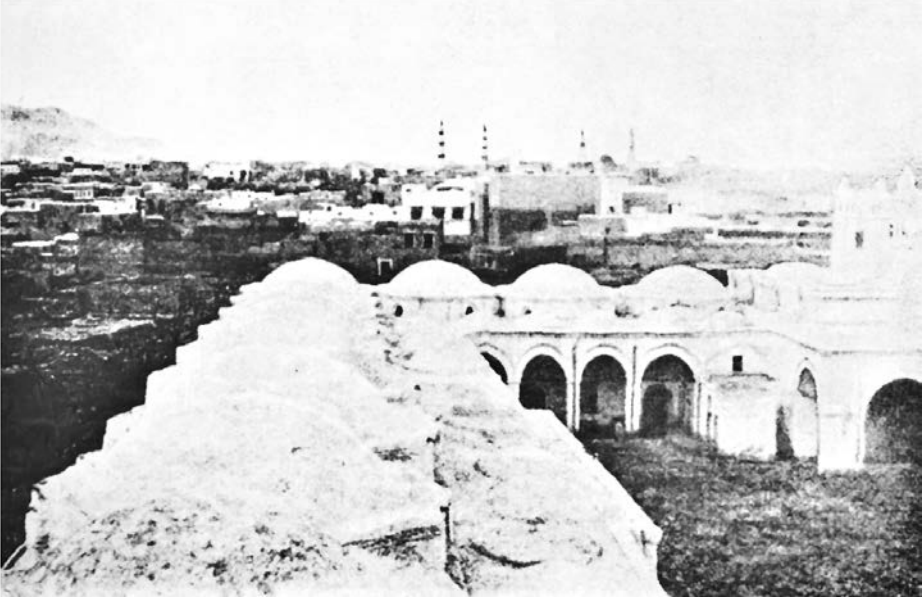
206 Mehmed Efendi Servet Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

1.050 Mescid-i Nebevi'nin İmam-Hatiplerinden biri olan Ahmed Efendi el-Bisâtî Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

157 Mücavirlerden biri olan Kepli Nazır Medresesi Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

منظر المدينة من فوق تكية محمد على باشا

منظر المدينة من فوق تكية محمد على باشا

Resim 168: Medine-i Münevvere'deki Mehmed Ali Paşa Tekkesi'nden Medine'nin bir görüntüsü.

500 Hazreti Sultanın teşrifat başkanı Selim Bey Kütüphanesi'ndeki kitaplar.

21.855: Bu kütüphanedekilerin toplamı.

MEDİNE'NİN TEKKELERİ

Medine'de sekiz tekke vardır. En meşhurları, Menâha'da, Anberiyye Kapısı'ndan girenin solundaki Mısır Tekkesidir. Uzunluğu 89 m., eni 50 m.dir. Sağlam bir yapıya ve eşsiz güzelliğe sahiptir. Resim 169'da görebilirsin. Tekkeyi İbrahim Paşa, babası, yüce ailenin dedesi Mehmed Ali Paşa'nın zamanında yaptırmıştır. Yangınlar zarar vermesin diye tavanı kubbeli yapılmıştır. Medine için bu tekkenin çatısından çektiğim Resim: 168'e bakınız. Resimde gördüğümüz dört minare Mescid-i Nebevi'nin minareleridir. Tekke de, mahzenler, fırınlar ve mutfak vardır. Buğday, pirinç ve gerekli şeyler Mısır'daki vakıflar idaresinden geliyor. Nazırının (müdürünün), memurlarının maaşları da yine Mısır hükümeti tarafından tayin edilmektedir. Fakirler tekkeye ekme ve çorba almak için her gün gelirler. 1321'de, fazla ve normal verilen günlerde yevmi olarak 800 fakire verilenlerin listesi aşağıdadır. Fazla verilen günler: Ramazan günleri, Şevval'in ikinci yarısındaki ve Zilkade'nin ilk yarısındaki perşembe günleri ile Muharrem ve Recep aylarındaki perşembe günleridir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 169: Medine-i Münevvere'deki Mehmed Ali Paşa tekkesinin ön cephesi.

Fazla Verilen Günler			Normal Verilen Günler		
Verilen Miktar Okka	Cinsi	Bir Kişi İçin	Verilen Miktar Okka	Cinsi	Bir Kişi İçin
		Dirhem			Dirhem
8	Yağ	4	3	Yağ	1,5
100	Mısır pirinci	50	40	Mısır pirinci	20
96	Un	48	96	Un	48
40	Et	20	-	-	-
96	Oğun	46	92	Oğun	-
336	-	166	231	-	-

Tekkenin Nâzırı Necip Bey adında bir Türk'tür. İşinin gereğini en iyi şekilde yapıyor. Hatta tekkede hususi maaşıyla yaptığı pek çok düzenleme gördüm. Bunda şaşılacak bir şey yok. O takva sahibi cömert bir kişi. Medine halkı ve idarecileri onu çok seviyor. Tekke görevlilerinin de ahlakları güzel. Fakirlere karşı yumuşak ve nazik davranıyorlar.

MEDİNE'NİN KABİRLERİ

Uhud ve oradaki şehit kabirleri üzerine daha evvel konuşmuştuk. Geriye günümüze kadar Medine halkının defnedildiği Bakî' Kabristanı üzerine konuşmak kaldı.

Bakî, Medine'nin doğusunda, surlarının dışında uzunluğu 150 m., genişliği 100 m. olan dikdörtgen şeklinde bir yerdir. Oraya Bakî'l-Garkad denir. Çünkü bu tür ağaç orada çoklukla bulunuyordu, fakat kesildi. "Bakî"nin sözlük anlamı aslında, "en çok istenen çeşitli türde ağaçların bulunduğu yer." demektir. Garkad ise "Avsec (teke dikenî)" ağacının büyükleridir. Bu Bakî'l-Garkad, Amr b. Numan el-Beyâdî'nin kavmi için söylediği mersiyede adı geçen yerdir. Onlar harplerinden birinde, bahçelerinden bir bahçeye girmişler. Kapısını üzerlerine kilitlemişler. Bir biriyle savaşmışlar. Birbirlerini öldürmedikçe kapı açılmamış. O bu konuda şöyle dedi: *"Evler boşaldı. Mağlup olmayacak şekilde galip oldum. Hâkimiyette tek başıma kalman bana sıkıntı veren şeylerdendir. // Akik ile Bakî'l-Garkad arasında gıpta ile antlaşma yaptığım kişiler nerede. // Her kabilenin gasp edilmiş malları, imdada gelen her antrenmanlı kişinin silahu onlara ait idi. // Canım Amiroğullarımdan bazı gençlere feda olsun. Çileli bir makamda ölümü içtiler. // Onlar öyle bir topluluktur ki karar verdiler ve onların şeflerinin kanlarını döktüler. Birbirine olgun olmayan kişinin yapacağını yaptılar. Ey adamlar. Zamanlarını yaşayan o kişilerin imdadına koşun. Onların evleri terk edildi. Sanki oralarda hiç zaman geçirilmedi."*

Bu mekânda sahabe, tâbiîn ve İslam büyüklerinden pek çok kişinin kabirleri vardır. Buraya sahabeden yaklaşık on bin kişi defnedilmiş, diğerleri değişik beldelere dağılmışlardır. Selef-i Salih denen ilk dönem âlimleri kabirler üzerine bina yapıp kireç vs. ile boyamaktan sakınırlardı. Bu yapılmış ve onların kabirlerini gösteren işaretlerin çoğunun kaybolmasına sebep olmuştur. Bu sebeple kabirleri üstüne kubbe yapılmış olan bazı fertler hariç çoğunun kabri bilinmez. Şu zatlar bunlardır: Peygamberimizin (s.a.s.) evlatları İbrahim, Rukiyye ve Fatıma, Ali b. Ebi Talib'in annesi Fatıma bt. Esed (r.a.), Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mes'ud, Sa' d b. Ebî Vakkas, Es'ad b. Zürene, Huneyyis b. Huzafe es-Sehmi, Hasan b. Ali. Hasan b. Ali'nin türbesinde, kardeşinin oğlu Zeynelâbidin Ali b. Hüseyin, Ebu Cafer el-Bakır, Muhammed b. Zeynelâbidin Cafer-i Sâdık b. Bâkır'ın kabirleri de vardır.

Resim 170: Bakî'nin bir fotoğrafı. Orada Âl-i Beytin kubbesi, Osman b. Affan Efendimizin kubbesi ve Mâlik Efendimizin kubbesi bulunuyor.

Kabrinin Bakî'de olduğu bilinenler ise şunlardır: Abbas b. Abdülmuttalib, kız kardeşi Safiyye, onların kardeşlerinin oğlu Ebu Süfyan b. Haris b. Abdülmuttalib, mü'minlerin emiri Osman b. Affan, Sâd b. Muaz el-Eşheli, Ebû Said el-Hudrî. Resulullah'ın (s.a.s.) bütün hanımları Medine'ye defnedilmiştir. Ancak Hz. Hadice (r.anha) Mekke'ye, Meymûne (r.anha) Serif'e (سرف) defnedilmiştir. Allah hepsinden razı olsun. Abbas ve Hasan b. Ali ve onunla söylediklerimizi tek bir kubbe topluyor ki oradaki en yüksek kubbedir. Sultan Mahmud'un 1233 h. senesinde yaptırdığı İbrahim kubbesiyle, Osman kubbesi de yüksektir. Peygamberimizin hanımlarının kubbesi, İsmail b. Cafer es-Sadık'ın kubbesi, hicret yurdunun imamı, İmam Ebu Abdullah Malik b. Enes el-Asbahî'nin kubbesi, Kurrâların şeyhi Nafi'nin kubbesi. Orada bir de Hüzün Kubbesi denen bir kubbe daha vardır. Söylentiye göre o, Peygamberimizin kızı Fatıma'nın, babası (s.a.s.) vefat ettikten sonra içine kapanıp, oradan ayrılmadığı evin üzerine yapılmıştır. Bakî'de çok kubbe vardı. Vahhabiler onları yıktılar. Resim 170'de birçok kubbe görebilirsin. Resme bakanın sağındaki İbrahim kubbesidir. İkinci Akil'inkidir. Üçüncü Peygamberimizin hanımlarına aittir. Dördüncü kızları Rukiyye, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm'e mahsustur. Büyük olan beşinci ise Âl-i Beyt'e aittir. İki burcun sağındaki kubbe ise Efendimizin

منظر البقيع من الجهة الشرقية الجنوبية سنة ١٣٢١

Resim 171: Güneydoğu tarafından Bakî'nin bir manzarası. Yıl: 1321.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَالصِّيَامِ
وَالْحَجِّ وَالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ
وَالْحَجِّ وَالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ

halaları Âtike ve Safiye'nindir. Resim 171'de Bakî'ye, güneydoğu tarafından bakabilirsiniz.

Efendimiz (s.a.s.) Bakî'u'l-Garkad'i ziyaret eder, oradakiler için dua ederdi. Hatta bunu ona Allah emretmişti. Nitekim Müslim ve Nesâi'deki Hz. Aişe hadisi buna delildir. Orada Cebrail'in Peygamberimize (s.a.s.) şöyle dediği ifade edilmiştir: “ إن ربك يأمرك أن تأتي أهل البقيع فتستغفر لهم : Şüphesiz ki Rabbin sana, Bakî'de olanların yanına gelip, onlar için istiğfar etmeni emrediyor.”

Medine halkı her perşembe günü Bakî'yi ziyaret eder. Kabirlerin üzerlerine reyhan çiçeği ve yanına da diğer çiçeklerden koyarlar. Şii mezhebinden bir kişi, beş kuruş vermedikçe Bakî'deki Ehl-i Beyt kubbesine giremez. Nitekim Kâbe'ye de bir riyal vermedikçe girilemez. Eğer kişi zenginse daha çok alınır. Yine hücrenin hizmetiyle görevli, Mescid-i Nebevi'deki hadım ağalara bir riyal vermedikçe oraya kimseyi koymazlar. Bu da akşama bir saat kala mumlar yakılırken olabilir.

Bakinin dışında türbesi bulunanlar şunlardır: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) babası Abdullah b. Abdülmuttalib'in türbesi. O Medine'nin girişindedir. Şeyh Ali el-Uraydî'nin türbesi. Medine'nin doğusunda,

bir saatlik mesafede bulunmaktadır. Seyyid Ahmed er-Rufai'nin kızı Seyyide Melike'nin türbesi, Aşere diyarındadır. Onun binası Sultan Mahmud hanın eserlerindedir. Seyyid Zekiyyuddin'in Şam Kapısı'nın dışındaki türbesi, Şafii fakihlerinden birisi olan Ebu Şücâ'nın türbesi, Nureddin eş-Şehid el-Esbahânî'nin türbesi. Bu ikisi Mescidin doğusunda döşeme taşlarının olduğu yerdedir.

MEDİNE'NİN ARAZİSİ

Medine toprakları iki kısımdır. Çoğunlukla olan birinci kısmı beyaz kumlu ve tuzsuzdur. Buralar hurma ağaçları ve asmalarla dolu olup çoğu Medine'nin doğusunda yer alır. İkinci tür toprak siyahtır. Buğday (az miktarda), arpa, nar, portakal, şeftali, üzüm, muz, lim, karpuz, kavun, tatlı limon, ekşi limon, adalı (Anadolu'daki beldelerden olan Adalya'ya (Antalya'ya) nispet edilen bir meyvedir) gül, yasemin, nane, fül (arap yasemini), lahana, domates, siyah patlıcan, mulûhiye, bamya, fasulye, sakız kabağı, İstanbul kabağı (büyük ve tatlıdır), turp, marul ve her türlü sebze yetiştirilir. Bu kısmın çoğu Medine'nin güneyindeki Kuba, Avâli, Kurban ile batısındaki Akik'tedir. Arazi bostanlara (meyve bahçelerine) ayrılmıştır. Her şahsın bir veya daha fazla bostanı vardır. (...) Müftü Ebu's-Suud bostanı, Es'adiyye bostanı, Mahrus bostanı, Mû'tak Kaşıkçı bostanı, Medine'nin kuzeyindeki Hamza şehitliğinin etrafındaki su kaynakları üzerinde bulunan bahçelerdir.

MEDİNE'NİN KUYULARI

Medine'nin toprakları, bazıları tatlı, bazıları biraz tuzlu olan kuyu sularıyla sulanır. Derinliği iki insan boyuyla, on iki insan boyu arasında değişen kuyulardan su "saniye"ler vasıtasıyla çıkarılır. Sözlükte kova, kovanın aleti ve o kovayla su çıkaran deveye, hep "saniye" denir. Şimdi Medine halkı, kuyulardan su çıkarmaya yarayan aletlere o ismi veriyor. Saniye üzerinde iki makara bulunur. Her ipin bir tarafı kırbaya, bir tarafı büyük baş bir hayvana bağlıdır. Kuyunun üzerinde iki, dört, on altıya kadar makara, kuyuda ise sekiz kırba bulunabilir. Daha evvel saniyelerle kuyulardan nasıl su çıkarıldığını açıklamış ve iki resim göstermiştik. Medine'deki en meşhur kuyular şunlardır:

1- **Eris** أريس **kuyusu:** Kuba'yı tanıtırken o konuda tafsilatlı söz söylemiştik.

2- **A'vâf الأعواف kuyusu:** Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sadaklarından biridir.

3- **Ünâ أنا kuyusu:** Resulullah'ın (s.a.s.) Beni Kurayza'yı muhasara ettiğinde, yanına otağını kurduğu ve su içtiği kuyudur. Bu kuyu şimdi bilinmiyor. Belki Medine'de bir başka isimle anılmaktadır.

4- **Enes b. Malik b. Nadr kuyusu:** Babasına ait olarak da söylenir. "Sahih"teki bir Enes hadisinde ondan bahsedilmiştir. O şöyle dedi: "Resulullah (s.a.s.) bu evimize geldi. İçecek bir şey istedi. Bir koyunumuz-u sağdık. Bu kuyumuzdan çektiğim suyla sütü ağarttım ve ona verdim. Kendisi içti. Ömer önünde, Ebu Bekir solunda, bir bedevi adam sağında idi. Kalanını bedeviye verdi. "الأيمن فالأيمن : Sağdan sağa" buyurdu. Bu kuyu bugün Hadârim الحضارم kuyusu diye biliniyor. O Ayniyye diye bilinen bahçenin kuzeyindeki ribattadır. O kuyunun yakınında, bir kabir üzerinde bir kubbe var. Onun Hz. Peygamberin babası Abdullah'ın kabri olduğunu iddia ediyorlar.

5- **Bidâa بضاعة kuyusu:** Medine'nin kuzeyindeki evlerin sonundadır. (...)

6- **Beyrahâ بيرحاء kuyusu:** Bu kuyu Medine'nin kuzeyinde, surlardan sonra Bidâa Kuyusu'nun doğusundadır. İki kuyu arasında Busay'a بصيعة kuyusu vardır. Resulullah (s.a.s.) suyunu tatlı bulurdu. Ebu Talha'nın bahçesinde idi. Onu akrabalarına ve amcasının oğullarına vakfetti. Nitekim Buhari'nin "İçecekler" kitabının "Bir suyu tatlı bulmak" babındaki bir hadis buna delildir. O rivayet etti ki: Enes b. Malik şöyle dedi: "Ebu Talha, Medine'de hurma ağacı türünden en çok malı bulunan Ensârî idi. En sevimli malı ise Beyraha'daki idi. Mescide doğru idi- Mescit kible tarafında idi. Resulullah (s.a.s.) oraya girer, oranın temiz suyundan içerdi. Enes dedi ki: "Sevdiklerinizden harcamadıkça iyiliğe ulaşamazsınız" ayeti (Âl-i Imran, 92) nazil olunca Ebu Talha kalktı ve "Ey Allah'ın elçisi. Allahü Teâlâ "Sevdiklerinizden harcamadıkça iyiliğe ulaşamazsınız" buyuruyor. Benim en sevimli malım Beyraha'dır. O Allah için sadakadır. Ben onun birini ve Allah katındaki hazinesini istiyorum. Ya Resulallah. Onu, Allah'ın sana münasip gösterdiği bir yere koy." dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s.): "بيخ ذلك مال رايح - أو" : Şuna bakın. O, kazançlı -veya güzel kokulu - bir mal. (Ravi şüpheye düştü). Dediğini

duydum. Ben onu yakın akrabalarına vermeni uygun buluyorum.” buyurdu. Ebu Talha: “Öyle yapacağım, Ya Resulallah.” dedi. Ebu Talha onu akrabalarına ve amcaoğullarına taksim etti.

7- Rûme رومة kuyusu: Bu kuyu Medine'nin kuzeyinde, bir saatlik mesafededir. Kuzeyden Akik'in sınırındır. Çapı 4 m., derinliği 12 m. yahut biraz daha fazladır. Yanında bir havuz ve dinlenmek için bir oda ve birçok tarla vardır. Bu kuyunun kuzeyinde, etrafında hurma ağaçları bulunan bir birke (gölet) ve su gözenekleri bulunmaktadır. Bu kuyu bir Yahudi'ye ait idi. Osman b. Affan kendi parasıyla onu satın aldı ve Resulullah (s.a.s.) zamanında sadaka verdi. İbn-i Abdilber bunu şöyle anlatır: “Bir Yahudi'nin bir rakiyyesi (örülü olmayan kuyusu) vardı. Onun suyunu Müslümanlara satardı. Resulullah (s.a.s.): “من يشتري رومة فيجعلها للمسلمين يضرب بدلوه في دلائهم وله بها شرب في الجنة: Rûme'yi kim satın alır da Müslümanlara verir, onun kovası onların kovalarıyla çarpılarak (sevabı katlanır). Onunla cennette içeceğe sahip olur?” buyurdu. Osman o Yahudi'ye gitti, pazarlık etti. O tamamını satmayı kabul etmedi. Osman yarısını 12.000 dirheme satın aldı ve Müslümanlara verdi. Osman ona “İstersen kendi payım için ayrı bir çukur açayım, istersen kuyu bir gün benim bir gün senin olsun.” dedi. O: “Hayır. Bir gün senin, bir gün benim.” dedi. Osman'ın günü geldiğinde Müslümanlar kendilerine iki gün yetecek suyu alıyorlardı. Yahudi bunu görünce: “Rakiyyemi (kuyumu) bozdun. Diğer yarısını da al.” dedi. O da 8.000 dirheme onu satın aldı. Bu kuyu Akik Vadisi'nin aşağısında, sellerin birleştiği yere yakın, boş ve geniş bir arazidedir.

8- Gars غرس kuyusu: Kuba'da, mescidinin kuzey tarafından yarım mil uzakta bir kuyudur. İbn-i Hayyan “Sikât” adlı kitabında Enes (r.a.)'in şöyle dediğini rivayet etti: “Bana Gars Kuyusu'ndan su getirin. Ben Resulullah (s.a.s.)'i ondan su içerken ve abdest alırken gördüm.”

Medine'de başka kuyular da vardır. Mesela Kavim (القويم) kuyusu bunlardandır. O Medine kuyularının en büyüğüdür. Abbasiye (العباسية) Kuyusu, Safiyye (الصفية) Kuyusu, Büveyre (البويرة) Kuyusu, Fatıma (فاطمة) Kuyusu, bu kuyuların hepsi Medine'nin güneyindedir. Urve (عروة) Kuyusu Akik Vadisi'ndedir. Medine halkı geçmişte Şam emirlerine Urve Kuyusu'nun sularından hediye ederlerdi.

AYNÜ'L- EZRAK (Erzak Çayı)

Yukarıda anlatılan kuyular, Medine halkının arazilerini ve hayvanlarını suladıkları suyun kaynağını oluşturuyordu. Kendi içtikleri suyu ise Aynü'l-Ezrak (عين الأزرق) veya kendi örflerinde meşhur olduğu şekliyle “el-Aynü'z-Zerkâ (: العين الزرقاء)” dedikleri bir su kanalından temin ediyorlar. Bu suyun çıktığı yer, Kuba'da, mescidin batısında Caferiyye diye bilinen bir kuyudur. Onu Medine'ye Muaviye'nin Medine Valisi Mervan b. Hakem getirdi. Bu konuda Muaviye'den emir almıştı. Onu Bayram musallasına kadar getirdi. Oraya daha sonra, kuzey ve güney tarafları açık bir kubbe yapıldı. Bu girişlerden her birinde, insanların kanaldan su almak için indiği birer merdiven vardı. Kanal suyu, kubbenin doğusundan çıkıyor, sonra kuzeye doğru dönüyordu. Vahhabiler bu kubbeyi tahrip etmiş, İbrahim Paşa'nın babası da, bunu yenilemesi için kendini göndermiş ve bu kubbe yenilenmişti.

560'lı yıllarda Emir Seyfeddin Hüseyin b. Ebi'l-Heycâ, bu suyun kubbeden çıktığı yerden bir kısmını almış onu, şimdi Mısır Kapısı diye bilinen yere kadar getirmiş, daha sonra da Selam Kapısı tarafından Mescid-i Nebevi'nin (s.a.s.) yanındaki binalarla çevrili meydana ulaştırmıştı. Oraya binaların altına merdivenle inilen bir pınar bina etmişti. Medine halkı ondan su içerdi. Ebu Şâme adlı Şam emirlerinden bir emir, bu pınardan küçük bir kısmını aldı, Mescid-i Nebevi'nin avlusuna soktu. Orada merdivenli ve kapaklı bir pınar yaptırdı. Bu pınardan sular fişkırıyor, isteyen ondan abdest alıyordu. Fakat yeri ıslatıyordu. Bazı cahiller, avret yerini açıp onda taharetleniyorlardı. Bu sebeple kapatılmıştı. Şimdi (1318 h.) eskisi gibi yine açıldı. İbn-i Ebi'l-Heycâ, Ayn-ı Zerka'ya bir savak yapmıştı. Bu Babü's-Selam'ın önündeki pınardan başlıyor, şimdi Harrâzin (kunduracılar) çarşısı diye bilinen yere geliyor, sonra Sâha diye bilinen yere gidiyor, oradan Şâm Kapısı'ndaki kalenin doğusundan Medine'nin kuzeyinde dışarı çıkıyordu. Medine'de o savağın üzerine başka pınarlar da yapıldı. Onlardan iki tanesi, Sâha'da kalenin yanında, kale kapısına bakmaktadır. İki tanesi kalenin içindedir. Pınarın biri, Mescid-i Nebevi'nin doğusunda Ağavât Sokağı'nda, Harre denen yerededir. Medine'de vakfedilen bütün çeşmeler suyunu bu kaynaktan alır. Devran Sokağı'ndaki Şehit Sadrazam Mehmed Paşa Hamamı ile Menâha'daki Harem müdürü, tercüman Ahmed Efendi

Resim 172: Medine-i Münevvere'deki Dâvediyye'de bulunan mahmil kampı. Yıl: 1326.

Hamamı da suyunu ondan alır. Medine'nin içindeki birçok bahçe ondan sulanır. *Sahih-i Buhâri*'yi şerh edenlerden İmam Aynî'nin vakfettiği Babü's-Selâm anayolunda bulunan Ayniyye bostanı, Bayram Musallası veya Gamâme Mescidi tarafındaki Menâhâ'da bulunan Âl-i Berîzâde bostanı, Menâha'daki Tâcûrriyye'de bulunan Abdül'âl bostanı, Şam Kapısı'nın içindeki es-Sâdetü'l-Es'adiye bostanı, Şâm Kapısı'nın dışındaki Dâvud Paşa bostanı hep o su ile sulanır. Bahsedilen Dâvud, Bağdat'ta vali idi. devlete karşı ayaklandı. Para bastırıldı. Paranın üzerine "Ey Davud, Biz seni yeryüzüne halife yaptık" ayetini (Sâd, 26) yazdırdı. Devlet sonra onu affetti ve Mescid-i Nebevi'ye, Medine halkının örfüne göre, Harem'e, şeyh tayin etti. Bahçesinde şiir beyitlerinin yazılı olduğu mermer bir levha vardır. Sonunda (Dikim tarihi: 1265 h.) ifadesi yazılıdır. Resim: 172'de 1326 h. yılındaki mahmil kışlasının civarında o meyve bahçesini ve surlarını görebilirsin. Resmin ortasında, üst tarafta Uraydi Mescidi ve kubbesi görülmektedir.

Bu su kanalından mescitte devrak testileri doldurulur. Bu devraklar sayılamayacak kadar çoktur. İnsanlar onlardan su içer. Onların bir kısmını bazıları dolaştırır. Resim: 330'da bir devraki görebilirsin.

Bu su kanalı kuzeyde Medine'nin dışına çıktığı zaman aşağıya doğru gider. Sebki Mescidi'yle, temiz kişilikli İbn-i Cafer es-Sadık'ın kabri arasına ulaştığında oraya da bir pınar yapılmıştır. Diğer bir pınar, adı geçen mescidin doğusunda, suların kendisine doğru gittiği Seniyyetü'l-Veda'ya giden kişinin sağında bir başka pınar vardır. Sonra sular Sel'

Dağ'ın kuzeyinden, Râye Mescidi'nin yakınından geçer. Orada da toprak seviyesine yakın bir başka pınar vardır. Oranın bir kapısı üç merdiveni vardır. Daha sonra doğularında Fetih mescitlerinin (Fetih Mescidi, Ali Mescidi ve Selman Mescidi) bulunduğu iki dağın batısına uğrar. Oradan sularının toplandığı "Birke" denen göletin olduğu yere varıncaya kadar yoluna devam eder. Birke'nin olduğu yerde sık ağaçlı bir orman, yeşil meyve bahçeleri ve verimli tarlalar vardır. Bu su kanalı toprak seviyesinden çok altta akmaya başlar. Kuzeye doğru yürüdükçe toprak seviyesine yaklaşır. Rûme Mescidi'nin doğusundaki bu ormana yaklaştığında toprağın üzerine çıkar. Daha evvel söylediğimiz çaylara (sulara) "Ayn" deniyor.

Aynü'l-Ezrak'a veya Medine halkının dediği şekliyle el-Aynü'z-Zerka'ya melik, emir ve büyükler devamlı ihtimam göstermişlerdir. Onun akıntısına çeşitli zamanlarda üç kuyu daha eklenmiştir. Bunlar Hz. Peygamber'e nisbet edilen (s.a.s.) Kuba'daki kuyu, Ribat kuyusu ve Azk (عذق) kuyusudur. Osmanlıların hükümdarlığa geldiği zamanlarda bunlar tahrip olmuş, bir müddet ihmal edilmişti. Su azlığından dolayı Medineliler şiddetli bir sıkıntıya düşmüştü. Sultan Süleyman onu 923 h. senesinde kullanılır hale getirdi. Sonra sel onu tahrip edince 999 h. senesinde satın aldığı Gırbâl Kuyusu'nu kattı. Eski suları kat kat arttı. Sultan Mustafa 1111 h. senesinde Ikd العقد Kuyusu'nu satın aldı. Onu da, kaynaklarına ekledi. 1212 h. senesinde Sultan III. Selim su kanallarını tekrar yaptı. Fakat çok geçmeden Vahhabiler 1224 senesinde Medine'yi Muhasara ettiklerinde onu harabeye çevirdi. Mehmed Ali Paşa onu ıslah etti. Sultan Abdülhamid 1300 yılından sonra o yapıları yeniledi. Büveyre Kuyusu'nu satın alıp kaynaklarına ekledi. Böylece asıl akıntısına, yeraltındaki kanallar vasıtasıyla ulaşan birçok kaynağa sahip olmuş oldu. Akıntı suların fışkırdığı bir nehir hâlini aldı. İnsanlar, hayvanlar ondan su içer, bahçeler ve tarlalar onunla sulanır.

Suları Medine'nin meskenlerine sakalar (sucular) dağıtır. Yakındaki hizanelerin (depoların) veya pınarların duvarlarında bulunan sağlam musluklardan sularını alırlar. Pınarlara taştan yapılmış geniş basamaklı merdivenlerle inilir ve her birinin yaklaşık 30 tane musluğu vardır.

Aynü'l-Ezrak'a ait vakıflar vardır. Bunlar onun imarı ve hizmetini yürütenler için harcama yaparlar. Oranın hizmetçilerine başkanlık

eden ve gerekli işlemleri yapan bir emiri vardır. Her yıl kanallarda biriken çamurlar ve otlar vs. çıkarılır.

Bu akan su kanalının “zerka” veya “Ezrak” su kanalı denmesinin sebebi Muaviye’nin emriyle onu akıtan Mervan’ın, gözündeki mavilik sebebiyle lakabının “Ezrak” olmasıdır.

لئن قيل في زرق العيون شامة / فعندي أن اليمن في عينها الزرقاء

“Mavi gözlerde bir uğursuzluk olduğu söylene de, bana göre uğur onun mavi gözündedir.

Medine’nin kenar mahallelerinde Ayn-ı Zerka’dan başka Hamza Vadisi’ne ait sayıları kırkı bulan hatta geçen ayın (akan su kanalı) vardır. Bu sular aslında birbirine açılan kuyulardan ibarettir. Onlardan bazen dar, bazen yarım m.ye yarım m., daha az veya daha fazla olan akıntılar oluşuyor. O akıntılara “Ayn” diyorlar. Onların kaynağı Medine’nin doğusudur. Orada arazi yüksektir. Batıya, Hamza’ya doğru, oradan da arazinin alçak olduğu Medine’nin batısına doğru devam eder. Aynü’s-Sultan da bu aynlardandır. Aynü’l-Ezrak’ın hizasından, onun altındaki bir su yolundan akar. Suyu tuzludur. Bu Medine’nin su yollarını temizlemek ve çöplerini belde dışına süpürmek için kullanılır.

MEDİNE’NİN VADİLERİ

Akik (العقيق) Vadisi ve Medine’nin batısındaki Buthan (بطحان) Vadisi gibi, Medine’nin etrafında birçok vadi vardır. Buthan Vadisi’nin bir bölümünde bazı binalar vardır. Medine’nin kible tarafındaki Ayr (عير) Dağı’ndan gelen Ranun (رانون) Vadisi bunlardandır. Bu vadi Kuba’ya uğrar ve Medine’nin batısında Buthan Vadisi’ne karışır. Müzeynib (مدينب) Vadisi Buthan’ın bir koludur. Medine’nin kuzeydoğusunda Kanâh (قنائة) vadisi vardır. Bu vadi 734 h. senesinde taşıtı. Medine’nin kuzeyini sular altında bıraktı. İnsanlar dört ay Hamza Şehitliği’ne zorla ulaşabildiler. Mehzur (مهزور) Vadisi de Medine’nin vadilerindendir. Doğu Harre’den gelir. Bu vadiden de Hz. Osman zamanında büyük bir sel geldi. Medine’nin sular altında kalmasından korkuldu. Bunun üzerine Osman (r.a.) Mescid-i Nebevi’yi ve Medine’yi selden korumak için Midra مدری Kuyusu’nun yanındaki bendi yaptırdı. Mansur’un halifeliği zamanında, hicri 150 küsur yıllarında bir sel oldu.

Bazı yerlerde hurma ağaçlarının yarısına kadar su çıktı. Buthan'daki evleri ve Cüşemoğullarının evlerini yıktı. Medine halkı sel sularının biriktiği yerden büyük bir delik açmaya muvaffak oldu. Sular oradan yavaş yavaş çekildi. Bu akli onlara Aliye halkından yaşlı bir adam vermişti.

Akik Vadisi ve Göleti

Bu vadilerin en meşhuru başta söylenen Akik Vadisi'dir. Orada geniş tarlalar, güzel çayırlar ve meşhur bahçeler vardır. (...) Bu vadide Urve Mescidi ve su bakımından Medine'nin en hoş kuyularından olan Urve kuyusu vardır. (Resim, 163). Suyu eskiden Şam ve Irak emirlerine hediye olarak götürülürdü. Reşidi'nin bahçesi içindedir. Orada Seyyid Abdülmuhsin Es'ad'a ait bir mescit bulunmaktadır. Boyu 30 m., eni boyunun yarısı kadardır. 1310 h. senesinde kendisi yaptırmış, yanında Sultaniye Kalesi vardır.

“Bu vadi su ve hava bakımından Medine'nin en hoş yeridir.” diyebilirsiz. Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği Buhari hadisi bu konuda sana yeter. O şöyle dedi: “Akik Vadisi'nde Resulullah (s.a.s.)'in şöyle dediğini işittim: “أتاني الليلة آت من ربي فقال: صل في هذا الوادي المبارك و قل: عمرة في حجة : Bana Rabbimden biri geldi ve “Bu mübarek vadide namaz kıl ve “Hac içinde umre” de, dedi.”

Âmir b. Sa'd'den şu rivayet edildi: Resulullah (s.a.s.) hayvanla Akik'e gitti. Döndükten sonra, “يا عائشة، جئنا من العقيق، فما ألين موطئه و أعذب ماءه:“ Ey Aişe, Akik'ten geldik. Onun yolları ne kadar yumuşak. Suları ne kadar tatlı.” dedi. Aişe der ki: “Bunun üzerine “أفلا ننتقل إليه؟“ يا رسول الله، oraya taşınsak olmaz mı?” dedim. “و كيف و قد ابتنى الناس “ İnsanlar buraya binalar yapmışken bu nasıl olur?” dedi.

Hoş bir vadi olduğu için Bilâl b. Haris (r.a.), Hz. Peygamber'den (s.a.s.) burayı tımar olarak istedi. O da tamamını ona verdi. Hz. Ömer (r.a.) zamanı geldiğinde ondan, Medine'den taraftaki aşağı Akik'i aldı. Zülhuleyfe'nin bulunduğu yukarı Akik'i ona bıraktı. Abdullah b. Ebi Bekr (r.a.) anlattı: Hz. Ömer başa geçince: “Ey Bilal, sen uzun ve geniş bir araziyi Resulullah'tan tımar için istedin. O da sana verdi. Allah Resulü (s.a.s.) kendinden bir şey istendiğinde vermemezlik etmezdi. Sen elindekilere güç yetiremiyorsun.” dedi. O da “Evet” dedi. “Bak sen güç yetirdiklerini

elinde tut. Güç yetiremeyeceklerini bize ver onları taksim edelim.” teklifi gelince kabul etmedi. Hz. Ömer: “Vallahi bunu yapacağız.” dedi ve imarından aciz kaldığı yerleri ondan aldı. Müslümanlara dağıttı.

Bu vadi Medine’yi güney, batı ve kuzeyden çevreler, fakat oraya uzaktır. O güneyde, Resulullah (s.a.s.)’in cihat atları için koruduğu Naki (النقيع) Vadisi’nin kuzeyindeki Kuba’dan sonra başlar. Bu vadide büyük iri ağaçlar, süvarilerin saklanabileceği sık ormanlıklar vardı. Akik’in batı tarafından başı, Medine’ye iki mil uzaklıktaki Urve Kuyusu’na yakın taş merdivenin yanındır. Medine’den gelen kişi 45 dakikada buraya ulaşır. Batıda Zülhuleyfe’nin ardındaki Hz. Ali Kuyularına kadar devam eder. İki saat kırk dakikalık yoldur. Kuzeyde ise Medine’ye bir saatlik mesafede bulunan Rume Kuyusu’nun yanında son bulur. Batı Akik’in Medine’ye yakın olan kısmına “el-Akiku’l-Kebir veya Ekber: Büyük Akik” denir. Orda Urve kuyusu vardır. Onun Zülhuleyfe’deki uzak kısmına sadece “Akik” denir. Bu kısım Hz. Ömer’in Bilal b. Haris’in elinde bıraktığı kısımdır. Kuzey kısmına “el-Akiku’s-sağir veya Aşğar: Küçük Akik” denir. Rume Kuyusu oradadır. Sellerin yerde açtığı, derinleştirip genişlettiği her su yoluna “Akik” denir.

Akik’de iki “Arsa” ve üç “Cemmâ” vardır. Arsa aslında, içinde bina olmayan geniş boşluktur. Cemmâ ise tepedir. Böyle adlandırılmasının sebebi dağdan küçük olması ve cemma, yani boynuzsuz bir koyuna benziyor olmasıdır. İki arsadan birisi Rûme Kuyusu’nun devamındadır ve o daha büyüktür. “Bakl البقل Arsası” diye adlandırılmaktadır. Diğeri orayla Büyük Akik’in arasındadır. Oraya “Mâ (su) Arsası” denir. Bu iki arsa Medine’nin en değerli ve en iyi bölgelerindedir. Emeviler, onları kıskandıkları için, onlara bina yapılmasını yasaklamışlardı. Halife izin vermedikçe Medine emirinin onları tımar verme hakkı yoktu. (...)

Üç Cemmâya (tepeciğe) gelince birincisi “Tudâriu تضارع Cemması”dır. Urve kuyusu civarına kadar uzanır. (...) İkincisi Ümmü Hâlid Cemması’dır, birincinin kuzeyindedir. Üçüncüsü, ikincinin kuzeyindeki “Âkır العاقر Cemması”dır. (...)

Ebu Bekr b. Abdullah b. Mus’ab’a ait Müstekar kasrı, Abdullah b. Ebî Bekr b. Amr kasrı, Abdullah b. Âmir kasrı, Mervan b. Hakem kasrı, cömertliğiyle meşhur Said b. Âs kasrı da oradaki köşklere aittir. Resim 325’te o kasrı görebilirsin.

Topluca söylemek gerekirse Akik yüksek gururlu köşklere, hoş kokulu bahçelerden, yeşil çayırardan, oluşuyordu. Hâlâ o köşklere kalıntıları ayakta. Sana geniş bir medeniyeti, klasik bir şerefi ve erişilmez bir onuru haber verir. (...)

MEDİNE AHALİSİ

Allahü Teâlâ, "Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönülleri-ne iman yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir." (el-Haşr, 9) buyurdu.

Medine'de yaklaşık 56.000 kişi oturur.⁶¹ Haklarında bu ayetin nâzil olduğu Ensar'ın çocukları, onların arasında bir elin parmaklarını geçmez. Medinelilerin çoğu, Resulullah'a (s.a.s.) komşu olmak için, İslam'ın onur kazandığı, dünyanın eski kıtalarına nurunun kendisinden yayıldığı belde oturmak için Medine'ye gelen Şamlı, Türk, Hintli, Mısırlı ve Mağriplilerden oluşur.

آثار قصر سعيد ابن العاص

Resim 325: Saïd b. el-Âs kasrının kalıntılarındaki iki fotoğraf.

آثار قصر سعيد ابن العاص

61 Şimdi onların sayısı azaldı. Belki de 12.000'e düştü. Bunun sebebi Medine halkının Şam'a, Anadolu'ya ve Hindistan'a göçleridir. Çünkü Türkler, Hicaz beldelerini terk etti. Hâkimiyet Melik Hüseyin'e geçti. Anadolu'dan gelen tahsisatlar kesildi. Son zamanlar Mısır'dan gelen ödenekler ile Hindistan ve Buhara'dan gelen yardımlar da kesildi. Bütün bunların sebebi Hicaz ile İslam memleketlerinin çoğu arasındaki ilişkilerin gerginleşmesidir.

Medine'deki köklü ailelerin en meşhurları şunlardır: Es'ad Seyyidler, Medeni Seyyidler, Hammad ailesi, Bürâde ailesi, Birrî ailesi, İlyas ailesi, Kürdî ailesi, Rufâi ailesi, Sefer ailesi, Tayyar ailesi, Ensârî ailesi.

Mısırlı en meşhur evler: Dimyâtî evi, İskenderânî evi, Haccac es-Suaydî evi, Takkûs es-Suaydi, Bisâtî evi, Dağıştânî evidir. Şamlı en meşhur ev, Hatib'in evidir. Mağripli hanedanların en meşhurları: Kettânî hanedanı, Cezâirî hanedanıdır. Hindistanlı evlerin en meşhurları: Lembu'nun evi, Fettenî'nin evi, Abdürresül'ün evi ve Sindî'nin evidir.

Geçen ayette övülen üstün ahlak hâlâ Medinelilerin ruhlarına işlemiş vaziyette devam etmektedir. Onların ahlakları olgun, şahsiyetleri mükemmel, yaklaşılabılır insanlardır. Sevecendirler, sevilirler ve başkalarını severler. İkrâm-kâr soylu insanlardır. Bize muhteşem yemekler verdiler. Açık yüreklilikle ve güler yüzle bizi davet ettiler. Bu misafirperverlik bizim onlara verdiğimiz bir hizmetin karşılığı yahut bizden bir şey bekledikleri için değildi. Olsa olsa onlara iyiliğimiz mehter gösterileri oluyordu. Medineliler mehtere çok düşküdüler, dinlemek için her gün ikindiden sonra kışlamıza geliyorlardı. Altlarına halı seriyor, sandalyelere oturtuyor ve çay, kahve ikram ediyorduk. Şunlar davetine gittiğimiz kişilerdendir: Saadetli Harem şeyhi, Seyyid Ali Zeynelâbidin el-Habeşi ve kardeşi. Bu ikisi, eşrafın en büyüklerindedir. -Onların daveti 1322 h. senesinde olmuştur.- Resim: 173'te o yemekte bizimle beraber olanları görebilirsin.- Trabzonlu Muhyiddin. Birinci Abbas Paşa vakfından tahsisatı var. Onun geliri yıllık 4.000 riyali aşıyor. Mısır Tekke'sinin Şeyhi Bekir Bey ve Türk Mehmed Efendi. Bu yemekler güzel evlerde ve altında ırmaklar akan şirin bahçelerde verildi.

Onların güzel ahlakları o dereceye varıyordu ki her bir taraftan gelenleri tanışınlar, tanımasınlar Medine'nin dışında karşılıyorlar. Güler yüzle ve açık yüreklilikle bağırllarına basıyorlar, evlerine davet ediyorlar. Misafirler eve girdiklerinde kendi evleri gibi kolaylık ve rızık buluyor. Bunu alacakları ücrete tamah ederek yapmıyorlar. Sadece içlerine yerleşmiş ahlak ve paylaşma duygusu onları misafirlere ikram etmeye sevk ediyordu.

Medine halkının çoğu esmer tenlidir. Bunun yanı sıra zenci ve tamamen beyaz tenli olanlar da vardır. Onlar zarif ve dost canlısı insanlardır.

Resim 173: Medine-i Münevvere halkından bir topluluk.

هذا الطبع والنشر من تأليف المؤلفين المذكورين في المقدمة
 جواد الطبع والنشر في القاهرة

Geçimlerini ticaret ve biraz da ziraatla temin ederler. Kendilerine tedarik edilen vakıflardan aldıkları veya Mescid-i Nebevi’de yaptıkları bir iş karşılığı verilen maaşları da vardır. Onlardan birçoğu, tarihi mescitleri ve mekânları, mübarek yerleri gösterip insanlara rehberlik yaparak geçimini sağlar. Meyve bahçeleri ve tarlalardaki işleri, onların bekçiliğini ve hayvanların çobanlığını hatta evlerinin hizmetini “Nuhûle” dedikleri Arap olmayan kişilerden oluşan bir topluluk yapar. Medine’deki bu kişiler, bizim Mısır’daki Fellahlara benzerler. Onlar olmasa ziraat yapılamaz. Onlar Râfizidir. Ebu Bekir ve Ömer’i batıl inançlarının gereği küçük görüp onlara buğz ederler. Belediye reisi onlara, köpekleri Mescid-i Nebevi’nin etrafından uzak tutma görevi verdi. Onlar hac mevsimlerinde Arap olmayanlarla bir araya gelir, kendileri dahil evlerini içindekilerle birlikte kiraya verirler!

Ticaret

Medine ticaretinde pek çok esnaf vardır. Medine halkı ve çölden gelenler hurma, yemeklik yağ, peynir -çok ucuzdur-, arı balı, buğday, arpa, bakla, nohut, mısır, acıbakla, mercimek ve pirinç gibi tahılların ticare-

tini yaparlar. Tahılların çoğu Mısır, Şam ve Hindistan'dan gelir. Yağ ve peynirin çoğunu çöldeki Araplar getirir. Onları satıp tahıl, elbise ve bakır kap alırlar. Onlar deve, davar ve Necid ile Hasâva Himyeri'nden gelen iyi cins at ticareti yaparlar. Ayrıca her tür ipek, pamuklu ve yünü elbise alınır, satılır. Bunlar Türkiye, Mısır ve Hindistan'dan gelir. İran, Bağdat ve Basra'dan getirilen halıların alışverişi de yapılır. Bağdat ve Basra'dan değeri yarım cüneyhle 20 cüneyh arasında değişen abalar gelir. Kilim denen yaygılar İran, Türkiye ve Bağdat'tan gelir. Bakırlar Mısır'dan getirilir.

Medine Hurması

Ticareti yapılan en mühim ticaret malı, başka yerde bulunmayan Medine'ye has hurmalardır. Çeşitleri 172'ye kadar çıkar. "Hurre" türü 72 sınıftır. Bu türü Medineliler kendileri yer veya hediye ederler. "Levn" denen tür 100'e yakındır. Bu türün fiyatı ucuz olduğu için dağ Arapları yer. Levn türünün çekirdeklisi, çekirdeksizi, beyazı, sarısı, kırmızısı, kabası, narini, büyük hacimli, küçüğü vardır.

Hurre türlerine gelince, en önemlisi "Anbere"dir. Bu hurmanın uzunluğu 10 cm. eni onun yarısı kadardır, fiyatı diğerlerinin dört katıdır. Bu tür azdır. Sonra "Çelebi" sınıfı gelir, büyüklere ve emirlere hediye edilir. Bunu "Halve" türü takip eder ki Medineliler en çok bu hurmayı sever. Belah (ham), rutab (olgun) ve temr (kuru), ne şekilde olursa olsun, ardından "Beyd" türü gelir. Eni boyu birdir. Sonra "Şukri" ve "Sükkere" gelir. Sükkere hurması ham, olgun veya kurutulmuş hallerden hangi şekilde olursa olsun, ağızda şeker gibi kolayca erir. "Taberceli" türü ham iken de kurduğunda da sarı renklidir. Sonra "Bernî", "Acve" gelir. "Hudariyye" türü hurma belah, rutab ve temr hallerinde hep yeşildir. "Rubâî" türü de vardır. "Mektûmî" türü kahve fincanına benzer. Sonra "Sukkeratü's-Şark" gelir. "Câvî" hurması rutab iken de temr iken de içi dışı siyah renktedir. "Lebâne" hurması beyaz renklidir. Sadece temr hâlindeyken yenir. Yedi türü vardır. "Fened" kırmızı renkli olup çeşitli türlere sahiptir. Çelebi ve Câvî haricindeki Hurre türü hurmalar hep soğuktur. Bu iki tür ise sıcaktır, yani kişi onlardan yediğinde çok su içer. Bu sebeple Medineliler bu türleri yemezler. Onları, havasının müsait olduğu yerdekilere hediye ederler.

Tahıl ve hurma tüccarlarının çoğu Mısırlıdır. Onları Türkler, Şamlılar, Hintliler sonra da Medineliler takip eder. Bir hacim ölçüsü

olan irdeb Medine halkına göre 24 müddür. Bir müd 25 okka -buğdaydır. Bir okka, bizim okkamız gibi 400 dirhemdir. Kile, Medinelilere göre müddün dörtte biridir. Şatr ise kilenin yarısına denir. Mısır ritli, sadece kokucular tarafından kullanılır. Her şeyde okka kullanılır.

Medine'de kullanılan asıl para birimi Osmanlı altını (78,75 Mısır kuruşu) ve Osmanlı riyali'dir (16, 25). Çeşitli devletlerde kullanılan altın ve gümüş paralar Medine'de de kullanılır.

Çarşılarının en meşhuru, Bâbü's-Selâm çarşısıdır. Mescid-i Nebevi'deki bu kapıdan, yaklaşık 400 m. mesafedeki Mısır Kapısı'na kadar, genişliği 4 m. yi geçmeyen dar bir caddede uzanır. Bu çarşıda pahalı eşyalar satılır. Onu, Bâbü's-Selâm'a yönelen kişinin soluna düşen Balat Çarşısı takip eder. Ardından Sâha çarşısı gelir. Menâha çarşısında tahıl, et, sebze ve meyve satılır. Eski eşyalar ise Harac Çarşısı'nda satılır.

MEDİNE HALKININ ÂDETLERİ

Evlenme âdetleri şöyledir: Bir genç erkek, genç bir kızla bir olmak istediğinde, erkeğin ailesi kızın ailesinden randevu alır ve belirlenen tarihte onların evine gider. Erkek tarafının hatibi nesir veya şiir şeklinde bir hitabede bulunur. Gelinin ismine telmihte bulunarak, kişinin bir hanımı olmasının övünülecek taraflarını sayar. Sonra istenilen kızın ailesinin hatibi ayağa kalkar. Koca olacak şahsın meziyetlerini ve ailesinin övünç duyulacak hallerini sayar. Sonra mehrin tamamını alır. -Fakir ailelerde mehrin bir kısmı ertelenebilir.- Mehir gümüş bir sanduka içinde getirilir. Sandukanın içinde mehrin miktarının ve geline hizmet etmesi için damadın babasının alacağı cariye'nin kıymetinin yazılı olduğu bir kâğıt bulunur. Mehir yüz cüneyhi geçmez. Cariyenin kıymeti ise 30 ile 50 mecid cüneyhi arasında değişir. Mehir ile birlikte geline gümüş ve tül işlemeli, 50, 100 cüneyhten fazla değere sahip ipek elbiseler takdim edilir. Sadece "tikke" denen elbisenin kıymeti büyük mehrlerde on cüneyh civarındadır. Zifaf düğünü, bu törenden bir sene sonra olur. Gelinin babası, damadın evinin mobilyalarını ve yaygılarını hazırlamadan düğün gerçekleşmez. Kahire ve diğer Mısır şehirlerinde olduğu gibi Medineliler de düğün donatısında israfa kaçıyor.

Düğün eşyalarının taşındığı gün damadın evinde yemek verilir. Yemeğe iki tarafın akrabaları ve arkadaşları çağrılır. Düğün eşyalarını taşıyanlar o kadar çok olur ki küçük parçaların bile hususi bir taşıyıcısı

olur. Damat bu taşıyıcılara ücret verir. Eşya taşıma merasiminde gerdek gününün pazartesi mi yoksa cuma gecesi mi olacağı belirlenir. Âdet, bizim Mısır'da olduğu gibi bir hafta sonra olmasıdır. Gelin düğün alayıyla birlikte, bir araba ile kocasının evine seher vakti (şafak sökmeden biraz evvel) getirilir. Eve ulaştığında kocasıyla birlikte, ellerinde mumlar taşıyan bir grup kadının eşliğinde evin içine girerler. Sonra damat gelini yatak odasına sokar. Güneş doğduğunda damat gelinin evine yemeğe gider sonra eşine döner. Bir sene dolmadıkça gelinin evden çıkması mübah değildir. Belki şimdi altı aya düşürmüşlerdir. Erkeklerle ve kadınlara zıfah gecesi, ondan önceki iki gece ve ondan sonraki bir gece yemekler verilir. Düğün eşyası hediye -ve dokuma- hususunda israf ettikleri gibi yemek hususunda da çok savurgandırlar. Hâlbuki Resulullah'ın (s.a.s.) komşularına yakışan, israftan ve kendini beğenmişlikten sakınmak, O'nun çizdiği sınırlarda durmak ve mehirlerde, eşyalarda ve yemeklerde iktisatlı davranmaktır. Fakat insanlar, gerçek maslahatları ve kanunları gözeteceği yerde süslere ve görüntülere düşkünler. “Şeytan onlara yaptıklarını süsledi ve onları gerçek olandan engelledi.” (en-Neml, 24).

Bu her ne kadar kötü huyları olsa da, pek çok iyi huyları da vardır. Onlarda, ölü ruhunu teslim ettiği zaman bir ses yükselmez, yaka paça yırtılmaz, feryat eden kimse bulunmaz. Fakat göz ağlar, kalp hüznlenir. Onlar Allah'ı kızdıracak bir şey söylemezler. Hiçbir kadın cenazenin ardından gitmez. Onlar bu konuda Resulullah (s.a.s.) gibidirler. Bir âdetleri de şudur. Ölü toprakla gömüldükten sonra ölünün aile fertleri ayakta durur, insanlar onlara baş sağlığı dilerler. Evlerine geldiklerinde bu tekrarlanır. Üç gece Kur'an okuyup onu ölünün ruhuna hediye etmek, ona af dilemek için kabrine gelirler. Ölünün ailesi her gelene okuması için, eğer güzel okuyabiliyorsa birer Kur'an cüzü verir. Sevinçlerinde olduğu gibi matemlerinde de aşırıya kaçıyorlar. Her başsağlığı dileyen yemek yiyecektir. Onlar kabirleri erkekli kadınlı pazartesi ve perşembe geceleri ziyaret ederler. Yanlarına reyhan çiçeği alırlar. Onu, kabirlerin üzerine koyarlar. Nitekim Resulullah (s.a.s.) bir hurma dalını ikiye ayırmış ve onları iki kabrin üstüne dikmişti. Kur'an okuyucuları kabirde Kur'an okur. Bunun karşılığında az miktarda para alırlar. Bizim yaptığımız gibi onlar mezarlıkta yemek dağıtmazlar. Fakat su alırlar, isteyenlere verirler.

Her yıl Recep ayının başından ortasına kadar, Hz. Hamza (r.a.) Efendimizin şehitliğinde, erkekli kadınlı Medine halkının ve Medine'yi

ziyaret eden Mekke, Taif, Cidde, Râbiğ ve çölde oturanların katıldığı bir mevlit düzenlerler. Tarikat erbabı da katılır. Kurbanlar kesilir, yemekler yedirilir. (...) Onlar Ali el-Uraydi Efendimiz için de, kabri başında mevlit okuyorlar. Onun mescidi, Medine'nin doğusunda, bir buçuk saatlik mesafededir. Bu mevlit çoğunlukla Safer'de olur ve dört gün devam eder. Bu Uraydi, Cafer-i Sadık'ın oğlu Zü'n-Nefsi'z-Zekiyye'nin ana baba bir kardeşidir.

Ramazan âdetleri şöyledir: Akşam ezanından sonra Mescid-i Nebevî'de hafif bir iftar yaparlar. Orda zengin ve fakir arasında fark olmaz. İftar; tatlı, zeytin ve börek türü şeylerdir. Sonra akşam namazını kırlarlar ve noksatsız iftarı yapmak için evlerine giderler. Yolda bulduklarını yanlarına alırlar. Yemekten sonra yatsı ve teravih namazı için mescide gelirler. Bu namazlar elliliden fazla imam tarafından kaldırılır. Her büyük zat ve ona uyanlar için bir imam vardır. Kadınlar için ayrı bir imam vardır. İmamlar ya Kur'an-ı ezberlemiş gençlerden veya âlimlerindendir. Her imamın önünde iki şamdan vardır. Her şamdan da iki mum bulunur. Bunların masrafları devlet hazinesinden karşılanır. Bu imamlar devletten Ramazan sonunda, yaptıkları imamlığa bir ücret olarak tahsisat alırlar. Beldenin zenginleri fakirlere ve iş yapamaz durumda olanlara, tuttıkları oruç için beyaz elbiseler dağıtır. Ramazan bayramı onlara göre dört gündür. Hepsi birbirini ziyaret eder. Her semte mahsus, diğer semtttekilerin ziyarete geleceği bir gün vardır. Ziyaretçilere tatlı ikram edilir. Onu yerler. Gül suyu ile kokulanırlar ve Hint uduyla buhurlanırlar. Hücre-i Nebeviyye'de Ramazan geceleri, yatsıdan teravih namazı bitinceye kadar 14 altın şamdan yakılır. Her birinin ağırlığı, Medine'nin büyüklerinden Seyyid Abdülmuhsin Es'ad'ın bize anlattığına göre, yedi okkaymış.

Her yıl 27 Zilkade'de, her aile Hz. Resul'ün (s.a.s.) hüccesine hediye sunar. Hediye, aile fertleri sayısınca "şaş" denen beyaz kumaştan yapılmış keseler içindedir. Her kesede 20 ile 50 dirhem arasında değişen temiz ve iyi tür buğday bulunur. Bu keseleri hüccreye pencereden bırakırlar. Mescidin hizmetçileri olan hadım ağalar da alır, onları meliklere, emirlere ve büyük şahsiyetlere vererek hediyelerirler. Medine halkı ardından bereket bekler. Bazen hediyeleri zekât niyetine verirler. Fakat kime, bilmiyorum. Kur'an'ın bildirdiği sekiz sınıf zekât verilecekler arasında böyle bir sınıf yok.

Borçları kapatma vakti, Şam ve Mısır Mahmillerinin geliş vaktidir. İlk evvel birincisi geldiği için borç verenlere o daha sevimlidir. İkincisi daha sonra gelmesi sebebiyle, o borçlulara daha sevimlidir.

Doğduğu gün çocuğun akika kurbanını keserler. Bazen zenginler çocuğun adının verildiği yedinci gün bunu tekrarlarlar. Çocuğun üzerine, büyük adama bile ağır gelecek ziynet takarlar. İsim verildikten sonra içerdeki “Hevn” eli (çantı), ismin verildiğini bildirerek düzenli bir şekilde ard arda sallanır. O anda kadınlar zılgıt çeker. Çocuğun doğumundan en az kırk gün geçtikten sonra, ailesi ona ağır ziynetler takar ve annesi, akraba kadınlar ve çocuğu taşıyan ebe kadınla birlikte Mescid-i Nebevi’ye giderler. Kadınlar akşam namazını şimdiki kafesli yerlerinde bitirdikten sonra hadım ağaların birisi gelir, onu alıp Peygamberimizin (s.a.s.) hüccesine sokar. Çocuğu orada Hz. Peygamber’in (s.a.s.) başucu tarafındaki perdenin altına koyar. Çocukla birlikte odaya, yağlı “let” ekmeği de sokulur. Bu ekmeğe daha sonra çocuğun ailesi ve akrabalarına dağıtılır. Onlar ekmeği bereket umuduyla yerler. Hadım ağalara da o kadar ekmeğe, şeker ve biraz para verilir.

Çoğu evlerin hizmetini cariyeler görür. Ev hanımının görevi onları düzenlemek ve ne yapacaklarını söylemektir.

Şu da âdetlerindendir: Bir adam başka bir adamı öldürecek şekilde dövdüğü vakit, ileri gelenlerden birine sığınır. Ona: “Ben senin yüzüneyim... Yani senin himayende ve merhametindeyim.” der. Bu adam hemen arkadaşlarından ve akrabalarından bir grubu alır, o dövülen adamın ailesine gider. Kim tesadüf ederse yolda onlara katılır. Bir seneye kadar ondan intikam almamak hususunda onlar garanti verene kadar ısrarcı olurlar. Onlar söz verdiklerinde o adam icazetlidir. Bir sene sonra o belde halkının takdir edeceği para karşılığı ya sulh yapılır - ki bedevi Arapların dışındaki Medineliler bazen o parayı da almaz- veya kısas yapılır. Kısas az uygulanır. Çünkü zaman geçtikçe insan hafızasında hadisenin tesiri azalır veya caninin ailesinin, karşı tarafın dostlarını razı etme girişimleri netice verir.

MEDİNE’NİN HAVASI

Medine yazın şiddetli sıcaktır; özellikle de öğle öncesinden ikinci sonrasına kadar. Bu vakitte ihtiyatsız davranan yabancılardan çoğunun

hayatına mâl olan semum rüzgârı şiddetlenir. Bu rüzgârın çarpması ikindiden gece yarısına kadar gittikçe hafifler. Kuşluk vaktine kadar hava güzeldir. İnsanın içini açar, göğsüne ferahlık verir. Sıcaklığın ulaştığı en yüksek derece 28 derecedir.⁶² İnsanlar yazın, evlerin üstünde gökyüzünü yorgan yaparak (yorgansız) uyurlar. Bu konuda zengin fakir ayırımı yoktur. Ne gariptir ki semum rüzgârı estiği zaman on dakika geçmeden kaynamış suyu soğutur. Kışın soğuk şiddetlidir. Sıcaklık derecesi gündüz sıfırın üstünde 10 dereceye, gece sıfırın altında 5 dereceye kadar düşer. Genel olarak Medine'nin havası, yazın da kışın da Mısır'ın havasından şiddetlidir.

MEDİNE'NİN KÖYLERİ VE ONA BAĞLI YERLER

Kuba (قباء), Kurban (قربان) ve Avâlî (العوالي) Medine'ye bağlıdır. Hepsi Medine'nin güneyindedir. Onun kenar mahallesi sayılır. Kuzeyinde, Hamza Mescidi'nin yanında Uyun (العيون) ve Bikre (البركة) vardır. Bu ikisi kenar mahalledir. Hanâkiyye (الحناكية) ve Hayber (خيبر), Medine'nin kuzeydoğusundadır ve uzaktır. Hayber, İslam'ın ilk yıllarında Kureyza (قريظة) ve Nadir (النضير) oğullarının yurdu idi. Orada meşhur şair, Semev'el b. Âdiyâ vardı. Mamur ve oturanları bulunan bir beldedir. Hurma ağaçları, bahçeleri ve akan su kanalları vardır. Hayber'in yakınında Fedek (فدك) yer alır. Hz. Peygamber (s.a.s.), hicretin dördüncü yılında, Müslümanlar oraya savaş için at ve binek sevk etmedikleri hâlde, halkıyla, ürettikleri meyvenin yarısını vermek üzere antlaşma yapmıştır. Peygamberimiz (s.a.s.) orayı umumun menfaatine harcanması için ayırdı. Muaviye b. Ebî Süfyan ise onu Mervan b. Hakem'e bağışladı. Sonra ona bir konuda kızdığı için geri aldı. Ömer b. Abdülaziz hilafete geçince Resulullah (s.a.s.) zamanındaki şekline getirdi. Onun emirliği zamanında 10.000 dinar yaklaşık 5.000 mısır cüneyhi gelir getiriyordu. Ondan vazgeçmişti.

Fakra (الفقرة) da Medine'ye bağlıdır. Aşılmaz yüksek bir dağın üstünde bir köydür Orada kabilelerin en kuvvetlisi ve saldırganı olan Ahmedîler oturur. Orasıyla Medine'nin arası 24 saatlik yoldur. Onların suları ve tarlaları dağdadır. Onlardan başkası o dağın yollarını bilmez.

62 Verilen değer o günkü ölçü birimiyledir. Bugün kullanılan sıcaklık ölçüleri bundan farklıdır. (m.n.)

Fakra'dan sonra Hamrâ (الحمراء), Safra (الصفراء), Yenbuu'n-Nahl (ينبع النخل) ve Yenbuu'l-Bahr (ينبع البحر) gelir. Hepsi Medine'nin batısında Yenbu Yolu üzerindedir. Yenbu, Kızıldeniz sahilindedir.

Hamra, Medine'ye 33 saat 35 dakika Yenbuu'l-Bahr'e (Deniz Yenbu'suna) 25 dakika mesafededir. Orada hurma ve limon ağaçları çoktur. Dükkânların bulunduğu çarşı, yapraksız hurma dallarıyla yapılmıştır. Orada hurma, kına, muz, domates, mulûhiye vb. ile deri çantalar ve hurma yaprağından yapılan pervaneler satılır.

Safra oraya yakındır. Tarlaları, bahçeleri ve suları bol bir vadidedir. Yenbuu'n-Nahl (hurma ağaçları bulunan Yenbu) Yenbuu'l-Bahr'e 12 saat mesafededir. Eskiden mahmil karayoluyla giderken burası bir durak imiş. O yolda 60 hayf vardır. Hayf, dağın çetin arazilerinin altında, su akıntısı olan derelerin üstünde bulunan yollardır. Tureyf veya Derbûz-Zücâc yoluyla, Yenbuu'l-Bahr'dan Medine'ye giden yolculuğumuz üzerine konuşurken ayrıntılı bilgi vereceğiz.

MEDİNE'NİN HAREMİ

Avı, ağaçlarının kesilmesi ve otlarının biçilmesi haram olan, Medine'nin bir hareminin olduğunu gösteren pek çok hadis gelmiştir. Sana bunlardan iki şeyhin (Buharî ve Müslim) Abdullah b. Zeyd'den rivayet ettikleri şu hadisi söyleyeceğiz: “Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: ‘ إن إبراهيم حرم مكة و دعا لأهلها و إني حرمت المدينة كما حرم إبراهيم مكة : Şüphesiz ki İbrahim, Mekke'yi harem yaptı. Oranın halkı için dua etti. Ben de İbrahim'in Mekke'yi harem yaptığı gibi Medine'yi harem yaptım.” Buhari'nin Ebu Hüreyre hadisi şöyledir: “ حرم ما بين لابتي المدينة على : Şüphesiz ki İbrahim, Mekke'yi harem yaptı. Oranın halkı için dua etti. Ben de Medine'yi harem yaptım.” Müslim Ebû Said el-Hudrî'den şu hadisi rivayet etti: “ اللهم إن إبراهيم حرم مكة فجعلها حرما و إني حرمت المدينة فجعلتها حراما ما بين مأزميها (جبله عير في جنوبها و ثور خلف جبل أحد و هو صغير) أن لا يهراق فيها دم ولا يحمل فيها سلاح لقتال ولا تخبط فيها شجرة إلا لعلف : Şüphesiz ki İbrahim Mekke'yi kutsallaştırdı, orayı haremli bölge yaptı. Ben de Medine'yi kutsallaştırmak istiyorum. Oranın iki me'zimesi arasını -yani günündeki

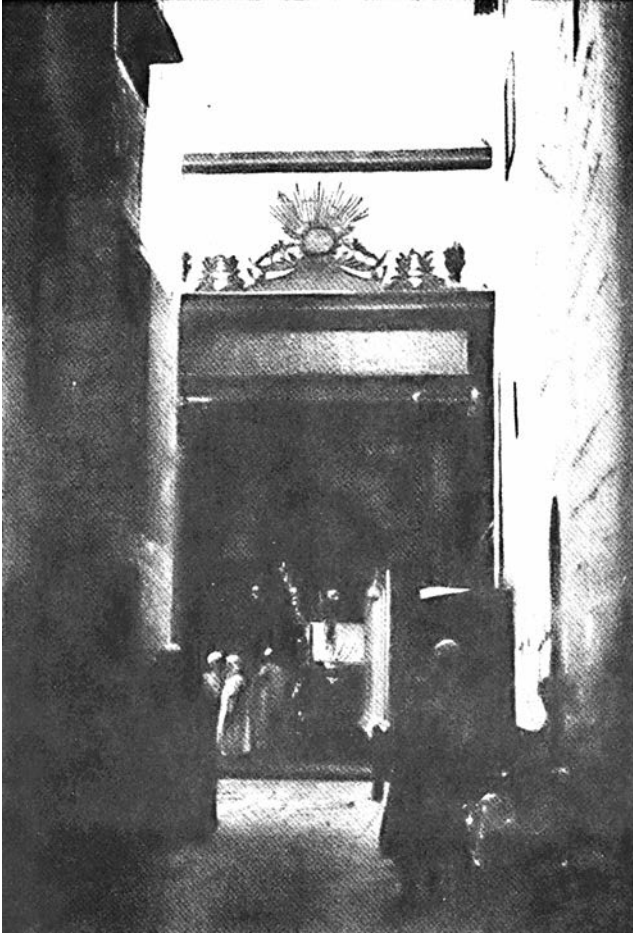
“Ayr” Dağı’yla Uhud’un arkasındaki küçük “Sevr” Dağı arası harem bölgesi olsun. Orada kan akıtılmam, savaş için silah taşınmaması, hayvanlara yedirmek için olmadıkça ağacı devrilmesin.” Ebu Dâvud’a göre: “ لا يختلى ولا يخلها ولا ينفر صيدها ولا يلتقط لقطتها إلا من أشاد بها : Otları biçilmesin, avları yuvasından kaçırılmaması, bulunan bir mal ancak sahibini aramak için alınabilsin.” şeklindedir. Nevevi şöyle dedi: “İki Lâbe, haremının doğu ve batıdaki sınırındır. Ayr ve Sevr ise, Medine’nin güney ve kuzeyindeki harem sınırındır. Medine’nin kuzey ve güneyinde de Harre’ler bulunsun da bunlar doğudaki ve batıdakine bitişiktir ve onlara aittir.”

Malik Şafî ve Ahmed bu sahih hadislerin gösterdiği şekilde hüküm verdiler. Fakat ayrıntılarda ihtilafa düştüler. Ebu Hanife ise “Medine’nin haremi yoktur.” dedi. Resulullah (s.a.s.) hayatta iken orada yapılan cüzî bazı av ile ağaç ve ot kesme hadiselerini delil gösterdi. Dilersen, “Vefâü'l-Vefa” kitabının başına müracaat edebilirsin. Mâverdi şöyle dedi: “İhtilaf konusu olan, Harem’deki mevat (bitkileri kendi kendine bitmiş) arazinin bitki ve ağaçları hakkındadır. Tabii ki bir kişi kendi mülkünde bitki yeşertmişse tartışmasız onu kesebilir. Yine bitmesine müsaade edilen buğday ve sebze cinsinden olmayan bitkiler kesinlikle biçilebilir, bunda tartışma yoktur.”(...)

MESCİD-İ NEBEVİ

MESCİDİN ŞİMDİKİ DURUMU

Mescid-i Nebevi, Medine’nin doğusundadır. Orta büyüklükte dik-dörtgene benzer bir şekildedir. Kuzeyden güneye uzunluğu 116, 245 m., kible (güney) tarafının genişliği 86, 25 m., kuzey tarafından ve Şam tarafından genişliği 66 m.dir. Yüksek bir binası olup tavanı kubbeli-dir. Kubbeleri, sağlam direklerin taşıdığı kemerler üzerine yapılmıştır. Duvarlara bitişik olanlarla birlikte direklerin sayısı 327’dir. Mescidin ortasının kuzey tarafında tavanlı bir avlu vardır. Bu avluya “Hasve الحصة ” deniyor. Onun sağında üç revak, solunda iki, güneyinde üç, güneyinde on iki revak bulunmaktadır. Resim (175). Resim: 176’da, bazı kemerleri ve avluyu görebilirsin. Avluda sadaka olarak insanların attığı daneleri toplayan güvercinler görülmektedir. Güney duvarından

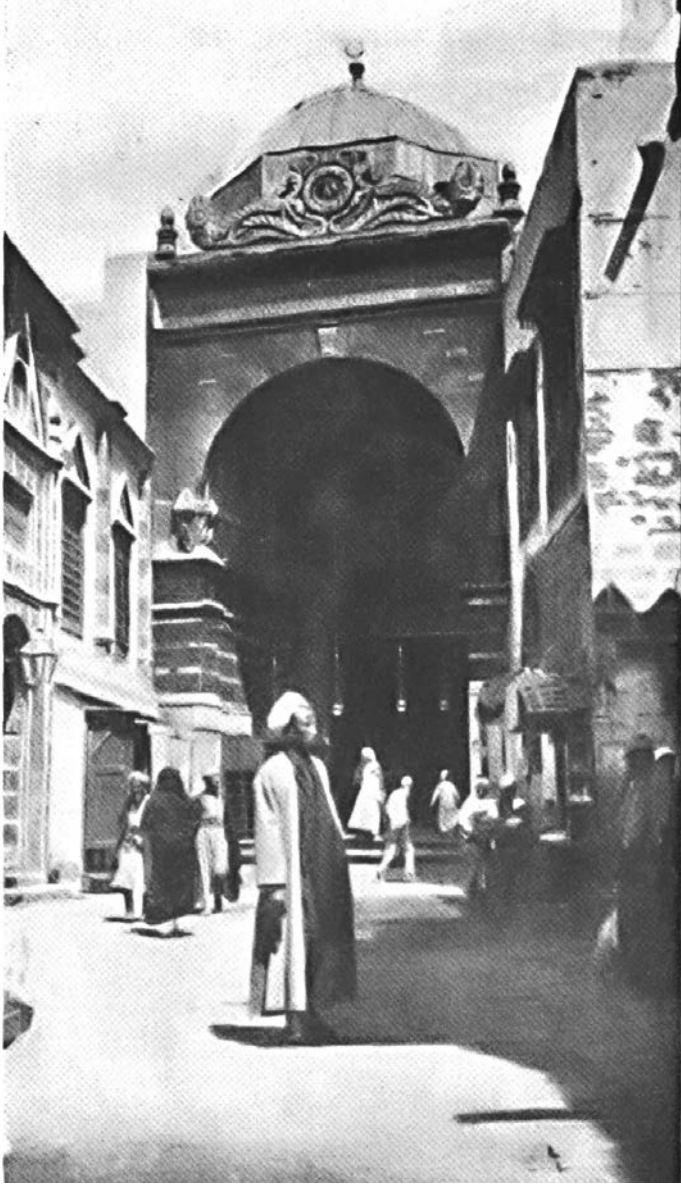

Resim 189: Medine-i Münevvere'deki Harem-i Nebevi'nin Rahmet Kapısı.

kuzeye kadar batıdaki direklerin sayısı 112'dir. Aynı şekilde doğu tarafındakiler Hücre-i Şerife'nin köşelerindeki dört direk hariç 86 adettir. Avlunun kible tarafındakiler 107, aynı şekilde kuzeydekiler 18'dir. Toplam 327 sağlam savvan taşından direk. Onlardan çoğu bir mermer tabaka ile kaplanmıştır. Ayrıca bazıları altın suyuyla süslenmiş bazıları süslenmemiştir. Her iki direğin arasında, içlerine lamba konan üçer fener konmuştur. Bunlar direkler arasındaki pervazlara gümüş zincirlerle asılmıştır.

Mescidin beş kapısı vardır. İkiisi batı tarafındadır. Batı duvarının güneyden ilk kapısı Bâbü's-Selam, (Bak Resim: 190) ikincisi o duvarın ilk üçte birinde bulunan Bâbü'r-Rahmet'tir. (Bak, Resim: 189). Bir tanesi

باب السلام في المسجد النبوي في المدينة المنورة

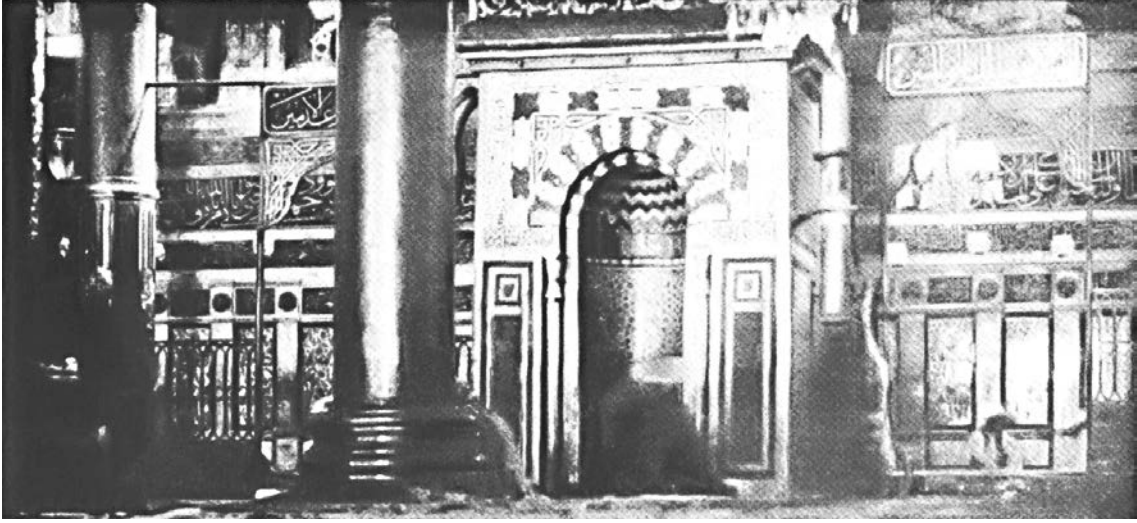

باب السلام في المسجد النبوي في المدينة المنورة

صحنه ٤٧

Resim 190: Medine-i Münevvere'deki Mescid-i Nebavi'nin Selam Kapısı.

kuzeydedir. Ona Tevessül Kapısı veya Mecid Kapısı denir, kuzeydoğu köşesine yakındır. İki kapı da doğu tarafındadır. Biri Rahmet Kapısının karşısındaki Nisâ (Kadınlar) Kapısıdır. Oradan giren, sağında bir mihrap, solunda ise "Suffe"yi veya hadım ağalara ait dekkeyi (çatısında oturlan binayı) görür. Dikdörtgen şeklinde olup boyu 12 m., eni 8 m., yüksekliği 40 cm. dir. Bir diğer kapı bunun biraz güneyindeki Cibril Kapısı'dır.

Resim 185: Mescid-i Nebevi'deki Hz. Osman b. Affan'ın (r.a.) mihrabı.

yer, mescidin hadım ağaları ve hizmetçileriyle isteyen büyük zatlara ve ileri gelenlere aittir.

Batıdaki radhe (salon) açıktır. Odaları, yağ, kandiller ve hasırlar için mahzen olarak kullanılır. İki kapısı vardır. Biri mescidin içinde, diğeri dışındadır. Mecid Minaresi ile bu mahzenler arasında bir başka mahzen vardır. Mescidin içinde hususi bir kapısı vardır. Daha evvel hadım ağalara ve hizmetçilere ait abdestlik idi. İkinci radhe (salon) ve odaları doğu tarafında olup mektep veya medresedir. Orada çocuklara Kur'an ve ilk ilmihal bilgileri öğretiliyor. Bu radhe Mecid Kapısı'nın geçiş yeridir. Mektep iki katlıdır.

Sahn (الصحن) veya Rahbe (الرحبة) denen avlunun doğusunda, demir parmaklıklarla çevrili küçük bir bahçe vardır. İçinde hünnap ve hurma ağaçları bulunmaktadır. Hurmalardan biri çok büyüktür. Söylendiğine göre o bahçe, Resulullah'ın kızı Hz. Fatıma'ya ait olan hurma ağacının yerindedir. Bu bahçe de ona nisbet edilir (yani "Fatıma Bahçesi" denir). Bu bahçenin güneyinde suyu tatlı bir kuyu vardır. Bu kuyu Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nisbet edilir. Ona "Medine'nin zezemi" deniyor.

قسم من داخل المسجد النبوي رسم من البجته الشمالية

Resim 177: Mescid-i Nebevî'nin içinin kuzey tarafından görüntüsü.

Avlunun solundaki revakların çoğunun aralarına “şiş” denen yüksek tahtalardan konulup, bunların çevrelediği yer, kadınlara hususi namaz yeri yapılmış. Kadınlar erkeklerden ayrı yerde namaz kılar. Bu mekânın içine, güneydeki Kadınlar Kapısı'ndan giriyorlar. Avlunun ortasında birkaç direk var. Üzerlerine lambalar ve elektrikli avizeler asılmış. Resim 177'de Hz. Fatıma'nın (r.anha) bahçesini, mescidin bazı kemerlerini, üzerlerinde lambalar bulunan bazı aydınlatma direklerini ve kadınların namaz kıldığı yerin kafeslerini görebilirsin. Resimde ayrıca o bölmenin 1326 h. yılındaki tamiri esnasında çıkarılan toprak yığını görülür. Yine Yeşil Kubbe ve kemerlerin üzerindeki Osmanlı tuğrası da görülmektedir. Kaidelerine sarı bakır giydirilmiş direkleri de görebilirsin. Biz de oradayız. Orda iki Hintli görüyorsun. Biri ayaklarını elbisesinin içine almış oturmuş. Diğeri tatlı bir sarık sarmış.

Maksûra-i Nebeviye

Mescidin güneydoğu köşesinde, mescitten sarı bakırdan parmaklıklarla ayrılmış bir maksûra (bölme) var. Kuzey ve güney kenarlarından her biri 16'şar m.dir. Doğu ve batı kenarları ise 15'er m.dir. Oraya Maksûra-i Şerife denir. İçinde beş kenarlı bir yapı var. Kuzeydeki ikisi üçgenin iki ayağı gibidir. Diğer üçü ise karenin kenarları şeklindedir. Yüksekliği yaklaşık altı metredir. Kible tarafında Peygamberimizin

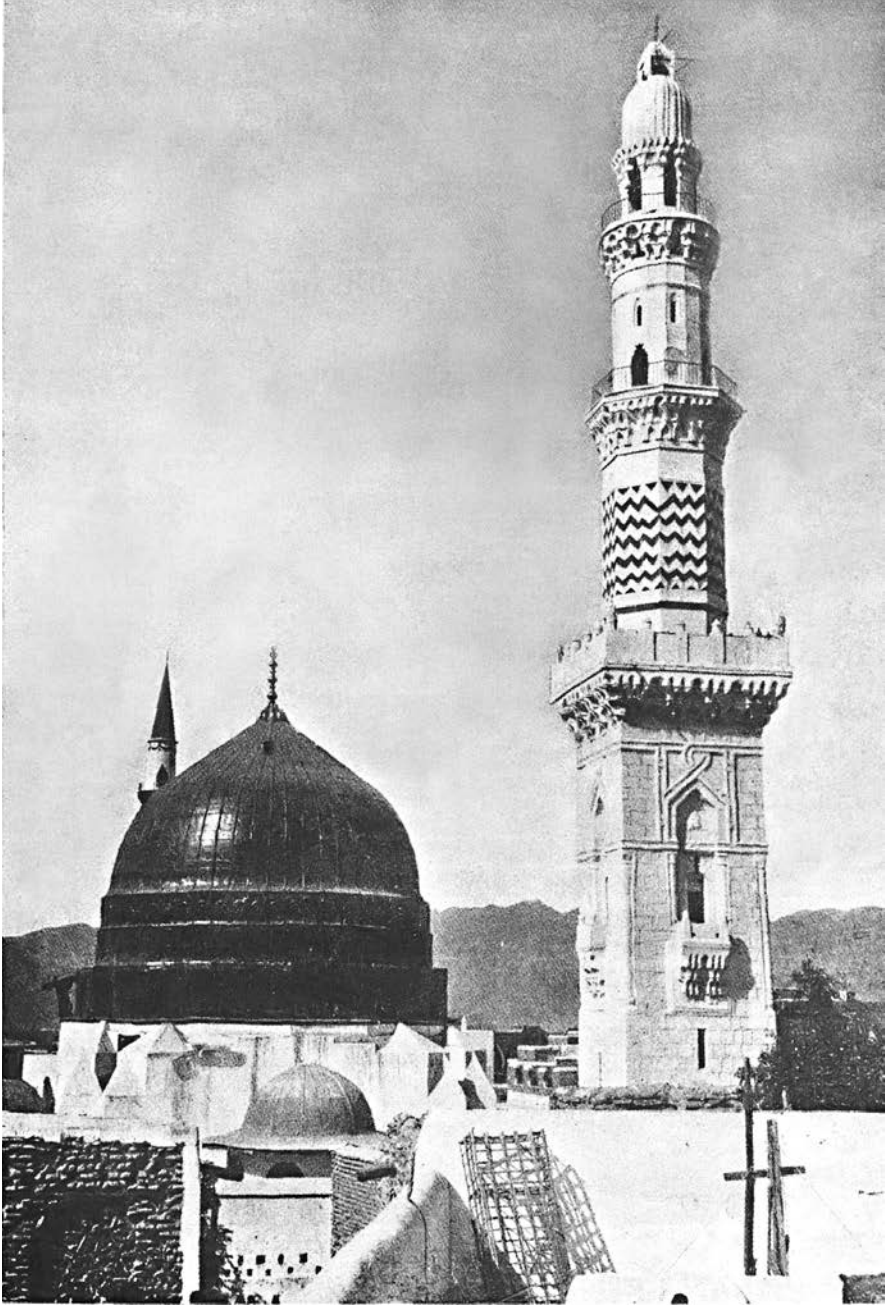
(s.a.s.) kabri bulunmaktadır. Doğuya doğru biraz solunda Hz. Ebu Bekr'in kabri, biraz doğusunda onun yerine geçen Hz. Ömer'in kabri mevcuttur. Dış binayı Nureddin Zengi yaptırdı, ona kendileriyle harp ettiği haçlıların, Efendimizin (s.a.s.) mübarek cüssesini çıkarma azminde oldukları haberi getirilmişti. Bunun üzerine o binayı yaptırdı. Su kaynaklarına kadar temellerine indi. Orayı delmeye güç yetiremesinler diye altına kurşun döktürdü.

Bu bakır parmaklıkların bitişiğinde bir başka bölme vardır. Güney kenarı, 14 m., kuzeyi 14,5 m., doğu ve batı kenarları 7,5 m.dir. İçinde Resulullah'ın (s.a.s.) kızı Hz. Fatimatü'z-Zehra (r.anha)'nın kabri olduğu iddia edilen bir sanduka bulunmaktadır, fakat bu bilgi sabit değildir. Kabrinin Bakî'de olduğu görüşünü tercih ediyorlar. Bu bölmeden birinci bölmeye onun güney duvarında bulunan iki kapı ile geçilir. Büyük bölmenin Ravza'da batı kapısı bulunmaktadır. O kapıya "Vüfûd (heyetler)" Kapısı veya "Rahmet" Kapısı denir. O kapının güneyinde "Tevbe" Penceresi vardır. Bölmenin, güneyde bir başka kapısı daha mevcuttur ki yine doğu tarafındaki bir kapıdan ve kuzey tarafındaki bir başka kapıdan da girilebilir. Kuzey kapısından Hücre-i Şerife'yi aydınlatmak için hadım ağalar girer. Peygamberimizin (s.a.s.) Maksûrasının köşelerinde gizlenmiş dört büyük direk vardır. Resim: 178'de gördüğün Mi'zene-i Reîsiyye (baş minare) ile birlikte gördüğün yeşil kubbe onların üzerinde durmaktadır.

Hz. Fatıma bölmesinin kuzeyinde, hadım ağaların dekkesi gibi bir dekke vardır. Diyorlar ki "Bu dekke Hz. Peygamber'in teheccüd namazı kıldığı yeri göstermek içindir."

Minber ile kabrin arası "Ravza"dır. Uzunluğu 22 m., genişliği 15 m.dir. Kible tarafındaki iki revak ile arasında, yaklaşık bir metre yüksekliğinde bakır bir parmaklık vardır. Parmaklıktaki Mihrab-ı Nebevi'nin sağında ve solunda iki kapı bulunmaktadır. Resim 179'da o bakır parmaklığı görebilirsin. Bu resimde ayrıca hadım ağalardan biri olan Abdüllâtif Abdülkadir'i ve yanında Binbaşı Mustafa Rıfki Efendi'yi görebilirsin. Resim 180'de, güzel dökme direklerin bulunduğu Ravza'nın bu kısmındaki büyük bir avize ve Maksûre'nin pencerelerinden biri görülmektedir. İşte Mescid-i Nebevi'nin kısa bir tanıtımı.

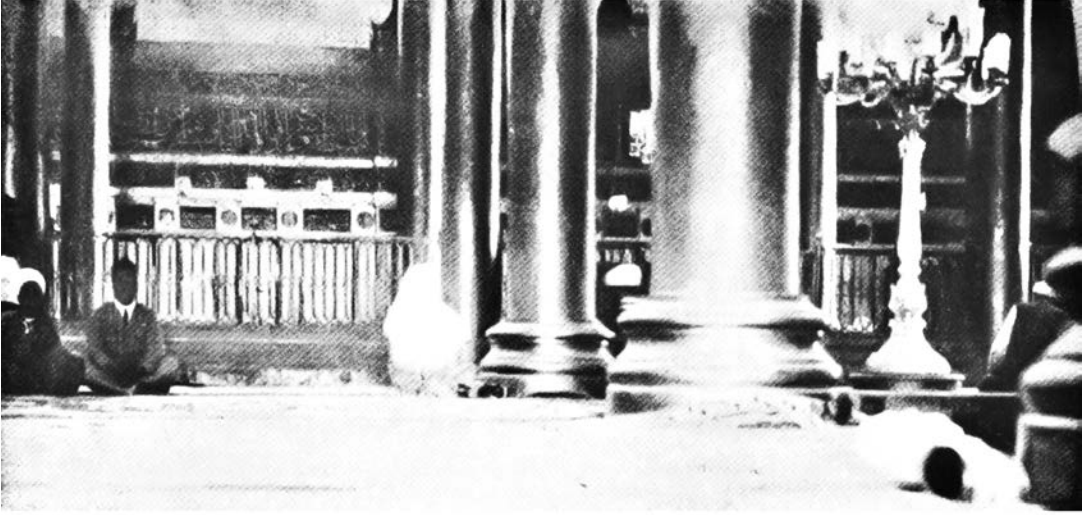
فَالنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَاةِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَارَكْنَا فِيهِ وَاللَّهُ الْمُبْدِي

حَقَّوَالطَّبِيعَ وَالشَّجَرَةَ وَالنَّجْمَةَ وَاللَّوَالِ ابْنِ اَهْمِيْرَانَ ابْنِ اَمَلِيْحَجَّ الْمَضْرِي

فِي مَحْرَمِ سِنَةِ هِجْرَةٍ ١٣٢١

Resim 178: Mescid-i Nebevi'de Hz. Peygamberin (s.a.s.), Ebu Bekri's-Siddık (r.a.) ve Hz. Ömer'e (r.a.) ait kubbe.

Resim 179: Mescid-i Nebevî'nin içinin kible tarafından görüntüsü.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَنْزِلَةُ الْمَلَكِ الْمُرْسَلِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَشْكُرَهُ لَوْلَا رَحْمَتُ اللَّهِ عَلَيْنَا لَكُنَّا مِنَ الْخَاسِرِينَ

Mescidin Süslemeleri

Mescidin tavanında, duvarlarında, direklerinde ve mihraplarında bulunan eşsiz nakışlara ve güzel kitabelere gelince, onları ne kadar övsek azdır. Dünyada meliklerin -özellikle de Osmanlı meliklerinin- emir ve diğer fertlerin, Mescid-i Nebevî kadar önem verdikleri, başka bir mescit yoktur.

Orada nefis takılar, mescide ve Hücre'ye bağışlanmış değerli hediyeler vardır. Benzerini başka yerde bulamazsınız. Ona yedi milyon altın değer biçildiğini bilmek size yeter. Kısaca onları da tanıtmamızın bir zararı yok.

Maksûre'nin dışındaki Mescid-i Nebevî'de, direkler arasındaki demir pervazlara, zincirlerle asılı 620 kandil mevcuttur. Bu zincirlerin kible tarafındaki tavanlı bölümde olanları gümüşten, mescidin diğer kısımldakiler pirinçtendir. Orada billurdan pek çok avize vardır. Onların iki tanesi büyüktür ve etrafında, içinde mumların yandığı fenerler mevcuttur. Onları Mescid-i Nebevî'ye Birinci Abbas Paşa hediye etmiştir. Onlardan büyük olanı kible tarafındaki tavanlı bölüme asılmıştır. Onun hemen kuzeyinde Ravza bulunmaktadır. (Bak Resim: 180) Bu zat ayrıca billur direkli dört "şecere" avizesi daha hediye etti. Bu şecere, üzerinde berrak fenerler bulunan meyilli dallara ayrılmış vaziyettedir. Bunlar Ravza-i Mutahhara'ya, batı tarafındaki sütunların arasına tek

Resim 180: Mescid-i Nebevi'nin hududunu gösteren sütunlar.

الاعمدة المفرغة هي اشارة لحدود المسجد النبوي

sıra hâlinde konu. (Bak Resim 179) Hücre-i Şerife'nin etrafındaki maksure'nin içinde 106 kandil vardır. Peygamberimizin mübarek yüzü tarafında bulunan revaktaki 31 kandilin hepsi elmas ve yakut kaplı altındandır. Diğerleri, mescidin diğer kandilleri gibi altın zincirlere asılı kandillerdir. Onlarla birlikte Hz. Fatıma'nın kabrinin sağında ve solunda asılı iki tane Süreyya (bir tür avize) vardır. Hücrenin etrafındaki en üst dairede değerli cevherler ve muhteşem incilerden oluşan "meknes" takıları asılıdır. Sultan Abdülmecid 1274 h. yılında, muhteşem elmaslarla bezenmiş halis altından iki büyük şamdan gönderdi. Her biri bir insan boyundadır. Söylendiğine göre onların fiyatı 300.000 Mecit altınıdır. (1 altın, 87, 75 Sahih Mısır Kuruşuna eşittir) Bunlar maksure'de biri mübarek başının bulunduğu tarafa, diğeri mübarek ayağının hizasına kondular. Bundan evvel de halis altından iki büyük şamdan hediye etmişti. Yine bundan sonra altın ve gümüşten birçok buhurluk ve "kumkum" ibriği hediye etmişti. (...)

Mescid-i Nebevi'nin Yazıları

Mescidin çoğu yerinde sureler, ayetler ve çeşitli maksatlarla yazılmış kasideler vardır. Şimdi sınırlarımız elverdiği ölçüde onlardan bir kısmını söyleyeceğiz: Selam Kapısı'ndan girdiğinde sağındaki duvarda güzel bir sülüs hattıyla şu mealdeki ayet ve sözleri bulursun:

Rahman ve Rahim olan Allah adına, “Allah sizin için kolaylık ister. Sizin için zorluk istemez. -Buradan şuraya kadar- umulur ki onlar olgunluğa erişirler.” (el-Bakara, 185-186). Bundan sonra Allahu Teâlâ’nın şu sözü var: “Batıl, onun ne önünden ne ardından gelebilir. O hikmet sahibi ve çok övgüye layık (Allah) tarafından indirilmiştir.” (Fussilet, 42). Sonra şanı aziz olanın şu sözü: “Dediler ki: Allah’ın işine mi şaşıyorsun? Allah’ın merhameti ve bereketi üzerinize olsun ey ev halkı. Şüphesiz ki o (Allah) çok övülen ve çok şereflidir.” (Fussilet, 42). Sonra: “Rahman ve Rahim olan Allah adına, “İbrahim’i Rabbi kelimelerle imtihan edip onları tamamlamıştı.- Buradan şu söze kadar- Şüphesiz ki sen çok izzetli ve hikmetlisin.” (el-Bakara, 124-129). Sonra şu sözü: “Rahman ve Rahim olan Allah adına, “Zira İmran’ın hanımı şöyle demişti. Rabbim. Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Benden bunu kabul et. Şüphesiz ki sadece sen çok iyi duyan ve çok iyi bilensin.- şu sözüne kadar- Onlar birbiriyle hasımlaşırken sen onların yanında değildin.” (Âl-i İmran, 35-44). Azametli Allah doğru söyledi. Onun ikramkâr elçisi de doğru söyledi. Allah, Seyyidimiz Muhammed’e, onun ailesine ve arkadaşlarına salat etsin (rahmetine bürsün) ve selam etsin (selamette tutsun). Yüce Allah, Seyyidimiz Resulullah’ın arkadaşlarının hepsinden razı olsun. Sonra besmeleden sonra şu ayet var: “Allah’ın kendine helal kıldığı şeyde Peygambere herhangi bir vebal yoktur. Önce gelip geçenler arasında da Allah’ın âdeti böyle idi. Allah’ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir. -Şu sözüne kadar- Vekil olarak Allah yeter.” (el-Ahzab, 38-48). Allah’ım. Seyyidimiz Muhammed’in, ailesinin ve bütün arkadaşlarının üzerine salât ve selam et. Sonra besmelenin ardında şu ayet: “Biz her Peygamberi sadece Allah’ın izniyle itaat edilsin diye gönderdik. -Şu söze kadar- ve tamamen teslim olmaları için.” (en-Nisa, 64-65). Çok büyük olan Allah doğru söyledi. Sonra besmelenin ardından şu sözü mevcut: “Hidayetle ve Hakk’ın diniyle elçisini gönderen odur. -Şu sözüne kadar.- Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir.” (el-Feth, 28-29). Bunun üzerinde bir levha içinde şu yazılıdır: “Yüce Allah şöyle dedi: “Allah’ın verdiği alınuz. Yasakladığından kaçınınız.” (el-Haşr, 7). Bu yazıların hepsi tek satır hâlinindedir. Selam Kapısı’ndan başlar. Kible duvarı boyunca devam eder.

Bu satırın altında daha enli bir hat ile mealen şunlar yazılıdır:

Yüce Allah şöyle dedi: “Ne kadar hayır yaparsanız Allah onu bilir. Azık hazırlayın. En iyi azık takvadır (Allah’tan sakınma). Ey akıl sahipleri

benden sakının.” (el-Bakara, 197). Bundan sonra şu ayet: “Onlar hayırlarda yarışırlar ve geçerler.” (el-Mü’minun, 61). Sonra besmelenin ardından şu sözü gelir: “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve Ahiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren Allah’tan başkasından korkmayanlar imar eder. -Şu söze kadar- Allah fasık (kualsız) topluluğa doğru yolu göstermez.” (et-Tevbe, 18-24). Çok büyük Allah doğru söyledi. İkrâm-kâr elçisi doğru söyledi. Allah, Efendimiz Muhammed’e, ailesine ve arkadaşlarına salât ve selam etsin. Yüce Allah onların hepsinden hoşnut olsun. Bundan sonra besmele ve Yüce Allah’ın şu sözü vardır: “Mallarımı Allah yolunda harcayanların misali, her bir başağında yüz dane olmak üzere yedi başak bitiren bir buğday danesi gibidir. -Şu sözüne kadar:- Allah çok zengin ve çok yumuşak huyludur.” (el-Bakara, 261-263). Yüce Allah doğru söyledi. Rahman ve Rahim olan Allah adına, “Şüphesiz ki Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler, ona salât ve iyi bir selam edin.” (el-Ahzab, 56). Yüce Allah doğru söyledi.

Bu ikisinin altındaki üçüncü satırda mealen şu ayetler ve sözler vardır:

Rahman ve Rahim olan Allah adına, “Allah’ın, adının yükselmesine ve anılmasına müsaade ettiği evlerde, -Şu sözüne kadar: -Allah’ın, onların yaptıklarına en güzel karşılığı vermesi, bir de onları kendi iyiliğinden dolayı artırması için.” (en-Nur, 36-38). Sonra: Mübarek ve Yüce olan Allah İkrâm-kâr kitabında şöyle dedi: “Kur’an’ı okuduğum zaman hemen taşlanmış şeytandan Allah’a sığın. Onun, iman edenler üzerinde ve Rablerine tevekkül edenler üzerinde bir sultanı yoktur.” (en-Nahl, 98-99). Sonra: Rahman ve Rahim olan Allah adına: “Şüphesiz ki biz sana apaçık bir fetih İhsan ettik. (el-Feth, 1). Surenin sonuna kadar yazıldıktan sonra, “Allah sözün doğruluğunu söyledi. Allah, Efendimiz Muhammed’in temiz olan ailesinin ve arkadaşlarının hepsinin üzerine salât etsin.” lafzıyla, Efendimizin şerefli yüzünün karşısında, yazılar bitirilmiştir. Sonrasında bir şiir bulunmaktadır: (...) Satırların nizamını ve şeklini Resim: 185’te görebilirsin. Selam Kapısı’nın dıştaki yan idâdelerinde (destek direklerinde) güzel sülüs hattıyla dört satır hâlinde mealen şu yazılıdır. Birinci satır:

Allahü Teâlâ dedi: “Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir.” (en-Nisa, 87). “De ki: Rabbim. Beni sadakatlinin girişiyle içeri al. Sadakatlinin çıkışıyla çıkar -şu söze kadar:- Ona kötülük dokunduğunda çok ümitsiz oluverir.” (el-İsra, 80-83).

İkinci satırda Besmele'den sonra Allahü Teâla'nın şu sözü vardır:

“Hiç şüphesiz Allah Resulünde sizin için, Allah'ı ve Ahiret gününü imanlar için, güzel bir örnek vardır. -şu sözüne kadar:- Allah çok kuvvetli ve pek azızdır.” (el-Ahzab, 21-25).

Üçüncü satırda bir şiir vardır: (...)

Mihrâb-ı Nebevî'nin sağındaki kapının üzerindeki bakır levhada şu hadis yazılıdır: “ قال صلى الله عليه وسلم : شفاعتي يوم القيامة حق . فمن لم يؤمن بها لم يكن من أهلها : Allah ona salat ve selam etsin, şöyle dedi: “Şefaati günündeki şefaati haklıdır. Kim ona inanmazsa ona mazhar olamaz.” Solundaki kapının üzerinde aynı şekilde “ : شفاعتي لأهل الكبائر من أمي : Şefaati, ümmetinden büyük günah sahiplerinedir.”

Mescitte Büsürî'nin meşhur Kaside-i Bürde'si de yazılıdır. Onun girişi şöyledir:

أ من تذكر جيران بذي سلم / مزجت دمعا جرى من مقلة بدم

Selem ağaçlarının bulunduğu yerdeki komşuları hatırladığım için mi, göz pınarlarından akan yaşlara, kan karıştırdım?”

Yine Allah'ın güzel isimleri, Bedir Savaşı'na katılanların isimleri ve başka şeyler yazılıdır. Bütün bunlar altın suyuyla zinetlenmiş güzel bir sülüs hattıyla yazılmıştır.

Mescidin Mefruşatı ve Görevlileri

Mescidin revakları güzel Türk halılarıyla döşenmiştir. Her halı küçük seccade resimlerine bölünmüştür. Onlardan birisi, bir kişinin namaz kılmasına kâfidir ve kibleyi gösterir. Avluya gelince, o daha evvel söylediğimiz gibi kumla döşelidir. Mescitte 57 ağa vardır. Onların çoğu Hücre-i Nebeviyye'nin (Maksûrenin) hizmetini yapar. Mescidin 46 hatibi vardır. Her biri sırayla hutbe okur. 38 imam 31 vekil imam mevcuttur. Üç mezhebi, (Hanefi, Şafii ve Maliki) öğreten 18 müderris vardır. 50 müezzin, 26 müezzin vekili bulunur. 12 düzen koruyucu, 51 süpürgeci, 11 kapıcı, 10 sucu bulunmaktadır. Dört kişi suları çeker. 750 kişi kandilleri temizleme, doldurma ve yakma işi yapar. 26 kişi boyacı, terzi, saraç ve diğerleridir. Hadımağaları, Mescid'in ve Hücre'nin hizmetine ilk sunan kişi, Nurettin eş-Şehid'dir. 12 kişiye tahsisat ayırdı. Allahü Teâla'nın kitabını ezberlemiş olma ve dört elle

ibadetlere sarılma şartını koştı. Ayrıca Habeşli olmalarını, değilse Rum, değilse Tekârne'den, onlar da olmazsa Hintlilerden olmasını şart koştı. Bir başka görüşe göre onları maaşa bağlayan ilk kişi Sultan Salahaddin-i Eyyûbî'dir. 24 kişiyi maaşa bağladı. Başlarına Bedreddin el-Esedî denen bir şeyh getirdi. Onlar için Saîd bölgesinin, Nil kenarında bulunan Nükâde ve Kubâle köylerini vakfetti. Yine Sindebis köyünün üçte birini vakfetti. Kalan üçte ikisini de Melik-i Sâlih İmâdüddin vakfetti. Bütün bunlar 740'lı yıllarda oldu. Daha sonra batı ve Sudan melikleri de hizmet için kendi taraflarından hadım ağalar gönderdi. İsteyen gönderdiği için bazı zamanlar sayıları iki yüzü aştı. Çoğu zaman aralarında düşmanlık ve buğuz kabarıyordu. Yine de çoğunlukla hayır ve salah ehli idiler. Şimdi onların maaşları Osmanlı Sultanları, Medine'deki vakıflar ve başkaları tarafından karşılanıyor. İyi insanlar da onlara bol hediye gönderiyorlar. Müsteslim diye bilinen reisleri onları alıp aralarında eşit şekilde paylaşıyor. (181 ve 182 nolu resimlerde ağaların şekline bak.) Birinci resimdeki Hasan ağadır. Bu köleyi mescide Buhara emirlerinden birisi hediye etmiş. İkincisi Abdüllatif Abdülkadir'dir. Sultan Abdülhamid'in saray ağalarındandır. Her ikisi de Hücre-i Nebeviyye'nin kapıcısıdır.

Sultan Mahmud, Mescit'te Kur'an'ı, Buhârî'nin "Sahih"ini, Kâdî İyâz'ın "Şifa"sını, *Delâilü'l-Hayrat*'ı, Hizipler ve salavatlar okuması için maaşlı 39 okuyucu tahsis etti. Bence sadece Kur'an okunsa, "Sahih" ve "Şifa"yı ders verecek kimseler olsalar daha iyi olur. Sultan Abdülhamid bu okuyuculara 157 kişi, annesi de sekiz kişi ekledi. Toplam 204 okuyucu oldular. Bunlar müfessir olsalar veya avama öğretim veren kişiler olsalar kesinlikle Medine halkını okuma-yazma bilmezlikten kurtarırlar, onlara ilimleri tatlı pınarlarından sunarlardı.

حسن اغا بخارى قدمه هدية لخدمة المسجد النبوي
احد امراء بخارى

Resim 181: Hasan Buhari ağa

Resim 188: Medine-i Münevvere'deki Mescid-i Nebevi'de bulunan Ravza-i Nebeviyye ve Hücre-i Şerifenin bir kısmının batı tarafından görüntüsü.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
حَوْلَ الصَّخْرِ وَالشَّجَرِ وَالْحَائِطِ وَالْمَسْجِدِ
الْمَدِينَةِ الْمُنَوَّرَةِ

Beşgen binada, Hz. Resul'ün (s.a.s.) kabrinin etrafında ipekten perdeler var. Yine Maksure'nin bütün kapılarının önünde, üç mihrabın, Hz. Peygamber, Hz. Osman ve (Kanuni Sultan) Süleyman'a ait mihrapların üzerinde de perdeler var. Minberin ve baş minarenin perdeleri var. Hücre-i Nebeviyye'deki şebekenin 18 perdesi var. Hücrenin önündeki pencerelerin 4 perdesi var. Teheccüd kılınan yerin de perdesi var. Minberin iki bayrağı var. Ayrıca Hücrenin kubbesinden sarkıtılmış tabanına kadar ulaşan yeşil atlasın 11 perde mevcuttur. Resim 188'de bu perdeler görülebilir.

MESCİD-İ NEBEVİ'NİN TARİHİ

Resulullah (s.a.s.) hicret edip geldiğinde Kuba'da konakladı. Orada 10 gece kadar kaldı ve Kuba Mescidi'ni kurdu. Sonra Medine'ye geldi. Halk onu sevinç içinde karşıladı. Ev hanımları bile şöyle şiirler söyleyerek karşılamaya çıktılar:

أشرق البدر علينا / واختفت منه البدور

مثل حسنك ما رأينا / قط يا وجه السرور

Üzerimize dolunay doğdu. Diğer dolunaylar gizlendi. // Senin güzelliğin gibisini hiç görmedik, ey neşe kaynağı.”

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dayıları olan Neccaroğullarının kızları da defler çalıp şöyle diyerek karşılama yaptı:

نحن جوار من بني النجار / يا حبذا محمد من جار

Biz Neccaroğullarının kızlarıyız. Ey sevgili Muhammed, ne iyi komşusun.”

Efendimiz (s.a.s.) onlara: “Beni seviyor musunuz?” dedi. Onlar: “Evet ey Allah'ın elçisi” dediklerinde: “Allah biliyor ki benim kalbim de sizleri seviyor.” buyurdu. Her topluluk ona kendi evlerinde konaklamasını teklif ediyordu. O ise: “ : خلوا سبيل ناقتي فإنها مأمورة فحيث بركت نزلت : Devemin yolunu açın. O emir almıştır. Onun çöktüğü yere (en yakın eve) konaklayacağım» diyordu. Şimdiki mescidin olduğu yere gelince çöktü. Bir rivayete göre, şimdi Hücre-i Şerife diye meşhur olan evinin yanına çöktü. Sonra herhangi bir zorlama olmaksızın kalktı. Fazla uzağa gitmeden Ebu Eyyüb el-Ensari'nin (r.a.) evine doğru durup çöktü. Efendimiz de orada konakladı. Burası, Mescid'in doğusundadır. Bu evde yaklaşık yedi ay kaldı. Ev hâlâ şimdi de (1908 m. yılında) ayakta. Kible duvarında bir mihrap var. İnsanlar onunla teberrük ediyor.

Peygamberimiz (s.a.s.) daha sonra, devesinin ilk defa çöktüğü yere Mescid-i Şerifini yapmak istedi. Burası bir mirbeddi, -hurma kurutulmuş bir alan-. Ensar'dan Sehl ve Süheyl adlı iki çocuğa ait idi. Es'ad b. Zûrâre'nin kontrolünde idiler. Resulullah (s.a.s.) onlarla pazarlığa oturdu. Onlar: “Olmaz Ya Resulullah, biz onu Sana bağışlayacağız.” dediler ise de kabul etmedi ve orayı 10 dinara satın aldı. Mescit evvel duvardan ibaretti, tavanı yoktu. Kiblesi Kudüs'e doğru idi. Orada namaz kıldırı. Resulullah (s.a.s.) gelmeden evvel Es'ad b. Zûrâre oraya gelir orada beraber otururlardı. Onun yerinde garkad ve hurma ağaçlarıyla bazı müşrik kabirleri vardı. Allah Resulü emretti, kabirler, hurma ağaçları, ne varsa kazıldı, kesildi ve ön tarafa kondu. Mescidin alanı 60'a 70 zira idi. Yani güneyi ve kuzeyi 35'er m., doğusu ve batısı 20'şer m. idi. Temeli yaklaşık 3 zira olup, taş ile yapılmıştı. Duvarlar ise kerpiç ile yapıldı. Efendimiz (s.a.s.) de onlarla birlikte binada çalışır, şöyle söyleyerek taş ve kerpiç taşırdı: “ : اللهم لا عيش إلا عيش الآخرة، فاغفر للأَنْصار و المهاجرة : Ahiret yaşantısından başka yaşantı yok. Ensar'a ve Muhacirlere yardım et.” Mescidin direklerini hurma ağacı gövdelerinden, tavanını da hurma dallarından yaptılar. Kible cihetinde üç revak hâlinde idi. Bir avlusu ve

üç kapısı vardı. Kapının biri güney tarafında idi. Çünkü kible Beytül-Makdis'e (Kudüs'e) yani kuzeye idi. 17 ay bu kibleye namaz kılındı. Sonra Mescid-i Haram'a çevrildi. İkinci kapı "Âtike" veya "Rahmet" kapısıydı. O şimdiki olduğu yere yapılmıştı. Üçüncüsü "Âl-i Osman" Kapısı'dır. O şimdiki "Cibril" Kapısı'dır. Birinci kapı kible değişince kapatıldı. Onun yerine, karşısında, kuzey cephesinde bir kapı açıldı. Efendimiz mescidin yapımını bitirdikten sonra, mescidin doğusuna yaptığı binada Hz. Aişe (r.anha) ile dünya evine girdi. O ev, bugünkü Hücre'nin yerinde idi. Onun yanına Sevde (r.anha) için bir başka ev yaptırdı. Diğer hanımları için de çeşitli zamanlarda mescidin güneyine evler yaptırdı. O evlerle mescidin arasında beş zira genişliğinde bir yol vardı. Ömer b. Abdülaziz'in Medine emirliği zamanında bütün bu evler mescide dâhil edildi. Resulullah (s.a.s.) hicri yedinci yılın başlarındaki Hayber Savaşı'ndan Medine'ye döndüğünde Mescidi doğu, batı ve kuzey tarafından genişletti. Mescit kare hâline geldi. Bir kenarı 100 zira (veya 50 m.) oldu. O resmi biz büyük bir resimden küçülttük. Büyük resmi Türk mühendisler çekmiş. Kazanlı Halil Efendi de kendi parasıyla onu Almanya'da tab ettirmiş. Ondan küçültmek için izin istedik. O da yazılı olarak bize müsaade etti.

Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Osman'ın (r.a.) İmarları

Hz. Ömer b. el-Hattab (r.a.) zamanı gelince mescidi güney tarafından yaklaşık 5 m., batıdan 10, kuzeyden 15 m. genişletti. Doğudan genişletme yapmadı. Güneydeki artırım sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.s.)'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib'in evi içerde kaldı. Ona 6 kapı yaptırdı. 2 kapı Rahmet ve Selam Kapılarının hizasında batıda, 2 kapı doğuda idi. (Doğudaki kapılardan) ikincisi Nisa Kapısı'nın hizasında, birincisi ise değişmeyen (şimdi) Âl-i Osman kapısı (denen kapıdır). 2 kapı da kuzeye yapılmıştı. Hz. Ömer'in mescidi yenilemesi 17 h. senesinde idi. Binası kerpiç ve hurma dallarından, direkleri ahşaptan idi.

29 h. senesinde Osman b. Affan mescidi yeniden yaptı. Doğu, batı, kuzey ve kible tarafına birer revak ekledi. Onun kible tarafına yaptığı fazlalık bugüne kadar aynen kalmıştır. O mescidin duvarlarını nakışlı taşlar ve kassa kireciyle yaptırdı. Direklerinin taşlarını oydurup içine demir direkler soktu ve kurşun döktürüp sağlamlaştırdı. Tavanını sac ağacından yaptırdı. Kapılarını Hz. Ömer zamanındaki gibi 6 tane olarak bıraktı. Sonra kuzeydeki 2 kapı kapatıldı. Sultan Abdülmecid'in imarı

zamanında beşinci kapı ekleninceye kadar bilinen dört kapısıyla durdu. Hz. Osman mescitte kendi namaz kıldığı yeri bir maksure (bölme) ile ayırdı. Bu bölme küçük ve kerpiçten idi. Burada namaz kılanların imamı görebildiği bir açıklık vardı. Sonra Ömer b. Abdülaziz bu bölmeyi sac ağacından yaptırdı. Daha sonra Mehdi de sacdan yaparak yeniledi. Ancak tabanını, mescidin tabanı seviyesine indirdi. Eskiden yaklaşık iki zira yüksekte idi.

Velid'in İmarı

Mescidi, Velid b. Abdülmelik de Medine'deki valisi adaletli imam, Ömer b. Abdülaziz'in eliyle yeniledi. Bu yenileme 88 h. de başladı, 91 h. senesinde sona erdi. Mescidi doğu, batı ve kuzey tarafından genişletti. Ondan sonra batı tarafında fazla bir ilave yapılmadı. Daha önceden mescidin güneyinde ve kuzeyinde kalan Hz. Peygamber'in hanımlarının evlerini yıkıp mescide dâhil etti. Onların kapıları mescide giriyordu. Aynı şekilde Hz. Aişe'nin hücresinin bir kısmını kesti ve mescide kattı. Kesilen kısım Ravza tarafındadır. Geri kalan kısmına bugün kisveler asılan beşgen yapı şeklindeki Hücre'yi yaptı. İnsanların onu kıble edinmemesi için, Kâbe ölçülerinde dörtgen şeklinde yapmadı. Mescidi, ölçülü bir şekilde yontulmuş taşlarla yaptı. Mescidin direklerini uçlarında demir ve kurşun kelepçeler olmak kaydıyla taştan yaptırdı. Duvarlarını mozaik ve mermer ile süsledi. Tavanını yine sac ağacından yaptırdı. Altın suyuyla zinetlendirdi. Sütun ve eşiklerin başlarını altınla nakış yaptırdı. Ömer mescidin imarını bitirdikten sonra Velid haccedip Medine'ye geldi. Mescidin duvarlarına, tavanlarına, nakışlarına ve güzel şekline bakmaya başladı. Bakışlarını bitirdikten sonra Ebân b. Osman'a döndü ve *"Bizim yapı tarzımız nerede, sizinki nerede?"* dedi. Eban da ona: *"Biz onu mescitlerin yapıldığı gibi yapmıştık. Siz kiliselerin yapıldığı gibi yaptınız."* dedi.

Abbasilerden Mehdi de mescidin kuzey tarafında son ilaveleri yaptırdı ki sonra kuzey tarafına ilave yapılmadı. Bu inşaatlar 161 h.'de başladı, 165 h. senesinde bitti.

Mescid'in Yenilenmeleri

645 Ramazan ayının başındaki cuma gecesi, lambaları yakanlardan birinin bıraktığı bir kıvılcımla mescitte yangın çıktı. Hemen etrafı sardı

ve bütün mescide yayıldı. Mescidin avlusundaki Nâsır Lidînillah'ın 576 h. senesinde mescide lüzumlu eşyaların korunması için yaptırdığı kubbenin dışında bir şey kalmadı. Yangın esnasında Hz. Osman'ın mushafı ve diğer bazı eşyalar o kubbede idi. Medine halkı bu yangını söndürmek istedi, ama söndüremediler. “Allah'ın işi belli bir kader ile ölçülüdür.” (el-Ahzab, 38). Bu yangın Halife Mu'tasım Billah Abdullah b. Muntasır Billah'a mektupla bildirildi. O da hemen sanatkârları, ustaları ve aletleri hac mevsiminde gönderdi. 655 h. senesinde mescidin yenileme işlemleri başladı. Yemen'in sahibi Melik-i Muzaffer imar için gerekli ahşabı ve diğer malzemeleri gönderdi. Yine Mısır'ın sahibi Nurettin Ali b. Muiz ve Zâhir Baybars el-Bündükdârî de malzeme gönderdi ve hac zamanı imar bitti.

705 ve daha sonraki senelerde Melik-i Nasır Muhammed b. Kalavun, mescidin avlusunun sağındaki ve solundaki kısımların tavanını yeniledi. 729 h. senesinde mescit avlusunun kible tarafına, tavanlı iki revak ekledi. Bu iki revakta çatlaklar oluştu ve Eşref Bersbay 831 h. senesinde bunları yeniledi. 853 h. senesinde zahir çakmak Ravza'nın ve diğer bazı yerlerin tavanlarında oluşan çatlaklar sebebiyle onları yeniledi. 879 h. senesinde Melik-ı eşref Kayıtbay, mescitte bazı tavanları, direkleri, duvarları ve minareleri içine alan mühim bir imar gerçekleştirdi.

886 Ramazan'ın on üçüncü gecesı gökyüzü şimşeklendi. Şiddetli yıldırımlar çaktı. Uyuyanları uyardı. Yıldırımlarda birisi baş minarenin hilaline düşüp baş müezzinin vefatına sebep oldu ki müezzin o esnada minarede “Lâ ilâhe illallah.” diyordu. Yıldırım mescidin tavanına sıçradı ve alevler bütün mescidi sardı. Çok büyük kıvılcımlar çıkmaya başladı. Öyle ki onlar yandaki evlerin üzerine uçuşuyor, fakat onlara tesir etmiyordu. Mescidin duvarlarının çoğu yıkıldı. Direklerin çoğu çöktü. Maksure, minber, kitaplar ve Mushaf lar yandı. Azgın yangından Hücre-i Şerife ve birinci yangından da kurtulan avludaki kubbeden başka bir yer kurtarılamadı. Bu yangında on kadar kişi öldü. Allah, geniş merhametiyle onlara rahmet eylesin. Haber Eşref Kayıtbay'a ulaşınca emir Sungur el-Cemâli'yi Mescidin imarı için Medine'ye gönderdi. Onun yanında 100 sanatkâr ve lüzumlu aletler vardı. İmara Baş Minare ile başladılar. Onu bina ettikten sonra kible duvarını ve Cibril Kapısı'na kadar doğu duvarını yaptılar. Biraz enini artırdılar. Hz. Osman'ın mihrabını genişlettiler. Onun üzerine bir kubbe yaptılar. Daha önceki her

direği bir direk, bazen dört direk destekledikten sonra o direklerin üzerine bu kubbeyi oturttular. Hücre-i Nebeviye duvarlarının üzerindeki tavanın üzerine de bir kubbe yaptılar. Yaptıkları payandalar ve sütunlar üzerinde, o kubbenin üzerine ikinci bir kubbe daha yaptılar ve doğu tarafı daraldı. Bunun için mescidin duvarını 2, 1/4 zira dışarı çıkardılar. Hücrenin üçgen kısmının başına yeni bir sütun koydular. Onun üstüne büyük bir kubbe yaptılar. Hücre ile kible duvarı arasında, o kubbeyi çevreleyen üç küçük kubbe yaptılar. İki kubbe de Selâm Kapısı'nın iç tarafına yaptılar. Selam Kapısı'nı siyah ve beyaz mermerlerle yapıp, Hz. Osman mihrabını süsledikleri gibi süslediler. Hücre-i Şerife'yi, etrafını ve kible duvarını yeniden mermerlediler. Müezzinler için mermerden bir mahfil yaptılar. Mescid-i Nebevi'nin ön kısmının tabanını kazdılar. Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yerin tabanıyla aynı seviyeye getirdiler. Asıl mescidin sınırında bulunan kabri ile minberi arasına bir payanda yapıp içene Peygamberimizin (s.a.s.) mihrabını yaptılar. Bu mihrabı renkli mermerlerle süslediler. Maksure'yi de ilk yerine getirdiler. Rahmet Kapısı'ndan Selam Kapısı'na kadar batı duvarını yaptılar. Bâbü'r-Rahme Minaresi'ni yaptılar. Direkleri kısa tuttular. Üzerlerinde pişkin tuğladan kemerler, onların üzerinde de ahşap tavan bulunuyordu. Selam Kapısı'yla Rahmet Kapısı'nın arasında mescidin yanına bir medrese yaptılar. O medrese hâlâ şimdide ayakta. "Mahmudiye" diye bilinir. Kayıtbay bu imar için 120.000 dinar, başka bir ifadeyle 60.000 cüneyh harcadı.

Halifelik Osmanoğullarına intikal edip Haremeyn hizmeti onlara geçince, Mescid-i Nebevi'nin ihtiyaçlarını giderme hususunda Mısır meliklerinin çok önüne geçtiler. 980 h. senesinde Sultan II. Selim mescidi imar etti. Güzel bir mihrap yaptırdı. O, Hz. Peygamberin (s.a.s.) asıl mescidinin kenarındaki minberinin batısının kible tarafındadır. Altın suyuyla nakşedilmiş mozaiklerle işlenmiş vaziyettedir, sırtına güzel süslüs hattıyla adını da yazdırmıştır. 1233 h. senesinde Sultan Mahmud Kubbe-i Şerife'yi yaptırdı ve sonra 1255 h. senesinde onarılıp yeşil renge boyanmasını emretti.

Sultan Abdülmecid'in İmarı

Sonra Sultan Abdülmecid'in yaptığı büyük imar 1265 h. senesinde başladı. 1277 h. senesinde bitti. Bu teferruatlı imarın sebebi Mescid-i

Nebevi'nin Harem Şeyhi Davud Paşa'nın Sultan'a yazdığı mektuptur. Paşa mektubunda yaklaşık 400 seneden beri Mescid-i Nebevi'ye mühim bir imarın yapılmadığını, sonunda büyük bir bölümünün harap olma-ya yüz tuttuğunu bildirdi. Sultan hakikati araştırıp mescidin son hâlini murakabe edecek kişiler gönderdi. Onlar da aynı şeyleri söyleyince imarını emretti. Maharetli mühendis ve ustaları imar işiyle görevlendirdi. Hz. Ali Kuyularının yanında, Akik Vadisi'nde bulunan tepelerden direkleri ve taşları kesecek ustalar seçildi. Onlar evvela arabaların geçebileceği yollar yaptılar. Ayrıca Rahmet Kapısı'nın karşısındaki surlardan, Medine evlerini sarsmadan arabaların geçebileceği genişlikte bir kapı açtılar. Sonra kısım kısım mescidi yıkmaya başladılar ki insanların bu mübarek mescitteki ibadetlerini aksatmamak için böyle yaptılar. Eski bir bölümü yıktıklarında hemen yenisini yapıyorlardı. Sonunda 12 senede imarı bitirdiler. Bu imar, maksure, onun içindekiler, temeli sağlam, yapısı dayanıklı olduğu için sökmedikleri bazı duvarlar dışında bütün mescidi içine aldı.

Mecid Minaresi'nin uzantısındaki bir bölüm hariç batı ve kuzey duvarını yıkmadılar. Yine Hz. Osman'ın mihrabı çok sağlam ve çok güzel sanatlı olduğu için onu da göçürmediler, ama eski direkleri yenileriyle değiştirdiler. Bu direklerin çoğu tek parça hâlinde, altı ve üstü kare şeklinde idi. Yontulmuş kırmızı taştan bu direklerin üstüne kemerler yaptılar. Kemerlerin üzerine kubbeler yaptılar. Kubbelerin çoğunda tavan pencereleri, zebra çizgilerini andıran örgüleri bulunan parmaklıklar ve mescidin içine renkli ışığın girmesini sağlayan vitraylar (renkli camlar) vardır. Resim: 183'te mescidin kubbelerini, yeşil kubbeyi, ardından on kubbeyi ve minareleri görebilirsin. Minareler doğudan batıya şöyledir. Reisiye, Bâbüs-Selâm minaresi ve Babü'r-Rahme minaresi. O resimde ayrıca çatıların üzerindeki hurma dallarından divanları görebilirsin. Medineliler yazın onların üzerinde uyur.

Ravza'daki beyaz ve kırmızı mermerle ve altınla kaplanmış direkler dışında eski direkleri tekrar yerine koymadılar. O direkler yerinde kaldı. Bir de kubbe yapabilmek için duvarlara bitişik yeni direkler oluşturdular. Kuzey, doğu ve batıdaki revakları genişlettiler. Kuzeyde üç revak varken, bu sebeple, ikiye düşürdüler. Doğudakileri de böyle yaptılar. Batıda Mecid minaresinden Rahmet Kapısı'na kadar olan bölümdeki dört revakı üçe düşürdüler. Avlunun hizasından itibaren, kible tarafında

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالصَّالِحِينَ يَرْجُوا رَبَّهُمْ حَقَّ الْمَوْتِ وَأَسْرَأُ لَهُمْ فِيهَا نُجُورًا وَمِنْ رِجَالِهِ عِبَادٌ خَالِدُونَ فِيهَا وَمِنْ رِجَالِهِ عِبَادٌ خَالِدُونَ فِيهَا وَمِنْ رِجَالِهِ عِبَادٌ خَالِدُونَ فِيهَا

Resim 183: Mescid-i Nebevi'deki Hz. Peygamberin (s.a.s.), Ebu Bekri's-Siddık (r.a.) ve Hz. Ömer'e (r.a.) ait kubbe ve diğerleri. Yıl: 1326 h. Muharrem ayı (Şubat 1908)

bulunan revakları genişletmediler. Ancak onlara, mescidin avlusu boyunca iki sıra revak eklediler. Sonunda kible tarafındaki revaklar, kible tarafında sadece üç revak bulunan aslî mescidin kuzey tarafında bulunan avlusunu da kapatmış oldu. Doğu duvarını Baş minarenden Cibril Kapısı'na kadar 5, 1/4 ziraya çıkardılar. Böylece Maksure ile duvar arası genişlemiş oldu. Eskiden dardı. Baş minare ile doğu duvarı arasına kalan boşluğa iki katlı halvet yeri yaptılar. İkinci kata içerden bir merdivenle çıkılıyordu. Oraya Hücreye ait bazı lüzumlu şeyler de konuyor. Bu Baş minarenin kapısını yontma kırmızı taşlarla değiştirdiler. O kapı batıya bakar. Hatip önünde oturur. Cibril Kapısı'nın hizasına yaptılar. Selam Kapısı'nı da muhteşem bir şekilde tekrar yaptılar. Onun mescid tarafına bakan önüne içeriden büyük bir kubbe inşa ettiler. Mescidin kuzeyinde mahzen, fırın ve evler vardı. Evler satın alınıp hepsi yıkıldı. Onların yerine, dörder odaya açılan bir hol yapıldı. Doğudakiler mektep, batıdakiler mahzen oldu. Her iki holün hem mescit içinden, hem dışardan

kapısı vardır. Doğudaki açık alan Mecid Kapısı'nın koridorudur. Mecid kapısı bu imar esnasında mescidin kuzeyine ilk defa yapılmıştır. Bu iki bina arasında abdest almak için bir mekân vardır. Burayı daha evvel tanıtmıştık, tekrar etmeye lüzum yok.

Mecid minaresini çok büyük bir temel kazıp üstüne benzeri görülmedik bir şekilde ve pek güzel manzaralı olarak yaptılar. Mescidin avlusundaki, yağ mahzeni olarak kullanılan kubbeyi yıktılar. Çünkü orayı kirletiyordu. Onun görevini kuzeybatıdaki mahzenlere aktardılar. "Ağalar Tekke"sinin etrafına duvar ördüler. Dört köşesine direkler diktiler. Direkleri pirinçten tırabzanlarla sabitlediler. Güneyinde ve ondan daha alçaktaki tekkeyi de yenilediler. Ona da pirinçten tırabzanlar yaptılar. Orada altın suyuyla süsledikleri Teheccüd Mihrabı bulunuyor. Bu "tekke"yi, Ağalar Tekkesi'nden Nisa Kapısı'na giden yol ayırıyor. Nisa Kapısı'ndan girildiğinde sağda kalan mihrabı da yaptılar. Ağalar Tekkesi'nin doğusunda kalan mahzeni inşa ettiler. Bu mahzen iki katlıdır. Yanında abdestlik vardır. 1250 h. senesinde Sultan Mahmud'un hanımı Medine'ye geldiğinde, onun için avluya doğru, mescidin doğusuna bir hazire (parmaklıkla çevrili mahfil) yapmışlardı. Tabanı mescidin tabanından yukarıda idi, onu düzlediler. Üç direk boyunca iki revakın enleri genişletildi. Daha sonra Harem Şeyhi Mehmed Hafız Paşa 1280 h. senesinde daha da genişletti ve (Resim: 177) de görülen şimdiki şekline getirdi ve burası, kadınların namaz kılmasına mahsus bir yer hâline geldi.

Mescid-i Nebevi'nin kible tarafından ucunda ahşaptan bir tırabzan (korkuluk) vardı. Onu da kaldırıp yerine yontma kırmızı taştan konveks bir hâciz (engel) koydular. Bu hâcizin üzerinde pirinçten ağ şeklinde birbirine girmiş tırabzan vardır. Onda kapıya benzer dört açıklık vardır. Biri Süleyman veya Hanefi mihrabının sağında, ikincisi solundadır. Aynı şekilde Mihrab-ı Nebevi'nin kenarlarında da bulunmaktadır. Hz. Peygamberin mihrabı ve minberi bu imar esnasında değiştirilmemiştir. Mescidin doğu, batı ve kuzey tabanları, ön tarafın tabanından yüksek idi. Bu imarda düzeltildi. Mescidin her yeri aynı seviyeye gelmiş oldu. Avlunun tabanı da onlara mütenasip idi, o da indirildi. Bu indirme esnasında, çok pişkin tuğla, kireç taşı ve ahşaptan yapılmış, etrafında merdiven basamakları bulunan bir birke (havuz) ortaya çıktı. Su, Ayn-i Zerka'dan geliyor ortasındaki fevveden (fıskiyyeden) akıyordu. Ayn-i

Zerka'yı anlatırken bu birkeden bahsetmiştik. Burada sadece hac mevsiminde su bulunur.

Mescidin yapısını bitirdikten sonra bütün tabanını ve kible duvarının yarısından aşagısını mermerle kapladılar. Bütün kubbeleri, çeşitli ağaçları ve değişik çiçekleri ve akan su kanallarını temsil eden resimlerle nakışladılar. Her kubbe hakkında "Mescidin semasını süsleyen bir bahçedir." diyebilirsiniz. Kible tarafındaki kubbelerdeki nakışlar diğer kubbelerdekilerden daha güzeldir. Sütunları taş boyasına benzer bir renkle boyayıp ciladılar. Sütun başlarını altın avuçlarla nakışladılar. Hz. Peygamberin mihrap ve minberini yeniden altınla kapladılar, Lâzuverd taşıyla boyadılar. Süleyman veya Hanefi mihrabı da altınla kaplayıp süslediler. Bundan sonra İstanbul'dan meşhur Hattat Abdullah Zühdü Bey geldi. Mescidin kubbelerinde, duvarlarında ve sütunlarında gördüğün o ayetleri, kasideleri ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) isimlerini üç yılda yazdı.

Bu imar esnasında yapılan harcamalar 750.000 Meced altınını buldu. Allah bu bağışı yapanlara layığı veçhile mükâfatlandırısın.

MESCİD-İ NEBEVİ'NİN MİHRAPLARI

Şimdi mescitte 6 mihrap vardır.

1- Hz. Peygamberin (s.a.s.) Mihrabı: Ravza'da, minberin solundadır. Resulullah (s.a.s.) zamanında içi oyuk bir mihrap yoktu. Ancak Peygamberimiz (s.a.s.) bu mekânda veya yakınında namaz kıldırırdı. İçi oyuk mihrabı ilk ihdas eden Velid'in halifeliği zamanında Medine valisi olan Ömer b. Abdülaziz'dir, fakat bu haberin doğruluğu hususunda şüpheliyiz. (...)

Bu mihrabın yerinde, büyük şehirlere Mushaf'lar gönderildiği zaman, Haccac b. Yusuf'un Medine-i Münevvere'ye gönderdiği büyük bir Mushaf'ın bulunduğu bir sandık vardı. Resim 184'teki Mihrab-ı Nebevi'nin şekline bak. O resimde, Tabib İbrahim Süleyman, kayınının oğlu Şeyh Muhammed Salim Tamum, Hücre'nin hizmetçisi Abdüllatif Ağa ve mahmilin İmamı Şeyh Yusuf el-Mercâvi bulunmaktadır.

2- Hz. Osman (r.a.) Mihrabı: Mescidin kible duvarındadır. Hz. Osman'ın insanlara namaz kıldırıldığı yere sonradan yapılmıştır. Namaz kılınan o yerin etrafında kerpiçten bir bölme vardı. Hz. Ömer (r.a.)

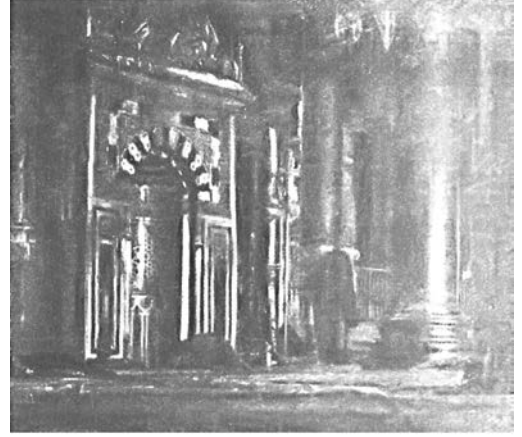
suikastla öldürülünce Hz. Osman (r.a.) şerli insanların suikast ihtimaline karşı onu yaptırmıştı. -Bunu daha evvel anlattık.- Mihrabı Resim: 185'te görebilirsin.

3- Hanefi Mihrabı: Bugün Süleyman Mihrabı olarak biliniyor. O, Ravza-i Mutahhara'da bulunan minberin batısının kible tarafındadır. Onu Doğan Şeyh 860 h. yılından sonra yaptırdı. İnsanlar Resulullah zamanından beri tek imamın arkasında namaz kılıyordu. İmam, Mihrab-ı Nebevi'de dururdu. Hac mevsiminde ise kalabalık nedeniyle Hz. Osman'ın mihrabında dururdu. Doğan, kendi yaptırdığı mihrapta bir imamın Hanefilere namaz kıldırmasını istedi. Sünnete uyan insanlar buna karşı geldiler. O da hemen Mısır devletine koştu ve istediği doğrultuda icazet aldı. Mihrab-ı Nebevi'de duran Şafîî imamın ardında insanlar namaz kıldıktan sonra, bir imam bu bid'at mihrapta Hanefilere namaz kıldırırdı. Teravih namazlarını ise birlikte kıldırırlardı. Bu uygulama Sultan Mahmud zamanına, 1229 h. (1814) senesine kadar devam etti. Vahhabilik fitnesinden sonra Medine'ye gelen Mehmed Ali Paşa, devlet nezdinde Hanefi imamının Şafîî imamdan evvel namaz kıldırması için teşebbüste bulundu. Bunun üzerine iş ikiye bölündü. Her biri, bir gün ve gece Mihrab-ı Nebevi'de namaz kıldırıyor, ertesi gün ve gece ise Hanefi Mihrabı'nda kıldırıyordu. Sabah namazının haricinde Şafîî imam evvel kıldırıyordu. Şafiilerin imamı Hac mevsiminde, Hanefi imamı Hz. Osman Mihrabı'ndan ayrılınca Mihrab-ı Nebevi'de namaz kıldırırdı. -Dinde Allah'ın izin vermediği bir kanun koydular. Kalpleri birleştirecek bir ibadette Müslüman cemaatleri parçaladılar. Allah'ım bizi doğru yoluna ilet.-

Bu mihrabı Sultan Süleyman 938 h. senesinde beyaz ve siyah mermerlerle kapladığı için Süleyman Mihrabı dendi. Üzerinde şunlar yazılıdır:

Rahman ve Rahim olan Allah adına, *"Bazen senin yüzünü gökyüzüne çevirdiğini görüyoruz. Biz seni hoşnut olacağın bir kibleye çevireceğiz. Sen yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede olursanız, yüzünüzü o tarafa çevirin."* (el-Bakara, 144). "De ki *"Allah sözün doğru söyledi. Öyleyse Hanif olan İbrahim'in milletine uyunuz. O müşriklerden değildir."* (Âl-i İmran, 95). Sonuna kadar. Çok büyük Allah doğru söyledi. Onun ikramkâr Peygamberi de doğru söyledi. *"Tövbe edenler, ibadet*

edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar. (İşte bu) mü'minleri müjdele." (et-Tevbe, 112). Azim olan Allah sözün doğruluğunu söyledi. Allah'ım, Efendimiz Muhammed'e ve onun ailesine salat et." Resim 186'da o mihrabı görebilirsin. Onda ayrıca "المك الملك الحق المبين: Melik, Hak ve Mübîn" yazısını bulursun. Onun önünde bir hanım secde etmektedir.

المك الملك الحق المبين
جودت وفضلها في الدنيا والآخرة

Resim 186: Mescid-i Nebevi'deki Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı kubbe.

4- Teheccüd Mihrabı: O Hücre-i Fatıma'nın arkasında, ona ait bölmenin dışındadır. Hücre-i Şerife'nin kuzeyindedir. Söylendiğine göre orası Resulullah (s.a.s.)'in teheccüd kıldığı yerdir. Hâlbuki bilinen, Ramazandaki teravîh dışında evinde teheccüd kıları. Bu mihrab Sultan Abdülmecid zamanında imar edilip üstüne, "Gecenin bir kısmında sana nafîle olarak teheccüd namazı kıl. Böylece Rabbinin seni Makam-ı Mahmud'a erîştireceğini umabilirsin." ayeti (el-İsra, 79) yazılmıştır.

5- Fatıma Mihrabı: Teheccüd Mihrabı'nın güneyindedir. Fatıma (r.anha.) 'ya ait olduğu söylenen kabrin üzerine konan sandığa bitişik olan sütunun üzerine yapılmıştır.

6- Ağalar Tekkesi denen sekinin kuzeyindeki mihrap: O son imarda, sonradan yapılmıştır. Onun olduğu yerde, Harem şeyhlerinin boş zamanlarda namaz kıldıkları bir mekân vardı. Orada şimdi, Harem şeyhi Teravîh namazı kılıyor.

MİNBER-İ NEBEVİ

Peygamberimiz (s.a.s.) bir şeye dayanmaksızın hutbe verirdi. Sonra ayakta kalması uzadığı zaman, bir hurma kütüğüne doğru dayanarak hutbe verdi. Daha sonra bir minber edinmesi gereği ortaya çıktı. Sonra tarfa (ılgın) ağacından üç basamaklı bir minber edildi. Üçüncü basamakta dururdu. Ebu Bekir hutbe vereceğinde bir basamak indi. Ömer de bir basamak indi. Herkes yerine geçtiği şahsa saygı gösteriyordu.

H. Osman en alt basamakta altı yıl hutbe okudu. Sonra Resulullah'ın (s.a.s.) çıktığı yere çıktı. Sahabiler bunu tenkit etti. O, minbere kıptî kumaşı giydiren ilk kişidir. Haccettiği yıl Muaviye (r.a.) Medine'ye geldiği zaman minberi oynattı. Şam'a götürmek istedi. O gün güneş tultu. Yıldızlar bile görüldü. Bunun üzerine Muaviye insanlardan özür diledi. "Altında ne var diye bakmak istedim. Haşerelerin zarar vermesinden korkmuştum." dedi. Medine'deki Valisi Mervan ona alttan altı basamak ekletti. "Bunları sadece insanlar çoğaldığı için eklettim." dedi. Minber oturlan yerle birlikte dokuz basamak olmuştu. Halifeler yedinci basamakta dururlardı. O basamak Minber-i Nebevi'nin birinci basamağı idi. Minber 654 h. senesinde yanına kadar bu şekilde kaldı. Yanınca Yemen'in sahibi Muzaffer tarafından yenildi. O minberde sandal ağacından iki topuz bulunmaktaydı. 656 h. senesinde birinci minberin yerine kondu. Sonra o, Zahir Baybars'ın gönderdiği bir başka minberle değiştirildi. O da Zahir Berkuk'un 797 h. senesinde gönderdiği bir başkasıyla değiştirildi.

Sonuncusu da 820 h. senesinde Müeyyed'in gönderdiği bir minberle değiştirildi. O da 886 h. senesinde yanınca Medine halkı kireçle sıvanmış pişmiş tuğladan bir minber dikti. O da 888 h. senesinde Eşref Kayıtbay'ın gönderdiği mermer minberle değiştirildi. Sonra bu minber Kuba Mescidi'ne nakledildi. Onun yerine 998 h. (1590) senesinde Sultan (III.) Murad'ın gönderdiği mermer minber kondu. Günümüzde de bu minber hâlâ durmaktadır. 12 basamağı vardır. Üç tanesi kapısının dışında dokuz tanesi içindedir. O bir şaheserdir, dünyada benzeri bulunamaz.

Bir de şu husus var: On taneden fazla sahabi, Resulullah'ın ona durarak hutbe verdiği hurma kütüğünün, kendinden ayrıldığında inlediğini, Peygamberimiz (s.a.s.) onun üzerine elini koyduğunda sakinleştiğini haber vermişlerdir. O hurma kütüğü tercih edilen görüğe göre Hz. Peygamber'in (s.a.s.) minberiyle namaz kıldırıldığı yer arasına gömülmüştür.

Minberde, kapısının üstünde mealen aşağıdaki beyitler yazılıdır:

"Sultan Murad b. Selim, Ahiret için en hayırlı rızkı artırmak için gönderdi. // Saltanatı yücelerin yücesinde devam etsin, beldelerin en hayırlısının gölgesinde güvende olarak // Mustafa'nın Ravza'sına doğru, Rabbimiz ona

salât etsin. Bütün kullar onunla hidayete ermiştir. // Sadakatlı bir kalbin isteğiyle rükimleri hidayet ve uğurla kırılan bir minberi. // Yücelebileceği kadar hidayeti yücelten bir minberi... O olgunluk sahipleri için dikili durmaya devam etti. // Sa'd ilham alarak tarihini söyledi. Sultan Murad bir minberi imar etti. Sene: 998 h.”

Resim 326'da, cuma günü, kevdeban denen sarığını takmış hâlde hutbe okuyan hatibin şeklini görebilirsin.

PEYGAMBERİMİZİN (s.a.s.) HÜCRESİ VE MAKSÛRE

Peygamberimizin (s.a.s.), mescidin güneydoğusunda “Aişe'nin evi” olarak bilinen bir evi vardı. Onun güneyinde Hafsa (r.anha)'nın evi vardı. Aralarında dar bir yol vardı. Diğer dokuz hanımının oturduğu evler, şimdiki mihrabının hi-

zasına kadar güneyinde, Nisa Kapısı'ndan sonrasına kadar doğusunda, Rahmet Kapısı'yla Nisa Kapısı arasında ve minberinin hizasına kadar olana kuzey kısmında idi. Hz. Aişe'nin (r.anha) evi dışında olan evler, mescide bitişik değildi. Hz. Aişe'nin evinin iki kapısı vardı. Biri mescide girmek için batıda, diğeri kuzeyde idi. Daha değişik şey de söylendi. Hanımlarının (r.anha) evlerinden her birinin, hurma dallarından yapılmış bir odası vardı. Hurma dallarının üzeri çul (kıl kumaş) ile örtülü idi. Gece kalınan odalar ise kerpiç ve hurma dallarından yapılmış olup yüksek tavanlı değillerdi. Elle ulaşılabilecek kadar alçak idiler.

Efendimiz (s.a.s.), 12 Rebülevvel 11 h. (7 Haziran 632) senesinde vefat ettikleri zaman Hz. Aişe'nin odasına defnedildi. Tabi ki başı batıya ve mübarek yüzü kibleye doğru idi. 22 Cumâdelûla 13 h. (24 Temmuz 634) senesinde Hz. Ebu Bekir (r.a.) vefat edince, O'nun kuzey tarafındaki yanına defnedildi. Başı Resulullah'ın (s.a.s.) mübarek omzunun arkasında kalıyordu. Hz. Ömer yaralanınca, Âişe'den (r.a.), iki arkadaşının yanına defnedilmesi için müsaade istedi. O da müsaade

الكودبان لباس الخطيب يوم الجمعة بالمسجد النبوي

Resim 326: Kevdeban denen sarığını takmış hutbe okuyan hatib

etti. 27 Zilhicce 23 h. (4 Kasım 644) tarihinde vefat edince o ikisinin yanına, Hz. Ebu Bekir'in kuzeyine, başı O'nun omzuna gelecek şekilde defnedildi. Böylece Hz. Aişe'nin odası iki bölüme ayrıldı. Kabirlerin olduğu bölüm ve kendi oturduğu bölüm... İkisinin arasında bir duvar vardı. Daha önceden, bazen yüzü açık olarak kabirlerin olduğu yere girerdi. Hz. Ömer defnedilince, hayatta da, ölümdede hicabı (örtüyü) muhafaza etmek için artık peçesiz girmede. Allah için bu edep, o ahlaklar ne güzel.

Bu hücre, Ömer (r.a.) zamanında kerpiçle tekrar yapılmıştı. Velid b. Abdülmelik zamanında, Medine Valisi Ömer b. Abdülaziz, Peygamberimizin hanımlarının evlerini mescide kattı. Kabirlerin bulunduğu hücrenin etrafına (dışarıdan) bina yaptı. İnsanların kible yapmasından korktuğu için dörtgen değil de beşgen yaptırdı. Semhûdî (السمهودي) bu odayı içten ölçmüş ve güney kenarı içten 10, 2/3 zira olduğunu görmüştür. Kuzey kenarı 11, 5/12 zira, doğu ve batı kenarlarının uzunluğu ise 7, 5/8'er zira idi. -Bir zira 49 cm. dir.- Hücrenin yüksekliği ise 15 zira idi. Bu odanın etrafındaki beşgen yapının güney kenarının uzunluğu 15 ziradan biraz az, doğu uzunluğu 12, 1/2 zira, batı uzunluğu 16, 1/2 zira, kuzeydoğunun uzunluğu 12, 1/2 zira, kuzeybatının uzunluğu, 14 zira idi. Etraftaki beşgenin mescit tabanında yüksekliği 13, 1/3 zira idi. Hücrenin duvarlarıyla, etrafındaki beşgen yapının arasında, kuzey tarafında geniş bir boşluk vardır. Doğru ve güney taraflarında da yaklaşık birer zira boşluk vardır, fakat Peygamberimizin mübarek yüzünün hizasına gelindiğinde bir karışa kadar daralır. Batıda bulunan iki duvar arasında boşluk yoktur. Bu hâl günümüze kadar değişmemiştir.

Hücreye, birbirinin üstüne çivilenmiş tahtalarla tavan yapılmış, üzerine mumlanmış bir kumaş geçirilmişti. Sonra Kus (قوص) Nâzırı Ahmed b. Burhan Abdülkavî, -bir rivayete göre, Melik-i Mansur Kalavun- 678 h. senesinde bir kubbe yaptırdı. Kubbe, Hücrenin dört tarafındaki sütunların üzerine oturtulmuş olup ahşaptan idi. Altı dörtgen üstü sekizgen idi. Ahşap levhaların üzerine, yağmur sularının hücrenin içine girmesini engellemesi için kurşun levhalar kondu. Bu kubbenin başlangıcı mescidin tavanıydı. Mescit tavanı, Hz. Peygamberin (s.a.s.) hücresinin tavanıyla denkti. 654 h. senesinde mescidin yandığını daha evvel anlatmıştık. Bu kubbeyi Melik-i Nasır Hasan b. Muhammed b. Kalavun yeniledi. Kurşun levhalarını ise 765 h. senesinde Eşref Şaban

değiştirdi. Zahir akmak da yeniledi. Mescid ikinci defa yandığında 886 h. senesinde Eşref Kayıtbay yeniledi. Önceden ahşap olan kubbeyi taş duvar üzerine yaptı. İnşasına yontulmuş siyah taşlarla başladı, beyaz taşlarla tamamladı. Hücrenin tabanından, hilalinin merkezine kadar yüksekliği 18, 1/4 ziraya ulaştı. Mescidin arazisinde olan bu kubbe şimdi görülmüyor, çünkü üzerine kisve sarkıtılan dıştaki beşgen kısım görülmesine mani oluyor. Kayıtbay bu kubbenin üzerine daha büyük başka bir kubbe yaptı. Beşgen bölümün etrafına o kubbeyi destekleyecek sütunlar koydu. Bitmek üzereydi ki üst kısımları çatladı. Mısır'dan alçı getirilerek, tekrar sağlam vaziyette yapıldı. (892 h. – 1487 m.) Bu kubbe güzel nakışlarla süslenmiştir. Batı tarafındaki bir süslemenin içine şunlar yazıldı: “*Bu şerefli ve yüksek kubbe kısırumu itiraf eden ve kudretli Rabb'inin affını uman Kayıtbay inşa ettirdi.*” Onda 76 tane pencere ve tavan penceresi vardır. Sultan I. Abdülhamid'in oğlu Sultan II. Mahmud zamanında, çatlaklar oluşunca padişah kubbenin yenilenmesini emretti. Üst kısımları yıkıldı ve 1233 h. 1818 m. senesinde çok sağlam bir biçimde bina tekrar yapıldı. Padişah ardından kubbenin yeşil renge boyanmasını emretti. Önceki rengi, üzerindeki kurşun rengi gibi mavi idi. Güneşin tesiri ile kubbenin rengi açıldıkça, hemen yeniden yeşille boyanıyordu.

Hücre'nin etrafında derin bir hendek vardır. Peygamberimizin (s.a.s.) mübarek naaşına kimsenin ulaşmaması için, içine kurşun dökülmüştür. Çünkü Melik-i Âdil Nureddin eş-Şehid zamanında 557 h. 1162 m. senesinde bazı Hristiyanlar buna teşebbüs etmişti. Bunun farkına varılınca bu kurşun engelin yapılması emredildi.

Hücrenin kible duvarının dışına, Efendimizin (s.a.s.) mübarek başının hizasına, o başa alamet olarak gümüş bir çivi konmuştu. Onun yerine güvercin yumurtasından daha küçük bir elmas parçası, altına da daha büyük bir parça kondu. Her ikisi altın ve gümüşle bağlanmıştır. Onlara Kevkeb-i Dürrî (inciden yıldız) adı verilir. Bu elmasları Hücreye Sultan III. Mehmed Han'ın oğlu Sultan I. Ahmed Han hediye etmişti. Büyük parça 80.000 dinar kıymetindeydi. Bu iki parçanın altında kıymetli cevherlerle süslenmiş ve altın ve gümüşle bağlanmış bir elmas taş vardır. Onu da Sultan I. Ahmed Han'ın oğlu Sultan IV. Murad 1048 h. senesinde hediye etti. 1154 h. senesinde Müslümanların Belgrad'ın fethinde, elde ettikleri ganimetlerden başka cevherler de gönderilmişti. Bunlar da

diğer taşların altına kondu. 1291 h. senesinde Sultan II. Mahmud'un oğlu Sultan Abdülaziz'in kız kardeşi Melike Âdile 3/4 zira uzunluğunda, dört parmak genişliğinde altın bir levha gönderdi. Üzerine güzel bir hat ile "Allah (cc)'tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.s) O'nun elçisidir." yazılıdır. Harfler altından olup, levhaya elmas pırlantalarla süslü bir şekilde sabitlenmiştir. O levha altın bir zincirle Kevkeb-i Dürrî'nin üstüne asılmıştır. (...)

Resim: 180'de Hücre'nin kuzeybatı tarafındaki büyük avize ve Hücre'nin batı tarafındaki demir pencere görülmektedir. Bu pencere kurşunla sabitlenmiştir. Resim: 188'de, Hücre'nin kible ve batı tarafı görülmektedir. Resmin ortasında Vüfûd (Heyetler) Kapısı veya Tevbe Kapısı ile yeşil ipek perdeler görülmektedir. Kapının yanında bakır parmaklıklı bir pencere görüyorsun, onun yanında kitap okuyan bir şahıs onun yanında da bir başkasını görebilirsin. Yine o resmin ortasında aydınlatma için bizim Mısır'daki gibi kancaları görebilirsin, fakat onlar elektrik lambalarıyla değiştirilmiştir. Ravza'da gördüğün bu direklerin arasında tahta pervazlar vardır. Serçelerin üzerine konup mescidi kirlenmemesi için üzerlerine çiviler çakılmıştır.

Beşgen bölüm ile Fatıma'nın (r.a.) kabri olduğu iddia edilen yerin etrafında bir sur vardır. Bu sur, bakırdan olup dikdörtgen şeklindedir. İçerisine "Maksûre" denir. Bu suru ilk ihdas eden Zahir Baybars olup 668 h. 1270 m. senesinde ahşaptan yaptırmıştı. Yüksekliği yaklaşık iki adam boyuydu. Melik-i Adil Ketboğa boyunu mescidin tavanına kadar uzattı. 880 h. 1476 m. senesinde de bakır pencereleri yaptırdı. Hücrenin etrafındaki kemerlerle onları birleştirdi. Fatıma'nın (r.a.) hücresiyle -veya kabriyle- beşgen bölümün arasına bakırdan ağ şeklinde bir duvar yaptırdı. -Bir görüşe göre bunlar Kayıtbay zamanında yapıldı.⁶³ Böylece Fatıma'nın müstakil bir maksûresi (bölmesi) olmuş oldu, fakat o büyük Maksûre'ye iki kapıyla bağlanır. Medine halkının örfüne göre o Hücre'ye de (odaya) "maksûre" denir. Kapılarına yine Hücre'nin kapıları denir.

63 İbn-i İyâs'ın "Tarîh"inin ikinci cüzünün 220-232. sayfalarında şu bildirilmiştir: Bu bakır pencereleri mahmille birlikte 888 şevval ayında Kayıtbay gönderdi. Onun ağırlığı 400 kantar idi. Medine'ye onu 70 deve taşıdı. Onunla birlikte nadir bulunabilecek büyük bir Mushaf da gönderdi. Bir deve sadece bu Mushaf'ı taşıyordu. Bu Mushaf'ı Hattat Şahin Nuri yazdı. Ama bitirmeden öldü. Onu sultanın emriyle Şeyh Hattâb tamamladı.

Maksûre'nin altı kapısı vardır. Bir kapı kible tarafındadır, "Tevbe" Kapısı denir. Bir kapı doğudadır, "Fatıma" Kapısı denir. Bir kapı batıdadır, "Vüfûd (elçiler) "Kapısı denir. Bir tarafı Şam tarafındadır, "Teheccüd" Kapısı denir. İki kapı da üçgenin sağında ve solunda Maksûre'nin içindedir.

Beşgen bölümü ilk defa kisve ile örten kişi Harun Reşid'in annesi Hayzûran'dır (الخيزران). Onu zünnar (iri bel kemeri) ve ipek şebîkelerle (ağ şeklinde dokumalarla) örtmüştür. Sonra Mısır melikinin veziri olan İbni Ebi'l-Heycâ, beyaz dibac (bir tür ipek) ile örttü. Üzerinde süsler ve hikmetli sözler yazılı idi. Üzerine kırmızı ipekten bir kemer yaptı. Kırmızı ipeğin üzerine Yasin Suresi'ni yazdırdı. Bundan iki sene sonra Müstadi

(المستضيء)'nin gönderdiği mor renkli, süslü ve üzerinde ismi yazılı dibaçtan (ipekten) mamul kisve ön kısma konuldu. Halife Nasır, onu siyah dibac ile kisveledi. Sonra her altı senede bir Mısır'dan, siyah dibacdan yapılmış, üzerine beyaz ipekle yazı yazılmış, altın ve gümüş dokumalarla süslenmiş kisve gönderilir oldu. Bundan sonra Osmanlı padişahları aynı şeyi yaptılar. Her yeni kisve geldikçe eskisi taksim ediliyordu. Kapı, mihrap ve diğer yerlere konan bu türden örtülerin ne yapıldığı daha evvel anlatılmıştı. Söylendiğine göre kapılara perde koyan ilk kişi Ziyad b. Ubeydullah el-Hârisî'dir. Sene: 138 h. Resim 187'de beşgen bölümün kisvesinden bir parça görebilirsin.

MESCİDİN KAPILARI

Daha evvel mescidin imarını anlatırken kapılardan da bir nebze bahsetmiştik. Burada şunu söyleyeceğiz. Mehdi'nin ilavesinden sonra mescitlerin kapısı 24 adet idi. Dört tanesi kible tarafında hususi idi, umuma açık değildi. Diğer yirmisi umuma açık idi. Bunların sekizi doğuda sekizi

مِنْظَرُ كِسْوَةِ الْحِجَةِ النَّبِيِّ الْبَيْتِ مِنَ الرَّحْمَةِ

Resim 187: Hücre-i Nebeviyye-i Şerifenin kisvesinin içteki görünüşü.

batıda idi. Dört tanesi de Şam tarafında idi. Bu kapılar çeşitli imarlar esnasında kapatıldı. Sadece mescidin doğu ve batısında bulununlar kaldı. Kuzeydeki kapı ise daha evvel söylediğimiz gibi Sultan Abdülmecid'in imarı esnasında yapıldı. Kapıların tamamı beş tanedir:

1- Selam kapısı: Batıdadır. "Mervan" Kapısı diye biliniyordu. Çünkü Mescidin kible tarafında, adı geçen kapının hizasında, onun evi vardı ve bu kapı ona bitişik idi. O evin yerine Mansûr Kalavun 686 h. senesinde bir abdestlik yaptırdı. Sonra da onun yerine Sultan Beşir Ağa Medresesi yapıldı. Abdestlik mescidin batısına, Mısır Kapısı'na doğru giderken sağda kalan Zerendi Sokağı'nın girişinin karşısına nakledildi. Medine Kapısı'ndan mescide gelen yolların en kısası olduğu için ziyaretçilerin çoğu bu kapıdan mescide girer. Kapının üzerindeki sarı bakırdan şu ayet yazılıdır: "*Şüphesiz ki müttakiler bahçelerde ve pınardadır. Oraya selam ile güvenli vaziyette giriniz.*" (el-Hicr, 45-46). Kapının üzerinde, dış tarafta, aşağıdaki kitabe bulunmaktadır: "*Annem ve babam sana feda olsun Ya Rasûlallah. Allah'ım. Sultan Abdülaziz han b. Sultan Abdülmecid hanı*⁶⁴, (Nesep, Osmanlı hanedanının başı olan Sultan Osman hana ulaşana kadar yazılıdır), *Zaferin ve izzetinle destekle. Allah onun mülkünü zamanın sonuna, deveranın nihayetine kadar desteklesin.*" (Bak Resim: 190).

2- Rahmet Kapısı: O da batıdadır. Atike bt. Abdullah b. Yezid b. Muaviye'nin çarşı kapısındaki evinin karşısında olduğu için Atike Kapısı da denmiştir. Çarşı eskiden bu tarafta idi. Ama şimdi Selam Kapısı tarafındadır. Söylenişine göre Rahmet kapısı diye adlandırılmasının sebebi şudur: Bir bedevi bu kapıdan Cuma günü girdi ve Peygamberimizden (s.a.s.) yağmur duası yapmasını talep etti. O da dua etti. Bunun üzerine yedi gün yağmur yağdı. İnsanlar ve bitkiler suya kandı. Sonra o zat ertesi gün yine o kapıdan girdi ve Efendimiz'den yağmurun durması için dua etmesini istedi. Çünkü binaların yıkılıp boğulmaların olmasından korkmuştu. Bunun üzerine bulutlar Medine'den sıyrılıp gitti. Bu hikâye Buhari'nin "*Sahih*"indedir.

Bu kapının üzerinde dış tarafta Yüce Allah'ın şu sözü yazılıdır: *De ki: Ey nefislerine karşı israfta bulunan kullarım. Allah'ın merhametinden ümidinizi kesmeyiniz. Şüphesiz ki Allah günahları toptan affedebilir. Kuşkusuz o çok affedici ve pek merhametlidir.*" (ez-Zümer, 53).

64 Bu bilgi hatalıdır. Sultan Abdülaziz, Sultan II. Mahmud'un oğludur, Abdülmecid'in değil.

İç tarafta şu ayet-i kerime vardır: “Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde de ki: ‘Selam size. Rabbiniz (size karşı) merhametli olmaya karar verdi.’” (el-En’am, 54). Resim; 189’a bak. Medine halkı, ölülerine Allah’ın rahmet edeceği umuduyla, uğruna inandıkları için, cenazelerini bu kapıdan sokmayı eskiden beri âdet hâline getirmiştir. Bu kapının dışında abdest almak için musluklar konmuştur. Duvarının üzerinde mealen şu yazılıdır: “Sultanımız Halife Abdülmecid’in hayrı ne kadar büyük! O şereflidir, işleri yerindedir. // O iki Harem’e bol bol verendir. Onun yaptığı iyilikler öyle bir hazîne pınarından taşmaktadır ki o devamlı akar. // Bazı vakıfları bu hazinelerdendir. Pırl pırl ortaya çıkıp gelenlere görünür. // Tarihi: En ulu mescidin harem dairesinde, bir musluk ebede kadar fayda vermek üzere kalacak. Sene: 1261”

Rahmet Kapısı’yla Selam kapısı arasında, kapısı “Ebu Bekr (r.a.) küçük kapısı” diye isimlendirilen bir oda vardır. Orası asıl mescidin batı duvarında bulunan Ebu Bekr küçük kapısı (hühası)nın hizasındadır. Yine bu iki kapı arasında Ömer b. el-Hattab’a (r.a.) ait, Daru’l-Kadâ (mahkeme evi) vardı. Mülkiyeti Hz. Ömer’e ait olduğundan, kalan borçların ödenmesi için satılmasını vasiyet etmişti. Muaviye tarafından satıldı ve adına “Dâru Kadâ’d-Deyn: Borç ödeyen ev” dendi. Ziyad b. Ubeydullah el-Harişî 188 h. senesinde vali iken orayı yıkarak mescidin avlusuna dâhil etti. Daha sonra yerine Medine emirlerinin konaklayacağı kale yapıldı. Sonra 814 h. senesinde Bengal Sultanı Gıyasuddin’in ribatı (hanı) oldu. Daha sonra Eşref Kayıtbay tarafından o ribat yıkılıp yerine hem ribat hem medrese yapıldı. O medrese de Medine kadılarının görev yaptığı bir mahkemeye dönüştürüldü. Haliyle Sâha’da yapılan mahkemeye taşınınca bu medrese harap oldu. Sultan Abdülmecid de enkazı üzerine, içinde Büyük Kütüphane’nin de bulunduğu medresesini yaptı. Onun yanına 1238 h. senesinde Medrese nazırı için bir ev yaptı. Bu ikisini Sultan Abdülaziz 1287 h. senesinde yeniledi.

3- Mecid Kapısı: Tevessül Kapısı da denir. Mescidin kuzeyindedir. Sultan Abdülmecid 1267 h. senesinde yaptırmıştır. Kapının solunda ve karşısında abdest almak için iki mekân vardır. Karşısındakinde edep evleri (tuvaletler) bulunmaktadır.

4- Nisâ Kapısı: Doğu yakasındadır. O, Hz. Ömer’in (r.a.) sonradan yaptıklarındandır. Böyle adlandırıldı, çünkü Hz. Ömer yaptığında: “لو تركناه للنساء : Onu nisâya (kadınlara) bıraksak” dedi. Bu kapının karşısında

Abbasilerden Seffah'ın kızı Rayta'nın evi vardı. Doğusunda da Hz. Ebu Bekr'in (r.a.) evi vardı. Şimdi yerinde Şeyh Abdülkâdir Geylânî'nin Zaviyesi veya Semân Zaviyesi bulunmaktadır.

Bu kapının üzerinde: Allah başarımın velisidir (onu getirendir). Mübarek, yüce, muhteşem ve mukaddes olan Allah dedi: “(Ey kadımlar) namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve elçisine itaat edin. Ey ev halkı, Allah sadece, sizden pisliği gidermek ve sizi iyice temizlemek istiyor. Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmetleri anınız. Şüphesiz ki Allah çok lütuflukâr ve haberdardır.” (el-Ahzab, 33-34). Yüce Rabbimiz Allah ne doğru söyledi. O'nun kerim Nebisi de ne doğru söyledi.

Sağ kanatta: “ يا مفتاح الأبواب : افتح لنا : خير الباب Bize en iyi kapıyı aç” yazılıdır.

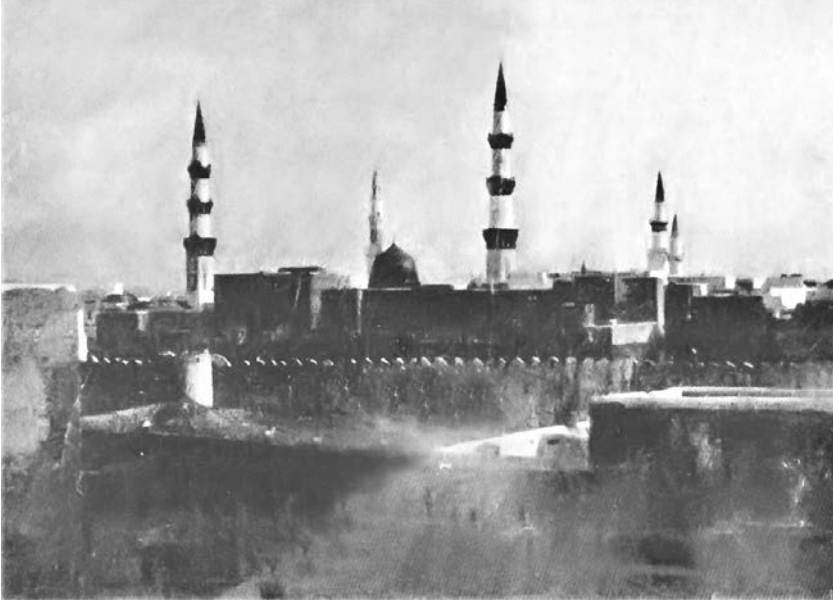
Bu kapının içinde kemerin üstünde şu ayet yazılıdır: “Adamlara kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'ın fazlından isteyiniz. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir.” (en-Nisa, 32).

Kemerin altında, üst eşğin üstünde: Yüce Allah kerim kitabında şöyle dedi. “Sizden kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, güzel ve makbul işlere yaparsa, onun ücretini iki kat vereceğiz. Biz onun için cömertçe bir rızık hazırladık.” (el-Ahzab, 31).

5- Cibril Kapısı: Doğuda ve Nisa Kapısı'nın güneyindedir. Eskiden Osman Kapısı diye bilinirdi. Çünkü karşısında Hz. Osman'ın ve aile fertlerinin evi bulunuyordu. Cibril Kapısı denmesinin sebebi, Hendek Savaşı'ndan döndükten sonra, bu kapının yanında olan Hz. Peygamber'e (s.a.s.), Hz. Cibril'in (a.s.) gelip, Kureyzaoğullarıyla savaşmasını emretmesidir.

Bu kapının üzerinde, güzel sülüs hattıyla, eşsiz bir sanatla şu yazılıdır: “Pek âlim ve haberdar olan Allah, aziz kitabında dedi: “Şüphesiz ki Allah, kendisi onun dostudur. Cibril de, salih mü'minler de, bundan başka melekler de onun arkasındadır.” (et-Tahrîm, 4). Yaratıcımız olan âlemlerin Rabbi Allah ne doğru söyledi.”

Kapının iki kanadında şu ayet yazılıdır: “Kapıları kendilerine açık hâlde duran Adn Cennetleri” (Sad, 50).

Resim 191: Mescid-i Nebevi'nin minareleri ile Medine'nin doğu tarafındaki Bakî'den görüntüsü. Yıl: 1321.

MESCİDİN MİNARELERİ

Resulullah (s.a.s.) ve ondan sonraki halifeler zamanında mescitte minare yoktu. Ancak bugün mescidin kible tarafında, Dârü'l-işret diye bilinen, Abdullah b. Ömer'in evindeki bir üstuvâne (direk) üzerinde ezan okunuyordu. Bilal onun üzerine yedi adımda çıkıyordu. -Adımlarını deve hörgücü büyüklüğünde çıkıntılara koyuyordu.- Velid, mescidi genişlettiği zaman onun Medine Valisi Ömer b. Abdülaziz, her köşeye birer tane olmak üzere dört minare yaptırdı. Selam Kapısı'nın yanındaki minare, Mervan'ın evine bakıyordu. Süleyman b. Abdülmelik haccettiği zaman, müezzin ezan okudu ve onun evini yukarıdan gördü. Bunun üzerine onun emriyle bu minare yıkıldı. 706 h. senesinde Sultan Muhammed b. Kalavun tekrar yapıncaya kadar öyle kaldı. Bir görüşe göre onu tekrar yaptıran kişi, Şeyhu'l-Hadem Şıblü'd-Devle Kâfûr el-Muzafferi'dir. Rahmet Kapısı'nın yanındaki minareyi Kayıtbay yaptırdı. Bütün minarelerde yenileme ve tamirler yapılmıştır, bu minare hariç. Resim 191'de bu minareleri ve doğu tarafından Medine'nin surlarını görebilirsin. 183 ve 187. resimlere de bak. Minarelerin sayısı, imarı ve onarımı hakkında daha evvel konuşuldu. Tekrarına lüzum yok.

MESCİDİN KOKULANMASI

Onu ilk kokulayan Ömer b. el-Hattab (r.a.)'dır. Sonra halifeler günümüze kadar onu takip ettiler. Her yıl kâfi miktarda ud, amber ve diğer koku türlerinden getirilir. Mescid her cuma günü ve gecesi, Hücre ise her gece kokulanır. Hz. Ömer zamanında buhurluk gümüşten idi. Mescide, pahalı cevherlerle süslenmiş pek çok altın ve gümüş buhurluk hediye edilmiştir. En çok hediye edenler ise Osmanlı padişahlarıdır. Kokulama işlemini yapan kişiye her ay rızkını temin etmesi için 500 kuruş aylık verilir.

RESULULLAH'I (s.a.s.) ZİYARET ÂDÂBİ

Söz buraya gelmişken Şeyhü'l-İslâm İbn-i Teymiye'nin "Hac İbadetleri" hakkında yazdıklarından bir parçasını buraya alıp, dine mütenasip ziyaretle, münasip olmayan ziyaretten bahsetmemiz yerinde olacak.

İbn-i Teymiye şöyle dedi: "Bir Müslüman hacdan evvel veya sonra Medine'ye girdiği zaman Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mescidine gelir. Orada namaz kılar. لا تشد الرحال ،" " الصلاة فيه خير من ألف صلاة فيما سواه." ، " Oradaki bir namaz, Mescid-i Haram hariç başka yerlerde kılınan 1.000 namazdan hayırlıdır." , "Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa'dan başka bir mescit için semerler bağlanmaz (yani yolculuk hazırlığı yapıp gidilmez). "Sahihayn"de Ebu Hüreyre ve Ebu Said'den böyle sabit olmuştur. Bu hadis başka yollardan da rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber'in Mescidi bugün olduğundan daha küçük idi. Mescid-i Haram da öyle. O ikisine, Raşit Halifeler ve sonra gelenler ilaveler yaptı. Bütün hükümlerde, ilave kısmın hükmü ile ilaveden önceki kısmın hükmü aynıdır.⁶⁵

Ziyaretçi namazdan sonra Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve iki sahabisine selam verir. O şöyle buyurmuştur: " ما من رجل يسلم علي إلا رد الله علي روحي : Bana selam veren her adam için Allah bana ruhumu geri verir ve ben onun selamına mutlaka cevap veririm." -Bunu Ebu Davut ve diğerleri rivayet etti. Abdullah b. Ömer mescide girdiği zaman: "Sana selam olsun Ya Resulullah. Sana selam olsun, ey Ebu Bekir, selam sana ey babacığım." der sonra ayrılırdı. Sahabiler de böyle selam verirlerdi.

65 Yani ilave kısımlarda kılınan namazda da bin kat sevap vardır.(m.n.)

Malik, Şafî ve Ahmed gibi âlimlerin çoğuna göre Hücre'ye önünü, kibleye sırtını dönerek selam verirlerdi. Ebu Hanife "(Ziyaretçi) kibleye dönerek selam verir." dedi. Onun arkadaşlarından bir kısmı "Hücre'ye sırtını dönerek." derken, bir kısmı "Hücre'yi soluna alarak kibleye döner." dedi. Ancak hepsi "Hücre'ye istilam edilmez, o öpülmez, tavaf edilmez ve ona doğru namaz kılınmaz." dediler.

Efendimize selam verirken, "Sana selam olsun, ey Allah'ın Resulü, ey Allah'ın Nebisi, Allah'ın yarattıkları içinde en hayırlısı, ey Rabbine karşı yaratılanların en iyisi, ey sakmanların imamı..." denirse olabilir. Bütün bunlar onun sıfatlarındandır. Anam, babam O'na (s.a.s.) feda olsun. Ona selam verirken salâvat getirse olabilir. Bu da Allah'ın emirlerindedir. Ama orada Hücreye dönerek dua edemez, (gidip mescitte bir yere oturur, orada dua eder). Çünkü bu imamların ittifakıyla yasaklanmıştır. İmamların en büyüklerinden olan Malik bunu mekruh görmüştür. Kabrin yanında kendine dua etmek için durmaz. Bu bid'attır. Sahabilerden kimse böyle yapmadı. Onlar kibleye dönerler. Mescid-i Nebevi'de dua ederlerdi. Çünkü O (s.a.s.): " اللهم لا تجعل قبري وثنا يعبد: " Allah'ım benim kabrimi ibadet edilen bir put yapma" diye dua edip, şöyle buyurmuştu." لا تجعلوا قبري عبدا ولا تجعلوا بيوتكم قبورا و صلوا علي حيثما كنتم فإن صلواتكم تبلغني : Benim kabrimi bayram yerine çevirip, evlerinizi kabir yapmayın. Her neredeyseniz bana oradan salavat getirin. Sizin salâtınız bana ulaşır." Bir başka zaman: " أكثروا علي من الصلاة يوم الجمعة : Cuma günü ve cuma gecesi bana çok salâvat getirin. Çünkü salâtınız bana arz olunur." Bunun üzerine ona: " كيف تعرض صلواتنا عليك و قد أرممت؟ أي بليت؟ : Sen çürütüldüğünde yani yok olduğunda bizim salâtımız sana nasıl arz edilir?" dediler. O: " إن الله حرم على الأرض أن تأكل أجساد الأنبياء : Şüphesiz ki Allah toprağa Peygamberlerin naaşlarını yemesini haram kılmıştır." buyurdu. Ayrıca o yakında verilen salâtı ve selamı kendisinin duyduğunu, uzaktan verilenin ise ona iletiildiğini haber vermiştir. O yine şöyle demiştir: " لعن الله اليهود : Allah Yahudilere ve Hıristiyanlara lanet etsin. Onlar Peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler." Hz. Âişe şöyle dedi: "Eğer öyle olmasaydı kabri ortaya konurdu. Fakat o, mescit edinilmesinden hoşlanmadı." Bu hadisi ikisi, Sahihayn'a almışlardır.- Sahabiler O'nu, Hz. Âişe'nin hücreesindeki vefat ettiği yere

defnettiler. O ve diğer hücreler mescidin dışında, kible ve doğu tarafında idiler. Ömer b. Abdülaziz onları mescidin içine aldı. Onlarla birlikte Hz. Âişe'nin hücrelerini de aldı. Ama oraya doğru kimse namaz kılmasın diye duvarını başka tarafa çevirdi. Çünkü Efendimiz (s.a.s.): “لا تجلسوا : لا تجلسوا على القبور ولا تصلوا إليها Kabirlerin üstüne oturmayın, onlara doğru namaz kılmayın.” buyurdular. Bu hadisi, Müslim Ebu Mersed el-Ganevi'den rivayet etti.” (...)

Burada Medine, Harem'i, mescidi ve tarihî eserleri üzerine sözümlerimiz tamam oldu. Şimdi ülkemize dönme zamanı geldi. Allahu Teala'nın bereketiyle yürüyelim.

MEDİNE'DEN YOLCULUK

MEDİNE'DEN YOLCULUK MERASİMİ

Âdet, mahmil kafilesinin yolculuğundan bir gece evvel şenlik düzenlemesidir. Şenliği 23 Muharrem 1319 Pazar günü yaptık. Ahali, Osmanlı subay ve askeri seyretmek için koşa koşa geldi. Geceyi Mevlid-i Nebvî tilâvetiyle ihya ettik. Tilaveti yapan muhafızlarımızdan bir askerdi. O güzel makamlı mevlit, tecvidli Kur'an okuyordu. Kıraatleri de biliyormuş. Kalabalık o kadar çoğaldı ki, emire ve emine ait bütün sandalyeleri getirttiğim gibi yanımızdaki bütün halı ve kilimleri de yaydık. Bizi büyüklerden bir topluluk şerefliendirdi. Seyyid Ali Zeynelâbidin aralarında idi. O zat iffetli, kanaatkâr, takvalı, dünya malına meyletmeyen biridir. Onunla hediyeleştik. Mısır'dan getirdiğim bazı elbiseleri verdim. İçinde nane ve portakal ruhu bulunan iki küçük şişeyi aldım. Bütün gelenlere şerbet ve çay sunduk. Medine ve Hicaz halkının âdeti üzere içinde giyecek bulunan kâğıt paketler dağıttık. Merasim akşamdan sonra saat 6.00'ya kadar devam etti.

Sırası gelmişken mahmil kafilesinin çeşitli yerlerde düzenlediği bayramlardan bahsedelim. Bayramın (şenliğin masrafları, İçişleri bakanlığıyla yazışmadan sonra Harbiye bakanlığı tarafından karşılanır. Hac emiri onları teslim alarak yazışır. İşte 1325 hac emirine gelen 2505 nolu mektubun metni:

Mısır hac emiri. “Saadetli efendim.” Muhafızların kumandanına, fişekleri teslim alması için, mühimmat müdürüyle görüşmek üzere, Harbiye bakanlığına

gitmesini emretmeniz rica olunur. Biz Harbiye ve Maliye bakanlıklarına gerekli hatırlatmaları yaptık. 19 Aralık 1907 m. / 14 Zilkade 1325 h.

İçişleri Bakan vekili Morris Bonitto

İşte aşağıdaki belgelerden her birindeki her türlü sarfiyat

	Kebris	Fedbüre	Hameme	Bevvabe	Gülle	Işık fitili	Hava fitesi	Füze taresi
Cidde	-	-	-	1	1	1	17	1
Arafat	-	1	1	1	2	1	20	2
Mine	1	1	1	2	2	2	35	2
Mekke	1	1	1	1	1	1	13	1
Yenbu (Orada şenlik yapıldı, ama buraya alınmadı)	-	-	-	-	-	-	-	-
Medine	2	1	1	1	3	2	45	2
Tur Dağı	-	-	-	-	1	1	20	1
Toplam:	4	4	4	6	10	8	150	9

BİRİNCİ MERHALE: MEDİNE'DEN HZ. OSMAN KUYUSUNA

24 Muharrem 1319 Pazartesi günü Arap saatiyle 10.00'da kafilemiz seyahati bitirip dönmeye karar vererek Medine'den hareket etti. Yürüyüşe başladıktan bir buçuk saat sonra, Osman kuyusu diye bilinen Rûme (رومة) Kuyusu'na, ulaştık. Medine'nin kuzeybatısındadır. Pişkin tuğla ve milat harcıyla sağlam bir şekilde yapılmıştır. Çapı 4 m., derinliği 12 m.dir. Suyu çok tatlıdır.

Yanında bir oda ve su havuzu var. Güneyinde 15 dakikalık yürüme mesafesinde daha evvel tanıttığımız Kibleteyn Mescidi bulunmaktadır. O mescitte (Sultan Süleyman onu 950 h. senesinde yeniledi) yazılı bir taş bulmuştum. Küçük bir mescit olup etrafında salatalık, hıyar, karpuz ve diğer sebzelerin yetiştirildiği tarlalar var.

Kuyunun yanında geceledik. Medine'den oraya kadar yol düz olup çok çeşitli bitkiler bulunmaktadır. Osman Kuyusu'na kadar bizi uğurlamak için Hücre hizmetçilerinin reisi, diğer veda edenler, Huzur-u Nebevi mefruşat amirinin vekili ve Mescid-i Nebevi'de müderris olan edebiyatçı Şeyh Muhammed de geldi.

İKİNCİ MERHALE, RÛME KUYUSUNDAN ZUAYNİ KUYUSU'NA

25 Muharrem salı günü tam saat 11.00'de yolculuğa azmetmiştik, ama Vech'e kadar mahmile eşlik etmesi için Mekelle ve Şıhr sultanını bekledik. Yüklemeye yardımcı olmaları ve yolda onlara arkadaşı olmaları için atlılarımızdan bir kısmını onlara gönderdik. Gündüz 2.30'da yürüyüşümüz başladı. (...) Zuayni Kuyusu İstasyonu'na geldiğimizde artık geniş bir alanda idik. Yürüyüşümüz evvel kuzeybatıya doğru beş buçuk saat, sonra batıya doğru bir buçuk saat, daha sonra da kuzeybatıya doğru bir buçuk saat sürdü. O istasyonda batıdaki dağın kenarında tuzlu iki kuyu var. Etraflarında ağaçlar bulunuyor. Kuyulardan birinin derinliği altı m.dir. Onlardan her birine "Mendese المنذسة" deniyor. Bu taraflarda ateş odunu çok fazladır.

ÜÇÜNCÜ MERHALE ZUAYNİ KUYUSU'NDA MELALİH'E

26 Muharrem çarşamba gecesi saat 10.30'da yola çıktık. Beş saat çeyrek dakika kuzeybatıya doğru, iki saat kuzeye doğru yürüdük. Yol geniş ve düz bir meydan idi. Dağlar birbirinden uzak olup, ağaç, ot ve yakacak odun çoktur. Melâlih (الملالیح) Kuyularına gündüz saat 6.00'da vardık. Yolda 15 dakika istirahat ettik. Orada yağmur sularıyla dolan beş kuyu var. Yağmur yağmazsa su biraz tuzlu oluyor. Birinin derinliği 3 m.dir. O gün hava çok sıcak idi. Öldürücü sam yeli esiyordu, fakat Allah korudu.

DÖRDÜNCÜ MERHALE, MELALİH'TEN ŞECVE VEYA ABLE KASRINA

27 Muharrem perşembe gecesi saat 9.40'ta yola çıktık. Able (العبله) kasrına gün indikten bir saat sonra vardık (Bak Resim: 192) Yolda beş saat dinlendik. Yolculuk süresi on saat, yirmi dakika idi. yürüyüşümüz iki saat, otuz dakika kuzeybatıya, bir saat elli dakika batıya, altı saat da yine kuzeybatıya doğru devam etti. Yol geniş bir vadidir. Oraya "Hamd Vadisi" deniyor. Hanzal (Ebu Cehil kapuzu) ve yakacak odun çokça mevcuttur. Arazi, ziraata elverişlidir. Yolun sonunda düz ama taşlık bir arazi var. Keçi yolları bulunuyor. O kısmı iki saatte kat ettik. Sıcaklık yakıcı idi.

قصر عبلة في طريق الوجه سنة ١٣٢٦

Resim 192: Vech yolundaki Able kasrı. Yıl: 1326.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

BEŞİNCİ MERHALE ABLE KASRINDAN HULV KUYULARINA

Bu kasırdan 28 Muharrem cuma gecesi, gün indikten bir saat sonra kalktık. Gece saat beşe kadar yürüdük. Saat tam 11.00'e kadar dinlendik. Yürüyüşümüze gündüz 4.45'e kadar devam ettik ve Hulv (الحلو) Kuyularının olduğu yere ulaştık. Onların suyu tuzlu ve kullanılmadığı için fazla pistir. Ondan hiç bir hacı su içmedi. Bazılarımız, belki onu içmeye yolda mecbur kalırız diye kırbalara koyup yanına aldı. Ama sadece hayvanları suladık. Bu onların idrarını çok artırdı. Hatta benim bindiğim at yaklaşık on dakikada bir idrarını yaptı.

Bu istasyonda çok esl (ılgın) ve kum var. Dinlendikten sonra, müsasip su olmadığı için oradan ayrıldık. Gece yolculuğumuz esnasında üzerinde Mekelle emirinin çadırının bulunduğu bir devemiz kayboldu. Bedevilerden birini onu getirmesi için gönderdik. Emir ona iki cüneyh iki yent mükâfat verdi. Yönümüz şöyle oldu: Dört saat kuzeybatıya, dört saat 45 dakika kuzeydoğuya ve bir saat kuzeybatıya ilerledik. Yol kumlu ve düzdü. İki tarafında dağlar var. Yakacak odun çok.

ALTINCI MERHALE HULV KUYULARINDAN NUKARAT (HAFÂİR) KUYULARINA

Gün inerken kuzeybatıya doğru yürüyüşe başladık. Saat 6.15'te yükleri çözdük. Saat gece 11.00'de yürüyüşe devam ettik ve 29 Muharrem Cumartesi günü saat tam dörtte Hafâir الحفائر Kuyularına ulaştık. Yürüyüş on bir saat on beş dakika devam etti. (...)

Kuyular geniş bir meydana sahiptir. Arazi tuzludur. Kuyuların sayısı 12'dir Ağzları taş duvar örülüdür. Altı kazılı olup derinliği üç m.dir. Suyu biraz tuzludur. Odun boldur. Sıcak alazlıdır. Yağmur çok yağdığı zaman toprak kayganlaştığından üzerinde ayakta durulamıyormuş.

Bu istasyonda bedeviler Mekelle emiriyle görüştüler. Oradan Yenbu'ya seferi allayıp pulluyorlardı. Ben onun bilmediği hilelerini bildiğim için oğluya konuştum ve emirin bize kendi isteğiyle ayrıldığına dair bir vesika yazıp vermedikçe kafilemizden ayrılmasını istemediğimizi, başına bir iş gelirse bizim mesul olmadığımızı bildirdim. Emir düşündü ve görüşümüzü benimsedi, yanımızda gelmeye devam etti.

YEDİNCİ MERHALE, HAFÂİR'DEN FUKAYYİR'E

1319 seferin başındaki pazar gecesi saat 10.30'da yapışkan ve tuzlu bir arazide güneybatıya doğru gitmek üzere Hafâir'den kalktık. Bir saat 45 dakikalık bir yürüyüşten sonra sık ağaçlarla karşılaştık. O ağaçlık bitmeden bir saat çeyrek dakika önce, olgunlaşmış meyvesi bulunan devm⁶⁶ ağaçlarına rastladık. Hacıların çoğu onlardan aldı. "Fukayyir الفَقَيْر"e altı buçuk saat yolculuktan sonra gündüz saat 5.00'te ulaştık. Fukayyir'de yapısı, derinliği ve tadı Hafair Kuyularına benzeyen dört kuyu mevcuttur.

SEKİZİNCİ MERHALE FUKAYYİR'DEN AKLE'YE

2 Safer Pazartesi gecesi saat tam 10.00'da Fukayyir'den kuzeybatıya doğru gittik. (...) gece saat 7.00'ye doğru Akle'ye (العَقْلَة) ulaştık. Yolculuk 14 saat devam etti. Üç saat 50 dakika sonra sol tarafta eski bir binaya rastladık. Uzunluğu 50 m., yüksekliği 2 m. idi. Ona Antere'nin kasrı veya Antere'nin ahırını deniyor, (...) Fukair'den sekiz buçuk saat sonra sellerin tesiriyle düz olmayan taşlık bir araziden geçtik. Orada dağlar yüksek ve ağaçlar yaşlı idi. Ağaçların çoğu seller sebebiyle sağa sola savrulmuştu. Ağaçlardan çırılar koparıp onları yürümesi zor ve büyük taşların çok olduğu yolları aydınlatmada kullandık. Akle'den bir saat evvel yol kumluk ve düz hale geliyor. Orada bolca dağ tavşanını yuvaları bulunmaktadır. Develerin, atların ve katırların ayakları 20 cm. toprağa batıyor. Akle'de lüzük denen dikenden çokça bulunuyor.

66 Devm ağacı: hurmagillerden büyük bir ağaç türüdür, meyvesi elma yumuşaklığındadır. Kırmızı ve sert bir kabuğu, iri ve süngerimsi bir özü bulunan çekirdeği vardır. (m.n.)

Yuvarlak olup saat çarkına benziyor. İğne ucu gibi keskin dişleri var. Vücuda veya elbiseye battığı zaman kolay kolay çıkmıyor. Suyu tuzludur, içilmez. Bedevinin biri kendisini mükâfatlandırdığımız için bizi yoldan uzaklaştırıp yarım saatlik bir mesafeye, yağmur sularının bulunduğu bir yere götürdü.

DOKUZUNCU MERHALE AKLE'DEN MATAR'A

3 Safer Salı günü saat tam dokuzda Akle'den kalktık. Kuzeybatıya doğru altı saat gittik. Sonra yolda geceledik. Saat gece 10.00'da yürüyüşe devam ettik. Matar (المطر) veya Aclé (العجلة) İstasyonu'na 4 Safer çarşamba günü saat tam 5.00'te vardık. Orada dinlendik. Saat 7.30'da düz, kumluk, yapışkan ve üzerinde iyi otlar bulunan bir araziye sahip Akle'den ayrılmıştık. Bir buçuk saat taşlık, intizamsız sellerin taşlarla doldurduğu bir arazide ilerledik. Yarım saat sonra sağımızda çok ağaçlı bir dağ koyuna rastladık. 17 dakikada orayı geçtik. Bu koyun sonunda bir dağ var. Oradan, 12 m. yukarıdan, bir su hayvanının çıkarabileceği kadar, soğuk ve taze su akıyor. Rengi berrak tadı hoştur. O suyu, bedeviler içiyor. Bir de hayvanlarına içiriyorlar. Bitki sulanmıyor. Boş yere toprağa karışıyor. Hâlbuki devamlı gece gündüz akıyor. Bu selsel (çağlayan) dağların başına yağın bol yağmurlardan kaynaklanıyor. Dağın eteğinde o sudan oluşan yerde küçük bir balık gördüm. İnsan o koyun toprağını biraz eşse, toprakta kaynarcalar oluşturan o selsel suyunun kaynağından tatlı su fışkıracak. Bu bölgenin Arapları dağların zirvelerinde oturuyorlar. Kendilerinde ve hayvanlarında o inişleri inerken veya tepelere çıkarken acayip bir hızları mevcut. Hâlbuki oralar yüksek ve tehlikeli. Fakat alışkanlık zoru kolaylaştırıyor, güç olana boyun eğdiriyor. Onlara göre davar çok pahalı. Ben biriyle bir koç pazarlığı yaptım. Fiyatı üç Mısır riyaline çıkardım, kabul etmedi. Hâlbuki başka yerlerde bir, bir buçuk riyale satılıyor. Anlaşıyor ki onlar paranın kıymetini bilmiyor. Alış-veriş çok meşakkatli. Bir kadının yanında bir kırba ayrıran bulduk. Fahiş fiyat vermeden bize satmadı. Yarım rıtıl (200 gr.) almaya-cak bir toprak maşrapa ayrıranı, yarım kuruşa sattı. Şuna da hayret ettik. Hem parayı alıyor, hem ayrıranı vermek istemiyordu. O koyudan sonraki yol, kumluk ve düz olup dağlar uzaktadır. Ağaçlar çoktur. Hava sıcaktı. Ayrıranın susuzluğu gidermeye çok etkisi oluyor.

Bedeviler, kafiyle beraber yolculuk eden, ama genellikle önde gidenlerin otlamaları için bıraktıkları beş deveyi çalmış. Develer mahmil

kafilesinin 30 dakika önünde yürüyordu. Bu bölge Süleyman Paşa b. Rifade'ye bağlı olmasa da buralara hâkimiyeti var. Hırsızlığı kendisine bildirdiğimizde, biz Vech şehrinde ayrılmadan evvel o beş deveyi adamlarıyla bize gönderdi.

ONUNCU MERHALE, MATAR'DAN HAVTELE'YE

4 Safer çarşamba günü güneş batmadan bir saat evvel Matar veya Acle veya Müsr (المثر) veya Nâdûh (الناضح) denen yerden kuzeybatıya doğru yola çıktık. Havtele'ye (الخوتلة) gece saat tam 6.00'da vardık. Havtele'den önce, bir buçuk saati kıvrımlı bir patika olmak üzere, iki buçuk saat taşlık bir arazide yürüdük. Orada bir boğaz var ki bir deve ancak başka devenin ardında yürüyebiliyor. Ben bütün kfile selamete geçinceye kadar boğazın başında durdum. Havtele'de üç kuyu var. Suları tatlı. Birinin derinliği üç adam boyu. Kuyular taşla örülmemiş. Büyük bir çarşısı var. Yiyecek çeşitleri mevcut. Çarşığı, Mısır Mahmil kafilesi için, Bilî kabilesinin şeyhlerinin büyüğü Süleyman Paşa b. Rifade kurdu. o saadetli zat ile bu istasyonda görüştük. Yanında yaklaşık 50 kadar bedevi vardı. Hec'in develerine biniyorlar ve Henri Martini marka tüfeklerle silahlanmış idiler. Emiri, emini ve muhafız kumandanını ve subayları çadırlarında ziyaret etti. Onlar da kendisini ziyaret etti. Mahmil kafilesi ve görevlileri için pek çok davar kesti. Onlara yemek verdi. Emir ve mahmil muhafızları kumandanı da onu öğle yemeğine çağırdı. O da bunu kabul etti. Emir, bu paşa için gecelediği ve oturduğu büyük çadırını hazırladı. Mehter ve belediye bandosu kulağa hoş gelen ezgiler çaldılar. Havtele'de yakacak odun çok. Vecih şehrinde kalacağımız zaman ve yolda giderken harcayacağımız odunları oradan aldık. Çünkü Vecih'te odun az bulunmuş. Turp bağları gibi yapılı ve bir bağ, tam bir kuruşa satılmış. 5 ve 6 Safer 1319 perşembe ve cuma günlerini Havtele'de geçirdik.

ON BİRİNCİ SON MERHALE HAVTELE'DEN VECH'E

7 Safer Cumartesi gecesi saat 9.30'da Havtele'den ayrıldık. Gündüz saat beşe kadar zorlu bir yürüyüş yaptık. Bir yerde dört buçuk saat dinlendikten sonra gün bitinceye kadar yola devam ettik. Gece de yola devam ettik ve 8 Safer Pazar sabahı saat 1.05'ten sonra Vech (الوجه) şehrine ulaştık. Yolculuk 23 saat sürdü. Bunun bir buçuk saati kuzeybatıya, iki saat yirmi dakikası batıya, çeyrek saati güneybatıya on

sekiz buçuk saati kuzeybatıya, yarım saati güneybatıya doğru idi. Dört saat beş dakika kumlu ve düz bir arazide yürüdük. İki tarafta birbirine yakın dağlar vardı. Orada devm ağaçları bulunuyordu. Sonra düz, etrafı geniş, ağaçları az yapışkan kumlu bir arazide yürüdük. Havtele'den çıkıp on bir saat beş dakika yürüdükten sonra pek çok tepelere rastladık. Yolu doğudan batıya kesen köprülere benziyorlardı. Ondan iki saat sonra bir boğaza girdik. Boğazı 35 dakikada kat ettik. İki tarafında ağaçlar vardı. (...) Vech'e ulaşmadan yarım saat evvel sağ tarafımızda pek çok hurma ağaçları gördük. Vech'e yirmi dakikalık yol kalınca kampımızı kurduk. Orada bir çarşı kurulmuştu. İnsan ve hayvan için gerekli olan şeyler satılıyordu. (...)

Vech muhafızı (mülki âmiri), şer'i kadısı, büyük tüccarları, diğer ilerri gelenler ve yaklaşık 50 askerden oluşan karakolun subayları geldi. Sağ salim geldiğimiz için emiri tebrik ettiler. Kahve içtikten sonra ayrıldılar. Muhafız Mekelle sultanıyla görüştü. Vech'te kaldığı sürece onu koruyacak bir grup asker tayin etti. Emir, muhafıza veya diğerlerine bir şey hediye etti mi, bilmiyorum.

VECH

Vech, Kuzey Kızıldeniz'in doğu kıyısında küçük bir köydür. 150 kadar ev bulunur. Bir kısmı tek katlı, bir kısmı çift katlıdır. Ham taş ve harç ile yapılmıştır. Nüfusu yaklaşık 500'dür. Asılları Said ve Kasir'dendir. İki topu bulunan bir kalesi vardır. Üç mescidi, iki zâviyesi, deniz kıyısında dükkanları, yağmur sularını tutan sekiz sarnıcı bulunmaktadır. Bu sular halka ve mahmil kafilesi geldiğinde onlara satılır. Bir kırba su 3/4 kuruşa satılır. Balık bu taraflarda pek çok ve ucuzdur. Uzunluğu bir metre olan bir balığın, iki kuruşa satıldığını gördük. Balık hem de iyi cinsten idi. Hububat fiyatları yüksektir. Oranın ekmeği Said halkının yaptığı gibi "şemsi"dir. Halk yemeklik yağ, pirinç, arpa, bakla ve diğer hububat ticareti yapar. Ticari mallar yelkenli gemilerle Kasir ve Süveyş'ten gelir.

Beldede padişaha bağlı bir muhafız, gümrük emini, hesap emini, şer'i kadı, katip ve askeri bölük bulunmaktadır. Asker piyade ve topçulardan oluşur. Elbiseleri Mekke, Medine ve Cidde askerinde benzerini görmediğim iyi siyah çuhadan (ince pamuklu kumaş) kıymetli elbiselerdir. Posta gemileri ve diğer gemiler senede sadece bir iki defa buraya uğrar.

Doktor bulunmaz. Diyorlar ki doktorun merkezi Akabe, eczacının merkezi Vech'tedir. Aralarında doğu ve batı kadar fark var. Gümrük emirinin küçük bir çocuğunu gördüm. Gözlerinde, iltihap vardı. Ona bir şişe damla verdim.

Vech'te küçük bir kütüphane var. İçinde okul kitapları bulamadım. Oraya cüzlere ayrılmış bir mushaf ve pek çok Amme ve Tebâreke cüzleri gönderdim ki fakir çocuklar okusun.

NÜCEYLE VAPURUNUN GELİŞİ

Vech'e ulaştığımızda, bizi Süveyş'e götürmesi için Nüceyle النجيلة vapuru geldi. Bu sebeple Vech'te sadece bir buçuk gün kalabildik. İkinci gün öğle vakti, binitimize eşyaları indirmeye başladık. Üçüncü gün sabahı yerleştirme işi tamamlandı. Kafile, hayvanlar ve mahmil törenle vapura bindiler. Vapur sadece bizim için hazırlandığından, Mekelle sultanı ve yanındakiler için boş mekân kalmamıştı. Ama bu körfezde vapurlar az hatta hiç olmadığından, bizimle beraber yolculuk etmeye mecburdu. Bu sebeple vapurun güvertesinde emir ve etrafındakiler kal-sın diye çadırlar kurduk.

Medine'den bizimle beraber 49 fakir hacı gelmişti. Çoğu Mağripli olup ne kadar zor olursa olsun meşakatlere alışık idiler. Onlara mahmilin kendilerini taşıyamayacağı, su ve azık temin edemeyeceği, geminin onları almayacağı tembih edildiği hâlde mahmille beraber gelmeyi tercih ettiler. Vech'e geldiklerinde onları götürmesi için vapurun kaptanı ile konuştum, kabul etmedi. Medine valisi bunu öğrenince onları kabul etmesi için tekrar ricada bulundu. Çünkü o belde fakirdi. Onlara hiçbir şekilde yardım edemezdi. Vapura binemezlerse ölümle yüz yüze kalırlardı. Bunun üzerine kaptan iyilik olsun diye onları kabul etti. Onlar da bizimle birlikte evvela Tur'a sonra Süveyş'e yolculuk etti.

VECH'TEN TÛR'A

Nüceyle Vapuru bizi 10 Safer 1319 Salı günü Arap saatiyle 7.00 da Vech Körfezi'nden aldı. O ayın on biri çarşamba günü saat 5.30'da Tur'da الطور gemilerin demir attığı yere ulaştırdı. Yolculuk yirmi iki buçuk saat sürdü. Bu esnada deniz sakin idi. Ancak gece yarısı hava biraz şiddetlendi. Vapur demir attıktan sonra karantina doktoru geldi, hacıları gözden geçirdi ve karantinaya inmelerini emretti. Hizmetçiler

haricindeki görevlilerin eşyalarını dezenfekte etmedi. Karantina bürosuna demir yolları treniyle gittik. Orada üç gün kaldık. Karantina bürosunun müdürü, son gece bizim için merasim düzenledi. Şenlik yaptı. Ona bütün mahmil görevlileri, babasının yerine Mekelle sultanının oğlu, papazlar, rahipler, onların öğrencileri, oradaki vatandaşlar ve yabancılarından oluşan bütün memurlar katıldı. Gelenler mahmilin çaldığı musiki ile coştular. Bazı içecekler içildikten sonra Fransız ruhban öğrencilerinden biri bir konuşma yaptı. (...) Sonra mehter Hidiv marşını çaldı. Oradakiler sevinç çığlığı attılar ve merasim gece saat 5.00'te bitti.

TÛR'DAN SÛVEYŞ'E

Karantina merkezinde, ayın on biri öğle vaktinden, on dördü öğle vaktine kadar üç gün kaldıktan sonra yolculuğumuza izin verildi. 14 Safer Cumartesi günü saat 9.30'da vapurla yola çıktık. Süveyş'e السويس 15 Safer Pazar sabahı saat 12.30'da ulaştık. Yolculuk 15 saat sürdü. Biz geldikten bir saat sonra karantina doktoru geldi. Yolcuları muayene etti, hastalık bulamadı. Vapurun rıhtıma yanaşmasına müsaade etti. Biz vapurdan inmeden evvel muhafız geldi. Emir'in salimen gelişini tebrik etti. Onunla, mahmil merasiminin aynı gün Arap saatiyle 11.00'de yapılması hususunda anlaştı. Merasim, Süveyş'ten yola çıktığımız zaman yaptığımız merasimin bir benzeriydi. o merasimi daha evvel anlatmıştık. Vapurdan karaya indiğimizde bir İngiliz doktor bizi muayene etti. Hastalıklardan temiz olduğumuzu gördü. Süveyş Muhafızı Mustafa Mahir Bey, kendi sofrasında akşam yemeğine emir ve eminle birlikte beni de çağırdı. Daveti kabul ettik. Güzel evine geldik. Bizi son derece güler yüzle karşıladı. Yaptıkları için ona teşekkür ettik. hacca giderken muhafız Mustafa Abbâdî Bey idi. Yerine Mustafa Mahir Bey'i bırakmış.

MEKELLE VE ŞİHR EMİRİ

Tûr'daki karantina merkezinde iken, oranın müdürü emirin Süveyş'e, oradan Cidde ve Aden'e o gemiyle yolculuk yapmasına izin verilmesine dair bir mektup yazdı. Gelen cevapta, onu taşıyacak başka bir vapur gelinceye kadar yanındakilerle birlikte Uyûn-u Mûsa'dan kalması söyleniyordu. O ise hemen Lord Kromer'e, kendisinin Süveyş'e kadar mahmille birlikte gitmesine yardımcı olması için bir telgraf çekti. Lord sağlık kuruluyla haberleşti ve sadece onun ve oğlunun Süveyş'te

kalmasına izin verildi. Yanındaki diğer kişiler ise Uyûn-u Mûsâ'da kalacaklardı. Sonunda doktorlar yardımcı oldu da bütün arkadaşlarıyla birlikte Süveyş'te vapurun içinde ikamet etmesine müsaade edildi. Altı yüz cüneyhe kiraladığı bir İtalyan vapuru onu Musavvâ'ya kadar götürmek üzere gelip onu aldı. Musavva'dan bir başka vapur onu Mekelle'ye المكلة vapur yolculuğuyla 24 saat mesafede bulunan Aden'e (عدن) götürecekti.

Büyüğünden küçüğüne bütün karantina merkez görevlileri mü-kâfatına ve hediyelerine tamah ettikleri için, emirin hizmetçileri oldular. Fakat hiç bir şey elde edemediler. Anlaşıldı ki emirin parası azalmış, hediyeleri tükenmiş, çünkü karantina idaresinden kendisine 10.000 rubyelik bir çek yazılmasını ve karşılığının para olarak verilmesini talep etti. Bunun üzerine idare, maliyeden izin istedi. Maliye bunu Rubye'nin 5,5 kuruş sayılması şartıyla kabul etti. Ama emir bu şartı kabul etmedi. Çünkü 100 cüneyh zarar ediyordu. Zira 1 zira 6,5 Rubye idi. Süveyş'e indiğinde Aden'e, 10.000 rubyelik havale yapın diye telgraf çekti. Mısır'daki Hadramevtili tüccarlara da telgraf çekti. Onlar hemen geldi. Emirle ticari ilişkileri bulunduğu için sözünü dinliyorlar.

SÜVEYŞ'TEN KAHİRE'YE

Tren bizi 16 Safer 1319 Pazartesi sabahı saat 12.30'da aldı ve Kahire İstasyonu'na aynı gün, gündüz saat 7.45'te ulaştırdı. Hacılar trenden indikten sonra, mahmil Abbasiye'ye العباسية götürüldü. Saat 8.25'te oraya vardı. İndirilen eşyaları arabalar kışlaya taşıdılar. Arap saatiyle 11.00'de mahmil deveye yüklendi. Etrafında muhafızlar ve mehter olduğu hâlde Hamsü's-Sarâyat'tan (Beş saraylardan) Abbâsiye caddesine oradan da kışlaya varıldı. İnsanlar onu görmek için aşırı kalabalık oluşturdu. 19 Safer perşembe günü Kaledeki Mehmed Ali Meydanı'nda olağan merasim yapıldı. Sonunda mahmil yanında muhafızlar ve bir bölük asker olduğu hâlde evvel Suleybe Caddesi'ne sonra Seyyide Zeynep, Nâsırıyye ve Maliye'ye doğru ilerledi. Nihayet mahmil her zamanki yerine kondu. Muhafızlar Abbasiye'ye döndü. Mühimmatını teslim edene kadar orada kaldılar. Sonra kışla dağıldı. Bütün askere, hak etmeyenlere bile, sevinçler diye serbest tatil hakkı verildi. Bizi muvaffak kıldığı için Allah'a şükürler olsun. Hamd bizi buraya getiren Allah'a aittir. Allah bizi doğru yola yöneltmeseydi, biz yolumuzu bulamazdık.

Üçüncü Bölüm

İKİNCİ SEYAHAT

İKİNCİ SEYAHAT

Yıl: 1320 H. – 1903 M.

Rahman ve Rahim Olan Allah Adına

Birbirini izleyen nimetleri için Allah'a hamd ediyoruz. O'nun elçisi Muhammed b. Abdullah (s.a.s.)'a, ailesine, arkadaşlarına ve onlara en iyi şekilde uyanlara salât ve selam olsun.

Geçen seyahatte mahmil muhafızlarına kumandan idim. Bu ve bundan sonraki iki seyahatte ise hac emiri oldum. İlk defa 29 Şaban 1320 h. -30 Kasım 1902 m. tarihinde emir tayin edildiğime dair irade-i seniyye çıktı. İradeyi İçişleri Bakanı Mustafa Fehmi Bey, 2 Ramazan (2 Aralık) tarihli bir yazı ile tebliğ etti. Daha evvel 22 Şaban'da bakanlar kurulu toplanmış, haccetmek isteyen herkesin mahmil kafilesiyle beraber gitmesini zorunlu hale getirmişti. Hacı adayları emirin nezareti, askerin koruması altında olacaktı. Biri hastalandığı zaman derhal doktoru yanında, ilacı elinde olacaktı. Geçen sene Hicaz'dan Mısır ülkesine hacıların taşıdığı ve hızla yayılan veba hastalığından böyle korunabilecekti. Kurul ayrıca mahmilin ve hacıların giderken Süveyş, Cidde, Mekke ve Arafat yolunu kullanmalarını, oradan Cidde'ye dönüp, deniz yoluyla Yenbu'ya, kara yoluyla Medine'ye gelmelerini dönerken de Medine'den Yenbu'ya, oradan da Tur ve Süveyş'e gelmelerini karara bağladı. Kurul ayrıca birinci mevkie gidecek hacının 70 cüneyh ödemesine ve en fazla beş devesi olacağına, üçüncü mevkie binenlerin 50 cüneyh ödeyeceğine ve iki develerinin olacağına hükmetti. (6 Aralık 1902 m. tarihine rastlayan 6 Ramazan 1320 h. tarihli yayın) Bu miktar hükümetin yanında kalacak garanti paradır. Sağlık karantinası, kara ve deniz yolculuğu masrafları bundan karşılanacak, artan para verene geri teslim edilecek. Garanti altına alınan bu paranın yüksek olması insanların hacdan geri durdurdu. Çok az kişi haccetti. Belki de hükümet bu kıymeti yükseltme işini bilerek yaptı.

Bu kararların bir başka sebebi mahmilin 43 seneden beri Yenbu'dan Medine'ye giden yolu kullanmamasıdır. Hükümet takip edilecek yolu hazırlamak istedi. İçişleri bakanlığı, mahmil yola çıkmadan evvel Yenbu'ya gitmem ve bu yoldan yapılacak seferin kolaylaşması için Hicaz valisi ve Mekke emirinin temsilcileriyle anlaşma yapmam için yazı gönderdi. Ben değerli içişleri bakanına bana verdiği görevi kolaylaştırması için bazı bilgiler verilmesini istedim. Onlar da buna aşağıdaki mektubu yazdılar:

1320 h. yeni yılı, saadetli Mısır Hac Emiri.

Bildiğiniz gibi zatınıza, mahmilin Yenbu yoluyla seferini kolaylaştırma görevi verildi. O taraflardaki Arapların geçen yıllardan kalma hak ettikleri tahsisatlarının bulunduğunu iddia etmeleri sebebiyle yapacağımız işlemlerle alakalı mahumat talep ediyorsunuz. Sana şunu ifade ediyoruz ki Yenbu'ya vardığımızda devlet temsilcileri ve Arap şeyhleriyle Yenbu ve Medine arasında gidiş geliş bir devenin ücretinin ne olacağı hususunda anlaşmaya varın. Bu ücrete, Cidde'den Mekke'ye ve Mekke'den Cidde'ye gidecek deve ücretinin ekleneceğini göz önünde bulundurun. Geçen yıl Cidde'den Mekke'ye ve Medine'den Vech'e yapılan seferde ödenen ücretten daha düşük olsun. Ücret pazarlığı yapılırken Arapların şunu anlaması lazım: Mahmilin kendi yollarından gitmesi onlara pek çok faydalar sağlayacaktır. Zira develerini kiraya verecekler ve bu yıldan itibaren yıllık tahsisatlarını alacaklardır. Bu konuda bir kolaylık ve yardıma yanaştıklarını görürsen, geçmiş senelerde hak ettiklerini iddia ettikleri tahsisatların telafisi için -1000 riyal'den 4000 riyale kadar verileceğini bildirebilirsin. Şunu da söyleme yetkin var. İddia ettikleri şeyler kesinlikle onların hakkı değil. Çünkü tahsisatlar sadece mahmile yaptıkları hizmetlerin karşılığıdır. Mahmil ise senelerdir onların diyarından geçmiyor. Elinizden gelen gayreti gösterip onlarla anlaşma yaptıktan sonra durumdan bizi haberdar etmenizi rica ediyoruz.

13 Ocak 1903 m. tarihine rastlayan 14 Şevval 1320 h. tarihinde Mısır'da kaleme alındı.

İçişleri Bakanı

Mustafa Fehmi

13 Ocak'ta Kahire'den yola çıktım. Kahire'ye 2 Şubat'ta döndüm ve içişleri bakanına aşağıdaki raporu sundum.

“Şefkat sahibi, yüce İçişleri Bakanı hazretleri,

13 Ocak 1903 m. tarihli emrinizi yerine getirmek için aşağıdaki raporu şefkatinize sunmaktan şeref duyuyorum.

13 Ocak günü Mısır'dan Süveys'e hareket ettim. Oradan ayın on beşinde Kalyûbiye Vapurı'yla Tır'a gittim. Oradaki karantina merkezinde iki gün kaldım. Ayın 19'unda yola devam ettim ve 21'inde Yenbu'ya ulaştım. Devlet temsilcisi kaymakamla görüştim. Kendisine zat-ı âlinizden gönderilen mektubu teslim ettim. Bana temsilcilerin gelmediklerini haber verdi. -Hâlbuki hükümet, kendileriyle anlaşma yapmak üzere, taraflarından Yenbu'ya temsilciler gönderilmesi hususunda Hicaz valisiyle haberleşmişti. -Kaymakam bana ayrıca Medine mülki amirinin kendisine mahmulin eski yolundan gitmesini istediğine dair bir mektup gönderdiğini bildirdi ve bana: "Bir şey yapmam mümkün değil. Devletli Mekke emiri tarafından bana bir emir gelmedikçe mahmulin Yenbu Yolu'ndan gitmesine izin vermem. Nitekim bunu Mekke emirinin idare kuruluşunu toplayıp onların görüşünü aldıktan sonra size gönderdiği cevapta da görebilirsiniz. Hidiv'e ait vapur şirketi vekilinin yardımıyla Cüheyne kabilesinin şeyhi ve Mekke şerifinin Yenbu'daki temsilcisi Şerif Abdullah'ı çağırttım. Onunla, mahmile Yenbu Yolu'nun kolaylaştırılması konusunu konuştum. Ona mükâfat vaat ettim. Bana: "Bunu biz de isteriz. Fakat Mekke şerifinin emri olmadıkça bunu yapamayız." dedi. Telgraf ve posta bulunmaması sebebiyle haberleşme imkânsız olduğu için, vapura ayın 22'sinde bindim ve Cidde'ye gittim. 23'ünde oraya ulaştım. Vardığımda, mahmulin Yenbu Yolu'ndan yolculuk yapması ve Mısır'dan hacca gideceklerin sayısı ile alakalı Mısır hükümetinin kararını Bâb-ı Âli'nin (İstanbul'un) onayladığını bildiren, zat-ı âlinizin telgrafını aldım. Yine orada öğrendim ki Mekke şerifi, mahmulin Hac yapmadan evvel Yenbu'ya uğrayacağını zannederek, tarafından bir bölük "Bişe"⁶⁷ askerinin beraberinde bir temsilci göndermiş. Hâlbuki böyle bir şey yok. Sonra şerifin temsilcisiyle anlaşma yapmak için Yenbu'ya dönmeye karar verdim. Fakat vapur beklediğim için üç gün Cidde'de kaldım. Bu orada valiye ve şerife, Yenbu'da temsilci bulduğum için Cidde'ye geldiğimi, bu mevzuu görüşmek üzere oraya döneceğimi bildirdiğim, bir telgraf çektim. Onlardan Türkçe bir cevap geldi. Temsilcinin gönderildiğini, seferi kolaylaştırmaya dair emirlerin verildiği, su az olduğu için, bütün hacıların bir defada mahmille birlikte yürümelerinin mümkün olmayacağı, Mekke'ye gelip hacı eda ettiğinizde bu konuyu görüşebileceklerini

67 el-Bişe, devletli Şerife bağlı gayr-ı nizami askerlerdir.

bildiriyorlardı. O ikisine Yenbu'ya doğru yola çıktığımı, gayemize ulaşmak için yardımlarını rica ettiğimizi ve buna şükran duyacağımızı bildiren bir telgraf çektim. Yolculuğa çıkış saatine kadar onlardan bir cevap gelmemiştir.

26 Ocak günü saat 3.35'te Yenbu'ya yola çıktım. Ayın 27'si akşam vakti limana girdik. Ertesi sabah karaya indim. Bazı subaylar ve şerifin temsilcisi ile birlikte bir kayığa binip, beni karşılamak için gelen kaymakam ile "valinin vekili ile" görüştim. Hükümet konağına gitti. Orada bazı şeyhlerle birlikte mahmilin Yenbu Yolu'nu kullanması ve bunun için gerekli deve ve su konusunu görüştük. Bana yardım ve kolaylık sözü verdiler. Ben onlara diğer şeyhlerin nerede olduğunu sordum. Bana onların kendi merkezlerinde olduklarını, kendilerine toplanılacağına dair bir emrin gelmediğini ve onların gelmesinin kolay olmadığını, çünkü mevsimin hacıların Yenbu'dan Medine'ye geçiş mevsimi olduğunu, onların merkezlerinde kendilerine uğrayanlardan aidat tahsil ettiklerini haber verdiler. Yenbu ile Medine arasında yolculuk için bir devenin ücretini sordum. Şimdi bana sadece gidişin 10 Mecid riyali olduğunu, develerin azlığına ve çokluğuna göre bunun artıp eksilebileceğini söylediler ki doğru söylüyorlardı. Daha evvel posta müdürüne ve diğerlerine bunu sormuştum. Onlar da aynısını söylemişlerdi. Ücretin belirlenmesi konusunu konuşmamayı daha münasip gördüm. Çünkü mahmil yaklaşık 50 gün sonra gelecekti. Her zaman olduğu gibi fiyatlar artar veya düşebilirdi. Mahmil ne zaman gelse şeyhler toplanıyor. Hakiki istekleri ortaya çıkıyor. Belki az bir ücret isteyebilirlerdi. Bir başka açıdan bakarsak Cidde ile Mekke veya Mekke ile Cidde arasındaki deve ücretlerini bilmiş olacağız. Bu durumda iki yol arasında mukayese yaparak ücreti belirlemek daha kolay olacaktır. Hükümetin istediği gibi deve ücretlerinin geçen yıldan daha ucuz olacağına dair kuvvetli ümidim var. Gidiş- dönüşte 4-5 cüneyh değişebilir.

Vali vekili, şerif temsilcisi, mahmilin eski mukavimi (deve pazarlamacısı) Şeyh Şahir b. Nassar ve Cühene emrine Yenbu ile Medine arasında seyreden en büyük ve en küçük kafilenin sayısını sordum. Sayıların 500 ile 5.000 arasında değiştiğini söylediler. Yenbu'dan sonraki birinci durak hariç yoldaki suların onlara kâfi geleceğini bildirdiler. O durakta su yokmuş. Ancak 18 veya 21 saatlik bir yürüyüşten sonra suya ulaşılacağı için Yenbu'dan iki misli su almak gerekiyormuş. Çünkü o mesafe bir günde kat edilemezmiş. Onların bu sözlerini hemen kabullenmemek lazım, o yoldan geçip görmek gerekiyor. İnşallah hacdan sonraki raporumda bunu size bildireceğim.

Senelerdir Yenbu'ya yağmur yağmadığı için su çok az. Bir kırbanın fiyatı beş ile altı Mısır kuruşu arasında değişiyor. Su deve sırtlarında, gidiş gelişi 10 saat süren bir yoldan getiriliyor.

Şerifin temsilcisiyle baş başa kaldım. Biraz konuştuktan sonra, geçen yıllardan kalma aidatların tahsil edilmesi hususu da vardır endişesiyle şerifin kendine ne gibi talimatlar verdiğini sordum. Sadece mahmile eşlik etme ve yardımcı olunması hususunda talimat verdiğini haber aldım. Sonra Cüheyne emirini çağırttum. Ona mahmilin bu yürüyüşü konusunda Arapların ne fikirde olduklarını sordum. O, aidatlarını alacakları ve mallarını satacakları için mahmilin kendi topraklarından geçmesini temenni ettiklerini, eski yıllardan kalan aidatlar için az bir şeye razı olacaklarını, çünkü yağmurların azlığı sebebiyle şiddetli bir ihtiyaç içinde olduklarını bana haber verdi. Sonra kaymakam ile görüştüm. O bana zat-ı âlinizin raporla beraber gördüğü mektubu verdi. 28 Ocak günü öğleden sonra Almanya vapuruyla Yenbu'dan ayrıldım. Uyûn-u Mûsa'ya 30 Ocak günü akşam ulaştım. Sağlık karantinası için, orada 48 saat kaldım. 2 Şubat günü öğleden sonra Süveyş'ten ayrıldım. Öğleden sonra saat 10.35'te Kahire'ye ulaştım.

3 Şubat 1903

Tuğgeneral

İbrahim Rif at Hac Emiri”

(Resim 193'teki Uyûn-u Musâ'ya bak)⁶⁸

İşte, mahmilin Yenbu Yolu'ndan seferi hususunda Mısır hükümetinin aldığı karar üzerinde Bab-ı Âli ile eski yüce hidiv arasında haberleşmeler olmuş. Bâb-ı Âli evvela bu yoldan yapılacak sefere karşı çıkmış, fakat hükümetimiz bu kararı protesto edip halifeye görüşünden dönmesini

68 Uyûn-u Musa (Musa'nın çayları), Süveyş'in yakınında Doğu Kızıldeniz kıyısına yakındır. Kumluk ve düz bir vadidedir. Orada, Süveyş'te oturan bazı Avrupalılara ait, yazlık olarak kullandıkları beş meyve bahçesi var. Çok miktarda hurma ağacıyla diğer bazı meyve ağaçları mevcuttur. Araziye buğday ve arpadan başka bir şey ekilemiyor. Çünkü toprak kumlu ve sebze için gerekli gübre bulunmuyor. Bu bahçelerden birinde üç çukur var. Suyu “Kaysûni (zemzem tadında)”. Derinlikleri bir veya iki metre... Bu bahçelerden üçünün her birinde hayvanların su içmesine uygun ikişer çay bulunmaktadır. Bu çaylardan biri biraz tuzlu... Beşinci bahçede suyu tatlı olan bir çay mevcuttur. Bu bahçelerden üç dakikalık mesafede bahçelerin seviyesinden yaklaşık iki metre yüksekte bir yükselti var, fakat eğimlidir. Orada yüksek hurma ağaçları var. Onların dibinde bir metre çapında 30 cm. derinliğinde bir çay bulunuyor. Suyu zemzem tadında... Bu hurmalıktan yaklaşık 60 m. sonra altı metre yüksekliğinde üstü on metreye on metre düzlük. Ortasında “Kaysûni” bir suya sahip bir çay var. O çay, toprağın üstünde. Uyûn-u Mûsâ'da bir sağlık karantina merkezi var. İçme sularının çoğu Süveyş'ten taşınıyor, (Bak. Sadık Paşa'nın Seyahatnamesi s: 140)

Resim 193: Uyûn-u Musa. Yıl: 1321.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

rica etmiş. Yoksa mahmil Medine'ye gidemez, Mekke seferiyle yetinir, demiş. Bâb-ı Âlî biraz tereddüt geçirdikten sonra yol değişikliğini onaylamış. Buna ilaveten Yenbu'dan Medine'ye kadar mahmile padişah askerinden bir kuvvetin eşlik etmesini karara bağlamış. Bunun üzerine eski Hidiv teşekkür telgrafı çekmiş. (2 Şubat 1903 m. ye rastlayan 4 Zilkade 1320 h. tarihinde yayımlanan 3875 sayılı Resmî gazetedeakilere bak.)

11 Zilkade (9 Şubat) ta Maliye bakanı Ahmet Mazlum Paşa'dan bir yazı geldi. Her yıl Mekke Harem'ine 4.459 okka 272 dirhem iyi kalite zeytinyağı göndermenin âdet olduğunu, bu yağa eşlik etmesi için, kendine tabi olacak bir başka kişiyle birlikte Baytar Ahmet Âtîf Efendi'nin tayin edildiği, mahmilin seferini beklemeksizin bayramdan sonra, mümkün olduğu kadar erken dönenlerle birlikte dönmesinin gerektiği bildiriliyordu.

13 Zilkade günü Hüseyin (r.a.) Mescidi'nde, kisvenin huzurumuzda mahmilciye teslim edildiğine dair şahitlik tutanağı yazıldı. 14'ünde ise Maliye bakanlığında Surre'nin eminine teslim edildiğine dair bir başka şahitlik tutanağı yazıldı. Maliye bakanının 12 Zilkade tarihli yazısıyla bizden talebi üzere orada da hazır bulunduk. 1218 h. yılındaki ilk seyahatte Kisve'nin şahitlik tutanağının bir suretini vermiştik. İşte bu yılki Surre şahitlik tutanağı.

SURRE-İ ŞERİFE'NİN TESLİM ALINIŞ TUTANAĞININ SURETİ

Frenk tarihiyle 11 Şubat 1903'e rastlayan 14 Zilkade 1320 Çarşamba günü Mısır'ın büyük Şer'i mahkemesinde, Mısır'ın şimdiki kadısı faziletli Mevlâna Efendi, adı geçen mahkemenin üyelerinden biri de olan şeyh, Ahmet el-Garâbili hazretlerinin aşağıdakileri dinlemesine ve mezkûr mahkemenin kâtiplerinden olan Şeyh Emin Yusuf ve Muhammed Efendi Mustafa'nın onları yazmasına müsaade etti.

Adı geçen değerli mahkeme üyesinin huzurunda, Mısır maliye bakanlığı sarayında, adı geçen günde, Frenk saatiyle sabah 12.00'de düzenlenen mecliste sözü edilen iki katibin hazır olmasıyla, Mısır'ın şerefli hac emîri saadetli İbrahim Rif'at Paşa, şerefli Surre emini hazreti Mehdi Ahmed Bey, adı geçen Surrenin sarrafı Hafız Necmi Efendi, Surrenin birinci katibi Hasan Halife Efendi, Haremeyn-i Şerifeyn ahalisine gönderilmesi gelenek hâline gelmiş olan içinde mahalli Arapların ve ileri gelenlere ait tahsisatların ve gidiş geliş tarihlerinde şerefli Mısır Mahmil Dairesi'nde ortaya çıkabilecek masrafların bulunduğu Surre-i Şerif'in içindekileri, hâlen Mısır Maliye Bakanı olan saadetli Ahmed Mazlum Paşa'nın uhdesinden teslim aldıkları, kabzettikleri ve onlara ulaştırıldığı kendileri şahit tutulup söylettirildi. Miktarı 15.753 cüneyh 604 millimdir. Paranın dökümü şöyledir: 15.514 İngiliz altını, 32 Mecid altını, 48 tam 1/2 Mısır riyali, 5.181 kırş, 447 millim. Bu bozuk paralar seriata münasip bir şekilde Maliye Bakanlığı Umumi Hazine idaresinde kâtip olan Mahmud Nesim Efendi ve yine maliye bakanlığında harp erkânından olan Yüzbaşı Ali Ulvi Efendi'nin huzurunda adı geçen mecliste kabz edilip teslim alındı ve yerine verildi. Adı geçen sarraf bunları mihenge vurdu, saydı, tasnif etti ve tarttı. Böylece miktar ortaya çıktı.

Kadı Mevlana hazretlerinin vekili İki kâtip

Büyük âlim ve Şeyh Hazreti Ahmed

Şeyh hazreti Emin Yusuf

el-Garâbilî ve Muhammed Efendi Mustafa

Maliye bakanlığı bize, mahmil maliyesinin uyması gereken talimatları vb. gönderdi. Bunlar 27 "bent"ten⁶⁹ oluşuyordu. Bu ve benzerlerini 1325 h. haccını anlatırken inşallah vereceğiz. Şunu da söyleyelim: Kisvenin Mehmed Ali Paşa Meydanı'na nakil merasimi ise 4 Zilkade (2 Şubat) Cumartesi günü yapıldı. Mahmilin sefer merasimi de 14 Zilkade (12 Şubat) perşembe günü gerçekleştirildi.

69 Yazar Türkçe terimleri tırnak içinde belirtiyor. (Mütercim)

MAHMİLİN YOLCULUĞU

Abbasiye'den kalkan trene 15 Zilkade (13 Şubat) Cuma günü Frenk saatiyle 11.00'de eşyalar yüklendi. Ertesi gün sabah saat 7.35'te Süveyş'e vardı. Mahmil treni ise Abbasiye'den Allah'ın bereketiyle 16 Zilkade Cumartesi sabahı saat 5.45'te ayrıldı, Süveyş'e öğleden sonra 1.35'e ulaştı. 17 Zilkadede Süveyş'ten kalktık, 27'sinde Cidde'ye ulaştık. Yolda Tur'a uğradık. Sağlık karantinası süresince orada beş gün kaldık. Tur'da, gördüğümüz ve tahammül etme zorunda kaldığımız hakaret o kadar çok idi ki, İçişleri bakanlığına rapor hâlinde yazmaya beni mecbur bıraktı. O raporu döndükten sonra bakana sundum. Yeri geldiğinde anlatacağım. Yanımızda mahmil hizmetçilerinden 28 hacı var idi ki, onlar gibisi noksan olsun.

Cidde'ye vardığımızda Hicaz valisi oradaymış. Muhafızların kumandanı ve surre eminiyle birlikte onu ziyaret ettim. Bizi güler yüzle karşıladı. Ona eski yüce hidivin mektubunu sundum. Ondan Yenbu -Medine arasındaki yolculuğumuzda bizi gözetmesini rica ettim. Bana bu konuda Yenbu kaymakamına elinden gelen yardımı göstermesi için emirler çıkardığını, bununla birlikte tekrar emir göndereceğini, ayrıca kendi tarafından gidişte ve gelişte mahmile eşlik edecek temsilciler göndereceğini söyledi. Ona teşekkür ettim. Bir de develerin ücretlerinin belirlenmesi hususunda yardımcı olmasını istedim. Bana: "Bu iş devletli Şerif'e ait, bana ait değil. O emrederse kolay olacaktır." dedi. Sonra kışlamıza ayrıldık. Mekke şerifine, geldiğimizi bildiren bir telgraf çektim. Bize "Şerif Muhammed b. Abdülmuhsin b. Hazim'i mahmile eşlik etmesi için görevlendirdim. Muhammed Ebu Humeydi el-Hâzimi'yi de gerekli develeri tedarik etmek üzere mahmile "mukavvim" tayin ettim." diye telgraf çekti. 28 Zilkade (26 Şubat) günü Cidde'de mahmil için bir merasim düzenlendi. Törene vali yardımcısı, Mısır askeri ve padişah askeri, yüksek memurlar ve ileri gelen insanlar katıldı. (Bak resim: 194) 29 Zilkade cuma günü Cidde'den yola çıktık. Ayın 30'u akşamı Mekke'ye vardık. Yolu 18 saat 35 dakikada kat ettik. Hâlbuki mahmil o yolu 23 saatte kat edebiliyordu. Yolda Acem (İran) şahının damadı, oğlu ve maiyetindekiler bize eşlik etti. Bunu devletli vali emretmişti. Onların yanında iki kabile ve çeşitli milletlerden pek çok hacı, mahmile eşlik etmek için beklemişlerdi, çünkü yol korkutucu idi. On iki günden beri seferler kesilmişti. Bize katılan o hacıların bir kısmı yaya, bir kısmı binekli idi.

Resim 194: Havva annemizin Cidde'deki kabri.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي
 يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي الْوَالِي

MEKKE'DE

Zilhiccenin başında (Martın ilk günü), varışımızın ertesi günü emin ve muhafızların kumandanıyla birlikte devletli Şerifi ziyaret ettim. Ona (eski) yüce hidiv tarafından gönderilen mektubu verdim. Bana: “Sağlık durumunu kontrol altında tutabilmek için bu yıl hacıların az olması beni sevindiriyor.” dedi. Bizim yolculuğumuz için Yenbu Yolu’nu kolaylaştırılmasını konuştum. Bana: “Şimdi biz Hicaz’da hacıları rahat ettirmek için çalışıyoruz. Mahmil istediği yolu seçmekte serbesttir. İnşallah ben ona yardımcı olacağım.” dedi. Ne zaman ayrılmaya niyetlensek acele etmememizi istiyordu. Onun yanında bir buçuk saat geçirdik. O gün öğleden sonra devletli vali vekili ve Osmanlı askerinin “kumandanını” ziyaret ettik. Bu âdet idi. Ertesi sabah onlar da iade-i ziyarette bulundu. Zilhiccenin beşinde surre eminiyle birlikte devletli şerifle görüştük, ücret belirlemesini istedik. Bize bayramdan sonraya söz verdi. Aynı gün devletli emirden bir yazı geldikten sonra tahsisatları ve emanetleri sahiplerine dağıtmaya başladık. Yazıda dağıtım işlemini gözetmesi için Şerif Abdullah b. Haşım’in tayin edildiği bildiriliyordu. (Resim 195’te o yazıyı görebilirsin)

سماذ ذابو اقدم امير الحاج المشرف للمصريه
 قد علمنا عز ذابو المشرف في عهد الله به الهاشمي عاء عوار من طرفنا لا جبراء، صدف حركات الأشراف والعربان عاكس
 يدق فتعتمده اذ ذلك والذابو يوم الخميس هـ ذي الحجة سنة ١٢٤٤ امير يكرم الكرمه

Resim 195: Mekke Şerifinin Mısır Hac emirine bir yazısı.

Ayın altısında devletli şerif ve devletli vali ayrı ayrı bize resmî ziyarete bulundu. Onları hürmet ve güler yüzle karşıladık. Her biri için gelişlerinde ve gidişlerinde 21 pare top atışı yaptık. Mahmilin simli kisvesini uzun uzun incelediler ve: “Eskimiş” dediler. Hücre-i Nebeviyye’ye sokulurken Medine Hareminin şeyhi de aynı kanaatte bulunmuştu. Dedikleri doğrudur. Çünkü 12 seneden beri yenilenmedi. Mısır’a döndüğüm zaman (eski) yüce Hidive kisvenin yenilenmesini arz ettim. O da emretti ve neticede yenilendi.

8 Zilhicce’de (8 Mart) Mekke’den Arafat’a çıktık. 5 saat 35 dakika yürüdükten sonra ulaştık. 9 Zilhicce Pazartesi günü güneş batana kadar orada kaldık. Gün inince Müzdelife’ye hareket ettik ve Müzdelife’de geceledik. Kurban günü gün doğduktan sonra Mina’ya doğru gittik. Kurban günü Akabe cemresini taşıdık. Kurban kestik, tıraş olduk, Beyt’i tavaf ettik. Sonra Mina’ya döndük. Teşrik günlerinden ilk iki günde üç cemreleri taşıdık. 12 Zilhicce öğleden sonra oradan ayrıldık. Mekke’ye vardığımızda âdet olduğu üzere mahmili Mescid-i Haram’a koyduk. Ayın 22’sine kadar orada kaldı. Diğer tahsisatları ve emanetleri dağıtmak için ayın 24’üne kadar Mekke’de kaldık.

Ben Mekke’de kaldığımız esnada çoğunu sunduğumuz fotoğrafları çektim. Mekke’nin kuzeydoğusundaki evlerin fotoğraflarını o zaman çektik. (Resim: 196’ya bak) Ortasının üstünde Lala (لعل) Kalesini görebilirsin. Resim: 197, 198 ve 199’u da o zaman çektik. Bunların birincisini Nemire Mescidinin yakınında çektim. Ben resim çektiğim zaman Şerif Avnû’r-refik Paşa’nın kafilesiyle birlikte geçişine tesadüf etti. Arabasını durdurdu. Surre emini Mehdi Bey ve surre muhafızları kumandanı Sabri Bey ona gidip selam verdiler. Onlara benim ne yaptığımı sormuş. Onlar “Zat-ı âlinizin fotoğrafını çekmek istiyor.” demişler. Doğrudu, elbiselerini düzeltti ve mahalli şive ile “Bırakın güzel çeksin” dedi. Şerifi arabasının içinde başı açık ve ihramlı bir hâlde görebilirsin. hecin develerine binmiş hâlde diğer ileri gelenleri de görebilirsin. 198. resimde hac emiri ve surre eminine ait “Tahtırevanları” görürsünüz. 199. resimde Mahmili ve etrafındaki muhafızları, yanında Şeyh Ebu’n-Nûr Tamum’u, arkadaşımız Şeyh Muhammed Hüseyin ed-Diyabî’yi, şimdi Dâru’l-Kûtûbi’l-Mısırî’de tashihçilerin başkanı olan Şeyh Ahmet Zeki el-Adevi’nin babası Şeyh Muhammed Ali el-Adevi’yi görebilirsin. Resim 200’de ise Arafat Meydanı’nı görürsünüz. Kuzeyde beyaz çizgi hâlinde gördüğün yer Nemire Mescidi’dir.

Resim 199: 9 Zilhicce 1321 h. senesinde Arafat Meydanı'nda duran Mısır Mahmili ve muhafızları.

Resim 198: Arafat'ta develer üzerindeki tahtrevarlar.

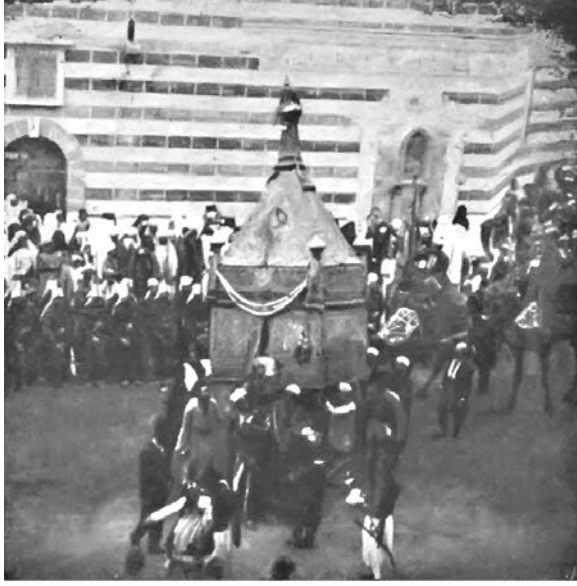
الحجاج في ميدان جبل عرفات في الحج سنة ١٣٢٠ هـ

حقوق الطبع والنشر محفوظة باسم راسم اللؤلؤ ابراهيم فقيمت باشا امير اسكج المصر في الحج سنة ١٣٢٠

Resim 200: 9 Zilhicce 1320 h. senesinde Arafat Dağı Meydanı'ndaki hacılar.

Cidde'den Mekke'ye, oradan Yenbu'ya gidecek develerin ücretlerini belirlemesi için devletli şerife resmi bir yazı yazdım. 15 Zilhicce'de onu kendisine teslim ettim. Bana: "Yenbu ile Medine arasındaki ücret Yenbu kaymakamıyla anlaşarak belirlenecek." deyince bu havaleye sevindim. Şerif diğer yolların ücretini bir yazıyla bildireceğini söyleyince kendisinde, münasip olan fiyattan daha fazla istiyorsa, resmiyet kazandıktan sonra tartışma yaşanmaması için, resmi yazı yazmadan evvel bana haber vermesini talep ettim. Yazmadan evvel beni bilgilendireceğini, adalet ve insafın elverdiği ölçüde bizim tarafımızı da düşüneceğine dair bana söz verdi. On yedisinde Cidde'den Mekke'ye, oradan Arafat'a ve bunun dönüşü için belirlediği ücreti bize resmi olarak yazdı. 6 İngiliz altını idi. Bana söz verdiği hâlde, yazıdan evvel hiç haber vermedi. 18 Zilhicce'de yanına gittim. Ben oturmadan önce: Belirlenen ücretin size bir zarar vermeyeceğini düşündüğüm için, yazıdan evvel size haber vermeye lüzum görmedim." dedi. Ona: "Onun yüksek olduğunu, ahalinin Cidde'den Mekke'ye gidecek bir deveyi 6-7 Mecid riyaline kiraladığını

Resim 201: 1321 senesinde Mekke’de yapılan Mahmili uğurlama töreni.

حَفَلَةُ تَوْدِيعِ الْحَجَّاءِ بِمَكَّةَ ١٣٢١

söyledim. Bunu yadırgadı ve mahmil kafilesinin yükleri ahalinin yüklerinden daha ağır.” dedi ve kâtibini çağırdı. Onunla gizli bir şey konuştu. Sonra ona deve ücretlerinin kayıtlı bulunduğu defteri getirmesini emretti. O bir defter getirdi. Onu geri verdi; bir başka defter getirtti. Bu getirip götürmeler tekrarlandı, sonunda sıkıldım. En sonra bana “Bu ücret kesinlikle uygundur. Onda bir fazlalık yok. Hatta ben sizi düşündüm.” dedi. Hakikaten uygundu. Bazı hacılar Cidde’den Mekke’ye bir deveyi 14 Mecid riyaline yani 2 tam 1/3 cüneyhe, bazıları 1 tam 1/2 cüneyhe, bazıları 1 tam 1/6 cüneyhe kiralamışlardı. Benim ona müracaat etmekteki maksadım gelecekte daha fazla isteme isteğini zayıflatmaktı.

Devletli vali bize Türkçe bir mektup yazarak mahmil seferinin merasim gününü ve saatini belirledi. (Onun benzerini 52 numaralı resimde görebilirsin.) 23 Zilkade Pazartesi günü, 1318 haccında anlattığımız gibi mahmilin sefer merasimi yapıldı. (Bak resim: 201) sonra sefer hazırlıkları yapmak için kışlaya gittik. 24 Zilhicce’de vedalaşmak için devletli Şerifi ve valiyi ziyaret ettim. (Eski) yüce hidivin yazdığı mektuba cevap olarak yazdıkları mektupları teslim aldım. Şerif ile maliye bakanlığının mahalli Arapları razı etmek için vermeyi kararlaştırdığı 6.000 riyal meselesini konuşmadım. Mahalli Araplar geçen senelerden kalan alacaklarının olduğunu iddia ediyorlardı.

Resim 202: Yenbu'daki Türk askerlerinin Mahmil-i Şerifi karşılama töreni.

MEKKE'DEN CİDDE'YE ORADAN YENBUU'L-BAHR'E YOLCULUK

Kafilemiz Mekke'den 35 Zilhicce (25 Mart) çarşamba günü hareket etti. Ayın 26'sında öğleden sonra Cidde'ye ulaştık. Yükler indirildikten sonra develer, devecileriyle birlikte hemen karayoluyla Yenbu'ya hareket etti. Mukavvim, Havazim şeyhlerinin çoğu, Ehâmide şeyhlerinin bir kısmı denizde arkadaşlık etmek için bizimle kaldılar. Cidde'de iki gün bekledik. Sonunda vapura eşyalar yüklendi. Medine'ye -inşallah- ulaşana kadar hayvanlara yetecek kadar yem ve otu da satın aldık. 29'unda Nüceyle vapuruyla Cidde'den denize açıldık. 1321 Muharrem'in sonunda (30 Mart 1903 m.) Yenbu'ya ulaştık. Yenbu kaymakamı ve askeri "kumandanı" resmî elbiseleriyle bizi limanda karşıladılar. Padişah askeri rıhtımda dizilmiş hâlde bizi selamladı. Sonra eşyalar ve mahmil karaya indirildi. Biz de indik. Bütün insanların şevkle katıldığı büyük bir merasim düzenlendi. Çünkü insanlar bundan evvel mahmil kortejini görmemişlerdi. Mahmil kara yoluyla hareket ettiğinde, Yenbuu'l-Bahr'e uğramadan, oraya 12 saatlik uzaklıkta bulunan Yenbuu'n-Nahl'den geçip gidiyordu.

YENBUU'L-BAHR

Bu şehir 24 derece 5 dakika kuzey enlemi 36 derece doğu boylamında, Kızıldeniz'in doğu sahillerinde, Medine'nin batısında bulunmaktadır. Medine'nin ticaret limanı konumundadır. İki arasında mesafe Yenbu Sultan Yolu'ndan 59 saattir. Taştan yapılmış bir iskelesi vardır Nüfusu 7.000'dir. 800 ev 300 dükkân, 3 cami 9 küçük Mescid -zaviye-, bir mektep bir hükümet konağı, bir postane, büyük bir mahzen ve yağmur sularının toplandığı sarnıçları bulunmaktadır. Su kaynakları vardır ama verimi azdır. Sular beş saatlik mesafede bulunan "Müseyhalî" denen yerden getirirler. (Üçüncü seyahatteki Yenbu halkının şikâyetlerine bak). Yenbu'nun bir kaymakamı bir kaymakam vekili, kaymakamın başkanlık ettiği bir idare meclisi bulunmaktadır. Meclis altı üyeden oluşuyor. Bunların üçü seçimle geliyor. Diğer üçünü ise kaymakam vekili, mal müdürü ve yazı işleri başkanından oluşuyor. Yenbu'da belediye meclisi de var. O da bir başkan ve üç üyeden oluşuyor. Oranın "orta" büyüklükte bir askeriyesi vardır. Havası nemlidir. Etrafında surları vardır. Kuzey tarafında koruma altında bir kapısı mevcuttur. Bu surları adaletli idareci, devletlü müşir Osman Nuri Paşa yaptırdı. Silahlı bedevilerin bu beldeye girmelerine mani oldu. Silahlarını bekçi kulübesine bırakıp şehre öyle giriyorlardı. Çıktıktan sonra da onları alıyorlardı. Surların üzerine mealen şu beyitler yazılıdır: "Sultanımız Abdülhamid sağ olsun. Adamlarının sayesinde vatanlar emniyete erişti. // Yenbu'nun etrafına bir sur yaptırdı. Zamanlar devam ettikçe onun eseri kalacaktır. // Dedik ki, tarih koyan işi bitirici şu sözü söyledi. Yenbu surlarını Osman yaptı. 1303."

Bu surlardan evvel Dâru's-Saâde'nin (İstanbul'un) emriyle 1126 h. senesinde Osman ağanın yenilediği başka surlar vardı. Bu iki surdan evvel Mekke'nin sahibi Şerif Sa'd'ın 1079 h. senesinde yıkılmasını emrettiği başka surlar vardı. 1320 h. yılındaki haccımda batı kapısının üzerine eski ahşap bir levha üzerine şöyle yazılmış harap bir kale gördüm: "Eyselametteki kişi, dilediğine ulaştın. Kendi yaptığın onur diyarına, // Ey arkadaşım onu ziyaret edersen veya oradan geçersen Onun tarihi: "Ulaştığın eser."dir. 1173"

617 h. senesinde Şerif Katade oraya bir kale yaptırmış. O kaleyi 639 h. senesinde Yemen'in sahibi Ali b. Ömer b. Resul, Şerif Ebu Sa'd el-Hasenî'den onu satın aldıktan sonra yıkılmasını emretmiş.

Mescid-i Nebevi'de namaz kılmak ve ardından Hz. Peygamber'i ziyaret etmek için Medine'ye giden hacıların çoğu Yenbu'dan geçerler. Bu sebeple oraya önem verilmesi gerekiyor. Çünkü Mekke'ye oranla Cidde ne ise, Medine'ye oranla Yenbu da odur.

YENBUU'L-BAHR'DA

2 Muharrem (30 Nisan) günü kaymakamı resmen ziyaret ettim. Ona ve Cüheyne emirine, devletli emir ve validen getirdiğim, içinde bize yardımcı olmasını emreden mektupları verdim. Ücretlerin belirlenmesi hususunda ondan yardım istedim. Bana ertesi gün sabaha randevu verdi. Ertesi sabah onunla görüştüm. Öğleden sonra büyüklerin gelmesiyle o konuya bakacağını söyledi. Öğleden sonra tekrar gittim, yanında kimseyi bulamadım. Ondan ücret takdirini karara bağlamak üzere meclisi toplantıya çağırmasını söyledim. O da haber gönderdi. Yarım saat sonra Cüheyne emiri, mukavvim, ileri gelenler, büyükler ve üst düzey memurlar geldi. Ücreti konuşmaya başladık. Mukavvim Yenbu'dan Medine'ye gidiş-dönüş bir devenin ücreti için 10 İngiliz cüneyhi talep etti. Bu ücret karşısında dehşet içinde kaldım. "Bu makul bir talep değildir. Ahali 18-20 riyal yani 3 veya 3 tam 1/3 İngiliz cüneyhi ödüyorlar." dedim. Mukavvim (pazarlamacı) şöyle dedi. Yükler ağır. Develerin yiyeceği otların fiyatı, yağmurlar az yağdığı için pahalı. Mahmil, tahsisatları dağıtmak için Medine'de, ahaliden daha fazla kalıyor. Biz ihtiyaç olur düşüncesiyle ihtiyat olarak fazla deve bulunduracağız." dedi. Ben: "Haydi dört cüneyh olsun" dedim, kabul etmedi. Bu konuda alma, verme çoğaldı. Nihayet mukavvim şöyle dedi: "Sekizden aşağıya razı olmam." Kendi içimde, Mekke'den Medine'ye, oradan Yenbu'ya olan ücrete münasip ücreti hesaplamaya başladım. Şerif onu, tahtırevanlı deve başına 39 Mecid riyali olarak takdir etmişti. Onun üzerine yük devesinin ücretini ekledim. O ücret geleneğe göre birincinin yarısı kadar yapıyordu. Toplam 47 tam 1/2 riyal tutuyordu. Yani yaklaşık 9,5 cüneyh ediyordu. Mekke-Medine-Yenbu yolu 15 durak idi. Yenbu-Medine yolu ise gidiş-dönüş 10 durak idi. Öyleyse münasip ücret 6 cüneyhten biraz fazla idi. Hatta bu bile münasip fiyatın altında idi. Çünkü hacılar yolculuk esnasında mahalli Araplara iyi yiyecekler ve kaliteli hediyeler verme zorunda kalıyorlardı. Ücreti 4 tam 2/3 cüneyhe çıkardım, kabul etmedi. Meclis araya girdi ve yediye hükmetti. Ben kabul etmedim.

Mukavvimi münasip bir ücreti kabul etmezse Mısır'a dönmekle tehdit ettim. Güneşin batışından bir saat sonraya kadar pazarlığımız uzadı. Meclis dağıldı biz hâlâ anlaşamadık. Mukavvimi, uygun bir ücrete inmezse başka bir mukavvim bulacağım diye uyarıda bulundum. Bunun üzerine kızgın ve üzgün olarak ayrıldı. Ayrılmadan evvel meclis üyelerine şöyle dedim: "Ben sizden herhangi bir yardım göremedim. Hâlbuki söz vermiştiniz. Şerif ve valinin tavsiyelerine de uymadınız." Sonra onları terk ettim. Mukavvim, vekili ve Cüheyne'nin büyüğü surre muhafızları kumandanı ve Surre eminiyle görüşmeye mecbur oldular. Onlara, harcamaların çok olduğunu bu konuda aracı olmalarını rica etmişler. Ertesi sabah çadırıma geldiler. Ücret hususunda birbirimizi iknaya çalıştık. Meşakkatli bir uğraşından sonra 5,5 cüneyhi kabul ettiler. Şartname ile alakalı gerekli sözleşmeyi Mukavvim ile yaptık. Ne kaymakamla ne diğerleriyle görüştim. Çünkü onlardan hiç yardım görmedim.

Yenbu'da iki gün kaldık. Suların tedariki için orada 35 Mısır cüneyhinden daha fazla ödedik. Çünkü bir Mısır kıl kırbası suyu 80 millime satın aldık. Sular 5-6 saatlik uzaklıkta bulunan "Müseyhali" Kuyularından geliyordu. Yağmurlar yağınca sular ucuzluyormuş.

YENBU'DAN MEDİNE-İ MÜNEVVERE'YE YOLCULUK

4 Muharrem 1321 (2 Nisan 1903 m.) perşembe günü Yenbu'dan Medine'ye hareket etmeye karar verdim. Bu kararımı kaymakama bildirdim. Bana yüce padişahın gidiş ve dönüşte mahmile eşlik etmesini emrettiği "tabur"un (500 askerin) henüz gelmediğini bildirdi. Bunu kendisine Medine'den gelen elçi haber vermiş Askerin gecikmesinin sebebi develerin azlığıymış. Bana asker gelinceye kadar bir iki gün gecikmeme dair yazı yazdı. Ben de onun mektubunun altına, gecikmenin mümkün olmayacağını, iki buçuk ay evvel taburun hazırlanmasıyla alakalı emrin çıktığını, bunun yeterli süreden fazla olduğunu yazıp gönderdim. Bana kendisi geldi ve gecikmem için ricada bulundu. Kabul etmeyip kararımdan vazgeçemedim. Ona: "Azmettikten sonra dönmek bana yakışmaz. *"Azmettiğin zaman Allah'a tevekkül et"* ayetine (Âl-i Imran, 159) göre hareket etmem gerekir, dedim. Yenbu askerlerinden 110 tanesini bir topla birlikte bizim için hazırlamaya mecbur oldu. Benden askere verilmek üzere 20 kırba yardımda bulunmamı talep etti. İsteğini karşıladım, fazlasını da verdim.

BİRİNCİ MERHALE

4 Muharrem Perşembe günü Arap saatiyle 1.00'de kafilemiz Yenbu'dan (بنبع) harekete geçti. (...) Saat 5.00'te "Müseyhali المسیحلي" Kuyularına ulaştık. Müseyhali'den saat 8.30'da ayrıldık. (...) Saat 12.20'ye kadar, yani güneş battıktan sonraya kadar yürümeye devam ettik. Yükleri indirdik ve sabaha kadar susuz uyuduk.

İKİNCİ MERHALE

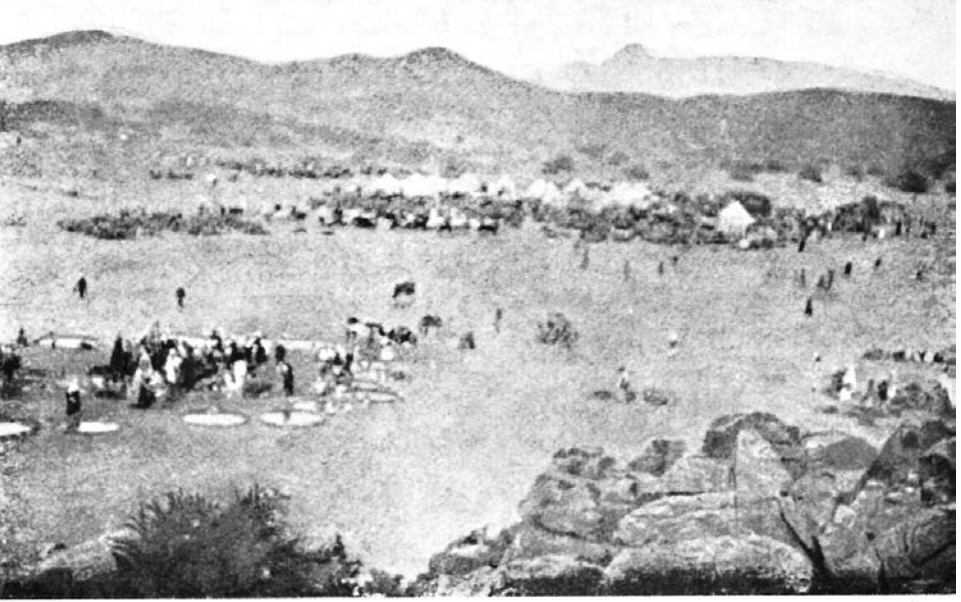
5 Muharrem cuma günü saat tam 11.00'de güneş doğarken gecelediğimiz yerden yola çıktık. (...) Saat 2.35'te "Füceyc الفجيج" boğazına ulaştık. (...) Füceyc'ten sonra "Batnü'l-Uzeybe بطن العذبية" gelir. Burası geniş bir meydana. Kızıldeniz'e kadar giden yağmur ve sel suları burada toplanır. (...) Saat tam 10.00'da Sara Kuyularına ulaştık. Onların suyu tatlı ve hoştur. Derinlikleri sekiz adam boyudur. Orada, dağların çevrelediği bir yerde konakladık. Etrafımızı askerlerden bir çemberle çevirdik. İki askerin arası on adım idi. Bu taraflarda hırsız çokmuş. Bir askerimiz yaralandı. Sabah mahalli Araplardan bazılarının, hayvanlarını sulamak veya başkalarına hayvanlarını sulaması için satmak gayesiyle getirdikleri sudan abdest almış. O Arapların biri ona taşla vurup sağ çenesini kırmış. Eğer yardım istemese ve asker hemen imdadına koşmasa, ölecekmiş. Taşı vuran hemen dağlara kaçtı.

ÜÇÜNCÜ MERHALE: SAİD KUYUSUNDAN HUMRE'YE

Said Kuyusu'ndan 6 Muharrem Cumartesi günü güneş doğduktan sonra 1.30'da harekete geçtik. 45 derece üzerine çeyrek saat yürüdük. Daha sonra 75 derece üzerine sadece iki yüklü devenin geçebileceği yokuş bir dağ geçidinde, on dakika yürüdük. Bu dağ geçidi, Said yoluyla asıl yolun birleştiği yerdedir. Orada dağlar her taraftadır. Dağların zirvelerinde Osmanlı askeri bulunuyor. O dağ geçidinden sonra, genişliği yaklaşık 200 m. olan geniş bir meydana 20 dakika yürüdük. Orada kırmızı kum, otlar ve bazı ağaçlar bulunuyor. Onun sonunda, dağların çevrelediği geniş bir meydana çıkan bir boğaz mevcut. O meydana "Vasıt واسط" Meydanı deniyor. Orada da kırmızı kumlar var. Ayrıca yüksek ağaçlar ve "durme ضرمه" denen develerin yediği bir tür ot bulunuyor. Saat 12.40'ta beyaz kumlara rastladık. 40 dakika

sonra yer taşlandı, dağlar yaklaştı ve “vasıt” vadisi saat 1.30’da bitti. Beş dakika sonra sağımızda, eteğinde “Bedir ehlinin” bulunduğu beyaz kumlardan oluşan bir tepeyi bulduk. Yönümüz 170 dereceye çevrildi. Yol genişledi. Sağda ve solda ağaçlar çoğaldı. Çeyrek saat istirahat ettik. Saat 2.35’te 92 derece üzerinden yürüdük ve bir tepeyi tırmandık. Orası “Nukru’l-Far’ın نقر الفار ” başıdır. Onun solunda 400 m. uzaklık-taki kuyu var. Suları tatlı, Taş ve harç ile yapılmışlar. Her biri on bir adam boyu derinliktedir. Sonra tepeden, genişliği 200 ile 300 m. arasında değişen bir vadiye indik. yüksek ve iri ağaçlar var. Arazi taşlık ve zor. Büyük çakıllar çok. Birer birer dağlar önüne çıkıyor. Osmanlı askeri, kafilemize saldırma durumunda olan mahalli Araplara mani olmak için dağların tepelerine tırmandı. Saat 4.00’te “Nukru’l-Fâr”ın sonunda bir yokuşu daha tırmandık. Yol iki devenin geçebileceği genişliğe geldi. Saat 4.40’ta yönümüz 140 dereceye çevrildi. Yolun sol kenarında taşla yapılmış bir kuyu bulduk. Derinliği 15 m. genişliği iki m. idi. Duvarında su içme yeri vardı. O kuyuya Ubeyd b. Nüveyfi el-Hâzimi kuyusu deniyor. O kuyudan Humre’ye الحمرة alışılmış yoldan daha kısa bir yol var. Ancak dar olduğu için yüklü develerin geçişine münasip değilmiş. Ondan sonra arazi kumluk olan bir koydan yürünür. Orada harmel الحرمل ağaçları ve diğer iri ağaçlar çokça mevcut. Saat 5.50’de 110 derece üzerine yürüdük. Yolda karpuz, taze hurma, yeşil soğan, domates ve muz satan mahalli Araplara rastladık. Saat 6.30’da yönümüz 10 dereceye çevrildi ve Humre beldesi görüldü. Saat 7.10’da, Said Kuyusu’ndan itibaren yedi saat 25 dakika yürüdükten sonra oraya girdik. Orada geceledik. Resim: 203’te oradaki kamp yerimizi görebilirsin. Resmin solunda toplananlar, bir çaydan su alan suçulardır. Resmin altında birbiri üstünde duran kayalar bulunuyor. Resmin en üstünde Mekke’deki Hıra mağarası Dağı’nın zirvesine benzeyen bir zirve görünüyor.

Humre, yolun solunda bir beldedir. Toprağı kumluktur. 10.000 kadar hurma ağacı, bin kadar da limon ve sedir ağacı vardır. Dükkânları hurma dallarından yapılmış, büyük bir çarşısı bulunmaktadır. Hurma, karpuz, soğan, turp, kına, pervaneler, deri çantalar, muz ve yeşil mülûhiye الملوخية satılıyor. Taş örülü bir kanala sahip bir çay bulunuyor. Suyu Safra tarafından geliyor. Oradan 18 kola ayrılıp, her bir kol bir beldeyi suluyormuş.

Resim 203: Mahmilin Hamre'deki kampı.

فِي الصَّحْرِ وَالْبَحْرِ وَالْمَدِينِ وَالْقُرَى وَالْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ

Bu beldede bana vali ve şerifin temsilcileriyle mukavvim geldiler ve Medine'den gelen asker buraya ulaşmıcaya kadar ertesi gece de bu beldede geceleme zorunda olduğumuzu haber verdi. Ben bunun hakiki sebebini sorduğumda: “Ehâmide Arapları عرابان الأحامدة mahmile eziyet etmek istiyorlar.” dediler. Ben orda geceleme reddettim. Çünkü bedeviler bize aç gözlü davranıyorlardı. Bir de o geceleme zaruretinin hakiki sebebini araştırdım. Meğer onlar, yakında bulunan evlerine gitmek ve orda bir gün kalmak istiyorlarmış. Bunun için Ehâmide meselesini uydurmuşlar. Seyahatin eskisi gibi olacağını emrettim. Bir müezzin bunu bütün kafileye yüksek sesle söyledi. Gece yarısından bir saat sonra beni uykudan uyardılar. Gecikmemiz için ricada bulundular. Kabul etmedim. Azmimde sebat ettim. Muhafız kumandanıyla istişare ettim. O da benim kanaatimi onayladı. Ehâmide şeyhlerinin büyüklerine iki mektup yazıp o gece hecin develeriyle onları gönderdim. O ikisine mahmilin kendi diyarlarından geçeceğini garanti edip onu karşılamak ve sınırlarının sonuna kadar ona eşlik etmeleri için hazırlanmalarını söyledim. Cüdeyyide'ye الجديدة doğru giderken yolda bana cevap geldi. Her türlü hizmete hazır olduklarını bildirip eski maaşlarına bakmamı ve bundan sonra yıllık tahsisatın kendilerine ona göre verilmesini rica ediyorlardı. (...)

DÖRDÜNCÜ MERHALE: HUMRE'DEN Bİ'R-İ ABBAS'A

7 Muharrem (5 Nisan) Pazar günü, güneş doğarken saat 11.05'te Humre'den ayrıldık. (...) Saat 12.54'te küp şeklinde mavi bir taş bulduk. Bir kenarı yarım m. idi. Süleyman'ın mührü diye bilinen mühür şeklinde bir çemberi vardı. (Bak resim: 332.) Saat 1.10'da dağlar 150 m. yaklaştı. Yol yokuşa sardı. İçinde su ol-

Resim 332: Hz. Süleyman'ın mührü

mayan, duvarlı eski kanal kalıntılarına rastladık. Uzunluğu on metre idi. Bu kalıntılar sağ taraftaki dağın eteğindedi. O dağda sel yataklarında oluşan çukurlar bulunuyordu. Saat 1.55'te dağlar bizden yaklaşık bin metre uzaklaştı ve Cüdeyyide beldesinin hurmaları gözlere göründü. Yükleri düzeltmek için on beş dakika durduk. Bana yolda, pek çok Ehâmide Arabının bize kötülük yapmak için dağların tepelerinde toplandığı haberi geldi. Askere hazır ol emri verdim. Topçu askerler öne çıktı. Devlet askerlerinden bir kısmı o Arapların çıktığı dağlara doğru tırmandı. Asker, onların kafiye zarar vermelerinden korktuğu için tertibatını aldı. Bedeviler bizim hazırlıklarımızı görünce davul -dümbelek- çalıp bağıştılar ve dağların zirvelerine sığındılar, çarpışma için hazırlandılar. O zaman bir boğazda yürüyorduk. İki temsilciyi, öne gelenleri, Subh şeyhlerinin büyüğü Şeyh Abdülmuîn b. Hısânî'yi, Fadle'nin şeyhi Şeyh Faysal b. Fehdi ve Humre'nin şeyhini aldım. Biz kafilenin önünde yürüdük. Onlar mahalli Araplara saklandıkları yerden inmelerini söylediler. Sorgulandıklarında "Biz Havazim Araplarını arıyorduk. Mahmile bir kötülük yapmak istemiyorduk." dediler. Sonra iki taraf toplandı. İleri gelenler onları barıştırdı. Kafile selametle oradan geçti. Saat 2.37'de Cüdeyyide'ye ulaştık. Burada çok hurma ağacı var. Yol 30 m. ye kadar daralıyor. Sonra yokuş çıkılıyor ve eni yaklaşık 200 m. olan kumlu bir araziye iniliyor. Bu beldenin başında 180 derece üzerinde yürüyorduk. Sonunda 25 dereceye döndük. Saat 3.45'te Şeyh Abdürrahim el-Beraî'nin kabri üzerine taştan yapılmış bir kubbe gördük. Saat 4.00'te 95 derece üzere yürüdük. Solda Cüdeyyide halkına ait taş surların çevrelediği bir tarım alanına rastladık. Onun yanında yüksek dağlara yaklaşan taş bir yol var. Saat 4.45'te yönümüz 55 dereceye çevrildi. 20 dakika sonra 125 dereceye çevrildi. Solumuzda bir tarım arazisi bulduk. Onun

da etrafında sur vardı. İçinde altı adet büyük nabak türü sedir ağacı vardı. Saat 5.20'de 90 derece üzere yürüdük. 300 m. sonra solumuzda yine bir tarım arazisinde bir nabak ağacı daha gördük. Sağda tarlalar vardı. Saat 5 55'te 70 dereceye döndük. Sol tarafta ağaçlar vardı. Saat 6.30'da dinlendik. Saat 8.00'in sonunda 155 derece üzere yürümeye devam ettik. Saat 8.25'te yürüyüşümüz 110 dereceye değişti. 21 dakika sonra 40 dereceye döndü ve kumlu bir inişten indik. Saat 9.00'da 95 dereceye döndük. Solumuzda geniş bir ziraat alanının ortasında bir kuyu bulduk. Orada pek çok doğal su göletleri bulunuyor. Onlara "Für'a" deniyor. Burada "Meymun" Arapları oturuyor. Hacılar bu alanda uyuyor. Saat 9.15'te 20 derece üzere yürüdük. Çeyrek saat sonra 115 dereceye döndük. Orada küçük çakıllı, üzerinde yürümesi kolay bir araziye rastladık. Sağdaki dağların yükseltisi azdı. Saat 9.55'te geniş bir meydana 35 derece üzere yürüdük. Orada çakıllar, taştan yapılmış harap bir kale ve bir kuyu var. Kuyunun ağzı 4,5 m. derinliği 15 m., duvarının genişliği 80 cm.dir. Etrafında yuvarlak tekneler var. Hayvanlar onlardan su içiyor. Tekneler davar derisinden yapılmış. Şöyle ki: Deriler selem ağaçlarından elde edilen enli tahtlar üzerine raptedilmiş ve teknelerin altı, taşlarla desteklenmiş. Saat 10.45'te Abbas Kuyusu'na ulaştık. Gecelemek için çadırlarımızı kurduğumuzda Medine'den bize piyadelerden oluşan 200 Osmanlı askeri geldi. Başlarında bir binbaşının kumanda ettiği 10 subay vardı. Yanlarında iki dağ topu bulunuyordu. Onları asker selamıyla karşıladık. Bizim kuvvetimize katıldılar. Medine'ye kadar eşlik ettiler. Abbas Kuyusu'na vardığımızda Ehâmide Araplarının şeyhlerinden ve yardımcılarından oluşan bir topluluğun bizi beklediğini gördük. Kabile kabile gelip selam verdiler. Âdet üzere üç defa çay ve kahve ikram ettik. Sonra yanımızdan çıktılar, ama çabucak geri döndüler. Bizden eski haklarını ve bu yılki alacaklarını istediler. Onlara, isteklerini görüşmek için kabile reisinin kalmasını diğerlerinin ayrılmasını arzu ettiğimi söyledim. Heyecanlandılar, bir curcuna meydana geldi ve ok atanı, süt sağandan, büyüğünü küçüğünden ayıramadım. Kendi aralarında anlaşmaları yahut her kabilenin kendine bir reis seçmesi için onları yanımdan çıkardım. Çoğu anlaşmadan geri döndü. Saat öğleden sonra 4.00'ten 11.00'e kadar tartışmaları devam etti. Her ferdin görüşünde dediğim dedik bir tutum sergilediğini ve şeyhinin sancağı altına girmeyi kabul etmediğini görünce hepsine birden şunu bildirdim: Geçmiş senelerdeki tahsisatların verilmesi imkânsızdır, çünkü o para kendilerine mahmüle

yaptıkları hizmetin karşılığı olarak veriliyor. Mademki böyle bir hizmet yoktur, ödenek de yoktur. Hak sadece mahmil kendilerine uğradığı seneler için verilir. Eğer geçmiş senelerden böyle bir hakkını alamayanlar varsa hükümete bir dilekçe ile müracaat ederler, gerekli yardımı alırlar. Ben böyle deyince rahatladılar ve sevindiler. Ben de onları 6.000 riyal banknot'la razı etme kapısını açmamayı daha münasip buldum. Bu parayı maliye bakanlığı (600 cüneyh) olarak onlara tahsis etmişti. Bu konuyu açmadım, çünkü onların aç gözlülüğüne bunun kat kat fazlası da yetmezdi.

BEŞİNCİ MERHALE: ABBAS KUYUSU'NDAN DERVİŞ KUYUSU'NA

8 Muharrem Pazartesi gecesi Arap saatiyle 9.45'te Abbas Kuyusu'ndan 35 derece üzere saat 11.00'e kadar yürüdük. 10 dakika oyalanıp sabah namazını kıldık. Sonra yola devam ettik. Dağlar yakın olup iki tarafta büyük selem ağaçları vardı. Yerde küçük çakıllar mevcuttu. Bunlar gittikçe çoğalmaya başladı. Saat 10.50'de yönümüz 90 dereceye çevrildi. Orada Sultan yolu, ara yol ve üzerinde olduğumuz Yenbu Yolu'nun birleştiği bir kavşak vardı. Saat 11.55'te sağ tarafta bir "sebil" yani su içecek yer bulduk. Saat 1.00'de 100 dereceye çevrildik. Bir saat sonra "Rahat" Kuyusu'na ulaştık. (...) Saat 11.10'da geniş bir meydana bulunan "Derviş" Kuyusu'na vardık. Taş ve harç ile örülmüştür. Genişliği 8 m., derinliği suya kadar 14 bâ' -yaklaşık 25 m.dir. Duvarının kalınlığı 3 m.dir. Suyu tatlı ve boldur. Akıntısının önü alınamaz. Fertlerinin sayısı ne kadar çok olursa olsun bütün kabilelere yeter. Derviş Kuyularına ulaşmadan Ehâmide eşkiyaları bize 12 kurşun attı. Allah'a hamd olsun hiç birimize hasar vermedi. Onlar yalçın bir dağın üzerinde idiler. O anda askerlerin kumandanı emretti, insanlar develerinin sırtlarından inip yaya yürüdüler. Asker tertibat aldı ama biz yola devam ettik, durmadık. Sadece Medine askerlerinden oluşan kafilenin arka kısmı biraz durdu. Kumandanları bir bölüğe emretti. Hemen dağlara tırmandılar. Bedeviler korktu ve kurşun atmayı kestiler. Derviş (درويش) Kuyusu'nda bir oturum yaptık. Oraya Şerif'in temsilcisi ve Havâzim (الحوازم) şeyhlerinin büyükleri, Fadala'nın (الفضلة) büyüğü Şeyh Faysal b. Fehd ve Bedir tarafındaki Sabah kabilesinin şeyhlerinden Şeyh Abdülmuîn b. Hısânî katıldı. Bu oturumda mahmile yaptığı hizmete karşılık her kabileye ne kadar mükâfat verileceğini belirledik.

Mümkün olduğu kadar tutumluluğu gözettik. Sonra tek tek kabile seyhlerini çağırдық. Kendine takdir edilen miktarı söyledik. Her biri kabul etmiyor, artırılmasını istiyordu. Çok az bir artırım yapıyordum. Hiçbirine diğerine ne kadar verildiğini bildirmiyordum. Çünkü aç gözlülükleri artabilir ve birbirlerine kin bağlayabilirlerdi. Ödemeler gece yarısı saat 3.00'e kadar devam etti. Sonra sarrafa kasayı kapatmasını ve mühürlemesini emrettim. O da böyle yaptı. Arap askerler ödeme çadırından çıkarıldı. Ödemeler bitmemişti. Almanlar geldi. Biraz daha fazla verilmesini arzu ediyorlardı. Benden kararlaştırılanın verilmesini rica ettiler. Onlara sabah için randevu verdim. Kumandan bir askere çadırımı beklemesini emretti. Çünkü bedevilerin durumunda bir şüphe hissetmişti.

DERVİŞ KUYUSU'NDAN MEDİNE'YE

9 Muharrem (7 Nisan) Salı gecesini Arap saatiyle 10.30'da Derviş Kuyusu'ndan hareket ettik. (...) Saat 8.50'de Akik Vadisi'ni sağ tarafta gördük. Dört saat uzaklıkta "Maşî الماشي" kuyusu bulunmaktadır. Saat 9.30'da Ali Kuyularına *آبار علي*, saat 10.50'de Urve Kuyusu'na ulaştık. O kuyunun yanında bir mescit, bir bekleme kulesi, bir de meyve bahçesi var. Oradan itibaren yol daralıyor. İki yük devesinden başkasını alamayacak hâle geliyor. Yolda yokuş, iniş ve taş yapı geniş basamaklar var. Saat 11.04'te sağ tarafta yüksek bir tepenin üstünde bir kule ve kale gördük. Orada Osmanlı askerleri vardı. Yer siyah taşlıktır. Orada Medine'nin manzarası gözlerimizle tecelli etti. Saat 11.13'te sağ tarafta bir sebîl gördük. Üzerinde şiir beyitleri yazılıydı. Saat 11.30'da sağ salim Medine'ye ulaştık. Bizi padişah askerleri, Mescid-i Nebevi'nin şeyhi ve mülki amirin iki temsilcisi mehterle karşıladı. Medine halkı ise bizi bir saatlik mesafede karşılamıştı. Karşılama merasimi son derece muhteşem ve düzenli idi.

MEDİNE'DE

Medine'ye resim: 204'te gördüğün Anberiyeye Kapısı'ndan girdik. Resimde bir araba görüyorsun. Onun içinde Zencibar sultanı ve Medine kaymakamı var. Arkalarında ise bir grup Türk askeri bulunuyor. O resimde beldeyi çevreleyen surların bir kısmı da görülüyor. Medine'de 10 Muharrem Çarşamba gününden 19'uncu (17 Nisan) cuma günü ikindiye kadar ikamet ettik.

10 Muharrem'de dinlendik. Hz. Resul'ün (s.a.s.) Mescidi'nde namaz kılma nasibimizi aldık. Sonra Efendimizi (s.a.s.) ziyaret ettik. Harem şeyhini ve Medine kaymakamını ziyaret edip görüştük. 11'inde mahmil kisvesinin Hücre-i Nebeviyye'ye konulma merasimi yapıldı. Aynı gün Harem şeyhi ve muhafızı ziyaretimize resmen karşılık verdi. Tahsisatları ve emanetleri dağıtmaya başladık. 14'ünde mülki amir bana Ehâmide Araplarının tahsisatlarını alamadıkları için sikkın olduklarını, onlara ödemenin yapılması için Maliye bakanlığına telgraf çekeceğime dair güya söz verdiğimi bildirdi. Kendisine şunu dedim: "Ben Amroğullarından Hamza b. Râcih adında bir şeyhten başkasına söz vermedim. O bana iki üç yıldan beri verilmeyen tahsisatının bulunduğunu söylemişti." Mülki amir bana: "Siz onlara çok az mükâfat dağıtmışsınız. Sonra onlar sizden eski tahsisatları da istiyorlar." dedi. "Ben verdiğim mükâfatlarla onları razı ettim ve eski tahsisatların ödenmesinin de mümkün olmadığını, yardım isteklerinin ise diğer talepleriyle birlikte değerlendirileceğini söyledim. Razı oldular." dedim ve sonunda kendi önünde onları ikna etmem için getirtmesini istedim. Mülki amirin evinde toplandılar. Yüksek sesle, mülki amire söylediğim, aramızda olan ittifakı tekrar ettim. Onlar da: "Dediği doğru." dediler. Yine de benden, eski defterlerden kendilerine verilen tahsisatları öğrenmemi talep ettiler. Büyük çoğunluğu da şöyle dedi: "Amirlerin çoğu bize taleplerimizi inceleyeceği sözünü veriyor. Sonra sözünde durmuyor." Ben kendilerine: "Sizin isteklerinizi ben kendim hükümete ileticek ve bu konuda size olabildiğince yardımcı olacağım. Gelecek yıl buraya gelecek olan hac emiri hükümetin ne emrettiğini size haber verecek. Size düşen onun emirlerine uymaktır." dedim ve mülki amirden, her kabile için kendisine mükâfat verilecek ve bölgesinde olanlardan mesul olacak birer şeyh seçmesini istedim. Bana: "Araplar birbirini dinlemez. Emrine boyun eğecekleri, razı olduğuna razı olacakları bir başkanları yoktur." dedi. Sonra şeyhler ayrıldı. Mülki amir, şerif ve valinin temsilcileri, Medine Araplarının kapısı, yani bedeviler, hacılar ve ahali arasında meydana gelen tartışmalarda son noktayı koyan Diyab Efendi ile baş başa kaldık.

Sonra mülki amir benden geldiğim yolu değiştirip Yenbu'ya giden ve "Tureyf" denen yolu kullanmamı önerdi. Bunun birinci yoldan daha güvenli olduğunu, Ehamide Araplarının bize karşı birleşebileceğinden

korktuğunu söylüyordu. Bana askeri yardımda bulunabileceği sözü bile verdi. Dehşete kapılmış bir hâlde ona şöyle dedim: “Ben senin kötülediğin yoldan geldim. Yanımda 300 askerden başka yoktu. Keder verecek bir şey olmadı. Yanımda 500 asker ve dört top varken, oradan dönmekten ne diye korkayım. Sonra biz eğer yolu değiştirirsek, bedeviler bizim hakkımızda türlü türlü mülahazalarda bulunurlar.” Bana: “Mahmiller yollarını çok değiştiriyor?” dedi. Ben: “Bu tahsisatları vermekten kaçan Şam Mahmili’nin âdetidir. Ama biz verdiğimiz sözden dönmez, ahdimizi bozmayız. Öyleyse kimden korkalım? Hicaz hükümeti bize emretmedikçe veya mecbur kalmadıkça biz geldiğimiz yoldan döneceğiz.” dedim. Ardından ayrıldık.

17 Muharrem akşamı bana Türkçe bir yazı geldi. Yarın sabah surre emini ve surre muhafızları kumandanıyla birlikte Arap saatiyle 1.00’de muhafızlık (kaymakamlık) divanında olağanüstü bir toplantıya katılmam isteniyordu. Toplantının, yolu değiştirme hususunda yapılacağını ilk bakışta anladım. Hemen komisyoncu ve Ehamide kabilelerinin şeyhi Faysal’ı çağırttım. O ikisine mülki amirin yolu değiştirme azminde olduğunu haber verdim. Onlara: “Size bağlı kabilelere, eğer mahmilin yolu değişirse, onun mükâfatından ve sağladığı faydalardan mahrum kalacaklarını anlatmanız gerekiyor.” dedim.

18 Muharrem sabahı Arap saatiyle 3.00’te muhafızlık konağında meclis toplandı. Başkan Medine mülki amiri idi. Üyeler ise oranın kadısı, müftüsü, Şafii müftü, şehrin ileri gelenleri, “defterdar”, Mısır Mahmili’nin emiri, surre emini ve surre muhafızları kumandanıydı. Başkan oturumu şöyle açtı: “Mahmilin gelirken kullandığı Sultan Yolu hiç şüphesiz korkutucu olup, Ehamide Arapların tehdidi altındadır. Daha münasip bir yol seçmek üzere toplanmış bulunuyoruz. Ben Tureyf Yolu’nu münasip görüyorum.” Kendisinden yol haritasını istedim. Getirttiğinde gördüm ki dokuz merhale bulunuyor ve 96 saatte kat edilecek. Bununla birlikte geldiğimiz yolun aksine suyu az ve yürümesi daha zor. Geldiğimiz yol ise düz, suyu çok, beş aşamalı ve 59 saatte kat ediliyor. Mülki amire: “Yolun korkutucu olduğu haberi size nereden geldi?” dedim. “Sokaklardaki söylentilerden.” dedi. Ona: “Ehamide Araplarının yardımlarını gördükten sonra, söylentiler itibara alınmaz.” dedim. Bunun üzerine “cebinden” mahmile Mekke’den sonra eşlik eden, Vali’nin temsilcisi Şeyh Şâhir b. Nassar’ın yazdığı bir mektup

çıkardı. İçinde Yenbu'ya dönerken mahmile suikast düzenlemek isteyen Ehâmide Araplarından bazı isimler sayılıyordu. Bunun sebebi de mahmil emirinin ödeneklerle alakalı Maliye bakanlığına telgrafla dilekçe yazacağı sözünü vermesine rağmen Medine'ye vardığında sözünde durmaması olarak gösteriliyordu. Sonunda mahmilin Tureyf Yolu'ndan gitmesi tavsiye ediliyor ve o yoldan giderse mahmilin sağ-salim yerine ulaşacağı garanti ediliyordu. Şahir b. Nassar, mahmilin eski mukavvimi (deve pazarlayıcısı) idi. Devencilere ücretlerini vermediği için, develeleriyle birlikte kaçmışlardı. Bu sebeple mahmil, Medine'de bir ay beklemiş ve olağanüstü harcamalar yapma durumunda kalmıştı. Onun bu vaziyeti sebebiyle nasihatının töhmetli olduğunu bildirdim. Mektubu orada bulunanlara açıktan okuduktan sonra mülki amire: "Niçin Şahir bu mektubu size babasıyla değil de, tek başına yazdı? Her ikisi de mahmile eşlik etmeleri için vali tarafından tayin edilen kişilerdi." dedim. "Babası yaşlı ve hasta... Oğluna itimat ediyor." dedi. "Ben sakıncalı birinin sözüne bakarak yakın ve iyi bir yolu bırakmam." dedim. Mülki amir de bana: "İşte Şahir'in sözünü destekleyen biri daha..." dedi. Yenbu kaymakamından kendine gelen ve yolda Ehâmide Araplarının mahmile ve kafilesine suikast düzenlemek için yığınak yaptıklarını, eğer aynı yerden dönerlerse tehlikede olduğumuzu bildiren mektubu çıkardı. İki mektup okunduktan sonra Tureyf Yolu'nun kullanılması kararı ortaya çıktı. Muhafız birinci katibe kararı yazmasını emretti, o da yazdı. Üyeler imzalamak için mühürlerini tuttular. Mahmil kumandanımız onlara şöyle dedi: "İşi kesinleştirmeden evvel şunu bilmelisiniz. Bizim hükümetimiz Bab-ı Âlî, vali ve Şerifle haberleştikten sonra Yenbu Yolu'nun kullanılmasını kesinleştirmiş durumda. Onların kararları bu karara zıttır. Siz bu işe bir ara verin ve araştırın" dedi. Mülki amir validen gelen, muhaberelele alakalı ve mahmilin sadece güvenli bir yoldan gitmesine yardımcı olunmasını bildiren mektubu getirtti. Mülki amirden, maksatlarının ne olduğunu bilmemiz için Ehâmide şeyhlerini getirtmesini talep ettim. O onları getirtince Muhafız istemese de Şeyh Şâhir'in mektubunu onlara okudum. İçlerinde Arap hamiyeti kaynaştı. Onlardan Faysal b. Fehd -ki ben ona mükâfat sözü vermiştim- kalktı. Elini göğsüne vurdu ve "Ben kendi kabilemin, Fehdoğulları kabilesinin ve Zeydoğullarının naibiyim. Bizim diyarımızdan geçerken mahmilin hizmetini ve korumasını taahhüt ediyorum" dedi. Onu diğer şeyhler takip etti. Bunun üzerine

Mülki amir onlara: “Mahmil Yenbu’ya sağ salim ulaşana kadar, rehinelere vererek bize doğru olduğunuzu isbat edin. Ulaşırsa biz rehinelere serbest bırakırız.” dedi. Onlar aralarında biraz tartıştıktan sonra bunu kabul ettiler. Onlardan beş tanesini 900 riyal -banknot- karşılığı rehin bıraktılar. Rehinelere teminat olarak, onu onlara verdik. Onlar kişi başına 1200 riyal -20 Mısır cüneyhi- istemişti. Fakat Surre emini onlarla pazarlık yaptı, bu kıymet üzerinde anlaştilar. Aynı gün rehinelere getirip verdiler. Böylece mülki amirin gönlü sükûnet buldu. Bu problem de halledilmiş oldu. Yoksa sadece deve ücreti olarak fazladan 800 cüneyh ödeyecektik. Zira bir devenin ücreti 2,5 cüneyh fazla. Üstelik dört gün fazladan yol gidecek, hesapta olmayan harcamalar yapacaktık. Bir taraftan da mahalli Araplar bizim zayıf ve mecalsiz olduğumuzu düşünecekler, işlere nasıl müdahale edileceğini bilemediğimizi, mülki amir ve meclis üyelerini, Medine’ye vardığımızda Ehamide Araplarının tahsisatlarıyla alakalı Maliye bakanlığına müracaatta bulunacağıma dair söz vermediğim hususunda ikna edemediğimi zannedeceklerdi. Ehamide şeyhlerine tek tek kaymakamın ve üyelerin gözü önünde, işitebilecekleri şekilde “Ben size böyle bir söz verdim mi?” dedim. Hepsi “Hayır” dediler. Gariptir ki mahalli Araplar rehine başına 20 cüneyh istediklerinde, kaymakam onlara yardımcı olup: “Ya istediklerini verirsiniz ya da yolunuzu değiştirirsiniz.” dedi. Sanki mahmilin o yoldan gitmesini istiyor gibi, içinde bir ukde kalmıştı, lakin istediğine ulaşamadı. Allah daha kolay olan yolu nasip etti. Hamd ve minnet O’nadır.

Muharrem’in 14’ü ile 19’u arasında bedeviler bizi sık sık ziyarete geldiler. Kendilerine mükâfat verilmesini veya ödenek tertip edilmesini ısrarla istiyorlardı. Mısır tekkesi geniş olmasına rağmen onlara dar geliyordu. Onları razı edecek miktarı belirlemek üzere bazen kendileriyle, bazen mülki amirle birçok oturum düzenledik. Bir netice alamadık, çünkü sabah verdikleri bir karardan akşam vazgeçiyorlardı. Çoğu zaman bedeviler bizi tehdit ediyordu. İçlerinden biri şöyle demişti. “Biz avucumuza vururuz, ücretini alırız.” Onları kovuyor, başkasını razı ediyordum. Sonra bunlar boyunlarını eğmiş bir hâlde geri geliyordu. Ödenekte olduğu için değil, yaptıkları hizmete bir ödül olarak çok az bir şey veriyordum, çünkü gelecek senelerde, “Ben öyle almıştım.” diye bir isteme bahanesi vermek istemiyordum. Mahalli Araplara mükâfat hususunda cimri davrandım. Çünkü hükümetin, vaziyeti bizim gevşettiğimizi

سید بن محمد بن علی بن زین العابدین

Resim 205: Zencibar Sultanı Seyyid Ali b. Hamud b. Muhammed.

düşünmesinden korkuyordum. Allah biliyor ki kendi malımdan harcasaydım bedevilerle bu şekilde sıkı pazarlık yapmazdım. Giderken onlara harcadığımı tutar 2.000 riyali, dönerken harcadığımı 3.150 riyal buldu. Mülki amirin yolu değiştirme tutkusu olmasaydı bütün bu harcamaları yapmayacaktık. Lakin gelecek yıllarda bize pek çok avantaj sağlayacak olan kısa yolu kazanmak uğrunda bu azdır.

Sefer vakti gelmiş, biz mahalli Arapları hâlâ razı edememiştik. Ama ben kumandana mahmilin ve kafilenin, Medine'ye iki saat mesafede bulunan ve geceleyecek olduğumuz Ali Kuyularına hareket etmesini emrettim. Ben bir grup atlıyla, biz Medine'de olduğumuz sürece istekleri bitmeyecek olan bedevileri razı etmek üzere Medine'de kaldım. Onları razı ettim ve öğleden sonra saat 9.00'da kafileye katıldım. Yenbu'ya kadar olan seferimizde bize, Hicaz valisinin ve Medine

mülki amirinin emriyle Zencibar sultanı, onun maiyetindekiler, Acem şahının damadı, oğlu ve bu ikisinin beraberindekiler eşlik etti. Yine Bahreyn'deki Dareyn Emiri Muhammed b. Abdülvehhab Paşa, devlet askerlerinden 200 piyade, beraberlerinde bir dağ topu vardı. Bunlar bizimle birlikte Yenbu'dan gelen 110 askerden başka idi. Yine beraberimizde çeşitli milletlerden iki kfile hâlinde hacılar vardı. Bunlar 3.000 kişi ve yaklaşık 2.400 deveden oluşuyordu. Resim 205'te Zencibar زنجبار sultanını görebilirsin. Bu zat, sultanlığına ulaştıktan sonra bize "Ketare كتاره" dedikleri bir kılıcı hediye gönderdi. Kılıçla birlikte Resim: 206'da gördüğün mektubu da gönderdi.

Medine'den ayrılmadan evvel Mevlid-i Nebevi kıssasını okuma merasimi düzenlemiştik. Ona Medine'nin ileri gelenleri ve üst seviye-

den hacılar katıldı. Mevlit kıssasını ve kolayına gelen yerlerden Kur'an tilavetini icra eden zat meşhur Şeyh Mansur el-Mısrî idi. Medine'ye Şam Mahmili'yle gelmiş. Medine'de mücavir Şeyh Hasan eş-Şâir es-Süyûti ona yardımcı olmuş. Merasim Mescidi Nebevi'de ve büyük çadırlarda yapıldı. Sonunda Medine halkının âdeti üzere gelenlere kâğıtlar içinde şekerleme verdik, koku sürdük. Bunun için 2.408 kuruş harcadık.

MEDİNE'DEN YENBU'YA ORADAN TUR'A YOLCULUK

Kafilemiz Medine'den 19 Muharrem 1321 h. (17 Nisan 1903 m.) tarihinde cuma günü ikindiden sonra kalktı. Medine'ye iki saat mesafedeki Zülhuleyfe'de bulunan Ali

Kuyusu'nun yanında geceledik. Ertesi günlerde yolculuğa devam ettik. 25 Muharrem Perşembe günü 58 saat 10 dakikalık bir yürüyüşten sonra Yenbu'ya ulaştık. Yolda keder verecek bir şey olmadı. Sadece Ehâmide'den bazı eşkiyalar, bize giderken kurşun attıkları dağın karşısındaki bir dağda durmuş bekliyordu. Bize gözdağı vermek; kuvvetlerini göstererek bahşişlerini devam ettirmek istiyorlardı. Bizim yanımızda bulunan bazı şeyhler, onların da sözlerinin dinleneceğini, bu bahaneyle de mükâfat alacaklarını açıklamak üzere onları indirdi. Benim kanaatim odur ki bütün bunlar, daha önceden planlanmış yapmacık hareketlerdi. Yenbu'ya ulaştığımızda yüklerimizi vapura indirdik. Sonra mahmil korteji merasimi yapıldı. 27 Muharrem'de Hicaz sahiline veda ettik. Tur'a 29. günün sabahı (27 Nisan 1903 m.) ulaştık. 16 gün karantınaya alındık. Orada çifte standardı tattık. Şefkat sahibi İçişleri bakanına, çektiğimiz sıkıntıları bildiren bir rapor için beni kalem oynatmaya sevk eden, kötü muameleler ile karşılaştık. Birçok faydası ve mühim değerlendirmeleri olduğu için özetini söyleyeceğiz.

Resim 206: Zencibar sultanının İbrahim Rif'at Paşa'ya bir mektubu.

TUR'DAKİ SAĞLIK KARANTİNASI

Teftiş işlemini Hıristiyan Rumlardan bir topluluk yapıyor. Yolculara davranışları ve eşyaları aramaları tek usul üzere değil. Bazıları eşyaları edep ve güzel muamele ile arıyor. Bazıları ise kapların altını üstüne getiriyor. İçinde ne varsa döküyor, toprağın üstüne fırlatıyor. Hâlbuki çoğunda koku şişeleri, narin gümüş kaplar var. Çoğu hasara uğradı. Kaliteli yemeklik yağlar ile zeytinyağlarını yere döküyorlardı. Yeni ve hastalık mikrobu bulaşmamış temiz eşyaları buharlıyorlar. Elbiseleri buharladıktan sonra hemen birbirine karıştırıyorlar ve yere atıyorlar. Ondan sonra insanın elbiselerini bulması zorlaşıyor. Şu onlarda âdet hâline gelmiş. Yolcular hamamlara sokulduğu zaman esmer pamuk elbiseler giyiyorlar. Önleri açık ve düğmeleri yok. Sonra oradan başları açık, ayakları çıplak hâlde çıkarılıyorlar. Güneşin sıcağında, kasvetli bir havada, kendi elbiseleri buharlanana kadar bir müddet bekletiliyorlar. Sonra pek çok elbisenin içinden tek tek kendi elbiselerini topluyorlar. Bu esnada nezle, göğüs ağrıları gibi çeşitli hastalıklara tutuluyorlar. Bu muameleden dolayı subaylardan biri hastalandı. Hastalıktan kurtulana kadar 20 gün yatakta kaldı. Hâlbuki bir kişinin elbiselerinden bir kısmını hamamdan sonra giymek üzere temiz olarak tutsalar, sıradan hastalıklara mani olabilirler.

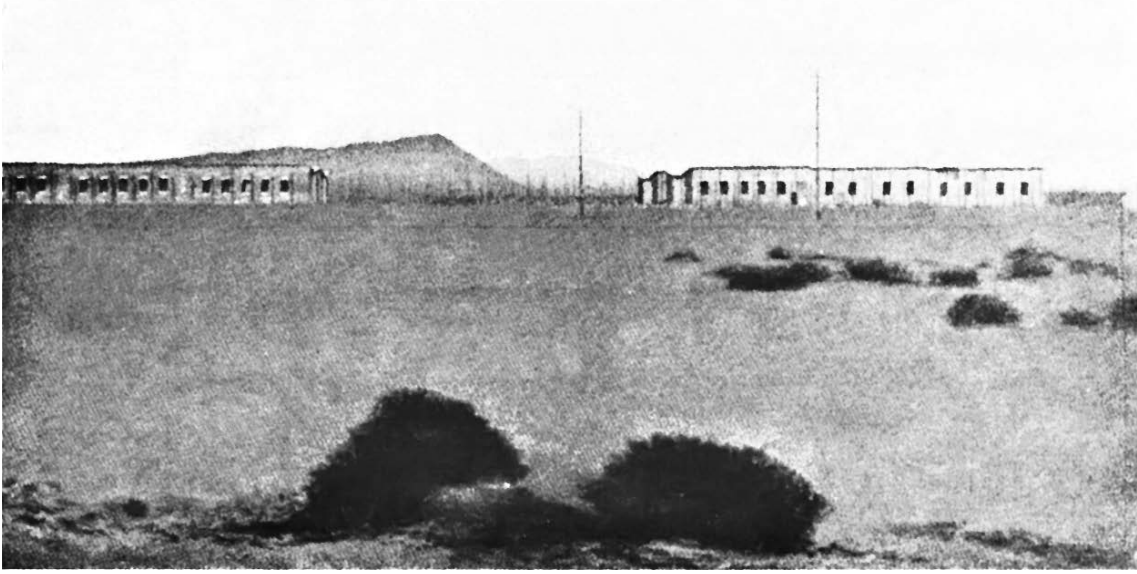
Sonra, eşyaların tamamı vapurdan indirildi ve buharlama yerinin yanındaki avluya kondu. Hizmetçilerin yanında arandı. Hizmetçiler değerli olan eşyaları gördüler. Aramadan sonra vapura değil tekrar o avluya kondu. Arama dokuz gün sürdü, ancak tamamlandı. Sonra eşyaların tamamı bir defada vapura kondu. Bütün bunlar yapılırken eşya sahipleri uzakta tutuldu. Eşyasını görme imkânları yoktu. Çok şey, özellikle de pahalı ve değerli eşyalar çalındı. Üst düzey hacılardan ikisi bana hırsızlık için şikâyette bulundu. Altın-gümüş takılar, ipekli kumaşlar, tespihler ve kıymeti 50 Mısır cüneyhini bulan eşyaları çalınmıştı. 15 Mayıs'ta onları polise havale ettim. Belki de çalınan eşyalar Süveyş buharlama yerinde çalışanlardan birinde bulunmuş ve zapt altına alınmış olabilir diye düşündüm. Aranana her eşya niçin vapura konmuyor ve hırsızların şerrinden kurtulmamız için bunlar eşya sahiplerinin gözü önünde yapılmıyor?

Bazı hacıların yanında su içtikleri toprak kaplar (testiler) ve su içmenin dışında kullandıkları çinko ibrikler vardı. Yeni olanlar hariç bütün

bunlar yok edildi. Bize hem su içmede hem tuvalet temizliğinde kullanılmak üzere teneke kaplar verildi. Bu münasip değil. Çünkü onlar suyu ısıtıyor, insan içmek istemiyor. Sonra, içme kaplarıyla taharet kaplarının değiştirilmesi güzel olur. Bir başka durum, edep evleri (tuvaletler) çukurlar üstüne yapılmış. Bir çukurun uzunluğu 3 m., genişliği 1 m., derinliği 2 m.. Oturulacak yerin üç tarafı tahta bir duvarla çevrilmiş. Dördüncü tarafta ise yerden yaklaşık 30 cm. yüksekte bir kapı bulunuyor. Tuvaletin altı parmaklık şeklinde. İhtiyacını gören kişi çıkartılanları görebiliyor. İnsanın içi nefretle doluyor, sıkıntı basıyor. Hacıların bir kısmı gördükleri ve kokladıkları şeylerden hasta oldu. Sonra taharetlenirken ve su kullanırken kapının altındaki açıklıktan şiddetli bir rüzgâr esiyor, yerdeki pislikleri insanın vücuduna ve elbisesine sıçratıp kirletiyor. Çünkü çukur geniş ve akıntısı yok. Her gün de temizlenmiyor. Buralarda sinekler toplanıyor. Korkunç bir şekilde evlere dağılıyolar. Hani nerede sağlık! Bir de tuvaletlerin kapıları dar. Hatta şişmanlar ihtiyacını gideremiyor. Birinci, ikinci, üçüncü derecede olanların hepsi bir yerde, aralarında fark yok.

Kalınan yerler ise, her ne kadar güzel ve sağlam yapılı olsalar da mutfaklar, el, yüz yıkama yerleri ve banyolar az. Tuvaletler, birinci ve ikinci derecedekilere 200 m. uzakta. Özel tuvaletleri yok. Uykudan kalktıklarında, oraya giderken rüzgâra maruz kalıyorlar. Bazen orayı meşgul buluyorlar. Artık kapının önünde bekliyorlar. Bu uygulama, bu makamda olanlara münasip değil. Daha evvel buna alışmamışlar. Resim 207'de kalma yerlerini ve Tur Dağı'nı görebilirsin. Arada gördüğün direkler arasında tel örgüler vardır. Oralara başka kalma yerleri yapılacak. Resimde bir tür ot birikintisi de görünüyor.

Hacıların beraberindeki yiyecekler de arandı. Uygun olmayan az bir kısım yiyecek, onların gözü önünde yere atıldı. Çoğunlukta olan temiz yiyecekler -benim ve surre emininin yiyecekleri bunlar arasındadır- mahzenlerde tutuldu. Beraberimizde 30 sandık vardı. Bunlar arasında teneke kutular içinde bulunan zezem suları da mevcuttur. Tenekeler dolu vaziyette avluya bırakıldı. 8 Zilhicce'de telgraf çekerek sağlık kurulundan, - zezem sularının kaynatıldıktan sonra hacılara verilmesi için- izin istemiştim. Bana aynı gün telgrafla izin verilmişti. 9 Safer öğleden sonra saat 5.00'te karantina nazırı (müdürü) Zekeriyadis, yolcuların meskenlerine geldi. Doktor odasına oturdu. Hâlbuki âdeti hac

Resim 207: Tur ve Hizâeler.

emirinin çadırına oturmakta. Gazetelerde hacıların şikâyetlerini gördüğü için âdetini değiştirmişti. Ona zezem sularını sordum. Bana mahzenlerdeki yiyeceklerle birlikte yok edildiğini söyledi. Bu sular hakkında kaynatıldıktan sonra kullanılmasına müsaade aldığım hâlde, onun bu yaptığına şaşırdım. Üstelik yiyecekler muayeneden geçmiş ve sağlıklı bulunmuştu. Dokuz gün, hatta on bir gün mahzenlerde bekletilmişti. Çünkü biz Tur'a 29 Muharrem sabahı geldik. Muayene nazırın huzurunda 7 Safer'de bitti. İçinde yiyeceklerin ve suların bulunduğu kaplar bize ayın onunda gönderildi. Bu on bir gündür. Sonra, çalıntı şüphesi kalmaması için bu yiyecekler niçin bizim huzurumuzda telef edilmedi. Ben nazıra böyle dediğimde bana: "Ben güvenilir bir reisim. İstedığimi yaparım. Size haber vermeye ve sizi orada hazır etmekle mesul değilim." dedi. Hemen onu bıraktım ve şefkatli içişleri bakanına bunu bildiren bir telgraf çektim. Peşin olarak telef edilen şeylerin ödenmesini emretti. Telef edilen benim hususi yiyeceklerimin değeri 54 cüneyh 462 millimi buldu.

Ekmeğin dışında Tur'da yiyecekler iyi değil. Her yerde bulunan yiyecekler orada nadiren bulunuyor. Hacılar bazı yiyecekleri aradı ama bulamadılar. Sözleşme yapılan kişi mal getirteceği sözünü verdi, ama biz ayrılana kadar getirmedi. Satılanlar kalitesiz olmasına rağmen fiyatı Mekke ve Medine'den bile yüksek. Hâlbuki Süveyş ile Tur arası 125

mil. Süveyş ile Mekke veya Medine'nin arası ise en az 700 mil. Tur'daki fiyatların, Hicaz'ın bu iki başkentinden daha ucuz olması gerekir. Bir misal vereyim: Kahire'de yarım kuruşa satılan bir kutu kibrit, Tur'da iki kuruşa, o iki başkentte bir kuruşa satılıyor. Mısır'da 2.5 millime satılan bir kutu (malzeme), Tur'da sekiz, o iki başkentte 5 millime satılıyor. Diğerlerini sen kıyasla.

İçişleri bakanlığının hacılara eşlik etmesi için bir temsilci göndermesi gelenek hâline gelmiştir. Ben onun varlığından hacılara bir fayda geldiğini görmedim. Aksine zararı var. Karantina nazırının onu küçük bir işçi gibi kullandığını gördüm. Karantina görevlilerinden biri, onun gözü önünde hacılardan birine kötü davrandı. Kendisinden şahitlik etmesi istendiğinde kabul etmedi. Avam ağzıyla "Benim işim değil." dedi. Bir keresinde de büyük bir topluluğun önünde: "Zekeriyâdis'in küçük bir sözü benim tepemi attırır." dedi. 7 Mayıs günü hacılar tadı değişik bir şey yediler. Nazır onu tabip odasına çağırıp konuşmaya başladı. Kendisi koltuğunda ayak ayak üstüne atmış, bakanlık temsilcisi ise önünde ayakta beklemekteydi. Her ne kadar temsilcinin önünde zillet, meskenet ve körü körüne bir itaat içinde olması hoş değil ise de nazırın da ona karşı, bırak zorbalığını, büyüklenmesi ve kibirlenmesi hoş değildir. Muhafızların kumandanı İbrahim Sabri Bey buharlama esnasında telef edilen elli kırabaya şehadet istediğini bildiren bir dilekçe yazdı. Çünkü onlar uhdesinde olduğu için hesabını verecekti. Dilekçenin başına şöyle yazdı: "Tur Karantina Merkezi Nazırı Cenaplarına". Nazır bu hitap şekline, içinde "cenaplarına" lafzı olduğu için kızdı. Bakanlık temsilcisine şöyle dedi: "Kumandana söyle, benim ikinci bir rütbem var. Bana resmi lakabımla hitap etmesi gerekir. Kumandana onun dediğini yapmak ağır geldi ve vazgeçti. Hâlbuki o da onun gibi reistir. Vazifesi gereği ona o şahadeti vermesi gerekirdi. Yine kumandan ile aralarında bazı meseleler yüzünden anlaşmazlık çıkınca onu telgrafla doğrudan sağlık kuruluna şikâyet etti. Hâlbuki anlaşmazlığı evvel bana arz etmesi gerekirdi, çünkü ben mahmil reisiyim. Fakat o öyle yapmadı. Ben şikâyeti öğrenince, sağlık gereklerini yerine getirerek yanlış anlaşılmayı giderdim. Şefkatli içişleri bakanlığına telgrafla vaziyeti bildirdim. O da bize güzel muamelemiz için teşekkür telgrafı çekti.

Bize bakan doktor, Arap dilini bilmeyen bir Rum idi. Tercümanlısız onun bizi bizim onu anlamamız mümkün değildi. Dilimizi bilen birisiyle değiştirilse daha faydalı ve daha iyi olurdu.

Zekeriya Bey kayıpları ve çalıntıları soruşturan subayların soruşturmasında karantina merkezi için bir maslahat görmezse, karantina merkezinin ve adamlarının suçlamalara maruz kalmaması için, o işi başka bir subaya havale eder. “Yüzbaşı” Bedirhan Efendi’den başka soruşturmada hakkı gözeten doğru ve adaletli bir subay görmedim.

Hacıların isimlerini ve ikamet yerlerini yazan kâtiplerin bir kısmı Rum’dur. Yabancı dille yazıyorlar. Yazılarında tahrifat ve noksanlık var. Pasaport kaleminde yazılan ile karşılaştırıldığında yabancı dille yazılmış olmasından kaynaklanan bir çelişki ortaya çıkıyor. Bunun neticesinde isimleri tekrar seslenerek hacıları saymak gerekiyor. Bazen sıraya girmeleri gerekiyor. Bu sıkıntıdan başka bir şey değil. Mahmil kafilesi Tur’da dört günde sekiz defa sayıldı. Hâlbuki onların sayısı 350’yi geçmiyor. Hepsini tek kapısı ve bekçi kulübesi olan bir alan alır. Bir de buharla dezenfekte yerlerinin kapılarına, karantina kanunları gereği telef edilecek olan eşyaların, dezenfekte edilecek ve edilmeyecek eşyaların bulunduğu matbu listeler asılmalıdır. Hacılar bunu gördüğünde içleri rahatlayacak, kendi istekleriyle emirlere uyacaklardır. Karantina işçileri de dinleneceklerdir. Hatta bu listeler gazetelerde yayınlansa daha faydalı olur. Böylece hacılar Tur’da telef edilecek şeyleri almamaları hususunda uyarılmış olurlar. Paraları kendilerine kalır. Artık kaybettiklerine karşılık hükümetten bir talepte bulunmazlar.

Bizim, şefkatli işçileri bakanının huzuruna sunduğumuzun, bir nüshasını da, o vakit Hidiv divanı başkanına gönderdik. O raporun özeti budur.

* * *

15 Safer (13 Mayıs) öğleden sonra, 16 gün Tur’da ikametinin ardından Süveyş’e doğru yola çıktık. Ertesi gün oraya vardık. Karaya inmeden evvel Süveyş kaymakamlığı vasıtasıyla işçileri bakanlığının bize gönderdiği uymamız gereken aşağıda en mühimleri yazılan talimatlar bize ulaştı.

1- Vapur kendisi için hazırlanan iskeleyle iyice bağlanmadan hiç kimsenin inmesine müsaade edilmeyecek.

2- Yolcular aşağıdaki sıraya göre inceklerdir. Hastalar, hacılar, mahmil görevlilerinin aileleri, mahmil hizmetçileri ve askerler.

3- Her ferdin inerken adını, lakabını ve evini tam olarak yazdırması şarttır. Bundan sonra onu bir doktor muayene edecektir. Kadınlar

kendileri için hazırlanmış içinde, kendisine mahalli bir doktorun yardımcı olacağı yabancı bir hemşire bulunan bir yerde muayene olacaktlardır. Süveyşli erkek bir doktor gerekirse onları muayene edecektir. Sayıları onu geçmemek ve muayeneleri yapılmış olmak, isimleri ve ikamet adresleri yazılmış olmak şartıyla hizmetçilerin bir kısmı Mahmili beklemek üzere vapurda kalabilir. Gemiciler de tıbbî muayeneden geçmek için gemiden inceklerdir.

4- Vapurdakilerin tamamı boşaltıldıktan sonra onu, Süveyş'teki sağlık doktoru, polis ve hac emirinin temsilcisi teftiş edecektir. Yanlarında odaların anahtarları bulunan hacıların, onları adı geçen temsilciye teslim etmeleri gerekmektedir.

Nüceyle Vapuru Süveyş'e vardığında doktorlar onu teftiş etti. Vapur marangozunun yanında iki okka taze hurma yakaladılar. Onu altı saat iskeleden uzakta tuttular. Karantinanın denizcileri, gece boyunca sanki biz düşmanmışız da onların eline esir düşmüşüz gibi geminin etrafında dolandı. Karacı ve denizci doktorlar ve gümrük çalışanları Süveyş'te bizim etrafımızda duruyor, sanki biz musibetli yasak bir iş yapmışız gibi insanlar bize bakıyordu. Bütün bunlar, eşyalarımızın dokuz gün Tur'da iki defada vapurda teftiş edilmesinin neticesi idi. İnsanlar hepimizi hastalıkların sardığını zannetmişti. Bunun için bize bakmaya gelmişlerdi, fakat biz son derece sağlıklı idik. Tur'daki karantina görevlilerinin kötü muamelesi neticesi, suçsuz olduğumuz bir işten bizi mesul tuttu. Süveyş'te iki gün kaldık. Bizi üçüncü defa aradılar. Sağ salim bizi evlerimize ulaştırdığı için Allah'a hamd ediyoruz.

18 Safer'de (16 Mayıs) Süveyş'ten ayrıldık. Aynı gün öğle Kahire'ye vardık. Ayın yirmisinin sabahında mahmilin dönüş merasimi yapıldı. Merasimin sonunda yular, (eski) yüce hidivin vekil bıraktığı içişleri bakanına verildi.

Burada, devraldığım ve yapmakla yükümlü olduğum görevi tamamladım. Böylece ikinci seyahat son buldu. (...)

İkinci seyahatin matbaaya verilmiş hazırlıkları burada bitti. Tarih: 28 Zilkade 1324 h. (1 Temmuz 1923 m). Bizim ikinci haccımızdan gelişimizi tebrik eden bazı kasideleri, buraya almayı, yapılan iyiliği kabullenme olarak görüyoruz. Ahlakımızı ve yaptıklarımızı öven bir şeyi söylemek istemiyorduk. Fakat onların bizim kitabımızla kayıt altına alınmasını,

şairlerinden dolayı o şairlere bir teşekkür ve edebiyata hak ettiği itinaı vermek olur diye düşündük.

* * *

Ezkiye’de telgraf memuru olan edebiyatçı Hasan Bedreddin Efendi, bize aşağıdaki beyitle başlayan kasideyi gönderdi: “إياب عم نادينا سرورا / و : أورت مصرنا بلجا و نورا : Öyle bir dönüş ki, nida edilince her yeri sevinç kapladı. Mısır’ımıza bir ışık ve nur getirdi.” (...)

Asyût’taki eczacı arkadaşımız Muhammed Yüsri Efendi de aşağıdaki beyitle başlayan kasideyi göndermiş: “عقد امتداحي في حلاكم جوهر / و : صفاتكم حتما أجل و أكبر : Sizi süslemek için asacağım övgü gerdanlığı bir cevherdir. Ama sizin özellikleriniz kesinlikle ondan daha yüce ve daha büyüktür.” (...)

Kalyûb Emir Medresesi’nde müderris olan Şeyh İbrahim es-Sübkîde bize bir kaside göndermiş. Onun bir parçası şöyle: “لئن يك يهدي الشعر في / مقدم السعد / فتهنتي إياك أجزل ما أهدي : Saadetli zatınızın önüne yol bulur da şiirim gelirse, sana olan tebriklerim en bol ve en doğru olanlarındandır. (...)

Burada ikinci seyahat bitti. Matbaaya hazır hale geldi. Bitişi 28 Zilkade 1324 h. (1 Temmuz 1924 m.) yıl salı gününe rastladı. Muazzam Mısır kralı, celal sahibi Hazreti I. Fuad zamanında diğer iki seyahatini tamamlamaya bizi muvaffak kılmasını Allah’tan istiyoruz.

Dördüncü Bölüm

ÜÇÜNCÜ SEYAHAT

ÜÇÜNCÜ SEYAHAT

Yıl: 1321 H. – 1904 M.

Rahman ve Rahim Olan Allah Adına

Allah’a hakkıyla hamd ederiz. Elçisi Muhammed’e onun ailesine ve arkadaşlarına salât ederiz. Gayemize erişinceye ve isteğimizi elde edinceye kadar Allah’tan güç ve kuvvet dileriz. (...)

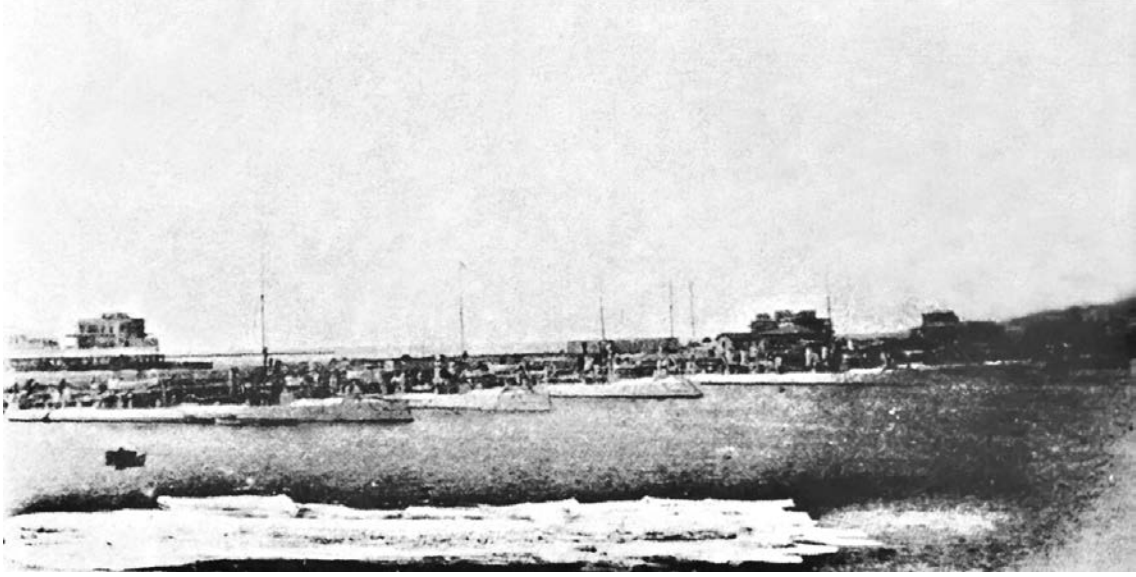
17 Zilkade (4 Şubat) Perşembe günü mahmilin görünme merasimi yapıldı. 19’unda Süveyş’e gittik. Günlerce gemi bekledik. Limanda lam-baların az olması dikkatimizi çekti. Hatta hacıların birisi denize düştü. Derhal onu yukarıya çıkardık.

Yüzlerce hatta binlerce hacı bulunmasına rağmen tuvalet yok. İhtiyaçlarını boş arazide gideriyorlar, bu da havayı bozan, insanları hasta eden pisliklerin ortalarda durmasına sebebiyet veriyordu. Ayrıca sıcaktan veya soğuktan korunabilecek mekânlar yok. İçişleri bakanına sunduğum raporda bunu tenkit ettim. Oranın müsteşarı olan “Mister Michel” ve vekili İbrahim Necip Paşa ile görüşerek bu hususta destek aldım. Teklifimi müspet karşıladılar. Üçüncü mevki hacılar için liman-da mekân yapıldı. Sıkıntı içinde oralarda istirahat ettiler. Her hacıdan Süveyş’te karantina vergisi için 32 millim alındı. Hâlbuki bunun sefere çıkmadan önce, makbuz alıp verirken vakit zayi olmaması için Tur karantina vergileriyle birlikte alınması gerekiyordu. Rus filosundan gemiler gördük. Resim: 210’da onları görebilirsiniz. Resim: 211’de kanalın doğu tarafından bir manzara görülüyor.

SÜVEYŞ’TEN CİDDE’YE ORADAN MEKKE’YE YOLCULUK

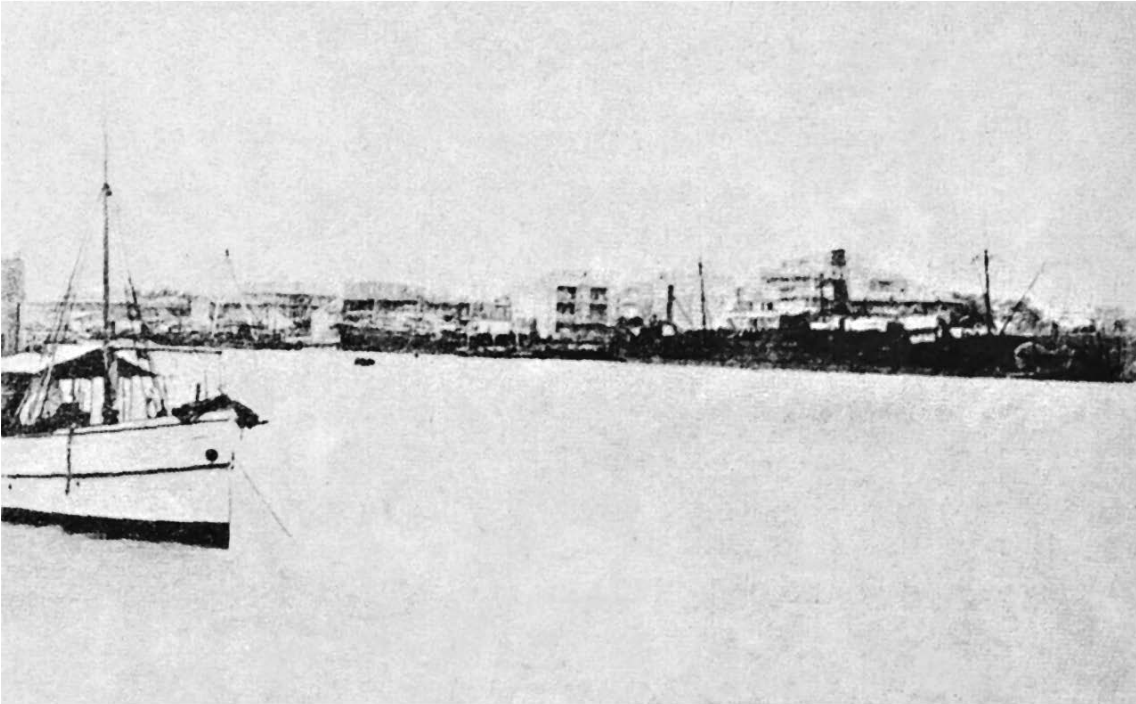
22 Zilkade 1321 h. (8 Şubat 1904 m.) Pazartesi öğleden sonra saat tam 5.00’te Rahmaniye vapuru Süveyş’ten Cidde’ye doğru yola çıktı. İçinde 599 hacı vardı. 24’ü birinci mevkide ki, üçü hariç hepsi mahmil görevlilerinden idi. 33’ü ikinci mevkide idi. Bunların da yedisi mahmil

٢١٠ الاسطول الروسي بالسويس سنة ١٣٢١ هـ

Resim 210: 1321 senesinde Süveyş'te bulunan Rus filosu.

منظر القنال من الجهة الشرقية سنة ١٣٢١ هـ

منظر القنال من الجهة الشرقية سنة ١٣٢١ هـ

Resim 211: Kanalın doğu tarafından bir manzarası. Yıl: 1321 h.

نومرة ١٠٠٠

TELEGRAMME

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

اشارات مخصوصه	طريق	روز و شب	دقيقه	ساعت	محل الإرسال	عدد كلمات	محل الإرسال
Indications non tagés	Voies	Matin ou soir	Minutes	Heures	Date du dépôt	Nombre de mots	Group
١٠٠٠	١٠٠٠	١٠٠٠	١٠٠٠	١٠٠٠	١٠٠٠	١٠٠٠	١٠٠٠

جيدو المبرمج الذي يدنو من وقت يات

و صدنا ممنونيه من وصولكم بالسلامه لانهم جميعا من غفاه الصبحه تساله
ضيقا لانهم بطريقا على احد حل

Resim 212: Valinin Hac Emirine çektiği bir telgraf. Yıl: 1325.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

görevlisi idi. 542'si üçüncü mevkide olup bunların 296'sı mahmil memurlarına bağlı kişiler, diğerleri ise ahalidendir. Bunlardan 91'i Mısır muhafızlığından 4'ü Menüfiye'den, 4'ü Cize'den, 18'i Dimyat muhafızlığından, 2'si Süveyş muhafızlığından, 14'ü Minye'den, 21'i Garbiyye'den 96'sı Kalyûbiye'den idi.

Mesir (مسير) Vapuru saat 12.35'te iskeleden kalktı. İçinde 448 hacı vardı. 24'ü birinci mevkide olup bunların dördü mahmil görevlileri ve ona bağlı kişiler idi. 9'u ikinci mevkide olup dördü yine mahmil görevlisi idi. Diğerleri üçüncü mevkide olup sayıları 415 idi. İçlerinde 19'u mahmilde vazifeli idi. Geri kalanlardan 25'i Mısır muhafızlığından, 58'i Menufiye'den, 153'ü Şarkıyye'den, 96'sı Dakheliyye'den, 44'ü Garbiyye'den idi. Böylece bütün hacıların toplamı 1.047 kişiydi. Bunların 35'i mahmilde görevli veya görevlilere bağlı kişiler idi.

Cidde'ye 24 Zilkade (11 Şubat) Perşembe günü öğleden sonra ulaştık. Hicaz valisine geldiğimize dair telgraf çektik. Hükümetin gösterdiği misafirperverliğe teşekkür ettik. O da geldiğimizden dolayı sevindiğini bildiren ve tebrik eden bir telgraf çekti. Resim 212'de o telgrafı görebilirsin. O zaman Cidde'de pek çok fotoğraf çektim.

Resim 213'te hac emirinin solundaki valinin Cidde'deki vekili Ali Yümnî Bey'dir. Yanındaki Kaymakam (Yarbay) Halid Bey, Osmanlı askerlerinin kumandanıdır. Resim 214'te mahmil subaylarını ve ihram elbisesi içinde bazı vazifeliler görüyoruz. Resim 215'te de mahmil subayları bulunmakta. Yine hac emirinin çadırı görüyoruz. Sağda ipin üzerine asılı olan şeyler, Mısır bayraklarıdır.

28 Zilhicce (15 Şubat) Pazartesi günü Arap saatiyle tam 2.00'de Cidde'den kalktık. Saat 10.45'te Harre'ye ulaştık. Geceyi orada geçirdik. Resim 216'da mahmil kafilesi Cidde ve Harre arasında görülmektedir. Salı günü sabah saat 12.30'da Mekke'ye yürüdük. Aynı gün 9.30'da oraya ulaştık. Yolculuk 17 saat 45 dakika sürdü. Kafilemizde bazıları hacılara, bazıları da tüccarlara ait 5.000 deve vardı. Merakeş harbiye bakanı ve maiyeti de Cidde'den Mekke'ye bizimle geldi. Mısır'da iken devletlileriyle iki defa aldığım emir üzere Şubra'daki ikametgâhında görüşmüş, yolculuk giriş çıkışları ile alakalı eski hidivin tavsiyelerini iletmiştim. Yine İran devletinin eski sadrazamı ve maiyeti de bizimle beraberdi. Eski hidiv ona da iyi davranmamı tavsiye etmişti. Resim 217'de o tavsiye mektubu görülmektedir. Yine Darfur⁷⁰ mahmil kafilesi de Mekke'ye bizimle geldi.

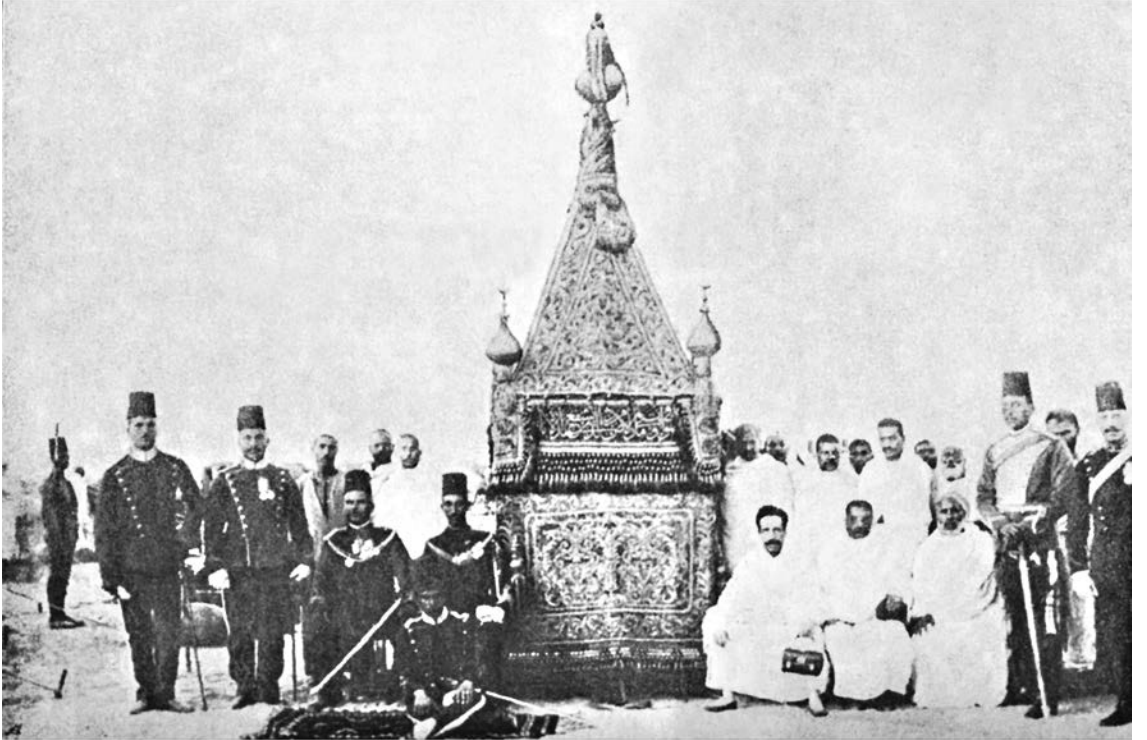
70 Bu kfile, Cidde'ye, Mısır Harbiye bakanlığına bağlı Muhbir (مخبر) Vapuruyla Sevâkin'den gelmiş. Avnürrefik Paşa onun geldiğini öğrenince emirine ikramlarda bulunmuş. Çünkü o Dinar oğlu ailesindenmiş. (Para babasıymış). Ona kafilesinin çoğunu teşkil eden köleleri ve cariyeleriyle beraber kalacağı Cidde'de hususi bir konak tahsis etmiş. Bu onun içinden gelen bir cömertlikten kaynaklanmıyordu, aksine emirin altınlarına göz diktiği için böyle yapmıştı. Cidde tüccarlarının büyüğü Ömer Nasif Paşa'ya bu emirin yanında ne kadar paranın olduğunu ona hissettirmeden öğrenmesini el altından söylemiş. O da 2.000 riyal, Mescid-i Haram hizmetçileri, bir o kadar Mescid-i Nebevî çalışanları ve 500 riyal de kendi harcamaları için parası bulunduğunu öğrenmiş. Mekke'ye geldiğinde 400 riyale bir konak kiraladı. Orada hizmetçileriyle oturdu. Konağa gidip gelirken bir çeşçe biniyordu. Eşegin üzerinde, altın rengiyle kaplanmış bakır püsküllerle süslü olan kırmızı bir örtünün örtüldüğü semer vardı. Ama onun önünde ve arkasında emirin köleleri koşuyordu. Emir şanına layık bir şekilde yanındaki paraları Şerif'e verdi. Şerif de, iki mescidin hizmetçileri için hazırlanan 4.000 riyali aldıktan sonra ev kirasını verdi ve onları gereken yerlere harcayacağı hissini de uyandırdı. Gelen gidenler ve ondan bahşiş bekleyenler çoğalınca, çok azı hariç Mekke'de kölelerini ve cariyelerini sattı. Satıklarının parasını, satmadıkları için harcayacaktı. Bu emir Mekke'den Cidde'ye, oradan Yenbu'ya, oradan Medine'ye bizimle yolculuk etti. Biz yanımızda bulunan fakirlere ait "peksimet"lerle onun ve hizmetçilerinin imdadına koşuyorduk. Hacılar da onlara böyle yardım yapıyorlardı. Medine'nin hadımağaları onun geldiğini öğrenince, iyi cins atlar üzerinde, altınlarının bir kısmını elde edebilmek için karşılamaya çıktılar. Fakat tahminleri boşa çıktı. Kendileri için hazırladığı 2.000 riyali istediklerinde, onu kendi namına Şerif'in onlara vereceğini haber verdi. Sonuçta vatan birliği sebebiyle (vatan sağ olsun kabilinden) bunlar ona ve kafilesine nafaka verme durumunda kaldılar. Paralarını ülkesine dönerken harcamak için yanındaki diğer köleleri de satmak zorunda kaldı.

رَسْمُ صِبَا الْجَمْعِ وَالْمَمْلُوكِ وَالْحَاكِمِ وَالْكَاتِبِ

Resim 213: Mahmil subayları Cidde'deki valilik kaymakamıyla birlikte resmî elbiseleriyle çekilmiş bir fotoğraf.

بَوَاطِنُ الْجَمْعِ وَالْمَمْلُوكِ وَالْحَاكِمِ وَالْكَاتِبِ

Resim 214: Mahmil görevlileri ve zabıtları Cidde'de. Yıl: 1321-1903.

بَوَاطِنُ الْجَمْعِ وَالْمَمْلُوكِ وَالْحَاكِمِ وَالْكَاتِبِ

٢١٥ ضباط المحمل بجمده سنة ١٣٢١ هجرية

Resim 215: Mahmil subaylan Cidde'de. Yıl: 1321.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعلنا من عباده
الذين هم خير خلقه وأفضلهم
على الإطلاق والآن نحن
نقدم لكم هذا العمل
الذي هو من الأعمال
التي هي من الأعمال
التي هي من الأعمال
التي هي من الأعمال

رُكَّابُ الْجَمَلِ فِي طَرِيقِ خِلَافَةِ ١٣٢١

Resim 216: Mahmil kafilesi Hadde yolunda. Yıl: 1321.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعلنا من عباده
الذين هم خير خلقه وأفضلهم
على الإطلاق والآن نحن
نقدم لكم هذا العمل
الذي هو من الأعمال
التي هي من الأعمال
التي هي من الأعمال

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 فِي سَائِرِ الْأَشْهُارِ وَالسُّبُحِ وَالْمَغْرِبِ وَاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
 فِي حَجِّهِ وَبِإِذْنِهِ وَبِإِذْنِهِ وَبِإِذْنِهِ وَبِإِذْنِهِ

Resim 218: Askerler Mina'da ihram elbiseleriyle.

perşembe günü Arap saatiyle gündüz 12.50'de Mekke'den kalktık. Saat 3.25'te Mina'ya vardık. Yarım saat dinlendik. Sonra 3.55'te oradan yola çıktık. (Resim 218'de) yolculuk hazırlığı yapan askerleri görüyorsun. Saat 5.00'te Müzdelife'ye, 6.00'da ilk iki aleme, 6.20'de ikinci iki aleme, 6.40'ta da Cebelü'r-Rahme'ye ulaştık. Yarım saati istirahat olmak üzere hepsi 5 saat 50 dakika yolculuk yaptık. O gündüzü ve dokuzuncu geceyi geçirdik. Öğleyn Nemire Mescidi'ne gittik. Cem-i takdim yaparak, öğle ve ikindiye imamla birlikte öğleyn kıldık. Sonra Arafat Meydanı'nda Cebelü'r-Rahme'nin altında vakfe yaptık. Vakfe akşama kadar devam etti. (Resim 219 ve 220'de) Arafat Dağı'nın üzerindeki hacıları görebilirsin. Sonra Müzdelife'ye doğru harekete geçtik. Onuncu geceyi orada geçirdik. Sabah Meş'ar-i Haram'da Müzdelife vakfesini yaptık. Hutbeyi dinledik. Sonra Mina'ya yürüdük. (Resim 119'da) oradaki kampımızı görülmektedir. Akabe cemresini taşıdık. Kurbanımızı kesip

حُجَّاجُ فَوْقَ جَبَلِ عَرَفَاتٍ يَوْمَ ٩ الْحِجَّةِ سَنَةِ ١٣٢١

Resim 219: 9 Zilhicce 1321 h. senesinde hacılar Arafat Dağı'nın üstündeler.

الحجَّاجُ فَوْقَ جَبَلِ الرَّحْمَةِ بِمَلَابِسِ الْإِحْرَامِ سَنَةِ ١٣٢١ مِّنَ الْجِهَةِ الشَّمَالِيَّةِ

Resim 220: Hacılar ihram elbiseleriyle Cebel-i Rahmenin üzerinde. Resim kuzey tarafından 1321 senesinde çekildi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَشْكُرَهُ لَوْلَا رَحْمَتُ اللَّهِ عَلَيْنَا لَكُنَّا مِنَ الْخَاسِرِينَ

tıraşımızı olduk. Mina'dan hareket ettiğimizde Mekke-i Mükerrerme yolunda Sahihayn'da geçen şu hadisi hatırladık. “Şüphesiz ki Resulullah (s.a.s.) veda hacı yılı, Mina'dan dönerken şöyle buyurdu: “Bizim konaklama yerimiz inşallah Kinaneoğullarının Hayf'ında (kaşında) olacak.” Onlar orada kâfirlik üzere yeminleşmişlerdi. Muhassab ve Abtah orasıdır. Ebû Talib'in Şi'bi de orasıdır. Hz. Peygamberin o zaman orada konaklamasında, mecalsizlikten sonra gelen galibiyete bir işaret vardır. O, verilen nimetleri anlatmakla emrolunduğu için bu emre uymuştur. Bunda nimet verene teşekkür vardır.

Bunu hatırladık, Efendimizin (s.a.s.) sünnetine uymak arzusuna kapıldık ve o Şi'b'e uğradık. Orası Allah'ın kulu (Muhammed'e) nasıl yardım edip ordusunu aziz kıldığını, sıkıntılara nasıl sabır edildiğini gösteren, ebediyen hatırlanacak tarihi bir yerdir.

Bu Şi'b kıssası hakkında: “Açık ve net olma, istenen manayı verme, sözde yalan olmama gibi, belagat kriterleri açısından ‘Muallakat’ tan daha üstün olan muhteşem bir kasidedir.” denmiştir.

Resulullah (s.a.s.) Efendimizin Amcası Ebu Talip'in Şİ'B KASİDESİ

Onu Şi'b'de, yani dere içinde bulunan bir mahallede söyledi. Kureyş, Haşimoğullarıyla ilişkilerini kesmek üzere yeminleşmiş ve bu yemini sahife hâlinde yazmıştı. Bu mahalle, Haşimoğullarının Resulullah (s.a.s.) ile beraber sığındığı Ebu Talip'e ait idi.

Bu Şi'b aslında Abdülmuttalib'e aitti. Oğulları arasında onu taksim etti. Bu arada Hz. Peygamber (s.a.s.) de babasının payını aldı. Haşimoğullarının konağı ve meskenleri orada idi. O kasidede mealen Ebu Talip şöyle der:

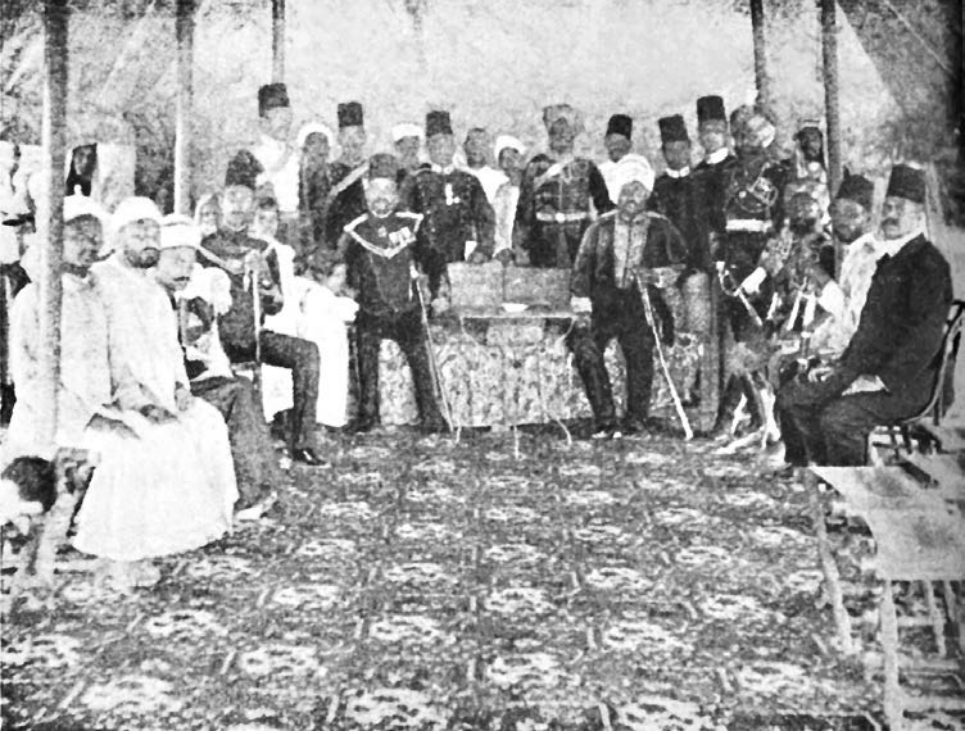
Allah bizim yerimize Abdişems'e, Nevfel'e, Teym'e ve Mahzum'a ceza versin. Çünkü onlar atalarına isyan edip günah işlediler. // Topluluğumuz arasında sevgi ve kaynaşma vardı, araya ayrılık soktular. Haram olan bir şeye ulaşmamaları için (Allah cezalarını versin) // “Allah'ın evine yemin olsun ki biz Muhammed'e galip geleceğiz.” dediğiniz zaman yalan söylediniz. Henüz Şi'b'in yanında nasıl ayakta durulduğunu göstereceğimiz günü görmediniz.”

Şi'b kıssasının özeti şudur: Kureyş kâfirleri Hz. Peygamber'in (s.a.s.) izzetini görmüşlerdi. Zira on kadar arkadaşına Habeşistan'a hicret

etmesini emretmiş, Hz. Hamza (r.a.) ve ondan üç gün sonra da Hz. Ömer (r.a.) Müslüman olmuş, İslam kabileler arasında yayılmaya başlamıştı. Bunun üzerine Rasûlullah'ı (s.a.s.) öldürmek istediler ve Ebu Talib'e geldiler. Kardeşinin oğlu (Hz. Muhammed'i, öldürülmek üzere kendilerine verip onun) yerine, aralarında en çalımlı genç olan Umâre b. Velid'i (hizmetçi olarak) almasını teklif ettiler. O bunu kabul etmedi. Haşimoğullarını ve Muttalipoğullarını topladı. Cahiliye âdetlerine olan bağlılıkları gereği inanmayanları dâhil, Resulullah (s.a.s.) ile birlikte o Şi'b'e girdiler. Kureyş, Resulullah'ı (s.a.s.) kendilerine teslim edene kadar onlarla ilişkilerini keseceklerine dair bir sözleşmeyi bir sahifeye yazıp Kabe'ye astılar. Bu Peygamberliğin yedinci senesinde idi. Yazan kâtip, Mansur b. İkrime b. Hişam'ın eli kötürüm oldu. Müslümanlar iki - üç yıl o hâl üzere kaldılar. Çok gizli olmadıkça onlara hiçbir şey verilmiyordu. Hac mevsiminden, hac mevsimine dışarı çıkabiliyorlardı. Sonunda beş kişi o sahifeyi kaldırmak için kalktı. Başlarında Hişam b. Haris vardı. Diğer dördü: Peygamberimizin halası ve Abdülmuttalib'in kızı Âtike'nin oğlu Züheyr, Züm'a b. Esved, Mut'im b. Adiy ve Ebu'l-Bahterâ idi. Resulullah (s.a.s.) Ebu Talib'e, Allah'ın kendisine şunu vahy ettiğini haber verdi: *"Bir tîr güve o Sahife'ye musallat edildi ve onda bulunan ne kadar zülüim ve akrabalarla ilişki kesmeye dair ne varsa hepsini yedi. Sadece "Allah" adını bıraktı."* Ebu Talip bunu müşriklere gösterdi ve hakperest insanlar sayesinde Müslümanlar bu Şi'b'den serbest bırakıldılar. (...)

Resulullah Efendimizin (s.a.s.) Şi'b'de bulunan izlerinden feyizlendikten sonra Mekke'ye hareket ettik. İfâda tavafını yaptık. Sonra aynı gün diğer cemreleri taşlamak üzere Mina'ya döndük. Subaylar ve görevlilerle birlikte Hindistan'a ait Behûbal kraliçesinin oğlunu Mina'daki çadırında ziyaret ettik. Orada bulunuşumuzun fotoğrafını çektim. Bunu (Levha: 221) de görebilirsin. Ben kraliçenin oğluyla birlikte çadırındaki koltuğun üzerindeyim. Onun yanında beraberinde getirdiği iki Hintli subay var. Resmin ön tarafında sağda Muhammed Ebu's-Suud Efendi ve Muhammed Suudî Efendi var. Soldaki beyaz sarıklılar mutavvıflardır. Onların peşinden Ali İsmail Bey geliyor.

12 Zilhicce (29 Şubat) Pazartesi günü Mina'dan Mekke'ye ayrıldık. Mahmili geleneğe uyarak Mescid-i Haram'ın içine yerleştirdik. Bedevilerin biri Mina'dayken hırsızlık yapmaya çalıştı. Kışlamıza yaklaştığında "dideban (bekçi)" kendisine seslenmiş. Cevap alamayınca

Resim 221: Behubal kraliçesinin oğlu ve mahmil zabıtları 1321 h. senesinde Mina'da.

kurşun atmış ve bedevi hayatını kaybetti. Mekke'ye döndüğümüzde bedeviler intikamlarını aldılar. Onlardan birisi 13 Zilhicce gece saat 5.30 da "dideban"lık yapan asker Ahmet Şihâbüddin'e kurşun attı ve bu asker yere yığılıp şehit oldu. Bunu Maiyyete (hidive) ve içişleri bakanlığına 13 Zilhicce'de telgrafla bildirdik. Şerife ve valiye olanlardan mahzun olduğumuzu bildiren birer mektup yazdık.

HACILARA SALDIRI

Mekke'ye gelmeden evvel 17 Zilkade günü mahalli Araplar, bir kafileye Cidde ve Mekke arasındaki Bahre'de iken saldırmış. Bazı erkek ve kadınları öldürmüşler. Çoğunu yaralamışlar. Eşyalarını, paralarını ve mücevherlerini almışlar. Aralarında pek çok Mısır ve Sudanlı varmış. 29 Zilkade'de Mekke'ye geldiğimizde o hacılar yana yakıla bize geldiler. Ellerindeki paralarının gasp edildiğini bildirip şikâyetlerini ilettiler. İyilik ve ihsan sahiplerini, bu yolda kalmışlara yardım etmeye çağırdık. Herkes elinden geldiği kadar yardımda bulundu. Hükümete bu ve diğer hadiseler ile alakalı, 27 Zilhicce 1321 h. (15 Mart 1904 m.) tarihinde

bir rapor yazdım. 20 Muharrem (6 Nisan) 1322 Çarşamba günü çıkan Vekâyi-i Mısriyye gazetesi sayı: 40'ta neşredildi. O Arapların ahlakını, Beyt-i Haram'a giden insanlara, bölgeye hükmedenlerin nasıl davrandıklarını bilmen ve hakikatleri kavraman için o raporun özetini vereceğiz.

Girişten sonra şöyle dedim: "Mekke'ye geldikten sonra mahmile eşlik etmeyen Mısırlı hacılar bize acele ile geldiler. Cidde ile Mekke arasında Mahalli Arapların bunlardan bazısını öldürdüğünü, bazılarını yaraladıkları ve mallarını gasp ettiklerini, Mekke'deki doktorların da tedavi etmek için yüksek ücretler aldıklarını haber verdiler. Ben de mahmilin doktorlarına hacıları bedava tedavi etmeleri için emir verdim. Para yardımında bulunması için insanlara avuç açtık. Bazı yardımlar yapıldı. Çoğu Mekke'den Cidde'ye, oradan Yenbu'ya ve Medine'ye kadar mahmile eşlik etmek istediklerini bildirdi. Onlara buna benim imkânımın olmadığını haber verdim. Çünkü mahmil muhafızları böyle büyük bir topluluğu koruyamazdı. Hem de kafilenin çok olması bizi yolda geciktirirdi, çünkü kuyularda gerekli suyun herkes tarafından alınması için daha uzun zamana ihtiyaç duyulacaktı. Validen yolda onları koruyacak bazı askerler vermesini talep ettim. Fakat askerlerin az, kabilelerin çok olduğu için özür dileyerek bunu yapamayacağını söyledi. Mekke'ye vardığımız gece bazı mahalli Araplar üç yerden kamp yerimize yaklaşır, bazı eşyaları çalmaya çalıştılar, fakat emellerine nail olamadılar. Bunu hissettiğimiz an tertibatımızı aldık ve geceyi teyakkuzda geçirdik.

Biz gelmeden evvel bazı Mısırlı hacılar Medine'ye gitmek istemişler. Devencilere deve ücretlerini ödedikten sonra, mahmilin kamp kurduğu yerde toplanmışlar. Araplar onlara saldırıp bazılarını öldürmüş, bazılarını yaralamış ve mallarını gasp edip kaçmışlar. Ben devletli vali ile gasp edilen malların sahiplerine ödeme yapılması için konuştum. Bana araştıracağını vaat etti. Devletli Şerif ile görüştüğümde, Yenbu Yolu'nu değil de, Râbiğ yolunu kullanmamızı istediğine dair bir meyli olduğunu gördüm. Bu konuyu benimle konuştuğunda Mısır hükümetinin buna karar vermedikçe yolun değiştirilemeyeceğini, sonra Bab-ı Âli'nin (pa-dışahlığın) bunu kabul etmediğine dair bir işaret bulunmadığını söyledim. Meğer bütün bunların sebebi Yenbu mülki amirinin Şerif'e yazdığı, Yenbu'da suların az olduğuna dair mektup imiş. Râbiğ yolunda eşkıyaların çok ve yolun uzun olduğunu bildiğim için hükümetimize Yenbu'da bizim için tedbir alması için yazı yazdım. Hükümet oraya vapurla yeterli suyu gönderdi ve böylece zorluklar aşılmış oldu.

Mine'den Mekke'ye ulaştığımız gece Harb bedevileriyle Hüzeyl bedevileri arasında Hükümet divanın önünde bir çatışma çıktı. Hiç hükümete aldırmadılar. 8 kişi öldürüldü. Şerifin yardımcıları olan mutavvıflar Mısırlı hacılara çok eziyetler ettiler. Zorla onlardan Hicaz Demir Yolları için para topladılar. Para vermek istemeyenleri hapsediyorlardı. Hapiste olduğunu bildiklerimizin hepsini hapisten çıkardık. Şerifin menfaatine zarar verdiği gerekçesiyle Şam Mahmili'nden deve kirala-yan bir Mısırlıyı da hapsetmişler. Zira Şam Mahmil kafilesini taşıyan de-velerden vergi alamıyorlarmış. Çünkü onlar Şam'dan geliyor. Şerife ve valiye bu işkenceleri şikâyet ettik. Birincisinin cevabı hemen “*Şüphesiz ki siz yalancısınız.*” demek oldu. Bunları ispat etmeye hazır olduğumuzu, ona resmi yazıyla bildirdik. Bize, hacıların işlerine karışmamamızı yazdı. Vali ise, yardım vermeyenleri, mutavvıfların hapsedtiğini itiraf etti.

Raporumda 17 Zilkade'de Cidde ile Mekke arasında, öldürülen, ya-ralanan ve soyulanların isimlerini açıklayan bir ek sundum. Bu ekte her birinin Mısır'daki beldesinin ismini, ne kadar parasının soyulduğunu, yardımseverlerin verdiği paralardan ona ne kadar verildiğini belirttim. Bu yardımlar 109 cüneyh 700 millimi bulmuştu. Tevafuk eseri, meşhur Kur'an kârî Şeyh İsmail Sükker yanımızda mevcut idi. Merasimi o yu-muşak ve nağmeli sesiyle, sadaka ayetlerini okuyarak açtı. Okumasını bitirdiğinde 20 kuruş teberruda bulundu. Onu İbrahim Mustafa Bey 10 cüneyh vererek takip etti. Meşhur Şeyh Haddâd kafilesinden çok mik-tarda para topladı. Onu yardımseverler takip etti. Allah en güzel şekilde onları mükâfatlandırın. (...)

7 Zilhiccede Bahre ile Cidde arasında bir başka kafile soyulmuş. Ahaliden biri Arafat havuzlarında duş alırken askerlerden biri kesesini gasp etmiş. Kesede 10 cüneyh varmış. Valiye bunu yazı ile bildirdim. Suçluya gerekenin yapılacağını bildirdi.

Bütün bu olayları hükümetimize haber verdim. Şerif ve vali karşılık verileceğinden korktu ve Mısırlı hacılara iyi davrandı. Daha önceleri kimsenin razı olmayacağı bir yoldan gitmeye onları zorlarlar iken, “Hangi yolu isterseniz gidebilirsiniz” diyerek serbest bıraktılar. Mutavvıflar ve hükmedenlerin elamanları hacılarımıza karşı, öncekilerden daha iyi bir davranış içine girdiler. Akıtılan o kanlar ve yapılan bu zulümler sebe-biyle, Mısırlılar gibi Hintliler ve Cavalılar da ayaklandı. (...)

DEVELERİN ÜCRETİ

Mekke Medine arası gidiş dönüş herkese şıkdifli yani iki kişinin binebileceği semere sahip develerin ücreti 46 Mecid riyali, tek kişinin bineceği semere sahip alanların ücreti 45 Mecid riyalidir. Çift kişilikler Mekke, Medine ve Yenbu arası 41, tek kişilikler 40 riyaldir. Gidişli gelişli Mekke ve Arafat ücreti ise 15 riyal “Berm” yani yaklaşık 135 kuruştur.

Şerif bizim develerimizin ücretinin deve başına geçen seneden yarımsar cüneyh artırılmasını istedi. Bu ziyade Cidde’den Mekke’ye ve Arafat’a, oradan da yine Mekke ve Cidde’ye dönüş ücretinde idi. Onun bu isteğini hükümetimize telgrafla bildirdim. Hükümet ise İstanbul’daki Sadaret-i Uzma ile haberleştiğini, ücretin Mekke valisine bildirildiğini söyledi. 20 Zilhicce’de valiyle görüşüm. Şerife karşı bana yardımcı olacağını bildirdi. Ertesi gün şerifle görüşüm. Mısır hükümetinin razı olduğu miktarı tasdik ettiğini haber verdi. Yenbu, Medine arası dâhil bütün deve ücretleri hesap edildiğinde bizden açıkça 1.000 cüneyh ziyade istemişti. Eğer hükümetimiz Sadaret-i Uzma ile görüşmeseydi. Şerif yolun tamamında 2.000’den azına razı olmazdı.

BEHÛBAL KRALİÇESİ

1321 h. senesinde Hindistan Behûbal بهوبال kraliçesi bizimle birlikte haccetti. Mekke’de 13 gün kaldı. Fakirler ve miskinler için iyilik ve rızık kaynağı oldu. Duyduğuma göre bu müddet zarfında evinde 3.000 cüneyh ödemiş. İki mahmilin emir, subay ve memurlarını sofrasında akşam yemeği yemek için çağırılmışlardı. Davete icabet ettik. Bizi bir grup atlı ile kraliçenin oğlu evin kapısında karşıladı. Biraz dinlendikten sonra meşrubatlar sunuldu. Sonra kraliçe geldi. Peçeli olarak selamladı. İslam selamıyla “Es-Selâmû Aleykûm” dedi. Biz de selamına karşılık verdik. Kalplerimiz sevinç ve neşeye doldu.

Doğunun büyük hanımefendileri içinde bizim istikametli dinimizin edeplerini uygulayan kimseler olduğu için Allah’a hamd ettik. Selamdan sonra bize “Hoş geldiniz” deyip hâl hatır sordu. Ümmülkurâ’da olduğundan dolayı içinde hissettiği büyük mutluluğu bize aktardı. Çünkü İslam’ın içtimai bir farzını yerine getiriyordu. İki mahmil adamlarının kendi davetine icabet ettikleri için sevinci daha da artmış. Biz de ona

davetinden dolayı teşekkür ettik. Sonra bize bir defa daha kendisine hac nimeti vermesi için Allah'a yalvardığını, yine böyle bir daha toplanmamız için dua ettiğini söyledi. Benden yüce hidive selam söylememi istedi. "Baş üstüne." dedim. Daha sonra ayrıldı. İçinde Allah biliyor ya, büyük bir sevinç vardı. Konuşmasını Hintçe yaptı. İngiltere'nin Cidde konsolosunun vekili doktor Muhammed Hüseyin Efendi bizim için Arapçaya tercüme etti. Yemek uzun bir sofrada verildi. Üzerine düzgün bir şekilde, muhteşem kaplar içinde hoş yiyecekler konmuştu. Her tür adamın önünde hususi bir kap vardı. Ortada ise büyük kaplar vardı. İsteyen daha fazla yemek alabiliyordu. Yemekte bize kraliçenin oğlu bir konuşma yaptı. Konuşmasının bir kısmını İngilizce bir kısmını Arapça yaptı. Teşekkür ederek ve diğer Müslüman kadınların dinin edeplerine bağlılıkta, Frenk âdetlerini terk etmede bu kraliçe gibi davranmasını Allah'tan dileyerek ayrıldık. Bizim dinimiz her ne ki iyidir, onu almıştır. Her ne ki kötüdür, tehlikelidir, onu bırakmıştır.

Ey kardeşim. Bak hac farızası, değişik ümmetleri, dili farklı ırkları nasıl kaynaştırıyor. Müslümanlar arasında kopmayan kulplara sahip nasıl muhabbetler bırakıyor. "Yeryüzündekilerin tamamını bağışlasaydın onların kalplerini kaynaştıramazdın. Fakat Allah onların aralarını kaynaştırdı. Şüphesiz ki o azizdir ve hikmetlidir. (el-Enfal, 63).

Bu kraliçenin oğluyla Mina'daki ziyaretleşmemizi ve fotoğrafını daha evvel vermiştik. Şerif Avnürrefik bu emirenin Mekke'den Medine'ye yolculuğu esnasında eşlik etmeleri için temsilciler göndermiş. Fakat bedevileri razı edeceğiz diyerek, kendisinden bol bol para almışlar. Allah biliyor ya o paraların çok azı bedevilere ulaşmıştır. Esas hırsızlığı bunlar yapmışlar. Bunu çok kimseden duydum. Kraliçenin yanında 90 atlı ve 4 subay vardı. (...)

MAHMİLİN MEKKE, CİDDE VE YENBU SEFERİ

Devletli validen mahmilin çıkış töreninin 23 Zilhicce 1321 h. (11 Mart 1904 m.) tarihinde Cuma günü olacağına dair bir yazı geldi. 1318 yılındaki hacda tanıttığımız gibi o gün merasimi yaptık. Resim 222'de Şam Mahmili'ni ve Mekke'deki törenini görebilirsin. Onun önündekiler Tük askerleridir. Arkadaki evler ise Sa'y yerindeki Şeriflere ait evlerdir. 25 Zilhicce de Mekke'den Cidde'ye yola çıktık. Cidde'ye ayın 26'sında ikinci vakti vardık. Mahmilin himayesinde Mısırlı ve diğer

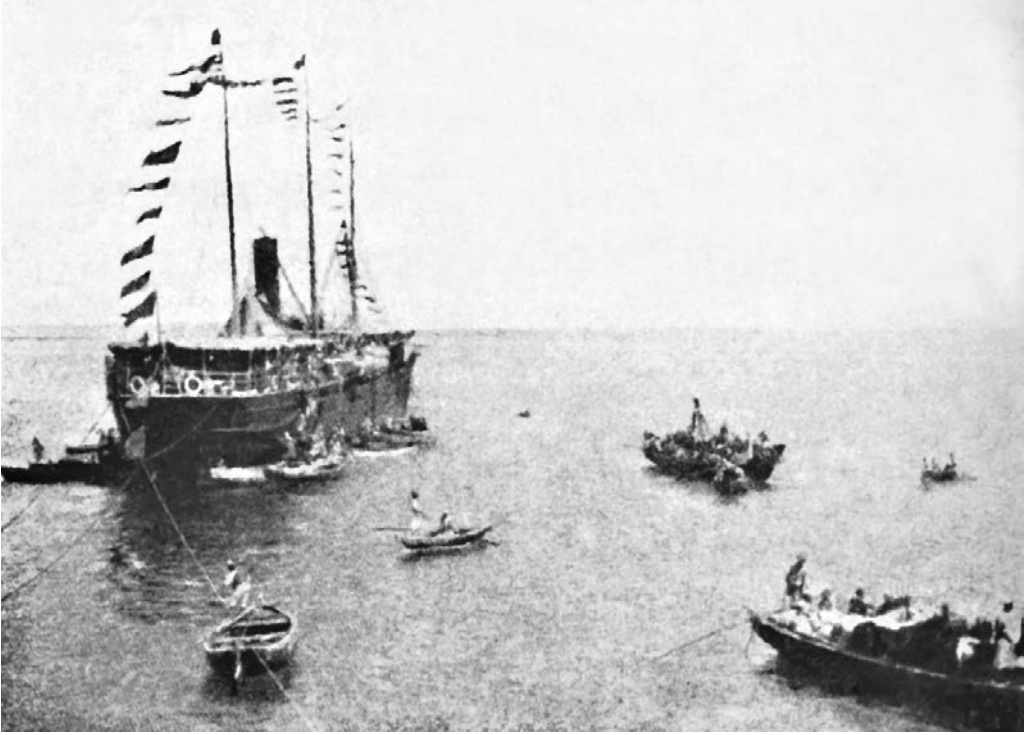
المحمل الشامي وحنفلة توديعه بمكة
وامامه عساكر توكبه ومنازل الاشراف بالمعنى سنة ١٣٢١

Resim 222: Şam Mahmili ve Mekke'den uğurlanış töreni. Önünde Türk askerleri, ardında ise Mes'â'da şeriflere ait evler görülüyor. Yıl: 1321

yerlerden pek çok hacı Cidde'ye geldi. Mısırlılar ve diğerleri bizim kafileyle birlikte olmak istediler. Ben onlara bunun mümkün olmadığını söyledim. Çünkü onlar 9.000 kişi idiler. Benim onların çok kalabalık ordularına karşı, güveni garanti edecek bir gücüm yoktu. Yine de ben önde gelenlere ve büyük ailelere bizimle gelebileceklerini söyledim. Kafile Mekke'den Cidde'ye giderken develerin sayısı 3.000'den az değildi. salimen oraya vardık. Yolda herhangi bir hadise olmadı. Sadece, mahmil develerinden biri Bahre'de hastalandı ve çabucak öldü.

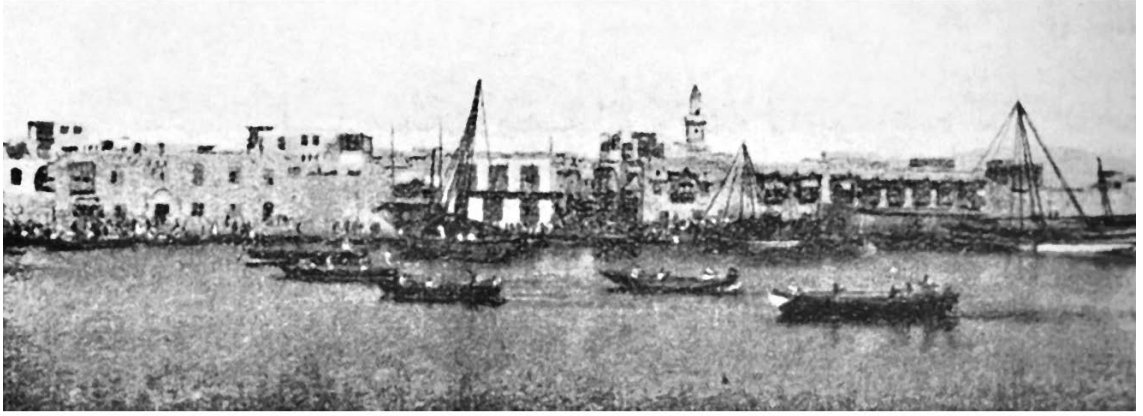
29 Zilhicce 1321 h. tarihi perşembe günü Arap saatiyle 8.00'de Rahmaniye Vapuru'yla Cidde'den kalktık, fakat iki dakika sonra kuma saplandı. Yürüyüşünü durdurdu. Yolcularını başka bir vapura aktardıktan sonra 1 Muharremde Cuma sabahı yürütülebildi.

Resim 223: Rahmaniyye vapuru Yenbu'da bayraklarla süslenmiş hâlde. Yıl: 1321.

Vapur iskelede dururken şöyle bir hadise oldu. Kaldırma aleti, “Vinç” vapuru harekete geçirmek için döndürüldüğünde, vapurdaki üçgen şeklindeki demir kazığın etrafına kalın bir halata bağlanmıştı. Halatın diğer ucu deniz dibine indirilen kancalara bağlı idi. Kancalar deniz tabanına dişlerini geçirmiş idi. Bu şekilde döndürülüp vapur hızla yol almaya başlayınca halat demir kazıktan kaçtı. Bana dizimden çarptı ve “güverte” ye attı. Baygın düşmüşüm. Kaderde Allah’ın lütfu olmasaydı, beni denize atacaktı. Hiç hatırıma gelmeyen şey olacaktı. Şükür, Allah selamet verdi.

Vapur Cidde'den Cuma günü Arap saatiyle 5.30'da kalktı. Yenbu'ya ertesi gün 2 Muharremde saat 4.30'da ulaştı. Hemen karaya inmedik. Yenbu'da sular az olduğu için iki gece vapurda kaldık. Resim 223'te mahmil vapurunu bütün devletlerin bayraklarıyla süslenmiş şekilde görebilirsin. Mahmil o resimde küçük bir teknenin üstünde karaya çıkarılıyor. Diğer tekneler, hacıları ve eşyalarını çıkarıyor. Resim 224'te Osmanlı askerleri ve ahali bizi selamlamak için gelmemizi bekliyorlar. Askerin görüntüsü, tanıtıma ihtiyaç bırakmıyor.

Resim 224: Yenbu'ul-Bahr'dan bir manzara.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَارَأَ الْإِنْسَانَ مِنْ أَحْسَنِ عِجَالٍ
 وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ
 وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ

Mahalli Arapların çoğu Yenbu'ya gelmiş. Aşırı isteklerde bulundular. Sadece Halil b. Huzeyfe 3.000 Taki Riyal istedi. Şeyhlerin çoğu ve diğer bazı fertler onun isteği gibi isteklerde bulundular. İstekleri toplamda 23.000 riyali yani 2.300 Mısır cüneyhini buldu. Çünkü bir Taki riyalin kıymeti 10 kuruştur. Şöyle söylediler: “Bu yıl mahmil aslında üç mahmildir: Biri Mısır’a ait, biri Merâkeş sultanına, diğeri de Borneo sultanına. Bu iki sultandan maksatları Merakeş harbiye bakanı ile Borneo hac emiri İbn-i Dinar idi.” Onlara şunu dedim: “Sizin bu istekleriniz ‘defterhane’ye olduğu gibi yazıldı.” Bazı şeyhler bize mektup yazdı. İçinde isteklerini belirttiler. Bizi sakındırıp korkuttular. (...)

Bize Şeyh Sa'd Cezâ'dan da bir mektup geldi. (Resim: 226). Subh şeyhlerinden de bir mektup geldi. Geçen yılki ve bu yılki mükâfatlarını talep ediyorlardı. Onlar Salimoğullarının bizimle karşılaşp, harp etmeye azimli olduklarını, bize karşı ayaklanmak için diğer şeyhleri kışkırttıklarını bildiriyorlardı. (Resim: 227). Halil b. Huzeyfe'den bir başka mektup daha geldi. Geçen 25 yıllık tahsisatları ödemezsek bizi cezalandıracağını söyleyip bize gözdağı veriyor, bizi uyarıyordu. Mektubunda şöyle diyordu: “Sizinle buluşma yerimiz 6 Muharrem 1322 h. tarihinde Hayf tarafıdır.”

Kendimizi tehditler savuran, şimşekler yıldırımlar saçan vaatler ve müsrif taleplerle dolu mektuplar arasında bulduk. Yenbu kaymakamı, Cüheyne emiri, şerif tarafından görevlendirilen memur, yine şerifin toplayabildiği kadar deve toplamak için gönderdiği Derviş el-Habâşi, istekler hususunda o aşırı insanları ikna etmek için ellerinden geleni yaptılar. Fakat onlar ikna olmadılar.

Hükümet, devletli Şerif ve vali ile bu nazik konuda haberleşmek için telgrafhanenin bulunduğu Cidde'ye gitmek mecburiyetinde kaldım. 8 Muharrem (24 Mart) Perşembe günü yola çıktım. Ertesi gün Cidde'ye vardım. Oradan valiye ve şerife, Ehâmide Araçlarının, geçen yıl yazı yazarak vazgeçtikleri eski isteklerini yeniden gündeme getirerek, kuvvet kullanarak engelleme yapmaları sebebiyle mahmilin hâlâ Yenbu'da olduğunu telgrafla bildirdim. "Bize güvenceler verilmedi. Büyük bir askerî gücümüz de yok. Kafitemizin selametle Medine'ye ulaşması ve ziyaretten mahrum kalmaması için bize yardımınızı bekliyorum." dedim.

Maiyyet-i Seniyyeye (hidive) ve içişleri bakanlığına da aşağıdaki telgrafi çektim:

Hidiv hükümetinin Hicaz hükümetiyle haberleşmesi sonucu Yenbu Yolu'ndan Medine'ye gidecek bütün hacılara kolaylık sağlandı. Ama mahmil bu yolda bazı engellemelerle karşılaştı. Beraberimizde Merakeş Harbiye bakanı ve Sudan kafilesi de var. Mahalli Araçlar, beklenmedik bir şekilde, biz Cidde'den hareket etmeden evvel, geçen yıl verdikleri sözden döndüler. Bize güvence vermeyi kabul etmediler. 25 yıllık tahsisatlarını ve 1.000 cüneyh mükâfat verilmedikçe, kuvvet kullanarak mahmilin geçişine mani olacaklarını ilan ettiler. Mahmil bir haftadır Yenbu'da. Başkalarına bir şey yapılmazken, kendilerinin ziyaretine mani olunduğu için, hacılar üzgün. Ziyaretlerinin sağlanmasını istiyorlar. Yenbu'da bana yardım edecek kimse bulunmadığı için şerif ve vali ile haberleşmek maksadıyla tek başıma Cidde'ye döndüm. Destek rica ediyorum. Hicaz hükümetinden mahmile ve kafilesine kötülük dokunmayacağına dair taahhit istiyorum.

İbrahim Rif'at

Bu iki telgraf, Cidde'ye vardığım gün gönderildi. Ertesi gün içişleri bakanından cevap geldi. Şerif ve vali ile yapılan muhabereden sonra, mahmil ve kafilesinin, Yenbu-Medine arasında korunacağına dair bir söz vermez, bütün güçleriyle size yardımcı olmazlarsa hacıları Medine'ye gitme hususunda serbest bırakın. Gitmek isteyenlere ihtiyaç duydukları teminatı verin, kendiniz, mahmil ve dönmek isteyen hacılarla geri dönünüz.

Bu cevabın bir suretini şerif ve valiye gönderip süratle cevap vermelerini talep ettim. Zira Yenbu'ya gelen son vapur 12 Muharrem (18 Mart) Pazartesi günüydü. 11 Muharrem de cevap verdiler ve mahmilin Tureyf Yolu'ndan gitmesini söylediler. –Bu yol Yenbu Yolu'ndan iki gün

fazladır.- mahmile Yenbu'dan Osmanlı askerleri eşlik edeceğini, yolda Medine'den gelen başka askerlerin onları karşılayacağını bildirdiler.

Cüheyne emiri Şeyh Abdullah da bize telgraf çekerek, Tureyf Yolu'ndan Medine'ye varıncaya kadar kafilemizin selametle muhafaza edileceğini taahhüt etti. Kendisine taahhüdünü ikrar ettirdik. 12 Muharrem'de (28 Mart) Maiyyet-i Seniyyeye ve içişleri bakanına, iki gün fazla süren Tureyf Yolu'yla Yenbu'dan Medine'ye yolculuğumuz hususunda bize yardım sözü verildi. Yarın Yenbu'ya gidiyorum, diye telgrafla bildirdim.

Cidde'deki vali vekili benden valinin görüşmek için telgrafhaneye gelmemi istediğini bildirdi. Telgrafhaneye gittim ve geldiğimi bildirdim. Telgrafta benimle konuşmaya başladı. Vekili olan Cidde kaymakamı Ali Yûmni Bey ona tercümanlık ediyordu. "Siz mahalli Araplara eski tahsisatlarının verileceğini vaat etmişsiniz." dedi. Ben de "Geçmiştekilerin verileceği sözünü vermedim. Aksine altını kendi mühürleriyle mühürledikleri bir yazı aldım. Onlar eski tahsisatları istemekten vazgeçmişlerdi." dedim. Sonra bana "Bekle." dedi. Kısa bir süre sonra aşağıdaki telgrafi gönderdi. Tercümesi şudur:

Vali vekili vasıtasıyla, Cidde'de bulunan Mısır Mahmil muhafızına.

Cidde'ye vardığımız gün bize ve devletli şerife gönderdiğiniz telgraf ulaşınca meseleyi Bab-ı Âli'ye arz ettik. Hakikatı onlara açıkladık. Geçen sene vaat edilen eski tahsisatlar ödenmedikçe mahmilin Medine'ye gitmesine mani olunmasına işaret eden bir emir geldi. Eğer bunlar ödenirse, mahmil yola çıksın. Ona yeterli sayıda Osmanlı askeri eşlik edecektir. Herhangi bir saldırı yapılmayacaktır. Bu durumda, diim size icazet verdiğimiz Tureyf Yolu'ndan Medine'ye gitmeniz de mümkün değildir. Biz Yenbu kaymakamına bunu haber verdik.

Hicaz Valisi ve "Kumandanı" "Yaver-i Ekrem" Ahmet Râtip.

Telgrafi okuduğum an içimi bir dehşet kapladı. Vali vekili halimi anladı ve vaziyeti valiye telgrafla bildirdi. Burada bir gariplik yok. Çünkü gerçekten mahmilin, o mahalli Araplara o anormal borçları bulunsa bile, hacıların Âdemoğlunun Efendisini (s.a.s.) ziyaret etmesine, irade-i seniyyenin (padişahlık emrinin) mani olacağı, hiçbir zaman aklına gelmezdi.

Maiyyet-i Seniyye'ye ve içişleri bakanlığına bu engellemeyi haber verdim. Mahalli Araplara eski tahsisatların ödeneceğine dair hiçbir söz

vermediğimi, aksine onlardan bu vazgeçmeye dair yazı aldığımı, bu seneki tahsisatları onlara dağıttığımı tekrar tekit ettim. Yenbu'ya kalkan yarınki son vapurla yola çıkacağımı bildirdim.

Aynı şekilde şerif ve valiye de o sözü inkâr eden ve Mısır hükümetinin yanında, eski tahsisatlardan vazgeçildiğini bildiren bir yazı bulunduğunu, geçen yılki ödemeleri yaptığımı hatta onun da üzerinde 5.000 riyal mükafat ödediğimi, bu yılki tahsisatları da defterde kayıtlı olduğu üzere ödediğimi, Yenbu Yolu'ndan geçerken bu yılın mükafatını da vereceğimi bildiren bir telgraf gönderdim.

Cidde'deki naibi vasıtasıyla bize validen cevap geldi. "Eski tahsisatların ödeneceğine dair verdiğiniz sözü halk arasında yayılan söylentilerden biliyoruz. Eğer bunların ödenmesi mümkünse bunu Mısır hükümetine şimdi yazıyla bildiriniz. Ödemeyecekseniz, sefer yok. Münasip gördüğünüz tedbirinizi alın." deniyordu.

Gerçek cevap 12 Muharrem (28 Mart) günü son vapur Yenbu'ya kalkarken verildi. Vapurun kalkma vakti yaklaştığında ona bindim. Yürüyüş için hazırlıklarımı tamamlayıp demir aldıktan sonra küçük bir kayık içinde apar topar bir Osmanlı subayı geldi, bana bir kâğıt verdi. İçinde bugün yeni bir irade-i seniyye çıktığı için devletli valinin, kendisiyle görüşmem için Yenbu'ya gitmeden evvel telgrafhaneye gelmem emrediliyordu. Ekte Cidde kaymakamı Ali Yümnî'nin imzası vardı.

Mecburen vapuru terk edip kayığa bindim. Sefer ümidim kalmamıştı. Zira bir hafta geçmeden, Cidde'den kalkacak başka vapur yoktu. Bizim kayık harekete geçmeden bize doğru gelen bir başka kayık gördük. Üzerinde Cidde'deki vali naibi vardı. Vapura durması için mendil sallıyordu. Bize ulaştınca bize irade-i seniyye geldiğine dair müjde verdi. Onun tercümesi aşağıdadır.

Cidde mülki amiri vasıtasıyla Mısır Mahmili'nin Cidde'de bulunan muhafızına çok acele.

Dün Mısır Mahmili'nin tahsisatları ödemedikçe hareket edemeyeceğine dair haber vermiştik. Fakat şimdi Divân-ı Sultanî başkâtibinden bize ulaşan bir irade-i seniyye çıktı. Askerler eşliğinde mahmilin Medine'ye gitmesine hükmediyor. Yol daha önceden seçildiği gibi Tureyf Yolu'ndan olacak. Bunu biz Yenbu'daki naibimize, oradaki kumandana ve Ciiheyne emirine bildirdik. Medine mülki amirinden de sizi yolda karşılayacak askeri bir kuvvet

Resim 228: Yenbu'l-Bahr'dan bir manzara.

göndermesini istedik. İnşallah emniyetli ve sağlıklı bir şekilde Medine'ye gider gelirsiniz. Mısır içişleri bakanına bunu haber veriniz.

12 Muharrem 1322 h. (28 Mart 1904 m) tarihinde yazıldı.

*Hicaz Valisi ve Kumandanı
"Yaver-i Ekrem" Ahmet Râtip*

Vapurda maiyyet-i seniyye'ye ve içişleri bakanına, irade-i seniyye gereği Tureyf Yolu'yla Medine'ye gideceğimizi bildiren bir telgraf yazdım. Telgrafhaneden göndermesi için Cidde valisine teslim ettim. Bu 13 Muharrem (29 Mart) günü idi.

Birinde seferin engellendiğini, diğerinde serbest bırakıldığını bildiren her iki telgraf da aynı gün 28 Mart 1904 m. tarihinde çekilmesi dikkat çekiciydi. Fakat ikinci, salı gecesini saat 5.30'a kadar telgrafhanede bekletilmiş, ancak 29 Mart salı günü Arap saatiyle saat 2.30'da ben gemideyken gönderilmişti. Nasıl oyun ama!

Almanya vapuruyla 12 Muharrem 1322 h. salı günü Cidde'den yola çıktım. Çarşamba günü ayın 13'ünde Yenbu'ya vardım. Beni hacılar karşıladı. Onlara Resülullah'ı (s.a.s.) ziyaret edecekleri müjdesini verdim. Bekleme sıkıntısı ve vaziyetin gerginliği üzerlerinden kalktı. Resim 228'de iskelenin kaldırımında benim gelmemi bekleyen hacıları

الوزير السيد المهدي بن العربي

الوزير السيد المهدي بن العربي
١٧٢٢

الوزير السيد المهدي بن العربي

Resim 232: Seyyid ve vezir Mehdi el- Münebbihi b. el-Arabi.

mahalli Araplara dağıtılması için Cüheyne emirine 500 riyal verdi. Mekke'de fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine pek çok sadaka dağıttı. Hatta hadis hafızlarından Şeyh Şuaybî'yi Haremeyn'in fakirlerine vakfetmek üzere bir akar (taşınmaz) almakla görevlendirdi.

Bedevilerin mahmile yaklaştığı haberi kendine ulaştığında hizmetçisine "Ey çocuk, sopayı getir." derdi. Sopadan maksadı atıyordu. Süratle ona binen, bedevilerin saldırmasını engellerdi. Silahlı askerleriyle çoğu defa bizim keşiflerimize katılmıştır. Atı dağlara süratle ve maharetle tırmanır, aynı şekilde inerdi. Bu vezir, Şerif Avnürrefik Paşa'ya, Hicaz Valisi Ahmed Ratip Paşa'ya nefis cevherlerden oluşan kıymetli hediyeler vermiş. Bana ve mahmil subaylarına da gümüş saatler,

tütün kutuları hediye etti. Yine onun ev halkı, bizim ev halkına gümüş kol saatleri hediye ettiler. Çoğunlukla beraber yiyip içtik. Çay takımları, beyaz madenden; bardaklar, altın kaplanmış billurdan idi. Üç ay bu vezirle arkadaşlık ettik. Kendisinden güzel ahlak, salih amel, cömert, babacan ve hayra koşan bir kişilikten başka bir şey görmedim. Yanında oğlu Seyyid Abdurrahman da vardı. Onda ileri görüşlülük ve asalet alametlerini müşahede ettik. Resim 232'de bu veziri üniformasıyla görebilirsin. Onları mühürleyip imzasını "Seyyid el-Mehdi b. el-Arabî el-Münebbihî" şeklinde attıktan sonra 17 Rebiü'l-evvel 1322 h. tarihinde bize hediye etti. Resim 245'teki onun oğludur.

Bu vezir konaklanacak her istasyonda çadırlarını nöbetçilerden oluşan bir daire ile çevirirdi. Nöbetçiler arasında birkaç metre aralık bulunurdu. Nöbetçilerin bir reisi olup elinde bir lamba ile dolaşırdı. Nöbetçilerden birinin önünde durduğu zaman şöyle hitap ederdi: “Eçep” Nöbetçi yüksek sesle ve Mağrip’e has lafızla şöyle cevap verirdi. “Es-Salâtü ves-Selâmü aleyke yâ Resulallah. Ya Çâhin-Nebi” Onu bırakır bir başka nöbetçiye geçer. Birincisine yaptığı gibi ikincisine de hitap eder. O dairenin etrafında aynı şekilde gece boyu dönmeye devam eder.

Bir gece bu emiri ziyaret ettik. Bize garip bir hadise anlattı. Osmanlı Türk askerlerinin kuvvet komutanı bir sabah bu vezirin çadırına gelmiş. Selam vermeden içeri girmiş. Bir sandalye almış,

üzerine oturmuş ve “Sizin adamlarınız gece boyu beni uyutmadı. Geceyi uykusuz geçirdim. Nöbetçilerin söylediklerini açıklayacak bir şeyler bulmak için sözlüğe baktım, açıklama getiren bir kelimeye rastlamadım. Sonunda sözlüğü attım ve onlara kulak verdim. Onların sözlerinde bir cümle anladım. Siz Devlet-i Aliyye’nin topraklarında iken, özellikle o sözü söylemeniz münasip değil.” Vezir ona, “O cümle nedir?” diye sormuş. O “Siz “Yaşa Abdülhamid” sözünü “Yaşa İngiliz” sözüyle değiştirmiyor musunuz?” demiş. Bunun üzerine vezir ona: “Kim “Yaşa İngiliz.” diyebilir, deyince kumandan, “Sizin nöbetçileriniz?” diye cevap vermiş. Vezir “Sen yanlış duymuşsun. Onlar “Ya câhi’n-Nebi” den başka bir şey demiyorlar. Senin kulağın onların hakiki söylediklerini araştırmadığı için bu uykusuzluğa maruz kaldın.” deyince utanıp ayrılmış.

Resim 245: Seyyid Mehdi el- Münébbihî b. el-Arabî'nin oğlu es-Seyyid Abdurrahman.

Bu seferimizde Darfur دارفور surre emini, yanlarında 100 asker ve harbiye ve mülkiye sınıfından beş Osmanlı büyüğünün bulunduğu dört Osmanlı subayı da vardı. Bunların Medine mülki amirine nispet edilen bir hadiseyi araştırmak için tayin edildiklerini öğrendim. Onların isimlerini ve neler yaptıklarını daha sonra anlatacağım.

İkinci Merhale: Yenbuu'n-Nahl'den Hayfu'l-Besne'ye:

Pazartesi sabahı saat 12.00'de birincisinden kalktık. 45 dakika sonra sağımızda bir hayfa rastladık. Hayf (الخيف), hurma ve diğer değişik ağaçların bulunduğu bahçedir. Çeyrek saat sonra solda bir başka büyük bir hayfa rastladık. Ortasında birçok ev vardı. 15 dakika yürüdük. Sonra "Süveyka" denen bir yere geldik. Orada Ehâmide Araplarından bir grup oturuyormuş. Kafilemizin arka kısmına birkaç el ateş ettiler. Orada top, bir bölük atlı ve bir "yüzbaşı"nın komutasında piyade askerler vardı. Yüzbaşı Musa Şükrü Efendi, onlara tüfeklerle ateş açılmasını emretti. Toptan üç el de, dana topu atıldı. Dağılarak kaçtılar. Evlerinden biri tahrip olunca ateşleri kesildi. Söylendiğine göre iki kişi yaralanmış ve hurma ağaçları telef olmuş.

Yenbuu'n-Nahl'den itibaren arazi biraz çakıllı ama yürümesi kolaydır. 45 dakika yürüdükten sonra, yürümesi çok kolay bir arazide sol tarafa yürüdük. Solumuzda bir hendek ve tarlalara rastladık. İki saat 15 dakika sonra bunlar bitti. Bir yarım saat sonra yol daraldı. Develer ikişer ikişer geçebiliyordu. Solumuzda sent ve selem ağaçları çoktu. Düz bir kısmında yol kayalık oldu. İki saat 58 dakika devamlı bir yokuşa tırmandık. Orada cama benzeyen damarlar yani cam levhalara benzeyen yan yan dizilmiş taş tabakalar vardı. Hayfu'l-Besne'ye (خيف البشنة) gündüz saat tam 6.00'da ulaştık. Geceyi orada geçirdik. Orada, Leymun Vadisi'ndeki gibi bir ayn (çay) mevcut. O çayı, Doğu Yolu'nun ikinci aşamasını anlatırken tanıtmıştık. Bisne Çayı sola doğru 55 dereceden 330 dereceye kadar kıvrılıyor. Biz de o kıvrımla beraber iki saat yürüdük.

Üçüncü Merhale: Besne'den Ümm-ü Hüseym'e

19 Muharrem (25 Nisan) Salı gecesini Arap saatiyle 10.00'da Besne'den kalktık. (...) Saat 3.45'te Üşeyhib الأشييب Kuyusu'na vardık. O taşla yapılmış olup derinliği 8,5 bâdır. Bir saat çeyrek dakika dinlendik. Hayvanları suladık. (...) Güneş battıktan yarım saat sonra Ümmü Hüseym'e (أم هشيم) ulaştık. Oraya varmadan önce, develerin ikişer

Resim 233: Mahmil Tureyf Yolu'nda bir akabeden (dağ geçidinden) geçerken.

ikişer geçebildiği, yürümesi zor bir dağ geçidinden geçtik. Orayı 15 dakikada kat ettik. Yer kayalık olup hem de bol çakılıydı. Usturaların bileme taşlarına benziyordu. Orada yakacak odun boldu. Resim 233'te o dağ geçidinin şeklini ve yürüyen kabileyi görebilirsin. Resim 234'te ise vezir Münebbihî'yi ve vekilini dağ geçidinin zirvesinde oturlarken görürsünüz.

Dördüncü Merhale: Ümmü Hüseyim'den Ayn Kuyusu'na

20 Muharrem (6 Nisan) Çarşamba gecesi saat 9.30'da Ümmü Hüseyim'den hareket ettik. (...) Saat 12.00'de solumuza Mancur (المنجور) Kuyusu geldi. O dağın eteğine yapılmıştı. Onun suyu tatlı ama azdır. Onun karşısında sağda Marbaza (المربضة) Kuyusu var. O eski bir kuyudur, suyu tatlıdır. Her ikisi de yolun vasıta geçen kısmından bir saat uzaklıktadır. 10 derece üzere yürümeye devam ettik saat gece 4.30'da Ayn (العين) Kuyusu'na vardık. 22 Muharrem (8 Nisan) Cuma gecesi saat 8.00'e kadar istirahat ettik. 18 saat düz ve kolay bir arazide yürümüştük. Bazı yerlerde ara ara çakıllar vardı. Ayn Kuyusu'nun derinliği 7 bâdır. Ona bir metre genişliğinde bir ağız yapılmıştır. Ağızın altının genişliği daha fazladır. Suyu çok ve tatlıdır. Bu kuyudan sonra iki aşamada su olmadığı için, kendimize ve hayvanlarımıza yetecek yeterli suyu alabilmek için burada 27,5 saat kaldık. (Resim: 235'de o kuyunun

Resim 236: Tureyf Yolu üzerindeki Ayn Kuyusu'ndan su çıkarma görüntüsü.

سورة المائدة من القرآن الكريم

yanında bulunan kampımız) Kuyu için asker ve subaylardan bir nöbet çizelgesi düzenledik. Kuyuyu beklemek, izdihamı önlemek ve su alışı düzenlemek için nöbet tutuyordu. Resim: 236'da subayları ve su alıcılarını görebilirsin. Onlar “Sibye السبية” denen üç ayaklı sehpaları kuyunun üstüne kurmuşlar ve su çıkarmak için üzerine ip ve kovaları koymuşlardır. Mahmile eşlik eden fakirler o kuyunun yanında “peksimet” ekmeği ve içme suyu almak için toplandığında onların nefislerini hoş tutmak için Muhammed Efendi Ali Suûdî ve diğer bazılarını da onların arasına katıp hepsinin fotoğrafını çektim. O fotoğraf 237 nolu fotoğraftır.

Beşinci Merhale: Ayn Kuyusu'ndan Makrah veya Şecve'ye

22 Muharrem (8 Nisan) Cuma gecesi saat tam 8.00'de Ayn Kuyusu'ndan kalktık. (...) Saat 7.04'te yolda yürüme kolaylaştı ve güneş batıncaya kadar verimli oldu. O vakit Makrah (المقرح) veya Şecve (الشجوة) denen yere geldik. Bu merhalede Medine kaymakamı bana, Melâlih Kuyularından kaldırdığı hususi hecin develeriyle Türkçe bir telgraf göndermiş. Onda “Boğaz-ı Mihyat الميخيط” da

Resim 237: Fakir hacılar Tureyf Yolu üzerindeki Ayn Kuyusu'nun başında toplu hâlde.

(Medine Boğazı'nda) mahmili karşılamak ve onu korumak için bir Osmanlı "taburu" hazırladığını söylüyordu. Ona bizim Nasif (نصيف) Kuyularına ulaştığımız bildirilmiş. Bizden, oradan ne zaman ayrılacağı-mız ve ne zaman Mihyat Boğazına ulaşabileceğimizi soruyordu. Gerekirse ondan daha uzak istasyonlara da asker gönderebileceğini bildiriyordu. Bunları Şarki (Rumi) tarihle 27 Mart 1320'de bildirdi. Kendisine bize gösterdiği büyük hassasiyetinden dolayı teşekkür ettim.

Altıncı Merhale: Makrah'tan Nasif Kuyularına veya Melalih Kuyularına

23 Muharrem (9 Nisan) Cumartesi gecesi tam saat 8.00'de Makrah'tan kalktık. (...) Saat 6.00'da genişliği yaklaşık 400 metre olan bir yolda 85 derece üzere yürüdük. Çoğunlukla taşlık ve yürümesi zor idi. Oraya "Mizîrîhu'l-Hısa مزيرح الحسا" deniyor. Resim 238'de kafilemi o yolda yürürken görebilirsin. (...) Saat 9.30'da Şecve Kalesi'ne uğradık. Sol taraftaki dağların üzerinde olup içinde bekleyenler yoktu. Bizim yolculuğumuz sellerin aktığı bir körfezde devam etti. Oradan taşlık bir araziye çıktık. Etrafta zümera (زمر) otları vardı. Saat 10.10'da

Resim 238: Mahmil kafilesi Hamd Vadisi'ne doğru gidiyor.

Nasif Kuyularına vardık. Burası Melâlih Kuyuları diye de biliniyor. Bu kuyular duvarsız çukurdan ibarettir. Derinliği bir-iki insan boyudur. Suyu kabullenilebilirdir. Bu kuyuların yanında bir Osmanlı telgrafhanesi var. Orada bazı “Bîşe البيشه ” askerleriyle Osmanlı atlıları bulunuyor. Resim 239’da Medine Araplarının kapısı Diyab Efendi ve yanında Mukavvimin Vekili Hazim b. Abdullah Melih ve Kale ve Telgrafhane binasının taş duvarı görülüyor. Diyab Efendi, Medine’de mahalli Arapların şikâyetlerini çözümlemekle görevlidir. O haber verdi ki Medine kaymakamı kendisini, askerleri dağlardaki gizli yerlere yerleştirmek için göndermiş. Ayrıca şarki tarihle 28 Mart 1320 tarihli Türkçe bir telgraf göndermiş. Orada Medine Araplarının kapısı Diyab Efendi’yi bugün saat 8.00’de kalkan padişah askerlerine katılması için gönderdiğini söylüyordu. O beklenmesi gereken yerleri gösterecekti. Ayrıca askerlerin “kumandanına” belirlenen yerlere asker gönderilmesini emretmişti. Bizden de gizli yerleri göstermesi için padişah askerlerinin olduğu bölgelerden gelmemizi ve bunu Diyab Efendi’ye yazmamızı, kumandana da bekçi askerler göndermesi için, beklenmesi gereken tarafları yazı ile bildirmemizi rica ediyordu.

Resim 239: Medine Araplarının kapısı (temsileisi) Diyah Efendi ve komisyoncunun vekili Şeyh Hâzım. Yıl: 1326.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Yedinci Merhale: Nasif Kuyularından Zuayni Kuyularına

24 Muharrem (10 Nisan) Pazar gecesi saat 10.00'da Nasif Kuyularından kalktık. (...) Mendese veya Zuayni الظعيني Kuyularına gündüz saat 7.00'de vardık. Her birinin derinliği 8 bâ -bâ yaklaşık 185 cm.dir-olan iki kuyudan ibarettir. Onlardan birinin ağzının genişliği 4 m. diğerinin ağzı ise üç metre genişliğindedir. İkisi kuzeyde, kuzey dağının yakınında ve ilgin ağaçlarının yanındadır. Sel suları o ikisine doğrudur. Suları tatlıdır. Biz bu merhalede bir tabur padişah askerini hazır bulduk. Dağların tepelerine ve Ehâmide Araplarının işgal etmesinden korkulan boğazlara yerleşmişlerdi.

Sekizinci Merhale: Zuayni Kuyularından Medine'ye

Bu kuyulardan 25 Muharrem (11 Nisan) Pazartesi gecesi tam saat 8.00'de ayrıldık. (...) Saat 6.00'da Hz. Osman (r.a.) Kuyusu'na ulaştık. Bir saat dinlendik. Orada bizi saadetli Medine mülki amiri ve Harem şeyhi tarafından salimen gelişimiz tebrik için gönderilen bir temsilci

karşladı. Ayrıca değişik ırklardan ve muhtelif tabakalardan oluşan Medine ahalisinden pek çok kişi de bizi karşılamaya gelmiş. Saat 7.00'de 120 derece üzere yola çıktık. Saat 8.30'da Medine-i Münevvere'ye ulaştık. Oraya, şeklini Resim: 161'de gördüğün Şam Kapısı'ndan girdik.

Böylece biz Tureyf Yolu'nu, kafilenin arkasında bulunan topçulardan birisi dışında hiçbirimize bir zarar gelmeden selamle kat etmiş olduk. Onlar Ehamide Araplarından birine ateş etmişlerdi. Tüfeğini dolu hâlde unutmuş. Bekçilik yaparken, bilmeyerek tetiğine dokunmuş. Kurşunu sağ omzuna isabet etmiş. O tedavi edildi ve Allah'ın izniyle şifa buldu.

Medine'ye vardığımız saat maiyet-i seniyyeye ve içişleri bakanlığına, hep birlikte Medine'ye tam bir sağlık içinde vardığımız ve seferin dokuz gün sürdüğüne dair bir telgraf gönderdim.

Dinlenme vakitleri hariç yolculuk 96 saat 5 dakika sürdü. Yüklü bir deve saatte yaklaşık 4 km. yol alır. Buna göre Tureyf Yolu'ndan Yenbuu'l-Bahr ile Medine arası 384 tam 1/3 km. eder. (...)

SORUŞTURMA KURULU

İstanbul'dan gelen ve Medine'de çıkan fitneyi araştırmak üzere Yenbu'da bizimle hareket eden kurulun haberini vermeden geçmeyelim. Bu kurul şu isimlerden oluşuyordu. Başkan olarak Bab-ı Âli'de Yazı İşleri Kalem Müdürü Bâki Bey, Seyyid Ebu's-Suud Es'ad Efendi, Tuğgeneral İsmail Paşa, Tuğgeneral Sıtkı Paşa ve Üye Ömer Bey. Bu sonuncusu aynı zamanda kâtip idi. Bu kurul ile birlikte bir Osmanlı askerî müfrezesi de vardı. Yaya yürüyorlardı. Bitkin düştüler ve bazı fertleri yürüyüşe devam edemedi. Yolda bizden geri kalmasınlar diye onları bindirecek deve kiralamak için insanlardan para toplamayı münasip gördük. Bu fikri Seyyid Ebu's-Suud'a arz ettiğimizde, bunun şanlarına yakışmayacağını söyledi ve diğer üyelerle konuştu. Her iki kişi için bir deve kiraladılar. Devletin şerefi ve izzetine gösterdikleri hassasiyeti hürmetle karşıladık. Medine'ye ulaştığımızda, fitneyi söndürmek için gelen askerleri görmek için halk üşüştü. Resim. 240'ta bu askerleri Anberiye Kapısı'ndan girerken görüyorsunuz. Diğer kuvvetler (iki müfrez) Yemen tarafından, Resim: 229'da gördüğün Osmanlı vapurlarıyla, biz Cidde'den döndüğümüz vakit gelmişti. Bu kuvvet Medine'ye Sultan Yolu'ndan gitti. Cüdeyyide'ye vardıklarında mahalli Araplar onlara

Resim 240: Türk askerleri Medine-i Münevvere'deki Anberiyeh Kapısı'ndan giriyor.

kurşun sıkılmış. Topraklarından hangi silahlı kuvvet geçse bu huyları depreşir. O silahlı kuvvetin gücünü yoklamadan bırakmayı kendilerine utanç sayarlar. Kurşun büyük subaylardan birinin seyisine isabet etmiş. Onlar da Medine'ye geldiğinde halk, eski kuvvetleri görmek için üşüş-tükleri gibi yine üşüştüler.

Bu fitnenin sebebi şudur: Seyyid Abdülkâdir b. Abdullah el-Kürdî İstanbul'dan sürgün edilmiş. Medine'ye yerleşmiş ve oranın ileri gelenlerinden olmuştu. Bu zat, Medine mülki amiri Osman Ferid Paşa'dan, hapsettiği Musa Bey el-Kürdî'yi serbest bırakmasını istemişti. Paşa ricayı kabul etmemiş. O buna çok kızmış ve Medine halkını paşaya karşı kıskırtmış. Mushaf ve kılıç üzere yemin etmişler ki ya bu mülki amir işten el çektiler ya da onu öldürecekler. Bundan sonra devlete şikâyetlerini telgrafla bildirmeye başlamışlar. Devlet onların sözünü dinlemeyince Sultan Abdülhamid'in kendisine telgraflar çekmişler. Sultan da onlara sakin olmalarını nasihat etmiş. Onlar bunu kabul etmeyince devlet, fitneyi söndürmek için bir müfreze eşliğinde Yenbu'dan bizimle gelen, bu

Şüphesiz ki geleneksel olarak Mekke'den Medine'ye gelen şerefli Mısır Mahmili, Medine'den dönüşünde Yenbu Yolu'ndan gidecek. Çünkü orası en yakın yol olup suları çoktur. Biz kıymetli hacılarım zor durumda kalması için bu yol üzerinde bulunan mahalli Arapları hoşnut etmesi hususunda ihlâslı ve saadetli hac emiri İbrahim Rif'at Paşa'ya ihtarımızı yaptık. Sizden ricamız, adı geçen emiri, ulaşılmaya çalışılan gayeye ulaştıracak yardım ve destekten mahrum bırakmamamızdır." 9 Zilkade 1325 h."

Medine'de bana Halil b. Huzeyfe'nin amcası Sa'd b. Huzeyfe geldi. Yanında çocukları, akrabaları ve diğer bazı kabile Şeyhleri de vardı. Bana mahmilin Sultan Yolu'ndan geçişi esnasında zarar verilmeyeceğine söz ve güvence verdiler. Ben onlara: "Bunu evvel saadetli mülki amire bildirin" dedim. Onlar da öyle yaptılar. Fakat ben mülki amiri, ilk görüşünde ısrarlı gördüm. Çünkü Ehamide'ye güvenilemezdi. Sonra 4 Safer (20 Nisan) çarşamba günü bana Halil b. Huzeyfe'den bir mektup geldi. Eski senelerdeki tahsisatlar ödenmezse mahmilin geçişine mani olacağını bildiriyordu.

Ben de düşünüp taşındıktan sonra aşağıdaki sebeplerden dolayı Tureyf Yolu'ndan dönmeye karar verdim.

1- Ehâmide'ye güvensizlik ve güç yoklamak için atacakları kurşunlarla hacıları rahatsız edeceklerine dair taşıdığım korku.

2- Sultan Yolu'ndan dönersek mükâfat ve diğer maksatlarla tekrar para sarf edilecek olması.

3- Merakeş harbiye vezirinin bizimle beraber olması. Çünkü Araplar onun parasına tamah ediyor, bizim kafilemizi gözetliyor.

8 Safer (24 Nisan'a) Pazar gününe kadar Medine'de kaldık. Maiyyet-i seniyye'ye ve içişleri bakanına, yarın sabah Yenbu'ya hareket edeceğimizi, Allah izin verirse 22 Rebiü'l-Evvel'de (8 Mayıs) Tur'da olacağımızı telgrafla bildirdikten sonra o akşam Yenbu'ya doğru yola çıktık. Süveys'teki hidiv vapur şirketine de mahmilin 18 Rebiü'l-Evvel'de (4 Mayıs) Yenbu'dan yola çıkacağını telgrafla bildirdik.

MEDİNE'DEN YENBU, TUR, SÜVEYŞ VE KAHİRE'YE

Birinci Merhale: 8 Safer (14 Nisan) Pazar günü Arap saatiyle 10.00'da Medine'den çıktık. 345 derece üzere saat 11.30'a kadar yürüdük. Orada Osman Kuyularında konakladık. Geceyi orada geçirip yanımıza yeterli suyu aldık.

İkinci Merhale: Pazartesi gecesı 10.00'da Hz. Osman Kuyularından kalktık. (...) Saat 8.00'e kadar yol aldık ve Zuayni Kuyularına ulaştık. Oraya varmadan bir saat evvel, içinde telgraf aleti bulunan bir çadıra veya telgrafhaneye uğradık.

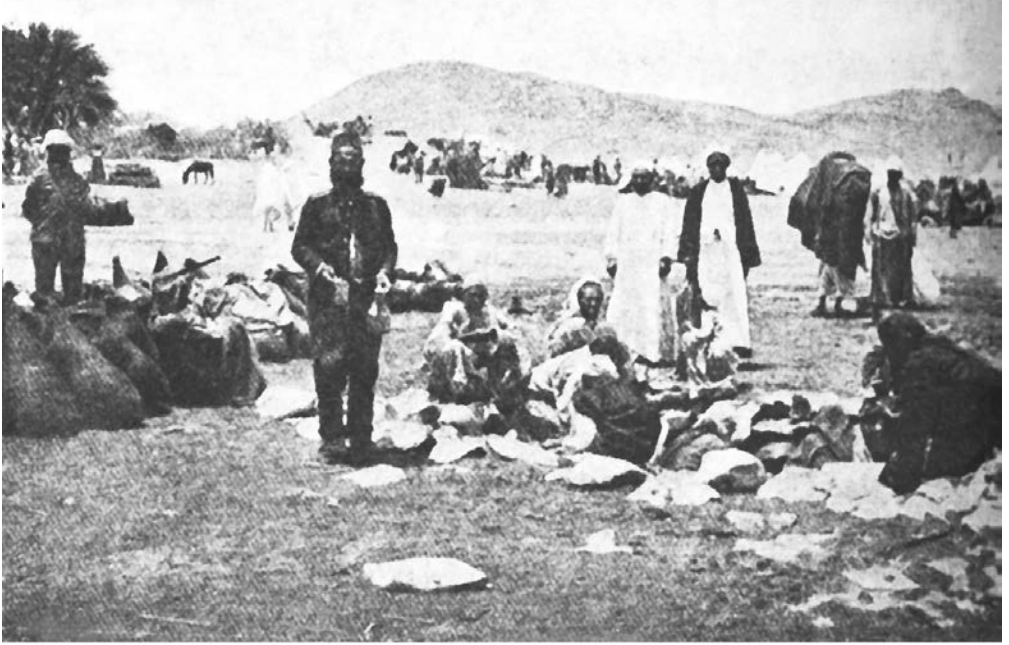
Üçüncü Merhale: Salı gecesı saat 10.00'da Zuayni Kuyularından kalkıp saat (...) 6.50'ye kadar yürüdük ve Nasif Kuyularına ulaştık. Orada da taştan yapılmış bina hâlinde bir telgrafhane bulunuyor. Bu merhale süresince yol açık ve geniş idi. Dünkü merhalenin saat 3.00'ten sonraki bölümü de öyleydi.

Dördüncü ve Beşinci Merhaleler: Çarşamba gecesı saat 10.00'da Nasif (Melâlih) Kuyularından 325 derece üzere yürüyüşe geçtik. (...) Saat 4.15'ten 9.30'a kadar gündüz istirahat ettik. Biraz yürüdükten sonra sağ tarafta "Büveyr Kuyusu" denen bir kuyunun hizasına geldik. Kısa ve sırtı düz bir dağa yakındı. Dağın arkasında bir başka yüksek dağ var. Yakınında pek çok hurma ağaçları mevcuttur. Bu kuyunun ağız çapının genişliği 1,5 m. derinliği 8 m.dir. Suyu tatlı olup yol güzergâhından 20 dk. uzaktadır. Saat 10.40'tan itibaren yol taşlaştı. Sent ağaçlarına rastladık. Sağımızda kırmızı bir dağ ortaya çıktı. Yanındaki yoldan gidince iki saat uzaklıkta bir kuyu var. Saat 11.15'te Şecve Kalesi'nin hizasına geldik. Söylendiğine göre burada dolaplı bir su çıkırığı varmış. Mahmiller uğradığında dönmeye başlanmış. Burası, Şam tarafından gelenlerin yoluna 6 saatlik, bizim yolumuzdan gelenlere 3 saatlik mesafededir. Bu taraflarda arazi taşlıktır, lakin yürümesi kolaydır. Birçok keçi yolu vardır. (...) 12 Safer perşembe gündüzü saat 6.30'da Ayn Kuyusu'na ulaştık. Oraya selin toprakları sürüklediğini gördük. Suyu topraktan çıkardık ve iki defa temizledik. Bize 24 saat 30 dakika yetecek suyu aldık.

Altıncı ve Yedinci Merhaleler: 13 Safer (29 Nisan) Cuma günü saat 7.00'nin sonunda Ayn Kuyusu'ndan kalktık. (...) Saat 11.15'te Besne Kuyusu'na ulaştık. Tarih 15 Safer 1322 h. (1 Mayıs 1904 m.) Pazar sabahı idi.

Sekizinci Merhale: Besne Bahçesinden Yenbuu'n-Nahl'e: Pazar gündüz saat 6.00'da Besne bahçesinden kalktık. Kumlu bir arazide 220 derece üzere yürüdük. Bu bahçenin karşısında, 15 dk.lık mesafede Hüseyin bahçesi var. Besne bahçesinin yanında ise Yesira denen bir başka ağaç bahçesi bulunuyor, yarım saatte geçtik. Yönümüz 6.15'ten

منظر عين ماء يندبع النخل والحجاج يستقون منها

Resim 242: Yenbuu'n-Nahl'deki bir ayn (çay) ve ondan su alan hacılar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْغَنَاءُ مُجْرِمُونَ لَوْ لَمْ يَأْمُرُوا بِالْعِبَادَةِ لَبَدَّ عَصَاكُمْ لِيَأْخُذُوا بِأَفْئِدَتِكُمْ كَمَا فَعَلُوا بِأَفْئِدَةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ أَمَرُواهُمْ أَنْ يُقِيمُوا كُتُبَ اللَّهِ فَكَفَرُوا بِهَا فَوَلَّيْنَاهمْ آفَئِدَتَهُمْ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ إِنَّا مُؤْتِمِنُونَ

itibaren 240 dereceye çevrildi. O iki bahçeden yarım saat sonra sağ tarafta Hasan, Hüseyin, Ali ve Ficce bahçeleri geliyor. Solda ise Sevika ve Ayn-ı Ali bahçeleri var. Onlar Harb'e ait. Üçüncü bahçe Cüheyne'ye ait. Sol tarafın bahçeleri saat 9.30'da bitti. Saat 10.15'te sağda yeni bahçeler başladı. Saat 10.40'ta sağa döndük. Orada sol tarafa yapılmış bir namazgâh vardı. Beş dakika sonra bir tarla geldi. Yenbu'ya kadar hep Sent ağaçları vardı. O dönemeçten yarım saat sonra Eşraf bahçesine uğradık. Yol daraldı, sadece üç deve geçebiliyordu. Gündüz saat 11.15'te Yenbuu'n-Nahl'e ulaştık. Oranın manzaralarını ve çaylarını fotoğrafladım. (Resim 242, 243 ve 244)

242. resmin solunda dolu su kırıbalarını görebilirsin. Orada Osmanlı büyük subaylarından "Binbaşı" Mehmed Şükrü, bir elinde ibrik, diğer elinde su bardağıyla ayakta görülüyor. Sarıklı, cübbeli ve kabanlı olan ise bakan Münebbihi'nin vekili Şeyh Kasim'dir. Dağın eteğinde ise mahmil kampı açıkça görülmektedir.

243. Resimde, Vezir Münebbihi'yi, sağında muhaddisi Şeyh Şuayb'ı, solunda Şeyh Ahmet el-Cây'ı, Mısır hac emirini, Muhammed Suudî Efendi'yi ve Ali İsmail beyi görürsünüz.

الوزير المنيبي يذبح النخل في محرم سنة ١٣٢٢

Resim 243: Vezir Münebbihi Yenbuu'n-Nahl'de.
Yıl: 1322 Muharrem ayı.

والوزير المنيبي يذبح النخل في محرم سنة ١٣٢٢

امير الحج والقومندان عندعين يذبح النخل

Resim 244: Hac emiri ve kumandan
Yenbuu'n-Nahl çayı önünde.

والامير الحج والقومندان عندعين يذبح النخل في محرم سنة ١٣٢٢

244. Resimde hac emiri ve “kumandanı”nı, üzerinde şemsiyesiyle Dâru’l-Ulûm nâzırı İbrahim Mustafa beyi görürsünüz. Onun yanında oturan hac delili Şeyh Üde’dir.

Yenbuu’n-Nahl eskiden hacılar için mühim istasyonlardanmış. Orada üç gün kalırlar kendilerini ve hayvanlarını sefer meşakkatlerinden iyice arındırırlarmış. Orada bütün ihtiyaçlarını alırlarmış. Zira orada et, yağ, bal, hurma, tavuk, ördek, mulühiye, patlıcan, limon, turp gibi yiyecek türleri bol bol varmış. Emanetlerini oranın güvenilir halkına, ziyaretten dönene kadar bırakırlarmış. Burada Aşera Mescidi denilen eski bir cami var. Rıdavi Dağı doğu taraftan bu mescide bakıyor. Keysaniye mezhebinin iddiasına göre İbnü’l-Hanefiyye diye bilinen Muhammed b. Ali bu dağda kalıyormuş. Onların bu iddiaları yalandır. Orası Arap beldelerinde yaygın bulunan Zeydilerin sığınaklarından. Buranın evleri tek katlı olup kerpiçten yapılmıştır.

Dokuzuncu Merhale: Yenbuu’l-Bahr’a: 16 Safer Pazartesi gündüz saat 10.30’da Yenbuu’n-Nahl’den kalktık. Kumlu ve kolay bir yolda 240 derece üzere yola koyulduk. Üç buçuk saat boyunca dağlar devam etti. Yolun diğer kısmı geniş bir düzlük şeklindedir. Yenbuu’l-Bahr’a 17 Safer 1322 h. (3 Mayıs 1904 m.) salı günü sabah 11.30’da ulaştık. Yolda iki saat durup namaz kıldık.

Eski Medine mülki amirinin sözcüsü Hüseyin Paşa, Kaymakam Nesim Bey, Medine Topçu “Kumandanı” “Binbaşı” Mehmed Şükrü Bey buraya Medine’den bizimle birlikte geldi. Son ikisi, daha evvel anlattığımız fitneden dolayı mahkeme edilmek üzere Mekke’ye gitmek için gelmişlerdi.

Tureyf Yolu’yla dönüşümüz, gidişimizden daha az meşakkatli oldu. Çünkü dönüşte gece ay ışığında yol aldık. Gündüz öğle sıcağında ise dinleniyorduk.

Çektiğim sıkıntıları okuyucudan gizleyecek değilim. Ben devamlı kafileyi muhafazaya çalışıyordum. 25 saat, 30 saat devamlı at sırtında kalıyordum. Bu arada çok az dinlenme aralıkları oluyordu. Bu esnada gözlerim devamlı kafileyi gözetiyor, yolu ve yola yaklaşanları gözlüyordu. Elim ise bu seyahatnamelerin anlatıldığı defterleri kaydediyordu. Bize gerekeni yapabilecek kadar kuvvet ve şecaat veren Allah’a hamd ediyoruz. Allah büyük bir iyilik sahibidir.

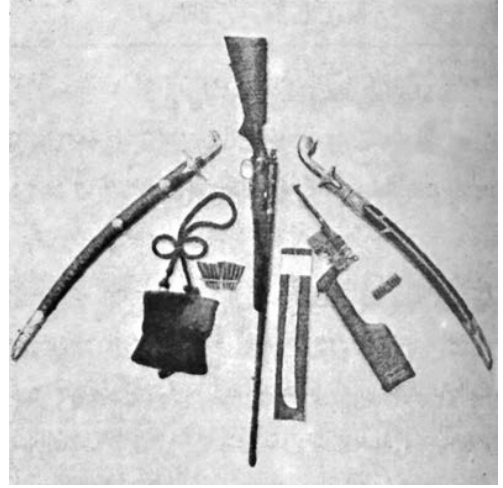
YENBU'DAN TUR'A YOLCULUK

18 Safer (4 Mayıs) Çarşamba günü saat 7.30'da Rahmaniye Vapur'uyla Yenbu'dan yola çıktık. Tur'a 20 Safer'de, 31 saat 45 dakikalık bir yolculuktan sonra gündüz saat 1.15'te vardık. Vardığımızda Maiyyet-i seniyye'ye ve içişleri bakanlığına geldiğimizi telgrafla bildirdik. 24 safer salı günü öğleye kadar Tur'da kaldık. Orada güzel muamele gördük. Bu yılki düzen bizi çok sevindirdi. Tur'dan ayrılmadan evvel Maiyyete ve bakanlığa, karantina memuru, içişleri temsilcisi, idare ve sağlık memurlarından dolayı teşekkür ve övgü bildiren bir telgraf çekmeye sevk etti. Bakanlık da bize teşekkür telgrafı çekti. Ayrıca Demir Yolları İdaresi'ne, mahmil ve sayıları 700'e varan yolcular için vagonlar hazırlaması doğrultusunda bir telgraf gönderdik.

Şu da kayda değer. Bakan Münebbihi, Yenbu ile Tur arasında vapurda iken bize aşağıdaki hediyeleri verdi: Mavzer tüfeği (mavzer tabanca), içine mermi konan ipek askılı deri bir çanta ve gümüş bir saat. Onu bana Yenbu'da hediye etmişti. Bu vezirin oğlu olan ve yaşı henüz dokuzu geçmeyen Seyyid Abdurrahman bana mahalli ağzıyla şunu söylemişti: "Paşa. Bu mikha -tüfek- hakkı korumak için çok mühimdir." Bu cümleyi üç defa tekrar etti. Sonunda bu benim çok hoşuma gitti ve onu alından öptüm. (Resim: 245) Saatin dışındaki bu hediyeleri (Resim: 246) da görebilirsiniz. Aynı resimde sağda ve solda iki kılıç görürsünüz. Sağdakini Mekelle ve Şihr sultanı, soldakini Zencibar sultanı hediye etmişti. O kılıç halis altınla süslenmiştir. Resimde görülen kalemlik, fildişinden yapılmış güzel bir sanat eseridir. Onu bana Hindistan'daki Bengal Bankası'nın Sarrafı Seyyid Hacı Yahya hediye etmişti. İki kılıç ve kalemlikten başka yanımda o hediyelerden bir şey kalmadığı için üzgünüm.

Şu da kayda değer: Giderken ve gelirken karantinada bulunduğumuz sırada birçok fotoğraf çektim.(...)

٢٤٦ مائة وأربعون سنة من الهجرة النبوية

Resim 246: Zencibar sultanı, Mekelle ve Şihr sultanı ile vezir Münebbihi'nin Hac emirine hediyeleri.

Resim 248: Mahmil hizmetçilerinin Tur'daki şenlik töreni. Yıl: 1321.

حَدِيثُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Resim 248'de paketleyicileri, ışıklandırıcıları, sucuları, döşekçileri görmektesin. Döndükten sonra onlar Tur'da bir merasim düzenlemişlerdi. Orada omuzlarda taşınan bir adam görüyorsun. Onun yapma uzun bir çenesi ve tarikatçıların sarıklarına benzer bir sarığı ve üzerinde bir külahı vardır. Dizleri üzerine oturan üç kişi ise davul çalıyorlar. En arkada ise üç bayrak var. (...)

TUR'DAN SÜVEYŞ VE MISIR'A

Salı günü öğleden bir saat 35 dakika sonra Rahmaniye vapuruyla Tur'dan yola çıktık. Çarşamba sabahı Frenk saatiyle 4.30'da Süveyş'e ulaştık. Buharlı trenle perşembe sabahı saat 3.00'te kalktık ve Kahire'ye saat 11.00'de vardık. 28 Safer (14 Mayıs) Cumartesi günü saat 8.30'da hidiv naibinin gelmesiyle mahmilin dönüş merasimi başladı. Merasimin sonunda mahmilin yularını naibe teslim ettim.

Atıma binerek evime döndüm. Bir "çavuş" komutasında altı kişilik bir süvari birliği bana eşlik etti. Varınca başkanlarına "bahşiş" verdim ki arkadaşlarına dağıtsın. Hükümet de onlara iki cüneyh veriyor.

Törenden sonra Ra'sü't-Tin Sarayı'na, hidivin yüce zatıyla görüşüp rapor sunmak için izin almak üzere, bir telgraf çektim. Teşrifat başkanı 4 Haziran Cumartesi günü için müsaade aldığını bana telgrafla bildirdi. Resmî elbiseyle huzuruna çıktım. Zat-ı âlilerine raporumu verdim. Uhdeme verilen görevi böylece tamamlamış, gereken titizliği göstererek görevimin hakkını vermiş oldum.

Surre'nin Birinci Kâtibi Muhammed Ebu's-Suûd Efendi ve İkinci Kâtibi Muhammed Ali Suûdî Efendi'nin mükâfatlandırılmasını istedim. Eski hidiv tarafından dördüncü rütbe ile ödüllendirildiler. (...)

HACILARLA TANIŞMA

“Ey insanlar. Biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık. Tanışsınız diye sizleri şube ve kabilelere ayırdık.” (el-Hucurat, 13).

Haccın en büyük meziyetlerinden biri, bölgeleri değişik, diyarları farklı olmasına rağmen Müslümanların birbiriyle tanışmasıdır. Cavalı, Merâkeşli ile tanışır. Rus, Zencibarlı ile kaynaşır. Hintli, Mısırlı ve Mağripliye yakınlık duyar.

Yeryüzünün doğusundaki ve batısındaki diğer İslam ümmetleri de böyledir. Onlardan çoğu Arafat'ta bir tepeceğin üstünde toplanır. Orda çeşitli ırklar, farklı diller, muhtelif çehreler, değişik huylar, birbirine uymayan tabiatlar ve renkli kıyafetler vardır, ama hepsini “La ilâhe illallah, Muhammedü'r-Rasûlullah” sözü toplar. O söz kalpleri birleştirmiş, bütün ayrılıklara rağmen, sevgi bağlarıyla onları iyice bağlamıştır.

Hediyeyi alan	Bir “camadana” Nil suyu	“Ferd” zembiliyle Reşit pirinci	“Vapur” şekeri	Mekke şerifinin telgrafla istediği eşikli Hubeyra
Mekke şerifi ⁷¹	1	2	kantar 2	koli 6
Hicaz valisi	1	1	kantar 1	-
Anahtar emini Şeybî	1	1	kantar 1	-
Muhsin ve Abdullah Beyler	1	-	-	-
Cidde'deki vali vekili	1	1	-	-
Medine mülki amiri	1	1	kantar 1	-
Mekke'deki el-Fâsî zaviyesinin müdürü için	-	1	kantar 1	-
	6	7	6	6

71 Her yıl hac emirine 6 parça Şam'dan gelme “alaca” kumaşı hediye etmesi, Mekke şerifinin âdetidir Bunlardan bir Harem halkının giydiği dar kollu bir cübbe için yeterlidir.

“Onlara yeryüzündeki her şeyi verseydin onların kalplerini ısındırmazdın. Fakat Allah onların arasını ısındırdı. Şüphesiz ki o çok izzetli ve pek hikmetlidir.” (el-Enfal, 63).

Yaptığım dört hacda Müslümanların büyüklerinden pek çoğuyla bağlantı kurdum. Onlar bana, ben onlara mektup yazdık, hatta çoğunun fotoğrafını çektim. Eğer uzatma korkusu olmasaydı, onların değişik yazılarından farklı ibarelerinden bir sergi sunacaktım. Krallara, emirlere ve diğerlerine mektup yazarken besmele ile başlayan Peygamber (s.a.s.)’i örnek alarak hepsinin besmeleyle başlamasına sevindim. 1320 ve 1321 h. haclarında arkadaşlık bağıyla bağlandığımız bazı isimleri söylemekle yetineceğiz. (...)

Tek başına hac, tanışmak ve kaynaşmak için yeterli olsa da, arkadaşlarımızdan çoğunun ihmal etmediği gibi biz de kalplere sevgi ve muhabbet eken hediyeleri ihmal etmedik. Aşağıdaki hediyeler, her hacda verdiğimiz hediyelerdendir.

Daha önce, ettiğimiz hediyelerin ve bize edilen hediyelerin çoğunu söylemiştik. Tekrar etmeye lüzum yok.

GÂYİR YOLU

Gâyir (الغایر)⁷² Yolu Mekke-Medine arasındaki yolların dördüncüsüdür. Nitekim Osmanlı deniz Tuğgeneralii Eyyüb Sabri Paşa’nın Türkçe kaleme aldığı “Mir’âtü Cezireti’l-Arab” adlı kitapta böyle bildirilmiştir. Onun mesafesi Râbiğ’den Medine’ye beş gündür. Bu yol üzerinde bulunan Gâyir Dağı çok yüksek olup, tahtırevanlı ve yüklü develerle oraya çıkmak zordur. Bu zorluk ve meşakkatler diğer yollarda yoktur. Deveciler bu yolda yol kesicilerin azlığını bilmelerine rağmen, bu dağa tırmanmanın zorluğu sebebiyle ölmekten korktukları için burayı kullanmazlar. Eğer bir şahsın veya hayvanın ayağı kaysa uçuruma yuvarlanır. Onu tehlikeden koruyacak bir mani de yoktur. Bu yol Sultan Yolu’ndan da, Fer’i yoldan da Medine’ye daha yakındır. Atlılar, yayalar ve hecin devesine binen Medine halkının çoğu, yakın olduğu için bu yolu kullanır.

72 Mısır Mahmili 1316 h. (1889 m.) yılında bu yolu kullandı. “Tahtırevanları” bıraktılar. Çünkü tahtırevanla o yokuş ve inişlerde gitmek mümkün değildi. Mahmil, Doğu Yolu’ndan Medine’ye giderken kendilerine düşmanca davranan Mahalli Arapların şerrinden kurtulmak için bu yolu seçmişti.

Peygamberimiz (üzerine salât ve selam olsun) Mekke'den Medine'ye hicret ederken bir yoldan geçti. Onun merhaleleri aşağıdaki gibidir.

Mekke'den Rabiğ'e (ربيع) kadar 1325 seyahatindeki gibidir. Rabiğ'dan "Mübeyrik مبيرك" Kuyusu'na 12 saattir. Bu merhalede büyük bir kuyu vardır. Suyu biraz tuzludur. Mübeyrik Kuyusu'ndan Rasfe'ye (رصفة) 12 saattir. Bu merhalede suyu tatlı, derin çukurlar vardır. Suları içilir. Rasfe'den Gâyir Dağına 6 saattir. Bu merhalede, suyu devamlı akan ve çok tatlı olan bir çay vardır. Bu dağa çıkış mesafesi 3 saattir. Dağın başı, doğu tarafından yarım saatte kat edilir. Burada Rasad (رصد) denen bir kuyu vardır. Gayir Dağı'ndan Mâşi (الماشي) Kuyusu'na 12 saattir. Bu mesafe Gayir Dağı'nın başıyla Mâşi Kuyusu arasındadır. Buradan Doğu yoluna ulaştıran bir yol daha vardır. Mâşi Kuyusu'ndan Medine-i Münevvere'ye 8 saattir. Bu mesafede suları tatlı pek çok kuyu mevcuttur.

HACILARA KALKIŞ ZAMANINI BİLDİREN NİDA

Hac emiri bir istasyondan diğerine yolculuk vaktini belirlediği zaman, emirin ışıkçısı kafileye şöyle seslenir:

"Ey bütün hacılar. İlk top ile (mesela) saat 9.00 da yükleri sarmak, Allah selamet versin, hac emirinin emridir. İkinci topla harekete geçilecektir. Herkes kendinden ve arkada bıraktığından mesuldür ey hacılar. Arkada bırakılan şeyi kim bulursa onu almaya hak kazanır." Kafilenin büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre bu nida tekrarlanır. Eğer gece susuz bir yerde geçirilecekse geçen nidaya şu eklenir. "Yarın çölde duracağız. Herkes iki günlük su alsın ey hacılar." Hacıları Medine-i Münevvere'ye ulaştıran son merhalede ışıkçı nidasına şunu ekler: "Hz. Peygamberin cemaline âşık olanlar. Ona salâvat getirmeyi çoğaltın."

KALDIRILAN BİR BİDAT

Mahmil-i Şerif hacdan geldiğinde, insanlardan bir kortej içinde bir devenin, Şeyh Said'in Sebtıyye'de (السبتية) bulunan türbesindeki makamına gönderilmesi âdettir. Bu gönderilişten maksat, etinin fakirlere, türbedara, mahmili taşıyanlara, Sa'diye seyitlerinin şeyhine ve mahmilin devecisine dağıtmaktır. İnsanlara da onun boğazlanmasını beklemelerine karşılık, etinden verilir. Daha canlıyken onu büyük bıçaklarla

k eserler. Bundan büyük tehlike meydana gelir. Çok kötü neticelere yol açabilir. Özellikle de Hüseyiniye kasaplarının başına çok şey gelir. Bu çirkin bidat yüce hidive ulaştırılınca, deveye bedel, parasını göndermeyi münasip buldu. Onu 5 cüneyh 200 millim olarak belirledi. Bu bidatin ortadan kalkması için bunun dağıtılmasını emretti. Şu ana kadar vaziyet bu şekilde devam etti.

* * *

Allah'ın fazlıyla üçüncü seyahatname de burada tamamlandı. Artık, dördüncü ve son seyahat kaldı. Onu tamamlamak için Allah'tan yardım bekliyoruz. O duayı kabul etmeye muktedir. O ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır. Kitabımızın baskıya hazırlanması 20 Zilhicce yıl: 1342 h. (22 Temmuz 1924 m.) tarihinde, salı günü basıma hazırlandı. 1343 Ramazanında Mısır kralı, celal sahibi "Birinci Fuad" zamanında basıldı.

Beşinci Bölüm

DÖRDÜNCÜ SEYAHAT

DÖRDÜNCÜ SEYAHAT

Yıl: 1325 – 1326 H. – 1908 M.

Rahman ve Rahim Olan Allah Adına

Allah'ım. Biz sana, güzel sanatların, birbirine benzeyen nimetlerin için hamd ediyor ve şükrediyoruz. Gayemize ulaşınca, beklentimize yetişinceye kadar da, en kıymetli yola bizi ulaştırmanı talep ediyoruz. Peygamberimiz ve senin seçkinin olan Muhammed b. Abdullah'a salât ve selam ediyoruz. Ona ve onun arkadaşlarına ve onların yollarına giren, onların programını uygulayan herkese. (...)

MAHMİLİN YOLA ÇIKIŞI VE MERASİMİ

Merasim, mahmilin Kale'deki Selahattin Meydanı'ndan, 16 Zilkade 1325 (21 Aralık 1907) Cumartesi sabahı Frenk saatiyle 10.00'da yola çıkmasıyla başladı. Yüce hidiv hazretleri de gelmişti. (Resim: 257) mahmil ve kafilesi Abbasiye'den 17 Zilkade Pazartesi sabahı saat 7.25'te yola çıktı. Bundan yarım saat sonra Kahire İstasyonu'ndan kalktı. Yedi saat 15 dakika sonra Süveyş'e ulaştı. Aynı gün orada muhteşem ve muntazam bir merasim düzenlendi. Süveyş kaymakamı da merasime geldi. Kafile törenden sonra havuza yöneldi. Kaymakam ve vapur şirketi görevlileri bize büyük yardımda bulundu. 19 Zilkade (24 Aralık) salı günü, güneş batarken 2.400 kişiyi bulan mahmil kafilesinin denize açılması mümkün oldu. Resim: 6'da mahmilin manzarasını, gemiye konması için omuzlarda nasıl taşındığını görebilirsin. Süveyş'ten ayrılmadan evvel Cidde'deki vali yardımcısına telgraf çektik. Lüzumlu develeri hazırlaması için sayıyı bildirdik. Tur Karantina Merkezi'ne 20 Zilkade Çarşamba sabahı ulaştık. Orada üçüncü derecedeki yolcular dezenfekte yapılmak için indi. Aynı gün vapur hepimizi alarak Cidde'ye hareket etti. 22 Zilkade (27 Aralık) cuma günü öğleden sonra saat 3.45'te oraya ulaştık. Biz vapurdayken karantina doktoru geldi. Ona bütün hacıların karantina

جمهورية مصر العربية
وزارة الثقافة
مركز بحوث الحضارة
والثقافة
القاهرة

Resim 6: Mahmilin Süveys'te denize indiriliş töreni.

حفلة توديع الحمل بميدان القلعة بمصر

Resim 257: Mısır'daki Kale Meydanı'nda yapılan Mahmili uğurlama töreni.

Resim 258: Cidde'de mahmil subayları

ve pasaport vergileri ile kayık ücretlerini bir defada verdik. Böylece büyük bir vakit tasarrufu sağladık. Cidde'ye indiğimizde devletli Şerif ve valiye kafilemizin salimen geldiğini, hükümetin bizi mutlu eden kolaylıklar sağladığını, Şerifin gönderdiği “mukavvim”in geldiğini telgrafla bildirdim. Her biri, geldiğimize sevindiklerini, yakında bizi görmeyi temenni ettiklerini bildiren cevabi telgraflar çekti. (Resim: 212'de sayfa: 56 ikinci) bu telgrafı görebilirsin. Mahmil için Cidde'de bir merasim yapıldı. Devlet memurları ve padişah askerleri orada hazır bulundu. (Resim: 12'de) kortejin şeklini, (Resmi 258'de) Cidde'deki mahmil subaylarını görebilirsin.

29 Aralıkta, Mısır karantina merkezlerinin Cidde'deki temsilcisi Doktor Hammade Bey'den bir mektup geldi. Mısır karantina ve deniz sağlık kurulu başkanından bir telgraf geldiğini, kurulun hacıların Tur'a getirecekleri bütün yiyeceklere el konulup telef edilmesini kararlaştırdığını, bu sebeple mevzuu hacılara anlatması için mülkiyeden

معسكر المحمل بميدان محطة بحره سنة ١٣٢٥

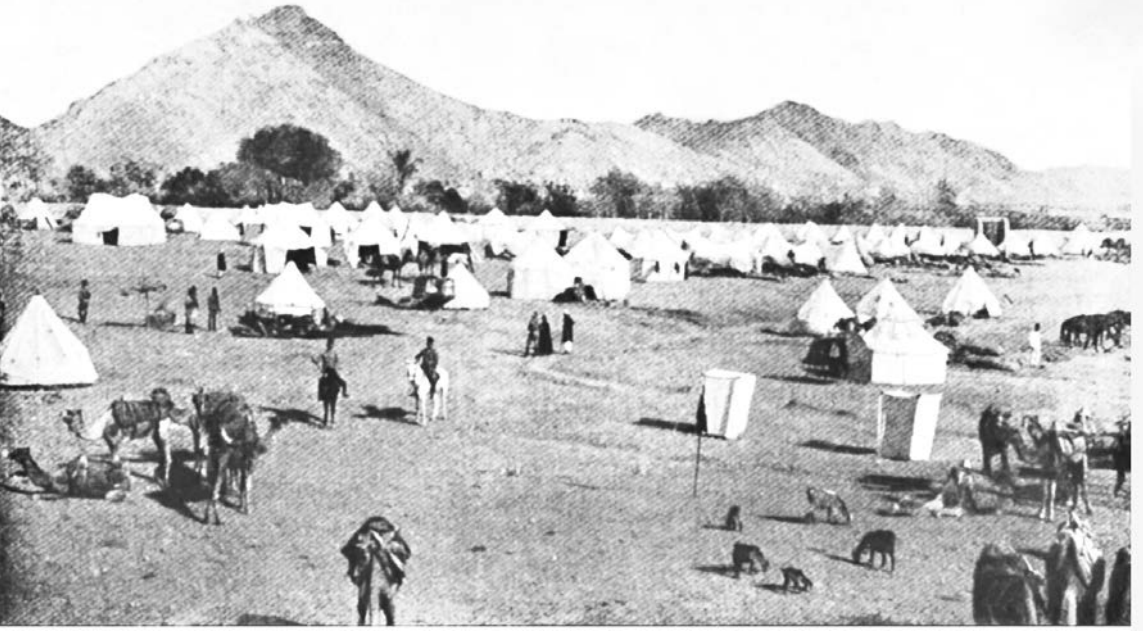
Resim 259: Mahmil kampı Bahre'deki dinlenme meydanında.

veya askeriyeden olan bütün mahmil doktorlarına tebliğ edilmesinin iktiza ettiğini haber verdi. Mektubun sonunda bunu gerçekleştirmek için yardımımı istedi.

26 Zilkade sabahı Cidde'den yola çıktık. Dokuz saat sonra Bahre'de geceledik. Resim 259'da orada mahmilin kamp yerini görebilirsin. Ertesi sabah Mekke'ye doğru harekete geçtik. Yine 9 saat sonra Mekke'ye ulaştık. Ananevi merasimle oraya girdik. Şeyh Mahmud'da kışlamızı kurduk. 260 ve 261'inci resimlerde görebilirsin. Yine orada Şerif Avn'ın bahçesinin bir kısmını görebilirsin. İkinci resmin solunda emirin büyük çadırı, yanında eminin çadırı var. Mekke ile Cidde arasındaki yolda devletin askerleri yayılmıştır. Hacıları, bedevilerin şerrinden korumak için onları dağ başlarındaki kulelerde ve kalelerde görürsünüz.

MEKKE'DE

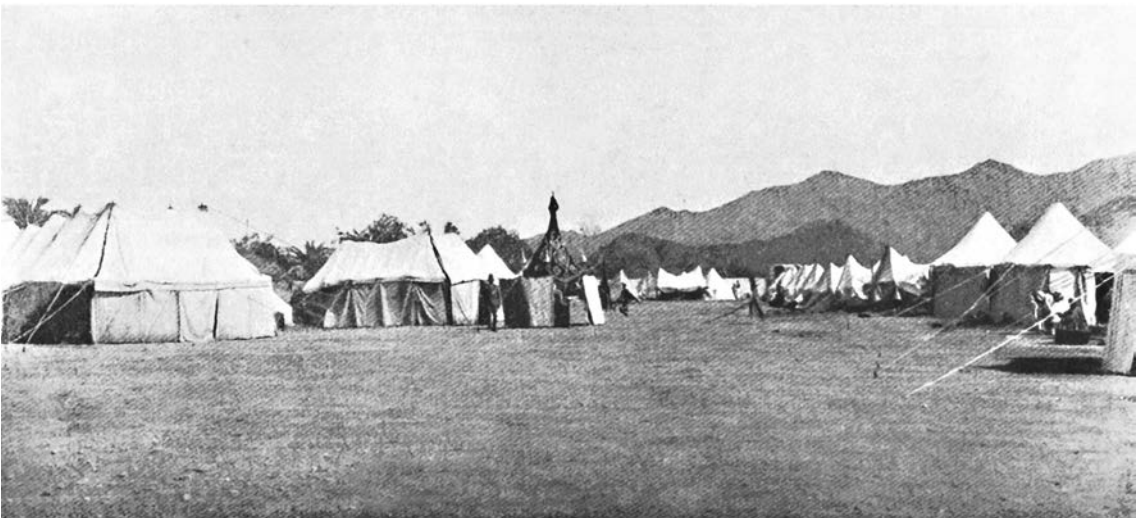
Mekke'ye vardığımızda işe, Resim: 262'de Ebu Kubeys Dağı'yla birlikte gördüğün Mescid-i Haram'ı ziyaretle başladık. Kudüm tavafını yaptık. Maiyyet-i seniyye'ye ve içişleri bakanlığına 1 Ocak'ta aşağıdaki telgrafi gönderdim: "Hepimiz tam bir sağlık içinde ulaştık."

Resim 260: Mahmilin Şeyh Mahmud'taki konaklama yeri.
Yıl: 1325.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معسكر الشيخ محمود بمكة المكرمة

Resim 261: mahmilin Şeyh Mahmud'taki konaklama yerinin bir başka
görüntüsü. Yıl: 1325.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 262: Mekke Hareminin içinde ikinci namazı. Görüntü, güneybatı kısmınıdır.

ŞERİF VE VALİYİ ZİYARET

29 Zilkade (3 Ocak 1908) tarihinde Cuma namazından sonra Mekke Emiri Şerif Ali Paşa'nın zat-ı âlileriyle görüşmek için gittik. Yüce hidiv tarafından kendine gönderilen mektubu kendine sunduk. Saygı ve hürmetle onu kabul etti. Bu mektubu (resim: 263'te sayfa: 17 ikinci) görebilirsin. Onun Arapçaya tercümesi aşağıdadır:

*“Mekke-i Mükerreme'nin muhteşem emirliğinin yüce şahsiyetine,
Devlet ve efendilik sahibi hazret,*

Mekke'den Medine'ye gitmesi âdet hâline gelen Mısır Mahmil-i Şerifi'nin Medine'den Yenbu'ya Sultan Yolu'ndan gitmesi kararlaştırılmıştır, çünkü bu yol yakın ve suyu çoktur. Hiürmetli Beytullah'ın hacıların müşkül durumunda kalmamaları ve onların rahatını temin size göre daima lüzumlu bir iştir. Biz hac emiri olan paşayı bütün bu konularda ihtar etmekle birlikte, bizim hacıların rahatının, sizin vereceğiniz büyük yardımlar ve değerli katkılarla sağlanacağından şüphemiz yoktur. Eğer Haşim sülalesine mensup yüce zatınız Sultan Yolu'ndan geçilmesini doğru bulursa, Medine müllki amirine emir çıkarılmasına izin vermenizi rica ediyorum. Mahmilin bu yolu kullanması

Resim 263: Devlet sahibi Şerif Ali Paşa'nın Mezalle (şemsiye) isimli atı.

böyle mümkün olacaktır. Ona gerekli yardımlar yapılacaktır. Bundan fazla olarak, biz ne suretle olursa olsun, bu yolun Araplarını razı etmesi için hac emirini destekledik. Emir ve irade, emrin kendine ait olduğu hazretinizdir. 9 Zilkade 1325 h.”

Sonra devletli valiye gittik. Kendisine yüce hidivin gönderdiği mektubu verdik. Güzel bir kabul aldı. Bu mektubu Resim: 264'te görebilirsin. O da emirin mektubu gibidir. Ancak sadece “Devlet sahibi hazret” diye başlamaktadır. 7 Zilhicce (11 Ocak 1908) de her biri Şeyh Mahmud'daki büyük çadırımızda bizi ziyaret etti. Her birinin geliş ve gidişinde 19 pare top attık. Geleneksel törenleri yaptık. Kafilenin rahatını temin edecek her konuda yardımcı olacaklarına söz verdiler.

حاجز ورتین جدیدی عباسی

در دلمه اقدم حضرتی
 در مضاد ملک مکرورده حدیثه منوره بحرمین این خطب اولی محکم سرفه مطربیک فید قرین ربنا صلیک لزی صاحبید که صورتی عهدی است از اهدای کرم
 لایه بیجا و کرایه شکرت و تقابری اگوه حدیثه منوره دهر طریقه صلی قوی اتقان اتماری اقدیر ایدرک اولیات ایلیک یانیا و ترش نور
 در پسته اولیغیده مذکر طریق حدیثه منوره در درون کمانف ادمینیب نظر سرجوت ایدلاری حیوانی حدیثه منوره کمانف لقا اولر عید
 در دنیا اهدای شکر و جویس بجای فوجیه و طریقه مذکور عو اسلک استی قی رضا و منور تباری حضرت ایلیک و سعادت منقده ایلی قوی
 مانه سعادت ایدرم اولیات ایلیغیده در اولر کرم ایلیک در اولر کرم

Resim 264: Hidivin Hicaz valisine bir mektubu.

Resimlerde emirin karşılanma manzarası görülebilir. Solunda hac emiri bulunmaktadır. Resimde, otağın önünde sağda ve solda dizilmiş hâldeki Arap askerleri görülür.

Emirin atının eyeri altın yıldızlıdır. Onun solunda şerifin gölgeliği⁷³ görülür. Onun tarihte büyük bir şanı vardır. Ziyaretlerde şerif, emirin emri altında olur. Resim: 268, bizim Mekke valisini karşılama resmi-mizdir. Orada karşılama çadırını görebilirsin. Resim: 269'da vali çadırın içindedir.

DEVELERİN ÜCRETİ

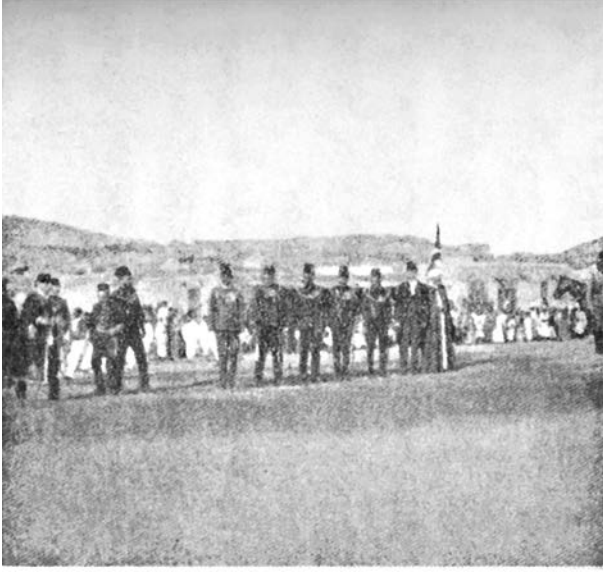
Mekke'de iken emir hazretlerine bir mektup yazıp ücretin belirlenmesini talep ettik. Bize, Cidde'den Mekke'ye, oradan Arafat, Mekke, Medine ve Yenbu'ya 17,5 İngiliz Cüneyhi olduğunu yazı ile bildirdi. Bu deve ücretleri geçmiş yılların ücretinden daha fazla idi ama eksiltme konusu tekrar emirle konuşulacağına göre mühim değildi. "Mukavvimi getirttim. Onunla Şerifin geçen sene takdir ettiği şekilde, 16 İngiliz cüneyhi olması hususunda yazılı olarak anlaştık. Hem biz, hem mukavvim anlaşma üzerine imza attı. Maliye bakanlığının bu ücreti esas alması için telgraf çektim. Mekke'den ayrılıncaya kadar bize bir cevap gelmedi.

ÖLÜMLER VE ONUNLA İLGİLİ UYARILAR

İçişleri bakanlığından mahmil doktoru İbrahim Efendi Süleyman'a bütün hacıların ölenlerini listelemesi için bir telgraf geldi. Bize de Mısırlıların listelenmesini ve iki üç günde bir, ölenleri içişleri bakanlığın bildirmemizi isteyen bir telgraf geldi. Daha evvel günlük bildirilmesi isteniyordu. Ayrıca içişleri bakanı bana, mahmil doktorunu,

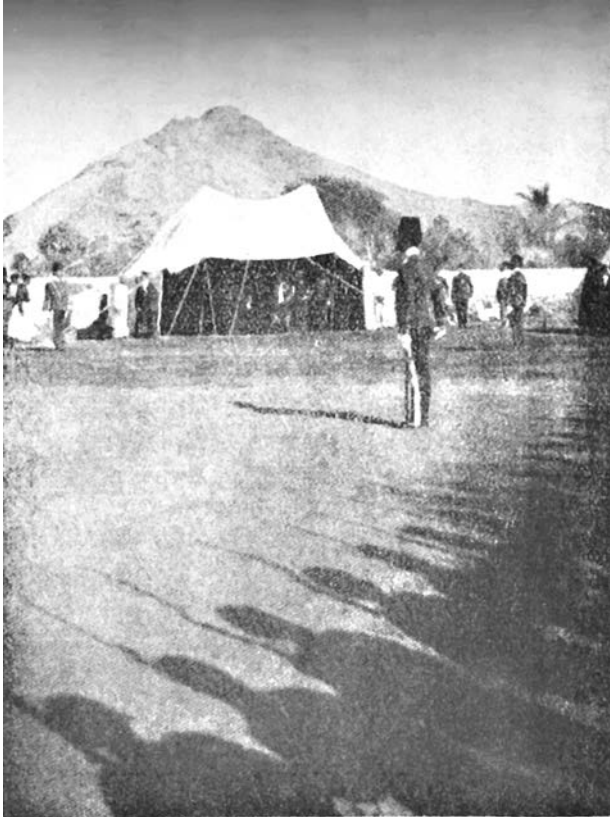
73 Subhu'l-Âşâ'nın C: 2 S. 126'da "Meliklere ait aletler" başlığı altında şu bilgi gelmiştir: "Gölgelik" onlardandır. Onun Farsçadaki ismi "Çenez" dir. - "Cim" ile mucem "zê" arasında bir "nun" ile- şimdi ona avam. "Kubbe" ve "Tayr" diyor. O sarı ipekten bir kubbedir. Kralın başının üzerinde taşınır. O aslında kralın hizasında binitli halde olan bir emirin elindeki bir mızrağın ucundadır. Büyük törenlerde binitliyen de güneşten onunla gölgelenir. Cüz: 3 S. 473'te şu geldi: O 12 sözekten oluşur. Her sözneğin altının genişliği bir karış, uzunluğu 3 tam 1/3 ziradır. Üst kısmından taraftaki sonu çok incedir. 12 sözék, bir direğin başında daire şeklinde birleşir. Onun direği kemer şeklinde olup kayın ağacındandır. Bunlar altın borularla kapatılmıştır. Her direğin başının üçte ikisinin ucundaki borunun sonunda açık bir melike -belki de "felike"- vardır ki onun eni bir parmak kadardır. Sözéklerin ucu altın bir halka ile bağlıdır. Bunlar mızrağın başına iner. Gölgeliğin, onların yanında büyük değeri vardır. Çünkü o halifenin başının üzerindedir. Taşyan emirlerin en büyüğüdür. İbn-i Tuveyr şöyle dedi: Onlara göre bu gölgeliğin halifenin o kortejde giydiği elbisenin renginden olması, şartlarından biriydi Bu kurala karşı çıkmazdı.

مَنظَرُ التَّعْمُّرِ وَالْحِجَازِ عَدَدُ رِيَاةِ الرَّحْمَنِ بِالْحِجَازِ

وَمَا أَطْرَعُ وَالسَّجُودَ وَالرَّحْمَةَ وَاللَّيْلَةَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ

Resim 268: Hicaz valisinin Mısır hac emirine yaptığı resmî karşılamanın görüntüsü.

وَمَا أَطْرَعُ وَالسَّجُودَ وَالرَّحْمَةَ وَاللَّيْلَةَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ وَالنَّجْمَ

Resim 269: Hicaz valisi, Hac emirinin Mekke-i Mükerrremdeki otağında.

“kolera”dan ölenleri “karantina kuruluna telgrafla bildirmemesi hususunda uyarmamı istedi.

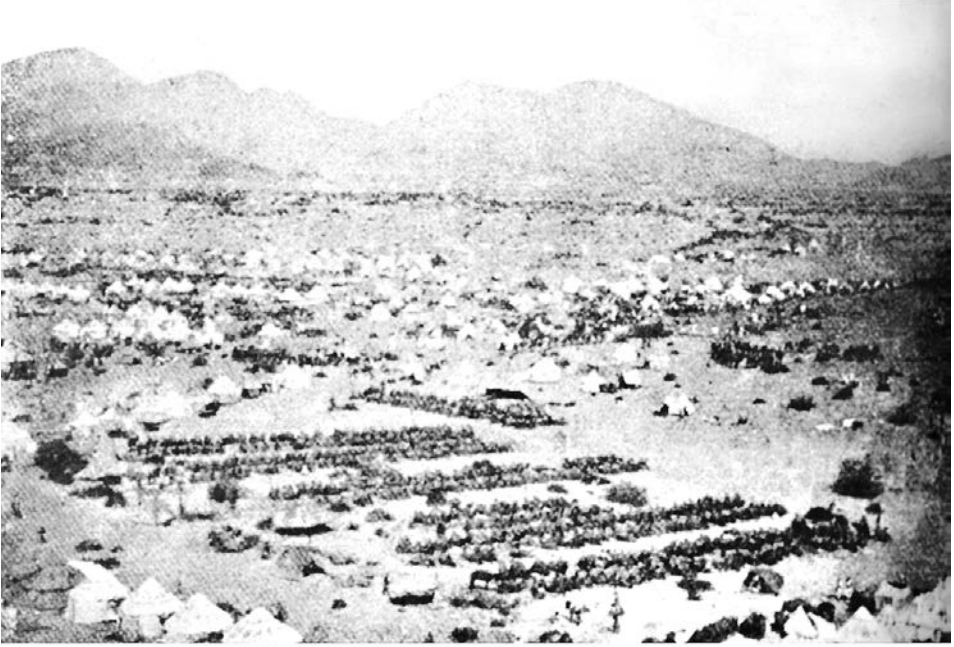
Devletli vali doktor Süleyman Bey Hammade'nin Hicaz bölgelerinin sağlık temsilcisi olarak tayin edilmesini istemedi. Devletlileri benden içişlerine telgraf çekip başka birinin tayin edilmesini sağlamamı istedi. Ben de bu konuda bir telgraf çektim. Bakanlık bana müspet cevap verip sağlık kurumuna ölüm haberlerini vermekle görevli doktorun Mahmil Doktoru İbrahim Efendi Süleyman olduğunu bildirdi.

Şunu da söyleyelim. 12 Zilhicce (16 Ocak)ta Mekke'de hoş hatıraları olan süvari feriki (tümgeneral) İbrahim Paşa'nın doğ kız kardeşi Emine hanım vefat etti. 15 Zilhiccede bize bağlı hacılardan “Ali Cuma” vefat etti. 25 Zilhicce'de (29 Ocak) övülecek hatıraları bulunan güvenilir kadın hizmetçimiz “Kademihayr” vefat etti. Allah hepsine rahmet eylesin.

ARAFAT'A, MİNA'YA VE MEKKE'YE

7 Zilhicce 1325 (11 Ocak 1908) yılı Cumartesi günü hacılar Arafat'a yöneldi. Ertesi gün de mahmil subayları ve muhafızlarıyla oraya yöneldi. Mehmed Ali Paşa'nın, Mekke şerifinin oturması için yaptırdığı saraya vardığımızda muhafızlar sıralandı ve mehter padişah selamını terennüm etti. Herkes sultanın uzun ömürlü olması için üç sefer Türkçe “Padişahım çok yaşa” dedi. Mina'ya ulaştığımızda orada dinlendik. Sonra Arafat'a doğru devam ettik. Beş buçuk saat sonra oraya ulaştık. Çadırlar kurulmuştu. Herbirimiz yerine çekildi. Sonra insanlar Cebel-i Rahme'yi, Mescid-i Nemire'yi ve Mescid-i Saharât'ı ziyarete başladılar. Resim 270'te Şam Mahmili'nin Arafat'taki kamp yerini, Resim: 271'de mahmil subaylarını Arafat Meydanı'nda ihram elbiseleri içinde, Resim: 272'de Şam ve Mısır Mahmillerini birlikte görebilirsin. Cebel-i Rahme'nin eteğinde vakfe yaptık. Hacılar o dağın sırtına yayıldı. Zilhicce'nin dokuzuncu pazartesi günü Arafat'ta vakfe yaptık. Gün battıktan sonra Müzdelife'ye doğru ifada yaptık. Orada cem-i tehir yaparak akşam namazını yatsıyla birlikte kıldık. Orada geceledik. Sabah namazından sonra Meş'ar-i Haram'da vakfe yaptık. İmamın bayram hutbesini dinledik. Sonra Mina'ya gittik. Akabe Cemresi'ni taşladık. Kurbanımızı kestik. Tıraşımızı olduk. Sonra Beyt'i ifada tavafı yaptık. Diğer cemreleri taşlamak için güneş batarken Mina'ya döndük. 12 Zilhicce'ye kadar orada

مُعْتَمِدَةُ الْحَجَّاءِ السَّائِرِينَ ١٣٥٥

Resim 270: Şam Mahmili'nin Arafat'taki konaklama yeri.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَسْمُ الْحَجَّاءِ وَفِيهِ مَمْلَسَةُ الْإِحْرَامِ

Resim 271: Mahmil ve emiri Arafat'ta ihram elbiseleriyle.

Resim 272: Mısır ve Şam Mahmillerinin Arafat Dağı'ndaki vakfe manzarası.
Tarih: 9 Zilhicce 1325 h. 13 Ocak 1908

ikamet ettik. 11 Zilhicce'de Arapça ve Türkçe olarak sultan fermanının okunma merasiminde bulunduk. Devletli şerif ve valiyi, Muhsin Paşa ve Abdullah Paşa'yı, kadıyı, Şam Mahmili'nin emirini ve Surre eminini ziyaret ettik. Şerif'ten başka herkes bize iade-i ziyarette bulundu. Onun selama daha güzel bir şekilde veya benzeriyle cevap verme gibi bir âdeti yok. Resim 273'te Mekke valisini ve şerifini, padişah fermanı okunurken şerifin otağında görürsünüz. O, 10 Zilhicce günündeydi. Yerde güzel halıları serilmiş hâlde görürsünüz. İşte o fermanın metni. Ferman Mekke emirliğine olup bir sureti fotoğraf hâlinde Resim: 49'da (cüz: 1, Sayfa: 51) fotoğrafını görebilirsin.

Resim: 274'te mahmil subayları, Mina'da, resmî elbiselerini giymiş vaziyettedir. Arkalarında ise Sebir Dağı vardır. Resim: 275'te eski Mekke Emiri Şerif Abdullah Paşa'nın oğlu Muhsin Paşa görülmektedir. Onun Mina'daki otağında Mekke kadısı bulunuyor. Bu kadı padişahın resmi emriyle tayin ediliyor. Bu emir, Mısır hidivliğine tebliğ ediliyor.

حضر الشريف علي پاشا في حياض الوالي في مينا

Resim 273: Şerif Ali Paşa'yı Hicaz valisinin Mina'da ziyareti. Tarih: 10 Zilhicce 1325 h. 14 Ocak 1908

ضباط الحياض مينا

Resim 274: Mahmil zabitleri Mina'da. Yıl: 1325.

Resim 275: Mekke kadısı ve Muhsin Paşa Mina'da.

Mısır'daki ödeneklerle parası karşılanıyor. -mahmil bütçesine bakınız.- Bu resmi yazının suretini levha: 276'da görebilirsin. Medine kadısının vaziyeti de böyledir. Onun resmî yazısını da şekil: 277'de görebilirsin. Her iki resmî yazının (ferman) sureti birbirine yakındır. Sadece isim ve tayinin yeri değişir. İşte birincinin tercümesi:

“Ey en ikramkâr kanun koyucu, Muazzam, saygın, kıymeti pek yüce, âlemi düzenleyen, ümmetlerin düzenini intizama sokan, keskin fikriyle, çoğunluğun işlerini tamamlayan, devlet ve şanlı geleceğin binasını hazırlayan, mutluluk ve ihtişamın ana sütunlarını sağlamlaştıran, en büyük ve yüce halifelüğün güvendiği, en yüce meliklik armağanlarının tüleriyle çevrili en azametli ve parlak olan sultanlığın itimat ettiği, sadaret-i celile rütbesini haiz, meliklere ait imtiyaz-ı hümayûnî nişanı ile süslü Osmanî ve mecidî nişanlarını taşıyan Mısır'ın hidiv ailesine mensup vezirim, yüceliklerde arkadaşım Abbas Hilmi Paşa. Allahu Teala onun ihtişamını devam ettirsin. Onun iktidarını ve geleceğini ebediyen katlasın.

Resim 287: Medine-i Münevvere halkında Şazeli bir topluluğun bir bahçedeki görüntüsü.

doğru sağa giderler. Sonra Mısır Mahmili ve kafilesi sağdaki bir yerde konaklamaları için yürür. Bilindiği gibi Şam kafilesi büyüktür. Bu sebeple bizim ayakta onları beklememiz uzun sürüyor. Bundan kurtulmak için Mısır Mahmili'nin Arafat'tan itibaren solda, Şam Mahmili sağda yürümelidir. Böyle olursa Müzdelife'ye ulaştığımızda herkes beklemeksizin kamp yerine kıvrılabilir.

ZİYAFETLER

16 Zilhicce 1321 h. (20 Ocak 1904 m.) Pazartesi günü Hicaz valisi beni, Surre emini, muhafızların “kumandanı”, üç subay ve Mısır tekkesinin müdürüyle birlikte sofrasında akşam yemeği için davet etti. Davete icabet ettik. Duyduğuma göre bu Hicaz valisinin mahmil insanlarına verdiği ilk yemekmiş. 23 Zilhicce'de tekrar yemek verdi. Ona beni, emini, kumandanı, subayları ve mülkiyeli memurları çağırıldı. Bu Resim 287'de gördüğün Türkçe ibareli bir mektupla

Resim 279: Güney tarafından Mekke evleri ve Ebu Kubeys Dağı'nın zirvesindeki mescit.

yapılmıştı. Ona, bazı Şam Mahmil görevlilerini ve on kadar devlet adamını da çağırmıştı. Oraya gelenler kırkı bulmuştu. Bunların 25'i Mısır Mahmili'nden olan şu kişilerdi. (...)

26 Zilhicce'de de, Kâbe anahtarının emini Muhammed Salih eş-Şeybî evinde akşam yemeği için davet etti. Ona da icabet ettik.

Resim: 279'da Mekke'nin güneydoğusu görülmektedir. Resmin en üstünde de Ebukubeys Mescidi vardır. Reşit ve Bussam aileleri de Mekke'de bir araya geldiklerimizdendir. Resim: 280'de onları görebilirsin. Ortada hac emiri, sağında Salim Sebhan, solunda İbrahim Sebhan var. Arkamızda ise Salim Sebhan, muhafızlar kumandanı "Binbaşı" Mustafa Rıfki Efendi, emirin harp erkanı "sağ" Muhammed Şefik Efendi, Medine'de hac emirine çok dua eden Şeyh Muhammed İlyas ve İbn-i Reşid'in tabilerinden biri bulunmaktadır. Ben Mekke'de güzel bir sanatla yapılmış tarihi bir kapı gördüm. Bina sanatı adına fotoğrafını çektim. Levha: 281'de onu görebilirsin.

MAHMİLİN MESCİD-İ HARAM'DAN ÇIKIŞ MERASİMİ

19 Zilhicce'de bize devletli vali Türkçe olarak mahmilin çıkış töreninin 23 Zilhicce (27 Ocak) Pazartesi günü yapılacağına dair bir davetiye gönderdi. Bak (Resim 152) O gün mahmil, mescitten çıktı. Birinci seyahatnamede anlattığımız gibi bir merasim düzenlendi. Bu Medine yolculuğuna bir hazırlık idi. 27 Zilhicce Cuma günü vali ve Şerif Efendi'ye veda için ziyaret ettik. Her ikisinden, hidivin kendilerine yazdığı mektuba birer cevap mektubu aldık. Yine Medine mülki amirine bizim Yenbu'ya giderken Sultan Yolu'nu kullanmamızın kolaylaştırılması için yazdıkları mektuplarını da aldık. Sefere çıkacağımız gece Şeyh Mahmud Mahallesi'nde âdet olan şenliğimizi yaptık. Resim: 282'de dikilişini ve insanların ona bakışını görebilirsin.

SULTAN YOLU

İçişleri bakanlığından Mekke ile Medine arasında Sultan "Melef" Yolu'nu kullanmamız için izin istedik. Onlar da bize bu izni verince o yoldan gittik.

Birinci Merhale: Mekke'den Fatıma Vadisine: 8 Saat: Yolculuğu Allah adına olan kafilemiz,

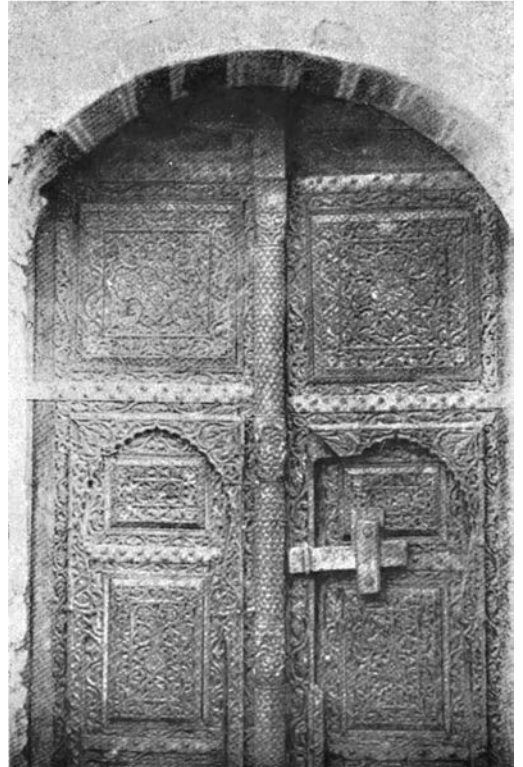
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالصَّلَاةُ أَكْبَرُ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 280: İbnü'r-Reşit ve Bessam'ın Mekke'deki grubu. Yıl: 1325.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 281: Mekke'de tarihi bir kapı.

Resim 282: Şeyh Mahmud'ta Mahmili süsleme töreni.

Mekke'den 28 Zilhicce 1325 h. (1 Şubat 1908) Cumartesi günü yola çıktık. Üç saat sonra Peygamberimizin (s.a.s.) hanımı Hz. Meymune'nin (r.anha) kabrine ulaştık. O yere "Serif سرف" deniyor. (...) Kabrin üzerinde bir kubbe bulunuyor. Adı ona nispet edilen bir de mescit var.

Mekke'den itibaren 8 saatlik bir yürüyüşten sonra ulaştığımız Fatıma Vadisi'nde geceledik. Bu vadide 30 tane çay var. Suları son derece tatlı ve yemeği hazmettiricidir. Geniş tarım arazileri bulunuyor. Kavun, karpuz, taze hurma vs. yetiştiriliyor. Oradaki bir çayın kanalında sülük çokça bulunuyor ve insanlar ticaretini yapıyor. Resim: 283'te mahmilin bu vadideki kamp yerini görebilirsin. Orada hacılar, çadırlar, toplar ve develer görülüyor.

İkinci Merhale: Fatıma Vadisi'nden Muhsiniyye'ye: 8 Saat: Bu vadiden 29 Zilhicce sabahı kalktık. 8 saatlik bir yürüyüşten sonra Muhsiniyye'ye ulaştık. Yolun tamamının yürümesi kolay ve kıvrıntı yok.

Resim 283: Sultan yoluyla Mekke'den sonra ilk dinlenme yeri olan Fatma Vadisi'nde Mısır Mahmil kafilesinin görüntüsü.

Üçüncü Merhale: Muhsiniyye'den Ufsan'a 4 Saat 45 Dakika: Muhsiniyye'den 1 Muharrem 1326 h. (3 Şubat 1908 m.) Pazartesi sabahı saat 12.45'te kalktık. 315 derece üzere yürüdük. Saat 2.30'da sağımızda sağlam siyah taşla yapılmış, güzel şekilli fakat harap bir çeşmeye rastladık. Saat 3.30'da taşlık ve yürümesi zor bir dağ geçidinde yürümeye başladık. Geniş bir meydanın ortasındaydı. Orada kafilenin develeri dağıldı. Geçidi yarım saatte geçtik. Saat 5.00'te yönümüz 15 dereceye döndü. Yarım saat sonra 4 saat 45 dakikalık bir yolculuktan sonra Ufsan İstasyonu'na ulaştık orada geceledik. Orada siyah ve sağlam taşlarla yapılmış, duvarlarının kalınlığı 1,5 metreyi bulan "Ufsan عسفان Kuyusu" var. Suyu Nil gibi tatlıdır. Peygamberimiz (s.a.s.)'in ondan içtiği söylenir. Resim: 284'te Ufsan Kuyusu'nu ve ondan kovalarla su çıkaran sucuları görürsünüz. Kovalara liften ipler bağlanmış olup, ipler demir makaralara dolanmış. Makaralar üç ayaklı alete (sebbiye denen sehpa-ya) asılmıştır.

Orada suyu tatlı üç kuyu daha var. Kuzeyde olanının genişliği yaklaşık 5 metre, duvarlarının kalınlığı 1,5 metredir. Vadiye açılan bir

Resim 284: Sultan Yolu'ndaki Usfan Kuyusu'nda su çıkarılırken. Yıl: 1325.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

merdiveni olup sel suları geldiğinde buradan kuyuya dökülür. Derinliği 12 metredir. Üçüncünün genişliği 5 metredir. Bu beldede, yolcuların ihtiyaçlarının satıldığı bir çarşı vardır. Bu belde hırsızlarının çokluğuyla meşhurdur.

Dördüncü Merhale: Usfan'dan Huleys'e: 7 Saat: Usfan'dan 2 Muharrem Salı sabahı Arap saatiyle 12.30'da kalktık. 10 derece üzerinden yarım saat yürüdük. Sonra kıvrımlı ve yürümesi zor ve ancak ikişer devenin geçebildiği bir dağ geçidinde yürüdük. 2,5 saatte ancak aştık, orada yüksek bir yer var ki ateş hattı. Mahalli Araplar orada duruyor ve kendilerinin belirlediği vergiyi vermezse kafilenin geçişine mani oluyorlar. Eğer işgal etmişlerse çok büyük kayıplar verilmedikçe askerî güç ne kadar çok olursa olsun burayı geçmek mümkün değil. Eğer asker onlardan evvel işgal edebilirse geçmesi kolay. Geçidin ortasında solda güzel bir sülüs hattıyla mermer bir levhaya yazılmış "Besmele" gördük. Orası sultanın emriyle, Rıdvan Bey Davut el-Gıfârî'nin marifetiyle 1200 h. yılı, Cumâda'l-Ûlâ ayında yapılmış. Bu geçide "Müderrec-i Osman (Osman basamaklı yolu.) deniyor. Geçitten sonra yönümüz 35 dereceye çevrildi ve yarım saat yürüdük. Yol çok genişledi. O geçitten itibaren buralara "Gıran غران" Vadisi deniyor. Sağda ve solda dağlara

yakın yerlerde bol hurma ağaçları bulunuyor. Sonra vadi sola doğru 345 derece çevrildi. Saat 7.30'da Huleys'a الخليص varıncaya kadar bu şekilde yürüdük. Huleys'ın kenarında biri sağda diğeri solda iki vadi var. Huleys'a "Def الدف" veya "Nettuce التوتجة"de deniyor.

Beşinci Merhale: Huleys'ten Gudayme'ye: 9 Saat: 3 Muharrem (5 Şubat) Çarşamba sabahı saat 00.30'da Huleys'ten kalktık. Kumlu bir arazide 200 derece üzere yürüdük. Sağda abel ağaçları vardı. Saat 3.00'te sağdaki dağlar yaklaştı. Abel ağaçları çoğaldı. Saat 5.00'te kesildi, yönümüz 320 dereceye, sonra saat 6.30'dan itibaren 360 dereceye çevrildi. Soldaki dağlar gözden kayboldu. Saat 9.30'da Gudayme'ye القضيمة ulaştık. Orada bir çarşı, çukurlar ve taş duvarlı bir kuyu bulunuyor. Kuyunun bir merdiveni var, 6 basamağı dışarıda, 9 basamağı içerdedir.

Altıncı Merhale: Gudayme'de Râbiğ'a: 12 Saat 30 Dakika: 4 Muharrem (6 Şubat) perşembe sabahı saat 1.00'de Gudayme'den 340 derece üzere yola koyulduk. Yarım saat sonra Kızıldeniz'i gördük. Orada kenarına yelkenli gemilerin demir attığı binalara baktık. Biraz solda küçük hurma ağaçları vardı. Çeyrek saat sonra sağımızda 60 kadar hurma ağacı gördük. Saat 2.20'de "Sâber سعبر" denen yere geldik. Sağında 100 kadar hurma ağacı var. (...) Râbiğ'a 12 saat 30 dakikalık ciddi bir yolculuktan sonra, gün battıktan bir saat sonra ulaştık. Yarım saat yemek ve namaz için dinlendik.

Râbiğ رابع , Cidde'nin kuzeyinde bir köydür. Aralarında 30 saatlik bir mesafe vardır. Kızıldeniz'e bir saatlik mesafededir. Gemilerin demir atacağı bir limanı yoktur. Gemiler sahilden uzak bir yerde durur. Sünbük denen yelkenli kayıklarla mallar karadan gemiye taşınır. Üç yolun birleştiği yerededir. Güneye giden yol, daha sonra ikiye ayrılır. Biri Mekke'ye, diğeri Cidde'ye gider. Kuzeydoğuya giden de ikiye ayrılır. Birine Fer'î Yol, diğesine Gâyir Yolu denir. İkisi de Medine'ye gider. Kuzeye giden yola Sultan Yolu denir. Bu yol Mesture'de (مستورة) iki kola ayrılır. Doğuya gidince Melef Sultan Yolu, kuzeye gidene sadece Sultan Yolu denir. Her ikisi de Medine'ye gider. Bu kuzey yoldan Yenbu yolu ayrılır.

Rabiğ'de bir yüzbaşı, bir teğmen, bir doktor, 100 Osmanlı askeri, toplar ve pek çok mermi ve harp mühimmatı bulunmaktadır. Önceden

Resim 285: Kara veya deniz yoluyla hizasına gelindiğinde ihrama girme noktası olan Râbiğ'dan bir manzara.

bir istasyon merkezi ve mahmiller buradan geçerken ihtiyaç duydukları mallar satılırdı. 116 ev, 5 mescit, 20 dükkân, 10 sarnıç, bir çarşı, taşlarla sağlamca yapılmış ve 7 kapısı bulunan bir kalesi mevcuttur. Resim: 285'te görebilirsin.

Rabiğ'de içinde pek çok hurma ağacı bulunan, kavun ve karpuz vs. ekilen bahçeler vardır. Yer biraz kazılınca su çıkar. “Kırmızıkanı قرمزقانی” denen bitkiden çöktür. Bu kaynatılıp içilince basur hastalarını tedavi eder. Şimdi insanlar karadan geldiklerinde Rabiğ'in içinden, denizden geldiklerinde onun hizasından ihrama giriyor. Cuhfe الجحفة oranın 10 mil güneyindedir. Fıkıhta orası, kara yoluyla hac yaptıklarında Mısırlıların ve Şamlıların mîkat yeri olarak bildirilmiştir. Fakat mîkat mahallinden evvel ihrama girmekte bir beis yoktur. Sular çok olduğu için, elbiselerimizi yıkayıp, banyo yapmak için 5 Muharremde Rabiğ'de dinlendik.

Yedinci Merhale: Rabiğ'dan Mesture'ye. 10 Saat: Râbiğ'den 6 Muharrem (8 Şubat) Cumartesi sabahı birinci saat başlarken 340 derece üzere yola başladık. Saat 3.00'te keçiyollarında çakıllara rastladık. O bölümü yarım saat içinde geçtik. Saat 6.30'dan itibaren bir saat istirahat ettik. Saat 8.15'te bir vadiye rastladık, çakıllı idi. Sağdaki dağlar yaklaşmıştı. Sonra geçmesi kolay bir dağ geçidine uğradık. Hafif bir iniş vardı. Sonra bir düzlüğe çıktı. 7 dakika sonra iri ve yüksek ağaçla-

rın hizasında yürümeye başladık. 2 saat sonra ağaçlar azalmaya başladı ardından bitti. Yönümüz 360 dereceye döndü. Sonunda Arap saatiyle saat tam 11.00'de düz bir araziye ulaştık. Solda kulübelere ve sağlam duvarlı bir kuyu vardı. Kuyunun genişliği 3 m., duvarının kalındığı 1 m., derinliği 8 m. idi. Toprağın yüzeyinden iki metre yukarıda duvarı vardı. 5 basamaklı sabit bir merdiveni mevcuttu. Suyu berrak temiz ve güzeldi. Orada bir başka kuyu daha var. Doğu tarafında yarım saatlik mesafede. Bu bölgede bol çukur mevcuttur.

Sekizinci Merhale: Mesture'den Şeyh Kuyusu'na: 13 Saat: 7 Muharrem (9 Şubat) Pazar gecesi Arap saatiyle tam 10.00'da 340 derece üzere Mesture'den kalktık. 4 saat sonra yönümüz 45 dereceye çevrildi. Güneş batmadan bir saat evvel Şeyh Kuyusu'na ulaştık. Saat 9.00'da yürümesi kolay bir vadiye alçaldık. Yol boyunca ağaçlar çok nadirdi. Yolun bu kısmı kumluk ve kolaydır. Bu mesafede bir saat dinlendik. Şeyh kuyusu İstasyonu'nda bir çarşı var. Ot, et, pişirilmiş pirinç, hurma ve sigara satılıyor. Sağ taraftaki dağın eteğinde ağaçlar var. Şeyh Kuyusu'nun genişliği 3 m., duvar genişliği bir metre, derinliği 15 m.dir. Duvarlarında tahribat vardır. İçten sıvanmamıştır. Suyu akıcı, temiz, şeker gibi tatlıdır.

Dokuzuncu Merhale: Şeyh Kuyusu'ndan, İbn-i Hisânî Kuyusu'na. 6 Saat: Şeyh Kuyusu'ndan 340 derece üzere 8 Muharrem (10 Şubat) Pazartesi sabahı saat 00.00'da yola çıktık. Bazı yokuşları çıktık ve indik. 13 vadiye böyle devam ettik. Saat 2.00'de yönümüz 60 dereceye döndü. Yüksek ağaçlar çoğaldı. Yol normalleşti. İbn-i Hisânî ابن حصاني Kuyusu'na saat 6.00'nin sonunda ulaştık. Onun yanında geceledik. Orada büyük bir çarşı, evler ve suyu hoş dört kuyu mevcut.

Onuncu Merhale: İbn-i Hisânî Kuyusu'ndan Hals'a. 11 Saat: İbn-i Hisani Kuyusu'ndan 9 Muharrem (11 Şubat) Salı sabahı saat 00.00 sıralarında 50 derece üzere yola başladık. Saat 4.00'e kadar devam edip 90 dereceye çevrildik. Burada yolculuğumuz ağaçlar, çakıllar ve keçi yollarıyla dolu bir koyda idi. Yol dar olup sadece 4 deve geçebiliyordu. Saat 4.00'ten itibaren tütün tarlalarına rastladık. 10 dakika böyle yürüdük. Saat 5.30'da yönümüz 50 dereceye çevrildi. Saat 7.30'da Melef yolunun başına ulaştık. Melef'ten sonra sadece gidişli gelişli düşünülürse tek deve, değilse iki devenin geçebildiği bir dağ

geçidini tırmandık. Yönümüz 335 dereceye çevrildi ve güneş battıktan çeyrek saat sonra Hals خلص İstasyonu'na ulaştık. Yolda yemek ve namaz kılmak için bir saatten biraz fazla dinlendik. Hals'ta bir kuyu, bir çarşı ve pek çok hırsız var.

İbn-i Hisânî Kuyusu'nda Hals'a giderken Subh, Mehâmîd, Beni Amr ve Kehle kabileleri vardı. Dağların tepelerinde birçok yere dağılmışlardı. Ne zaman bir topluluğa rastlasak bize bağırdı. Bağırarak onlara göre düşmanlık işaretidir, fakat şeyhleri onları dağların tepelerinden indiriyordu. Bir kısmı bize birkaç el ateş etti. Bereket kurşunların bir kötlüğü dokunmadı. Bu yıldan evvel mahmil kafilesine bir bağırma, bir tehditleri olmamıştı. Buna sebep Hicaz Demir Yollarının inşasıdır. Mahalli Araplar o yapılmaya rızıklarının kesileceğini zannediyor. Bunun için Devlet-i Aliyye'nin yaptığına çok kızıyorlar. Bizim kafilemizi de devlete bağlı saydıkları için bağırdılar. Gözümüzü korkutmak için kardeşlerini çağırıyorlar. 5.000 riyal istediler. Yoksa kırıp geçireceklerini söylediler. Şerlerinden, özellikle de kafilemizi yakalayabilecekleri dar dağ geçitlerinden korktuğumuz için 1.100 riyal vererek onları razı ettik. Diğer yıllarda mahmil onlara sadece 300 riyal veriyordu. Fakat söylediklerimiz sebepten dolayı isteklerini artırdılar.

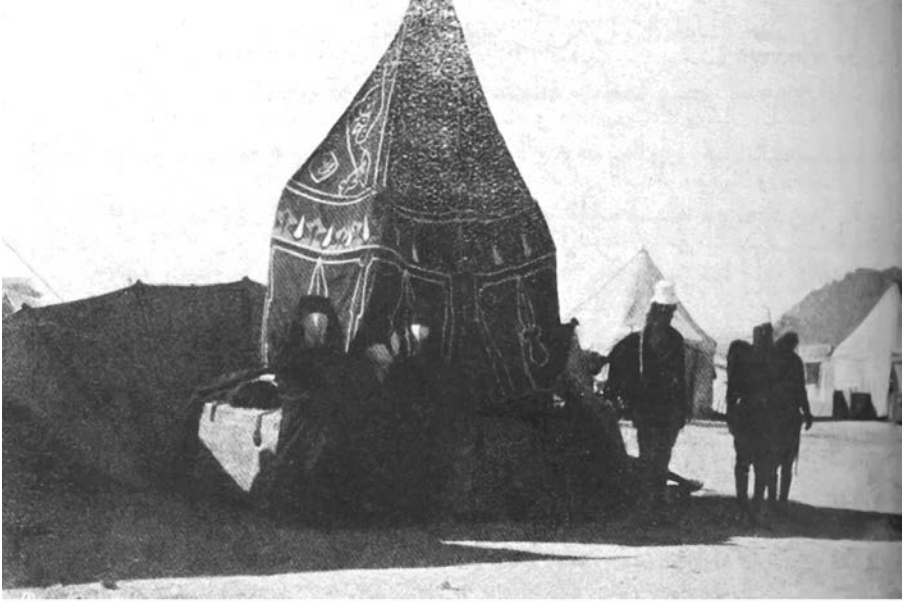
On Birinci Merhale: Hals'tan Derviş Kuyusu'na 14 Saat: Hals'tan 10 Muharrem Çarşamba gecesi saat 9.15'te 360 derece üzere yola çıktık. Saat 12.00'de Abbas Kuyusu'nun hizasına geldik, kuyu 500 metre uzağımızda solda idi. Saat 12.00'den istasyonumuza ulaşana kadar, 45 dakikalık kısım hariç, yolda çakıllar ve keçi yolları mevcut idi. Yolun 10 dakikalık kısmı ise kumluk idi. Saat 3.00'ten, 7.00'ye kadar 115 derece üzere yürüdük. Orada 10 dereceye çevrildik. Saat 12.00'den, güneş battıktan 3 saat sonra ulaştığımız Derviş Kuyusu'na kadar 115 derece üzere yürüdük. Orada geceledik. Yolculuk 17 saat 15 dakika sürdü. Hain bedeviler bizi üç saat engelledi.

Şöyle ki: Hals Kuyusu'na ulaştığımızda orada Ehâmide şeyhlerinin büyüğü, Şeyh Halil b. Huzeyfe'yi bulduk. Bizden Ehâmide'nin kafilemize saldırısına mani olmasına karşılık mükâfat istedi. Arapların vefalı davranacakları hususunda, âdetleri olduğu üzere elini yüzüne ve sakalına sürüp "yüzümün engeline" dedi. Yani bize garanti vermişti. Ona 300 riyal verdik. Bir müddet kafilemizle yolculuk ettikten sonra gözden

kayboldu. Öğrendim ki o, paraları kabilesine dağıtmadan Mekke'yi bulmuş. Çünkü Şerif Efendi kendisini istemiş. Haber aldığıma göre, kendi diyarındaki ahalinin kafilemize saldırılarına mani olmak için, tarafından hecin develeri gönderecekmış. Biz onların kabilelerinin olduğu yerlere varınca yalçın dağların tepelerini tutmuşlardı. 150 cüneyh ödemedikçe mahmulin geçişine izin vermediler. Bu hadise bize kurşun atıp bir kadını şehit ve bir katırı vurduktan sonra meydana geldi. Kanlarımız aktığıyla kaldı. O miktarı ödedikten sonra da biraz yürüdük. Bir de baktık, aynı bu Halil b. Huzeyfe'nin kabilesinden başka Araplar karşımıza çıktı ve kafilenin ön tarafına tüfekleriyle kurşun yağdırdılar. Para verdiğimiz kişileri gönderdik de onları yerlerinden indirdiler.

On ikinci Merhale: Derviş Kuyusu'ndan Medine'ye 12 Saat 30 Dakika: Derviş Kuyusu'ndan 11 Muharrem (13 Şubat) Perşembe sabahı saat 00.30'da kalktık. Bir saat 45 dakika 20 derece, 40 dakika 55 derece, 35 dakika 85 derece, 40 dakika 15 derece, 35 dakika 55 derece, 25 dakika 130 derece, 40 dakika 75 derece, 55 dakika 35 derece, 30 dakika 115 derece, bir saat 30 dakika 75 derece, 4 saat 15 dakika 57 derece üzere yürüdük ve yatsıdan sonra Medine'ye vardık. Öğle sıcağında bir saat yolda namaz ve yemek için istirahat etmiştik.

Derviş Kuyusu'ndan kalkmadan evvel sabah bazı Ehâmide Arapları gelip benden mükâfat istediler. Hazine yüklenmiş ve yola çıkmıştı. Onlara, öğlen dinlenirken vereceğim diye söz verdim. Kabul ettiler. Para isteyenlerin bir kısmı kafilemizle beraber yola koyuldu. Bir kısmı geri kalmıştı. Onlar dağlara çıkmış. Kafilenin arka tarafına kurşun yağdırdılar. Türkçe "Tabur ateş" emriyle onları korkutmak için bir defa top atışı yaptık. Kaçmaya başladılar. Onların atışlarından bizde hiçbir yaralanma olmadı. 1322 gidişi 1323 dönüşü Hamra'da öldürülenlerin yakınları Derviş Kuyusu'ndan itibaren kafilemizle yolculuk etti. O hadisede hac emiri Liva (tuğgeneral) Mahmud Hüsnü Paşa idi. Gelenler öldürülenlerin diyetlerini istedi. Mukavvim öğle istirahatında diyetlerin verileceğini söyledi. Ben de sözünü doğruladım. Kıymetli okuyucu, maliye ile öldürülenlerin diyetleri hususunda aramızda geçen yazışmaları, benim isteğime müspet cevap verip Surre hazinesine 900 cüneyh koyduklarını unutma. İki diyeti ödeyip bizimle beraber gelenleri ödüllendirdikten sonra teşekkür ederek beldelerine döndüler. Öldürülenlerin yakınları Fedale الفضلة kabilesindendi.

Resim 286: Mahmil sefer giysisiyle görülyor. Etrafında Medine’li kadınlar var.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا إِذْهَابُ الرَّحْمَةِ وَرَبِّ الْوَهَّابِ

MEDİNE’DE

Medine’ye 11 Muharrem (13 Şubat) perşembe günü güneş battıktan 1,5 saat sonra ulaştık. Sağlık kurumunun emri lüzumunca beldenin dışına kışlamızı kurduk. Resim: 286’da mahmili kışlada sıradan elbiseyle görürsünüz. Yanında, olgunluk ve haşmet gösteren kıyafetleriyle Medineli kadınlardan bazıları ayakta durmaktadır. Ertesi gün cuma namazını Mescid-i Nebevi’de kıldık. 13 Muharrem Cumartesi günü Medine mülki amiri Ferik (Tümgeneral) Osman Ferid Paşa’yı ziyaret ettik. Yüce hidivin Türkçe olarak yazdığı mektubu kendisine teslim ettim. Mektupta mahmilin Yenbu Yolu’ndan gidişinin kolaylaştırılması isteniyordu. O mektubu Resim 241’de ve Arapçaya tercümesini⁷⁴ görebilirsin. Mülki amire mahalli Arapların yolda yaptıkları saldırıyı haber verdim. Mekke şerifi ve valisinin Sultan Yolu’ndan yolculuk etmemize yardımcı olunmasına dair gönderdikleri tavsiye mektuplarını da verdim. Münasip mükâfatlar vererek mahalli Arapları razı etmeye hazır olduğumu söyledim. Saadetli mülki amir padişah askerlerini mahmille birlikte gönderemeyeceğini, çünkü onların Hicaz

74 Mektubu Arapçaya tercüme eden, izzet sahibi Sükûti beydir. Kendisi Türkçe Kaleminde başkan idi. Rütbe dilekçelerini, liva rütbesinin, fermanının ve bize verilen Osmanlı Nişanlarının tercümelerini yapmıştı. Kendisine çok teşekkür ediyoruz.

Resim 288: Seyyid Berrizade'nin evinin bahçesindeki kambur hurma ağacı. Yıl: 1326.

Demir Yolları'nın işleriyle meşgul olduklarını söyleyerek özür diledi. 15 Muharrem Pazartesi günü ayrıca ziyaret etti. Askerimizden bir bölük ona saygı selamına durdu. Geldiği için 11 pare top atışı yaptık. Kendisine şekerleme ve kahve ikram ettik. Kendisini selamlayan askeri denetledi. Onların düzeni ve şekillerinin güzelliğine sevindi.

16 Muharrem Salı günü mahmilin Mescid-i Nebevi'ye ve Maksure'ye giriş merasimi yapıldı ve tahsisatları sahiplerine vermeye başladık. Ödeme mahmilin âdet olan merasimle Mescid-i Nebevi'den çıkarıldığı 20 Muharrem'e kadar devam etti. (...)

Sultan fermanıya tayin edilen Hücre-i Nebeviye döşemecilerinin şeyhi Seyyid Berrizâde de Menâha'daki evine bizi davet etti. Kendisi liva rütbesine eş "Bâlâ" rütbesindedir. Onu kendi evinde çektiğim Resim 288'de arkadaşımız Muhammed Ali Suûdî Efendi, kendi oğlu ve torunuyla birlikte görürsünüz. Çatıya çıktığımızda bir resmini daha çekmişim. Orada (resim: 289) ben, İbrahim Hamdi Harputî, Medine mülki amirinin damadı Kamil Bey ve tatilde bulunan Bağdatlı bir subay bulunmaktadır.

Resim 289: Seyyid Berf'nin evinin çatısında bir toplantı. Yıl: 1326.

الشيخ السيد محمد بن عبد الله

EMİR SUUD B. ABDÜLAZİZ REŞİD VE DAYILARI

Bu emiri, Medine’de dayılarıyla beraber 1326 h. yılının muharrem ayında gördük. O zamanlar yaklaşık 10 yaşında idi. Onu ölümden kurtaran dayılarıdır. Nitekim kardeşi daha evvel öldürülmüştü. Onlar da çocuğu, melikin evinde muhafaza için Necid’den Medine’ye kaçırmış. Gece at ve hecin develerinin sırtında yol alıp gündüz dinlenmişler. Necid ile Medine arasını 9 günde kat etmişler. Devlet-i Aliyye onlara, kendi beldelerinde emniyet sağlanıp, oraya dönünceye kadar geçinecekleri bir maaş bağlamış. Nihayet geri döndüler. Yeğenlerini orada emir yaptılar. O zaman daha akil-baliğ olmamıştı. Dayıları ona huzur ve felah getirecek şeyleri gösteriyordu, fakat o büyüyünce, kendini kurtarıp emir yapan, şanını yükseltmek için kendine yol gösteren dayılarını öldürdü. Allah için şunu söyleyen ne güzel demiş: “İyilik yaptığım kişinin kötülüğünden sakın.” Şöyle diyen şair de: “Ona her gün ok atmayı öğrettirdim. Kolu kuvvetlenince bana ok attı. // Nicelerine kafiye dizmeyi öğrettim. İlk kafiyesini söyleyince beni hicvetti.”

Resim 290: Necid emiri, dayıları ve Medine'deki bağılıları. Yıl: 1326.

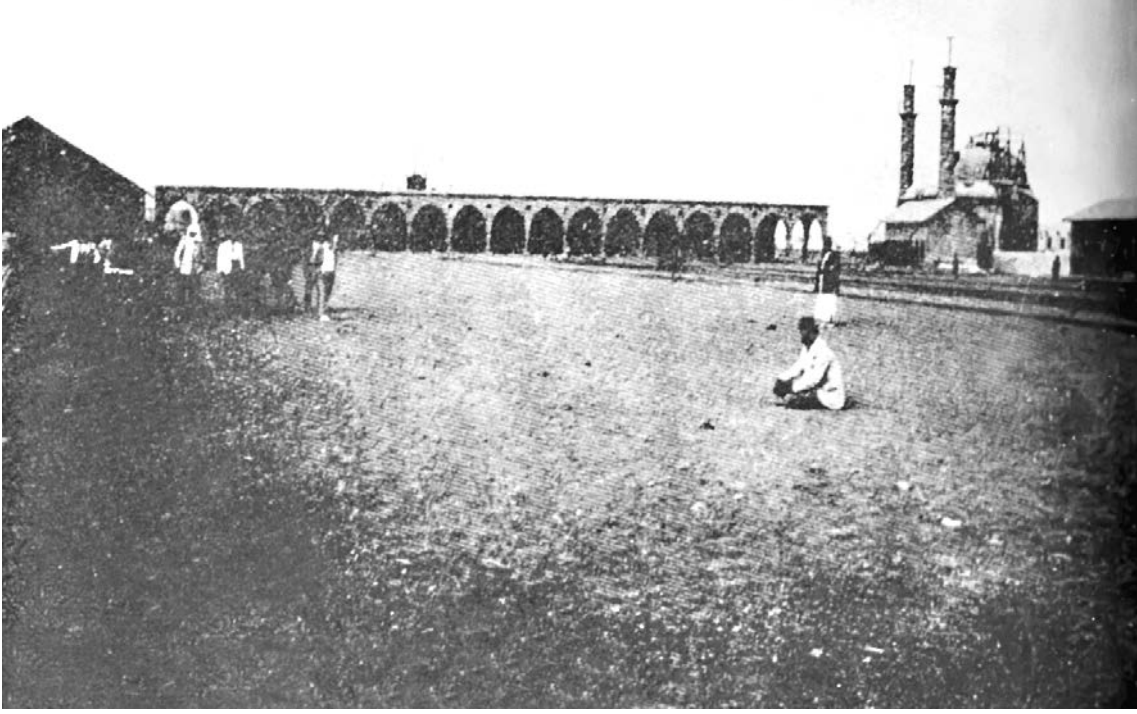
الملك عبدالعزيز بن سعود

O emirin dayıları: Nasır b. es-Sehban. Hamud b. es-Sehban, (Nasırın kardeşinin oğlu.) İbrahim b. Nasır es-Sehban. Zamil b. Salim es-Sehban. (Nasır'ın amcasının oğlu). Abdülkerim b. Salim es-Sehban. (Zamil'in kardeşi). Suud b. Salih es-Sehban (Hamud'un kardeşinin oğlu) idi.

Bu emirin ve dayılarının resmini, Menâha'da oturdukları evin çatısında çekmiştim. (Bak 232 ve 290. Resimler) Simalarından idarecilik ve onur okunan o büyük adamları orada görürsünüz. Onlar ikinci derece Mecidi ve Osmanî nişanlarını takmışlar, altın yıldızlı Arap kılıçlarını kuşanmışlar, muhteşem elbiselerini giymişlerdi. Örgülü saçlarının kollarına vurduğunu görürsünüz. İnsan neredeyse onların duruşlarında Arap fehaketinin heykelleştiğini görüyor. Vahhabiler onların tahtlarını yıkmışlar. O emir duyduğumuza göre, şimdi ailesiyle birlikte Şam'da oturuyormuş.

Medine'deyken tren istasyonunun ve yanında yapımına başlanan caminin bitirilmesi için yoğun bir çalışma vardı. Medine Elektrik İdaresi Müdürü Kazanlı Halil Efendi istasyon ve cami tamamlandıktan sonraki Resimleriyle, demir yollarının açılış merasimine ait iki resmini gönderdi. (Resimler: 291, 292 ve 293). Bu demir yollarının inşası Müşir

مسجد ومحطة السكة الحديد بالمدينة

Resim 291: Medine-i Münevvere İstasyonu ve mescidi.

Resim 324: Tuğra

(Mareşal) Kazım Paşa'nın elinde tamamlandı. Bu zat 1326 senesinde çıkan padişah fermanıyla Hicaz valisi olmuştu. O fermanın tuğrasını Resim 324'te görebilirsin.

Fermanın kendine gelince işte tercümesi:

“(...) murassa Osmanî ve Mecidî nişanlarına sahip “Kazım Paşa.” Allahü Teâlâ ihtişamını artırsın.

Şanı yüce padişaha ait tuğra sana ulaştığında malum olsun ki mülkü-müze ait beklentilerin, padişahlığa ait maksatlarımızın en mühimi Hicaz vilayetinin güzelce inzibat ve asayişinin sağlanması, maharetle idare edilmesi, ahalinin hukukunun korunması, aralarında eşitliğin sağlanması, onların rahat ve güvenliğinin devam ettirilmesidir. Ey Mareşal, biz biliyoruz ki sen dirayetli, tecrübeli, Hicaz'ın işlerinde uzak görüş-lüsün. Senin eski hizmetlerindeki sadakatini biliyoruz. Sana en güzel teveccühlerimi ve mülki ikramlarımın en üstününü gönderdim. Senin akl-ı seliminin uhdesine Hicaz valiliğini ve askeri fırkasının kumandan-lığını 1326 yılının Şaban-ı Muazzam ayının ikinci günü, melikliğimizin

الاحتفال بافتتاح السكة الحديد الحجازية سنة ١٩٠٨

Resim 292: Hicaz Demiryollarının açılış töreni. Yıl: 1908 m.

Resim 293: Hicaz Demiryollarının açılış merasimi. Yıl: 1908 m.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي جعلنا من أمة محمد صلى الله عليه وسلم
أمة الإسلام والرسالة والهدى والرحمة والبرهان
والنور والهدى والرحمة والبرهان

zatından çıkan yüce irade gereği sana bıraktım. Bunun lüzumu olarak bu Ferman-ı Hümayûnumuzu divanımızdan çıkarıp o memuriyeti sana verdik. Artık senin, hoşnutluğumuzu kazanmak, yüce maksadımızı gerçekleştirmek için son derece titiz ve atılgan olup ahalinin, o iki Harem-i Şerif'in komşularının haklarını tam temin etmen gerekiyor, özellikle de bütün insanların padişah olan zatımıza hayır dualarını çekmek için bütün gayretini sarf edip, güzelce tedbirler alıp Allah'ın hürmetli beldesinin hacılarının ve -salat ve selam onun üzerine olsun- Peygamberimizin şehrinin ziyaretçilerini rahatını sağlayacak her şeyi yapasın. Bu ancak Hz. Muhammed'e ait yüce şeriata bağlı kalmakla olur. Maliyenin ve Peygamber hazinesinin durumunu düzeltmek için elinden gelen her şeyi yap. Öşürleri ve çeşitli kabilelere yüklediğim "vergileri" toplamaya devam et. Bu konudaki yardımcın onların vazifeli memurlarıdır. Şüphesiz ki padişah olan zatımız, bu işlerin yürütülmesinde ve genel faydaların sağlanmasında ve lüzumlu şeylerin yüce İstanbul'umuza arz edilmesinde, senin hamiyetini ve ciddiyetini bekliyor.

1326. yılı Zilkade-i Şerife'nin dördünde yazılarak."

Hicaz valiliğine gelen bütün fermanlar bu şekildedir. Bunu sana, onlara bir örnek olsun diye zikrettik.

MEDİNE'DEN YOLA ÇIKIŞ VE GERİYE DÖNÜŞ

21 Muharrem 1325 h. (23 Şubat 1908 m.) Pazar günü öğleden sonra Medine'den yola çıktık. İki saat yolculuktan sonra Zülhuleyfe'deki "Ali Kuyularına" ulaştık. Orada geceledik. Pazartesi gecesi saat 9.30'da oradan "Derviş Kuyularına doğru yola çıktık. 12 saat sonra oraya vardık. Onlardan birinin yanında dinlendik. Geceyi Derviş Kuyularında geçirdik. Gün battıktan sonra Şerif tarafından hac memuru olarak tayin edilen Şerif Ali b. Heyâzi ile bir toplantı yaptım. Toplantımıza muhafızlar kumandanı ve mukavvim de katıldı. Aşağıdaki cümle hac memuruyla mukavvimin sarf ettiği sözlerdendir: "Sana yolda kimsenin olmadığını ve mahalli Arapların mahmil yolunun Tureyf Yolu olduğunu "anladıklarımızı" müjdeleriz. "Onlar bunu kendilerine ulaşan haberlere dayanarak söylediklerini hiddet içinde söylediler. Sonra anlaşıldı ki iş onların iddia ettiklerinin aksineymiş. Sonra şuna karar verdik. Surrenin birinci kâtibi yanına 1. 000 riyal alıp kafilemizin önünde, biraz uzakta memur, mukavvim ve subaylardan birisiyle yürüyüp, dağ tepelerinde gördükleri

mahalli Arapları indirip onlara münasip mükâfatlar vererek yolu hazırlayacaklardı. Saat 10.30'da Derviş Kuyularından yola çıktık. Yukarıda söylediğimiz kişiler bizim önümüzde gidiyordu. Arkalarında ise bir sıra asker vardı. 1,5 saat sonra bir boğaza ulaştılar. Karşı iki dağdan ateş açıldı. Memur ve mukavvim öne geçerek, onlarla 160 riyale anlaştı. Parayı alıp susacaklardı. Bu ödeme onlara yapıldı. Kafile biraz yürüdüktan sonra tekrar kurşun atıldı. Bahşişten sonra meydana gelen bu saldırıya mani olmak için askerlere dağlara tırmanmalarını emrettik. O esnada bize memurun gönderdiği bir elçi geldi. “Şu anda kurşun atanlar Rahale الرحلة kabilesinin Araplarıdır. Daha evvel atanlar ise Raddêde الرداة Araplarıdır.” dedi. Onların ateşi hâlâ devam ediyordu. Bizim askerimiz de tüfek, grup topu ve “miksım” topuyla karşılık veriyordu. Bu esnada Rahale kabilesine Yenbu'dan gelen dört kabile daha katıldı. Çarpışma şiddetlendi. Memur onlara haber gönderdi. 400 riyal alıp çatışmayı bırakacaklardı. Bu tutar, taarruz etmeyeceklerine dair söz alındıktan sonra Rahale kabilesinden Guneyme الغنيمة , Âtır عاطر ve diğer şeyhlere verildi. Sözlerinde durmak istediklerinde yaptıkları âdeti yerine getirerek ellerini yüzlerine sürdüler. Sonra mahalli Arapları indirmek için dağlara çıktılar. Kurşun atışı biraz kesildi. Sonra alabildiğine şiddetlendi. Biz de onlara daha şiddetli karşılık verdik. İki taraftan ateş ediliyordu. Sonra durumun çok tehlikeli olduğunu kesin anladık. Zira 5,5 saatten beri birbirimize kurşun atmış, yerimizden ayrılamamıştık. Bizden 7 asker yaralandı. Biri Rabbine kavuştu. Bir kadın hemen öldü. Dört at telef oldu. Yaralanan iki at sonra iyi oldu. Ayrıca üç katır yaralandı. 13 deve telef oldu. 20 kadarı yaralandı. Memur, Arapları indirmekten aciz kalınca, mukavvim Muhammed Ebu Humeydî kafilenin önünde ilerlerken hemen kayboldu. Abbas Kuyuları ile aramızdaki mesafe halen uzak idi. Orada gecelese, susuz geceleyecektik. Yanımızda yeterli su yoktu. Bunların hepsi bir araya gelince memur, vaziyet kötüleştiği için dönmemizin münasip olacağını söyledi. Yaraları sarmak ve canları kurtarmak için onun görüşüne katıldım. Öğle vakti Derviş Kuyusu'na vardık. Bedeviler kafilenin döndüğünü görünce atışlarını şiddetlendirdiler. Fakat askerlerimiz o kuyuya varıncaya kadar müdafaa etmeye devam ettiler. Hadise mahallinde askerlerimizden bir “bölüğü”, yaralıları, ölüleri ve develerin kurşunlardan korkup hızlı yürümeleri esnasında düşen eşyaları beklemek üzere bıraktık. O kuyuya ulaştığımızda iki askeri

kuvveti, hakim iki tepeye koyduk. Ancak mahalli Araplardan bir grubunun o iki tepenin arkasındaki bir dağı tuttuklarını gördük. Oradan bize bazı atışlar yaptılar. Fakat bizi yaralayamadılar. Önlerindeki kuvvetimizi gördüklerinde atışı kestiler. Orada bir saat 20 dakika kaldık. Sonunda bütün kabile oraya toplandı. Sonra memur ve kumandanla bu mekânda geceleme konusunu konuştuk. Sonunda oradan Medine'ye doğru ayrılmanın daha doğru olacağına karar verdik. Gündüz saat 8.00'de oradan ayrıldık. Saat gece 6.00'da Ali Kuyularına vardık ve orada geceledik. Sabah deveçiler kaçmaya çalıştı. Mukavvimin kâtibi bize geldi ve askerlerimizin deveçileri kaçırmamaları için yardım istedi. Biz de 24 Muharrem 1324 b. (26 Şubat 1908) çarşamba sabahı saat 1.45'te Medine'ye hareketi emrettik. Saat 3.45'te Anberiyeye Kapısı'na ve Menâhadaki kışlamıza ulaştık. Medine ahalişi bizim dönüşümüze çok üzüldü. Sağ salim geldiğimiz için bizi tebrik ettiler. Onlara bedevilerin yolda Mahmili bekledikleri ve kabileye kötülük yapmak niyetinde oldukları haberi ulaşmıştı.

Derviş Kuyusu'nda iken Medine mülki amirine mektup yazarak bir elçi ile göndermiştik. Mahalli Araplarla olan hadiseyi anlatıp Medine'ye döndüğümüzü haber vermiştik. O esnada anladık ki biz eğer o boğazı geçseymiş karşımızda bizimle çarpışmaya hazır Ehâmide Araplarından oluşan 5 askerî kuvvetle daha karşılaşacaktık. Bunu, Medine'ye döndükten sonra mahalli Arapların söylediklerinden kesin olarak öğrendik. Onlar şöyle dedi. "Şüphesiz ki Ehâmide Arapları, Cüdeyyide ile Abbas Kuyusu arasındaki boğazlarda sizin için toplanmışlardı." Şunu da öğrendik ki kabilemize saldıran o Ehâmide ve diğer Araplar, Hicaz Demir Yollarının inşasıyla görevli Mareşal Kazım Paşa'nın aramızda gizlendiğini zannediyormuş. Bunun için bizden intikam almaya kalkmışlar. Hâlbuki Kazım Paşa Medine ile Rabiğ arasındaki demir yollarının planını çizmek maksadıyla zilhicce ayında Medine'den çıkmış. İki gün yol aldıktan sonra karşısına mahalli Araplar çıkmış. Ona kurşun atmışlar. 1.500 kişiyi bulan askerlerinden 6'sını şehit etmişler. 22'sini de yaralamışlar. Bunun üzerine durumun kötüleştiğini anlayıp Medine'ye dönmüşler. Araplar o demir yolunu yapma azminden dolayı ona çok kızıyor. O yol yapılırsa rızıklarının kesileceğini ve Frenklerin, özellikle de Almanların beldelerine musallat olacağına inanıyorlar. O mareşalin yanımızda gizlendiğini düşünerek bize saldırmışlar.

Medine'ye döndüğümde saadetli mülki amire çıktım. Bizimle beraber olan hac memurunu onun yanında buldum. Ona hadiseleri teferruatıyla anlattım ve yazılı bir rapor sundum. Sonunda şöyle dedim: “Şimdi biz Medine-i Münevvere'deyiz. Mümkün olan en yakın zamanda hükümetin istediği bir yoldan Mısır'a dönmek istiyoruz. Bilindiği gibi hacıların çoğunun yanındaki para ve azıkları bitmiştir. Allah Kıyamet gününe kadar mülkünü ebedi kılsın, müminlerin emirinin gözetiminin sayesinde sağ salim vatanlarına dönmek için sizin zat-ı âlinizden bir merhamet beklemektedirler. Bunun üzerine mülki amir hemen devleti ve valiliği bu olaydan haberdar etti. Hicaz demir yollarıyla mahmilin ve hacıların yolcu edilmesini talep etti.

25 Muharrem'de işleri bakanının şahsına bir telgraf gönderdim. Telgrafı üç günlüğüne kiraladığımız hususi hecin develeri götürdü. Orada şöyle demiştim: “Devletli şerif ve valinin belirlediği Sultan Yolu'ndan, Mahmilimiz Yenbu'ya doğru iki gün yol aldıktan sonra mahalli Araplar bize saldırdı. Hâlbuki biz onlara 1323 Muharreminde öldürülenlerin diyetlerini ödemiş ayrıca daha evvel benzeri görülmedik bir şekilde mükâfatlar vermiştik. 5,5 saat bize kurşun yağdırdılar. Bir asker şehit oldu. 6'sı yaralandı. Bir hacı vefat etti. 4 at ve 2 katır öldü. 4 katır yaralandı. Onları razı edebilmek için elimden geleni yaptım. Üç istasyonda 4.000 riyal harcadım. Şerifin temsilcisi -hac memuru-Medine mülki amirine bütün yollardaki mahalli Arapların, demir yolu çekilmesinden dolayı ayaklandığını haber verdi. Kafilenin selametini korumak için, Medine mülki amiri gibi ben de Hayfa'ya kadar demir yollarıyla yolculuk edilmesini münasip buluyorum. Eğer münasip görülürse, Devlet-i Aliyye ile haberleşip, bize buradan yolculuğun en yakın zamanda sağlanmasını istiyoruz. Çünkü hacıların paraları ve azıkları tükendi. Medine'den demir yollarının başladığı yere deve ücreti ise 6 cüneyhtir.”

Yine işleri bakanlığına bir başka telgraf çektim ve şöyle dedim: “29 Şubat'ta Hidiv Vapur Şirketi'nin vekiline bir mektup yazdım. Mahmil vapurlarını şirketin kullanmasını ve kabilemizi beklememesini çünkü seferin iptal edildiğini belirttim. Mektubun ekine de Medine'den zatınıza gönderdiğim telgrafın suretini koydum. Vekilden bu mektubu Tur'a göndermesini, Tur'un da Mısır'a göndermesini talep ettim.”

Telgrafa aşağıdaki ibareyi de ekledim. “Bize Medine’ye cevap Şam yolundan gönderilsin. İkinci bir cevap Tur’a gönderilsin. Tur’daki karantina memuru onu demir yoluyla vapur şirketi vasıtasıyla Yenbu’ya gönderir. Yenbu’dan sonra onu şirketin vekili hususi bir temsilci ile Medine’ye gönderir. Çünkü Hicaz telgraf hattı birçok noktadan kesik. Şimdi biz kafilenin gidebileceği başka bir yol arıyoruz. Ne zaman bize yeterli garanti sözü verilir, Medine mülki amiri de o söze itimat ederse biz o yoldan gideceğiz. Ben bu mektubu Yahyaoğullarından Şeyh Atik’a teslim ettim. Kendisinden teslim aldığıma dair kâğıt aldım. Bu ihtiyatla zatınıza hızlı bir şekilde ulaşmak istedim. Çünkü Şam’dan Medine’ye gelen telgraf hattı çok kesintiye uğruyor ve telef olabiliyor. Hac memuru, Medine mülki amirine, bütün yollardaki mahalli Arapların Hicaz Demir Yollarının yapılmasına karşı bir tepkilerinin olduğunu haber verdi. Mahmilin herhangi bir yoldan geçmesinin mümkün olmadığını söyledi. Mülki amir de bana en selametli yolun Şam yolu olduğunu bildirdi.”

27 Muharrem’de Medine mülki amiri bir yazı yazarak 25 Muharrem tarihli raporumuzun kendine ulaştığını ve tamamını okuduğunu ve “Arap Kapısı” dairesine havale ettiğini, onların özetle şu cevabı verdiklerini bildirdi. “Sultan Yolu ile Fer’i Yol’un şeyhleri şimdi mevcut değildir. Hicaz Demir Yolu hattı geniştir. Hacılar keder verici bir olayla karşılaşmadan oradan geçtiler. Oranın şeyhleri de onlarla birlikte Demir yollarının başına kadar gittiler. Adı geçen hattın etrafındaki Anze عترة kabileleri yerlerindedir. Zat-ı âlinize bunu haber veririz.”

Hac memuru Mekke’ye gitmek için benden izin istedi. Çünkü o Tureyf Yolu’nu bilmiyormuş. Sultan Yolu’nda ise o macera yaşandı. Kendisine müsaade ettim. Bir mektup yazıp onunla Mekke şerifine gönderdim. O hadiseyi ona da tafsilatıyla anlattım.

26 Muharrem’de (28 Şubat) mahmil kafilesinden 54 kişi Yenbu’ya gitti. Merhum Kuray’î Paşa’nın kızı “Pembe Hanım” da aralarında idi. İki devesinden biri mahalli Araplarla yapılan çatışmada telef olmuştu. Aynı gün Şam’a da bir başka kabile kalktı. Onların sayısını bilmiyorum.

27 Muharrem’de Senvers el-Feyyum’dan سنورس الفيوم bir hanım vefat etti. Mülki amire bir yazı yazıp, bizim yola çıkmamızın hemen kolaylaştırılmasını ve demir yollarıyla bedava gitmemizin sağlanmasını rica ettim.

4 Safer (7 Mart) sabahı vapur şirketinin vekilinden; Almanya ve Tanta vapurlarının bizim eski talebimiz üzere Yenbu'da mahmil kafilesini beklediğini bildiren bir mektup geldi. Bu iki vapur beklesin mi, yoksa onları başka yere göndereyim mi diye soruyordu. (Mektup 1 Mart 1908'de yazılmıştı.) Aynı gün bir mektup yazıp, mektubunu getiren hecin develeriyle gönderdim. O iki vapuru oyalamasını, lüzum olursa ikinci bir mektup yazacağımı bildirdim.

6 Safer (9 Mart) ta Medine mülki amiri bana iki tane Türkçe yazı gönderdi. Onlardan birisi Sihat-ı Aliyye bakanlığından gelmişti. Rumi 14 Şubat 1323 tarihinde. İkincisi de 25 Şubat (6 Safer) tarihinde Medâin-i Salih'teki sağlık temsilcisi sevgili Selami Paşa'dan gelmişti. Birinci de hacıların Yenbu veya Şam yolundan istediklerinden gitmekte serbest olduklarını, ancak Yenbu'da 5.000 hacıyı taşıyabilecek yeterli geminin beklemediğini, hem de Medain-i Salih'teki karantina merkezinin kalabalık olduğunu, bu durumda en iyisinin Medain-i Salih'teki yük hafifleyene kadar hacıların "Osman Kuyusu'nda" beklemek zorunda olduğu söylenip, telgrafta demir yollarıyla yolculuk etmek isteyen hacıların sayısının bildirilmesi isteniyordu. İkincisinde ise hacılar çok olduğu için onların hepsinin rahatını sağlayacak ve onları muhafaza edecek vasıtalar bulunmadığından azar azar, iki kafiye arasında 10 günden az olmayacak şekilde gönderilmesi gerektiği bildiriliyor, deniz yoluyla gitmek isteyen hacılara mani olunmaması isteniyordu.

Kafileler deve sırtlarında demir yollarının "Ulâ العلالا" daki başlangıcına, oradan da buharlı trenlerle Şam'a giderken bir de baktık ki mülki amirin yanında, bize "Mabeyn-i Hümayun Başkatibi" Tahsin Paşa imzasıyla sultanın iradesinin bir suretinin bulunduğu bir yazı var. (Resim: 294). Orada mahmil kafilesinin Suriye yolundan gitmesine müsaade edilemeyeceği, çünkü demir yolunda noksanlar bulunduğu ve bizim istediğimiz başka bir yoldan gitmemiz söyleniyordu. İşte siyaset hacıların canlarıyla böyle oynar. Hâlbuki o demir yolu onların ve kardeşlerinin paralarıyla yapıldı. Daha bu sene Hicaz Hattı'na yardım için her hacıdan ikişer Mecid riyali toplandı. Mısır Hükümeti de bir başka ifadeyle İngilizler de bizim bu tren yoluyla yolculuk etmemizi isteselerdi, ederdik, fakat siyaset, hak elbisesi içinde, batıl için özür diliyor.

çalıştık. 841 hacıdan oluşan bir mahmil kafilesi oluşturduk. Bunlar 9 Saferde yola çıktılar. İçişleri bakanlığına bu kafilenin yola çıktığını ve sayısını bildirdim. Paraların bittiğini, iki defa istediğimiz 4.000 cüneyh gelmedikçe, mahmilin hareket edemeyeceğini, biz ne kadar gecikirsek harcamalarımızın da o kadar artacağını bildirdik. Süveyş'teki şirkete de adı geçen hacıların yola çıktığını haber verdik.

11 Safer'de (14 Mart) mahmil kafilesinden 432 kişilik bir grup 170 deve ile Şam'a hareket etti. Ondan bir gün evvel Medine'ye Hicaz valisi ve emiri tarafından altı temsilci geldi. Onların yanında vali ve emirden gelen bir mektup vardı. (resim: 295) Mektupta bu şahısların kendileri tarafından yetkilendirip gönderildiği bildiriliyordu. Mektubu bize verdiler, çünkü Medine mülki amirinin bu mektubu bize göndermesi isteniyordu. Temsilciler bizimle görüştü. Mahmilin Tureyf Yolu'ndan gitmesine dair bir karar aldılar. Biz de mukavvime deve ücretleri hususunda anlaştık. Bunun için bir sözleşme yazdık. Birkaç gün sonra ikinci defa toplandık. Bir de ne görelim, bu temsilcilerin en büyüğü Şerif Ahmed b. Mansur Tureyf Yolu'ndaki Arapların aç gözlü oldukları ve söz birliği edemedikleri için o yoldan gidilmesini münasip görmüyor. Gâyir yoluyla Yenbu'ya gidilmesini öneriyordu, tabi onun salahiyetini desteklersek. Ertesi gün tekrar toplandık. "Gâyir yolu da güvenli değil" dedi. Hatta sevgili Medine mülki amiri onaylamadıkça ne kendisinin ne de arkadaşlarının herhangi bir yoldan yolculuk edilmesini uygun görmediklerini bildirdiler.

Mekke-i Mükerreme emirliğiyle Hicaz valiliğinden ortaklaşa, Medine mülki amiri ve Harem şeyhine gelen mektubun tercümesinin meali, aşağıdaki gibidir:

162 Numara ve 16 Şubat 323 Rumi yılı.

14 Şubat 323 yılı sevgili zatımızdan gelen telgraftan Ehamide kabilesinin Mısır Mahmili'ne taarruz ettiği öğrenildi. Mısır Mahmili'ne taarruz etmeye cesaret eden bu arsızlar hakkında yapılan tahkikat ve devam etmektedir. Bunun için gerekenler yapıldı. Her haliikarda, selamette ve güvende olarak adı geçen mahmilin Yenbu'ya ulaştırılması için şu kişileri tayin ettik: Şerif Ahmed b. Mansur, Şerif Berekât b. Semih, Ehamide kabilelerinin şeyhlerinden Şeyh Halef b. Huzeyfe, Faysal b. Ahmed ve onlarla birlikte Hüseyin b. Ahmed Fuleyh ve Muhammed b. Hamd. Zat-ı âlinizden gerekenin yapılmasını rica ediyoruz.

*Harem-i şerifin Şeyhi ve Medine-i Münevvere'nin mülki amiri
Fahri Yaver, Birinci Ferik Osman Ferid (Mühür)*

15 Safer'de (18 Mart) Medine mülki amirine şunu yazdım: "Mahmil 22 günden beri Medine'de kalıyor. İçişleri ve maliye bakanlarına 4 telgraf gönderdik. Bize bir cevap gelmedi. Surrenin paraları tükendi. Tekke'den 600 cüneyh aldık. O da bitti. Tüccarlara, askere verilen yemeğin ve hayvanlara verilen yemin parasını vermek için, 500 cüneyhe ihtiyacımız var."

Mülki amir yanında para olmadığı için özür diledi. Bizi bir haftalığına 4.000 cüneyh ödünç verebilecek zengin tüccarlara yönlendirdi. Ahmed Hâkim isimli bir şahısla karşılaştık. Bizden borç için 700 cüneyh "faide" yani faiz istiyordu. Ne gariptir ki bu adam, mahmil Mısır'a geldikten sonra demir yollarıyla Şam'a gitmiş. Yanında çok büyük miktarda para varmış. Bedeviler saldırmış ve zorla parasını alıp, kendisini de öldürmüşler. "Allah faizin bereketini eksiltir, zekât ve sadakaları ise nemalandırır. Hem Allah kâfirlikte ileri giden, günahta ısrarlı hiçbir kimseyi sevmez." (el-Bakara, 276).

16 Saferde (19 Mart) bize içişleri bakanından 14 Mart tarihli bir telgraf geldi. Orada, zorda kalmış hacılara ödünç vermek üzere, Medine tekkesinin bize 2.000 İngiliz cüneyhi vermesine evkaf müdürünün müsaade ettiği bildiriliyordu. Medine'den yolculuğumuz konusuna gelince bunun çözümünün araştırıldığını, alınan kararın gönderileceği belirtiliyordu. Aynı gün kendisinden ikinci bir telgraf geldi. Hicaz valisinin temsilcilerinin gelip gelmediğini ve ne karar alındığını soruyordu.

18 Safer'de (21 Mart) mülki amir bir yazı yazarak, Surre eminini ve kumandanı olağanüstü bir toplantıda bulunmam için beni davet etti. İsteğe müspet cevap verdik. Çağrılan çok sayıda davetli vardı. Mahmilin Vech yolundan gitmesine karar verdiler. Bu konuda bir tutanak yazıldı. Biz ve orada hazır bulunanlar tutanağı mühürledik. (Türk diliyle yazılmış suretini Resim 296'da görebilirsin.) Muhtevasında meclise katılanların, mahmilin gideceği yol hususundaki istişareleri, Şerif ve vali her ne kadar mahmili Yenbu'ya götürmek için altı temsilci göndermiş ise de kanaatlerinin yolculuğun Vech yoluyla yapılmasında karar kıldığını bildirmişlerdir. Yenbu Yolu'nda eşkıyaların çok olması ve

قرار باختبار طريق الوجه

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
عز وجل
والله اعلم
بما
شئنا

- مفضله -

ممنوعه بابت قفقاز طرفه نه عودته موقوفه و مستجاب در قفقاز از جانب فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه
اوران به مداره و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه
اور طرفه قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه
بسی طرفه عودته از قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه
ان شاء الله تعالی و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه
بدرین ازین اسباب است که قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه و در قفقاز فارسه

بسم الله الرحمن الرحيم
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
عز وجل
والله اعلم
بما
شئنا

بسم الله الرحمن الرحيم
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
عز وجل
والله اعلم
بما
شئنا

(الرسم ۲۹۶)

Resim 296: Vech yolunun seçildiğini bildiren mazbata.

kafilenin orada birtakım tehlikelere maruz kalacağı sebebiyle o yoldan gidilmesinin doğru olmadığı ifade edilmiştir. Bundan sonra hepsinin imzaları attırıldı.

296 numaralı tutanağın Osmanlıcası:

Medine-i Münevvere Muhafızlığı

-Mazbata- Tahrirat Kalemî

Adet -1

Mahmil-i Mısır'ın kangı tarikten avdeti muvafık ve münasib olacağına dair memuren cânib-i imaret ve vilayet-i celileden mürsel şürefa huzuruyla uzun uzadıya müzakere ve bu babda tahkikat-ı lâzime icra olunduktan Babü'l-Arab'ın bu babdaki tahkikatıyla Şürefâ-yı mûmâileyhim tahkikatına nazaran el-Vech tarihinin ittisâ cihetiyle hal-i hazırda turuk-ı sairenin cümlesine müreccah olduğu tahakkuk etmiş ve her ne kadar imaret ve vilayet-i müşaruni-leyhten Yenbu tarikıyla avdeti ikrar olunmuş ise de mahmil-i mezkûr her sene kangı tarikten gelirse aynı tarikten gitmeleri irade-i seniyye-i cenâb-ı padişâhi iktizây-ı âlîsinden olmasın ve öteden beri Mahmil-i şerifin el-Vech tarihini ihtiyar etmekte olduğu hâlde bir iki senedir Yenbu cihetinden gelmeleri bazı uygunsuzluklar tevlidine sebebiyet vermesine binaen hem irade-i seniyye ihkam-ı müniyi tenfiz edilmiş, hem de riichaniyeti müsellem olan tarihin bil-ihtiyar selameti, imrarı esbaba istikmal kılınmış olmak üzere el-Vech tarihin-den imrarına karar verilmiştir. 18 Safer, sene: 326 ve 8 Mart sene: 324"

Şeyhu'l-Haremi'n-Nebevi ve Medine-i Münevvere Muhafızı, Fahri Yaveran, Hazreti Şehriyârîde Birinci Ferik (Osman Ferid), Mevkib-i Mahmil-i Şerif-i Mısri Muhafızı (İbrahim Rif'at), Surre mini (Muhammed Ali), Binbaşı (Mustafa Rifkı), İmaret-i Celileden memur, Şerif (Ahmed b. Mansur), bu dahi (Ahmed b. Mansur), bu dahi (Muhammed b. Hamd), Medine-i Münevvere Babü'l-Arap Memuru Diyâb Efendi.

Mülki amirlikten çıktuktan sonra Vech'e gidecek develerin ücretlerini belirlemek için bir oturum düzenledik. Mukavvim deve başına 10 cüneyh istedi. Pazarlık edip 5 cüneyh verdim. Kabul etmedi. Valiye ve şerife haber vermekle tehdit edip ayrıldım. Bu ücreti kolaylaştırmasını sağlamak içindi. Ertesi gün yine toplandık ve olurdu olmazdı derken 6 cüneyhte anlaştık. Mukavvim bu fiyatı sadece 26 Mart'ta kabul edebileceğini beyan edip özür dileyerek anlaşmayı imzalamayı reddetti. Çünkü Medine'de develerin bakımını yapmak pahalı olduğundan, deve sahipleri develeriyle sefer yapıyormuş. Bu sebeple yeterli sayıda deve tedarik edemeyecekmiş.

Ben onunla anlaştıktan sonra içişleri bakanına aşağıdaki telgrafi çektim.

"Temsilciler 10 gün evvel geldiler. Dün, başka bir yerden değil, Vech yoluyla sefer yapmamız, mülki amirin onayıyla kararlaştırıldı. Bir devenin ücreti 6 cüneyhtir. 700 deveye ihtiyacımız var. Onların ücreti

4.000 cüneyhtir. Vakıflarla haberleşip Tekke'nin o tutarı bize ödünç olarak vermesine izin vermelerini sağlayın. Cidde'deki "Banaca باناجه" adına onu havale etsinler. Eğer mahmil 26 Mart'tan bir gün geç kalırsa deve bulamayacağız. En az 15 gün beklemeye mecbur kalacağız. Ücret de artacak. Kalışımız uzadıkça bizden daha çok para umuyorlar. Harcamalarımız artıyor. 700 cüneyh ödünç aldık. İsteğimiz yoldaki tahsisatların ve harcamaların da buna göre gönderilmesidir. Bize acil yardım edin."

20 Safer'de (23 Mart) 21 Mart tarihli telgrafıma cevap geldi. Sureti şudur:

"Hacıların ihtiyaçları için size 2.000 cüneyh gönderdik. 800 hacının Mahmili terk ettiğini öğrendik. Onlar salimen Tur'a ulaşmış. Daha evvel gönderilen 2.000 cüneyhin sizi Yenbu'ya ulaştırmaya yeteceğini düşünüyoruz. Yenbu'ya ulaşincaya kadar mümkün olduğu kadar her türlü harcamayı erteleyin. Yolculuğunuzu engelleyici bir vaziyet ortaya çıkarsa telgrafla bildirmenizi bekliyoruz."

23 Saferde (26 Mart) kafilemizden 265 kişilik bir grup Şam'a hareket etti. Onların arasında Tıp heyeti, İbrahim Mustafa Bey ve Mühendis Hattab Efendi de vardı.

24 Safer cuma sabahı bütün deveçiler kıvılcımlar saçarak bana geldi. Medine'de çok kaldıklarından ve bunun kendilerine ve develerine yaptıkları harcamalar sebebiyle pahalıya mal olduğundan şikâyet ediyorlardı. "Eğer bizim kalmamızı istiyorsanız bizim ve develerimizin masraflarını çekin." diyorlardı. Güç bela 24 saat mühlet istedik. Havale telgrafı gelir diye düşündük. O vakit de geçti ama henüz gelmemişti. Deveciler konuşulan vakitten sonra biraz daha bekledi, ardından bel-delerine döndü. Ben de içişleri bakanlığına paraları acele göndermeleri için telgraf çektim.

25 Safer Cumartesi akşamı bize bir telgraf geldi. Vakıflar idaresi bize 2.000 cüneyh daha göndermiş. Bizden ne zaman yola çıkacağımızı telgrafla bildirmemizi istiyorlardı. Aynı gün mukavvimle ücrete yeni şartlar ekleyerek bir anlaşma yaptık. Uzun pazarlıklardan sonra bir devenin ücretine yarım cüneyh daha ilave ettik. Anlaşmayı her iki taraf imzaladı.

26 Safer'de Mısır tekkesine bize 1.500 cüneyh verilmesini ifade eden bir telgraf geldi. Aynı gün saat 9.10'da kızım, bir kız dünyaya getirdi. Adını "Fatıma" koyduk.

27 Safer Pazartesi günü Arap saatiyle gece 2.00'de bir telgraf daha geldi. Vakıflar, bizim isteğimiz üzerine Cidde'deki vapur şirketine 5.400 cüneyh havale etmiş. Bu miktar, daha evvel havale edilsin diye haber gönderdiğimiz geçen miktarların aynıydı. Sadece 50 cüneyh eksikti. Aynı gün bir işaret daha geldi. Ne zaman yola çıkacağımız ve Vech'e ne zaman varacağımız soruluyordu. Telgrafla 4 Nisan'da yola çıkacağımızı ve Vech'e inşallah o ayın 15'inde varacağımızı bildirdik. (...)

MEDİNE'DEN VECH'E YOLCULUK

Medine'den yola çıkmadan evvel 26 Safer'de (29 Mart) Saadetli Süleyman Rifade Paşa'ya aşağıdaki telgrafı gönderdik:

“Ulâ'daki Bili kabilelerinin şeyhlerinin şeyhi Süleyman Rifade Paşa Mahmil, Vech yolundan gelecek. Ricamız, kuyuları hazırlamanız, delille-ri ve Makrah'da veya Fıkayr'da görüşme yapmamız için temsilcinizi göndermenizdir. 1 Rebiü'l-evvel perşembe günü Allah'ın izniyle hareket edeceğiz. Bilginize sunarız.”

Onun tarafından belirlenen temsilcisiyle 3 Rebiü'l-Evvel'de görüş-tük. Çünkü paşa yoktu.

1. Merhale: MEDİNE'DEN ZUAYNİ KUYUSUNA 9 SAAT 45 DAKİKA 3 Rebiü'l-evvel 1326 (4 Nisan 1908) Cumartesi sabahı Arap saatiyle tam 1.00'de Medine'den kalktık. “Zuayni طعيني” Kuyusu'na veya Mendese'ye saat 11.45'te vardık. Bu arada bir saat dinlendik.

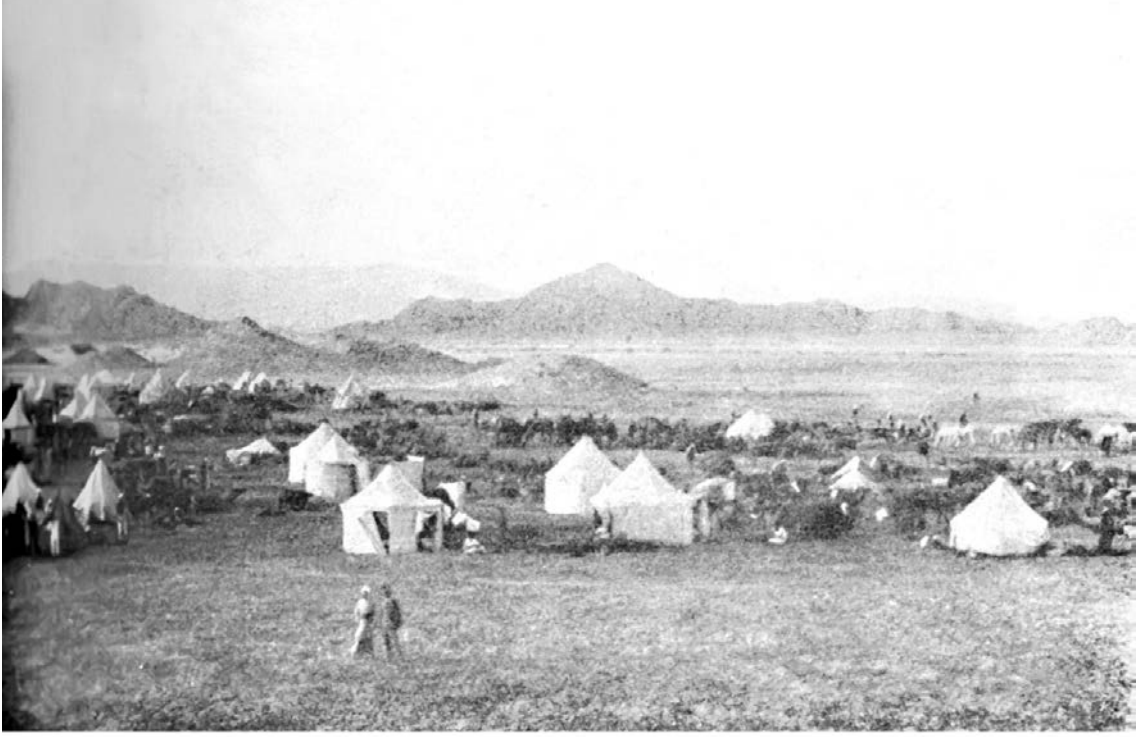
2. Merhale: ZUAYNİ KUYULARINDAN NASİF KUYULA-RINA: 8 SAAT Zuayni Kuyularından 270 derece üzere saat gece 11.00'de yola çıktık. Bir saat çeyrek dakika sonra sağ tarafta bir dağın eteğinde yürümeye başladık. Sol tarafımızda Hicaz Demir Yolları vardı. Resim: 297'de Demir yollarında çalışan Osmanlı askerlerini ve beraberlerinde kontrol eden subayları görürsünüz. Onlar Yüzbaşı Kamil Efendi ile iki teğmen Mustafa Efendi ile Zekeriya Efendi'dir. Resimde askerlerin çadırlarını, iki elli arabaları askerlerin taşıdığını görebilirsin. Saat 1.30'da yönümüz 90 dereceye, saat 5.00'te 245 dereceye çevrildi. Nasif Kuyularına aynı gün (24 Rebiü'l-evvel Pazar) saat 7.00'de ulaştık. Bu istasyonda şeker gibi tatlı bir su var. Oranın şeklini ve kafilenin durumunu Resim 298'de görebilirsin. Devlet adamlarından dördünü, hac emirini ve Muhammed Ali Suudî Efendi'yi görürsünüz.

Resim 299: Hac emiri ve kumandanı ve diğerleri Hulv Kuyuları dinlenme yerinde.

3. Merhale: NASİF KUYULARINDAN: 11 SAAT 30 DAKİKA 5 Rebiü'l-evvel (6 Nisan) Pazartesi günü, gün doğmadan evvel saat 11.00'de Nasif Kuyularından kalktık. (...) Saat 11.45'te yolda susuz bir yerde geceledik.

4. Merhale: HULV KUYULARINA. 8 SAAT 40 DAKİKA: Yolculuk 6 Rebiü'l-evvel Salı gecesini saat 11.00'de başladı. 335 derece üzere geniş ve kumlu bir arazide ilerledik. Saat 2.30'da Mısır ve Şam Mahmillerinin ayrıldığı noktaya ulaştık. Orada 325 dereceye çevrildik. Saat 3.20'de yüksek dağların ortasında yürüdük ve düz bir araziye indik. Orada saat 6.10'dan tam 7.00'ye kadar dinlendik. Saat 7.30'a kadar 25 derece üzere yürüdük ve yönümüz 290'ye döndü. Saat 8.20'de Hulv (الحلو) Kuyularına büyük ılıgın ağaçları arasında ulaştık. Ağaçlar yol boyu devam ediyordu. Saat 7.00'den itibaren Hulv Kuyularına kadar pek çok otlak gördük. 299 nolu resmi orada çektim. Resimde emir, kumandan, hac delili Hayşan b. Selim Fadıl ve kumaş kaplı düğmeleri bulunan kırmızı bir cuha giymiş hâlde, Urve kabilesinin şeyhi görülüyor.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 300: Mahmil kampı Vech yolundaki Fukayyir dinlenme yerinde. Yıl: 1326.

Bu elbise mahmilin hediyelerinden. Onun yanında kendine tabi olan bazı kişiler duruyor. Onun ağzında “bibe بيبة” var. Sarıklı olan Şeyh Muhammed Salim Tamum’dur. Küçük kızcağız ise benim kızım.

5. Merhale: HULV KUYULARINDAN SEBHA VEYA ÜMM-Ü ZERB’E 11 SAAT 7 Rebiü’l-evvel Çarşamba gecesi saat 11.00’de 90 derece üzere kalktık. (...) Gün batmadan bir saat evvel “Sebha السبخة” ya, bir başka adıyla “Ümmü Zerb’e أم زرب” ulaştık. Sebha toprağında tatlı suya sahip yaklaşık 7 kuyu mevcut. Orada sıcak şiddetliydi.

6. Merhale: FUKAYYİR’E: 8 Rebiü’l-evvel Perşembe gecesi saat 11.00’de 270 derece üzere Sebha’dan yola çıktık. Yürüyüşümüz büyük ve sık ağaçlı “Sebha” arazisinde devam etti. Saat 2.15’ten itibaren sağda ve solda büyük devm (الدوم) ağaçları vardı. Bir saat sonra ağaçlar azaldı ve gündüz 6.00’da Fukayyir’e (الفقير) ulaştık. Yolda hiç dinlenmedik. Bu istasyon dağlar arasında olup, suları tatlı 7 kuyusu vardır. Burada da sıcaklık şiddetli idi. Kafilemizin oradaki resmini Resim 300’de görebilirsin. Alt tarafta ayakta duranlar hac emiriyle Suudi Efendi’dir.

7. Merhale: AKLE'YE: 14 SAAT: Fukayyir'den 9 Rebiü'l-evvel cuma gecesi saat 9.00'da harekete geçtik. (...) Alt tarafımızda solda Uble köşkünü (قصر عبلة) veya Anter ahırını (اسطبل عنتر) gördük. Resim: 301'de o ahırı ve tuğla ile yapılmış duvarlarını görürsün. Söylendiğine göre 7 asır evvel yapılmış. Resimde emiri ve arkasında atının üzerindeki "borucu"yu ve diğer dört atlıyı görebilirsin. Resim: 302'de kafile katarlarından, iki deve katarını (sırasını), biraz evvel bahsedilen dağ geçidinden geçerken görürsünüz. (...) Saat 11.11'de taşlık arazi bitti, kumluk arazi başladı. 15 saatin sonunda güneş batarken "Akle العقلة " İstasyonu'na ulaştık. Yolda sadece bir defa dinlendik. Bu istasyonda suyu hoş bir kuyu var. Resim: 303'te bu istasyonu ve kamp yerimizi görebilirsin.

8. Merhale: AKLE'DEN MESER VEYA ICLE'YE: 10 SAAT 30 DAKİKA: Akle'den 10 Rebiü'l-evvel (11 Nisan) Cumartesi gecesi saat 10.30'da kalktık. (...) Saat 10.30'da yükleri indirdik. "Meser المشر " veya "Icle العجلة " denen yerde geceledik.

9. Merhale: ICLE'DEN HAVTELE'YE: 12 SAAT: 11 Rebiü'l-evvel Pazar gecesi saat 7.30'da yola çıktık. (...) Havtele'ye (الخوتلة) gündüz saat 7.30'da vardık. Orada suyu tatlı olan iki kuyu mevcuttur.

10. ve Son Merhale: HAVTELE'DEN VECH'E: 25 SAAT 30 DAKİKA: Havtele'den 12 Rebiü'l-evvel (13 Nisan) Pazartesi gecesi saat 10.00'da yola çıktık. (...) Saat 6.00'dan, güneşin batmasından yarım saat geçene kadar dinlendik. 304 ve 305. Resimlerde kafilemizi orada dinlerken görürsünüz. İlk resimde ayakta duranlar: Emir, Suudi Efendi, beraberlerinde mukavvimin vekili Hazim b. Abdullah görülmektedir. İkinci resimde ise, o ikisinin yanında bir hizmetçi onlara, öğle yemeklerini yerken tepsi tutmaktadır. Bu dinlenme alanından, gün battıktan sonra saat 00.30'da kalktık. Bütün gece yol aldık. Dâru'l-Fidda (دار الفضة) veya Ümm-ü Hırz'e (أم حرز) gece tam saat 5.00'te vardık. (...) Vech (الوجه) şehrine gündüz saat 6.00'da vasil olduk. Havtele'den Ümm-ü Hırz'e olan mesafe'yi 12 saat 30 dakikada, Ümm-ü Hırz'den Nehdeyn'e 7 saat 30 dakikada, Nehdeyn'den Vech'e 5 saat 30 dakikada kat ettik. Yürüyüşümüz toplam 25 saat 30 dakika sürdü. Dinlenerek geçirdiğimiz 6 saat 30 dakika bunun dışındadır.

Resim 301: Vech yolunda bulunan Anter ahır.

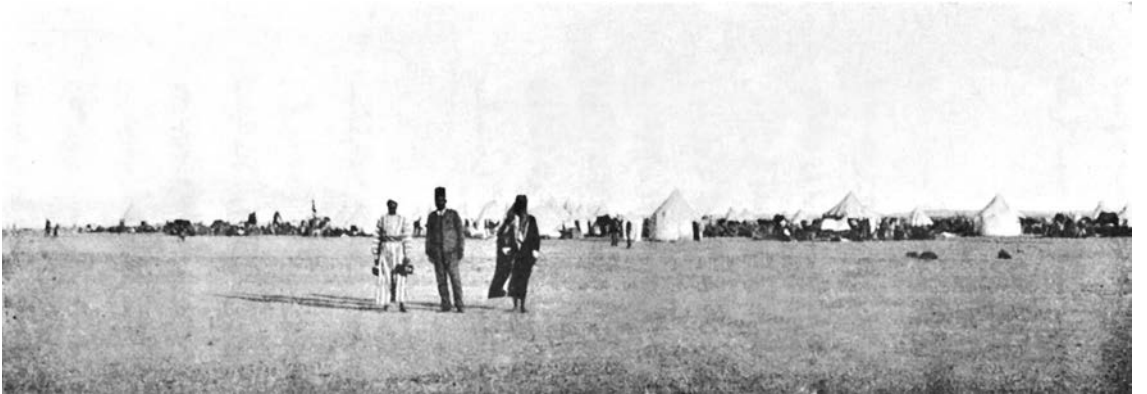

Resim 302: Mahmil Vech yolu üzerinde bulunan Havtele dinlenme yerine varmadan geçilen bir akabeden geçerken. Yıl: 1326.

Resim 303: Mahmilin Vech yolu üzerinde bulunan Ukle dinlenme yerindeki kampı.

وَمَا أَطْبَعُ وَالسَّحَابُ وَمَا يُسْقِيهِمُ الْمَاءُ وَاللَّهُ يَخْتَارُ
الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ طَائِفَةٌ مِّنْ كُلِّ قَبِيلَةٍ
وَاللَّهُ يَخْتَارُ

Resim 304: Mahmil kafiləsi kaylule uykusu için dinlenirken.

Resim 305: Mahmil kafiləsi kaylule uykusu için dinlenirken.

Resim 308: Bayraklarla süslü Rahmaniyye vapuru Vech limanında hacıları Tur'a götürmek için hazır vaziyette.

Resim 309: Vech'teki mahalli Araplar vapurun güvertesinde.

Vekil, paşaya bu vazgeçme olayını haber verdiğinde, paşa vekilin yaptığını onaylayan ve benimle bizzat görüşemediğine üzüldüğünü bildiren bir mektup yazdı. Onun mektubunun metnini ve kendi resmini sunacağız.

“Saadetli efendim hazretleri”, şerefli Mısır hac emiri, Allah ihtişamınızı artırsın.

Saadetli zatınıza gerekli olan saygıyı sunduktan sonra, vaziyet şudur: Devletli mareşal Kazım Paşa’yla Ulâ’ya geldiğimizde konuyu Hüseyin Ebu Salim’e anlattığımızı öğrendik. Onun mektubu okumasıyla saadetli zatınıza karşı bir huzur hâsıl oldu. Saadetli zatınızla görüşmemekten son derece üzün-tii duyduk. Hoş gördüğüm 50 cüneyh konusunu dile getiriyorsun. Vallahi, keşke ondan daha fazlasından vazgeçebilsem... Bize bu yakışır. Bundan do-layı kırgın değiliz. Sizin saadetli zatınızla görüşmemekten başka hatırımızda keder verici bir fikir yoktur. Sizin Vech yolundan geleceğinizi ancak Ulâ’ya geldikten sonra öğrenebildim. Hesabımızı yaptıktan sonra görüşmek için size yetişemeyeceğimizi anladık. Eğer vaktinde haber olsaydım, istediğiniz yer-de sizinle görüşmek için hecin develerini hazır tutardım. Allah’a hamdolsun bizim, devletli mareşalin işini görebilecek yeterli elemanımız var. -Mareşal derken yanında bulunduğu, demir yolları inşasını yapan Kazım Paşa’yı kast ediyor.- sizin hizmetinizi görecek elemanlarımız da var. Ama her şey nasip-le... Ben Medine-i Münevvere’den uzun süre geciktiğinizi haber alınca, belki Vech’ten gelirsiniz diye sizi bekledim. Sizinle görüşmeye hazırdım. Fakat ne yazık ki bize bir ihbar gelmedi. Saadetli zatınızı Hamd الحمض Vadisi’nde karşıladık. Ben her zaman Mısır hükümetine diyarımızda hizmet etmeye hazırım. Hatta hacılar ve ziyaretçiler ne zaman Vech yolundan gelmek iste-seler, biz onları demir yollarına ulaştırırız. Dönüşlerinde de aynı işi yaparız. Onları korur, son derece rahat ve güvenli bir şekilde Vech’e ulaştırırız. Bir hizmet lüzum ederse bize bildirin ve en üstün hürmetimi kabul edin efendim. Vech ile demir yolu istasyonu arasındaki mesafe 5 gündür. Sizden birisi Vech üzerinden geçmek isterse Cidde’ye gelmeden evvel bize haber vermenizi rica ediyoruz ki onlar için hazırlığımızı yapalım. Bizim diyarımızdaki bedeviler ilk defa hevdeçleri hazır edemediler. Allah’ın izniyle onların ruhları ve canları, gidişte ve gelişte bu yolculuklarında son derece güvenli olacaktır. Bu cevabı size aç gözlülüğümden dolayı yazmıyorum. Ben kesinlikle Müslümanlara za-rar veren şeyi sevmiyorum.

27 Rebiü’l-evvel yıl: 1326. Bili Araplarınun şeyhlerinin şeyhi Mühür:
(Süleyman Rifade)

Bu mektubu metniyle birlikte aktarmamızın sebebi, onun Arap dili-ne ve yazısına olan hâkimiyetini göstermektir. Şimdi bu nerede? Daha

evvel mektubunu verdiğimiz kişi nerede? Fesahatte son noktaya ulaşan geçmişlerinin diline hangisi daha hâkim? Bu Süleyman Paşa, Arapların en cömerdidir, aksi söylene-
mez. Tartışmasız onların en onurlusu ve mala tenezzül etmezidir. Çeşitli yollardan Hicaz'a dört defa yolculuk ettim. Benim seyahatname-
lerimi takip edenler bilir. Ne küçüğünde ne büyüğünde iffet yani çekiliverme yok-
tur. Aksine hepsi bahşişe taliptir. Verdikleri sözlerde durmazlar. Aralarında bü-
yüğe saygı duyan bir küçük, küçüğüne acıyan bir büyük yoktur. Onlardan biri, bir
şey eline geçirse hak da olsa, batıl da olsa onu alır. Amma bu Süleyman Paşa farklıdır,
o Arap erkeğidir. Cömertlik,

ahlak ve tevezuda birincidir. Onurlu ve iffetlidir. Kavmi arasında modern nizamlara sahip hükümetlerin haklarında görülmeyen bir nüfuzu vardır. Vech yolunda bir ikal (ipten yapılma sarık) sahibinin başından düşüp kaybolsa Süleyman onu getirtir. Daha evvel anlatmıştık. 1318 h. senesinde bizimle beraber bulunan Cize Araplarına ait iki deve çalınmıştı. O ikisini aynen getirdi ve sahiplerine teslim etti. Diğer Arap şeyhlerinde bu tür bir ahlaki bulamazsın. Ben bu zatı devlete (padişaha) tanıttım. Onu büyüttüm. Devlet de ona o muhteşem nişanlar ve paşa rütbesi verdi. Ben o paşanın fotoğrafını çektim. (Resim 310) Bu cömert kahraman son harpte şehit edilmiş. Allah geniş merhametiyle rahmet eyesin. Umarım ki evlatları arasında onun cömertliğini, kahramanlığını, izzetini ve mertliğini devam ettirenler vardır.

بَيْتَانِ رِفَادَةَ

بَيْتَانِ رِفَادَةَ

Resim 310: Süleyman Paşa b. Rifade.

VECH'TEN TUR'A

14 Rebiü'l-evvel (15 Nisan) çarşamba öğleden sonra Frenk saatiyle 2.00'de vapur bizi Tur'a doğru yola çıkardı. Oraya 15 Rebiü'l-evvel Perşembe günü öğleden evvel saat 10.30'da ulaştık. Aynı gün askerler ve ahali dezenfekte olmak için Tur karantinasına çıktı. Bir kısmı perşembe gün dezenfekte oldu, geri kalanlar ise, ertesi gün. Tur'da 10 gün kaldık. Orada sağlık kontrolünden geçtik. 15 Rebiü'l-Evvel'den 25'ine kadar bu devam etti. 25'inde aynı gün eşyalarımızı vapura indirdik.

Bir de şu var: Mısır'dan yola çıkmadan evvel içişleri bakanı bana aşağıdaki mektubu göndermişti:

Saadetli Mısır Hac Emiri,

Saadetli zatınıza gizli değildir ki geçen sene Mahmil-i şerif, sağlık kontrolünü imzalatmak için Tur'a döndüğünde, ona eşlik edenlerden bir hacının veba hastalığına tutulmuş olduğu anlaşıldı. Sonuçta bütün kafileye 10 gün yeniden hacr uygulandı. Sayıları 2.000'i geçiyordu. Geçen yılki olan hadise yeniden yaşanmasın diye "Karantinalar" ve Deniz Sağlık Kurulu'na yazı yazdık ve mahmil kafilesi mümkünse birkaç parçaya bölünsün. Her bölüm, diğer hızalardan (الحذاء) ayrı bir hızaya konsun ki -Allah göstermesin- bu bölümlerden birine bir salgın hastalık bulaşırsa bu bütün kafilenin kirli sayılıp tekrar herkesin sağlık taramasından geçirilmesine sebebiyet vermesin. Sadece o hastalığın bulunduğu bölüm tekrar kontrol edilsin istedik ve bunu o kurula bildirdik. Onlar bize şu cevabı verdi: "Bu plana uymak karantina memurlarının işi değildir. Bu ancak, bu taksimatı yapabilecek olan hac emirinin hususiyetlerindedir.

Bunun için saadetli zatından bekliyoruz ki Tur'daki karantina merkezine döndüğünüzde gerekli ihtiyat önlemlerini alalım. Sağlık karantina nazırı ile uzlaşarak bunu yapınız.

26 Şevval 1325 (2 Aralık 1907) tarihinde Mısır'da yazıldı.

İçişleri Bakanı Mustafa Fehmi (İmza)

TUR HAKKINDA KISA AÇIKLAMA

Bu açıklamayı uzman tarihçi izzet sahibi Ne'üm Şukayr (نَعُوم شُكَيْر) Bey'in 1915 m. senesinde yazdığı "Sina Tarihi" isimli kitabından özetledik.

TUR ŞEHİRİ

Bu şehir binlerce sene evvel Süveyş Körfezi'nin sahiline kurulmuş, Süveyş şehrine 125 mil uzaklıkta bir şehirdir. Şehrin evlerinin sayısı 30'u geçmez. Bunlar tek bina imiş gibi birbirine bitişiktir. En mühim binası güneydeki Sina Manastırı rahiplerinin merkezidir. Bir kilisesi, çocuklar için bir okulu, ruhbanların ve manastır ziyaretçilerinin dinlendiği evleri kapsar. Kilise 1875 m. senesinde "Margeregs مارجر جس" adına yapılmıştır. Okul 1897'den evvel yapılmış ve manastırın paralarıyla ayakta kalmıştır. Orada Tur şehrinin ve kırsalının çocuklarından oluşan 40 öğrenci bulunuyor. Arapça, İngilizce, Yunanca, matematik ve coğrafyanın prensiplerini öğreniyorlar. Manastır merkezinin güneyinde Tur nâzırının, kâtibinin, polislerinin evleri ile 1911 senesinde küçük bir tepenin üzerine kurulan yarımada müfettişinin evi var. O evin yanına 12 m. derinliğinde bir kuyu açılmış. Şehrin kuzeyinde, Allah rahmet eylesin eski Mısır Hidivi Tefik Paşa zamanından kalma minareli küçük bir cami var. Orada Şeyh Geylâni'ye ait eski bir makam bulunuyor. Tur şehri, en meşhur dağlarından biri olan Tur-i Sinâ'ya bağlanarak böyle adlandırılmış. Eskiden "Risü ريسو" denirmiş. Miladi XV. asra kadar bu isimle bilinmiş.

TUR LİMANI

Bu şehrin güzel bir limanı vardır. Suyun altında, onlarca metre uzayan bir mercan dilimi vardır. Bu sebeple buharlı gemilerin karaya yanaşması mümkün değildir. Liman çok dardır, sadece küçük gemileri alabilir. Şehir halkının 30 kadar yelkenli gemisi var. Bunları Süveyş ve Cidde'den hububat ve ticaret malı naklinde Afrika sahillerinden bina taşları taşımacılığında kullanıyorlar. Gemi imali için bir de atölye bulunuyor.

TUR ŞEHİRİNE BAĞLI YERLEŞİM BİRİMLERİ

Tur şehrinin kullanılan yerleşim birimleri şunlardır: Tur karantinası, Münşiye (المنشية) veya Yeni Kürüm el-Cedide (الكروم الجديدة) köyü, Müsey'it (مسيعط), Cübeyl (الجبيل) Köyü, Hammam-ı Musa (حمام موسى) ve Hammam vadisi (وادي الحمام).

TUR KARANTİNASI

Bu karantina, şehrin güneyine ve deniz kıyısına kurulmuştur. Şehre 540 m. uzaklıktadır. Alanı 4 km²'dir. Batı sınırında Süveyş Körfezi olup diğer kenarları, yüksekliği 4 m. olan sağlam ağaç direkler üzerine kaldırılmış tel ağlarla karadan çevrilmiştir. (Resim: 207) Burası Mısır'ın ve Mısırlı hacıların genel karantina merkezidir.

Karantinayı 1858 senesinde Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Said Paşa yaptırmış. Fakat modern tarzda düzenlemesi ve en yeni sağlık makine ve aletleriyle donatılması 1893 m. senesinde yüce emrin çıkarılmasından sonra olmuş. O tarihten itibaren büyümeye ve güzelleşmeye başlamış. Şimdi, sağlık karantinalarının en büyüğü ve en sağlamı hâline gelmiş. O denize tünemiş ama kanatlarını karaya açmış büyük bir kuş şeklindedir. Üç ayağı vardır. Bunlar üç dezenfekte yeridir. Denize uzanan üç köprü, mercan diliminin sonuna kadar ulaşır. Küçük gemiler karaya bu köprülerden kolayca yanaşabilir. Kuşun başı, vebaya yakalananların uzlet yeri veya sıradan olmayan hastalıklar için kullanılan hastanedir.

Boynunda dört hastane vardır. Biri ameliyat için, üçü normal hastalıklar içindir. Ayrıca büyük bir eczane, doktorların, erkek hasta bakıcıların, bayan hemşirelerin ve askerlerin evleri vardır. Ayrıca Beytü'l-mal (para evi), bütün karantina merkezini aydınlatan elektrik trafosu ve diğer mühim karantina merkezlerini birbirine bağlayan bir telefon cihazı bulunmaktadır. Kuşun kanatlarında iki sıra "hıza" yani hacıların kalacağı odalar mevcuttur. Her sırada on oda var. Sağdakiler taş yapı olup Cidde'den gelen hacılara tahsis edilmiştir. Soldakiler çadırdır ve Yenbu'dan gelen hacılar için ayrılmıştır. Aynı anda oraya binlerce hacı sığışır. (Resim: 311)

Kuşun bedeninde suyu tatlı ve bol Murad Kuyusu bulunur, üzerine su çıkarmak için bir buhar aleti yerleştirilmiş. Karantinanın ve Tur şehrinin halkı bu suyu içiyor. Hurma ve diğer meyve ağaçlarından oluşan büyük bir bahçe de var. Bahçede karantina nazırının, memurunun evleriyle bir çadır deposu ve idare işlerinin görüldüğü bir büro bulunuyor.

Ayrıca şu da var: Kuşun bağrından ayağına kadar bir demir yolu uzanıyor. Mercan diliminin en uç noktasından başlıyor, dezenfekte yerlerinden, hızalardan ve karantina'nın mühim merkezlerine uğrayıp vebalılarının uzlet yerine kadar ulaşıyor. Karantina merkezinin dışında reisin eviyle su depoları bulunuyor. (Resim: 312)

buraya uğramaya başlamış. Sevakin ve Cidde'ye gidip gelirken uğruyor-muş, Hac mevsiminde ise hususi olarak haftada iki defa Tur ve Süveyş arasında gidip gelen bir buharlı gemi postaları taşıyor.

Hac mevsiminde karantina merkezinin içinde ve dışında gözetleme kulelerinde polisler bekliyor. İçteki polisler Mısır'dan, dıştakilerin ise Mısır'dan ve Tur kırsalından geliyor. Kahire'deki içişleri bakanlığın-da Mısır karantina merkezlerine ait bir kalem dairesi bulunuyor. Tur Karantina Merkezi'nin burada hususi ehemmiyeti var. Deniz Sağlık ve Karantina Kurumu'nun merkezi İskenderiye'dedir. 19 Şubat 1914'te, 1900 yılıyla 1914 yılları arasında Tur karantina merkezinden giriş yapan hacıların bir istatistiğinin çıkarılması kararlaştırıldı. Sayılarının 358.341 olduğu, bunların 76.076'sının Osmanlı, 152.683'ünün Mısırlı, 18.787'sinin Cezayirli, 7.677 sinin Tunuslu, 11.709'unun Faslı, 822 sinin Boşnak, 6.268'inin yabancı, 78.788'inin Rus, 5.531'inin değişik milletlerden olduğu anlaşıldı.

Bu istatistikte ortaya çıktı ki bu müddet zarfında hac sadece iki defa 1901 ve 1904 yıllarında her türlü hastalıktan temizdi. 1902, 7, 8, 12 ve 13 yıllarında sarı hava (veba) ile diğer yıllarda da taun hastalığıyla kirlenmiş çıktı. Bu süre içinde karantina merkezinde hastalananların sayısı 11.165 hacıyı buldu. Bunlardan 10.994'ü sıradan hastalıklara yakalandı. 164'ü sarı hava 7'si de taun hastalığına tutulmuştu. Bu hastalardan 8.117'si iyi oldu. 3.048'i vefat etti. Karantina merkezine en az hacının girdiği sene 1903 yılı idi. O sene 11.266 hacı girmiş. Çünkü Mısır hükümeti o sene teminatın değerini üçüncü derecedeki yolcu için 50 cüneyhe, birinci derecedekiler için 70 cüneyhe çıkarmıştı. En büyük sayı ise 1907'de oluştu. O sene 43.271 hacı giriş yaptı. Bu sene ise 26.426 hacı giriş yaptı.

1- KÜRUM-U CEDİDE veya MÜNŞİYYE

Karantina arazisinde eski bir belde var. Adı Kürüm. Tercih edilen görüşe göre Tur Kalesi'nin askerleri tarafından yapılmış. Mısır hükümeti, sahiplerinden bu beldeyi, 1905 senesinde 113.120 sahih kuruşa satın almış. Sina Manastırının rahiplerine ait geniş hurma ve meyve bahçesi bu alışverişin dışında kalmış. Orayı da 1.000 cüneyhe satın almış. Ayrıca hükümet buradaki arazilerinin yerine Tur şehrinin doğusunda yaklaşık yarım mil uzunluğunda bir arazi vermiş. Onlar da beldelerini

oraya kurmuşlar. Hükümet de aynı yere minareli muhteşem bir camii inşa ettirmiş. O beldeye Kürum-u Cedide (Yeni Kurum) veya Münşiyye veya Münşiyet-ü Abbas adını vermişler.

2-MÜSEY'IT

Münşiyye'nin kuzeyinde, yaklaşık yarım mil uzakta, Tur'un doğusunda yine aynı mesafede bulunan hurma bahçeleridir. Bu bahçelerden birini, eski Sina kaymakamı kurmuş. Hurma ve diğer meyve ağaçlarından diktirmiş. Sebze ekmiş. Bir de kuyu açtırıp üzerine hava ile dönen, bir "tulumba" kurmuş. Bu bahçenin alanı iki feddandır.

3- HAMMAM-I MUSA

Tur'un yaklaşık 2.000 metre kuzeyindedir. Yakınında geniş hurma bahçeleri vardır. Burada Mevâtıra المواترة Araplarının meskenleri bulunur. Sina Manastırı'nın rahiplerine ait bir de ev mevcut. Bu ev, hurma ve meyve ağaçlarından oluşan güzel bir bahçenin ortasındadır.

4- HAMMAM-I MUSA VADİSİ

Hammam'ın yaklaşık bir mil kuzeyindedir. Tur ahalisine ait pek çok hurmalık ve Mevatır ve diğer bedevilere ait meskenler mevcuttur. Burada eski manastır harabeleri de var. Harabelerden geriye sadece yontma taştan yapılmış bir köprü ve küçük bir kilise ayakta kalmıştır. Duvarları hâlâ ayaktadır. Bu vadinin hurmalıklarından birinde, Mevâtıra Araplarından Şeyh Harizi'ye ait bir kabir var. Avam onu ziyaret ediyor.

TUR ŞEHRİNİN KUYULARI

Tur şehri ve ona bağlı yerleşim birimlerinde eski zamanlara ait kuyular bulunmaktadır. İnsanlar onların suyunu kullanıyor, Kürum'daki Murad Kuyusu'nun suyunu ise içiyordu. Kürum karantinaya katılınca, karantina idaresi bu kuyunun suyunun bir kısmını kendi sınırlarının dışına çıkarmış. Tur ve Münşiyye halkının içmesi için götürülmüş.

TUR'UN SAKİNLERİ

Tur ve Kürum-u Cedide'nin sakinlerinin sayısı 300'ü geçmez. Yarısı Müslümandır ve Kürum'da otururlar. Bunların Tur Kalesi'ni bekleyen askerlerden ve Süveyş'ten gelen gemicilerden geri kalanlar olduğu

zannediliyor. Çoğu hâlâ gemicilikle uğraşiyor. Şeyh Ahmed Musa Razi ve Şeyh Muhammed Abdülkâdir onların ileri gelenleridir. Şehrin diğer yarısı Rum Ortodoks mezhebinden olan Hıristiyanlar olup Tur'da oturlar. Bunların manastırın ziyaretçilerinden ve memurlarından geri kalanlar oldukları tahmin ediliyor. Hıristiyanların yarısı Ege adalarından, diğer yarısı da Kudüs-ü Şerif'ten ve diğer Suriye şehirlerindedir. Çoğu bedevilerle hububat, yiyecek ve dokuma ticareti yaparlar. En mühim Hıristiyan aileleri, Unsurâ *عنصرة* ailesiyle, Berâmîlî *براملی* ailesidir.

Mısır İçişleri Bakanlığı; Tur'u, serseri Mısırlılar için sürgün yeri yapmıştı. Hatta 1905 senesinde sürgün edilen beş genç oradaydı. Bu sürgün kararı 1907 senesinde iptal edildi.

TUR KALESİ

Tur'un güneyinde meşhur Sultan Selim'in yaptırdığı deniz üstünde eski bir kale vardır. Onlarca yıldır harap hâdedir. Halk kalenin taşlarını, kendi evlerini yapmakta kullanmış. Bazı hükümet memurları yakın zamanda o eserlerin mahvolmasına yardım etmiş. Geri kalan taşları hükümet binalarını yapmakta kullanmışlar. Şu anda o kaleyi gösteren bir şey yoktur. Sadece temel çukurları ve harabelerine yetişen Tur halkının şahitlikleri ile o kaleyi biliyoruz.

TUR-U SİNA DAĞI

Tur-u Sina Yarımadası bu dağa nispet edilir. O dağ, Tur şehrinin 60 km. kuzeydoğusundadır. O dağ Hz. Musa'nın, kayın pederi Şuayb'a (a.s.)'a ait koyunları otlatmak için yanına geldiği dağdır. Rabbi orada ona hitap etmiş, İsrailoğullarını kurtarmak için Mısır'a dönmesini emretmiştir. Musa (a.s.) İsrailoğullarını Mısır'dan çıkardıktan sonra bu dağın yanında konaklamış ve Rabbi bu dağa tecelli etmiş, orada ona Tevrat'ı indirmiştir. Bu dağın birkaç tane zirvesi vardır. En yüksek ve en güzel yerlerine "Cebel" derler.

1- Cebel-i Musa: Deniz seviyesinden yüksekliği 7.363 ayaktır. Zirvesine Sina Manastırı'nın rahiplerine ait küçük bir kilise ve ondan daha küçük bir cami yapılmıştır.

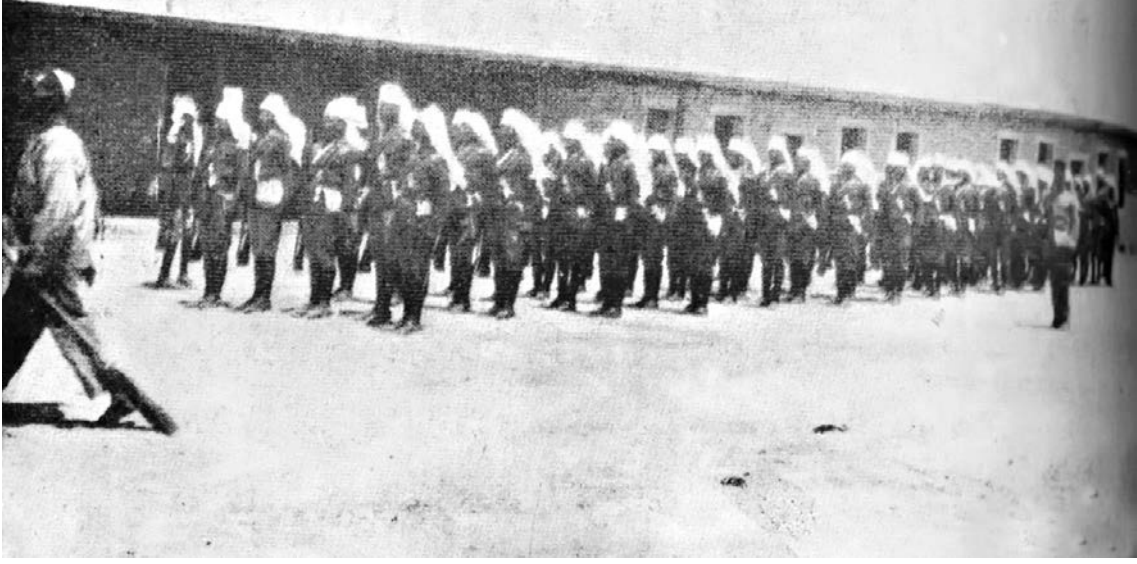
Yakut, Mucem'inde (c: 3 s: 153) bu kiliseden bahsedip onu tanıttıktan sonra şöyle demiştir: "*Hıristiyanlar bu kilisede Beytü'l-Makdis'te bulunan yeni ateş türünden bir ateşin orada bulunduğunu, her yatsı vakti ondan*

ateş aldıklarını, beyaz ve ısı az olduğu için yakmadığını, onunla lamba tutuşturulduğunda ışığın kuvvetlendiğini iddia ettiler. Orası rahipler vasıtasıyla imar edilmiştir. İnsanlar oraya gelirler. (...)

2- Cebel-i Safsâfe الصفصافة: Cebel-i Musa'nın kuzeybatısındadır. Üstünde söğüt ağacı olduğu için böyle isimlendirilmiştir. Deniz yüzeyinden 6.760 ayak yüksekliktedir. "Râha الراحة" ovası denen batısındaki geniş bir ovaya bakar. O ovanın denizden yüksekliği 5.000 ayaktır. Alanı bir mil karedir. Ova bu zirvenin batısındadır. Ovanın doğu tarafında, Manastır Vadisi'ne meylettiği yerde, manastırın yaklaşık bir mil batısında küçük bir tepe vardır. Tepenin üzerinde doğal taşlardan yapılmış bir kulübe mevcuttur. Oraya "Harun Peygamberin makamı" denmektedir. Şimdi araştırmacıların çoğu, Cebel-i Safsâfe'nin, Musa (a.s.)'ın "on emir"i duyururken üzerinde bulunduğu dağ olduğunu, "Raha" ovasının da, o on emri alırken üzerinde durdukları ova olduğu görüşündedirler. (Çıkış. s: 19). Üzerinde şimdi Harun (a.s.)'ın makamının bulunduğu tepe ise İsraililerin altın buzağıya taptıkları tepedir. O altın buzağıyı, Hz. Musa, Tevrat'ı almak için o dağa gittiğinde, Sâmîrî yapmıştı.

Şu da var. Bu yarımadanın bedevileri Cebel-i Musa'yı ve Harun'un makamını her yaz yılda bir kere ziyaret ederler. O ikisi için kurban keserler. Raha ovasında, Harun Peygamberin makamında çadırlarını kurarlar, sonra Cebel-i Musa'nın zirvesine çıkarlar. Yanlarında bir keçi veya koyun bulunur. Onu caminin doğusunda muayyen bir yerde boğazlarlar. Derisini yüzerler. Sonra kamp yerine indirirler veya o dağın zirvesinde sadece kulaklarını yararlar. Canlı olarak indirdikten sonra boğazlayıp kamp yerinde yerler. Ertesi gün Harun (a.s.) için bir deve keserler. Bedevilerin çoğu evvel hayali olan, sonra iyi gelen, sonra bağımlılık yapan, sonra da süslü gelen bu kurban âdetini iyi korurlar. -(Allah'ın izin vermediği şeyi dinde kanun hâline getirdiler.)

1326 h. (1908 m) senesinde Tur karantinasında kaldığımız esnada pek çok resim çektim. Resim: 313 onlardandır. Onda Tur'daki bazı mahmil muhafızları görülmektedir. Resim: 314'te bazı hacılar ve memurlar Hıza Kapısı'nın önünde, yolculuğa hazır vaziyette görülüyor, Resim: 315'te ise Hıza Kapısı'nı ve demir yolları vapurlarına, hacıların

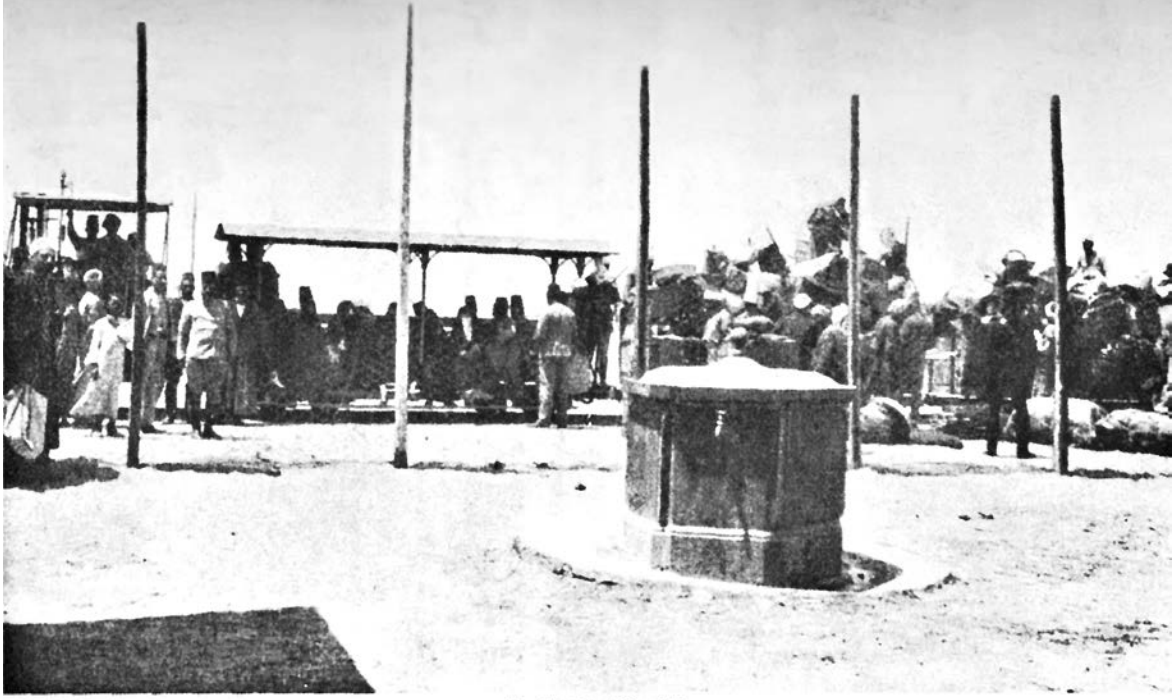

Resim 313: Mahmil muhafızlarından bir bölük Tur'da. Yıl: 1325

منظر مستخدمى المحمل داخل الحزا بالطور

Resim 314: Tur'da hizanın içinde duran mahmil hizmetçilerinin görüntüsü. Yıl: 1325.

Resim 315: Tur'da demir yolunda hafif vagonlara yükleme yapılırken.

bindiklerini veya eşyalarını yüklemekte olduklarını görürsünüz. Yine orada aralarında demir ağların bulunduğu direklerin Hızaları nasıl çevrelediğini ve öndeki şadırvanı görebilirsin. Şadırvanda su fıskiyesi ve suların alındığı musluklar vardır. (...)

TUR'DAN SÜVEYŞ VE MİSİR'A YOLCULUK

26 Rebiü'l-evvel 1326 h. (27 Nisan 1908 m.) Pazartesi akşamı Frenk saatiyle 6.00'da Tur'dan denize açıldık. Süveyş'e ertesi gün sabah tam 8.00'de vardık. Yolculuk müddeti: 14 saat.

Çarşamba sabahı saat 5.30'da Süveyş'ten yola çıktık. Kahire'ye saat 11.30'da ulaştık. 29 Rebiü'l-evvel (30 Nisan) perşembe sabahı, âlimlerden evvel hidivle görüştüm. Aynı gün akşam saat 5.00'ten 6.30'a kadar tekrar görüştüm. Kendisine raporu sundum ve ciddi gördüğüm hususları anlattım.

1 Rebiu's-Sâni 1326 h. (2 Mayıs 1908 m.) Cumartesi günü mahmilin dönüş merasimi yapıldı. Merasime; bakanlar, âlimler ve büyükler katıldı. Hidiv cenaplarını Başbakan Mustafa Fehmi Paşa temsil etti. (...)

İLERİDE YAPILACAK MAHMİL SEFERLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜM

Ben şu görüşteyim: Hac farızası eda edildikten sonra mahmil, beraberindeki hacılarla birlikte Cidde'ye, oradan deniz yoluyla Yenbu'ya oradan da Medine'ye Sultan yoluyla gitmelidir. Aynı şekilde oradan Yenbu'ya döner. Çünkü bu yol sadece 5 günlük bir yoldur. Suları çoktur. İstasyonların birbiri arasındaki mesafeler kısadır. Hac emirine, buradaki mahalli Araplara munasip gördüğü kadar bahşiş verme yetkisi verilmelidir. Çünkü bu bahşişler ne kadar çok olursa olsun, Mekke ile Medine arasında 12 gün süren Sultan Yolu'ndan gidildiğinde verilecek deve ücretlerine ulaşmaz. Mahmil, Medine'deyken de vaziyet böyledir. Kısa yol yerine uzun yol tercih edilirse iki misli yol kat etmek gerekecektir. Bu yılki hadise, vakitle alakalı sebeplerden dolayı meydana gelmiştir. Onun üzerine kalıcı işleri ve sabit kuralları bina etmek sağlıklı olmaz. Hadise çıkma sebeplerinden biri de bedevilerin Hicaz topraklarında demir yolları yapımına karşı çıkıp ayaklanmalarıdır. Onlar hacılardan gelen rızıklarının kesileceğine inanıyorlar. Nitekim Medine'ye döndükten sonra hac memurunun bana verdiği resmî mektup bunun delilidir. Mahalli Araplar, Mareşal Kazım Paşa'yı 1.500 kişilik ordusuyla Medine'ye dönmeye mecbur etmiştir. Bu hadise bizim hadisemizden bir ay evvel olmuştu.

Bizim olayımızın benzeri geçmiş yıllarda da olmuştu. 1295 h. senesinde Şam Mahmili, Medine'den Mekke'ye doğru iki gün yol aldıktan sonra Araplar tarafından geri çevrildi. Peşinden hacılar da döndü. Ancak Medine'deki askerî kuvvetlerle Mekke'ye gidebildi. İki mahmil arasında büyük fark vardır. Kanaatimizce Şam Mahmili bizim bir misli veya daha fazla büyüklüktedir. Onlarda 800 atlı pek çok mermi ve çeşitli toplar bulunuyor. Uzağa gitmeye lüzum yok. İşte Resûlullah (s.a.s.), Müslümanlara ağır gelen o kasvetli şartları kabul ederek Hudeybiye'den dönmüştü. Fakat onun yaptığı hikmetli çıktı. Bizim için Resûlullah'ta güzel bir örnek mevcuttur.

Sonra, madem her sene Mahmil yolu ve aynı şekilde hac emiri değişiyor. Mahmilin bir hâl üzere düzene sokulması mümkün değildir. Bir hâl ve bir emir (yönetici) üzere devam etmenin pek çok faydaları var. Çünkü emir, yolu ve dağ geçitlerini bilir, mahalli Arapların hallerinin,

hoş mu, pis mi, doğru mu, yalan mı, güvenilir midir, hain mi olduklarını hemen anlar. Artık onların hepsine buna göre muamele de bulunur. Yine âdetlerini, ahlaklarını, tabiatlarını ve onlar üzerinde nüfuz sahibi kişileri öğrenir. Onlarla samimiyet kurar ki yoluna çıkan engelleri aşmasına yardımcı olsunlar. Devamlı aynı emirin hacca gelmesinin bir faydası da mahalli Arapların güvenini ve sevgisini kazanacak bir tavır içine girebilmesidir. Lakin bir seneliğine gelen bir emir, çeşitli vaatlerle, yerine getirmeye azmetmediği yardım sözleriyle kurtulmaya çalışıyor. O söz yerine getirilmediği zaman mahalli Araplar buna kızıyor ve arkadan gelenden intikam almaya kalkıyor. Ya o sözlerin yerine getirilmesi lazımdır, ya da başka bir yoldan gitmek gerek.

Eğer hükümet, mahmilin yanına hacı almadan tek başına gitmesini istiyorsa Vech yolu en iyi tercihtir. Çünkü kabile o zaman sadece hizmetçiler ve askeri kısımla sınırlı kalacaktır. O yoldaki az su kendilerine kafi gelir. Fakat mahmilin yanında hacıların olmaması, onun gayesini ortadan kaldırır. Çünkü mahmil bir bayraktır. Mısırlı hacılar onun etrafında dolanırlar, onun gölgesinde yürürler. Onun korumasında himaye olurlar. O bunun için yapılmıştır. Bilindiği gibi Vech yolu gidişte 13 dönüşte de 13 gün alıyor. Eğer mahmil Vech yolunu kullanacaksa seyri şöyle olacaktır. Hacdan sonra Mekke'den Cidde'ye, sonra deniz yoluyla Vech'e oradan develerle Medine'ye, ziyaretten sonra başlanıldığı gibi yine Vech'e oradan da Tur ve Süveyş'e gidilecektir. Bunun için Süleyman Paşa b. Rifade ile mahmil Mısır'dan yola çıkmadan en az bir ay evvel haberleşmek gerekir. Çünkü hacıların binmesi için kullanılan şıkdiflerin hazırlanması gerekiyor. Bu yoldaki mahalli Araplar şu an buna hazır değil.

Bu sene olduğu gibi mahmile pek çok hacı eşlik ederse, suları az olduğu için Vech yolu faydalı olamaz. Yenbu Yolu'nun kullanılması gerekir. Eğer Ehamide Araplarına, eskiden beri kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri ödenekler verilirse -ki ben bunu 1903 yılındaki raporumda açıkladım- onların üzerine başka mükâfatlar da verilirse biz Yenbu Yolu'nda, diğer mahalli Araplara ve topluluklara karşı bile kabilelerin içinde en eşkiya kabile olan bu kabilenin şerrinden güvende oluruz.

Buna ilaveten mahmil mukavviminin⁷⁵ değiştirilmesi lazımdır. Çünkü o, deve ücretlerinin artmasından faydalanmak için yolun değiştirilmesini gerektirecek problemlerin oluşması için devamlı çalışan kişidir. Bu ücret artışı 1.000 cüneyh ile 3.000 veya daha fazla cüneyh arasında, develerin az veya çok oluşuna göre değişir. Bu zat daima kendi şahsi menfaatini hacıların menfaatinin üzerinde tutuyor, özellikle de daha evvel emir tayin edilmemiş bir hac emiriyle çalışıyorlar. Mümkün olursa mukavvim, Sultan Yolu'na yayılan Ehamide evlerinin en büyüklerinden birine bağlı bir kişi olmalıdır. Bu hacıların Yenbu Yolu'nda rahatını ve güvenini sağlamak için en büyük dayanak olacaktır. Uyuşmazlık sebeplerinden biri de Tak riyalinin, eskiden olduğu gibi şimdi de 23 kuruştan hesaplanmasıdır. Hâlbuki kıymeti şimdi 10 kuruşu geçmez. 23 kuruş olarak hesaplanması Araplar için büyük bir aldatmacadır.

Yenbu Yolu seçilirse. Mahmil gücünün artırılması görüşündeyim. Onda iki bölük yerine, üç bölük olmalıdır. -Sayısı çoğunlukla 100 asker olan askeri güce "bölük" denir.- Mahmilde Miksim topu olmalı. 22 atlı yerine 40 atlı olmalı. Her askerin, yüz kurşuna bedel iki yüz kurşunu olmalı. Miksim topunun 1.200 değil 5.000 topu olmalı. Diğer kuvvetler aynı olabilir. Mahmilin ilerideki yolculuğuna dair benim görüşüm budur. Allah dilediğini en doğru yola ulaştırır.

9 Mayıs 1908 (...)

SEYAHATLERİN NETİCESİ

Dört seyahatin yazımını bitirdik. Cahil kalınmaması gereken hususlar kaldı. Netice kısmını biz bunlara ayırdık. Onlar şunlardır:

1- Hac emirliği. Meşruluğu, vacipleri, emirin bazı vazifeleri ve salahiyetleri ile geçmişteki tahsisatlar.

2- Mahmiller, tarihleri ve takip ettiği bazı yollar.

3- Mekke ve Medine Haremlerinde bulunan halka Müslümanların gönderdiği sadakalar. Günlük buğday tayini ve surre buna girmektedir.

75 1295 yılı hadisesinde mukavvim, kafilenden 24 saat uzağa kaçtı. 1322 yılındaki Hamra hadisesinde de iki günlük mesafeye kaçmıştı. Mademki lazım olduğunda kaçmak onun âdetidir, onun mukavvim yapılmasının bir manası yoktur, çünkü o kabilesi arasında biliniyor. Kafil ile Arapların arasını isterse bulabilir. Anlaşıyor ki onun kaçışının, Allah'ın da bildiği bazı maksatları var.

Mekke ve Medine tekkeleri üzerine, oralarda fakirlere sağlanan ödenekler ve hayır çeşmeleri.

4- Kırk veya daha fazla yıldan beri mahmulin maliyesi veya Hicaz beldelerindeki Mısır hayır kurumları.

(...)

HAC EMİRLİĞİ, GÖREVİ, KISA TARİHİ

HAC EMİRLİĞİ VE MEŞRULUĞU

(...) Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “إذا خرج ثلاثة في سفر: لا يحل لثلاثة يكونون بفلاة من الأرض إلا أمروا عليهم أحدهم: Üç kişi yola çıktıkları zaman birini emir seçsinler.” Bunu Ebu Davut Ebu Said ve Ebu Hureyre (r.a.)’dan rivayet etmiştir. İmam Ahmed ise Müsned’inde Abdullah b. Ömer (r.a.)’den şunu rivayet etmiştir: “Peygamber (s.a.s.) şöyle dedi: “لا يحل لثلاثة يكونون بفلاة من الأرض إلا أمروا عليهم أحدهم: Üç kişinin boş bir arazide, içlerinden birini emir seçmeden durmaları helal olmaz.” Öyleyse Efendimiz, yolculuk gibi geçici bir durumda, birkaç kişinin toplanmasıyla birini başkan seçmelerini emrederken, bununla diğer toplulukların da bir emir seçmelerini tembih etmiş oluyor.

Bu hadis sebebiyle, şer’an yüce Allah’ın evinin hacılarının da bir emir seçmeleri gerekir. Çünkü hacılar genellikle büyük topluluklar hâlinde bulunur. İyiliği emretmenin ve kötülüğü yasaklamanın vacip olması da bunun lüzumuna delildir. Çünkü bu iş ancak kuvvetle ve bir reisle yapılabilir. Şeyhü’l-İslâm Takıyyüddin b. Teymiye şöyle der: “Yönetimi elinde bulunduran şahsın, her bir iş için, o işi iyi bir şekilde yapabilecek en münasip kişiyi görevlendirmesi gerekir. Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurdu: “من ولي من أمر المسلمين شيئاً فولي رجلاً هو يجد من هو أصلح للمسلمين: Müslümanların işlerinden birini üstlenen kişi, Müslümanlar için daha uygun biri varken başka bir adamı görevlendirirse, Allah’a da hainlik etmiştir, Resulüne de hainlik etmiştir, Müslümanlara da hainlik etmiştir.” Bunu Hâkim, Sahih’inde rivayet etmiştir. Ömer b. el-Hattab (r.a.) da şöyle buyurdu: “Kim Müslümanların idaresini üstlenir de sevdiği için veya akrabası olması sebebiyle bir adamı bir işte görevlendirirse Allah’a, Resulüne ve Müslümanlara hainlik etmiş olur.” Öyleyse Müslümanların idaresini üstlenen kişi Rasulüllah’ın (s.a.s.)

bedduasından sakınsın. O adam bundan titresin. Çünkü Rasulullah (s.a.s.)'in şöyle dediği sahih hadisle sabittir: “*اللهم من ولي أمر من أمور : شق عليهم فاشقق اللهم عليه : Allah'ım. Ümmetimin işlerinden birinin idaresini üstlenip de onlara sıkıntı verene sen de sıkıntı ver.*”

Öyleyse devlet başkanının, görevlendirmelerde, özellikle de hac emirinin görevlendirilmesinde hak edenleri araması vaciptir. Çünkü o yüce bir makamdır ve kadri yüce bir iştir. O yolculukta, âlimler fıkıhçılar, veliler, sâlih insanlar, zayıflar, kuvvetliler, şişmanlar, zayıflar, kadınlar, çocuklar, hizmetçiler ve köleler herkes ortaktır. Bunun için, devlet başkanının, Allahü Teâlâ'ya giden heyete, hallerinde istikamet, dininde, işlerinde ve sözünde tecrübe olduğunu bildiği bir kişiyi emir tayin etmesinin lüzumu ortaya çıkıyor. Bir adam istedi diye yahut başkalarından evvel işe talip oldu diye emir tayin edilmez. Aksine bu tayin edilmeme sebebidir. Sahih hadis olarak rivayet edilmiştir ki Peygamberimiz (s.a.s.)'in huzuruna bazı insanlar girdiler ve emirlik istediler. Bunun üzerine “*إنا لا نولي أمرنا هذا من طلبه : Biz bu emirlik işimizi, onu isteyen kişiye vermeyiz.*” buyurdu. *Abdurrahman b. Semüre'*ye de şöyle buyurdu: “*Ey Abdurrahman, Emir olmak isteme. Eğer istemeden o sana verilirse, yardım görürsün. Sen istedikten sonra sana verilirse, o iş sana bırakılır.*” Bu hadis Sahihayn'da rivayet edilmiştir. Eğer devlet başkanı, kendine sadıktır diye veya damadı olduğu için dünya işlerinden bir işini gördüğünden veyahut bir menfaat ve para gibi bir şey alarak, rüşvet karşılığı daha haklı ve daha uygun kişiden vazgeçerse, Allah'a, Resulüne ve Müslümanlara hıyanet etmiş olur.

Rasûlullah (s.a.s.)'in sünneti, idarecilik üstlenmenin, yerinde kullanılması gereken bir emanet olduğunu göstermiştir. Buhari Sahih'inde Ebu Hüreyre (r.a.)'den Peygamberimizin (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*إذا ضيقت الأمانة فانظر الساعة : Emanet kaybedildiği zaman, Kıyameti bekle.*” Kendilerine: “*Ey Allah'ın elçisi, o nasıl kaybedilir.*” denilince: “*إذا وسد الأمر إلى غير أهله فانظر الساعة : Yöneticilik ehil olmayan kişiye verildiğinde, Kıyameti bekle.*” buyurdular. Müslümanların devlet başkanının, bugün zamanımızda bazı emirlerin yaptığı gibi kalbinde mal toplama sevgisi yüzen, özellikle de emirlik forsunu kullanarak sadece dünyalık toplamaya çalışanları, yüce Allah'ın hacılarının üzerine yönetici ataması caiz değildir. Bu konuda çok şeyler oldu. Burada söylemeye lüzum yok. Çünkü acı verici.

Şunu da bilmelisin: İdareci bir çobandır ve her çoban güttüklerinden mesuldür. Efendimiz şöyle buyurdu: “كلکم راع و کلکم مسؤول عن رعیتہ” *Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünden mesuldür.*” Hac emirliği siyasi bir yöneticilik, bir idare ve doğruyu gösterme işidir. Çünkü o dinî mertebelerin en yücelerinden ve sünnet adına yapılan en büyük vazifelerdendir. Bu kafilenin emiri, o mukaddes mekânlarda ve dini temsil eden şanlı bölgelerde heyet başkanlığını yerine getiren kişidir. İslam adına ortaya çıkarak, bir farzın bayraktarlığını temsil eden zattır. Bu mertebesiyle o, parlak mertebelilerin üzerine çıkmış, onun yeri pek çok muhteşem kişinin üstündedir. O Haremeyn’e hizmette en büyük devlet başkanının temsilcisidir. Bu işi bizzat Rasûlullah (s.a.s.) Efendimiz yapmış. Hicretin onuncu yılındaki Veda Haccı’nda insanlara kendisi hac yaptırmıştır. Devlet başkanı olan Ebu Bekr (r.a.) da insanlara hac ettirmiştir. Ondandır gelen Ömer b. el-Hattab (r.a.) ilk sene hariç, halifeliği boyunca devamlı bu işi yapmıştır. Bunu Fâsî, el-İkdü’s-Semin adlı eserinde söylemiştir. Üçüncü devlet başkanı Osman b. Affan (r.a.) da son yılı hariç, halifeliği boyunca devamlı insanlara haccettirmiştir. Ondandır Muaviye b. Ebî Süfyan, Abdullah b. Zübeyr, Abdülmelik b. Mervan, Velid ve diğerleri de insanlarla haccetmişlerdir. Yemen, Mısır, Şam, Bağdat ve Irak’tan gelen melikler ve büyükler her zaman hac emirliği yapmışlar. İnsanlar bir makam, onur, himaye ve koruma istedikleri zaman, en şiddetli bir şekilde hac emirliği hizmetinde bulunmaya çalışırlardı. Bağlı buldukları kapılardan bunu isterler, talep ettikleri makam ve hürmete nail olabilmek için sevdiklerini harcarlardı. Bu uğurda kendilerine karşı cinayet işlerse de sineye çekerlerdi. Lakin bu mevzuda işler tersine gitti. Bu şerefli ve mühim hizmeti bilen insanlar her kapıdan geri çevrildi. İsteyen de, istenen de zayıf kaldı. Bu emirlikte ve makamlarında iş yapanlar, sevilmeyen ve istenmeyen kişiler arasından seçilir oldu.

HAC EMİRİNİN GÖREVLERİ

Bu görevde hac emirine düşen, on şeydir. Bunları İmam Nevevi, Menasik’inde, Maverdi’nin, Ahkâmü’s-Sultaniye’sinden özetleyerek kaleme almış ve şöyle demiştir: “Bu yöneticilik görevi iki çeşittir: Birincisi haccın kolaylaştırılmasına, ikincisi de haccın yapılmasına yöneliktir. Burada yöneticide öngörülen on şart vardır. Onun kendisine

itaat edilen, ileri görüşlülük, şecaat, heybet ve doğru yol üzere olmasının yanında, bu yöneticiliğin kendisine yüklediği on hak vardır.

1- Yolculuk esnasında olsun, konaklanan yerlerde olsun, insanları toplu hâlde tutmak. Eğer dağılırlarsa, bitkin düşmelerinden ve hayati tehlikeye düşmelerinden korkulur.

2- Her gruba bir reis tayin ederek, yolculuk ve konaklama esnasında tertibi sağlamak. Böylece herkes yolculukta başkanını bilir. Konakladıklarında yerini benimser ve ne tartışmaya girerler, ne yerini şaşırırlar.

3- Yolculukta onlara yumuşak davranır. Böylece zayıf olanlar aciz duruma düşmez, kuvvetten kesilen yolu şaşırılmaz. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “الضعيف أمير القوم : Zayıf olan, içinde bulunduğu insanların emiridir.” Efendimizin bundan maksadı, kimin hayvanı zayıf ise, beraberindeki insanların onun yürüyüşüne göre yürümelerinin lüzumunu gösterir.

4- Onları en belirgin ve en verimli yoldan götürmesi, kurak ve karmaşık olanından çekinmesi gerekir.

5- Sular biteceği zaman hacılara su, otlak yoksa hayvanlara ot hazırlaması lazımdır.

6- Bir yerde konakladıklarında hacılara bekçilik etmesi, yola çıktıklarında etraflarını sağlama alması. Böylece korkutacak biri onlara karışmadığı gibi, hırsızlar aç gözlülük yapamaz.

7- Onların yürüyüşüne engel olmak isteyenlere mani olması lazımdır. Haccı engellemek isteyen kişilerle gücü yetiyorsa savaşılarak, yetmiyorsa hacıların rızasını alıp para vererek kovması gerekir. Bekçilik yapmak istemeyen kişilere zorla nöbet tutturamaz, ama kendi isteğiyle davete uyarak nöbet tutmak isteyenler tutabilir. (...)

8- Kavga edenleri ayırması, tartışanlar arasında aracılık etmesi gerekir. Onlar aralarında hakem olmalarını istemedikçe, zorla hakemlik yapamaz. Kendinin bu işe ehil olduğu kabullenilirse o zaman aralarında hüküm verebilir. Hâkimi bulunan bir beldede iseler, hem kendisinin, hem hâkimin hüküm vermesi caizdir. Hangisi hüküm verirse onun hükmü geçerlidir. Ancak hacıların o belde halkı arasında bir çekişme olursa, o beldenin hâkiminin hükmü geçerlidir.

9- Düşenleri kaldırması, hainleri terbiye etmesi gerekir. Terbiye ederken had uygulamasına girişemez. Ancak kendine müsaade verilmişse, içtihat yapabilecek durumda ise had uygulayabilir. Eğer içinde ahaliye karşı had uygulayan bir idarecinin bulunduğu bir beldeye girmişlerse bakar; eğer had uygulanacak kişi o cezayı o beldeye girmeden evvel işlemişse, hac emiri had uygulamasında o beldenin idarecisinden daha önceliklidir. Eğer had uygulanacak kişi cezayı o beldeye işlemişse o beldenin idarecisi, had uygulamakta hac emirinden daha önceliklidir.

10- Hac vaktini kaçırmamak veya vakit darlığı sebebiyle hızlı ve acele yürümek durumunda kalmamak için vakti iyi ayarlaması gerekir. Mikat mahalline ulaştıklarında, ihram giyilmesi ve sünnetlerinin yapılması için onlara zaman verir. Vakıt geniş ise, Mekke halkıyla birlikte hac yerlerine çıkmaları için onları Mekke'ye götürür. Vakıt dar- sa, Mekke'ye götürmez, doğrudan Arafat'a götürür. Çünkü haccı ka- çırmaktan korkmaktadır. Arafat'ta vakfe zamanı, Arafat günü güneşin zeval vaktinden, kurban günü şafak sökene kadardır. Kim, gece olsun gündüz olsun, bu iki zaman aralığında Arafat'a yetişir vakfe yapabilirse hacca yetişmiş sayılır. Eğer kurban günü şafak sökene kadar bu vakfeyi yapamamışsa haccı kaçırmış demektir. Bu kişi haccın diğer rükünlerini yapar. Bir kurban keserek hatasını telafi eder. Eğer imkânı varsa ertesi yıl, yoksa muktedir olduğu bir zamanda haccını kaza eder. Haccı kaçırdığı için, haccı umreye dönüşmez. Haccı kaçırdıktan sonra haccı gibi ihramdan çıkabilir. Ebu Hanife -Allah ona rahmet eylesin- "Umre yapılarak ihramdan çıkabilir" dedi. Ebu Yusuf ise: "Haccı kaçırdığı için ihrama umre için girmiş olur" dedi.

Hacılar Mekke'ye vardıklarında, hac emirinin ile dönmemeye karar verenler üzerinde, yöneticilik hakkı ve otoritesi kalmaz. Kendisiyle birlikte dönmek isteyenler ise onun idaresi altındadır. Verdiği hükümlere itaat etmek mecburiyetindedir.

İnsanlar haclarını eda ettikten sonra biraz zaman verir ki âdet olduğu üzere Mekke'ye hasretlerini dindirsinler. Onları hemen çıkmaya zorlamaz. Mekke'den çevirince Mescid-i Nebevi'yi ve Hz. Resul'ün (s.a.s.) kabrini ziyaret etmek için Medine yolunu tutar ki en hayırlı iki mes- citte bulunma şerefine, iki ziyareti birleştirme faziletine, Beytullah'ın

ve Rasûlullah'ın (s.a.s.) itibarına riayet etmiş olsunlar. Her ne kadar Hz. Resul'ün (s.a.s.) kabrini ziyaret etmek hacın farzlarından değil ise de şeriatın müstehap menduplarından ve hacıların hoş karşılanan âdetlerindendir.

HAC EMİRLİĞİNDEKİ GÖREVLER VE EMİRİN TAYİN EDİLİŞİ

Düreru'l-Feraid'in 42, 43 ve 46. sayfalarında şu bilgi verilmiştir. Bu müellifin yaşadığı asırda, -onuncu yüzyılın sonlarında- hac emirini sultan, Mevlid-i Nebevi gecesini tayin ederdi. Rebiü'l-Evvel'in 12. gecesini Kur'an ve Mevlid kıssasını dinlemek için emirler toplanır, şerbetlerin dağıtılması vakti geldiğinde şerbetçi evvel sultana verir. Sultan bardağından biraz içer, artanını hac emiri yapmak istediği kişiye verir. Artık bardak verilen kişi hac emiri olarak bilinir. Ayağa kalkıp sultana teşekkür eder. Orada bulunanlar da bunu bilirler ve kalkıp o emiri tebrik ederler. O andan itibaren yolculuk hazırlıklarını yapmaya başlar. Takip etmesi gereken muayyen bir kanun yoktur. İşini yaparken kendisine arkadaşları ve sevdikleri yardım eder. Kendisine para, tahıl ve hediyeler verirler. Bu emirin insanlar yanında yüksek bir yeri ve büyük bir makamı olur. Hatta onun hizmetçilerini ve kölelerini aracı yaparak ona yaklaştırmaya çalışırlardı. Adam öldürmüş bir canı, emirin himayesine sığınsa, ona bir kötülük yapılamazdı. Sonra vaziyet değişti. İnsanlar emire halktan birine muamele eder gibi muamele etmeye başladılar. Aslında gerçek olan da bu idi. Şeriat emirlik, öldürülenin haklarını almalarına mani olacak bir şey olmadığı gibi, had tatbikatına ve adaletli cezanın verilmesinin önünde bir mani olamaz.

Üzerine aldığı görevi yerine getirirken emire yardım edecek yardımcıları vardı. "Düdar" bunlardandır. Görevi: Emirin mesajlarını hacılara, hacılarınkini emire ulaştırmak ve inzalanması gereken evrakı emire sunmaktır. O bizzat yapacağı işlerde veya develeri kiralamak, boğazlarda yolları açmak, ihtiyaç varsa gece-gündüz hacılar arasında dolaşmak, hırsızları ve bozguncuları belirlemek gibi çok meşakkat gerektiren işlerde emir naibi gibidir. Onun için, bu görevi yapabilecek kişiler arasından seçilir. Akıllı, mertliği, idareciliği, kahramanlığı, feraseti ve dindarlığıyla bilinen kahraman askerler bu işe getirilebilir. Düdar, komutanın yanında erkân-ı harp gibidir. Babanın veya başkanın yanındaki sekreter gibidir.

Hac emirliğinin divan kâtibi de bu görevlilerdendir. Sultanlığın emriyle tayin edilir. Görevi hac emirine gelen hediye vb. kaydetmektir. Gece hacıların arasında dolaşp onların durumlarından haberdar olan “asse”ler, yani gece devriyeleri de bu görevlilerdendir. Bunlar hacılar arasında çıkabilecek kavgaları önlerler. Onlar bizdeki gizli polisler gibidir. Gece devriyeliği yapan ilk kişi Abdullah b. Mes’ud (r.a.)’dır. Bunu ona Ebu Bekri’s-Siddîk (r.a.) emretmişti.

Hac emiriyle birlikte büyük bir otoriteye ve yetkiye sahip olan kişilerden biri de “mahmil kadısıdır.” Hakkında birkaç söz edelim.

MAHMİL KADISI

Eskiden mahmilin bir kadısı olurdu. Hacılar arasında çıkan hadiseselerde, şerefli şeriatımızın gerektirdiği şekilde hükmederek davaları sonuçlandırırđı. Çerkezlerin günlerinde (784-923 h.) bu göreve dört mezhepten birine mensup bir kadı getirilirdi. Bu kadıyı da hac emirinin talebi üzere veya bu görevi yapmak isteyenlerin istekleri doğrultusunda sultanın mezhebinin kadılar kadısı seçerdi. Osmanlı Devleti iş başına geçip nüfuzu bütün İslam bölgelerine yayılınca, kadıyı hac emiri seçmeye başladı. Bunu Araplardan seçerdi ve isteklilere veya rüşvet vereceklere bakmazdı. 940 h. yılına gelindiğinde, kadılar kadısı Şeyh Zekerıyya el-Ensarinin oğlu Şeyh Zekerıyya eş-Şafîf ile Şeyh Radiyyüddin el-Hanefi bu görev için yarıştılar. Neticede bunlardan birinci şahıs kazandı. Çünkü emire 500 dinar rüşvet vermişti. Bu görevi alabilmek için, bu kötü âdeti ilk koyan kişi odur. Sonra onunla yarışan Şeyh Radiyyüddin kadı oldu. Sonra Rumeli kadıları, mahmil kadılığı için yarışır ve Bab-ı Âli’nin önünde bu iş için büyük gayretler sarf eder oldu. Sonunda iş mahmil kadısının her sene sultanın emriyle seçileceğinin karara bağlanmasıyla halledildi. Kadının geniş bir yetkisi ve pek büyük maaşı olurdu. Kadılar kadısı bile onu kıskanır, aldıklarında ona ortak olmaya çalışırdı. Çoğunlukla bu kadılar hacılara zulmeder, kötü muamelede bulunurlardı. (...)

Şimdi mahmilin bir kadısı yok. Husumetleri hac emiri karara bağlıyor. Evet, mahmilin insanlara namaz kıldırarak, dinî meselelerde fetva verecek bir imamı var. Fakat onun konumu o kadılar gibi değıl. Onlara yaklaşılamaz bile. Hatta imam, en düşük mahmil görevlilerinden bile daha düşüktür. Hükümetten bu görevin mertebesinin yükseltilmesini,

dinde basiret sahibi kifayetli kişilerin bu işe tayin edilip kendilerine yakışır, durumlarına mütenasip bir maaş verilmesini talep ettim. İstediklerimin büyük bir kısmına müspet cevap aldım. Şimdi oraya sadece âlimler tayin ediliyor. Maaşları da biraz arttı.

HAC EMİRİNİN TAHSİSATI

995 h. senesinde yazılan Düreru'l-Feraid adlı eserde bildirildiğine göre Çerkez devleti zamanında (807-922 h.) hac emirinin sultanlık divanından aldığı ödenek 11.000 dinar (yaklaşık 5.500 cüneyh) imiş. Bunun 10.000 dinarını mühim işlerde harcar, kalan 1.000 dinarı ise yüz deveye ücret olarak verilirmiş. Kendi yanında hassas develerden 200 tane zaten olurmuş. Emire iyi buğdaydan 1.000 erdeb, iyi bakladan 2.000 erdeb, 14 teşrifat elbisesi, verilirmiş. Birinci kafilenin emirine ise 4.500 dinar verilirmiş. Bunun 500'ü develer için kalanı hususi harcamaları içinmiş. Ayrıca kendisinin 100 hassas devesi, 500 erdeb buğdayı, 1.000 erdeb iyi baklası olurmuş. O zaman hacılar tek bir kafile hâlinde değil, Hâbir Bey zamanına kadar (870 h.'de hacetti, 879 h. senesinde vefat etti) birçok kafile hâlinde idiler. Bu zat hacıları tek kafilede topladı. Hac emirine aşağıdaki tahsisatları tahsis etti.

18.200 dinar. Develerin ücreti bunun içindedir. 950 yılına kadar böyle devam etti. Sonra 14.000 dinara düştü. 2.000 erdeb iyi buğday. (1 erdeb =198 lt.). 4.000 erdeb iyi bakla. 125 erdeb öğütülmüş bakla. 25 erdeb arpa. 5 kantar arıtılmış şeker. (1 kantar= 44.93 kg). 1/2 kantar değişik şekerlemeler. 12 âdet yaz karpuzu. 50 kantar peksemet. 4 kantar "kayat" peyniri. 4 kırba Nil suyu. 5 teşrifat elbisesi. 131 adet yoldaki mahalli Araplar için dikilmiş ince pamuklu elbise. 105 adet "malikiyye tıraş makinası." 11 şâşe.

Ayrıca emirin yanında 400 ince pamuklu kumaş, 125 tıraş makinesi, 100 "Aclûni"⁷⁶ elbise bulunur. Kime verileceğine divanda karar verildi. Hac yapan askerler için hususi olarak 40 kantar peksemet ve 200 erdeb öğütülmüş bakla bulunurdu.

Hac emirinin 80 feddan (1 feddan = 4.200 m²) arazisi bulunurdu. Sultan toprağından tahsis edilen bu arazi tarım için ve emirin deve ve atlarının kalması için kullanılırdı. Ayrıca sultana ait stoklarından altı

76 Sariya boyanmış kalın kumaş

yük gönderilir, emir onlardan ihtiyacı olanı alır, kalanını sultanın divanına gönderirdi. 941 h. yılına kadar kendinin hususi stokları bulunurdu. Bunlardan kendisi faydalanır evine bile gönderirdi. Mekke emirinden vergi alırdı. Bu verginin miktarı 896 h. senesinde 5.000 dinarı bulmuştur. Ayrıca 270 baş davar alırdı. Bunun 70 tanesi Mekke'ye ayak bastığı gün, pişmiş hâlde, diğer yemeklerle birlikte verilirdi. Gerisi canlı takdim edilirdi. Yenbu emirinden 230 baş alırdı. Bunların 30'u kebab hâlinde 100 tanesi giderken, 100 tanesi dönüşte olmak üzere 200'ü canlı teslim edilirdi. Bütün bunlar "düdar"a ve yardımcılarına verilenlerden hariç idi.

Netice olarak, hac emirliği, mutlak yetkiye sahip ve kişiye büyük bir servet sağlayan engin bir kaynak idi. Hak olsun, batıl olsun insanların mallarını istediği gibi alabilirdi. 969 h. yılına kadar Mekke emirleri üzerinde de söz sahibi idiler. O sene hac emiriyle şerifler arasında bir hadise cereyan etti. Sonuçta Mekke'deki işlerin Şerif Ebu Nemi ve çocuklarına bırakılması kararlaştırıldı. Emirin Mekkelilerden aldığı vergiler iptal edildi. Yollardaki otoritesinden başka otoritesi kalmadı.

MAHMİLLER VE TARİHLERİ

Mahmil hevdec şeklinde ahşap direklerden müteşekkildir. Kare şeklinde olup tavanlıdır. Kenarlardan kaimenin bulunduğu ortaya doğru yükselir. Kaimenin ucunda bir hilal bulunur. Bu ahşap direklerin üzerinde bir kisve bulunması gelenektir. Bu kisve ipekten de olabilir, başka bir kumaştan da. Yolculuk esnasında bu mahmil, bir devenin sırtına konur. (Resim: 319)

Süyutî'nin el-Kenzül'l-Medfûn adlı eserinde şöyle denmiştir: Mekke yolunda -Allah orayı şereflendirsin- mahmilleri ilk başlatan kişi Haccac b. Yusuf es-Sekafi'dir.

Düreru'l-Feraid sahibi de şunu söyledi: Çeşitli bölgelerden Hicaz'a gelmesi gelenekselleşmiş bulunan mahmiller dörttür. Bunlar Irak, Mısır, Şam ve Yemen Mahmilleridir. Bazı yıllar Halepliler de mahmille haccettiler. Diğer memleketlerden de zaman zaman mahmil bulunduranlar oldu.

Resim 319: Mısır Mahmili..

IRAK MAHMİLİ

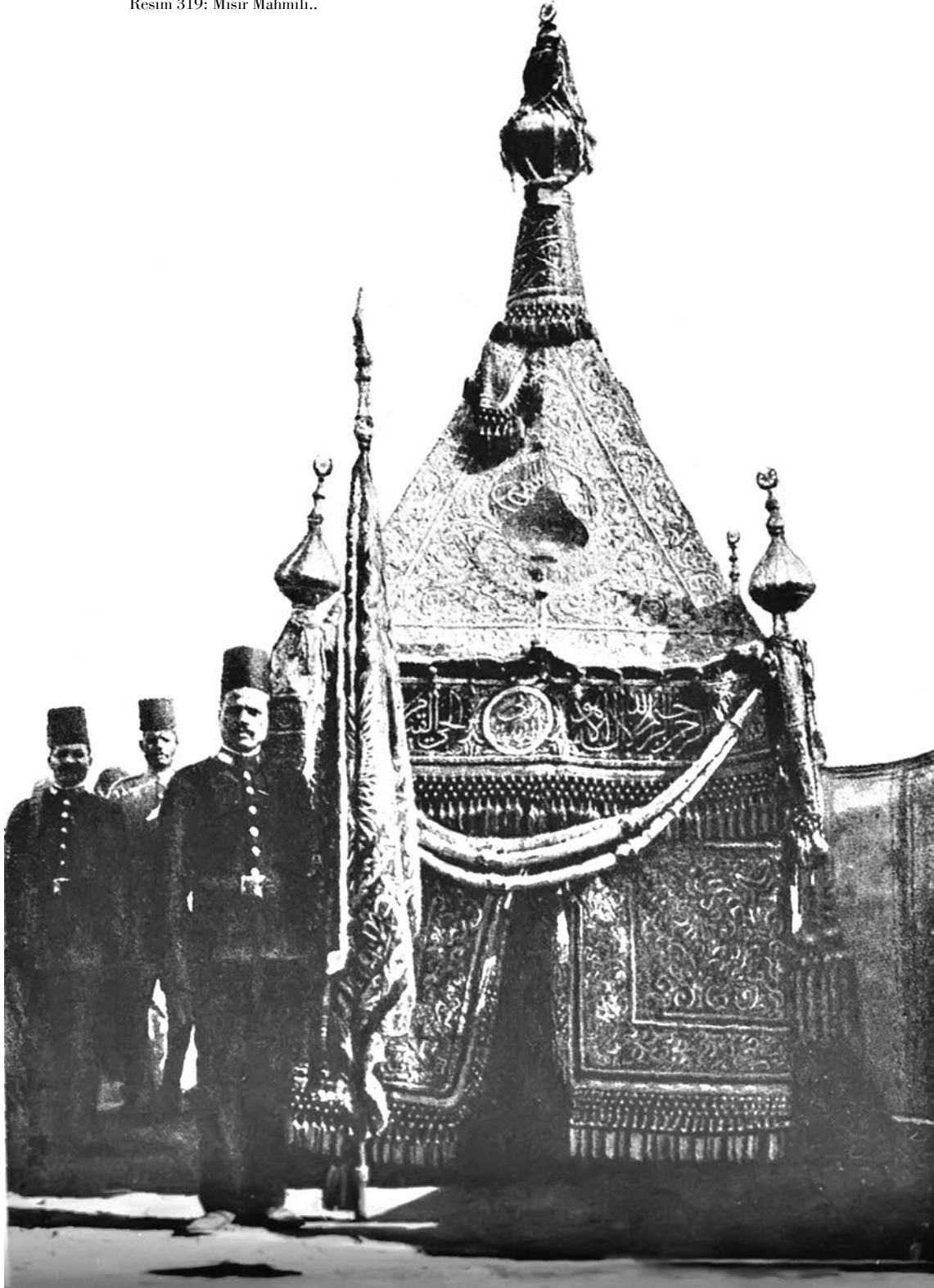
Zamanında Irak Mahmili, en ihtişamlı mahmil idi. Çünkü Müslümanların halifesi Irak'ın başkenti olan Bağdat şehrinde idi. İslam coğrafyasına gelen yöneticiler oradan gelir, bütün dini ve dünyevi işleri idare edenler oraya giderdi. Herkes oraya itimat eder, bütün haberler oradan alınır. Ebu Said b. Harbendâ, Irak hacılarının işlerine büyük bir özen gösterdi. Mahmili ipekle kapladı. Altın, inci, yakut ve diğer cevherlerle süsledi. Üzerine takılan takıların kıymeti, 250.000 altın dinarı, başka bir ifadeyle 125.000 Mısır cüneyhini buldu. Mahmil yere konduğu zaman bile ipek bir kumaşın üzerine konurdu. Hilafetin gölgesi Irak'tan çekilip, halifelik işi bazı meliklere, galip pozisyondaki emirlere ve önde gelenlere bırakılınca, Irak Mahmili'nin şanı düştü. Mahalli Araplar bile onun kafilesini küçümser, çoğu zaman saldırdılar.

631 h. senesinde Irak hacıları geri döndü. Zira Ecâvide Arapları kuyuların başını tutmuşlardı. Hacılarla mahalli Araplar anlaşmazlığa düştü. Sonunda vakit daraldı ve geldikleri yere geri döndüler. 633, 634, 635, 636 ve 639 h. yıllarında da Tatarlar Bağdat'a girdikleri için hacedemediler. Sonra Irak Mahmili, bir sene gelip ertesi sene gelmez oldu. Hicri dokuzuncu yüzyıla kadar bu böyle devam etti.

YEMEN MAHMİLİ

Yemen halkı deniz yoluyla hacederdi. Çok azı karayolunu kullanırdı. Çünkü mahalli Araplar onlara saldırır, herbir deveye yüz dirhem vergi keserlerdi. Deve sahibi ister hacı olsun, ister tüccar olsun, isterse devenin sırtında bir şey olmasın fark etmezdi. Bu yüzden Yemenliler karayolunu bıraktı. Ancak gemiye binmekten korkan eli cömert kişiler bırakmadı. Testereci diye bilinen Mustafa Paşa zamanına kadar, bu iş böyle devam etti. Çünkü o hırsızları testere ile keserdi. Bu zat 949 h. senesinde kara yolunu Yemen hacılarına açtı. Onlarla oyun oynayan mahalli Arapların ellerini kesti. Hacıların yanında bir kısım askerle birlikte bir kumandan bulundurdu. 963 h. yılına kadar böyle devam etti. O sene Yemen valisi bulunan Mustafa Paşa, sultandan Yemen için de bir mahmil ihdas etmesini talep etti. Sultan da buna müsaade etti. 1049 h. yılına kadar bu mahmil gelmeye devam etti. Fitneler çoğalınca gelmez oldu.

Resim 319: Mısır Mahmili..

ŞAM MAHMİLİ

Hulâsatü'l-Kelâm adlı eserin 51. sayfasında şöyle denmiştir: “Rum Mahmili Hicaz’a 923 h. yılında, Sultan Selim zamanında gelmeye başlamıştır. O, emir Muslih Beyi, içinde Kâbe’nin kisvesi bulunan Rum Mahmili’yle birlikte gönderdi. Mahmilde diğer sadakalar da vardı.” Bu mahmil acaba Şam Mahmili mi yoksa başka biri miydi? *Düreru'l-Feraid* adlı eserin 149. sayfasında gelen şu bilgi, onun başka bir mahmil olduğunu gösteriyor: Şam Mahmili Hicaz yolculuğuna bu tarihten evvel başlamıştır. Zira Dürer’de 919 h. senesinde Şam ve Mısır Mahmillerinin birbiriyle yarıştığını ve Şam Mahmili’nin kazandığını, bunun da Mısırlılara ağır geldiğini ve Şam Mahmili’ni taşıyan deveyi boğazladıkları anlatılır. Sonunda Mısır Mahmili’nin birinci başkanı bir deve getirmiş ve Şam Mahmili’ni onun üzerine yüklemiştir. Çünkü Şam Mahmili’nin emiri şöyle demişti: “Ben artık kalkıp bu mahmille dönmem. Bırakın onlar dönsünler.” Şerif Berekât, bu iki kabileyi Mina’da barıştırmıştır.

Şam Mahmili o tarihten itibaren beraberinde, emiri, hacıları, padişah askerleri ve sultanî musiki (mehter) ve yeterli mühimmat olduğu hâlde Mekke ve Medine’ye gelmeye devam etti. 1914 m. senesinde I. Dünya Savaşı çıkınca Türkler mahmil gönderemediler. Çünkü Türkler bu savaşta İttifak Devletleriyle savaşa girmişti. 1918 m. senesinde savaş sona erdi. Türkler Hicaz beldelerinin idaresinden çekildiler. Oranın idaresi Şerif Hüseyin b. Ali’ye kaldı. Bu zat daha sonra Hicaz’ı yöneten melik oldu. Onu da kendisine bu nimeti veren İngilizler yönetiyordu. İngilizler, peşinden onun nüfuzunu diğer Arap beldelerine de yaymaya çalıştılar. Onun oğlu Faysal’ı Irak kralı, diğer oğlu Abdullah’ı Doğu Ürdün emiri yaptılar. Arap Yarımadası’nda bulunan emirler arasındaki ayrılıkları hâlâ derinleştirmeye çalışıyorlar. Birbirleri arasında şiddetli kavgaların çıkmasını, böylece güçlerinin zayıflamasını istiyorlar. Çünkü İslâm’ın beşiğinde ve iki Harem’inin vatanında İngilizlerin sözü ancak böyle geçecektir.

MISIR MAHMİLİ

Halk arasında, Mısır Mahmili’nin Hicaz’a gönderiliş tarihinin Şeceretü’d-Dür zamanına (648 h. yılına) dayandığı görüşü yaygındır. Şöyle ki: O hacca gittiği zaman bir hevdeci varmış. Onu ipek püsküllerle, eşsiz nakışlarla ve üzerine koyduğu kıymetli taşlarla süslemiş.

Beraberinde Kâbe ile Hücre-i Şerife'ye ait hediyeler de taşıyormuş. Sonra oraya hediye gönderme işlemi daha sonraki yıllarda da günümüze kadar devam etmiş. Fakat görebildiğimiz kadarıyla tarihin satırları arasında bu söylentinin kaynağına rastlayamadık. Aksine Şeceretü'd-Dürr'ün hacceden melikler arasında olmadığını gördük. Hâlbuki meliklerin hacları, insanlara gizli kalmaz. Kaldı ki melik ve emirlerin adımlarını takip eden tarihçiler de bundan gafil kalamaz. Eski zamandan beri Mısır Mahmili'nin yanında Kâbe'nin kisvesi, iki Harem'e lüzumlu eşyalar ve fakirlere dağıtılmak üzere gönderilen sadakalar bulunurdu. Bunun için diğer mahmillerin önünde gelirdi. Onun emiri de rütbe ve mevki itibarıyla diğerlerinden öncelikli idi.

Mısır ve Mağrib hacıları 450 küsur yılından 666 yılına kadar - yani halife Mustansır billâh Ebû Temim Mead b. Zahir zamanındaki fitne yılından melik-i zahir Beybars el-Bundükdârî'nin Kâbe'ye kisve giydiği, orası için anahtar yaptırdığı ve karadan hac kafilesini gönderdiği yıla kadar, - kara yoluyla hac kesildi. İnsanlar Mekke'ye sadece "Ayzab عيذاب" çölünden gidebiliyorlardı. Füstat (الفسطاط) şehrinin sahilinden Nil yoluyla "Kus" a (القوص) varırlar. Ayzab'a kadar buradan çölü geçerler. Oradan "Cellab الجلاب" denen gemilerle denizi geçip, Mekke'nin limanı olan Cidde'ye ulaşırlardı. Hint, Yemen, Habeşistan tüccarları da Ayzab'a kadar deniz yoluyla gelirler. Oradan çölü geçip "Kus" a ulaşırlar, sonra Nil yoluyla Kahire'ye gelirlerdi. Ayzab o yıllarda hareketli bir liman idi. Çöl, ticaret veya hac için gidip gelen kafilelerden eksik kalmazdı. Hac yolu değişince bu yolu kullanan hacılar azaldı. Ama tüccarlar hâlâ o yolu kullanıyordu. Sonunda, 760 h. yılından sonra oradan yolculuk kesildi. Kus'un değeri kalmadı. Bu çöl 17 günde aşılabiliyordu. Üst üste üç gün, bazen dört gün susuz seyahat ediliyordu.

Ayzab, Kızıldeniz sahilinde bir şehirdir. O zamanlar etrafında sur yoktu. Evleri kulübe şeklinde idi. Yukarıda söylediğimiz sebeplerden dolayı dünyanın en büyük limanları arasına girdi. Sonra Yemen ülkesindeki Aden limanının kıymeti arttı. 800 küsur yılından sonra Cidde ve Hürmüz Limanları değerlendirildi. Ayzab'a her şey, su bile, dışarıdan geliyor çünkü o kurak bir çöldeydi. Hacıların ve tüccarların kendilerine sayılamayacak kadar faydaları dokunuyordu. Onların taşıdığı her bir yük için belli bir vergi alırlardı. Hacıları Cidde'ye götürmesi

için cellab gemilerini kiraya verirlerdi. Aynı cellablarla hacılar tekrar Ayzab'a dönerdi. Bu yolla büyük paralar kazanırlardı. Hacılar, o cellablardan çok sıkıntı çekerlerdi. Cellablar güçsüz olduğu için rüzgârlar onları çoğunlukla, Ayzab'ın güneyindeki çöl sahillerinde bulunan limanlara atardı. Tüccarlar bu hacıları oralardan toplar, onlara develer verip kira parası alırlar ve susuz olarak çölde seyahat ettirirlerdi. Bu arada çoğu susuzluktan ölür, tüccarlar da onların parasına el koyarlardı. Bazen yolu sapıtırlar, çöller onların hayatını alırdı. Onlardan kurtulup da tekrar Ayzab'a ulaşabilenler ise şekli şemali değişmiş ve acılar vücudunu zayıflatmış hâlde olurlardı. Çoğunlukla o cellab gemileri hacılarıyla batarı. Çünkü onlarda çivi kullanılmaz, narcil bitkisinden elde edilen bir tür sicim ile tahta levhalar birbirine bağlanır. Aralarında hurma ağacı kazığından ahşap çiviler bulunur. Bu ahşap çiviler, bir tür köpek balığı olan haris veya Kırş balığının yağıyla yağlanırdı. Yelkenleri kaldıran mancınık direkleri Hus'dan gelen Dum ağaçlarından yapıldı. Bu gemilere gücünün üstünde yolcu yüklerlerdi. Daha çok ücret alacağız diye hacıları balıksırtı, üst üste bu cellablara bindirirlerdi. Hacıların hasta olacaklarına veya yaralanacaklarına bakmazlardı. Aksine şöyle derlerdi: "Görevimiz levhaları bir arada tutmak. Hacıların görevi ise canlarını içlerinde tutmaktır." Buna şaşırma. Çünkü onların ahlakı insanlardan çok vahşi hayvanlarınkine daha yakındı. Hayvanlar gibi yaşarlardı. Ne dinleri ne akılları vardı. Erkekler ve kadınlar devamlı çıplak gezerlerdi. Sadece avret mahallini örterlerdi. Hatta bazen onu da açarlardı. Ayzab halkının kendilerinden olan bir kralları vardı. Onun yanında Mısır kralının bir temsilcisi olurdu. Ayzab Körfezi'nin yakınında bulunan bazı adaların civarında inci çıkarılan yerler vardı. Yerel dalgıçlar yılın belli günlerinde oralardan inci çıkarırlardı. Günlerce oralarda kalırlar sonra kendilerine düşen pay ile dönerlerdi.

Mahmil ilk defa 951 h. senesinde Süveys'ten yolculuk etti, ama yarısı battı. 961, 962 ve 963 h. yıllarında ise tamamı battı.

Her sene iki defa mahmil için Kahire'de merasim yapılır, kendisi için süslenen caddelerde dolaşırdı. İnsanlar, Mahmili ve törenleri seyredabilmek için evleri, dükkânları ve çatıları kiralardı. Törenlerin ilki Recep, ikincisi Şevval ayında yapıldı. Bunlar 700 h. yılından itibaren yapılmaya başladı. 848 h. senesinde Sultan Zahir Çakmak mahmilin bu dönüşünü iptal etti. Bu insanlara zor geldi. Sonra Eşref İnal 858 h.

yılının Recep ayında resmen devamına izin verdi. Kendinden önceki kralların, âdet üzere geçmiş yıllarda yaptıkları gibi sultanın huzurunda atış oyunları yapıldı. Bu on yıldan beri iptal edilmişti. Daha sonra kral Eşref Kayıtbay, recep dönüş merasimini iptal etti. Ondan sonra gelip, 901 h. senesinde yönetime geçen Nasır zamanında da bu merasim yapılmadı. Mahmilin insan şeytanları vardı. Çeşitli oyunlar yaparlar, bakanları güldürüp eğlendirirlerdi.

Vahhabi olan Suud, Mısır Mahmili'ni 1321 h. senesinde yaktı. Ama bir sene evvel emirini uyarılmıştı. Mahmili kastederek "Bu kazıklarla seneye gelme. Çünkü o, sonradan çıkan bir bid'attır. Her bid'at, sapıklıktır. Her sapıklık ise cehennemdedir." demişti. Aynı sene "Hediye"ye kadar gelen Şam hac emirine de haber göndermiş, ancak geçen sene söylediği şartları yerine getirerek, yani hacıların üzerlerinden bid'at elbiselerini çıkararak Beytullah'a gelebileceklerin bildirdi. O emir de haccetmeden kafilesiyle geri dönmüştü. Suud el-Vahhabi'nin Mahmili yakmaya hiç hakkı yoktur. Çünkü o bir bayraktır. Hacca giden yolcular onun etrafında toplanır. Onda Allah'a şirk yoktur. (Herkesin zamanında alıştığı bir şey vardır.)

MEKKE-MEDİNE SAKİNLERİNE AİT SADAKA-İ CARIYELER

İki Harem bölgesine ilk surre (para kesesi) gönderen kişi Abbasi halifesi Muktedir Billâh'tır. (295 – 320 h.) Sonra emirler ve halifeler kendi zatının cömertliğine layık bir tarzda bir öncekinin gönderdiğinden daha fazla göndererek bu geleneği devam ettirdiler. Osmanlı sultanlarından Mekke'ye ilk surre alayı düzenleyen kişi Sultan Yıldırım Han'ın oğlu Sultan Mehmed Han'dır. (816 – 824 h.) Onu Rum beldelerinden göndermişti.⁷⁷ Zira o zaman Arap beldeleri Osmanlıların egemenliğine girmemişti. Bu yüzden bu surreye "Rum sadakası" denildi. Ardından sultan olan oğlu Murad Han geleneği takip etti. (824 – 855 h.) Babasının gönderdiğinin birkaç kat fazlasını gönderirdi. Onu Sultan Bayezid Han (886 – 918 h.) takip edip, o da fazla fazla gönderdi. Sultan Selim Han (918 – 926 h.) idareyi ele alınca Rum sadakalarını babasının gönderdiğinden birkaç kat fazlasına çıkarıp verilen atiyelerin yazılacağı bir

⁷⁷ Editörün Notu: Osmanlıların gönderdikleri ilk surrenin Yıldırım Bayezid zamanında gönderilmiş olduğu hakkında genel bir kabul vardır. Ayrıntılı bilgi için bknz. Yusuf Çağlar- Salih Gülen Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun İst. 2008

defter tutturdu. İki Harem bölgesinde mücavir olan topluluklardan herbirine Mısır hazinesinden yüz dinar verilmesine karar verdi. Daha evvel bunu Çerkezler gönderiyor ve buna “Zahire malı” diyorlardı. Ayrıca Emir Muslih Bey de her gün Kur’an okuyacak 30 şahsın herbiri için yılda 12 dinar verilmesini tertiplemiş bunu Rum defterine kaydetmişti. Çerkezlerin Mısır hazinesinden çıkardıkları sadakalara “zahire” deniyordu. Sultan Selim, Arap beldelerini fethettikten sonra bu tahsisatları devam ettirdi. Mısır, Şam ve Halep bölgelerindeki halka şuurlu ve idrak sahibi mahalli Arapları ve Mekke ahalisinin fakirlerini paylaştırdı.

Yavuz Sultan Selim, Mekke Medine halkı için “tahıl sadakası” düzenleyen ilk kişidir. 924 h. senesinde Süveyş’ten Cidde’ye 7.000 erdeb buğday taşıyan gemiler geldi. Bunları Sultan Selim’in emriyle Mısır’daki Saltanat Naibi Hâyır Bey hazırlamıştı. Bunların 2.000 erdebi Medine halkı için, kalan 5.000 erdebi de Mekke halkı için idi. Emir Muslihiddin bu erzakı dağıtma işine bakacak bir kurul oluşturdu. Kurul, buğdayların Cidde’den Mekke’ye taşınmasını, bir kısmının satılıp parasının kullanılmasını uygun gördü. Kalan bölüm Mekke halkına tek tek dağıtılacaktı. Her mahallenin halkını ve kadın olsun erkek olsun, büyük olsun küçük olsun bütün evlerde oturanları kaydetmeye başladılar. Tüccarları, toplu hâldeki insanları ve askerleri kaydetmediler. Bu saydıklarımızın dışında Mekkelilerin sayısı 12.000 kişi idi. Buğday onlara dağıtıldı. Satılan buğdayın kalan parası da dağıtıldı. Her ferde çeyrek erdeb buğday ve bir altın dinar düştü. Dört mezhep, Şafiî, Hanefî, Maliki ve Hanbelî kadılarından herbirine üçer erdeb verildi. Şerefli ve soylu bazı büyük ailelere de durumuna göre payları biraz artırıldı.

Padişahlık Sultan Süleyman’a geçince (926 – 974 h.) Rum sadakalarını kat kat artırdı. Mekke halkına gönderilen miktar 18.000 kırmızı Eşref Dinarını buldu. Mekke Medine halkı bu sadakalarla borçlarını ödüyor, geri kalanıyla da hac yapıyor ve çoluk çocuklarına elbise alıyorlardı. Sultan Süleyman Mısır’dan birçok köy alıp vakfetti. Gelirlerini Mekke Medine halkına tahsis etti. O gelirden Medine halkına düşen pay 1.500 erdeb buğday idi. Vakıf müdürü onu hazırlar, gönderirdi. Sonra bu ödenek 2.000 erdebe çıktı. Mekke halkı için 3.000 erdeb ayrılıyordu. Bu sadakalar, içinde sultana ait hükümlerin, Mekke Medine kadılarının ve nazırlarının kararların bulunduğu defterler göz önünde bulundurulurken dağıtılıyordu. Daha evvel Sultan Kayıtbay hacedip,

Medine'yi ziyaret ettiği vakit Mekke Medine halkına vakfedilmek üzere bazı köyler ve çiftlikler satın almıştı. Onların gelirlerini iki Harem ahalisine gönderiyordu. Az da olsa Sultan Çakmak'ın da bu iki belde halkına ayırdığı vakıfları vardır. Fakat bütün bunlar Sultan Süleyman'ın vakfettiklerinden çok düşüktür.

Sultan Süleyman'ın iki Harem'in âlimleri, şeyhleri ve oturaklı kişileri için tahsis ettiği sadakalara "Cevâlî sadakaları" denirdi. Cevâlî, câliyenin çoğuludur. Câliye ise, İslâm beldelerinde oturmalarına izin verildiği için, sürgün edilmemelerine karşılık zimmet ehlinde alınan sadakadır.

Sultan Süleyman'ın kendi el yazısıyla Mekke emirine yazdığı şu mektup onun ne tür hayırlar yaptığını gösterir. İşte onun metni:

Rahman ve Rahim olan Allah adına... Sonrasına gelince: İyilik kendi zatında iyidir. Ama Peygamberlik yurduna yapılırsa daha iyidir. Kötülük kendi zatında kötüdür. Ama Peygamberlik yurduna yapılırsa daha çirkin-dir. Ey büyük efendi. Bize ulaşan habere göre sen emniyetin yerine korkuyu yerleştirmişsin. Yüzleri kızartacak, beyaz sayfayı karartacak bir iş yapmış-sın. Senin dedenin adı Hasan'dır (o güzeldir). Sen çirkini işleme. Farzları kaçırma. Farzlar ve sünnetler senin babandan [Hz. Peygamber' (s.a.s)den] öğrenildi. Nasıl oldu da suçluyu korudun? Haram kan akattın? "Allah kimi küçük düşürürse ona ikram edecek kimse olmaz." (el-Hac, 18). Eğer haddi-ni bilmez, sınırında durmazsan, dedenin kılıcını göğsüne saplarsın, vesselam." Buna şöyle cevap yazıldı: "Kul günahını itiraf etmektedir. Rabbine tövbe ediyor. Eğer alırsan, senin hakkın daha kuvvetlidir. Affedersen, takvaya daha yakındır."

Şeyh Mer'î el-Hanbelî de bu mektubu zikretti. Ama o bunu Mekke emirine Sultan Baybars'ın yazdığını söyledi. Şimdi biz sadakaları anlatmaya devam edelim:

Sultan Selim Han saltanata geçince (974 – 982 h.) tahıl sadakasını 3.000 erdeb artırdı. Kadı, müftü ve müderris gibi bazı Mekke halkına ayrıca elbise de hediye ederdi.

Günlük tahıl verilmesi Sultan (III.) Murad'ın (982 – 1003 h.) iyiliklerindenidir ki yaklaşık 500 erdeb idi. O, imamları da maaşa bağladı. 998 h. senesinde 3.000 erdeb buğday gönderdi. Bunu 10.000 erdebe kadar çıkardı. Bu sadaka "Yeni Rumiyye" diye adlandırıldı. Eskisi Mısır'dan

çıkarılıyordu. Osmanlı padişahları Cirâye buğdayını Mekke için 5.000, Medine için 2.000 ile başlattılar, günümüzde Mekke halkı için 12.000, Medine halkı için 8.000 erdeb kadar ulaştırdılar. -Erdeb'in ağırlığı, 108 Osmanlı okkasına eşittir.

ملوك بني عثمان مذ كان لأصلهم / كرام لهم في المكرمات مفاخر
إذا ولد المولود منهم تهللت / له الأرض و اهتزت إليه المنابر

Osmanoğullarının padişahları, köklerinden itibaren cömerttirler. İyilik dünyasında onların övünçleri vardır. // Onlardan biri doğduğu zaman yer-yüzü onun için tehlil getirir, minberler onun için titrer.”

Şimdi iki Harem'e Mısır'ın gönderdiklerine gelince 20.235 erdeb buğdaydır. Bunun 8.519 erdebi Medine halkı ve mücavirleri için, kalanı ise Mekke mücavirleri ve halk içindir. Buna Medine tahsisatı için 36 erdeb daha ekleniyor. Bu Şeyh Muhammed Hayreddin b. Şeyh Muntazır Efendi ve ailesi adınadır. Söylediğimiz gibi Medine halkının tahsisatı 233 erdebi aşıyordu. Fakat bu dört yıldan beri 8.519 çuval-zekibe veya şuval- fiyatıyla değiştirildi. Bu buğday iki büyük mahzene-şuntaya- konurdu. Bunların birisi Yenbu'dadır. Medine buğdayı, gemilerden çıkarılıp oraya konur. Bu deponun Yenbu memurlarından oluşan bir kurulu vardır. Bu kurul, buğdayın çıkarılıp teslim edilmesiyle ilgilenir. Buğday, karnelere göre hak edenlere dağıtılır. Hak eden herkese Medine hazinesinden bu karne verilir. Üzerinde müdürünün imzası ve “ruzmançesi” (günlük ne kadar alacağı) yazılıdır. Buğday depoya konduğunda, Medine hazinesi tarafından tayin edilen bir memur tarafından mühürlenir. Şimdiki memurun adı, Ahmet Arnavutî'dir. Mühürleme esnasında Yenbu idare meclisi azaları ve kâtibi de bulunur. Her dağıtım yapıldığında tekrar mühür yapılır. İkinci depo ise Cidde'dedir. Mekke buğdaylarını oraya vapurlar götürür ve hak edenlere dağıtılır. Dağıtım Mısır'dan gelen ölçüye göre yapılır. Her çuvalın içinde bir erdeb buğday bulunur.

Bu hayırlara ilaveten Mısır'ın Mekke Medine halkı ve yollardaki Araplar için tahsis ettiği ödenekler de vardır. Mekke ve Medine tekelerinin fakirlere ve miskinlere verdiği yemekler bunlardandır. Bu iki tekke Mısır'daki hidiv ailesinin dedesi Mehmed Ali Paşa'nın eserlerindedir. Onların bütün harcamaları ve memurlarının maaşları Mısır

hükümeti tarafından karşılanır. 1321 senesinde bu iki tekkenin masrafı 3.550 Mısır cüneyhini bulmuştur. İşte Mekke tekkesinin günlük harcaması:

Hac mevsimindeki günlerde 282 okka 200 dirhem deve eti tayin edilmiştir. Sıradan günlerde bu tayin 150 okkadır. Şu anda sarf edilen ise hac mevsimi günlerinde 100 okka koyun eti, diğer günlerde ise 37 okka 200 dirhem koyun etidir.

İşte adı geçen iki tekkede sarf edilenlerin ayrıntılı çizelgesi.

MEKKE TEKKESİNİN AYRINTILI BÜTÇESİ VE HALKIN ÖDENEKLERİ

Cüneyh	Millim
1047-	Mekke-i Mükerreme Tekkesi görevlilerinin tahsisatları.
7050-	Yemek ve diğer masraflar.
8097-	Toplam
10 -	Mevlid-i Nebevi gecesini ihya için.
10 -	Mehmet Ali Paşa'nın vefatını hatırlamak için Ramazanın 13. gecesini ihya için.
10 -	İhtişam sahibi hazreti Mısır melikinin tahta çıkış bayram gecesini ihya için.
10 -	Aşure mevsimini ihya (ibadetle kutlama) için.
16 -	Mescid-i Haram'da teravih namazı kılmak için yer ayırtmak maksadıyla.
56 -	Toplam
(...)	

Vakıflar müdürlüğü, Mekke ve Medine'ye birinci divan muavinini tekkeleri teftiş için gönderdi. Tesadüf bu ya, o Medine'ye geldiğinde Medine'de veba vardı. Fakirler şehir dışına çıkmak durumunda kalmıştı. Ödeme vakti geldiğinde kararlaştırılan sayının altında fakirle karşılaşıldı. Orada olanlar dağıtımda esas alındı. Böylece bir seneden daha fazla yetecek bir ödenekten tasarruf sağlanmış oldu.

Bunun üzerine tekke nazırı vakıflar müdürlüğüne gelecek sene için ödenek gönderilmemesini, çünkü İbrahim Bey'in sağladığı tasarrufun

Resim 322: Medine-i Münevvere’de Mehmed Ali Paşa Tekkesi’ndeki fakirler.

buna kâfi geleceğini yazdı. Veba bitip kabileler döndüğünde müdürlük izin vermediği için fazlalığı alamadılar. Aşağıdaki çizelgede, sağlanan tasarruftan sonra 350 şahsa verilen günlük tahsisatı görebilirsin: 1321 h. senesinde hac emiri olarak tayin edildiğim zaman Vakıflar Müdürü Ferik (Tümgeneral) Abdulhalim Asım Paşa beni Medine fakirlerinin işini araştırıp tahsisatlarında yapılan kesintinin sebebini araştırmakla görevlendirdi. Sonunda münasip gördüklerimi rapor edecektim. Medine’ye vardığımda, Surre Emini Ahmed Zeki Bey ile birlikte bu tekkeyi ziyaret ettim. Yemek dağıtılırken oraya varmışız. Orada fakirlerin çok olduğunu, o tutumlu muavin hazretlerinin kararının yerinde olmadığını gördük. Zira onlar bin kişiden fazla idiler. 13x18 ile 9x12 hacminde yanımda iki fotoğraf çekme makinesi vardı. O tekkenin çatısına çıktım. Fakirlerin fotoğraflarını çektim. Onlar kraliyet ailesinin atası ve bu tekkenin kurucusu Mehmed Ali Paşa’ya ve onun temiz sülalesinde Hidivimiz Abbas Paşa’ya Yüce Allah’ın rahmet bulutlarını indirmesi ve bu hayırları yaptığı için onu muvaffak kılması için dua ediyorlardı. (Resim: 322)

Mısır’a geldiğimde gördüklerimi bir rapor hâlinde takdim ettim. Ekinde de tekkedeki fakirlerin, muavinin kararlaştırdığı fakirlerin üç katından fazla olduğunu kesin bir şekilde gösteren bu fotoğrafı sundum. Yüce hidiv resmi görünce, zor durumda olan fakirlere çok acıdı. Eski

tahsisatın, hatta biraz fazlasının tekrar ödenmesini emretmiş. Böylece sadece tekkeden kendilerine verilenlerle yaşayan bu fakirlerin hayır dualarını kazandı. Tabi Yaratan'ın rızasını elde etti. En hayırlı ve en kalıcı olan odur.

Birinci divan muavininin bu işi hac emirlerinden birinin yaptığı işe çok benziyor. Mahmile, Mekke'den Medine'ye yolculuğu esnasında eşlik eden fakirlere ve diğer pek çok kişiye dağıtılmak üzere 1.000 okka peksimet tahsisatı ayrılmıştı. Yolda fakirlerin çok olması ve azığa olan ihtiyaçları sebebiyle Evkaf Umum Müdürü Ferik Abdulhalim Asım Paşa'ya arz ettiğim dilekçe ile bu düzenlenmiş, dilek kabul edilmiş ve yüce hidivden izin alındıktan sonra 1.000 okka peksimet alınması emredilmişti. Bunun için uhdesinde bulunduracak bir gözlemci tayin etti. Diğerleri de ona dağıtımda yardımcı olacaklardı. Bu içimizi öyle rahatlattı ki neredeyse ölüme iki yay yakınlığında, belki daha az mesafede idik. Böylece evkaf divanında ve maiyyet-i seniyyede şahit olduğumuz yiğitliklerinden bir yiğitlik daha yapmış oldu. Fakat ne yazık ki bu emir 1331 h. senesinde hac emiri olunca, kendisine ihtiyaç bulunmadığı gerekçesiyle divandan bu iyilik tahsisatının kaldırılmasını istedi. Güya böylece aldığı aferinlerin sayısını artıracaktı. Lakin yüzlerce fakiri mahrum bıraktı. Onlar, ne bitki, ne bir ekinin bulunduğu çöllerde, yolda kaldı. Yüce divan, gösterdiği bahanelerin doğru olduğunu zannederek, talebine müspet cevap verdi, ama daha sonra ne olduğunu Allah biliyor.

HAYIR ÇEŞMESİ

1320 haccından döndüğümde yüce hidivle görüştim: Kendisine yaya olarak haccedip Efendimizi ziyaret eden fakirleri ve bu uğurda karşılaştıkları zorlukları anlattım. Onların ıssız çöllerde ve bayırlarda susuz ve yiyeceksiz serpdiklerini söyledim. Yolculuk esnasında başlarına çeşitli musibetler gelip mallarını kaybeden hacıları anlattım, sayılarının da epey çok olduğunu söyledim. Bu konuları daha evvel evkaf müdüründen de dinlediği için ben anlatınca 26 Aralık 1903 m. tarihli emrini Evkaf Müdürlüğü'ne gönderdi. Mahmilin yanında devamlı bir hayır çeşmesinin oluşturulmasını, bununla fakirlere yeterli su, azık olarak peksimet bulundurulması emredildi. Bu çeşmeden harcama yapmaya 1321 ve 1325 h. yıllarında ben vekil tayin edildim.

29 Aralık 1903 m. tarihinde evkaf müdürünün bana gönderdiği mektup:

Saadetli Mısır hac emiri,

Yüce iyilikler sahibi, saadetli zatınıza 200 cüneyh verilmesini tasdiklemiştir. Bunun 150 cüneyhi mahmil kafilesiyle beraber gelenlere su verilmekte harcanacak, kalan 50 cüneyh ise Mescid-i Haram'da namaz kılınacak seccade alımında kullanılacaktır. Nitekim bu konuda hidiv divanının saadetli başkanından 26 Aralık 1903 m. tarihli, 26 sayılı bir yazı gelmiştir. Bu iki projede harcamak üzere saadetli zatınızın bu parayı harcamasına bugün müsaade ettik. Döndükten sonra, masraf makbuzlarıyla birlikte harcamalarınızı ayrıntılarıyla bize sunarsınız.

Evkaf Müdürü

Abdulhalim Asım

1321 HACCINDA HARCANANLARIN AYRINTILARI

Cüneyh	Millim	
17	700	İki defada alınan 60 kırbanın ücreti.
1	560	İplerin ücreti.
2	12	İki kova, bir kazan, tilye ve sebiyye iplerinin ücreti
-	270	4 parça "Sunfas" ücreti
-	400	8 ritil ağırlığında bakır huni ücreti
7	-	İki çadır ücreti
3	400	3 adet deriden yapılmış küp ücreti.
13	500	Üç kişinin üç aylık tahsisatı. Herkese aylık 150 kuruş.
9	-	Başkanın üç aylık tahsisatı.
20	-	Üçüncü dereceden dört bilet ücreti. Bir bilet 500 kuruş.
7	-	Teminat, karantina vergileri ve pasaportlar.
31	500	Üç aylık hademe tahsisatları.
6	900	Cidde'deki su paraları 510 kuruş. Arafat ve Mina'dakiler 180 kuruş.
-	400	Cidde'ye gidiş gelişte eşyaları taşıma ücreti.
1	-	Kırbaları tamir için on çanta ücreti.
2	200	Tur'da Mukaddim için 50, Yusuf Ali için 50 ve dört şahıs için 120 ödendi.

91	650	Develerin ücreti.
-	340	17 çuval ücreti.
50	-	50 seccade ücreti. Bunlar Mescid-i Haram'a ait olup Hint pamuğundan kilimlerdir.
265	832	Ödenenlerin toplamı.
200	-	Divanda kararlaştırılan.
65	832	Döndükten sonra deve müteahhidi kalan bu parayı evkaf divanından teslim aldı.
(...)		

GEREKLİ TEŞEKKÜR

Kalemimi bırakmadan önce, insanda hoş bir tesir bırakan, Ezher âlimlerinin büyüklerinden, yaptığımız dört seyahate de eşlik eden üzerimizde dinî tesiri bulunan, bizim hareketlerimizin sünnet üzere olmasını sağlayan, hanım tarafından akrabamız olan Şeyh Muhammed Tamum'a teşekkür, dua ve övgülerimi takdim ediyorum. Aynı şekilde kıymetli bilgileri ve değerli araştırmalarıyla pek çok yerde bize yardımcı olan iki faziletli şahsa da teşekkürlerimi sunuyorum. O ikisi, faziletli arkadaşım, uzman, araştırmacı, iki seyahatimizde bize arkadaşlık edip ustaca fotoğraflar çeken Muhammed Ali Suudi Efendi hazretleriyle, Şer'i Hukuk Medresesi'nde müderris olup kendisini Kur'an ve Sünnet hususunda derin ilme sahip uzman, faziletli bir âlim olarak bildiğimiz Şeyh Muhammed Abdülaziz el-Hûlî'dir. 342, 343 ve 321. resimlerde onları görebilirsin. Seyahatlerimiz esnasında onları, bize yaptıkları iyiliklere karşılık çekmiştik. 342. resimde ebedi eserlerin sahibi, hanımı tarafından akrabamız olan merhum Şeyh Muhammed Tumum'u ve 1321 yılındaki haccımızda bizimle hacceden arkadaşımız Şeyh Muhammed Hüseyin ed-Diyâbî'yi görebilirsin. Allah, dünya ve ahiret mutluluğumuzun bulunduğu işleri yapmaya bizi muvaffak eylesin. Şüphesiz ki o yapılan duaları duyup kabul edendir.

امير الحج وفضيلة المر حوم الشيخ محمد طموم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اِنَّ اللّٰهَ لَیَّطَّلِعُ اِلَى الصُّلٰتِ
الَّتِیْ لَمْ یُحْمَلْ اِلَیْهَا مِنْ
اَلْبَتْلِ وَ اَلْیَمْرِ اَلْمُنْکَرِ
اَلْمُنْکَرِ

Resim 342: Hac emiri ve faziletli Şeyh merhum Muhammed Tamum.

فضيلة الشيخ محمد عبد العزيز الخولي

Resim 343: Faziletli Şeyh Muhammed Abdülaziz el-Hulfî.

Resim 321: Muhammed Ali Efendi

SEYAHATNAMELERİ BASIM İÇİN HAZIRLARKEN MÜRACAAT ETTİĞİMİZ EN ÖNEMLİ KAYNAKLAR

Dini Eserler:

- 1- Tefsir kitapları
- 2- Hadis kitapları
- 3- Mezheplere ait fıkıh kitapları
- 4- İbn-i Rüşd'ün Mısır'da basılan “*Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*”i.
- 5- İbnü'l-Kayyim'in Mısır'da basılan “*Zâdü'l-Meâd fî Hüda Hayri'l-İbad*”ı.
- 6- İbn-i Teymiye'nin Mısır'da basılan “*Menasikü'l-Hacc*”ı
- 7- Seyyid Reşid Rıza'nın Mısır'da basılan “*Menasikü'l-Hac ve Hikemih*” adlı eseri.
- 8- Şeyh Ahmed es-Sirsî'nin Mısır'da basılan “*Menasikü'l-Hacc*”ı.

Hususi Tarihle İlgili Eserler:

- 1- Ezrakî'nin Almanya'da basılan “*Ahbâru Mekke*”si.
- 2- Fâkihî'nin Almanya'da basılan “*El-Münteka fî Ahbâri Ümmi'l-Kur'â*”sı.
- 3- Almanya'da basılan “*el-Kutbi*”.
- 4- Takî el-Fâsî'nin el yazma eseri “*Şifhâü'l-Garâm fî Ahbâri'l-Beledi'l-Haram*”.
- 5- Cemalüddünya ve'd-Din İbn-i Zahira'nın “*el-Câmiu'l-Latif fî Fedâil-i Mekke ve Binâi'l-Beyti's-Şerif*” adlı eseri. El yazmadır. Son zamanlarda Mısır'da basılmış.
- 6- Muhammed b. Abdülkadir el-Ensârî el-Hanbelî'nin “*Dünerü'l-Ferârdi'l-Munazzama fî Ahbâri'l-Hacc ve Mekketü'l-Mükerreme*” adlı eseri. El yazmadır.
- 7- Sincârî'nin “*Menâihu'l-Kerem fî Ahbâri'l-Beyti ve Vülâti'l-Harem*” adlı eseri. El yazma.
- 8- Seyyid Ahmed b. Zeyni Dahlân'ın “*Hulâsati'l-Kelâm fî Ahbâri'l-Beledi'l-Harâm*”ı. Mısır'da basıldı.
- 9- 1301, 1303, 1304, 1305, 1309 yıllarında Mekke'de basılan Hicaz takvimleri.

10- Semhûrî'nin “*Vefâi'l-Vefâ bi Ahbârî Dari'l-Mustafa*” adlı eseri. Mısır'da basıldı.

11- Berzencî'nin, “*Tuhfetü'n-Nâzrîn*” adlı eseri. Mekke'de basıldı.

Genel Tarihle İlgili Eserler:

1- Eski Harbiye Vekili Ferik (Tümgeneral) İsmail Serhenk Paşa'nın “*Hakaiku'l-Ahbâr an Düveli'l-Bihar*” adlı eseri. Bolak baskısı.

2- Diyarbakırlı Şeyh Hüseyin b. Muhammed'in “*El-Hamis fi Ahvâl-i Enfes-i Nefs*”i. Mısır baskısı.

3- İbn-i İyas'ın “*Bedâiu'z-Zühûr*”u. Bolak baskısı.

4- Sağ (Yarbay) Ali Cevad'ın “*Tarihu ve Coğrafiyyetü'l-Memâlikü'l-Osmaniyye*” adlı eseri. Türkiye baskısı.

5- İbn-i Tokmak'ın “*Kitabü'l-İntisar li Vasıtati Ikdi'l-Emsar*” adlı eserinin 4 ve 5. cüzleri. Bolak baskısı.

6- İmam Şerefüddin Yahya b. Mukır b. Cey'ân'ın “*Et-Tuhfetü's-Seniyye bi Esmâi'l-Bilâdi'l-Mısıriyye*” adlı eseri. Bolak baskısı

7- Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed el-Kalkaşendi'nin “*Sıbhü'l-Âşâ*”sı. Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye baskısı.

8- Yakut'un “*Mu'cemü'l-Büldan*”ı. Mısır baskısı.

9- Yakut'un “*el-Müşterek Vad'an ve'l-Müfterek Sak'an*” adlı eseri. Almanya basımı.

10- “*Tarihu'd-Düveli'l-İslamiyye bi'l-Cedâvili'l-Mardıyye*” adlı eser. Mısır baskısı.

Seyahatnameler:

1- İbn-i Cübeyr'in seyahatnamesi. Avrupa baskısı.

2- İbn-i Batuta'nın seyahatnamesi. Mısır baskısı.

3- Ebu Salim Abdullah el-Ayâşî'nin seyahatnamesi. Mağrip baskısı

4- “*Delilü'l-Hac*” olarak bilinen Sadık Paşa'nın seyahatnamesi. Bolak baskısı.

5- Muhammed Lebib el-Bettânûni Bey'in seyahatnamesi, Mısır baskısı.

(...)

TEŞEKKÜR

Bu kitabın “Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye” matbaasındaki basımı, Mısır kralı, I. Fuad hazretleri zamanında, şimdi tamamlandı. Bu kitabın tashi-hinde candan yardımlarını esirgemeyen “Daru'l,Kütübi'l-Mısriyye”nin edebiyat bölümünün muhterem tashi-hçilerine çok çok teşekkür etmeden geçemeyeceğim. Özellikle onların başkanı olan üstad ve edip, Şeyh Ahmed Zeki el-Adevî hazretlerine ayrıca teşekkür ediyorum.

Yine “Darû'l-Kütubi'l-Mısriyye” matbaasının editörü faziletli şahsi-yet Muhammed Nedim Efendi'ye, Matbaacılık sanatının güzelliği neyi gerektiriyorsa hepsini başarıyla yaptığı ve yardımını esirgemediği için kendisine kalbî teşekkürlerimi sunuyorum. Onun zevki sayesinde güzel bir eser ortaya çıktı. Ondandır gördüğüm iyi karşılama ve güzel ahlaki unutmayacağım. Allah, ilme, edebiyata ve sanata yaptıkları katkılar sebebiyle hepsine mükafatlarının en güzelini ikram etsin.

29 Ekim 1925

(Liva)

İbrahim Rifat Paşa